

CIBINIUM

2011

CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU
COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA

C I B I N I U M

2011

Editura „ASTRA Museum”
Sibiu, 2011

Colegiu de redacție: Acad. Paul NIEDERMAIER
Dr. Ilie MOISE
Valeriu OLARU
Mirela CREȚU
Valer DELEANU
Maria BOZAN
Dr. Ovidiu BARON
Delia VOINA
Corecturi: Mirela CREȚU
Valeriu OLARU
Delia VOINA
Anca-Elena MIRA
DTP: Gabriel MIREA
Fotografii: Arhiva Muzeului ASTRA
Alexandru OLĂNESCU
Traducere rezumate limba engleză: Felicia MITRAȘCA

Adresa Editurii „ASTRA Museum”

Piața Mică, nr. 11, 550182, Sibiu
Tel.: + 0269/202400
+ 0269/202404
Fax: + 0269/218060; 0269/202411
e-mail: office@muzeulastra.ro
www.muzeulastra.ro

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor revine în întregime autorilor.

CIBINIUM, publicație cu profil etnografic bine definit în literatura de specialitate, marchează în acest an, printr-un capitol special, aniversarea celor 150 de ani de la întemeierea, la Sibiu, a **Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român ASTRA**. Importanța cunoașterii și prezentării unor momente din istoria **Asociațiunii** ne-o dorim ca un modest omagiu pentru înaintași, dar și ca o provocare prin noile modalități de cercetare a vastului material documentar pe care îl oferă încă ASTRA. Datorăm mulțumiri colaboratorilor Muzeului ASTRA și colegilor, cercetători și muzeografi, care și-au adus contribuția, prin articole și studii având o tematică diversă, la realizarea acestui capitol.

Recunoștința noastră se îndreaptă și spre colaboratorii permanenți ai periodicului CIBINIUM cărora le mulțumim că sunt alături de noi.

© 2011, Toate drepturile sunt rezervate autorilor.

ISSN 1842-0249

ISSN-L 1842-0249

CUPRINS

ASTRA 150 DE ANI DE LA ÎNFIINȚARE

Prof. univ. dr. Dumitru ACU

150 DE ANI DE SPIRIT ASTRIST	9
---	----------

Director general, Valeriu Ion OLARU

COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA LA ANIVERSAREA ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN ASTRA	12
--	-----------

Prof. univ. dr. Dumitru ACU

ASOCIAȚIUNEA ASTRA, IERI ȘI AZI - 150 DE ANI DE LA ÎNFIINȚARE	14
--	-----------

Octavian BOLOGA

PREȘEDINȚII ASOCIAȚIUNII LA ANIVERSAREA A 150 DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA ACESTEIA	21
--	-----------

Pamfil MATEI

ANDREI BÂRSEANU ÎN SLUJBA CULTURII ROMÂNEȘTI INDICE BIOBIBLIOGRAFIC, CRONOLOGIC *	45
--	-----------

Mihai SOFRONIE

BADEA GH. CÂRȚAN ȘI ASTRA	57
--	-----------

Radu VANCU

CASA NAȚIONALĂ ȘI REVISTA TRANSILVANIA SAU MIRABILA NAȘTERE A TRUPULUI DE CĂTRE SUFLET	61
---	-----------

Prof. univ. dr. Elena MACAVEI

ASOCIAȚIUNEA ASTRA ȘI EMANCIPAREA FEMEII	63
---	-----------

Delia VOINA

ASTRA ȘI ACTIVITATEA MUZEOGRAFICĂ	74
--	-----------

Dr. Ioan LĂCĂTUȘU

SURSE BIBLIOGRAFICE REFERITOARE LA ACTIVITATEA ASTREI DIN SUD- ESTUL TRANSILVANIEI	81
---	-----------

Carmina MAIOR

MOMENTE DIN ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÂNTULUI ASTRA DIN CÂMPIA TURZII. DOCUMENTE DIN ARHIVA ȘTIINȚIFICĂ A MUZEULUI ASTRA	96
--	-----------

Dr. Ovidiu BARON

BIBLIOTECA CENTRALĂ A ASOCIAȚIUNII ȘI BIBLIOTECARII SĂI – RAPORT ASUPRA UNUI PRIM SECOL DE EXISTENȚĂ –	100
---	------------

**ANA GRAMA, ETNOMUZEOLOGIE TRANSILVANĂ. MUZEUL „ASOCIAȚIUNII”.
1905-1950, SFÂNTU GHEORGHE, EDITURA EUROCARPATICA, 2010, 328 P. 103**

CULTURĂ MATERIALĂ / PATRIMONIU MATERIAL

Ciprian ȘTEFAN

MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA ÎN 2011 109

Marius-Florin STREZA

**FINALIZAREA ORGANIZĂRII GRUPEI DE INDUSTRII TEXTILE HIDRAULICE DIN
CADRUL MUZEULUI CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU ... 139**

Constantin POPA

**ASPECTE ALE CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ÎN SATE DE PE VALEA
CARASULUI, JUDEȚUL CONSTANȚA 145**

Valerie DELEANU

CARE TRADIȚIONALE ÎN ȚARA OLTULUI..... 154

Mihaela GHERGHEL

**PREPARAREA PÂINII ÎN MĂRGINIMEA SIBIULUI: RĂȘINARI, GURA RÂULUI,
ORLAT 177**

Elena GĂVAN

**TRADIȚII TEXTILE PE VALEA HÂRTIBACIULUI, ALȚÂNA, JUDEȚUL SIBIU.
STUDIU DE CAZ..... 185**

Camelia ȘTEFAN

**TEXTILE DECORATIVE DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ETNOGRAFIE SĂSEASCĂ
„EMIL SIGERUS” 194**

Dr. Anda-Lucia SPÂNU

**SCENE DE ETNOLOGIE URBANĂ ÎN IMAGINI ISTORICE ALE ORAȘELOR
ROMÂNIEI DE AZI..... 202**

CULTURĂ IMATERIALĂ / PATRIMONIU IMATERIAL

Elena GĂVAN

**FENOMENUL DE SALVGARDARE A VECHILOR MEȘTEȘUGURI. OLIMPIADA
NAȚIONALĂ „MEȘTEȘUGURI ARTISTICE TRADIȚIONALE”. - REFLECȚII - 235**

Dr. Elena BĂJENARU

**ICOANA PE STICLĂ DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI ȘI SURSELE DE INSPIRAȚIE.
EVANGHELIILE ȘI LEGENDELE APOCRIFE 244**

Carmina MAIOR

DISCURS EXPOZIȚIONAL: „O CARTE DE POVEȘTI, O JUCĂRIE, ALBUMUL CU FOTOGRAFII: COPILĂRIE”	255
--	------------

Karla ROȘCA

EXPOZIȚIA CERAMICA DIN TRANSILVANIA. SECOLELE XVII-XXI.....	262
--	------------

Camelia ȘTEFAN, Simona MALEAROV

EXPOZIȚII TEMPORARE ALE MUZEULUI DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ SĂSEASCĂ „EMIL SIGERUS” DIN ANUL 2011	271
--	------------

Dr. Ingrid SEDLER

WOHNKULTUR UND BEMALTE WOHNEINRICHTUNGEN IM LÄNDLICHEN SÜDSIEBENBÜRGEN (I).....	283
--	------------

Raluca BUȘIE

FOTOGRAFII DIN ALTAIUL SIBERIAN ȘI KAMCHATKA LA MUZEUL DE ETNOGRAFIE UNIVERSALĂ „FRANZ BINDER”	301
---	------------

Maria BOZAN

LECTURA EXPUNERII MUZEALE: STRATEGII TEXTUALE.....	308
---	------------

CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA PATRIMONIULUI

Gheorghe FARAON

CONSERVAREA ȘI DEPOZITAREA COLECȚIEI DE ICOANE PE STICLĂ A MUZEULUI ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI „VALER LITERAT”	323
--	------------

Florența MOGA

RESTAURAREA UNUI PIEPTAR OLTENESC DIN COLECȚIA MUZEULUI OLTENIEI - CRAIOVA.....	329
--	------------

Vasilica IZDRAILĂ Cornelia KERTESZ

RESTAURAREA UNOR CĂIȚE SĂSEȘTI	333
---	------------

RECENZII

Constantin Popa, *Rășinari. Pădurile comunale.*

<i>Implicațiile exploatării lor asupra civilizației tradiționale sătești</i> , 338, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2010, 108 p. (Delia Voina)	338
---	-----

Marketingul și educația în muzee, coord. dr. Ovidiu Baron, Eliza Penciu, Sibiu,

Editura „ASTRA Museum”, 2010, 200 p. (Delia Voina).	338
---	-----

Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească*, Sibiu,

„Editura ASTRA Museum”, 2010, 68 p. (Horst Klusch)	339
--	-----

Valerie Deleanu, <i>Mijloace de transport populare din România</i> , Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2011, 300 p. (Delia Voina)	340
<i>Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević</i> (1888-1969), editori Elena Ramona Potoroacă, Zvonko Trailović, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2011, 468 p.(Annemarie Sorescu-Marinković)	342
Două studii privind păstoritul în România (Valerie Deleanu).....	343
Ileana Morariu, <i>Glasul străbunilor</i> , Sibiu, Editura Salgo, 2011, 98 p. (Valerie Deleanu)	344

ANIVERSĂRI / COMEMORĂRI

Dr. Irmgard Sedler ... la aniversare (Ilie Moise)	346
Constantin Popa la 70 de ani (Delia Voina)	347
Ștefan Palada – 75 (1936-1998) (Ilie Moise)	349
Gânduri la comemorarea unui coleg: <i>Ștefan Palada</i> (Constantin Popa)	350

ASTRA
150 DE ANI DE LA ÎNFIINȚARE

150 DE ANI DE SPIRIT ASTRIST

150 YEARS OF ASTRA SPIRIT

Anul 2011 trebuie să fie o sărbătoare a culturii românești. Se împlinesc 150 de ani de când razele culturale ale Asociațiunii Transilvane pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român ASTRA au început să pătrundă nu numai în casele cărturarilor ci până în cele mai mici colibe țărănești, „sădind speranța neclintită în realizarea idealului național”, cum frumos se exprima, în 1936, Maria Baiulescu, președinta Reuniunii Femeilor Române. Ea a izvorât din spiritele și mințile creatoare ale cărturarilor pașoptiști, fiind binecuvântată la întemeiere de neuitatul Arhiepiscop și Mitropolit Ortodox al Sibiului, Andrei Șaguna, cel care a fost și primul președinte al ASTREI, și de Înaltul ierarh al Bisericii surori Greco-catolice din Blaj, Mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu.

După mai multe intervenții la guvernării din Imperiul Habsburgic, la 23-26 octombrie / 4-7 noiembrie 1861, acum 150 de ani, la Sibiu, se naștea cea mai renumită societate culturală românească:

Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român – ASTRA, nume derivat din contopirea primelor două litere din **Asociațiune** cu primele trei litere din **Transilvania**. Așa s-a ivit pe cerul înnoat al ardelenilor o stea luminoasă și benefică.

Această stea a săvârșit pe întreg cuprinsul Ardealului, și nu numai, cu contribuția credincioșilor ei membri, un adevărat apostolat, încălzind și solidarizând inimile românilor obijduiți, luminându-le drumul spre progres și prosperitatea.

Asociațiunea ASTRA a fost gândită de la început ca un sanctuar în care deosebirile religioase, politice, sociale și materiale nu își aveau locul.

The year 2011 has to be a year of feast for the Romanian culture. We celebrate 150 years since the cultural rays of the ASTRA Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of the Romanian People started to penetrate further than the scholars' homes and reach the smallest peasant huts, „seeding unwavering hope in achieving the national ideal”, as Maria Baiulescu, president of the Reunion of the Romanian Women so beautifully said it, in 1936. It sprang from the creative minds and spirits of the forty-eight scholars and was blessed at its creation by the unforgettable Orthodox Archbishop and Metropolitan of Sibiu, Andrei Șaguna, who was also the first president of the ASTRA, together with High hierarch of the Sister Greek Catholic Church of Blaj, Metropolitan Alexandru Sterca Șuluțiu.

After several interventions at the level of the governors from the Habsburg Empire, on the 23rd-26th of October / the 4th-7th of November 1861, 150 years ago, the most renowned Romanian cultural society: **ASTRA – The Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture of the Romanian People** was born in Sibiu, its name being derived from the first two letters of the word **Association** and the first three letters of **Transylvania**. This is how a beneficial shining beacon appeared in the cloudy Transylvanian sky.

This beacon made within the entire Transylvania, and not only here, with the contribution of its faithful members, a true apostle work, heating and unifying the hearts of the oppressed Romanians, lighting up their path to progress and prosperity.

The ASTRA Association was

Sub cupola acestui sanctuar trebuia înțeleasă și întărită conștiința națională la români, pregătindu-i pentru izbânda idealului de unitate națională.

Utilizând, astfel, razele luminoase ale tinerei stele, aștriștii au obținut prin asociațiune roade bogate de cultură și dezvoltare pentru propășirea nației românești. Să amintim câteva dintre aceste roade: crearea Bibliotecii ASTRA (1861-1862), publicarea revistei „Transilvania” (1868), înființarea despărțămintelor (1869), ca forme de răspândire a idealurilor astriste în popor, Școala Civilă de Fete cu internat de la Sibiu (1886), Enciclopedia Română (3 volume, 1896-1904), Casa Națională și Muzeul Asociațiunii (1905), expozițiile (1862 - Brașov, 1881, 1905 - Sibiu ș.a.), Marea Unire (1 Decembrie 1918), Complexul Muzeal „Avram Iancu” din Munții Apuseni (1924), Muzeul Unirii din Alba-Iulia (1929), Congresul Cultural al ASTREI (1930), reînvierea ASTREI (1990), Taberele de civilizație românească „Acasă la noi” (1996-2011), Concursurile pentru elevi și studenți (1994-2011), cursurile pentru analfabeți, sutele de cărți și reviste tipărite, miile de prelegeri și conferințe, zecile de monumente ridicate, sutele de burse și stipendii acordate etc.

Însă cel mai reușit rod al ASTREI este acela că i-a învățat pe români să muncească uniți, în echipă. Munca adevărată și utilă se poate face numai prin solidaritate.

Și în trecut și în prezent, Asociațiunea ASTRA a urmărit cu înțelepciune, răbdare, perseverență și jertfire realizarea idealului de înțelegere și unitate națională.

Se impunea, în acele vremuri, refacerea vieții spirituale, morale, sociale și economice, readucerea ei la izvoarele model din trecut spre a se revigora și a da rod bogat.

În acest an jubiliar, noi, cei de astăzi, trebuie să ne închinăm cu recunoștință și sfințenie în fața tuturor înaintașilor aștriști, care au muncit

conceived since the beginning as a sanctuary where religious, political, social, and material differences were not at home. Under the dome of this sanctuary, national conscience within Romanians had to be understood and reinforced in order to prepare them for the victory of the ideal of national unity.

Using thus the shining rays of the young beacon, the ASTRA members obtained through the association a rich cultural harvest and development of the Romanian national prosperity. Let us remind only some of its achievements: creating the ASTRA Library (1861-1862), publishing the „Transilvania” magazine (1868), creating the departments (1869) as means of spreading the ASTRA ideals to the people, the Civil School for Girls with boarding establishment from Sibiu (1886), the Romanian Encyclopaedia (3 volumes, 1896-1904), the National House and the Museum of the Association (1905), the exhibitions (1862 - Brașov, 1881, 1905 - Sibiu and others), the Great Union (1st of December 1918), the Museum Complex „Avram Iancu” from the Apuseni Mountains (1924), the Museum of the Union from Alba-Iulia (1929), The Cultural Congress of the ASTRA (1930), the resurrection of the ASTRA (1990), The Romanian Civilization camps „At our home” (1996-2011), Competitions for pupils and students (1994-2011), classes for the illiterates, hundreds of printed books and magazines, thousands of speeches and conferences, tens of erected monuments, hundreds of scholarships and stipends etc.

However, the most important harvest of the ASTRA is the fact that it has taught Romanians to work together, as a team. True and useful work can only be done through solidarity.

Both in the past and present, the ASTRA Association aimed wisely, patiently, perseveringly, and with sacrifice at achieving the ideal of

dezinteresat și au pus toată dragostea lor pentru ca activitatea Asociațiunii să fie benefică pentru toți românii. Este un moment prielnic pentru aștrii de azi și de mâine să-și arate respectul față de înaintași și puterea de a continua opera începută de aceștia. „Lupta pentru cultură, afirma Alexandru Mosconyi, pentru cultura adevărată, care nu poate fi decât națională, nu este altceva decât lupta pentru existența națională”.

**Vivat, crescat, floreat
Asociațiunea ASTRA!**

Sibiu, 09 august 2011

*Prof. univ. dr. Dumitru Acu
Președinte Asociațiunea ASTRA*

national understanding and unity.

In those times there was a need to rebuild spiritual, moral, social, and economical life, bringing it back to its model sources from the past in order to revive and give rich fruit.

In this jubilee year, we, those present today, have to bow with gratitude and holiness to all our ASTRA predecessors who have worked selflessly and put in all their love so that the activity of the Association be beneficial for all Romanians. It is the right moment for the ASTRA members of today and tomorrow to show their respect to the predecessors along with the strength to continue the work started by them. „The fight for culture, said Alexandru Mosconyi, for the genuine culture, which can only be a national one, is nothing but the fight for national existence”.

**Vivat, crescat, floreat
ASTRA Association!**

Sibiu, the 09th of August 2011

*Prof. univ. dr. Dumitru Acu
President of the ASTRA Association*

COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL ASTRA LA ANIVERSAREA ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN ASTRA

Se împlinesc în aceste zile 150 de ani de istorie și înfăptuiri nemuritoare ale românilor din Transilvania. *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* ASTRA a luat naștere pe fundalul trezirii conștiinței naționale a națiunilor Europei, a recunoașterii forței reprezentate de românii din Transilvania.

Încă din anul 1852 ideea înființării *Asociațiunii* sub forma unei societăți literare a aparținut lui Avram Iancu, Axente Sever și Simion Bărnuțiu. O întreagă generație de mari intelectuali ai vremii au îmbrățișat, cu mult entuziasm actul de înfăptuire în baza deciziei Adunării Constituante din 23-26 oct. v/4-7 nov, n-1861, a primei Adunări Generale a *Asociațiunii*, desfășurată la Sibiu, în prezența a peste 170 de români, întruniți în edificiul Seminarului Teologic. Între aceștia s-a remarcat, în mod special, Mitropolitul Andrei Șaguna care și-a asumat, prin Biserica Ortodoxă Ardeleană, sarcina de a fi primul președinte al *Asociațiunii* și cel care va sprijini învățământul românesc de toate gradele, înființând școli parohiale, introducând în programele seminarului teologic instrucția pedagogică a preoților și întemeind Gimnaziul românesc din Brașov, cel care astăzi îi poartă numele.

Între măsurile programatice stabilite de adunările generale ale *Asociațiunii*, menite să afirme nivelul economic și cultural al românilor din Transilvania, un loc important l-au reprezentat expozițiile cu caracter economic-industrial și cultural. Varietatea și valoarea exponatelor prezentate în aceste expoziții au determinat în scurt timp inițierea unor proiecte pentru realizarea unui muzeu destinat păstrării valorilor neamului. Inaugurat la 19-25 august 1905, Muzeul *Asociațiunii*, deschis în Casa Națională construită în actualul parc ASTRA din Sibiu, a reprezentat în anii care au urmat, alături de bibliotecă, un bastion al apărării și afirmării identității culturale a românilor din Transilvania, dar și a întreg poporului român, o flacără aprinsă în mijlocul țării menită să apere cuceririle dobândite și să dezvolte conștiința identității naționale, pregătind actul Unirii de la 1918. Aici, în Casa Națională sau Palatul *Asociațiunii*, pe frontispiciul căreia se mai poate citi și astăzi „Muzeul *Asociațiunii*” a ființat până în anul 1950 Muzeul cu toate secțiile sale: etnografie, istorie, științe naturale, învățământ etc., completat de o bibliotecă deschisă tuturor celor care doreau să învețe și să se pregătească în folosul poporului român. Din acest punct de vedere, prin înfăptuirile realizate, ASTRA a reprezentat o adevărată academie populară a românilor, încurajând și stimulând științele umaniste, cultura și artele în mod special.

Prin tematica expoziției sale inaugurale Muzeul *Asociațiunii* de la Sibiu a transmis idei vizionare care au marcat începuturile muzeografiei românești din secolul al XX-lea, cu precădere știința etnografică aflată și ea la început de drum.

Prezentarea uneltelor specifice industriilor populare de la cele mai simple exponate la instalații hidraulice de tehnică populară prezentate sub formă de machete și până la transferul unor construcții autentice din situ în imediata vecinătate a Muzeului a reprezentat una din ideile novatoare care a determinat, în anii care au urmat realizarea unor laborioase cercetări care au condus la fundamentarea științifică și realizarea unora dintre cele mai importante muzee și colecții etnografice din România.

Astăzi la 150 de ani de la fondarea *Asociațiunii* pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român și la 106 ani de la inaugurarea Muzeului *Asociațiunii*, Complexul Național Muzeal ASTRA (descendent ideatic și patrimonial) al acestora este cea mai importantă instituție etno-muzeală din România și printre cele mai apreciate instituții de acest profil din lume; reprezintă România pe harta celor mai frumoase 100 muzee, iar

Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, cel mai mare muzeu din cadrul complexului este cotate la cel mai înalt nivel de interes turistic din România.

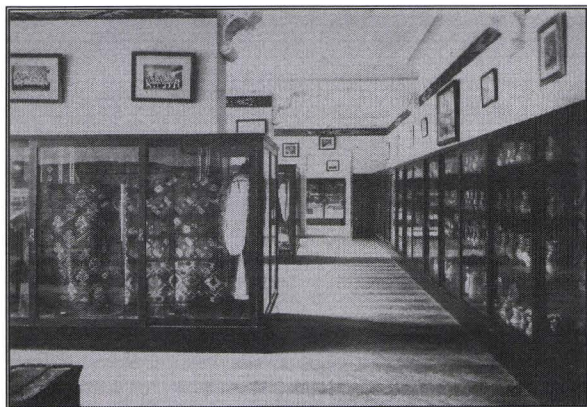
Complexul Național Muzeal ASTRA cuprinde, astăzi, în structura sa funcțională patru muzee cu tematică etnografică națională și universală (Muzeul Civilizației Populare Tradițional ASTRA, Muzeul Civilizației Transilvane ASTRA, Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”) și cinci departamente muzeale specializate în cercetarea și documentarea patrimoniului muzeal, antropologie vizuală, conservare și restaurare, marketing și educație muzeală, managementului proiectelor. Muzeul ASTRA în ansamblul său este deținătorul unui patrimoniu monumental de peste 400 de construcții autentice transferate în Muzeul în Aer Liber și a unui patrimoniu obiectual care atinge cca. 200.000 de obiecte.

Complexul Național Muzeal ASTRA dezvoltă anual, prin muzeele sale, programe culturale de mare inspirație națională și universală, axate pe relevarea și promovarea valorilor culturii tradiționale românești în contextual Patrimoniului Cultural European și Mondial, păstrarea identităților culturale în cadrul comunităților rurale pentru salvarea diversității și bogăției culturilor Europei în deplină concordanță cu politicile în domeniul culturii din Uniunea Europeană, pe modelul dialogului cultural susținut prin mulțimi de culturi, locale, zonale, naționale, continentale coexistând prin comunicare, toleranță și respectul fiecăreia în cadrul unei civilizații globalizatoare.

Prin programele sale de cooperare, parteneriate, colaborări și noile politici cultural-sociale Muzeul ASTRA a depășit în anul 2011 un record istoric de peste 400.000 de vizitatori clasându-se pe locul al II-lea la nivel național, după Muzeul Bran, iar în domeniul investițiilor din fonduri externe ocupă de departe cel mai important loc în România cu cea mai mare investiție în programe de conservare și restaurare a patrimoniului cultural național prin *Programul Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA*, în valoare totală de cca. 3 ml. euro.

Acum, în ceas aniversar, când privim în urmă cu adâncă recunoștință respect și mândrie, suntem datori să ne închinăm în fața inteligenței, stăruinței și curajului inițiatorilor proiectului fondator al ASTREI, pus în operă cu atâta forță și profesionalism de înaintașii și contemporanii noștri. Să le păstrăm mereu vie memoria generatoare de exemple.

Director general,
Valeriu Ion Olaru

1905. Secțiunea etnografică. Obiecte etnografice din zona Sălaj

2011. Expoziția Moștenirea etnografică a Muzeului ASTRA. Tezaure din patrimoniul Muzeului Asociațiunii

ASOCIAȚIUNEA ASTRA, IERI ȘI AZI - 150 DE ANI DE LA ÎNFIINȚARE

„Cei ce au pus temelia acestei societăți au îngemănat-o cu poruncile eterne ale ființei noastre naționale”.

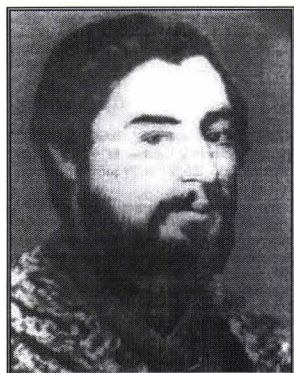
Ioan Breazu, 1937

Este meritul generației de la 1848 de a fi înțeles comandamentele vremurilor, de a fi asumat cu mult curaj construirea unei instituții, care în programul ei de activitate să cuprindă elementele esențiale ale luptei pentru libertate națională, emancipare și unitate.

Tot ce a înfăptuit până azi ASTRA confirmă superioritatea concepției că *cea mai bună politică este a face cultură*, în primul rând cultură națională.

Conceperea. Cărturarii pașoptiști au intuit cu clarviziune că neamul românesc din Transilvania trebuie să găsească mijloace de a rezista tuturor încercărilor de distrugere a sa. Îi erau în permanență atacate limba, credința, tradițiile, într-un cuvânt rânduiala proprie.

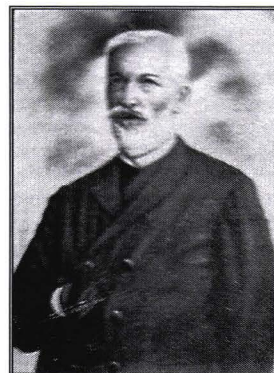
De aceea, românii trebuiau conștientizați că numai prin cultură și unitate se pot salva și revigora pentru a-și păstra *matricea specifică*. În 1852, primind o sumă de 2500 florini drept recompensă pentru daunele suferite în timpul revoluției pașoptiste (1848-1849), Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, donează acești bani pentru înființarea unei „*societăți literare române*” care să aibă ca scop „*cultura și dezvoltarea limbii române și publicarea de cărți folositoare*”¹.

Simion Balint
(1810-1880)

Avram Iancu
(1824-1872)

Ioan Sever Axente
(1821-1906)

Au urmat discuții aprinse aproape un deceniu. S-au format două tabere: una, având în frunte pe Simion Bărnuțiu și Ioan Maiorescu, susținea înființarea unei „academii”, deziderat cerut și în programul pașoptist de la Blaj. În apelul *Către românii din Brașov*, din 31 iunie 1852, cei doi cărturari apreciau că românilor le lipsea „*o școală mare, o academie, în care tinerimea română să învețe în limba maternă științele*”². A doua tabără susținea ideea lansată de Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint. Aceștia erau susținuți de Aron Florian.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 35, 9 mai 1852, p. 137.

² Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968.

Discuțiile divergente dintre cele două tabere au continuat încă aproape șapte ani, acestea fiind uneori înăsprite de dihotomiile confesionale.

Ca orice fapt din viață sau din istorie, ca să se realizeze trebuie să se ivească momentul prielnic. Acesta s-a petrecut în 1859, la Arad, când a apărut un fel de almanah literar cu titlul *Mugurii*, în care s-au publicat 59 de poezii, o parte originale, având ca autori tineri români ardeleni. Profesorul sibian Zaharia Boiu, la începutul anului 1860, publică un articol critic în *Telegraful Român*, în care considera versificația tinerilor ca stângace și nereușită.

Această critică dură a lui Zaharia Boiu a provocat discuții aprinse, din care se va naște drumul de urmat pentru întemeierea unei societăți culturale. Juristul Ioan cavaler de Pușcariu, luând apărarea tinerilor poeți, publică în *Telegraful Român*, 20 martie 1860, articolul *Din Țara Oltului*, în care susține că studenții ardeleni nu sunt vinovați pentru versurile nereușite, ci societatea românească: „*Gătit-o ea o casă cu patru pereți unde să întâmpine și să primească încercările de devoțiune ale copiilor săi, avem noi un Panteon român, niște sărbători olimpice, unde să audă pe bătrâni vorbind românește, avem noi institute de perfecționare în sensul acesta, avem noi biblioteci, muzee, cu un cuvânt, reuniuni care să ne suplinească aceste trebuințe.... ?*”¹

Autorul articolului constată că o astfel de reuniune lipsește și propune întemeierea unei societăți pentru cultura poporului român în care „*ne-am aduna sub forma asta legală în tot anul, odată la Brașov, apoi la Săcele, la Zărnești, la Făgăraș, la Sibiu, la Rășinari, la Săliște, la Blaj, la Hațeg și așa mai încolo, unde s-ar găsi niscai cuartire modeste pentru confluenții reuniunii apoi am trece la Lugoj și Lipova cea arsă și la Arad și mai pe urmă am trece și la... Suceava.*”

Apelul lui Ioan cavaler de Pușcariu are un puternic ecou în rândurile profesorilor și tinerilor din școlile românești. Profesorul Ioan Russu din Blaj îi răspunde corespondentului din *Țara Oltului* la 11 aprilie 1860, insistând pe necesitatea înființării unei asociații care să dea un sprijin pentru toți românii: „*O reuniune pentru cunoștințele diversilor români de știință nu poate fi decât o dorință de frunte a tuturor, care pricep și știu prețul foloaselor ce provin pentru cultura unei națiuni din asemenea asociațiuni.*”²

Văzând ecoul pe care l-a avut apelul său, Ioan Pușcariu revine cu un nou articol în *Telegraful Român*, 1/13 mai 1860, cu același titlu, *Din Țara Oltului*, în care el indică calea juridică de urmat, un program organizat și chiar un nume posibil al viitoarei reuniuni: „*Noi formăm o societate transilvană pe care o putem numi de exemplu pentru literatura română și cultura poporului român sau și numai pentru cultura poporului român*”³.

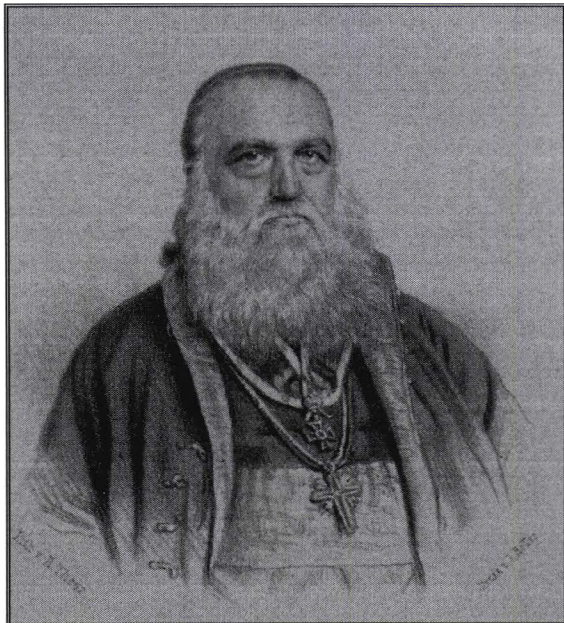
Fondarea. Condițiile istorico-politice, printre care urmările războiului franco-italo-austriac și formarea noului stat național român prin Unirea Principatelor din 1859, au determinat unele concesii pozitive în politica imperială vieneză față de popoarele supuse. Fruntașii românilor transilvăneni încearcă să profite de această situație. La 10 mai 1861, se întocmește o petiție al cărei autor a fost juristul Ion Rațiu. Aceasta este semnată de 176 de cărturari ardeleni, în frunte cu ierarhii celor două biserici românești: Alexandru Sterca Șuluțiu – Mitropolitul greco-catolic al Blajului și Andrei Șaguna – Episcopul ortodox al Sibiului. Petiția a fost trimisă principelui Liechtenstein, guvernatorul Transilvaniei, și cerea ținerea unei adunări consultative în scopul întemeierii unei societăți „*a cărei chemare să fie lățirea culturii populare și înaintarea literaturii cu puteri unite*”⁴. Fiind membru al senatului imperial de la Viena, Andrei Șaguna este rugat să țină legătura cu cei în drept.

¹ Ioan Pușcariu, *Din Țara Oltului*, în „*Telegraful Român*”, nr. 12, 20 martie 1860.

² *Telegraful Român*, nr. 12, din 14 aprilie 1860.

³ Ioan cavaler de Pușcariu, *Din Țara Oltului*, în „*Telegraful Român*”, nr. 19, din 1/13 mai, 1860.

⁴ *** , Actele privitoare la urdirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Editura Asociațiunii ASTRA, 2005.

Andrei Șaguna
(1809-1873)

Cu toate intervențiile făcute și argumentația bogată a petiției, răspunsul primit de la guvernator este negativ. Bazându-se pe o lege a reuniunilor, dată în 26 noiembrie 1852, guvernatorul respinge diplomatic cererea românilor, deoarece aceasta nu a fost însoțită de un proiect de statute „*măcar și numai în schiță generală care circumscriu înainte scopul și planul înființării reuniunii*”¹.

Guvernatorul mai atrage atenția că nu poate încuviința la „*înființarea unei reuniuni exclusiv naționale*”, la care și titlul ar califica-o pe aceasta ca o societate care desparte nația română de celelalte naționalități din imperiu.

Întâlnindu-se cu prilejul lucrărilor unei comisii de filologie, numită de guvernul vienez pentru stabilirea unei ortografii corespunzătoare pentru limba română, Andrei Șaguna îi roagă pe Timotei Cipariu, George Barițiu și Ioan Pușcariu să întocmească câte un proiect de statut pentru viitoarea asociație.

Primind proiectele de statute de la cei trei colaboratori, Șaguna întocmește o nouă variantă, care va însoți noua petiție din 4 decembrie 1860 prin care se revine asupra doleanței românilor de a avea o reuniune culturală.

Printr-o adresă din 31 ianuarie 1861, locotenența imperială îl anunță pe Șaguna că se pot începe pregătirile „pentru înființarea unei reuniuni spre înaintarea literaturii și culturii poporului român, apoi spre pregătirea agriculturii și industriei”². Se mai insista ca după definitivarea statutelor să fie retrimise pentru a se putea da „aprobarea cea mai înaltă spre constituirea acestei reuniuni”³. Episcopul Andrei Șaguna convocă la Sibiu, în zilele de 9-11 martie 1861, pe semnatarii petiției din 10 mai 1860, ca împreună să definitiveze statutele societății. La această adunare s-au votat statutele paragraf cu paragraf. Numai pentru aprobarea numelui societății „**Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român**” s-a discutat trei ore.

Prin adresa din 28 martie 1861, Andrei Șaguna a înaintat Statutele aprobate Locotenenței imperiale. Pe 6 septembrie, același an, se primește aprobarea pentru întemeierea Asociațiunii, dar cu condiția limitării activității ei la sfera „*științifică*” și „*reținerea de la amestecarea în treburile religioase și politice*”⁴.

Imediat, Șaguna adresează o „conchemare” pe 23 octombrie/4 noiembrie 1861, la Sibiu, pentru „toți intelighenții națiunei noastre, care voiesc a fi membrii Asociațiunii spre a lua parte la inaugurarea și deplina constituire a acesteia”⁵.

Adunarea de constituire a Asociațiunii a avut loc în clădirea Seminarului Teologic Ortodox din Sibiu. În cuvântul de deschidere, episcopul Șaguna fixează pentru veșnicie legământul de urmat de toți cei care vor lucra sub cupola Asociațiunii: „*Mărturisesc sincer convingerea mea, că eu problema Asociațiunii noastre o caracterizez pe cât de nobilă și frumoasă și unică în felul său astăzi în întreaga națiune din toate părțile unde se află ea,*

¹ Ibidem.

² Ștefan Manciulea, *Timotei Cipariu și ASTRA*, Blaj, Editura Despărțământului „Timotei Cipariu”, 2001.

³ ***, *Actele privitoare la...*; Ștefan Manciulea, *op. cit.*; Ioan Lupaș, *Înființarea Asociațiunii și conducătorii ei*, Transilvania, nr. 4 jubiliar, iulie – august, 1912, 326-348.

⁴ ***, *Actele privitoare la...*

⁵ Ibidem.

pe atât de serioasă și grea, pentru că cere o perseverență de fier și un sacrificiu din inimă”¹.

În cuvântul său, canonicul blăjean Timotei Cipariu apreciază că prin societatea nou întemeiată: „un reazim naționalității române se împlântă astăzi și sperăm că asemeni reazimi de astea și de alte forme se vor împlânta și de aici înainte, și mai multe și mai puternice”².

Adunarea a ales ca prim președinte al Asociațiunii pe episcopul **Andrei Șaguna**, ca vicepreședinte pe canonicul **Timotei Cipariu**, ca prim secretar pe **George Barițiu**, ca secretar secundar pe **Antonie Veștemean**. Casier a fost ales **Antonie Bechnițiu** iar controlor, arhivar și bibliotecar **Visarion Roman**.

Prin urmare, în octombrie/noiembrie 1861, la Sibiu, pe cerul înnorat al românilor ardeleni s-a ivit o stea, care în veci să le lumineze calea unității culturale și a solidarității organice.

Pregătirea Marii Uniri (1861-1918). Andrei Șaguna, „*începător a toate*”, cum îl caracteriza Ioan Slavici, a condus destinele Asociațiunii între anii 1861-1867, creionându-i calea spre devenire și lăsându-ne drept testament, în 1864, cuvintele profetice: „*Să nu lăsăm, domnule Barițiu, ca să apună Asociațiunea noastră, să o susținem cu toate brațele încât dacă s-ar întâmpla să pierdem toate celălalte drepturi la câte năzuim, să rămânem cu acest mijloc comun de cultură a limbei și a spiritelor, zelul nostru pentru Asociațiune să nu scadă*”³.

Un rol important în stabilirea programului cultural, științific și social al ASTREI l-au avut adunările generale anuale, itinerante, adevărate sărbători naționale, unde românii din diferite zone se reuneau, discutau și stabileau căile de urmat pentru prosperitatea economică, emancipare socială și întărirea solidarității românilor în vederea pregătirii pentru unire.

Acest program, transpus în fapte de minunații aștrști, a condus la realizarea unei bogate game de activități, dintre care amintim: apărarea, cultivarea și unificarea limbii române; definitivarea ortografiei fonetice cu litere latine; înființarea Bibliotecii ASTRA (1861), ce funcționează și în prezent; crearea despărțămintelor, agențiilor și cercurilor culturale pentru a apropia acțiunile Asociațiunii de popor (1869); înființarea și editarea Revistei *Transilvania* (1868); acțiuni de organizare și îmbunătățire a învățământului în limba română prin tipărirea de manuale și înființarea de școli – de exemplu, Școala civilă de fete cu internat de la Sibiu (1886); tipărirea de cărți științifice, dintre care amintim opera de unitate națională *Enciclopedia Română*, prima din sud-estul Europei (3 volume, Sibiu, 1898-1904); construirea Casei Naționale a Asociațiunii și înființarea Muzeului Asociațiunii (Sibiu, 1905); organizarea de expoziții naționale (1862 Brașov, 1881 – Sibiu, 1883 – Viena, 1905 – Sibiu etc.); tipărirea Calendarului Asociațiunii (1911) și a revistei *Țara Noastră* (1907); prezentarea a sute de prelegeri și conferințe pe teme istorice, literare, științifice, ecumenice, sociale, de educație sanitară, agronomică și zootehnică.

¹ Ștefan Manciulea, *op. cit.*

² *Ibidem.*

³ Ioan Lupaș, *op. cit.*

Enciclopedia Română

Prin acestea și multe alte activități, Asociațiunea ASTRA, utilizând cultura drept „puterea cea mai tare de pe pământ”¹, a purtat pe români spre progres, prosperitate și spre făurirea României Mari la 1 Decembrie 1918. Ca recunoștință a meritelor Asociațiunii la înfăptuirea Marii Uniri, oficialitățile statale de după 1918 au acceptat ca ziua de 1 Decembrie să fie „Ziua ASTREI”.

ASTRA în România Mare. Sufletistul profesor brașovean Andrei Bârseanu președinte al Asociațiunii în perioada 1911-1922, are meritul că în vâltoarea primului război mondial a canalizat activitatea ASTREI în scopul pregătirii Marii Uniri iar apoi, în primii ani ai României Mari, a reușit să o apere de cei care o doreau desființată și să-i îndrepte activitatea spre scopul fixat de părinții ei: „apărarea și întărirea unității naționale prin cultură”.

Treptat ea își deschide raza de acțiune în toată România, exceptând zona Munteniei, Olteniei și Moldovei dintre Carpați și Prut

Astfel, în 1927 s-au constituit regionalele ASTRA Basarabeană și ASTRA Dobrogeană, iar în 1937 regionala ASTRA Bănățeană

Sute de activități astriste vor contribui la prosperitatea economică și la luminarea românilor, prin utilizarea forței culturii și energiilor ei nelimitate.

Amintim câteva dintre cele mai însemnate realizări astriste ale perioadei 1918-1945; crearea caselor naționale (1920); organizarea serbărilor naționale dedicate centenarului nașterii lui Avram Iancu (31 august - 2 septembrie 1924, Baia de Criș, Țebea, Câmpeni, Vidra de Sus); înființarea societății „Șoimii Carpaților” în scopul pregătirii fizice și morale a tinerilor (1928); inițiativa înființării Muzeului Unirii din Alba Iulia (1929); înființarea conservatoarelor ASTRA de muzică de la Brașov (1931) și Sighet (1935); organizarea primului Congres Cultural al ASTREI (1930, Sibiu); organizarea școlilor țărănești, prima în Sighet în 1931; ridicarea de monumente (Troita lui Mihai Viteazul, Șelimbăr 1935); statuia lui Ioan Rațiu (Turda, 1929); monumentul lui Horia, Cloșca și Crișan (Alba Iulia, 1932); monumentul lui Mihai Viteazul (Mirăslău, 1932); înființarea Muzeului Regional Brașov (1937); înființarea a 1899 biblioteci populare; ținerea a peste 40000 de conferințe și prelegeri; ridicarea a peste 50 de case naționale; tipărirea a sute de mii de cărți în seriile bibliografice Biblioteca Poporală și Biblioteca ASTRA.

ASTRA în ilegalitate (1948-1989). În perioada 1944-1948, noile autorități au colaborat cu Asociațiunea, utilizându-i autoritatea câștigată pentru a-și întări pozițiile. Au permis ca în 30 noiembrie 1947 să se desfășoare și o adunare de alegeri, la care au participat președintele guvernului – dr. Petru Groza și profesorul clujean Constantin Daicoviciu. Ca președinte a fost ales episcopul ortodox de Oradea Nicolae Popoviciu iar ca vicepreședinți Spiridon Cândeș și Constantin Daicoviciu.

Însă, ceea ce n-au reușit guvernele maghiare cu toate eforturile depuse, au reușit comuniștii români: desființarea Asociațiunii prin decizia 12054/31 decembrie 1948 a

¹ Vasile Curticăpeanu, *op. cit.*

Ministerului Artelor și Informațiilor și Hotărârea nr. 399/ 14 aprilie 1950 a Consiliului de Miniștrii. Efigia zeiței înțelepciunii Minerva a fost înlocuită cu secera și ciocanul.

A urmat o perioadă 1948-1960 de distrugere a multora din realizările ASTREI (ardere de publicații, confiscarea abuzivă a patrimoniului național și, de multe ori, distrugerea lui). Treptat, într-o formă mai mult sau mai puțin voalată, s-a putut discuta despre spiritul Asociațiunii, care nu a murit niciodată. Au început să se publice lucrări despre activitatea Asociațiunii și chiar să se vorbească despre însemnătatea ei în istoria românilor¹.

La inițiativa lui Victor V. Grecu, între 29-31 octombrie 1986, la Sibiu și Săliște, au avut loc serbările dedicate împlinirii a 125 de ani de la înființarea Asociațiunii. Acestea s-au desfășurat sub egida Academiei Române și au fost onorate de participarea Biroul Prezidiului acesteia, în frunte cu președintele acad. Radu Voinea, și de I.P.S. dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului.

În 1963, la Sibiu, s-a transpus în fapte ideea astristă de a se înființa în Dumbrava Sibiului un muzeu etnografic. La inițiativa lui Cornel Irimie a luat ființă *Muzeul Tehnicii Populare* din Dumbrava Sibiului.

Un rol important în păstrarea și transmiterea spiritului Asociațiunii l-a avut Biblioteca ASTRA, care, cu toate că a trecut prin diferite reorganizări și restructurări, a rămas în Casa Centrală a Asociațiunii, continuând să iradieze idealurile astriste în sufletul celor care-i treceau pragul.

ASTRA Rediviva (1990-2011). În primele zile ale anului 1990, vechi aștriști și intelectuali mai tineri, care cunoșteau activitatea Asociațiunii, au făcut primii pași spre reactivarea ASTREI. Renașterea ei a avut loc simultan în mai multe localități din țară.

Așa se face că în 21 aprilie 1990, la Sibiu, are loc prima adunare generală după 47 de ani. Ea a avut loc ca și la înființarea Asociațiunii în 1861, în Aula Institutului Teologic Universitar Ortodox din Sibiu și a avut caracter de reluare oficială a activității Asociațiunii. Au participat personalități culturale din țară și din Sibiu, delegați ai primelor despărțăminte reconstituite sau în curs de reînființare: Sibiu, Blaj, Orăștie, Dej, București, Alba – Iulia.

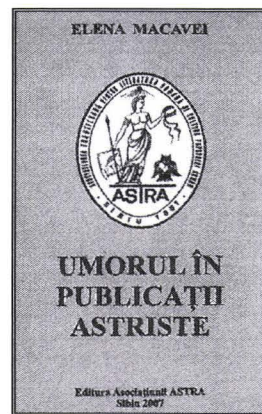
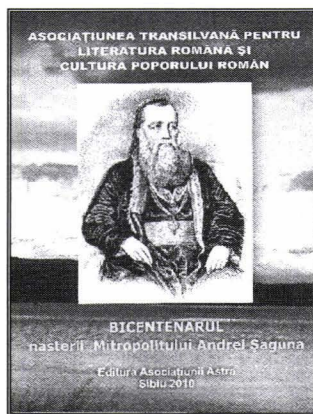
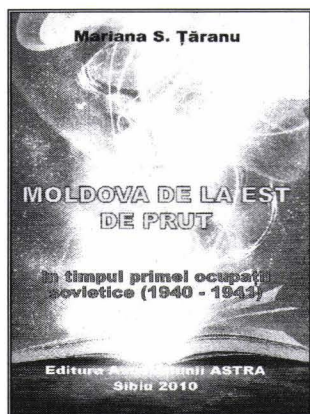
Participantți la Adunarea Generală a Asociațiunii, Sibiu, 21 aprilie 1990

Adunarea Generală a fost prezidată de preot prof.univ.dr. Dumitru Abrudan, care va fi ales și primul președinte al ASTREI Rediviva și al 13-lea, având în vedere continuitatea Asociațiunii aprobată în Statute. Ca membrii în birou au fost aleși: Victor V. Grecu, Dumitru Acu – vicepreședinți, Nicolae Gastone – secretar I și Mircea Avram – secretar II.

Din 1992, de la Adunarea Generală de la Dej, președinte al ASTREI este prof.univ.dr. Dumitru Acu.

¹ Ioan Lupaș, *op. cit.*

Multitudinea de realizări astriste din 1990 până în prezent: extinderea ASTREI în aproape toate zonele locuite de români (53 de filiale în țară, 13 în Republica Moldova, 5 în Serbia și 2 în Ucraina, cu un număr de aproximativ 8052 membri); ridicarea de monumente (peste 40 în Turnu Roșu, Dej, Blaj, Năsăud, Cristeștii Ciceului, Sibiu, Republica Moldova, Ucraina etc.); dezvelirea a zeci de plăci comemorative; înființarea de biblioteci Criuleni, Sângiorgiul de Pădure etc.); tipărirea de cărți în editurile ASTREI de la Sibiu, Blaj și Dej (peste 200); editarea de reviste în unele despărțăminte (Sibiu, Blaj, Iași, Baia Mare, Arad, Brașov. Tecuci etc.); organizarea Taberelor de civilizație românească „Acasă la noi” pentru tinerii din afara granițelor țării; organizarea a zeci de festivaluri, concursuri și simpozioane științifice; acordarea a zeci de burse și ajutoare, și multe altele, au impus, din nou, Asociațiunea ASTRA ca o societate culturală puternică, în continuă mișcare pentru căutarea a noi mijloace și metode de acțiune, adaptate noilor vremuri, având ca scop principal păstrarea și întărirea unității românilor prin cultură.

La sărbătorirea a 130 de ani de la înființarea Asociațiunii, în 1991, acad. Ștefan Pascu afirma: „După cum Academia Română nu și-a pierdut rostul, renăscând asemenea păsării Phoenix, tot astfel nici ASTRA, renăscută și ea, nu și-a pierdut rosturile, deoarece idealurile solidarității naționale și duhul Albei Iulii, împreună cu idealurile lui Avram Iancu sunt tot atât de necesare astăzi și vor fi și mâine, totdeauna. De aceea, asemenea nestemate se cuvin cultivate cu toată cinstea și dreapta cumpănire, deoarece acestea n-au soroc de încheiere”¹.

La împlinirea unui secol și jumătate de la înființarea **Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – ASTRA**, în 23-26 octombrie/4-7 noiembrie 1861, la Sibiu, putem aprecia că *cel mai de seamă merit al ei este că, în permanență, ea a luptat pentru formarea, dezvoltarea, întărirea și păstrarea conștiinței naționale, factor esențial în făurirea unității naționale. Arma folosită a fost, este și va fi cultura națională.*

Îndemnul profetic, rostit de Timotei Cipariu în Adunarea Generală de la Brașov, din 1862, este valabil și azi: „Dee cerul ca precum toți suntem de un sânge, toți ne-am îndulcit la sânul maicei noastre cu aceleași cuvinte dulci, toți ne suntem frați, oricât ne despart munții și văile și oricât ne împart stările politice și confesiunile religioase, tot numai una să fim, una națiune, una limbă, una literatură. Atunci spiritul națiunii și geniul roman va tinde aripile sale peste toți fiii lui Traian și – i va ține legați întru legăturile păcii, frățietății și ale unității naționale. Așa să fie în veci! Amin”².

Ținând seama de condițiile istorice ale vremurilor de azi și de viitor, putem afirma cu tărie că idealul solidarității naționale trebuie să lumineze în continuare întreaga activitate a ASTREI.

¹ Mariș Ion, Avram Mircea, Opreșiu Mircea (red.), *ASTRA – 130*, Sibiu, 1992, p. 23-24.

² Ștefan Manciulea, *op. cit.*

PREȘEDINȚII ASOCIAȚIUNII LA ANIVERSAREA A 150 DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA ACESTEIA

Statutele *Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român - ASTRA* - elaborate în anul 1861, prevedeau conducerea acesteia de către un Comitet central în frunte cu un președinte. În această funcție, cea mai de seamă, deci, în ierarhia astristă, au fost investite, de-a lungul timpului, personalități remarcabile ale vieții românești, din ambele confesiuni religioase (ortodoxă și greco-catolică), cu vederi largi și pregătire serioasă, erudite, având un prestigiu moral unanim recunoscut. Acestea au reușit să asigure armonia confesională și politică în sânul *Asociațiunii*, respectiv *unirea prin carte și lumină, acolo unde dezbina legea și politicul*, așa cum frumos se exprima Nicolae Iorga, având mari merite în structurarea și realizarea programului său de emancipare a națiunii române, în afirmarea și apărarea ei.

Primul președinte (1861-1867) a fost mitropolitul **Andrei Șaguna** (1809-1873) născut la Mișcolț (Ungaria), din părinți macedo-români, și decedat la Sibiu. Și-a făcut studiile gimnaziale la Miscoț și Pesta, superioare - de filosofie și drept - la Universitatea din Pesta și de teologie la Seminarul teologic ortodox din Vârșeț, însemnat centru bisericesc și cultural al sârbilor din Imperiul Austriac. După terminarea studiilor teologice, a intrat în mănăstirea sârbească Hopovo, unde a fost tuns în monahism, sub numele Andrei și hirotonit ierodiacon (1834). A fost apoi profesor la Seminarul teologic din Carloviț și secretar al Consistoriului arhidiecezan de acolo, ieromonah, protosinghel, consilier mitropolitan și locțiitor de egumen la mănăstirea din orașelul Iazac, apoi egumen la mănăstirea Beșenova, arhimandrit și egumen la mănăstirile Hopovo, apoi la Covil; a funcționat un timp și ca profesor în secția română a Seminarului teologic ortodox din Vârșeț și secretar al Episcopiei de acolo. La 15/27 iunie 1846 a fost numit „vicar general” al Episcopiei Ortodoxe a Ardealului, cu sediul la Sibiu, iar la 2 decembrie 1847 a fost ales episcop ca mai apoi, la 12/24 decembrie 1864 să fie numit arhiepiscop și mitropolit al reînființatei Mitropolii Ortodoxe a Ardealului, cu reședința în Sibiu.

Proaspăt sosit în Transilvania s-a remarcat în timpul Revoluției de la 1848. Astfel, la 3/15 mai 1848 a prezidat, împreună cu episcopul greco-catolic Ioan Lemeni, adunarea de la Blaj în care au fost trecute în revistă principalele momente ale istoriei românilor transilvăneni și susținut dreptul lor la existență și la libertate. În mod deosebit, a fost combătută hotărârea privitoare la anexarea Transilvaniei la Ungaria, adoptată de Dieta Ungariei. Apoi, în fruntea unei delegații, duce adoptata *petiție națională* cu principalele revendicări românești de la Blaj, împăratului de la Viena. Mai apoi, în 16/28 decembrie 1848 organizează o adunare la Sibiu unde este elaborată o nouă petiție sub forma unui memoriu în care este susținută ideea unității națiunii române din Marele Principat al Ardealului, din Banat, din părțile vecine Ungariei și din Bucovina, prezentat apoi, tot de Andrei Șaguna, împăratului. Rolul lui Andrei Șaguna în evenimentele anilor 1848-1849 a fost recunoscut și apreciat, el fiind considerat *diplomatul* revoluției.

Pe plan bisericesc, Andrei Șaguna s-a preocupat și reușit de refacerea și reorganizarea eparhiei ortodoxe românești din Ardeal prin ieșirea ei din subordonarea, sub raport administrativ și canonic, față de Mitropolia ortodoxă sârbă de la Carloviț. Este autorul Statutului Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, devenită biserică ortodoxă autocefală, fiind considerat drept cel mai de seamă legiuitor și organizator bisericesc din întreaga ortodoxie.

Pe plan cultural, Andrei Șaguna a înființat Tipografia diecezană, mai târziu arhidiecezană, care, din 1850 și până azi a editat neîntrerupt sute de cărți de slujbă

religioasă, de învățătură pentru credincioși, manuale școlare și lucrări teologice. A editat *Telegraful Român*, *Calendarul Arhiepiscopiei Sibiului*, publicații care apar și astăzi. A înființat sute de școli sătești pe tot cuprinsul Transilvaniei, primul Gimnaziu ortodox român din Transilvania la Brașov, altul la Brad, a reorganizat vechea școală teologică din Sibiu într-un Institut teologic-pedagogic, a inițiat cursuri serale pentru neștiutorii de carte țărani, a acordat burse tinerilor elevi și studenți pentru formarea intelectualității române, s-a preocupat de formarea unei clase de meseriași români.

Andrei Șaguna a fost unul dintre întemeietorii *Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA)*, alături de alți fruntași ardeleni. Acesta, prin poziția sa de membru al Senatului imperial de la Viena, a reușit să înlăture piedicile care stăteau în calea înființării *ASTREI* și să imprime prestigiul de care tânăra societate avea nevoie la primii săi pași. Astfel, la 10 mai 1860, dând curs dorinței intelectualității ardeleni românești de a se regăsi sub cupola unei societăți culturale, similar altor naționalități din Imperiul Austriac, Andrei Șaguna înaintează guvernatorului Lichtenstein al Transilvaniei o petiție semnată de 171 români în care se cerea guvernului să admită ținerea unei *adunări consultatoare în privința înființării unei asociațiuni pentru literatura și cultura poporului român*, la Sibiu. După elaborarea statutelor și obținerea aprobării autorităților, adunarea constituantă s-a ținut la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 la Sibiu, Andrei Șaguna fiind ales președinte, Timotei Cipariu vicepreședinte iar George Barițiu secretar, în fruntea unui comitet de conducere format din 12 persoane. Vorbind despre rolul *ASTREI* în 1861, Șaguna spunea: *vrem a deștepta prin mijloace naționale facultățile, va să zică cugetările cele senine și serioase în poporul nostru, ca să cunoască ființa și destinația sa și să o știe întrebuința spre tot binele...*

Președintele ales, alături de ceilalți membri ai comitetului s-a preocupat de amenajarea unui sediu, la început modest, într-o cameră a seminarului teologic ortodox din Sibiu, apoi de demararea campaniei de strângere de fonduri, de organizarea, prin donații și achiziții, a unei biblioteci, de pregătirea și desfășurarea celei de-a doua adunări generale anuale de la Brașov (1862). *Începător a toate*, cum îl numește Ion Slavici, Andrei Șaguna a fost implicat în organizarea, alături de George Barițiu, cu prilejul acestei adunări generale, a celei dintâi expoziții, cu produse ale industriei naționale românești, a *ASTREI* – Brașov, 1862. În timpul mandatului său, de altfel, la adunarea generală de la Brașov a fost prezentată și o disertație despre *importanța documentelor pentru înăvuițarea istoriei naționale*, s-a preocupat de necesitatea descoperirii și conservării acestora, constituind debutul discuțiilor privitoare la viitorul muzeu al *Asociațiunii*. Dezbateri animate au fost și în legătură cu limba și literatura română, vizând noua ortografie sau poeziile lui Andrei Mureșanu, premiate atunci.

La următoarele adunări generale ținute la Blaj (1863), Hațeg (1864), Abrud (1865) Andrei Șaguna nu a mai putut participa fiind împiedecat în 1863 de participarea la lucrările Dietei ardeleni, în 1864 pe caz de boală, iar în 1865 urmând să sfințească drept episcop al Caransebeșului pe Ioan Popasu. În lipsa lui, aceste adunări generale s-au ținut sub conducerea vicepreședintelui Timotei Cipariu. Cea din urmă adunare generală condusă de Șaguna a fost în anul 1866, la Alba Iulia, prilej cu care a concluzionat că Asociațiunea și-a îndeplinit cu prisosință misiunea în condițiile unor mijloace financiare reduse și a adus un elogiu muncii *pricepute și stăruitoare, [fără de care] nu poate înainta cultura unui popor, nici onoarea și prețuirea lui în societatea civilă*.

Cel de-al doilea președinte al *ASTREI* (1867-1875) a fost **Vasile Ladislau Pop** (1818-1875), profesor de matematică la Liceul din Blaj, ulterior magistrat și demnitar. Și-a făcut studiile liceale la Cluj (Liceul piarist), iar cele universitare la Cluj (Academia piaristă) și Viena (studii teologice la Colegiul Sfânta Barbara, dar și studii de matematică, geometrie și fizică), în urma cărora a fost încadrat profesor de matematică la liceul din Blaj. Părăsește, după trei ani, postul ca urmare a unui conflict între profesorii tineri și studenții școlilor Blajului, pe de o parte, și episcopul greco-catolic Lemeni, pe de altă parte,

un conflict nu doar între generații. Se îndreaptă spre Târgu-Mureș studiază dreptul și, după trei ani, își susține examenul de avocatură (1848) și se instalează la Reghin pentru a-și practica profesiunea.

În timpul regimului neoabsolutist habsburgic, tânărul avocat Vasile L. Pop a fost numit comisar districtual la Reteag (5 octombrie 1849), de către guvernatorul Transilvaniei, baronul Wohlgemut, *care căuta anume bărbați români la slujbe*. A fost începutul unei cariere fulminante. În primăvara anului 1850, Vasile L. Pop a fost numit consilier (judecător) la Tribunalul din Bistrița; câteva luni mai târziu, în septembrie a aceluiași an, a devenit consilier (judecător) la Tribunalul din Sibiu, capitala de atunci a Transilvaniei. În 1852, Vasile L. Pop era numit consilier supleant al *Tribunalului Apelatoriu*, pentru ca în anul 1854, la vârsta de doar 35 de ani, să fie numit consilier la Curtea Judecătorească Superioară a Transilvaniei. Vasile L. Pop a contribuit, în această calitate, la definitivarea legilor pentru organizarea justiției. Una dintre lucrările sale, deosebit de folositoare românilor transilvăneni, a fost *Îndreptariu în cauzele urbariale*, compus pentru poporul român din Ardeal de un jurist practician. Această lucrare a reprezentat o contribuție de excepțională importanță pentru reglementarea cauzelor urbariale ardelenesti, favorizând înțelegerea de către români a legislației în domeniu.

Urcând din treaptă în treaptă, apreciat de întreaga elită juridică și administrativă a Marelui Principat al Transilvaniei, Vasile L. Pop a ajuns, în anul 1859, consilier la Ministerul de Justiție din Viena, ca apoi, în decembrie 1860, Vasile L. Pop să fie numit într-o funcție și mai importantă: aceea de consilier la Cancelaria Aulică a Transilvaniei, recent reînființată, al cărei sediu se afla la Cluj. În noiembrie 1861 a fost numit vicepreședinte pentru probleme juridice al Guberniului condus de Ludovic Folliot de Crenneville, deținând astfel, în Transilvania, un post echivalent celui de viceprim-ministru din zilele noastre. El a fost singurul român transilvănean care a ocupat o demnitate atât de înaltă în istoria modernă a Transilvaniei.

Între 1861-1865 a fost, simultan, președinte al Curții de Casație, iar din 1865 a devenit, prin numire imperială, cel dintâi președinte al Tribunalului Suprem al Transilvaniei. În calitate de membru al Dietei Transilvaniei, Vasile L. Pop a contribuit la apărarea drepturilor locuitorilor români ai acestei provincii. La 13 august 1863, la vârsta de 45 ani, Vasile Ladislau Pop a fost numit consilier intim de stat al împăratului Francisc Iosif I. În 1864 a fost decorat cu ordinul Coroana de Fier, clasa a II-a și i s-a conferit, de asemenea, rangul de *baron imperial*. După îndelungi ezitări, el a acceptat să poarte acest titlu abia în 1872, la insistențele prietenilor săi, care vedeau în acest titlu o recunoaștere a afirmării națiunii române.

Realizarea dualismului austro-ungar a avut drept consecință pierderea autonomiei Transilvaniei și începutul unei lungi perioade de agravare a stării culturale a românilor de dincoace de Carpați, amenințați cu pierderea identității naționale. În aceste condiții, Vasile Ladislau Pop s-a dovedit un sprijinitor de nădejde al activității culturale a tineretului român din Cluj, participând activ, între 1866-1867, la acțiunile culturale organizate de Societatea junimii studioase care îl avea ca președinte pe Ioan Pamfilie. În 1868, adunarea generală a *Asociațiunii*, desfășurată în clădirea *Reduta* din Cluj – în prezent Muzeul Etnografic al Transilvaniei – l-a ales pe Vasile Pop, în unanimitate, în funcția de președinte al *ASTREI*. A îndrumat, a prezidat, și-a mărturisit încrederea în viitorul neamului său, lansând deviza: *Prin noi înșine! Prin forța și răbdarea noastră, înainte!* S-a dedicat mai ales culturii poporului, țărânimii române: *Cultura poporului e întrebarea care trebuie să ne cuprindă toată atențiunea, tot curajul și toată grija noastră!*

Sub președinția sa s-a înființat revista *Transilvania* (1868), organul de presă al *ASTREI*, pe care președintele îl proiectase ca pe un ziar *poporan*, spre binele țărânului român. Tot atunci, la începutul mandatului său, este lansată ideea unui *museu de însemnătăți*, iar peste patru ani, în 1871, reluată și amplificată sub corolarul unui *museu naționalu*.

Credincios programului său, făcut cunoscut la instalarea sa în funcție, program care cuprindea și ideea precum că *cultura poporului este întrebarea care trebuie să ne cuprindă toată atențiunea, tot cugetul și toată grija noastră*, el accentua, la fiecare manifestare a *ASTREI: Domnilor, numai lumina, numai cultura ne poate mântui*.

S-a stins din viață la Budapesta, unde își avea *curtea judecătorească*, în ziua de 17 februarie 1875, iar osemintele baronului Vasile Ladislau Pop au fost îngropate la Reghin, unde se afla cripta familială, pe ușa căreia, în același an, 1875, *ASTRA* a așezat o plăcuță comemorativă.

Cel de-al treilea președinte al *ASTREI* (1875-1877) a fost **Iacob Bologa** (1817-1888), magistrat și bancher. A devenit președinte între două lungi și rodnice perioade de vice-președinție (1870-1875, 1877-1888). Iacob Bologa s-a născut în comuna Marpod din județul Sibiu și a fost, și el, unul dintre marii juriști ai veacului al XIX-lea, luptător pentru drepturile național-politice ale românilor ardeleni.

A studiat la Sibiu și Cluj, iar la 1847 ajunge *cancelist* (avocat stagiar) la *Tabla regească* (Curtea de Apel) de la Târgu Mureș. Ia parte la revoluția de la 1848 și este notar al Adunării Naționale de la Blaj. După acest moment își va continua cariera ascendentă, devenind pe rând consilier la Tribunalul din Dej (1852), la Tribunalul din Sibiu (1853), la *Tabla regească* (Curtea de Apel) de la Cluj (1858). Face parte din delegații ale națiunii române care se deplasează la Viena unde susține drepturile acesteia în fața împăratului sau a cancelarului imperiului. Între 1863-1864 este deputat în Dieta Transilvaniei de la Sibiu, „din partea *scaunului* Nocrich”, ocazie cu care susține adoptarea Legii egalei îndreptățiri a națiunii române și a confesiunilor sale și Legea folosirii în mod egal a limbii române, pe teritoriul Transilvaniei, în justiție și administrație, alături de germană sau maghiară, legi abrogate ulterior de Dieta de la Cluj. Între 1865 - 1867 va deține funcția de *consilier aulic* la Tribunalul Suprem al Transilvaniei. După acest moment, după crearea statului dualist Austro-Ungaria odată cu care a fost anulată orice autonomie a Transilvaniei, este pensionat la vârsta de doar 50 de ani. Se retrage, deci, din aparatul de stat și se va implica în viața publică a românilor ardeleni, având un rol important în cadrul noului Partid Național Român din Transilvania, fiind un adept al *activismului politic*, deci pentru participarea la viața politică din noul stat.

Iacob Bologa a avut, astfel, o contribuție importantă la emanciparea românilor ardeleni, alături de elita românească, el fiind membru fondator al Băncii *Albina* de la Sibiu, timp îndelungat președinte al Consiliului de administrație, apoi deputat în sinoadele și congresele bisericii ortodoxe românești. A participat la înființarea Societății de asigurare *Transilvania* și a fost membru în comitetul Fundației *Gojdu* administrată de Mitropolia Ortodoxă a Ardealului. Începând cu 1861 și până în 1871 a activat ca membru român în reprezentanța Universității națiunii săsești (forul suprem de conducere al sașilor) de la Sibiu, din partea *cercului* Sebeș (comitatul Sibiu, azi în județul Alba). În această ultimă calitate a reușit decretarea actului prin care Universitatea săsească, compusă preponderent din reprezentanți sași, recunoaște averea Universității drept avere comună a celor 11 scaune istorice, fără deosebire de naționalitate și confesiune.

În cadrul *Asociațiunii*, al cărei membru fondator a fost, el este cel care a propus în anul 1868 crearea așa-numitelor despărțăminte (filiale) ale *Asociațiunii*, a înființat, la Sibiu, Școala civilă de fete cu internat (1886), prima școală superioară pentru fetele românce din Transilvania. A organizat și condus cu demnitate ședințele comitetului central și ale adunărilor generale de la Sighișoara (1879), Turda (1880), Dej (1882), Brașov (1883), Orăștie (1884), Gherla (1885), Alba Iulia (1886), Sibiu (1887). S-a raliat, și el, eforturilor de aprofundare a unor intenții mai vechi legate de constituirea unui muzeu românesc. În acest sens, se înscrie și acceptarea de către adunarea generală a *ASTREI* de la Turda, a propunerii privind înființarea unui muzeu de istorie naturală la Sibiu, pornindu-se de la colecția de plante donată de A. P. Alexi, precum și de hotărârea organizării unei expoziții de industrie și agricultură la Sibiu (1881). Apelul elaborat de Iacob Bologa și George

Barițiu pentru organizarea acesteia din urmă evidenția convingerile frunțașilor români ardeleni precum că: *Nici un popor care nu cultivă artele și industria nu are drept a se număra printre popoarele civilizate... Popoarele lipsite de industrie n-au viitor*. A militat pentru înființarea unei *Academii de drepturi* la Sibiu, cu fonduri puse la dispoziție de către ASTRA și, cu toate că nu s-a finalizat cu succes, a reprezentat totuși o acțiune cu semnificație majoră.

În 1888, la scurt timp după moartea sa, în cadrul adunării generale de la Abrud, George Barițiu a evidențiat meritele lui Iacob Bologa, spunând că, pentru el, *Asociațiunea era, după altarul religiunii sale, al doilea altar la care se închinase și căruia îi sacrificase, într-o serie de ani, speze, timp, călătorii obositoare, pentru un om bătrân, și adesea liniștea sufletească, de câte ori simțea vreo cursă aruncată cu scop de a submina și răsturna sanctuarul limbii și culturii noastre*.

Între anii 1877-1887 în fruntea ASTREI a strălucit figura eruditului filolog și istoric **Timotei Cipariu** (1805-1887). Vicepreședinte (1861-1867) în primul Comitet central al ASTREI, ulterior președinte, canonicul blăjean a fost unul dintre autorii proiectului care a stat la baza adoptării Statutelor asociației, în anul 1861. El a susținut atât caracterul umanitar și de binefacere, cât și cel științifico-literar al activităților astriste. De altfel, el considera *Asociațiunea, un reazem al naționalității noastre*. De numele său se leagă, în primul rând, înființarea bibliotecii ASTREI (1861).

Și-a făcut toate studiile la Blaj: cele gimnaziale (1816-1820), cele filosofice (1820-1822) și cele teologice (1822-1825). Între 1825 și 1827 a fost profesor la Gimnaziul din Blaj. În 1828 a fost profesor de filosofie, iar între 1834 și 1842 profesor de dogmatică, apoi de studii biblice, la Seminarul teologic. Între 1854 și 1875 a fost director al Gimnaziului și inspector al școlilor din oraș, iar între 1833 și 1866 a fost director al Tipografiei diecezane. În 1827 a devenit preot, din 1842 fiind canonic, iar mai târziu prepozit capitular al Diecezei greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș.

Personalitate reprezentativă a culturii românești, cunoscător a 12 limbi străine, Timotei Cipariu a fost posesorul uneia din cele mai bogate biblioteci particulare din Transilvania, prețioasă și prin raritățile ei. Timotei Cipariu a fost unul dintre pionierii ziaristicii românești din Transilvania prin periodicele înființate și conduse de el: *Organul luminării* (1847, devenit, în 1848, *Organul națiunale*), primul ziar românesc cu litere latine, *Învățătorul poporului* (1848), *Archivu pentru filologie și istorie* (1867 – 1870) și, în 1872, prima revistă românească de filologie. A colaborat la *Foaia pentru minte, inimă și literatură* din Brașov, cu studii, eseuri, versuri și traduceri. A fost membru al *Societății Literare Române* (1866), viitoarea Academie Română, fiind ales mai târziu vicepreședintele ei. A fost membru al *Societății Germane de Orientalistică*.

A publicat o foarte lungă serie de cărți bisericești, de studii asupra limbii române și a gramaticii sale (*Elemente de limba română*, 1854; *Crestomația sau Analecte literare*, 1858, *Gramatica română*, 1869, 1877), fiind considerat unul dintre întemeietorii filologiei și lingvisticii românești. Prin studiile sale a căutat să dovedească drepturile istorice ale poporului român și originea sa romană. Influențat de Școala Ardeleană, a fost unul dintre adepții latinismului și ai ortografiei etimologice, fapt pentru care a propus folosirea predilectă a cuvintelor de origine latină și evitarea celorlalte cuvinte.

Pe tărâm politic, s-a numărat printre militanții pentru drepturile poporului român din Transilvania, fiind unul dintre cei zece secretari ai adunării naționale de la Blaj din 1848. A fost membru în delegația trimisă la Curtea imperială din Viena spre a prezenta revendicările românești, membru în Comitetul Național Român din Sibiu, iar în 1863-1864 membru în Dieta Transilvaniei de la Sibiu.

Întâia tentativă de a avea un sediu pentru instituțiile culturale ale ASTREI datează tot din perioada președinției lui Timotei Cipariu, când, la ședința Comitetului central din 22 august 1882 de la Dej, se ridică problema achiziționării unui edificiu în acest scop.

Cel de-al cincilea președinte al **ASTREI** (1888-1893), ales la adunarea generală de la Abrud *prin alocuțiuni cu o generală însuflețire* a fost **Gheorghe Barițiu** (1812-1893), cel care îndeplinise timp de 27 de ani funcția de secretar prim (ales în 1861) al *Asociațiunii*.

Gheorghe Barițiu, fiu de preot greco-catolic din comuna Jucu de jos, comitatul Cluj, și-a făcut studiile primare la școala unitariană din Trascău (azi Râmetea, județul Alba) între 1820-1824. A urmat apoi Gimnaziul la Blaj și studiile liceale la Liceul Piaristilor din Cluj, iar mai apoi Seminarul teologic la Blaj, între 1831-1835. Deși pregătit pentru cariera ecleziastică, a îmbrățișat cariera didactică, începând prin a preda fizica la Blaj (1835) iar, din anul următor, la Brașov, unde inaugurează o școală comercială pentru comunitatea românească din acest oraș.

În anul 1838 a întemeiat, la Brașov, *Foaia literară* (intitulată mai apoi „Foaia pentru minte, inimă și literatură”) și „Gazeta de Transilvania”, primul ziar românesc din Marele Principat al Transilvaniei. A condus aceste publicații cu multă competență astfel încât ele au devenit cea mai bună școală de redeșteptare a simțirii și conștiinței naționale nu numai la românii din Ardeal și Ungaria, ci și la cei din Principatele Române. În coloanele acestor publicații s-au întâlnit aproape toți scriitorii mai de seamă ai românilor, contribuind cu scrisul lor la opera de cultură și educație națională ce se îndeplinea prin-trânsele de ambele laturi ale Carpaților. Difuzarea lor peste munți era asigurată de prietenul și librarul Iosif Romanov. În anul 1845 Barițiu se retrage din învățământ și se consacră ziaristicii brașovene.

În anul 1848 participă la Adunarea Națională de la Blaj. Apoi, în octombrie 1848, înființându-se în Transilvania *Comitetul de pacificațiune*, Barițiu este chemat la Sibiu unde este numit membru al *Comitetului pentru apărarea țării*, dar pentru scurtă vreme deoarece Sibiuul căzând în mâinile insurgenților (11 martie 1849), Barițiu și ceilalți membri ai comitetului sunt nevoiți să se refugieze peste munți, în Țara Românească. Luat prizonier de armatele rusești, a fost purtat de la Câmpina la Ploiești și apoi la Cernăuți. Eliberat, la intervenția fraților Hurmuzaki, se întoarce la Brașov și reia publicarea *foilor* sale.

Pe lângă activitatea sa ziaristică, Barițiu a redactat între anii 1852-1864 un calendar românesc, a colaborat cu Gavril Muntean la realizarea unui dicționar germano-român (1853-1855) și a elaborat un dicționar maghiaro-român (1869), nelipsind, în același timp, să-și îndrepte atenția și asupra unor probleme de economie națională.

În anul 1852, un consorțiu de comercianți români din Brașov înființează Fabrica de hârtie din Zărnești și îl numesc pe Barițiu director, post pe care l-a ocupat 20 de ani, până când întreprinderea *a trebuit să capituleze dinaintea teribilei concurențe străine*.

În timpul încercărilor constituționale, dintre anii 1860-1867 și, chiar în perioada dualismului austro-ungar, Barițiu a avut un rol însemnat și în politica națională a românilor ardeleni participând cu însuflețire și abordări înțelepte la conferințele naționale din 1861 și 1863, la dieta Transilvaniei de la Sibiu (1863-1864) și la senatul imperial de la Viena. În autonomia Transilvaniei vedea Barițiu un scut de apărare al națiunii române și un frumos teren de luptă pentru dobândirea drepturilor ei politice. A introdus-o ca postulat politic în programul național românesc de la 1881 după ce luptase zadarnic, timp de două decenii, pentru apărarea și salvarea ei. Față de dieta de la Cluj (1865) care avea să anuleze autonomia Transilvaniei, Barițiu îndemna pe românii ardeleni să îmbrățișeze tactica pasivității, cum a stăruit și mai târziu pentru pasivitate față de cea de la Budapesta. Iar apoi, în zilele bătrâneților sale, Barițiu putea să se mângâie cu faptul că luptele lui pe teren politic și ziaristic i-au asigurat o mare influență asupra românilor ardeleni și au reușit să-i câștige o mulțime de aderenți care aprobau politica pasivității și o urmau.

Dacă în plan politic, activitatea lui Barițiu nu a putut fi încununată de succes, mai bogată în rezultate practice a fost activitatea lui culturală și literară. Astfel, la 1861, alături de Andrei Șaguna, Timotei Cipariu, Ioan cavaler de Pușcariu și alții, a fost cel mai însuflețit și mai statornic sprijinitor al lucrărilor întreprinse pentru înființarea *Asociațiunii*, pentru consolidarea și înflorirea ei. A fost mai întâi secretar, apoi președinte al **ASTREI**. În cei

cinci ani cât a fost președinte a consolidat și desăvârșit ființa *ASTREI*, limpezindu-i programele și rostul. De la început el a lansat un apel cu privire la importanța conservării tezaurului material și spiritual al poporului nostru. În anul 1891 el spunea: *De nu ar mai fi făcut nimic românii în 1860 spre dezvoltarea și consolidarea vieții lor naționale, posteritatea tot le-ar fi datorare cu recunoștință pentru înființarea Asociațiunii „... Existența și activitatea Asociațiunii transilvane a vibrat, deși fără multă paradă și așa numite reclamuri, în tot corpul națiunii din toate țările locuite de români...”*.

Asociațiunea a editat, începând din 1868, la Sibiu, revista „Transilvania”, pe care George Barițiu a condus-o până în 1889. În această revistă a publicat numeroase articole și studii de istorie și politică. George Barițiu a publicat, tot la Sibiu, în trei volume, între 1889 și 1891, principala sa operă, intitulată: *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani din urmă*. A fost membru fondator al Societății Literare Române (1866), precursora Academiei Române. În anul 1893, anul morții sale, a devenit și președintele Academiei Române.

Succesorul (1893-1901), de aceeași factură morală, a fost profesorul și canonicul blăjean **Ioan Micu Moldovan** (1833-1915), născut în localitatea Varfalău (azi Moldovenești) din județul Cluj, într-o familie de țărani iobagi. A studiat la Blaj, ca învățăcel al lui Timotei Cipariu, și a ajuns profesor la Seminarul teologic din Blaj (1857-1858), apoi a predat istoria, latina, româna, geografia și filosofia la Gimnaziul Superior din Blaj (1859-1879), devenind mai apoi director al acestuia (1879-1884). Din anul 1879 a devenit unul dintre canonicii Blajului, ajungând prepozit și vicar capitular, conducând Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș între anii 1892-1895, până la înscăunarea noului mitropolit. Autor a numeroase lucrări, dintre care cele mai importante sunt cele două volume ale *Actelor Sinodale ale Bisericii Romane unite cu Roma*.

A fost principalul autor al *Pronunciamentului de la Blaj* (1868), cel mai important act politic al românilor din Transilvania după Adunarea Națională de pe Câmpia Libertății din 3/15 mai 1848, prin care se protesta împotriva încorporării Transilvaniei în Ungaria. *Pronunciamentul de la Blaj* a avut o mare influență asupra vieții politice din Transilvania, el anticipând constituirea Partidului Național Român (1869) care va conduce lupta națională până la Unirea din 1918.

Prezent la conferința de constituire a PNR, ca membru fondator, Ioan Micu Moldovan a ținut să precizeze că partidul a adoptat pasivitate absolută numai față de Dieta de la Budapesta: *Încolo... activitate cât se poate de mare*.

A susținut cu toată convingerea mișcarea memorandistă (1892-1894), atrăgând atenția autorităților maghiare care cereau concentrarea armatei în jurul Blajului pentru supravegherea tineretului studios și chiar înlocuirea sa cu o persoană de încredere deoarece vicarul Ioan Micu Moldovan este conducătorul invizibil și secret al întregii mișcări.

În 1907, alături de Augustin Bunea și alte personalități marcante din viața publică a românilor, Ioan Micu Moldovan a semnat *Memorandumul de la Blaj*, un protest vehement la adresa legilor de maghiarizare prin școli.

Ioan Micu Moldovan a editat prima revistă de pedagogie din Transilvania, *Foaia școlastică* (1873-1881), a alcătuit manuale școlare de Istorie și Geografie contestate de oficialitățile maghiare și, împreună cu 168 de elevi, a realizat cea mai amplă și mai valoroasă colecție de folclor din ținutul transilvan din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, material ordonat și publicat parțial de Jan Urban Jarnik și Andrei Bârseanu sub titlul: *Doine și strigături din Ardeal* (1885).

A fost membru fondator și președinte al *Asociațiunii*, sub conducerea căruia *ASTRA* a ieșit din hotarele Transilvaniei, ținându-și prima adunare generală în Banat, la Lugoj, în anul 1896. La această adunare generală, pornindu-se de la constatarea că, după moartea lui George Barițiu, a scăzut interesul pentru studiile de etnografie și arheologie s-a conchis

că tendința trebuie combătută prin realizarea acelui dorit *museu național al românilor cis-carpați*.

Urmare acesteia, la 28 septembrie 1896, în ședința extraordinară a Comitetului central s-a hotărât cumpărarea unui teren destinat construirii unei Case Naționale la Sibiu, aflat în vecinătatea edificiului Școlii civile de fete cu internat a *ASTREI*, iar următoarea adunare generală (Mediaș, 1897) a rămas ca un moment remarcabil în istoria *ASTREI* prin hotărârea de a se edifica *Casa Națională* la Sibiu care să cuprindă: un muzeu istoric al românilor de dincoace de Carpați cu colecții arheologice și numismatice, un muzeu etnografic, biblioteca, birourile *Asociațiunii*, o sală mare care să poată găzdui conferințe și spectacole de teatru, alte săli pentru necesitățile societăților românești din Sibiu.

Revenind la președintele Ioan Micu Moldovan, la concepția lui despre nevoia edificării unei clădiri culturale românești reprezentative, acesta spunea: *între fructele acestei însuflețiri este și întreprinderea aceasta, pe cât de nobilă și frumoasă, pe atât de grea. Nobilă și frumoasă pentru că reuniunea noastră tinde a dezvolta limba și literatura poporului nostru, și a lăți în sânul lui cultura*. La adunările generale ale *Asociațiunii*, vorba lui înțeleaptă și cumpănită era cu interes ascultată și propunerile sale, care aveau în vedere propășirea poporului român din Ardeal, erau îndeobște primite cu însuflețire. A condus șase adunări generale anuale ale *Asociațiunii* (Sebeș, 1994; Blaj, 1995; Beiuș, 1898; Băile Herculane, 1900, pe lângă cele deja menționate: Lugoj, 1996; Mediaș, 1897), întruniri la care s-au luat decizii importante cum ar fi cele amintite deja, legate de edificarea Casei Naționale de la Sibiu, dar și cele privitoare la adoptarea unor regulamente de funcționare a diverselor compartimente ale *Asociațiunii* sau elaborarea și editarea primei enciclopedii românești. În anul instalării sale ca președinte al *ASTREI* (1893), a devenit și membru al Academiei Române, în locul rămas vacant prin decesul lui George Barițiu.

Cel de-al șaptelea președinte al *ASTREI* (1901-1904) a fost **Alexandru Mocioni** (1841-1909), jurist, parlamentar și bancher. Deși bolnav, a acceptat la vârsta de 60 de ani funcția de președinte al *ASTREI* deoarece *Asociațiunea este expresiunea unității și solidarității noastre pe țărâm culturală* iar „*lupta pentru cultură (pentru cultura adevărată, care nu poate fi decât națională) nu este altceva decât lupta pentru existența națională*”.

Alexandru Mocioni s-a născut la Pesta într-o familie profund implicată în problemele românilor din Transilvania și Ungaria. A urmat studiile secundare la Pesta, iar studiile juridice la Universitatea din Viena, susținându-și doctoratul în drept, la Graz (1865). După ce își termină studiile, călătorește în Elveția și Belgia, studiind legislația de acolo referitoare la drepturile naționalităților ce locuiesc pe același teritoriu.

Imediat după ce împlinește vârsta de 24 de ani (pe atunci, vârsta legală pentru a putea candida), este ales deputat dietal de Timiș și apoi reales la Lugoj (1869) și Radna (1872). Ca deputat, Mocioni a fost cel mai distins și neîntrecut reprezentant al cauzei naționalităților, o somitate parlamentară admirată și respectată chiar de către adversarii politici. Dintre discursurile parlamentare ale lui Mocioni, s-au bucurat de un succes deosebit cele rostite la dezbaterea legii pentru egala îndreptățire a naționalităților, apoi cuvântările legate de reforma comitatelor (1870) și a legii electorale (1872). Este cel care a prezentat în dieta ungară, tot în 1872, proiectul de lege referitor la înființarea Universității din Cluj.

La 26 februarie 1869, la Timișoara s-au adunat intelectualii și fruntașii politici ai românilor bănățeni. Aceștia întemeiază, cu această ocazie, Partidul Național Român din Banat și Ungaria, alegându-l în fruntea partidului pe Alexandru Mocioni. De asemenea, în viața bisericească a românilor ortodocși a avut un rol important, participând, de la restaurarea mitropoliei ortodoxe, la toate congresele și sinoadele diecezei de Caransebeș; introducerea sufragiului universal bisericesc se datorează, în mare măsură, stăruințelor sale. Iar, pe țărâm economic și-a câștigat merite deosebite prin activitatea depusă la

Banca *Albina* din Sibiu, al cărui președinte al primului Consiliu de administrație (1871) a fost ales.

Problematica drepturilor naționalităților a fost mereu pe primul loc în preocupările sale, Mocioni publicând articole pe această temă în reviste din Viena și Praga. A înființat, în anul 1893, la Timișoara, ziarul *Dreptatea*, publicație care va lupta pentru aceleași idei și principii.

Alexandru Mocioni a compus muzică clasică și a cântat la pian, susținând concerte de-a lungul vieții. El s-a remarcat și ca unul dintre primii compozitori români de sonate pentru violoncel și a fost prieten cu Franz Liszt. Reședința sa din Budapesta era renumită pentru seratele muzicale, unde participau compozitori și interpreți celebri. A studiat, de asemenea, filosofia, fiind autorul mai multor lucrări în domeniu.

De-a lungul vieții, a fost cunoscut pentru acțiunile sale filantropice, acestea vizând domeniul culturii, al educației, al religiei.

În timpul președinției lui Alexandru Mocioni activitatea *ASTREI* a înflorit și în părțile bănățene, iar, pe de altă parte, legătura *Asociațiunii* cu *Societatea pentru fond de teatru român*, al cărui președinte era, a condus la impulsionarea vieții artistice din Transilvania și Banat.

Un pas înainte pe drumul edificării Casei Naționale din Sibiu s-a făcut la 14 aprilie 1904 când conducerea *Asociațiunii* a lansat un *Apel către publicul român* în scopul sporirii contribuției la realizarea acesteia, informând că până la acea dată se primiseră aproximativ 100.000 de coroane dintre care 24.000 de coroane fuseseră donate de către președintele *ASTREI*, Alexandru Mocioni.

Cel de-al optulea președinte al *ASTREI* (1904-1911) a fost **Iosif Sterca Șuluțiu** (1827-1911), magistrat, parlamentar, bancher și scriitor, prietenul și biograful lui Avram Iancu. A studiat la Cluj, Târgu Mureș și Budapesta. Între anii 1849-1861 a ocupat mai multe funcții administrative. Între 1863-1864 este deputat în Dieta Transilvaniei de la Sibiu, iar apoi, între anii 1869-1881 este consilier de tribunal. În 1881 a fost pensionat. Este numit președintele Consiliului de administrație al Băncii *Albina* din Sibiu, iar din 1884 este ales să facă parte din Comitetul național al *Partidului Național Român*, ca apoi, în 1904 să fie ales președintele al *Asociațiunii*, funcție ce o deține până la moarte. Este înmormântat la Sibiu, în curtea Bisericii dintre Brazi, la acea dată biserică greco-catolică.

A fost un pasionat vânător, având, în acest domeniu, câteva studii de etică cinegetică.

A publicat, sub titlul *Memoriu*, o lucrare istorico-politică, în șase fascicule, numeroase scrieri cu caracter istoric în *Gazeta de Transilvania*, *Tribuna* și *Transilvania*. A publicat biografia lui Avram Iancu, lucrare în care restabilește adevărul în legătură cu acuzele ridicate de mulți autori maghiari împotriva acestei mărețe personalități politice a românilor din Transilvania. A colaborat, de asemenea, la elaborarea *Enciclopediei Române* (1898, 1900, 1904) lucrare editată de *ASTRA*.

În timpul președinției sale se inaugurează Casa Națională a *Asociațiunii* – clădire ce poartă și astăzi pe frontispiciu inscripția *Muzeul Asociațiunii*. În această clădire funcționează astăzi Biblioteca *ASTRA*.

Oficiosul *Asociațiunii*, *Transilvania*, menționa, în primăvara anului 1904, că zidirea clădirii fusese începută în toamna anului anterior, an în care fusese finalizat parterul și etajul I și că, îndată ce timpul va permite, lucrările de construcție vor continua astfel ca la finele lunii august zidirea să fie pe deplin terminată. În aceeași perioadă fuseseră îndepărtate din imediata apropiere și resturile vechiului zid de apărare al orașului, precum și valul de pământ ce despărțea intravilanele *Asociațiunii* de parcul Soldisch (actualul parc *ASTRA*) așa încât în primăvara anului 1904 să poată fi restaurat parcul și construit un trotuar și un drum de trăsuri de-a lungul frontului nou-deschis. *Grădina Școlii civile de fete cu internat a Asociațiunii* urma să fie îngrădită cu un grilaj din fier și, de asemenea, în accepțiunea ctitorilor că probabil Comitatul Sibiu va zidi o casă mare pe terenul care-i

aparține astfel că aici să se dezvolte în scurt timp o parte cu totul nouă și foarte frumoasă a orașului.

Inaugurarea clădirii și a instituțiilor găzduite de către aceasta, și, ca o premieră absolută, a muzeului istorico-etnografic, a avut loc la 19 august 1905 și a fost apreciată de către contemporani ca fiind *cea mai splendidă sărbătoare culturală ce au ajuns-o până acum românii din țările coroanei ungare*. Cu această ocazie au avut loc și alte evenimente: adunarea generală a *Societății pentru fond de teatru român*, inaugurarea primei scene românești din Transilvania, conferința directorilor băncilor române, precum și ample manifestări cultural-artistice: conferințe, concerte, reprezentații teatrale, o excursie la Săliște și altele.

De-a lungul anilor a fost un susținător asiduu al românilor ardeleni și al *Asociațiunii*. Iată câteva acțiuni ale acestuia, spicuite din presa vremii:

La 24 august 1863, Iosif Sterca Șuluțiu, vicecomite al comitatului Cetatea de Baltă (Târnava Mică) și *colectoriu al Asociațiunii* a înaintat comitetului acesteia 84,62 florini obținuți prin vânzarea *bucatelor* dăruite de locuitorii comunelor Ernea, Dârlos, Bernadia, și Bahnea noii societăți culturale. Același cărturar a trimis conducerii Asociațiunii, la 19 aprilie 1864, 378,38 florini reprezentând un nou sprijin acordat de locuitorii orașului Elisabetopole (Dumbrăveni – Sibiu) și ai unui număr de 18 comune din această zonă.

- la 1900, cu prilejul adunării generale de la Băile Herculane, s-a pus *baza organizării Asociațiunii noastre ca corporațiune științifică – literară*, aprobându-se Regulamentul pentru secțiunile științifice – literare prezentat de către Vasile Goldiș, în numele unei comisii. La propunerea Comitetului central s-au ales membrii secțiunilor, conducerile acestora și sediile, după cum urmează: istorică (Sibiu, Vincențiu Babeș – președinte, Augustin Bunea, Vasile Goldiș, Ioan cavaler de Pușcariu și Iosif Sterca Șuluțiu), secția literară (Brașov), științe naturale și fizice (Rodna), școlară (Blaj), economică (Sibiu). Tot aici, la adunarea generală de la Băile Herculane, se face o informare despre obiectele primite pentru viitorul muzeu: fluierul în formă de baston și sigiliul lui Avram Iancu donate de Iosif Sterca Șuluțiu.

- la 14 aprilie 1904, conducerea *Asociațiunii* a lansat un „*Apel către publicul român*” semnat de Iosif Sterca Șuluțiu și Cornel Diaconovich, în scopul sporirii contribuției la realizarea muzeului, informând că până atunci se primiseră aproximativ 100.000 de coroane (24.000 coroane de la Alexandru și Zeno Mocioni).

Apelul din 25 decembrie 1910, semnat de președintele Iosif Sterca Șuluțiu și Oct. C. Tăslăuanu, secretar II al *Asociațiunii*, adresat directorilor de despărțăminte, din care se desprind trei idei importante: continuarea eforturilor pentru îmbogățirea colecțiilor muzeale; posibilitățile financiare reduse ale *Asociațiunii*; importanța conservării tezaurului material și spiritual al poporului român.

Datorită importanței prelegerilor populare pentru răspândirea culturii la sate, în aceeași circulară adresată directorilor de despărțăminte, semnatarii informau că s-au acordat ajutoare la 20 despărțăminte mai sărace, pentru această activitate, recomandând ca prelegerile, să fie programate din timp, bine pregătite și însoțite de proiecții sau demonstrații practice.

Cel de-al nouălea președinte al *ASTREI* (1911-1922) a fost **Andrei Bârseanu** (1858-1922), fiu de preot ortodox, născut în localitatea Dârste, din apropierea Brașovului. După cursul primar din localitatea natală, urmează gimnaziul la Brașov și studii în domeniul literelor și filozofiei la universitățile din Viena și München, ca bursier (stipendist) al *Asociațiunii*. În perioada studiilor de la Viena, a activat în societatea culturală *România Jună*, întemeiată în anul 1871. Aici, în urma concursului lansat pentru realizarea imnului societății, a fost premiat cel compus de Ciprian Porumbescu, pe versurile lui Andrei Bârseanu (*Pe-al nostru steag e scris unire*), care a devenit, la scurt timp, un cântec național.

După terminarea studiilor, Andrei Bârseanu funcționează ca profesor la gimnaziul și școala comercială din Brașov predând limba și literatura română, istoria, geografia și îndeplinind funcții de conducere (*codirector* al școlilor medii, *dirigent* al Școlii comerciale). Elaborează manuale, programe analitice, face traduceri din limba germană în limba română a unor lucrări ce prezentau interes pentru elevi, editează publicații pedagogice, monografii. Din anul 1912 devine delegat-inspector al Școlii civile de fete cu internat din Sibiu.

Împreună cu Jan Urban Jarnik, profesor la Universitatea din Praga, editează la București, sub egida Academiei Române, volumul *Doine și strigături din Ardeal*, în anul 1885, volum care grupează poeziile populare culese de Ioan Micu Moldovan și elevii săi din Blaj, ulterior reeditat. Apoi, în anul 1890, publică *Cincizeci de colinde adunate de școlarii de la școalele medii din Brașov*, și acest volum, reeditat. Pentru realizările sale literare, științifice și didactice este ales membru corespondent (1902) iar apoi titular (1908) al Academiei Române, în locul rămas vacant după moartea lui Iosif Vulcan.

Andrei Bârseanu s-a integrat în activitatea culturală a Despărțământului Brașov al *ASTREI* încă din anul 1880, ca membru al conducerii despărțământului (1889-1898) și ca director al acestuia (1898-1908), reușind să-l facă - prin înființarea de agenturi comunale, biblioteci, școli, prezentarea de prelegeri și conferințe, realizarea de expoziții, achiziții și donații pentru instituțiile centrale, stimularea agriculturii, a industriei casnice, a grădinăritului, comerțului și meseriilor - cel mai activ și prestigios despărțământ. Participă la realizarea Enciclopediei Române de către *Asociațiune*, la reorganizarea și activarea secțiunilor științifico-literare, devenind membru al *secțiunii literare* care avea sediul la Brașov, alături de Atanasie Marienescu (președinte), Iosif Vulcan (vicepreședinte), Iosif Blaga (referent) și Viril Onițiu. Devine vicepreședinte al *Asociațiunii* în anul 1905, își stabilește reședința la Sibiu și îl înlocuiește pe președintele Iosif Sterca Șuluțiu, vârstnic și bolnav, la conducerea adunărilor generale anuale, ca apoi, la moartea acestuia (1911) să fie ales președinte la propunerea unei comisii formate din Ștefan Cicio Pop, Nicolae Iorga, Aurel Vlaicu, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș și Valeriu Braniște. Toți cei care l-au cunoscut i-au apreciat calitățile de orator de excepție dovedite și cu ocazia adunărilor generale când, în calitate de președinte, le deschidea stăruind pentru intensificarea eforturilor culturale ale tuturor membrilor ei.

În calitate de președinte, Andrei Bârseanu va reprezenta *Asociațiunea* și apoi Consiliul Național Român și asociațiile profesorilor din Sibiu, la numeroase manifestări publice - culturale, artistice, social-politice -, ale Academiei Române, ale *Asociațiunii*, ale bisericii, armatei, profesorilor, avocaților, femeilor, funcționarilor, și ale altor societăți culturale românești. Cu prilejul comemorării centenarului nașterii lui George Barițiu, conducerea *Asociațiunii*, în frunte cu președintele Andrei Bârseanu, a hotărât realizarea bustului marelui cărturar și dezvelirea sa (13 octombrie 1912) în curtea *Școlii civile de fete cu internat*, alături de *Muzeul Asociațiunii*, mutat în anul 1924 în parcul din fața palatului *ASTREI*.

Din cauza declanșării primului război mondial, între anii 1914-1918 nu s-au desfășurat adunări generale ale *Asociațiunii*, nici ședințele plenare ale secțiilor științifico-literare, ci doar ședințe de Comitet central. Totuși, prin eforturile președintelui Andrei Bârseanu, s-a continuat tipărirea revistei *Transilvania*, a *Bibliotecii populare* și a *Calendarului Asociațiunii*. La Sibiu a trăit drama primului război mondial, dar și momentele înălțătoare ale marii uniri. În toamna anului 1918 a fost ales președinte al Consiliului Național Român din orașul și comitatul Sibiu și, bolnav fiind, nu a putut participa la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, la 2 decembrie 1918 a fost ales în Marele Sfat al Națiunii Române, iar în 1919 devine vicepreședinte al acestui for legislativ provizoriu. Consiliul dirigent de la Sibiu l-a numit director al învățământului secundar românesc pentru *regionala* Sibiu. Tot după unire a fost ales senator de Alba în Parlamentul României reîntregite.

După război, înfăptuirea unirii Transilvaniei cu Regatul României a generat un entuziasm general în rândurile membrilor *ASTREI*, intențiile președintelui Andrei Bârseanu cu privire la obiectivele viitoare vizând: luminarea poporului, cultivarea *năravurilor bune*, promovarea *sentimentului național*, colaborarea cu celelalte societăți culturale, sub deviza: *lumină, virtute, frăție, în România reîntregită*. În 1919 a avut bucuria să primească, la sediul *Asociațiunii*, vizita regelui Ferdinand și a reginei Maria. Adunările generale au fost reluate după unire. Cele două adunări generale din anul 1920 (Sibiu, Oradea) și cea din 1921 (Sighețul Marmăției) au generat relansarea programului de activitate al *Asociațiunii*, vizând despărțămintele, secțiunile științifică și literară, instituțiile culturale centrale și locale în noul stat național creat.

Președintele Andrei Bârseanu, tot mai bolnav, însă, s-a stins neașteptat din viață în ziua de 19 august 1922 la București, unde plecase pentru o operație, și a fost înmormântat, provizoriu, la Sibiu, în cripta familiei lui Zaharia Boiu, de unde șapte ani mai târziu a fost exhumat, la dorința familiei, și re-înhumat la Brașov, în cimitirul bisericii din parohia *Groaveri*.

Cel de-al zecelea președinte al *ASTREI* (1923-1932) a fost **Vasile Goldiș** (1862-1934), profesor și om politic. S-a născut la Mocirla, azi Lunca Teuzului, într-o familie de preoți, în casa bunicilor paterni, ca fiu al lui Isaia Goldiș și a soției sale Floarea Cornea. Primii ani din viață îi petrece în localitățile Mocirla, Seleuș și Cermei, în special în familia bunicilor. În toamna anului 1869 este înscris la școala primară din localitatea Cermei, unde frecventează primele două clase. În clasa I învață numai în limba română, pentru ca apoi, în cea de-a II-a clasă să învețe și în limba maghiară.

Între 1871-1872 îl găsim elev în clasa a III-a la școala germană din Panadul Nou, unde se predă în limba germană, iar de la 15 septembrie 1872 urmează clasa a IV-a a școlii primare din Arad cu limba de predare română. La 1 iunie 1873 primește certificat de absolvire a patru clase primare, pentru ca apoi, la 15 septembrie 1873, să se înscrie în clasa I-a a Liceului teoretic din Arad. În timpul studiilor liceale se remarcă prin aptitudini deosebite pentru istorie, literatură și filozofie. Literatura română o va cunoaște și studia prin intermediul lui Iosif Goldiș, profesorul de limbă și literatură de aici, unchiul său după tată, care în 1899 ajunge episcop al Aradului. În iunie 1881 primește diploma de absolvire, ca șef de promoție.

La 1 octombrie 1881 se înscrie și urmează cursurile Facultății de litere și filozofie a Universității din Budapesta, ca bursier al Episcopiei Ortodoxe Române din Arad. Anii academici 1881-1882 și 1884-1885 îi urmează la Budapesta, iar ceilalți doi, 1882-1883, 1883-1884, la Universitatea din Viena. În timpul studenției, Vasile Goldiș activează în cadrul societăților studențești *Petru Maior* și *România Jună*. Aici începe educația sa politică în slujba idealurilor naționale. Excepțional înzestrat spiritualicește, el are de pe acum clarviziunea țelurilor ce se cer împlinite, formându-și un crez politic de luptător.

În baza Legii 30/1883, este considerat ca făcând parte din primii profesori români titrați în latină și istorie și, pe baza rezultatelor obținute, unul dintre cei mai culti și mai dotați intelectuali ai generației sale. În anul 1885, la 1 septembrie, este numit candidat de profesor la Liceul de aplicație *Eötvös* din Budapesta, dar îl părăsește din considerente patriotice și se stabilește la Caransebeș, ca profesor la Institutul pedagogico-teologic, la chemarea episcopului român de aici, Ioan Popasu, ocupând catedra de istorie și limbă latină. În această perioadă începe și activitatea sa publicistică la *Foaia diecezană*, organ de presă al Episcopiei ortodoxe române din Caransebeș, îndrumă societatea de lectură a tinerilor și foaia *Progresul*. Neavând condiții de afirmare aici, solicită în scris, la 5 martie 1888, lui Gheorghe Barițiu să-i înlesnească ocuparea unei catedre la Sibiu. Solicitarea este rezolvată în mod favorabil în anul următor când i se oferă un post de profesor, dar nu la Sibiu, ci la Brașov. Aici editează manuale de istorie, limba latină și constituție pentru elevii de liceu, programe școlare și abecedare, confecționează material didactic pentru lecțiile de istorie și geografie care atestă atât o informație amplă și pregătire temeinică, cât

și o bună cunoaștere de către autor a cerințelor metodicopedagogice în alcătuirea lor. Perioada de profesorat la Brașov cuprinde 12 ani, 1889-1901, perioadă în care s-a implicat și în acțiunile de sprijinire a *inculpaților* în celebrul proces al *Memorandumului*, care începuse la Cluj în 1892. Prin cuvântările sale, Goldiș izbutește să mobilizeze 200 de români, care să reprezinte comitatul Brașov, ca delegați la procesul de la Cluj. Ca urmare, Vasile Goldiș este acuzat că primește, prin *Liga Culturală* din România, și manipulează fonduri bănești, destinate ajutorării și apărării memorandiștilor.

În 1889 tipărește ediția II-a a manualului de istoria Ungariei, unde, în prefață, susține ideea că *studiul istoriei trebuie să fie curat, educativ* și deci să nu constituie prilej de învrăjbire a naționalităților, idee ce contrasta în mod vădit cu șovinismul practicat de autoritățile austro-ungare. Apoi, începând cu 1890 devine membru și ulterior secretar al *Casinei române* din Brașov, desfășurând o activitate bogată în scopul cultivării și promovării tradițiilor naționale. În 1893 devine membru al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria și colaborează la *Tribuna* de la Sibiu cu diverse foiletoane, în urma cărora este atacat în presă și menționat în rapoarte ale poliției din Brașov că instigă și agită populația din județ și elevii liceului unde funcționează în calitate de profesor.

În anul următor, tipărește, la Brașov, *Elemente de constituția patriei sau Drepturile și dorințele cetățenești*, pentru școlile populare românești din care rezultă lipsa de drepturi social-politice ale românilor, obligațiile lor grele și permanente. Îi urmează un *Abecedar* pentru învățarea limbii maghiare în școlile primare românești, în trei ediții, precum și traducerea cărții lui James L. Huges, intitulată *Greșelile învățătorilor*, un îndreptar sistematic, o colecție de sfaturi și procedee metodicopedagogice, utile în activitatea școlară.

La 26 septembrie 1895 devine secretarul *Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, cu sediul la Brașov. În această calitate inițiază apariția Anuarului societății, se preocupă de alcătuirea unui repertoriu adecvat echipelor de artiști amatori, de formarea actorilor precum și a unui public instruit în acest sens.

Din 1897 devine colaborator permanent la *Tribuna poporului* de la Arad, al cărui prim articol îl semnează, susținând, alături de Vasile Lucaciu și Ioan Russu-Șirianu, noua orientare politică, *activistă*, a românilor transilvăneni. Legătura cu acest cerc îl determină pe Vasile Goldiș să se pensioneze începând cu 1 iulie 1901 și să se mute la Arad, devenind secretar al Episcopiei Ortodoxe Române, unde unchiul său era episcop. Tot aici este profesor titular, apoi director, la *Școala superioară de fete* din Arad, înființată de *Reuniunea femeilor române* din Arad.

Se consacră, de acum încolo, mai ales activității pe teren politic. Participă la Conferința națională de la Sibiu a P.N.R. (1905), susținând abandonarea *pasivismului* și înlocuirea acestuia cu *activismul*. Cu această ocazie este ales membru al comitetului de conducere al P.N.R., iar în anul următor, 1906, deputat în parlamentul maghiar. Între 1906-1910, ca deputat, rostește în parlament un număr mare de discursuri împotriva diverselor legi *asupritoare de naționalități* și, ca urmare, la următoarele alegeri cade, datorită falsificării alegerilor și a intervenției directe a jandarmilor în campania electorală. Continuă însă lupta politică, conduce ziarul *Românul*, înființat la Arad în 1911, devenit cartierul general al luptelor politice românești. Combate politica oficială maghiară și în timpul primului război mondial, timp în care alți membri ai conducerii P.N.R. deveniseră mai moderați. El nu scapă nici un prilej de a protesta împotriva abuzurilor față de populația românească, împotriva internării în lagăre de concentrare a unor români considerați suspecti, declarați *necredincioși, elemente periculoase*. Redactează, în condițiile înfrângerii totale a monarhiei austro-ungare pe fronturile primului război mondial, declarația de autodeterminare de la Oradea (12 octombrie 1918), apoi manifestele *Către națiunea română* și *Către popoarele lumii*, publicate în ziarul *Românul*, în care afirmă hotărârea de nestrămutat a națiunii române din Transilvania de a se uni cu România.

Este prezent la Alba Iulia în data de 1 Decembrie 1918, unde ține o cuvântare care argumentează obiectiv unirea Transilvaniei cu România. Apoi, în cadrul aceleiași Mari Adunări Naționale este adoptată *Rezoluția* de la Alba Iulia citită de Vasile Goldiș, care, la punctul 1 prevede unirea *tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească cu România*. O delegație alcătuită din episcopul ortodox Miron Cristea, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Vasile Goldiș (președinte) și Alexandru Vaida-Voievod a înmănat regelui Ferdinand la București, actul unirii, pe care acesta l-a sancționat prin Decretul dat la 11 decembrie 1918.

În Consiliul Dirigent, ales la 2 decembrie 1918 și care avea să conducă treburile Transilvaniei până la 2 aprilie 1920, a deținut portofoliul Instrucțiunii și Naționalităților și, în paralel sau ulterior, a fost ministru în guvernele de la București (1918-1919, 1919-1920, 1920, 1926).

În 2 mai 1926, la Sibiu, Congresul P.N.R., convocat de el, declară rupte relațiile cu Iuliu Maniu și îl alege președinte. Preferă însă să se retragă din activitatea politică, tot mai mâhnit de viața politică a țării, de nedreptățile sociale și corupția funcționarilor publici, căci multe din principiile înscrise de el în rezoluția de la Alba Iulia n-au fost traduse în practică pe deplin. Datorită acestui fapt, rolul său politic în statul român scade o dată cu desăvârșirea unirii, el dedicându-se tot mai mult activității culturale.

Vasile Goldiș și-a trăit ultimii ani la Arad, retras din viața politică a țării, ducând o existență modestă, austeră. Calomniat de către unii colegi din fosta conducere a P.N.R., care nu-i puteau ierta consecvența cu care a apărut principiile democratice, Goldiș a fost iubit de popor.

A fost membru al Academiei Române și președinte al *Asociațiunii* (1923-1932). În această ultimă calitate, a făcut ca *Asociațiunea* să beneficieze de o nouă fază de reviriment organizatoric.

În discursul ținut la adunarea generală de la Timișoara, adunare în cadrul căreia a fost ales președinte, Vasile Goldiș declara că programul său va fi munca sa: *de pe acum pot mărturisi că sfânta treime care-mi călăuzește sufletul este: neamul, tronul și credința*. Iar apoi, în toate luările sale de cuvânt, recomanda tuturor să lupte pentru realizarea solidarității neamului, să nu uite că sunt frați și că trebuie să ne iubim noi românii unii pe alții, încălzindu-ne sufletul la razele solidarității naționale. De altfel, toată activitatea lui s-a desfășurat sub deviza lui Iisus: *toată împărăția ce se dezbină întru sine se pustiește și toată cetatea sau casa ce se dezbină întru sine nu va sta*.

În 1924 organizează un șir de festivități comemorative cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Avram Iancu. În acest context, s-a refăcut mormântul eroului Avram Iancu, bustul său, casa natală a acestuia de la Țebea, s-a montat placa comemorativă de la Baia de Criș, crucea de pe Muntele Găina, a fost deschisă Casa Națională și Muzeul Avram Iancu din Vidra. În 1925, Vasile Goldiș, răspunzând invitației I.P.S.S. Gurie, pleacă în fruntea unei delegații astriste în Basarabia și organizează la Chișinău o mare adunare prin care se hotărăște crearea *Astrei basarabene*. Vizitează aproape toate despărțămintele *Asociațiunii* din România și insistă ca fiecare dintre acestea să-și aibă local propriu și personal angajat care să lucreze permanent. În anul 1930, sub auspiciile *Asociațiunii*, are loc la Sibiu un Congres cultural național, având ca scop unificarea mijloacelor de activitate culturală. După 1930, Vasile Goldiș se îmbolnăvește și nu mai poate părăsi Aradul, dar totuși continuă a se ocupa de *Asociațiune*, comunicând ideile sale prin scris. La insistențele lui repetate, adunarea generală de la Deva îi primește cu regret demisia celui care vedea înfăptuirea solidarității neamului românesc numai *când va stăpâni dreptatea, cinstea, morala și omenia*.

Cel de-al 11-lea președinte al *ASTREI* (1932-1947) a fost **Iuliu Moldovan** (1882-1966), medic igienist, profesor universitar la Cluj și om politic.

A studiat medicina la Cluj și Viena, devenind, pentru început, docent la Universitatea din Viena, ca apoi, din 1919, să devină profesor universitar la Facultatea de

Medicină din Cluj, iar în 1920 să fie ales membru corespondent al Academiei Române. Este fondatorul școlii de Igienă și Sănătate publică din Cluj. A avut o activitate susținută în educarea și îmbunătățirea condițiilor de igienă a populației din Transilvania. A promovat, prin evenimentele organizate de el sau la care a luat parte, necesitatea practicării exercițiilor fizice, în vederea îmbunătățirii sănătății și pentru prevenirea îmbolnăvirilor. A publicat în limbile română, germană și franceză lucrări importante din domeniul igienei, microbiologiei și epidemiologiei. Sunt de reținut, mai ales, cele referitoare la igiena națiunii și biopolitică, în anul 1926 publicând lucrarea *Biopolitica* în care a expus principiile după care credea el că rasa românească ar putea fi îmbunătățită. Eugenistul Iuliu Moldovan, insista ca biopolitica să devină politică națională și să fie implementată de guvernele țării.

A fost demnitar în Consiliul Dirigent al Transilvaniei, membru al Comitetului Județean Cluj al Partidului Național Țărănesc (P.N.Ț.), a fost pentru o perioadă subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. Deputat, apoi senator, în timpul guvernării P.N.Ț a deținut funcția de ministru al Sănătății. A făcut parte din Comitetul central al Ligii Antirevizioniste Române, alături de Stelian Popescu, Dinu Brătianu, Silviu Dragomir, Octavian Goga și alții.

La adunarea generală a *Asociațiunii* de la Deva, desfășurată în zilele de 2-3 octombrie 1932, după acceptarea cu regret a demisiei președintelui Vasile Goldiș, a fost ales în locul lui Iuliu Moldovan. Acesta a prezentat un program care nu va cuprinde inovații deosebite, ci va continua drumul bine stabilit chiar de făuritorii prestigioasei *Asociațiuni*. Totuși sunt subliniate câteva obiective prioritare ale viitorului program de muncă, deși nu erau cu totul noi nici acestea, ci doar dezvoltate sau reformulate: *trezirea și menținerea conștiinței naționale*, stabilirea acelei solidarități și discipline care să asigure *prosperitatea neamului nostru în cadrele patriei românești*, *o prosperitate a calităților morale, intelectuale și fizice ale națiunii*, *reîntronarea solidarității*, eliminarea egoismului, dezbinării, decăderii morale și fizice a poporului nostru; pe primul plan, sublinia președintele Iuliu Moldovan, nu mai putea sta *stărpirea analfabetismului sau educația economică*, ci *problema națională* care rămâne cea mai importantă. De asemenea, se considerau necesare: sporirea activităților secțiilor științifico-literare, înființarea de muzee regionale pentru conservarea artei și culturii populare și pentru cultivarea specificului național, crearea *organizației Șoimii Carpaților* sub egida *Asociațiunii*, sporirea propagandei în favoarea acestei societăți culturale, inclusiv prin radio.

Iuliu Moldovan a rămas la conducerea *Asociațiunii* vreme de 15 ani, până în anul 1947, fiind cel mai longeviv președinte (reales în 1935, 1940) de până la el. Deși, pe parcursul anilor a vrut să se retragă din funcție, condițiile istorice grele prin care a trecut țara noastră, precum: pierderea unor teritorii, în mod deosebit a nordului Transilvaniei în favoarea Ungariei, când o bună parte din despărțăminte împreună cu membrii lor au rămas în afara granițelor țării sau cel de-al doilea război mondial, care a condus la alte dislocări de populații și teritorii, a făcut imposibilă organizarea de noi alegeri. Ca urmare a condițiilor istorice vitrege amintite, după primele adunări generale organizate de președintele Iuliu Moldovan, adunări plenare, multivalente, cu participanți la cel mai înalt nivel din sfera administrației centrale de stat, a culturii și științei, care s-au ținut la Brașov (1933), Târgu Mureș (1934), Satu Mare (1935), Blaj (1936), Timișoara (1937), Abrud (1938), următoarele nouă, în mare măsură doar administrative, s-au ținut la Sibiu.

Bunăoară, în cuvântul de deschidere a adunării generale de la Brașov (1933), Iuliu Moldovan pleda pentru dezvoltarea economică și pentru cultivarea valorilor morale ale poporului, convins că *viitorul este al popoarelor de țărani*. Propunându-și să cultive și să fortifice trăsăturile pozitive, fizice și morale ale poporului nostru, în contextul conviețuirii prietenești cu toate naționalitățile conlocuitoare, al respingerii manifestărilor de șovinism și rasism, Iuliu Moldovan afirma în 1933, că: *Idealul veșniciei poporului românesc trebuie să fie scopul suprem al programului nostru, un program care nu va viza distrugerea altor neamuri sau oprimarea lor, ci sporirea vigoarei și rezistenței proprii. Este în firea poporului*

român, că politica noastră etnică nu poate fi agresivă, acaparatoare, intolerantă. Vigoarea noastră de neam este destul de mare, ca să ne permitem și în viitor generozitatea – firească – de a lăsa neamurile conlocuitoare să evolueze ca atari în limitele dictate de interesele patriei comune, de a înțelege nevoile lor firești și de a admite și dori chiar o emulație spre bine din pașnica măsurare a forțelor noastre pozitive și productive.

Preocupările științifice ale profesorului și cercetătorului Iuliu Moldovan legate de eugenie și biopolitică s-au regăsit, de-a lungul anilor, și în activitățile ASTREI. Astfel, în cadrul secțiilor științifice-literare, o activitate susținută a avut-o secția medicală și biopolitică, secție în cadrul căreia au fost studiate și cercetate principiile biopoliticii și care a cerut ca acestea să fie evidențiate în statutele *Asociațiunii*, întrucât aplicarea lor vizează prosperitatea fizică, morală și intelectuală a națiunii române.

De-a lungul anilor, *Asociațiunea* și președintele său, Iuliu Moldovan, au avut o atitudine activă față de propaganda anti-românească desfășurată în străinătate și față de orientările tot mai agresive de natură revizionistă, care solicitau modificarea tratatelor și a granițelor stabilite la sfârșitul primului război mondial. Pe de altă parte, *Asociațiunea* a continuat să depună eforturi vizând intensificarea propagandei culturale pentru românii din *secuime* prin asigurarea de cadre, stimularea intelectualilor care activau pe tărâm cultural, înființarea de biblioteci, dotarea cerurilor culturale cu aparatură de proiecție etc. Alături de *secuime*, propaganda privind păstrarea portului, dansului și cântecului popular, s-a desfășurat și în Banat, Munții Apuseni, cel mai românesc ținut din Ardeal și Banat, și granița de vest.

Conducerea *Asociațiunii* s-a preocupat de școlile țărănești, de modalități de creștere a copiilor, de activitatea școlilor pentru meseriași, comercianți și pentru femei, de participarea membrilor organizației *Șoimii Carpaților* din nord-vestul Transilvaniei la serbările de la Praga (Sokoliada, 5 iulie 1938). Sunt organizate expoziții cu diverse tematici, colectate ajutoare pentru armată constând în îmbrăcăminte și bani. *Asociațiunea* este preocupată de sprijinirea aplicării Legii serviciului social (1938) pentru organizarea educației naționale pe baze științifice, pentru ridicarea culturală a satelor și orașelor. Legea preconiza antrenarea elevilor și studenților în activitatea culturală, înființarea de cămine culturale, efectuarea de cercetări monografice, înființarea de școli pentru educarea sătenilor și orașenilor, precum și pentru instruirea tineretului chemat la Serviciu social pe o durată de maximum un an.

După război, președintele Iuliu Moldovan își exprima încrederea în continuarea activității culturale a *Asociațiunii*, făcea referiri la schimbările care aveau loc în țară, la necesitatea unor înnoiri, la o viață bazată pe dreptate socială, democrație, drepturi egale, abolirea privilegiilor, lichidarea parazitismului social și omagia oștirile care luptaseră pentru eliberarea Ardealului. Vremurile erau însă tulburi și, după o atât de lungă perioadă de când s-a aflat la conducerea ASTREI se retrage în anul 1947. În același an, la 1 septembrie, a fost pensionat forțat și de la catedra universitară de la Cluj.

A fost arestat în noaptea de 5/6 mai 1950, în *lotul demnitarilor*, și a fost internat la Sighet, fără a fi judecat, pentru 24 luni. Ulterior a primit o pedeapsă majorată cu 60 luni. În timpul detenției a fost grav bolnav, dar a fost privat de tratament. Cu toate acestea, a supraviețuit și a fost eliberat din penitenciar la 5 iulie 1955. Începând cu 7 martie 1957, Securitatea din Cluj a început urmărirea informativă asupra lui Iuliu Moldovan, pentru a vedea *dacă desfășoară activitate dușmănoasă*. Deoarece suspiciunile nu s-au confirmat, supravegherea a încetat la 23 mai 1961. A murit la vârsta de 84 de ani.

Cel de-al 12-lea președinte al ASTREI (1947-1948) a fost **Nicolae Popoviciu** (1903-1960), episcopul ortodox al Oradiei. S-a născut în comuna Biertan, fiu de țărani, din județul Sibiu, localitate unde a urmat și primele clase ale școlii confesionale ortodoxe, continuându-și apoi învățătura la Gimnaziul maghiar de stat din orașul Dumbrăveni (1914-1919). După înfăptuirea actului Unirii, devine elev la Sibiu, la Școala Normală *Andrei Șaguna* și obține diploma de învățător în 1921, iar în anul școlar următor (1921/1922) este

numit pedagog și învățător la școala primară de aplicație de pe lângă școala normală absolvită. Se înscrie la Liceul *Andrei Șaguna* din Brașov ca *elev particular* dând examene de diferență și luându-și bacalaureatul în 1923. Între 1923 și 1927 îl găsim student la Academia teologică *Andreiană* din Sibiu ca apoi să facă studii postuniversitare în străinătate la Facultatea de Teologie ortodoxă din Atena, unde a învățat temeinic și limba greacă (1927/1928), la Facultățile de Filozofie din München (1928-1930), Tübingen, Leipzig și Breslau (1930-1932). Între timp a fost hirotonit diacon necăsătorit în catedrala din Sibiu (1929), apoi a dat examen de diferență la Facultatea de Teologie din Cernăuți unde a obținut titlul de licențiat (1932) și a susținut tot acolo și doctoratul în teologie (1933) cu teza *Epicleza euharistică*, considerată drept cea mai importantă lucrare ortodoxă privitoare la fundamentarea dogmatică a acestei probleme.

Cu o astfel de pregătire de specialitate, între anii 1932-1936, devine profesor de dogmatică și apologetică la Academia teologică *Andreiană* din Sibiu, iar în anul 1936 este ales episcop ortodox de Oradea. Noul episcop era mereu prezent la slujbele oficiate în catedrală în duminici și sărbători, dar mai ales *în misiune* în diferite parohii, dovedindu-se un strălucit predicator. A acordat o atenție specială Academiei teologice din Oradea, a achiziționat proprietăți imobiliare pentru episcopie, a inițiat strângeri de fonduri pentru construirea unei catedrale episcopale. După pronunțarea Diktatului de la Viena, în toamna anului 1940 a fost expulzat peste granița vremelnică, refugiindu-se la Beiuș, unde-și stabilește reședința episcopală. Activitatea episcopului Nicolae Popoviciu a continuat cu mai mult entuziasm: vizite canonice, sfințiri de biserici, hirotonii, slujbe și predici în biserica din Beiuș, devenită *catedrală episcopală*.

Și-a ridicat și el glasul, în repetate rânduri, alături de alți prelați, împotriva injustului Diktat de la Viena și a ocupației sovietice a Basarabiei și a nordului Bucovinei, iar în anii 1941 și 1942 a participat la *misiuni bisericești* în Basarabia și Transnistria, cu vizite în spitale de campanie, liturghii și alte slujbe, sfințiri de biserici și de cimitire de eroi români, cu un număr impresionant de predici. În anul 1945 a plecat în cea de-a treia misiune, de data aceasta pe frontul de vest, în Cehoslovacia, pentru a duce cuvânt de mângâiere soldaților români răniți sau care luptau împotriva trupelor germane.

După 6 martie 1945 s-a putut întoarce la reședința sa din Oradea. Ulterior a făcut parte din delegația Bisericii Ortodoxe Române care a vizitat Uniunea Sovietică în octombrie-noiembrie 1946, iar apoi a fost unul din însoșitorii permanenți ai delegației Bisericii Ortodoxe Ruse care, la rândul ei, a vizitat România în mai-iunie 1947.

În anul 1947, în cadrul celei de-a 83-a adunări generale a *ASTREI*, în prezența primului-ministru dr. Petru Groza, episcopul Nicolae Popoviciu a fost ales președinte al acestei societăți culturale. Funcția a deținut-o doar până în anul 1948 când *Asociațiunea*, printr-un act samavolnic, a fost dizolvată iar, doi ani mai târziu, patrimoniul a fost trecut în proprietatea așezămintelor culturale ale statului.

În acele vremuri tulburi, episcopul Nicolae Popoviciu nu a respectat restricțiile impuse de noul regim, noua ideologie de stat, având curajul să condamne în public o serie de abuzuri ale noilor autorități: arestări, deportări, exproprieri, execuții etc. Ca urmare, a fost pensionat forțat în anul 1950, la vârsta de doar 47 de ani și i s-a stabilit domiciliu forțat la mănăstirea Cheia, în Munții Ciucaș, pe valea Teleajenului.

În octombrie 1960 a plecat pentru o scurtă vizită în comuna unde s-a născut, Biertan. Aflat acolo a decedat subit și a fost înmormântat în cimitirul comunal. Vălul tăcerii s-a așternut apoi peste memoria marelui ierarh timp de trei decenii. Abia după schimbările din decembrie 1989 personalitatea lui a început să fie pusă în adevărata ei lumină, iar rămășițele pământești să poată să-i fie duse (1992) în catedrala episcopală din Oradea, acolo unde le era locul.

Cel de-al 13-lea președinte al *ASTREI* (1990-1992) a fost **Dumitru Abrudan** (1938-), profesor de Teologie. S-a născut în comuna Gepiu, județul Bihor. A urmat cursurile Liceului nr.1 din Oradea, iar cele superioare la Institutul Teologic de Grad Universitar din

Sibiu, între anii 1956-1960. Și-a continuat studiile la Institutul Teologic de Grad Universitar din București, între anii 1960-1963 și specializări la Universitatea Ebraică din Ierusalim în vederea obținerii titlului de doctor (1978).

Ascensiunea didactică a lui Dumitru Abrudan a fost impresionantă: profesor de studii biblice și îndrumări misionare și totodată director, la Seminarul Teologic din Caransebeș 1963-1971, lector, la început, apoi profesor de vechiul testament și limba ebraică, prorector la Institutul Teologic de Grad Universitar din Sibiu, decan al Facultății de Teologie din Oradea, decan al Facultății de Teologie *Andrei Șaguna* din Sibiu. Diacon în 1966, preot în 1971, iconom stavrofor în 1980, Dumitru Abrudan a participat la numeroase întruniri peste hotare, dintre care sunt de amintit: A V-a Adunare generală a Consiliului Ecumenic al Bisericii – Nairobi (1975), Congresul profesorilor de Teologie – Viena (1976), Congresele Organizației Internaționale pentru studiul Vechiului testament - Göttingen (1977), Viena (1980), Ierusalim (1983).

A elaborat numeroase lucrări clerical-dogmatice, printre care: *Dreptatea și Pacea în Cartea Psalmilor*, *Ierusalimul epocii celui de-al doilea Templu*, *Creștinismul și mozaismul în perspectiva dialogului religios* (teza sa de doctorat), *Religia evreilor*, *Controversa dintre mitropolitul Andrei Șaguna și Ion Heliade Rădulescu privind traducerea Bibliei*.

Din anul 1978 a desfășurat o intensă activitate publicistică în calitate de redactor al publicației *Telegraful Român*, publicație prin care, la 27 februarie 1990, va convoca pe toți vechii aștrști pentru reluarea activității *ASTREI*. Desigur, Dumitru Abrudan face parte din comitetul de inițiativă, alături de Victor V. Grecu, Nicolae Gastone, Dumitru Acu, Mircea Avram, Mihai Sofronie, Ioan Floca, Gheorghe Iliescu, Cornel Lungu, Ioan Manițiu, Mihai Racovițan, Corneliu Bucur, Vasile Ciobanu, Nicolae Deneș, Dorin Goția, Ilie Moise, Radu Ispas ș.a.

La această ședință se susține punctul de vedere majoritar exprimat pentru abrogarea decretelor de desființare a *Asociațiunii* și obținerea statutului de continuitate neîntreruptă, motiv pentru care se hotărăște întocmirea unui *Memoriu* care să fie înaintat forurilor superioare, memoriu înaintat Guvernului României încă din luna martie 1990.

Un moment important în derularea acestor demersuri de reactivare a *Asociațiunii* a avut loc pe data de 15 martie 1990, când este convocată adunarea generală de constituire, se aprobă *Statutele*, se alege un consiliu de conducere provizoriu format din Dumitru Abrudan, președinte, Victor V. Grecu și Dumitru Acu, vicepreședinți, Nicolae Gastone și Mircea Avram secretari I și respectiv II și se hotărăște convocarea primei adunări generale cu despărțămintele pentru data de 1 aprilie 1990. În urma acestei adunări se fac demersurile necesare și se solicită înscrierea *Asociațiunii* ca persoană juridică, înscriere înregistrată la nr. 139/21 mai 1990, prin Sentința civilă nr. 1571/1990 a Judecătoriei Sibiu. Ulterior, la 21 aprilie 1990, tot la Sibiu a avut loc adunarea generală cu participarea reprezentanților despărțămintelor deja constituite: Sibiu, Blaj, Orăștie, Dej, București, Năsăud, Alba Iulia. În cadrul acesteia, componența consiliului de conducere provizoriu, în frunte cu președintele Dumitru Abrudan, a fost validată de către cei prezenți. În discursul său, președintele Dumitru Abrudan a evocat tradiția de excepție a *Asociațiunii*, al cărei prim președinte a fost mitropolitul Andrei Șaguna și a considerat cu totul îndreptățită continuarea tradiției în condițiile de cultură și civilizație ale vremurilor actuale.

Anul 1990 se încheie cu adunarea generală extraordinară din 24 noiembrie, dedicată zilei de 1 Decembrie, Ziua *ASTREI*, devenită acum și Ziua Națională a României. În cuvântul de deschidere, rostit de președintele Dumitru Abrudan, a fost evocat importantul eveniment istoric de la Alba Iulia care a dus la formarea statului unitar național român.

Prezența *Asociațiunii* este mai mult marcată în anul 1991, an în care se împlinesc 130 de ani de la fundarea *ASTREI*. Numărul despărțămintelor crește acum la nouă. În acest an are loc adunarea generală de la Năsăud, în cadrul căreia este îngemănat jubileul *ASTREI* cu aniversarea a 125 de ani de la nașterea poetului George Coșbuc. În cuvântul

său, președintele Dumitru Abrudan a evidențiat succesele ASTREI de-a lungul timpului, insistând asupra puterii ei de adaptare: *ASTRA s-a adaptat mereu situațiilor specifice fiecărei etape istorice, ea va proceda la fel și astăzi. Etapa pe care o parcurgem este aceea a statornicirii mersului poporului nostru pe un drum al său, în libertate, flancat de stâlpii orientativi ai credinței în Dumnezeu, ai dragostei de glia străbună, de limbă și cultură, ai omeniei, bunei înțelegeri și fraternității.* A urât ASTREI să renască tânără și viguroasă, în speranța împlinirii idealurilor sale de totdeauna – creșterea și propășirea culturii românești.

Tot în acest an (1991) apare seria nouă a publicației *Foaia poporului* (fondată în 1892), iar la adunarea generală extraordinară din 28 noiembrie de la Blaj este lansat apelul ASTREI către cei doi înalți ierarhi români transilvăneni de la Sibiu și Blaj, chemați la unire și frățască înțelegere sub cupola sa.

Cel de-al 14-lea președinte al *Asociațiunii* (1992-) este **Dumitru Acu** (1945-), profesor de matematică, născut în comuna Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud. Școala generală a făcut-o în comuna natală iar liceul, la Năsăud și, încă din clasa a IX-a, devine corespondent la Gazeta matematică. În anul 1963 se înscrie la Facultatea de Matematică (specializarea Mașini de calcul) a universității clujene, pe care o absolvă în anul 1968. Proaspăt licențiat, este repartizat la Institutul Pedagogic din Baia Mare ca preparator II (1968), numit, în același an, asistent stagiar. În anul 1971 este titularizat asistent universitar, ca apoi, în anul 1974 să fie promovat, prin concurs, lector universitar.

În anul 1977, la 15 octombrie, este transferat în interesul serviciului la Institutul de Învățământ Superior din Sibiu, Facultatea de Mecanică, iar în 1980 obține titlul de doctor în științe cu teza *Probleme extremale în integrarea numerică a funcțiilor*. Între 1 octombrie 1990 și 1 martie 1999 este conferențiar universitar la Facultatea de Științe a universității sibiene. A devenit ulterior profesor universitar. De-a lungul anilor a predat și predă discipline, precum: analiză matematică, matematici speciale, complemente de matematică, teoria probabilităților, aritmetică, geometrie elementară, elemente de logica și teoria mulțimilor, fundamentele matematicii, introducere în informatică, matematici aplicate în economie, optimizare neliniară, didactica predării aritmeticii și algebrei, metodologia cercetării științifice. Între 1989 și 2010 a fost succesiv șef de catedră (Discipline fundamentale și cultură tehnică generală, Matematică), decan (Facultatea de Științe), director de departament (Matematică).

Este membru al unor prestigioase societăți de specialitate, naționale sau internaționale, precum: Societatea de Științe Matematice din România (președintele Filialei Sibiu, membru în Biroul național), The New York Academy of Sciences, The Mathematical Association of America, American Mathematical Society, Fundația Matematică Sibiu – Brașov – Timișoara (președinte), organizator a nenumărate conferințe, simpozioane, concursuri, workshop-uri, seminarii metodic-științifice de matematică, naționale și internaționale, recenzor (Zentralblatt für Mathematic, Mathematical Reviews), referent științific (Mathematics Magazine, Gazeta matematică), membru în Comitetul de redacție/editorial (Gazeta matematică, General Mathematics, Didactica matematicii, Revista de matematică – Timișoara, Transilvania – Alba Iulia). Este un pasionat propunător de probleme, participant la pregătirea lotului pentru Olimpiada Internațională de Matematică, autor al unor lucrări în domeniul culturii.

Devotat în egală măsură atât științelor exacte cât și activităților cultural-literare, Dumitru Acu a fost ales, după evenimentele din decembrie 1989, vicepreședinte, iar din 1992, președinte al *Asociațiunii* pe care o conduce și în prezent, fiind președintele cu cele mai multe mandate (reales în 1994, 1998, 2002, 2007), însumând cel mai mare număr de ani de conducere neîntreruptă din întreaga istorie a ASTREI. În plus, îndeplinește și funcția de director al prestigioasei publicații *Foaia poporului*, revistă a *Asociațiunii*, serie nouă, fondată în anul 1892, la Sibiu.

Anual, președintele Dumitru Acu, secondat de președintele unuia dintre despărțăminte a organizat adunarea generală tradițională a *Asociațiunii*. Aceste adunări generale s-au desfășurat în următoarele despărțăminte: Dej (1992, 2004), Orăștie (1993), Arad (1994), Sibiu (1995, 2005, 2008), Iași (1996), Sfântul Gheorghe (1997), Blaj (1998), Șomcuta Mare (1999, 2009), Făgăraș (2000), Constanța (2001), Brașov-Săcele (2002), Sângeorgiu de Pădure (2003), Lipova (2007), Năsăud (2010), iar, în luna noiembrie a acestui an, din nou la Sibiu. Adunările generale au oferit și continuă să ofere posibilitatea cunoașterii reciproce și directe a aștrilor reprezentând despărțăminte din diferite zone ale Transilvaniei, dar și din Muntenia, Moldova sau Dobrogea. Mai mult, cunoașterea directă a reprezentanților din diferite zone ale României a creat premisele favorabile extinderii activităților ASTREI și în afara hotarelor de astăzi ale României prin crearea, bunăoară, de unități structurale în Republica Moldova, Ucraina sau Serbia, cu posibilități de extindere viitoare în Ungaria sau Bulgaria. În momentul de față *Asociațiunea* activează în peste 60 de despărțăminte, meritul cel mai mare în organizarea și coordonarea acestora revenindu-i președintelui Dumitru Acu.

Activitățile din despărțăminte reunesc: organizarea de sesiuni științifice, simpozioane, concursuri, expoziții și târguri de carte, concerte, tabere pentru copii și tineret, dezbateri pe diferite teme cultural - științifice, aniversări, comemorări, evocări, dezveliri de monumente și plăci comemorative, acordarea de burse.

În anul acesta, 2011, se împlinesc 150 de ani de la fondarea *Asociațiunii*. Cu acest prilej, în toate despărțămintele au loc ample manifestări omagiale, coordonate de conducerea centrală de la Sibiu, în frunte cu președintele Dumitru Acu. Cele mai importante urmează a se desfășura la Blaj (16-19 septembrie), București (24-26 octombrie) și Sibiu (4-6 noiembrie). La Blaj, pentru că, alături de sibieni, intelectualii blăjeni au fost sufletul *Asociațiunii* încă de la constituirea ei. La București, pentru că acolo își are sediul Academia Română, sora mai mică a *ASTREI*, iar la Sibiu, pentru că aici a fost de la începuturi, și va fi și în continuare, leagănul *Asociațiunii*.

Bibliografie

- Daneș, Maria, *Iacob Bologa*, lucrare de licență, Universitatea din București, 1979.
- Gastone, Nicolae, *ASTRA, contemporana noastră*, În: *ASTRA*, 130 de ani, Biblioteca ASTRA, Sibiu, 1992.
- Goldiș, Vasile, *Scrieri social-politice și literare* (ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic și bibliografie de Mircea Popa și Gheorghe Șora), Editura Facla, Timișoara, 1976.
- Grecu, Victor, V., sub redacția, *ASTRA 1861-1950, Sibiu, 1987*.
- Lupaș, Ioan, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Tiparul Tipografiei Arhiedecezan, Sibiu, 1911.
- Idem, *Viața și activitatea lui Gheorghe Barițiu*. În: *Transilvania*, nr. I-II, Sibiu, 1913.
- Macavei, Elena, *Asociațiunea ASTRA și adunările generale*, Editura *Asociațiunii ASTRA*, Sibiu, 2011.
- Manciulea, Ștefan, *Timotei Cipariu și Astra*, Editura Astra, Despărțământul Timotei Cipariu, Blaj, 2001.
- Matei, Pamfil, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.
- Idem, *Asociațiunea în lumina documentelor (1861-1950)*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2005.
- Idem, *Andrei Bârseanu și Asociațiunea*, Editura InfoArt Media, Sibiu, 2011.
- Moga, Valer, *Astra și societatea, 1918-1930*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.

Munteanu-Săcele, Ștefan, *Președinții Astrei*, Sibiu, 1996.

Păcurariu, Mircea, *Cărturari sibieni de altădată*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002.

Pășescu, Gh., Pandele, L., Istrate, P., *În slujba neamului românesc - Portrete astriste*, Editura Pastel, Brașov, 2006.

Popp, Constantin, Valeriu P. *Bologa (1853-1899), cu introducere: Consil. Aulic Iacob Bologa (1817-1888)*, Tiparul Institutului de arte grafice, „Dacia Traiană”, Sibiu, 1939

Sofronie, Mihai, *Mitropolitul Andrei Șaguna și Asociațiunea Transilvană*, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 2001.

Vulcan, Iosif, *Panteonul Român. Portretele și biografiile celebrităților române*, tom I, Tipografia Alexandru Kocsl, Pesta, 1869.

<http://www.enciclopediaromaniei.ro>

<http://www.wikipedia.org>

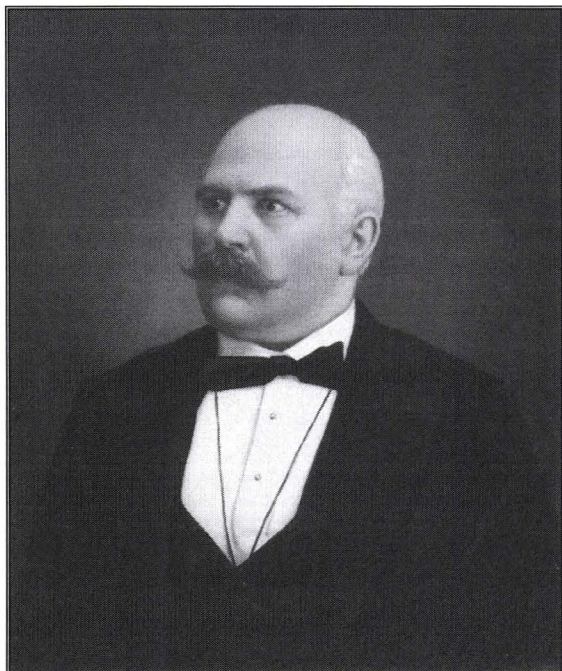
<http://www.infoblaj.ro> portalul municipiului Blaj

Andrei Șaguna (1861-1867). Portret de Gustav Adolf Schivert

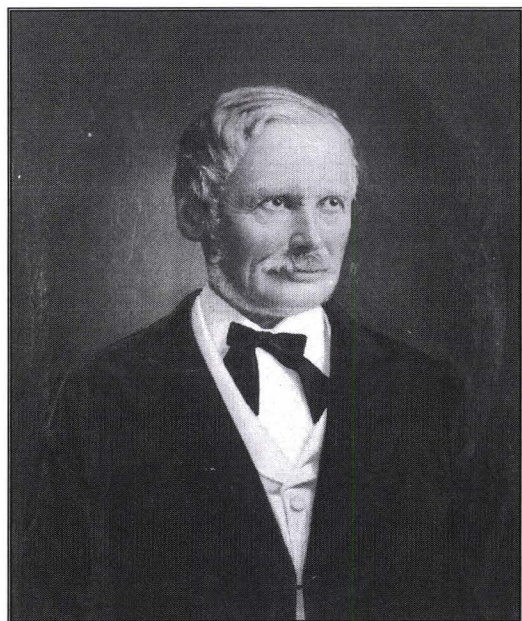
Vasile Ladislau Pop (1867-1875). Portret realizat de anonim ardelean

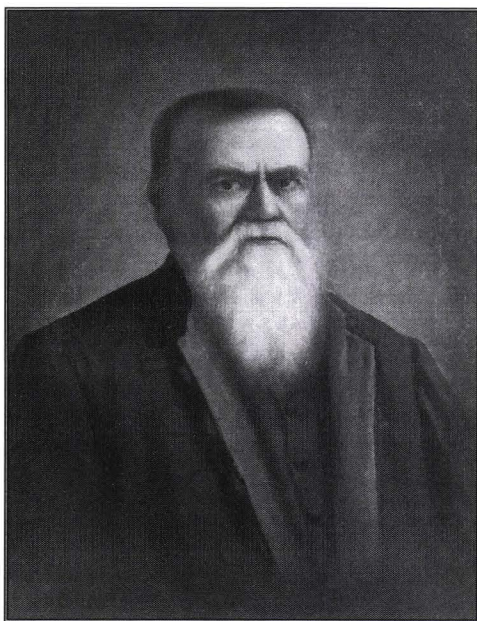
Iacob Bologa (1875-1877). Portret realizat de anonim ardelean

Timotei Cipariu (1877-1887). Portret de Mișu Popp

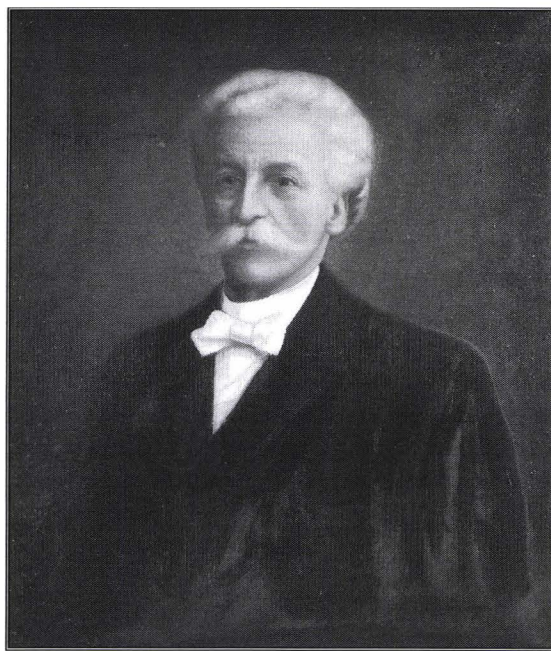
George Barițiu (1888-1893). Portret realizat de anonim ardelean

Ion Micu Moldovan (1893-1901). Portret de Sava Albescu

Alexandru Mocioni (1901-1904). Portret de Mișu Popp

Iosif Sterca Șuluțiu (1904-1911). Portret de Sava Albescu

Foto 1-8 - Reproduceri după tablouri din colecția Muzeului Național Brukenthal

Andrei Bârseanu (1911-1922)

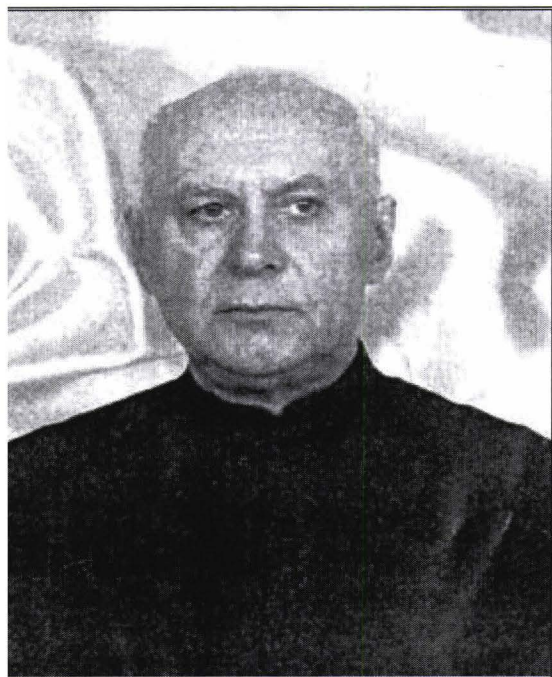
Vasile Goldiș (1923 -1932)

Iuliu Moldovan (1932-1947)

Nicolae Popoviciu (1947-1948)

Dumitru Abrudan (1990-1992)

Dumitru Acu (1992-)

ANDREI BÂRSEANU ÎN SLUJBA CULTURII ROMÂNEȘTI. INDICE BIOBIBLIOGRAFIC, CRONOLOGIC*

1858, 17 octombrie, s-a născut Andrei Bârseanu, în localitatea Dârste, din apropierea Brașovului; fiu al preotului Toma Bârsan și al preotesei Maria, sora profesorului brașovean Ioan G. Meșotă (1838-1878); acesta studiasse la Viena și Bonn, a funcționat ca profesor de istorie și limbi clasice la gimnaziul din Brașov, apoi director al Școlilor medii din acest oraș (1870-1878); a fost un îndrumător al lui Andrei Bârseanu în perioada studiilor primare și gimnaziale.

1870-1878 - După cursul primar din localitatea natală, Andrei Bârseanu a urmat gimnaziul la Brașov, având profesori reputați precum Ioan Lapedatu, care coordona societatea de lectură a elevilor și promova conservarea și studierea folclorului autentic, stimulând interesul lui Andrei Bârseanu pentru acest tezaur spiritual al românilor. În clasa a VII-a de gimnaziu a redactat împreună cu colegul și prietenul său Augustin Bunea, revista manuscrisă *Conversațiuni*.

1878-1881 – studii în domeniile Literelor și Filozofiei la Universitățile din Viena și München, ca stipendist al *Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*. Prin scrisoarea din 13 noiembrie 1878, conducerea *Asociațiunii* îi comunica lui Andrei Bârseanu, „auditoriu de filosofia în Viena”, că i s-a aprobat un stipendiu anual de 400 florini, în 4 rate trimestriale, cu obligația de a prezenta anual un atestat cu privire la „progresul ce ai făcut în studii”.¹

Prin scrisoarea adresată comitetului *Asociațiunii*, la 18 iulie 1879, Andrei Bârseanu înainta și atestatele de studii, exprimându-și speranța că și în anul 1879-1880 va beneficia de „indispensabilul ajutor” al *Asociațiunii*.² La 25 noiembrie 1879, Andrei Bârseanu solicita restituirea atestatelor pentru a le prezenta Decanatului Universității din Viena.³

În perioada studiilor de la Viena, Andrei Bârseanu a activat în societatea culturală și literară *România Jună*, întemeiată în anul 1871, al cărei prim președinte a fost Ioan Slavici, iar Mihai Eminescu era bibliotecar. În urma concursului lansat pentru realizarea imnului societății, a fost premiat cel compus de Ciprian Porumbescu, pe versurile lui Andrei Bârseanu (*Pe-al nostru steag e scris unire*), care a devenit în scurt timp nu numai simbolul *României June*, ci și al doilea cântec național, după *Deșteaptă-te, române!*, al românilor din Ardeal, Basarabia, Bucovina și Regatul României.

Semnificativ a fost și gestul lui Andrei Bârseanu – care nu avea să fie singular în viața sa –, de a renunța la banii primiți drept premiu, în favoarea societății culturale a studenților români din Viena.

La Viena, Andrei Bârseanu a frecventat și cursurile lui Jan Urban Jarnik, de care s-a apropiat și cu ocazia manifestărilor culturale ale societății *România Jună*.

Pentru „ședința literară” dedicată poetului Vasile Alecsandri, la împlinirea a 60 de ani de viață, din 4 iunie 1881, Andrei Bârseanu a pregătit studiul intitulat *Alecsandri*.

La 9 august 1881, Comitetul *Asociațiunii* lua act de scrisoarea prin care „Andrei Bârsanu, candidatu de filosofia, fost stipendist al *Asociațiunei transilvane* la universitatea din Viena și apoi din Monacu (!), mulțumește pentru avutul stipendiu și promite că pe cât

* Extras din Pamfil Matei, *Andrei Bârseanu și „Asociațiunea”*, Sibiu, Editura InfoArt Media, 2011, p. 14-29.

¹ Documentul nr. 232/13 noiembrie 1878, Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Sibiu (DJANS), Fondul ASTRA

² DJANS, Documentul nr. 142/19 iulie 1879

³ DJANS, Documentul nr. 348/1879, semnat „Andrei Bârseanu, stud. filos., stipendist al «Assoc. trans.»”

(1)i vor permite împregiurările, niciodată nu va lipsi a ajuta și dânsul scopurile *Asociațiunei*.¹

La adunarea generală a despărțământului Brașov, din 25 octombrie 1881, Andrei Bârseanu s-a angajat să studieze ținutul Brașovului din punctul de vedere al relațiilor sale fiscale, economice, etnografice, intelectuale și morale.² Cu același prijej, Andrei Bârseanu a prezentat disertația *Ce cetim și ce să cetim*, semnificativă pentru preocupările sale referitoare la rolul cărții și al lecturii pentru emanciparea poporului.³

1881-1886 – Andrei Bârseanu a funcționat ca *profesor provizoriu* la gimnaziul din Brașov, iar din anul 1886, a fost *profesor definitiv* la școala comercială, predând Limba și literatura română, Istoria și Geografia; va îndeplini funcțiile de director adjunct (1889) și director al școlii comerciale din Brașov (1890).

Din anul 1884, Andrei Bârseanu a condus *Societatea de lectură a studenților români din clasele gimnaziale și comerciale din Brașov*, precum și întrunirile literare ale acesteia, în cadrul cărora a prezentat prelegeri pe teme literare.

În mod firesc, profesorul Andrei Bârseanu s-a integrat în activitatea culturală a despărțământului Brașov încă din anul 1880, ca membru al conducerii despărțământului (1889-1898) și ca director al acestuia (1898-1908). Sub conducerea sa, despărțământul Brașov a devenit cel mai activ și prestigios despărțământ al *Asociațiunii*, cu o recunoaștere unanimă din partea conducerii centrale de la Sibiu. Andrei Bârseanu a asigurat înființarea de agenturi comunale, biblioteci și școli, prezentarea de prelegeri și conferințe, realizarea de expoziții, achiziții și donații pentru instituțiile centrale ale *Asociațiunii*, dar și stimularea agriculturii, a industriei casnice, a grădinăritului, comerțului și meseriilor.

Andrei Bârseanu a devenit și o prezență activă în viața Brașovului, ca vicesecretar al comitetului *Reuniunii românilor* (1884), secretar al sinodului protoprezbiterial și al comitetului electoral al alegătorilor români din Brașov (1885), iar mai târziu, comisar consistorial pentru coordonarea cercului învățătorilor din zonă (1908); s-a implicat și în acțiunile de protest împotriva legilor care aduceau prejudicii învățământului românesc.

1885 – apare lucrarea *Doine și strigături din Ardeal date la iveală de dr. Ioan Urban Iarnik și Andrei Bârseanu*, Edițiunea Academiei Române, București, Tipografia Academiei Române, în urma raportului favorabil al lui Vasile Alecsandri și a sprijinului lui George Sion, care a supravegheat tipărirea ei. *Prefața* a fost scrisă de Andrei Bârseanu (Brașov, mai 1885), iar *Glosarul*, de Jan Urban Iarnik.

Premiul acordat de Academia Română, în valoare 2000 lei, a fost donat de Andrei Bârseanu bibliotecii liceului brașovean. Ediția a doua, „poporală”, va apărea la Brașov în anul 1895, la Editura Librăriei Ciurcu și în Tipografia A. Mureșianu, cu o nouă prefață a lui Andrei Bârseanu, datată „ianuarie 1895”. În anul 1964 a apărut ediția îngrijită de C. Ciuchindel, iar în anul 1968, Adrian Fochi a publicat o ediție critică, definitivă, în Editura Academiei R.S.R.

În prefața primei ediții, Andrei Bârseanu recunoștea că lucrarea publicată în anul 1885 a valorificat poeziile populare adunate de Ioan Micu Moldovan, cu sprijinul elevilor din Blaj, încredințate lui Jan Urban Iarnik, docent la Universitatea din Viena, care a fost ajutat apoi de Andrei Bârseanu în organizarea și prelucrarea lor în volum.

1885-1886 – În august 1885, Andrei Bârseanu avea elaborat studiul *Câteva observări cu privire la propunerea Istoriei*, care va fi publicat în (A) XXII(-a) *Programă a Gimnaziului mare, public român de religiunea ort. răsăriteană și a celorlalte școli secundare și primare împreunate cu acesta, din Brașov, pe anul școlastic 1885-86*. Publicată de Ștefan Iosif, director și profesor, Brașov, Tipografia Alexi, 1886.⁴

¹ DJANS, *Documentul nr. 192/1881 și Transilvania*, Sibiu, anul XII, nr. 17-18/1-15 septembrie 1881, p. 156

² *Transilvania*, Sibiu, anul XIII, nr. 1-2/1-15 ianuarie 1882, p. 13-14

³ *Transilvania*, Sibiu, anul XII, nr. 23-24/1881, p. 202-204

⁴ Cf. (A) XXII(-a) *Programă a Gimnaziului mare...*, Brașov, 1886, p. 3-27 și Ioan Bratu, *Un preot al deșteptării noastre: Andrei Bârseanu. Omul și opera*, Sibiu, 1930, p. 67-84

După o traducere din L. Uhland (*Capela*, poezie publicată în revista *Familia*, nr. 80/1881, p. 550), Andrei Bârseanu publică traducerea cărții lui R. Roth, *Călătoria lui Stanley prin Africa Centrală (1874-1877) povestită cu deosebire pentru tinerime*, Brașov, 1886; (ediția a II-a, 1893).

1887-1888 – Andrei Bârseanu a redactat, împreună cu profesorul și teologul Ioan Popea, *Școala și familia. Foaie pentru creștere și învățământ*, o publicație dedicată părinților și învățătorilor, prin care se pleda pentru colaborarea dintre școală și familie și pentru perfecționarea pregătirii dascălilor.¹

1889 – a fost numit și *conector* al școlilor medii, apoi, din 1891, *dirigent* al școlilor comerciale din Brașov, până în anul 1893, colaborând la prelucrarea și editarea unor manuale de limba latină și de geografie.

La 27 decembrie 1889, Andrei Bârseanu a fost ales membru al subcomitetului despărțământului Brașov, alături de protopopul și profesorul Ioan Petric (director), Bartolomeu Baiulescu și Nicolae Petra-Petrescu.

1890-1891 – Andrei Bârseanu a publicat: *Cincizeci de colinde adunate de școlarii de la școalele medii din Brașov* (Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1890; ediția a II-a „înmulțită”, 1903); *Vasile Alecsandri – vorbire ținută de Andrei Bârseanu la serbarea școlară din 14 octombrie 1890* (publicată și în *A XXVII-a Programă a Gimnasiului mare, public, român de religiunea ort. răsăriteană din Brașov și a celorlalte școale secundare și primare împreunate cu gimnaziul, pe anul școlastic 1890/1*, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1891, p. 3-15); *Din traista lui Moș Stoica. O sută și una minciuni populare din Țara Ardealului*, 1890, colecție de snoave sub pseudonimul Sandu Pungă-Goală „dascăl și fecior de popă”, sub care mai publicase „lucrări umoristice” în *Gazeta Transilvaniei* din anul 1885, apoi în anul 1889 (*Din traista cu minciunile*), preluate și de *Gazeta învățătorului* din Craiova (1891).

1892 – La adunarea despărțământului Brașov, desfășurată la Prejmer (27 decembrie 1892), Andrei Bârseanu a vorbit despre *Câteva scăderi ale poporului nostru, care ar trebui delăturate*.

1898 – Apare evocarea Ioan Lapedatu – *Discurs comemorativ ținut miercuri, în 25 martie v. 1898 în sala festivă a școalelor centrale române gr.-or. din Brașov, de d-l prof. Andreiu Bârseanu*, publicat în *Anuarul XXXIV al Gimnasiului mare, public român de religiunea greco-orientală din Brașov, al Școalei reale și al școalelor centrale primare, pe al 48-lea an școlar, 1897-98*, publicat de Virgil Onițiu, directorul școalelor medii, Brașov, Tipografia Ciurcu & comp., 1898, p. 46-65; Textul a fost republicat de Ioan Bratu în vol. *Un preot al deșteptării noastre: Andreiu Bârseanu – Omul și opera*, Sibiu, 1930, p. 43-66.

Pentru adunarea despărțământului Brașov, anume programată pentru a cinsti „memoria fericitului metropolit Șaguna, căruia Asociațiunea îi datorește existența sa și al căruia spirit trebuie să ne conducă în nizuințele pentru înaintarea poporului” – după cum afirma Andrei Bârseanu în cuvântul de deschidere –, acesta a pregătit disertația *Învățămintele din viața metropolitului Andreiu Șaguna*, neprezentată atunci, ci la 21 iunie/ 3 iulie 1898, în ședința festivă a *Asociației meseriașilor români din Brașov*, de către P. Dan, secretarul asociației. Lucrarea a fost publicată în *Gazeta Transilvaniei* (8/28 mai 1898, p. 323-329), apoi în broșură, sub titlul: *Învățămintele din viața metropolitului Andreiu Șaguna – vorbire ocazională de Andreiu Bârseanu, profesor*, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1898, 32 p.

Andrei Bârseanu figurează între cele 209 personalități ale culturii românești și europene (precum A.D. Xenopol, Grigore Antipa, Victor Babeș, Nicolae Teclu, D. Onciul, G. Dima, C. Rădulescu-Motru, Iosif Popovici, Ioan Micu Moldovan, Augustin Bunea, Titu Maiorescu, Mihail Strajanu, Ovid Densusianu, Jan Urban Jarnik, Gustav Weigand ș.a.), care au contribuit la realizarea *Enciclopediei Române* sub conducerea secretarului literar

¹ Cf. Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov, scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al gimnasiului*, de Andrei Bârseanu, profesor, Brașov, Tipografia Ciurcu & comp., 1902, p. 579 și 594.

al *Asociațiunii*, dr. Corneliu Diaconovich, publicată la Sibiu în anii 1898 (Tom I), 1900 (Tomul II) și 1904 (Tomul III). Andrei Bârseanu este menționat în lista autorilor, pentru contribuții în domeniul literaturii române; la pagina 406 a tomului I, este prezentat într-o concisă fișă biografică, nesemnată, iar la paginile 571-576 se află o prezentare a orașului Brașov, semnată A.B. În tomul al III-lea al *Enciclopediei Române* este inclusă o prezentare a poetului și profesorului Ioan Al. Lapedatu, cu o trimitere finală la discursul comemorativ al lui Andrei Bârseanu, rostit la gimnaziul din Brașov, la 25 martie 1898 și publicat în *Anuarul XXXIV* al acestei școli.

La 15/27 martie 1898, Andrei Bârseanu a fost ales director al despărțământului Brașov și reconfirmat de adunarea cercuală din 27 noiembrie 1898, contribuind la dinamizarea și diversificarea activității culturale, prin sporirea numărului de membri, înființarea de agenturi comunale și de biblioteci populare ambulante, stimularea activităților economice și comerciale (industria de casă, agricultură, grădinărit, meserii), organizarea de expoziții ș.a. Andrei Bârseanu și Alexandru Bogdan se regăsesc între donatorii de cărți, în timp ce profesorul Vasile Goldiș se află printre cei care sprijineau cu bani bibliotecile populare.

1899 – La 26 ianuarie 1899, conducerea centrală a *Asociațiunii* l-a numit pe Andrei Bârseanu, alături de Elie Dăianu, Virgil Onițiu, Silvestru Moldovan, D.P. Barcianu ș.a., în comisia ce urma să întocmească un repertoriu al cărților ce vor fi recomandate despărțămintelor spre cumpărare, pentru *bibliotecile populare* comunale. Însuși Andrei Bârseanu remarcase „lipsa de cărți bune populare românești... a căror cetire să aducă în adevăr folos poporului nostru”, și sublinia necesitatea ca *Asociațiunea* să publice cărți pentru popor, cu un conținut instructiv-educativ adecvat și într-o limbă accesibilă, ceea ce se va realiza abia în colecția *Biblioteca populară a Asociațiunii*, conform hotărârii comitetului central al *Asociațiunii* din 4 mai 1899.

1900-1901 – După reorganizarea și activarea secțiunilor științifice-literare ale *Asociațiunii*, cu prilejul adunării generale desfășurate la Băile Herculane (9-10 septembrie 1900), Andrei Bârseanu va deveni membru al *secțiunii literare* care avea sediul la Brașov, alături de Atanasie Marienescu (președinte), Iosif Vulcan (vicepreședinte), Iosif Blaga (referent) și Virgil Onițiu. Secțiunea literară se va pronunța cu privire la publicațiile *Asociațiunii* (*Transilvania, Analele Asociațiunii, Biblioteca populară...*), la necesitatea efectuării unor cercetări de istorie, de lingvistică, de istorie literară, etnografie, folclor etc.

În anul 1900, Andrei Bârseanu a publicat la Brașov traducerea nuvelei *Insula morților* de Richard Voss.

La 20 iunie/3 iulie 1901, în secțiunea literară, Andrei Bârseanu a prezentat studiul său cu propuneri pentru programul editorial al *Bibliotecii populare a Asociațiunii*, elaborat la solicitarea conducerii *Asociațiunii*; acest studiu este semnificativ pentru cunoașterea concepției autorului despre rolul și obiectivele prioritare ale programului cultural al *Asociațiunii*.¹

1902 – A apărut monumentală lucrare *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov, scrisă din incidentul jubileului de 50 ani al gimnasiului, de Andrei Bârseanu, profesor, Brașov, Tipografia Ciurcu & comp., 1902.*

Drept moto, autorul a așezat o apreciere a mitropolitului Andrei Șaguna: „Dar ca o coroană a întregii trebi școlare din Ardeal punem gimnasiul din Brașov, de legea noastră ortodoxă [...] Astfel ajută Dumnezeu unde este cuget bun și unde puterile se știu întrebuința cu scumpătate și înțelepciune.” Acest moto este urmat de o dedicație în 12 versuri libere: *Memoriei întemeietorilor și sprijinitorilor răposați ai școalelor noastre și de o Prefață*, ale lui Andrei Bârseanu.

¹ *Transilvania*, Sibiu, anul XXXII, nr. VI-VII, iulie-august 1901, p. 182-190

Lucrarea a fost premiată de Academia Română cu suma de 2000 lei, pe care autorul a donat-o spre beneficiul bibliotecii gimnaziului brașovean. Dar recunoașterea meritelor științifice, literare și culturale a venit din partea Academiei Române care l-a proclamat membru al secțiunii literare (1902), membru titular (1908) și vicepreședinte al forului științific național (1912).

Dintre aprecierile contemporanilor, menționăm pe aceea a lui Ioan Lupaș, semnată cu pseudonimul *Veril*. și publicată în revista *Luceafărul*: „Sfârșitul anului trecut a mai adus lumii noastre cărturărești o bucurie: cartea d-lui profesor A. Bârseanu, o carte scrisă într-o limbă românească netedă și elegantă, și într-un stil cumpătat, o scriere compusă cu multă îngrijire, aproape cu fantesia celui mai conștiincios cercetător, care nu scapă din vedere nici cele mai mici și mai neînsemnate amănunte.”¹

1903 – În ședința plenară a secțiilor științifice-literare din 1/14 iulie 1903, Andrei Bârseanu a prezentat raportul cu privire la activitatea secției literare și la programul de acțiune pentru viitor, care cuprindea: sprijinirea editării publicațiilor *Asociațiunii*, unificarea ortografiei, elaborarea unui îndreptar practic pentru aplicarea ortografiei noi și în Transilvania, adunarea creațiilor populare, a nomenclaturii populare, recenzarea cărților prezentate la concursul pentru premiul „Andrei Mureșanu” etc. S-a hotărât ca Andrei Bârseanu să îndeplinească și îndatoririle de notar și referent al secției literare, după demisia lui Iosif Blaga (5/18 februarie 1903).

Andrei Bârseanu a făcut o prezentare elogioasă a *Expozițiunei științifice din București* (21 septembrie-28 noiembrie 1903), care a fost organizată de dr. C.I. Istrati, „sufletul acestei grandioase întreprinderi”; Andrei Bârseanu a publicat o „dare de seamă” în *Gazeta Transilvaniei*, apoi o descriere a expoziției, programul acesteia și discursul lui C.I. Istrati de la deschidere, în revista *Transilvania*².

1904-1905 – Din rapoartele anuale ale secțiunii literare și ale conducerii despărțământului Brașov, redactate și semnate de Andrei Bârseanu în calitate de referent și, respectiv, director, rezultă preocupările prioritare: adunarea nomenclaturii populare referitoare la *plug, car și războiul de țesut*, cu sprijinul elevilor școlilor secundare, ai institutelor teologice și pedagogice, dar și cu ajutorul altor persoane de la sate; recomandarea, de către Andrei Bârseanu a unor lucrări literare ce vor fi publicate în *Biblioteca populară a Asociațiunii*, și a unor biografii ale bărbaților distinși ai poporului nostru; sprijinirea de către Andrei Bârseanu a elaborării tematicii și strângerii obiectelor, documentelor și ajutoarelor bănești pentru expoziția ce se va organiza în anul 1905, cu prilejul inaugurării *Muzeului istoric și etnografic* de la Sibiu; omagierea lui Timotei Cipariu, la centenarul nașterii sale, printr-un discurs comemorativ, solicitat lui Sextil Pușcariu, „docent la Universitatea din Viena și unul din cei mai capabili scriitori ai noștri în materie de filologie, din generația tânără”, pentru ședința festivă a secțiunilor științifice-literare ale *Asociațiunii*, din anul 1905; sprijinirea materială a lui Iosif Popovici în cercetarea limbii române – „semnul cel mai distinctiv al ființei noastre și dovada cea mai puternică a originii noastre” –, îndeosebi a dialectelor limbii române, cu mijloace moderne, și întemeierea unui *Muzeu al limbei române*, ca secțiune a *Muzeului istoric și etnografic*. Andrei Bârseanu a susținut și acest proiect, afirmând că „realizarea mărețului său plan ... merită orîșice jertfă.”³; recomandarea lucrării lui Teodor A. Bogdan *Ștefan cel Mare – tradiții, legende, balade, colinde ș.a. culese din gura poporului* (Brașov, 1904), pentru acordarea premiului „Andrei Mureșanu”; Andrei Bârseanu a recomandat tipărirea colecției de 25 de balade populare adunate de Enea Hodoș, profesor la Institutul pedagogic din Caransebeș, pe

¹ Cf. *Veril*., *Școalele din Brașov*, în *Luceafărul. Revistă literară*, Budapesta, anul II, nr. 4, 15 februarie 1903, p. 76-78; nr. 5, 1 martie 1903, p. 94-97

² *Transilvania*, anul XXXIV, nr. V-VI, noiembrie-decembrie 1903, p. 232-260 sau în *Luceafărul*, Budapesta, anul IV, nr. 4/15 februarie 1905, p. 99

³ Andrei Bârseanu, *Raportul secțiunii literare a „Asociațiunii” despre activitatea sa în decursul anului 1904/5*; cf. DJANS, manuscrisul nr. 837/30 iunie 1905

care o aprecia în mod deosebit pentru *fidelitatea* lor, pentru că multe cuprind „comori întregi de poezie”, pentru informațiile suplimentare care le însoțesc (locul unde a fost auzită sau găsită, variante din alte colecții, explicații ale unor provincialisme, note, care „se pot considera ca niște mici studii de deosebit interes etnografic, literar și istoric”, și chiar observații referitoare la influențele poeziei populare românești asupra celei secuiești).¹

Adunarea generală desfășurată la Sibiu (6/19-7/20 august 1905) a prilejuit inaugurarea *Muzeului istoric și etnografic al Asociațiunii* cu o expoziție națională, etnografică și istorică-culturală, și a primei scene de teatru românesc din Transilvania în noua Casă Națională; cu același prilej s-au organizat conferințe, concerte, serbări, spectacole de teatru și de operetă, excursii la Săliște și Rășinari; Andrei Bârseanu a fost ales vicepreședinte al *Asociațiunii*.

În colecția *Biblioteca populară a Asociațiunii* au fost tipărite două volume de *Nuvele istorice* de Ioan Al. Lapedatu, cu o *Prefață* de Andrei Bârseanu, datată „Brașov, 29 iunie 1904” (vol. I, 1905; vol. II în 1906).

1906 – Andrei Bârseanu a prezidat adunarea generală de la Brașov (21-22 septembrie 1906). În raportul general al comitetului central al *Asociațiunii*, Andrei Bârseanu era apreciat „ca un exemplu de roditoare muncă” și „frumoasă activitate” în despărțământul Brașov, pe care-l conducea în continuare, dar și în secția literară a *Asociațiunii*.

În cadrul ședinței secțiunilor științifice-literare din 21 septembrie 1906, Andrei Bârseanu a evocat meritele cărturarului iluminist Samuil Micu.

1907 – La solicitarea președintelui Iosif Sterca Șuluțiu, prin scrisoarea din 4 septembrie 1907², Andrei Bârseanu va conduce și adunarea generală de la Bistrița, având alături pe Octavian C. Tăslăuanu, ca notar. În discursul inaugural, Andrei Bârseanu a elogiat meritele *Asociațiunii* și ale reuniunilor ei anuale, care deveniseră „adevărate sărbători naționale”, a vorbit cu admirație despre potențialul creator al omului modern, despre corelația dintre cultura națională și cea universală, despre căile spre progres ale poporului român: emanciparea economică, culturală și morală. Consecvent cu principiile democratice europene, Andrei Bârseanu sublinia necesitatea bunei conviețuiri a comunităților naționale și etnice, prin respectarea drepturilor și libertăților fiecărui popor.

1908 – Andrei Bârseanu a fost ales membru titular al Academiei Române, în locul rămas vacant după moartea lui Iosif Vulcan; a fost felicitat și de Iosif Sterca Șuluțiu, președintele *Asociațiunii*, fiind unanim apreciat ca „deplin indicat pentru un scaun academic”.³ A condus și adunarea generală de la Șimleu (7/8 august 1908), care a omagiat centenarul nașterii lui Simion Bărnuțiu, readucând în memoria contemporanilor idei și principii din programul mișcării naționale românești prezentat în discursul de pe Câmpia Libertății de la Blaj, din anul 1848.

Andrei Bârseanu a publicat în *Convorbiri literare* (nr. 2/1908) studiul *Mișcarea istorică a românilor din Ardeal și Țara Ungurească*, cu aprecieri despre contribuțiile lui Augustin Bunea, Ioan Lupaș și ale altor istorici ardeleni; în revista *Luceafărul*⁴ a publicat studiul *Poezia populară română*, iar în *Die Karpathen* (Brașov, anul I, nr. 10/1908) a semnat o variantă în limba germană: *Die rumänische Volksdichtung*, în care realiza o prezentare a genurilor și speciilor folclorice românești, și o subliniere a rolului creației populare ca sursă de inspirație pentru literatura cultă națională.

¹ Andrei Bârseanu, *Raportul secțiunii literare ... 1904-1905*, manuscrisul nr. 837/1905, p. 6-8

² DJANS, Documentul manuscris 893/1907

³ DJANS, Documentul nr. 417/1908; cf. S.(imion) M.(ehedinți), *De la Academie. Alegerea de noi membri*, în *Convorbiri literare*, București, XLII, nr. 4, aprilie 1908, p. 495

⁴ Cf. *Luceafărul*, Sibiu, anul VII, nr. 11-12/1-15 iunie 1908, p. 243-247 și nr. 13/1 iulie 1908, p. 307-308

După 11 ani de rodnică activitate, la 2/15 iunie 1908, Andrei Bârseanu a demisionat din funcția de director al despărțământului Brașov, dedicându-se în totalitate gestionării problemelor generale ale *Asociațiunii și ale secțiunii literare*.¹

1909 – În „vorbirea de deschidere” a adunării generale de la Sibiu (12 octombrie 1909), Andrei Bârseanu a evocat din nou momente pilduitoare din istoria *Asociațiunii*, meritele lui Andrei Șaguna, „bărbatul acela epocal” și „providențial”, în întocmirea și orientarea programului de luminare a poporului român și de „propășire națională”. Vicepreședintele *Asociațiunii* a subliniat și cu acel prilej contribuția importantă a celor „două ramuri ale bisericii naționale române” la înfăptuirea programului cultural-național al *Asociațiunii*, dar și a altor președinți ai acesteia, precum Timotei Cipariu, „nemuritorul”, George Barițiu, „vrednicul și în veci neuitatul”, Alexandru Mocsonyi ș.a. Andrei Bârseanu a adresat un nou apel la unirea eforturilor românilor din Ardeal și la eliminarea oricăror divergențe confesionale și politice care ar afecta interesele națiunii române.²

Preocupat de dezvoltarea instituțiilor *Asociațiunii* și de conservarea patrimoniului cultural, Andrei Bârseanu a propus, prin scrisoarea din 10 decembrie 1909, adresată lui Oct. C. Tăslăuanu, cumpărarea a 36 de lucrări ale pictorului Mișu Pop, care „ne-ar da posibilitatea de a face începutul unei colecții de obiecte artistice și a păstra numele unuia dintre puținii noștri pictori de valoare.” În aceeași scrisoare, Andrei Bârseanu propunea publicarea, în *Biblioteca populară a Asociațiunii*, a unor scrieri de popularizare traduse și prelucrate din limba germană de N. Petra-Petrescu, se angaja să colaboreze la revista *Transilvania* și informa că a vorbit cu C. Lacea să scrie o recenzie a *Atlasului lingvistic* al lui Gustav Weigand.

În ședința din 29 ianuarie 1910, comitetul central al *Asociațiunii* a aprobat cumpărarea picturilor lui Mișu Pop pentru Muzeul *Asociațiunii*, iar Octavian Goga, secretarul literar, îi comunica lui Andrei Bârseanu, la 5 februarie 1910, această decizie.³

1910 – La 4 ianuarie 1910, Andrei Bârseanu a înaintat președintelui Iosif Sterca Șuluțiu o scrisoare prin care făcea cunoscută hotărârea sa de a restitui suma de 2400 coroane, primită ca stipendiu din partea *Asociațiunii* în timpul studiilor universitare de la Viena (1878-1881).

„S-ar cuveni – afirma Andrei Bârseanu – să întorc și interesele (dobânzile – n.n. P.M.), dar acum nu sunt în stare. Tot ce pot face este să port și pe mai departe în inima mea recunoștința față de instituțiunea ce m-a ajutat în tinerețea mea și, într-un cântec mă iartă modesta mea poziție socială, să-i dau mână de ajutor la realizarea mărețelor sale probleme.”⁴

Gestul acesta a prilejuit aprecieri și din partea conducerii revistei *Luceafărul* la adresa lui Andrei Bârseanu, care era și membru al Academiei Române și care - mărturisise autorul comentariului nesemnăt, dar credem că aparținea lui Oct. C. Tăslăuanu, – „e personalitatea răspicată și armonioasă pe care toată lumea de la noi o recunoaște fără nici o rezervă. Dl. Bârseanu e un om cu o cultură europeană, un om înzestrat cu o inteligență superioară și cu un suflet de artist, în care vioiciunea spiritului se îngemânează atât de fericit cu agerimea minții. D-l Bârseanu e și un caracter întreg care prin corectitudinea d-sale a impus întotdeauna. Vorbește o limbă românească literară aleasă, căreia melodia și duiosia glasului d-sale îi dă (dau – n.n. P.M.) un farmec deosebit.”⁵

Andrei Bârseanu a fost reales vicepreședinte al *Asociațiunii* la adunarea generală desfășurată la Dej (18-19 septembrie 1910), când în cuvântul de deschidere făcea referire la ostilitatea autorităților care contestau „până și legitimitatea idealului nostru” și insinuau că năzuințele românilor ar fi în contradicție cu „interesele patriei comune”; Andrei

¹ DJANS, Documentul nr. 648/1908

² *Transilvania*, XL, nr. 5/octombrie-decembrie 1909, p. 369-381 și 432-433

³ Cf. *Fondul ASTRA*, Arhivele Naționale Sibiu, manuscrisul nr. 1558/1909

⁴ Cf. *Fondul ASTRA*, Arhivele Naționale Sibiu, Indice 1901-1910, manuscrisul nr. 92/1910

⁵ *** O pildă frumoasă în *Luceafărul*, Sibiu, anul IX, nr. 4, 16 februarie 1910, p. 100

Bârseanu afirma cu fermitate: „Dreptul de a aspira la o cultură națională proprie este unul din drepturile naturale cele mai de căpetenie ale unui popor. El se poate asemăna cu dreptul individului la viață, la partea sa de aer și de lumină”, precizând că „Lucrarea noastră pentru înaintarea culturală în sens național nu este o acțiune agresivă, ci dimpotrivă, o acțiune de conservare proprie, în cel mai strict înțeles al cuvântului”.¹

1911 – Andrei Bârseanu a condus impresionantele manifestări culturale și artistice prilejuite de adunarea generală de la Blaj (28-30 august 1911), care a omagiat semicentenarul *Asociațiunii*, fiind onorată de prezența a numeroase personalități culturale : mitropoliții Ioan Mețianu și Victor Mihalyi de Apșa, George Coșbuc, I.L. Caragiale, Nicolae Iorga (cărui autoritățile nu i-au dat voie să vorbească!), Iacob Mureșianu, Aurel Vlaicu, Octavian Goga, Partenie Cosma, Iosif Blaga, Ioan Lupaș, C. Diaconovich, Sextil Pușcariu, Ioan Micu Moldovan, Iuliu Maniu, Iosif Popovici, Simion Mehedinți, Tiberiu Brediceanu, Gheorghe Pop de Băsești, Gh. Dima, Jan Urban Jarnik, Vasile Goldiș etc. și de delegații din 50 de despărțăminte cărora li s-au prezentat concerte conduse de Iacob Mureșianu și o reprezentație teatrală a Teatrului Național din București, cu participarea actorilor Aristizza Romanescu, Petre Liciu și Zaharia Bârsan.

Prima ședință a acestei „grandioase manifestări a solidarității națiunii române în străduințele sale culturale” – cum o aprecia Iuliu Maniu – s-a desfășurat în Catedrala Sfintei Treimi, când Andrei Bârseanu a rostit cuvântul de deschidere, urmat de cei doi mitropoliți, de Blaj și de Sibiu, de Iuliu Maniu, directorul despărțământului Blaj, de Ioan Micu Moldovan, care a adus salutul blăjenilor, și de Vasile Goldiș, din partea *Societății pentru fond de teatru român*.

Din amvonul catedralei – aprecia corespondentul *Telegrafului Român* – Andrei Bârseanu „a vorbit frumos și cu putere de convingere, întocmai cum odinioară, tot de la acel loc a vorbit și marele Bărnuțiu. [...] Cum stătea în picioare pe amvon, cu fața spre altar și Arhieri, razele de soare, cari străbăteau prin ferestrele catedralei, luminau frumos fruntea și de altcum luminată a acestui înțelept bărbat al neamului nostru...”²

La Blaj, Ștefan Cicio Pop, în numele unei comisii formate din Nicolae Iorga, Aurel Vlaicu, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș și Valeriu Braniște, l-a propus pe Andrei Bârseanu pentru funcția de președinte, afirmând: „comisiunea nu a găsit decât un singur om vrednic, care și până acum a fost alesul neamului, pe domnul Andrei Bârseanu..., cel mai demn de a ocupa scaunul prezidențial al lui Șaguna și al celorlalți mari și iluștri preșidenți ai *Asociațiunii*.”³ Pentru funcția de vicepreședinte a fost propus și ales dr. Vasile Suciu, viitorul mitropolit de Blaj.⁴

În calitate de președinte, Andrei Bârseanu va reprezenta, în deceniul următor, *Asociațiunea* și apoi Consiliul Național Român și asociațiile profesorilor din Sibiu, la numeroase manifestări publice – culturale, artistice, social-politice –, ale Academiei Române, ale *Asociațiunii*, ale bisericii, armatei, profesorilor, avocaților, femeilor, funcționarilor și ale altor societăți culturale românești.

1912 – La 22 martie 1912, comitetul central al *Asociațiunii* l-a numit pe Andrei Bârseanu în calitate de delegat-inspector al *Școlii civile de fete*.

La 13 octombrie 1912, Andrei Bârseanu a rostit discursul de deschidere a adunării generale desfășurate la Sibiu, apoi un cuvânt omagial la dezvelirea bustului lui George Barițiu, cu prilejul centenarului nașterii marelui cărturar și fruntaș al *Asociațiunii*.⁵ Dezvelirea bustului, realizat de sculptorul Oscar Späthe, s-a desfășurat în curtea *Școlii*

¹ *Transilvania*, XLI, nr. 4/iulie-august 1910, p. 196-290 și nr. 5/septembrie-octombrie 1910, p. 309-317

² *Telegraful Român*, anul LIX, nr. 86-87, joi, 18/31 august 1911, p. 370

³ *Ibidem*, p. 382 și *Serbările jubiliare ale Asociațiunii în Transilvania*, XLII, nr. 5-6/1911, p. 743-757

⁴ Cf. *Serbările de la Blaj – o pagină din istoria noastră culturală*, publicată de Desp. XI Blaj al *Asociațiunii*, Blaj, Tip. Seminarului Teologic greco-catolic, 445 p. + XVIII

⁵ Cf. Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor*, Sibiu, 2005, p. 94-96

civile de fete a Asociațiunii, nu în fața Muzeului istoric și etnografic, deoarece Magistratul Sibiului a refuzat acordarea unui loc în actualul parc Astra.

La 20 aprilie 1911 se lansase un „Apel pentru busturile lui Eminescu și Barițiu”, dar s-a materializat doar propunerea lui Partenie Cosma, din 13 aprilie 1911, aprobată și de adunarea generală de la Blaj, nu și propunerea secretarului literar Octavian Goga, aprobată și ea, de a se așeza aici și bustul lui Mihai Eminescu.

1913 – Andrei Bârseanu și Vasile Suciș au fost realeși în funcțiile deținute în conducerea Asociațiunii, la adunarea generală desfășurată la Orăștie (14-15 septembrie 1913). Atmosfera a fost marcată de trista veste referitoare la moartea aviatorului Aurel Vlaicu, lângă Câmpina, care dorise să treacă, simbolic și prevestitor, granița de pe Carpați și să participe la manifestările de la Orăștie.¹

Andrei Bârseanu a exprimat recunoștința față de sprijinatorii programului cultural-național al Asociațiunii și a adresat un apel tinerimii universitare, în care regăsim esența concepției sale referitoare la responsabilitatea față de națiunea română: „Viitorul mai bun al unui neam se făurește prin muncă neobosită, prin devotament desăvârșit și de multe ori prin jertfe grele. Ce muncă ar putea fi însă prea grea, ce jertfă s-ar putea numi prea mare, când e vorba de asigurarea viitorului neamului nostru? Părinții noștri au dovedit-o; noi n-avem decât să le urmăm exemplul!”²

1914-1918 – În luna august 1914, Andrei Bârseanu transmitea un mesaj membrilor Asociațiunii (*Cătră membrii Asociațiunii*), prin care îi anunța că adunarea generală programată la Năsăud s-a amânat din cauza „evenimentelor războinice”, când „lupta pentru Țară și ajutorarea celor rămași în mizerie sunt primele datorii ale fiecărui cetățean...” Președintele își exprima speranța că, după restabilirea păcii, „fala culturii noastre naționale (Asociațiunea – n.n. P.M.) va odrăsli din nou și mai mândru ca până acum, fiindu-ne fală și mângâiere. Să purtăm grijă, deci, de semințele ei, chiar și în aceste vremuri de vijelie!”

Într-o *Circulară* din 27 noiembrie 1914, către directorii despărțămintelor, Andrei Bârseanu informa că Asociațiunea și-a continuat activitatea publicând revista *Transilvania*, *Biblioteca populară* și *Calendarul* pe 1915; s-au reluat cursurile *Școlii civile de fete* pentru anul 1914-1915, conferințele și prelegerile.

La propunerea lui Andrei Bârseanu, s-a hotărât organizarea în *Muzeul Asociațiunii* a unei *galerii de portrete*, cu personalități ale neamului românesc (1915), s-au distribuit aproximativ 100.000 de cărți soldaților de pe front și din spitale (1916), s-au luat măsuri pentru protejarea obiectelor și documentelor mai importante ale Asociațiunii (1916), s-au adresat apeluri băncilor și „mecenaților noștri” pentru a sprijini retipărirea unor cărți solicitate pe front și *Școala civilă de fete* (1917). De asemenea, conducerea Asociațiunii s-a adresat mitropoliților români (4/17 martie 1917), solicitând protejarea obiectelor de valoare din biserici³ și a asigurat participarea Asociațiunii la *Adunarea națională* de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918, apoi a sprijinit activitatea Consiliului Național Român din Sibiu, al cărui președinte a fost Andrei Bârseanu.

Din cauza situației excepționale generate de primul război mondial, între anii 1914-1919 nu s-au desfășurat adunări generale ale Asociațiunii, nici ședințele plenare anuale ale secțiilor științifice-literare, ci doar ședințe ale comitetului central, cu tot mai puțini membri prezenți. Numeroși membri ai săi au fost trimiși pe front, situația financiară a fost afectată tot mai mult, obligând conducerea Asociațiunii să hotărască, în ședința din 5 decembrie 1914, sistarea tipăririi *Bibliotecii populare a Asociațiunii*, suprimarea posturilor de secretar literar, conferențiar agronomic, custode și de administrator, precum și reducerea severă a sumelor prevăzute pentru instituțiile sale centrale (biblioteca, muzeul, revista *Transilvania* și *Școala civilă de fete*).

¹ *Transilvania*, XLIV, nr. 6, noiembrie-decembrie 1913, p. 397-401

² *Transilvania*, XLIV, nr. 6, noiembrie-decembrie 1913, p. 401

³ Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor*, 2005, p. 100-105

Totuși, în special prin eforturile președintelui Andrei Bârseanu și ale lui Romul Simu, secretarul suplinitor, s-a continuat tipărirea revistei *Transilvania* (cu rapoarte anuale de activitate, circulare, apeluri și informații), a *Bibliotecii populare* și a *Calendarului Asociațiunii*, precum și o oarecare activitate în despărțăminte, în secțiile științifice-literare și la *Școala civilă de fete*, cu intermitențe.

1919-1922 – În mod firesc, înfăptuirea Marii Uniri a generat un entuziasm general și în rândurile membrilor *Asociațiunii*. Semnificativ este însuși mesajul din decembrie 1918, semnat de *Redacția* revistei *Transilvania*, intitulat *După adunarea de la Alba Iulia*, în care regăsim gândurile și intențiile lui Andrei Bârseanu cu privire la obiectivele viitoare: luminarea poporului, cultivarea „năravurilor bune”, promovarea „sentimentului național”, colaborarea cu celelalte societăți culturale pentru „ridicarea materială, morală și intelectuală a neamului nostru”, pentru „înfrățirea sufletelor”, sub deviza: *lumină, virtute, frăție în România întregită!*¹

Cele două adunări generale ale *Asociațiunii* din anul 1920 (Sibiu, 10-11 ianuarie și Oradea, 17-18 octombrie), precum și cea din anul 1921, de la Sighetul-Marmației (28-29 august) au fost esențiale pentru relansarea și îmbogățirea programului de activitate al *Asociațiunii*, în general, al secțiunilor științifice-literare, al despărțămintelor, al instituțiilor sale culturale centrale și locale, în noile condiții mai favorabile în comparație cu îndelungatele șicane și amenințări ale autorităților din perioada dualistă, dublate de dificultățile multiple generate de războiul mondial, când numai înțelepciunea și jertfele președintelui Andrei Bârseanu au salvat *Asociațiunea*.

Coordonatele esențiale ale acestui program, bazat pe împlinirile numeroase și pilduitoare ale înaintașilor, se regăsesc în cuvântările lui Andrei Bârseanu cu care a deschis adunările generale de la Sibiu, de la Oradea (intitulată sugestiv *Cărările viitorului*) și prin mesajul dus la Sighet (*Cuvânt către maramurășeni*), unde Andrei Bârseanu a ajuns cu greu din cauza stării de sănătate, dar gândurile sale au fost transmise de vicepreședintele dr. Gh. Preda.

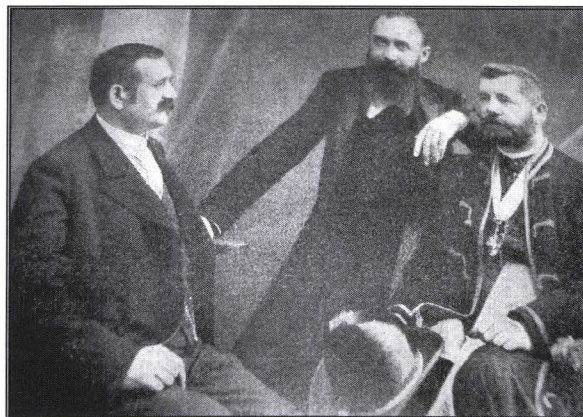
La 19 august 1922, Andrei Bârseanu a încetat din viață la București, iar în ziua de 23 august 1922 a fost înmormântat, provizoriu, în cripta din Sibiu a familiei poetului și pedagogului Zaharia Boiu. După șapte ani, la 26 octombrie 1929, au avut loc exhumarea osemintelor „marelui apostol al culturii naționale”, la dorința doamnei Catinca A. Bârseanu, soția sa, și reînhumarea, a doua zi, în cimitirul bisericii din parohia Groaveri din Brașov, nu departe de Biserica „Sf. Nicolae” din Schei.²

¹ *Transilvania*, XLIX, nr. 1-2/ 1 decembrie 1918, p. 1-2

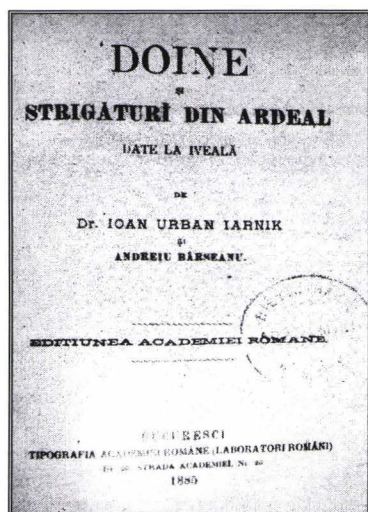
² Cf. *** *Exhumarea osemintelor lui Andrei Bârseanu și înhumarea lor în cimitirul Brașovului*, în vol. Ioan Bratu, *Un preot al deșteptării noastre...*, Sibiu, 1930, p. 87-103

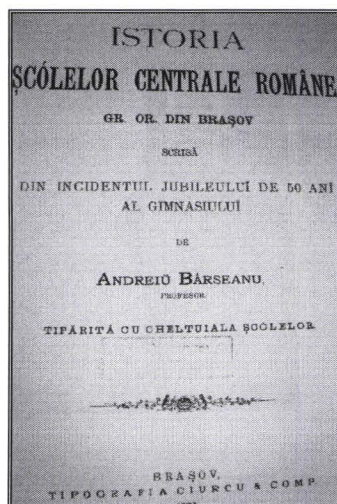
Andrei Bârseanu: vicepreședinte (1905-1911) și președinte al Asociațiunii (1911-1922)

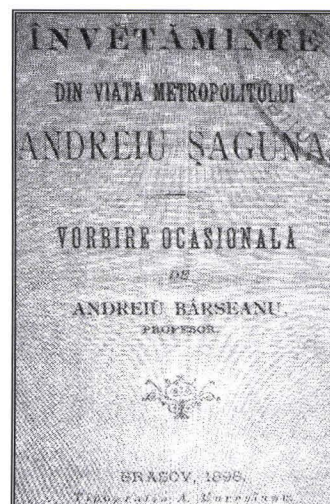
„Trei prieteni”: Andrei Bârseanu, Nicolae Iorga și Augustin Bunea

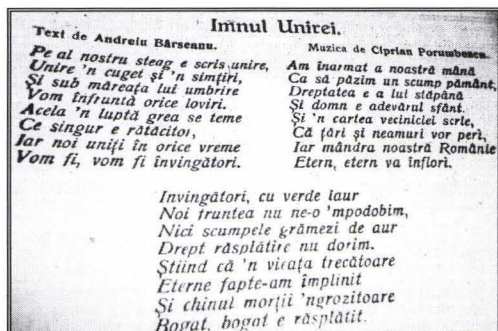
Foaia de titlu a lucrării *Doine și strigături din Ardeal...*, de J. Urban Iarnik și A. Bârseanu, 1885

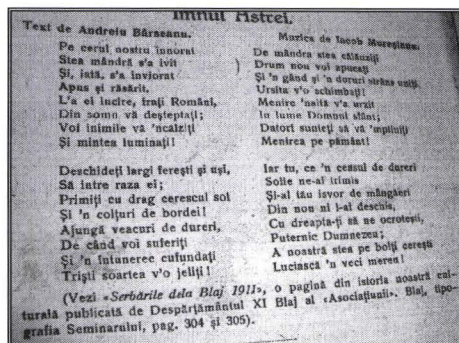
Foaia de titlu a lucrării lui Andrei Bârseanu: *Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, 1902

Foaia de titlu a broșurii *Invățăminte din viața metropolitului Andreiu Șaguna*, de A. Bârseanu, Brașov, 1898

Imnul Unirii compus de Ciprian Porumbescu, pe versurile lui Andrei Bârseanu

Imnul Astei compus de Iacob Mureșianu, pe versurile lui Andrei Bârseanu, lansat la Blaj, 1911

Transilvania

An. XLIX

1. Decembrie v. 1918.

Nr. 1—12.

După adunarea dela Alba-Iulia.

Scriem aceste șire în zile de bucurie, în zile de înălțare a sufletelor.

Prin hotărîrea epocală, adusă în 1 I. c. la Alba-Iulia, de a ne împreună pentru toate timpurile cu frații noștri de peste Munți, s'a înfăptuit visul de veacuri al Neamului nostru, s'a dat cea mai firească soluție ni-zuințelor noastre politice.

De aici înainte Românimea din aceste părți nu va mai fi un vas mănât de valuri și amenințat în fiecare clipită de furtunile dușmane, ci, împreună cu frații din celelalte ținuturi, în care ne-a sădit marele Traian, va forma o stâncă puternică, destoinică a țineă piept cu toate valurile și cu toate furtunile, și care-și va ridica falnic creștetul său în mijlocul talazurilor, privind cu încredere la orizontul, ce se deschide senin înainte-i.

De aici înainte Neamul nostru, liber de cătușile ce-l țineau înlănțuit până acum, se poate desvoltă ne-împiedecat pe toate terenele și poate dovedi lumii, cu cât este în stare a contribui la progresul general al omenimei, în urma însușirilor prețioase, cu care e înzestrat.

Vulturul priponit în lanț până acum, de aici înainte își poate lua sborul în înaltul cerului, spre soare, spre lumină, de care eră atât de dornic.

Ce soarte va avea Asociația noastră în nouăle împrejurări, ce ni se deschid pentru viitor?... Va mai avea ea rostul de până acum?... Se mai potrivesc nizuințele ei cu cadrele largi, ce ni se deschid pe toate terenele?

Răspunsul nu poate fi decât afirmativ și cât se poate de îmbucurător.

Da, Asociația noastră privește cu toată încrederea în viitor! — Liberă de zăgăzurile ce-i stau în cale, liberă de rezervele de tot felul ce trebuia să-și impună spre a nu-și periclita existența, de aici înainte ea-și va putea împlini cu mult mai bine menirea sa de luminătoare a păturilor largi ale poporului, de cultivătoare a năravurilor bune, de susținătoare și propagatoare a sentimentului național.

Alături de celelalte surori ale ei, ea va contribui de aici înainte, în măsură cu mult mai mare ca până acum, la ridicarea materială, morală și intelectuală a Neamului nostru, și, mai presus de toate, la înfrățirea sufletelor, care va forma pentru vecie, pe lângă unitatea politică, legătura cea mai puternică a tuturor celor de o limbă și de un sânge.

Câmpul ei de activitate s'a lărgit deodată cu delăturarea granițelor meșteșugite ce ne despărțiau, și de aici înainte oricare flu al României întregite poate fi membru al ei, oricare Român cu simț și cu râvnă pentru binele obșteșc se poate înșirui sub steagul ei biruitor, care va fălăi din ce în ce mai falnic în tot cuprinsul moșiei strămoșești: „dela Nistru pân' la Tisa”.

Înainte, deci, la lucru, cu deviza: *lumină, virtute, frăție în România întregită!*

Sibiu, Decembre 1918.

Redacția.

Asociațiunea salută Marea Unire proclamată la 1 decembrie 1918

BADEA GH. CÂRȚAN ȘI ASTRA

Spre sfârșitul lunii august 1911, la aproape o jumătate de veac de la fondarea celei mai importante societăți culturale de dincoace de Carpați, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*, la Blaj s-a desfășurat adunarea generală anuală, cu ocazia căreia s-a organizat o grandioasă manifestație, ce a culminat cu zborul istoric al inventatorului, constructorului și pilotului ing. Aurel Vlaicu, primul în Ungaria, spre mândria românilor ardeleni, când unul de-al lor s-a înălțat în văzduh. La memorabilul eveniment n-a mai participat legendarul Badea Cârțan, întrucât, cu puțin timp înainte, trecuse la cele veșnice, în urma unei boli cronice (congestie pulmonară), fiind înmormântat la Sinaia, în *Țară*, așa cum își dorise, să rămână acolo pentru totdeauna, în semn de protest față de autoritățile de dincoace de Carpați.

Gh. Cârțan s-a născut în ziua de 24 ianuarie 1849 la Cârțișoara, Țara Oltului, în timpul dramaticei revoluții, într-o familie numeroasă ce se ocupa cu creșterea oilor. În virtutea tradiției, oieritul, încă din adolescență, a devenit principala sa îndeletnicire, iar neglijarea învățaturii, pe vremea aceea, era ceva obișnuit în lumea satelor. După moartea tatălui său, după împărțirea averii, mânat de dorul libertății a plecat cu turma sa dincolo de munți, pentru a se stabili la Ciulnița, în Bărăgan.

Spre norocul său, întâlnirea cu un mare proprietar de oi, un ardelean instruit, ce avea o desagă plină cu cărți, îndeosebi cu conținut istoric, îi va marca definitiv destinul. După ce Cotigă l-a învățat să citească, abia atunci tânărul și-a descoperit adevărata vocație și anume cea culturală, iar între preferințe istoria va ocupa un loc aparte.

Războiul de independență va însemna un alt moment important al vieții sale, după ce în 1877 s-a înrolat voluntar în armata română. Deși dorea cu ardoare să participe la ostilități, totuși n-a izbutit, deoarece în perioada instrucției confruntarea a luat sfârșit, spre marea sa dezamăgire.

După demobilizare, dragostea de carte s-a dovedit mai puternică decât păstoritul, așa că s-a hotărât să renunțe la vechea ocupație tradițională, în favoarea celei de librar. Însă, ca să-și deschidă o librărie în Transilvania, mai întâi trebuia să-și rezolve litigiul militar, întrucât acolo, de câțiva ani, era considerat dezertor. Prezentarea la comisariatul din Făgăraș a rezolvat litigiul, fiind trimis trei ani la Semlin, lângă Belgrad, unde cu acel prilej a început învățarea limbii germane.

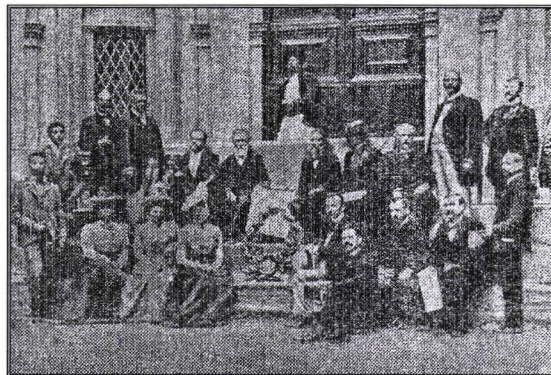
La încheierea stagiului militar s-a deplasat în Bărăgan, pentru a se înțelege cu fostul colaborator ce-l învățase carte și avusese grijă de oile sale. În urma primirii părții ce i se cuvenea s-a îndreptat pe valea Buzăului spre Transilvania, însă dincoace de munți daunele pricinuite le-a plătit în oi. În urma unor inimaginabile samavolnicii, momentul sosirii acasă a coincis cu pierderea turmei. Plângerile sale pe plan local, regional și chiar la Viena cu privire la nedreptățile comise, nu i-au dat câștig de cauză.

Călătoriile străbătute pe jos, în cea mai mare parte, au impresionat profund opinia publică, atât românească, cât și cea europeană. De exemplu, distanța până la Roma a parcurs-o pe jos, plecând de la Cârțișoara, în aproape 6 săptămâni și rupând 4 perechi de opinci. După admirarea Columnei pentru care s-a dus în mod special, noaptea s-a culcat la baza ei, în cojoc. Dimineața, după ce a asistat la un incident între Badea Cârțan și un polițist nedumerit, neînțelegere aplanată de legație, un ziarist care asistase la scenă, a publicat a doua zi un articol cu un titlu inspirat: *Un dac a coborât de pe Columnă*. Datorită presei, în scurt timp, Badea Cârțan a devenit foarte cunoscut, fiind primit de regele Italiei, papă și parlamentari. Cu prilejul congresului de istorie a orientaliștilor de la Roma din anul

1899, s-a propus să fie depusă o coroană din bronz la Columnă de către Badea Cârțan, în semn de omagiu din partea organizatorilor italieni. Mai târziu Badea Cârțan își amintea: *Peste noapte două italice mi-au croit o cămașă românească, mi-au spălat cioarecii, mi-au văscuit opincile. M-or gătit ca pe un mire. Ce era să fac? Nu mă puteam împotrivi, vorba aia, să nu fac neamul de rușine... Nu pot să uit toată viața sărbătoarea din 12 octombrie 1899, când s-a cântat imnul gintei latine. Îți dăduse lacrimile nu alta de mândrie. Atunci mi-am dat seama de prețuirea ce se da românilor de alte popoare."*

Badea Cârțan la Columna lui Traian, Roma, 1899

Împreună cu delegația română la Congresul orientailor, Roma, 1899

După Italia, în peregrinările sale, Franța, sora mai mare a latinității, nu avea cum să o ocolească. Capitala, prin grandioasa arhitectură și monumentele sale, în frunte cu mormântul lui Napoleon, l-au copleșit în totalitate într-un asemenea grad, încât la plecare a afirmat admirativ: *Cine n-a văzut Parisul, a trăit degeaba.*

Badea Cârțan la întoarcerea din Italia

După Austria, Germania a fost o altă țintă a sa, mănât mai mult de unele afirmații denigratoare la adresa regelui Carol, existând un curent antimonarhic, dar nu unul de amploare, între contestatarii taciți, fără a se manifesta public, aflându-se Eminescu și Coșbuc. Cel dintâi, atunci când și-a pierdut mințile prima oară, a scos pistolul în cunoscuta cafenea Capșa de pe Calea Victorie și a început să-l amenințe pe rege că vrea să-l împuște, spre consternarea celor prezenți și a doamnei Capșa de la casierie; cel de-al doilea, între manuscrisele sale se găsește o însemnare, cu creionul, referitoare la monarh: *ai venit golan în țară, fără un ban în buzunar.* Cei doi literați de frunte, desigur, nu erau împotriva culturii și a statului german, dar, din patriotism, ar fi dorit ca pe scaunul domnesc să stea un român și nu un străin. De altminteri, în perioada studiilor la Viena, Eminescu l-a întâlnit pe Al. I. Cuza în exil, fostul domnitor făcându-i o impresie teribilă și poate de aici se explică și poziția poetului nepereche față de monarhie. Această ultimă atitudine politică e scuzabilă, dar și condamnată, rămânând doar o intenție și nicidecum una transpusă în practică.

Badea Cârțan, cu bunul simț țărănesc, s-a gândit să rezolve dilema, deplasându-se în Germania și ca de obicei mai mult pe jos. Când a ajuns la Sigmaringen și pe o înălțime a văzut un castel impozant al familiei Hohenzollern e exclamat plin de admirație: *Oo, dar regele nostru se trage din oameni gospodari.* Însă, satisfacția sa cea mai mare a fost că

mama și fratele regelui Carol I-au poftit la masa și nu l-au trimis să mănânce cu slugile. Se pare că limba germană învățată în cătănie i-a prins bine, cu atât mai mult de unul îmbrăcat în straie țărănești, știută fiind sensibilitatea germanilor când le vorbești în limba lor.

Bineînțeles că din călătoriile sale nu puteau lipsi Locurile Sfinte. După multe peripeții - o întâlnire cu niște tâlhari, cumsecade, care l-au lăsat în pace când au constatat că n-au ce fura de la el - a ajuns la destinația mult visată. A fost rău impresionat de taxele impuse pentru vizitarea Locurilor Sfinte, pe unde și-a purtat pașii Iisus Hristos. În cele din urmă s-a scăldat în râul Iordan, de unde a adus câteva pietre de mărimea unei cutii de cremă de ghetă. De acolo s-a întors cu impresii de neuitat, după cum își aminteau unii dintre contemporanii săi.

Între memorabilele călătorii cu un larg ecou european și în pofida amânării deschiderii librăriei, pe care o vedea ca pe un mijloc de propagare a culturii românești, tergiversare ce-a durat până la moarte, Badea Cârțan continua cu tenacitate să transporte cu desăgii cărți din România, primite în marea lor majoritate gratuit, trecându-le peste graniță, clandestin, cu eforturi colosale, pe cărări numai de el știute, pentru evitarea grănicerilor și jandarmilor. Autoritățile ungurești se împotriveau răspândirii cărților în general din România, fără aprobare și a celor de istorie, în mod special, întrucât acestea combăteau falsificările istoriografiei maghiare. Cu privire la donații ne oprim asupra câtorva exemple mai semnificative: de la regina Carmen Silva în urma unei audiențe; cu ocazia pelerinajului de la Florica (5 ani de la moartea lui I. C. Brătianu); personalități politice și culturale: I. L. Caragiale i-a donat multe cărți și niciodată, cum obișnuia, n-a glumit pe seama Badei Cârțan, admirându-l pentru actele de bravură săvârșite în favoarea culturii românilor ardeleni și a interesului național. Nu întâmplător I. L. Caragiale, ilustrul scriitor, autoexilat la Berlin a participat la serbările Astei de la Blaj în 1911; au mai făcut donații societății în frunte cu Liga culturală, instituții: bisericești, universități, școli. Indignat la un moment de granița statornicită arbitrar, străbătută de fiecare dată cu eforturi uriașe, în munți, mai ales iarna în timpul nopții, a exclamat: *dracu a mai văzut graniță prin mijlocul țării*. De altminteri, Badea Cârțan era adeptul statului național unitar, pe care n-a mai avut norocul să-l vadă realizat, dezideratul înfăptuindu-se peste câțiva ani, stingându-se la doar 60 de ani, în 1911.

Urmăririle s-au intensificat, după ce s-a manifestat politic, ca membru al Partidului Național Român din Transilvania. Cu trecerea anilor persecuțiile, arestările, condamnările s-au înmulțit, fiind întrebat la un proces: *Ce-ai căutat la procesul memorandiștilor? Ce-ai căutat la București? Ce-ai căutat la Roma?* Condamnat la un an de închisoare este grațiat după șase luni, de împăratul Francisc Iosif, la intervenția regelui Carol. Toate nedreptățile le-a suportat Cârțan cu stoicism, însă cea mai grea pedeapsă a rămas momentul îngrozitor, când a fost obligat să asiste la arderea celor patru care cu cărți la Brașov, aduse de la Cârțișoara, transportate cu atâta trudă, privind îndurerat *cum pierea lumina neamului*, cum s-a exprimat plastic, mai târziu.

Badea Cârțan a mai fost acuzat de către autorități că aprovizionează bibliotecile Astei cu cărți. De la sfârșitul secolului al XIX-lea, Asociațiunea a hotărât lărgirea rețelei în despărțăminte, înființând biblioteci ambulante, deplasate dintr-o localitate la alta, în funcție de necesități.

În 1905, un înalt funcționar ministerial, Huszar Antal, într-un raport înaintat prim-ministrului Ștefan Tisza, îl învinuia pe Badea Cârțan că execută ordinele comitetului central al Asociațiunii, *cu scopul ca bibliotecile românești din patrie, în curs de organizare să fie aprovizionate cu cărți și alte lucruri necesare*, fiind considerat de către raportor un contestatar al existenței Imperiului Austro-ungar.

De multe ori venea Badea Cârțan la Sibiu ca să doneze cărți Bibliotecii Centrale și ajuta cu plăcere la aranjarea lor în rafturi, așa cum își amintea un contemporan de-al său. Tot Cârțan afirma că *omul fără carte e un animal*. Când Astra, în 1905, a inaugurat Casa Națională la Sibiu, o capodoperă arhitecturală la acea vreme, cu o expoziție excepțională,

Badea Cârțan a dăruit mai multe obiecte: statuia lui Molière adusă de la Paris (miniatură), mai multe pietre (de mărimea unei cutii de cremă), o bucată de lemn de la râul Iordan, o bucată de finic de la mănăstirea Sf. Sava, lângă Ierusalim, trei vergele de trestie de la Trifontane, lângă Roma, unde s-a tăiat capul apostolului Pavel, trei vergele de la ruinele „Pompei”, o piatră de la Sodoma, o piatră de pe Golgota, o piatră de la muntele Sionului, piese din păcate rătăcite când s-a transferat patrimoniul muzeal al Astrei la Muzeul Brukenthal în 1950. La fel cum s-a întâmplat și cu ușa de la casa lui Horea de la Albac adusă de președintele Andrei Bârseanu.

Dintr-o succintă știre publicată în „Telegraful Român”, după decesul său, aflăm că Badea Cârțan participa la adunările generale ale Astrei, adevărate sărbători naționale, iar din modestie sta în rândurile celor mulți, fără să apară în față, cu scopul de a nu prejudicia idealurile Astrei, știindu-se urmărit. În domeniul istoriei, uimea profesorii universitari prin cunoștințele dobândite ca autodidact, din dragoste față de neam.

Articolul de față este un modest omagiu adus patriotului Badea Cârțan, care s-a stins acum o sută de ani, în 7 august 1911, pe crucea căruia, ridicată de Liga culturală, stă scris pentru eternitate: *Aici doarme Badea Cârțan visând întregirea neamului.*

Bibliografie

Izvoare:

- Arhivele Naționale, Direcția județeană Sibiu, Fondul Astra

Periodice:

- *Luceafărul*, 1911
- *Telegraful Român*, 1905, 1911
- *Unirea*, 1911
- *Transilvania*, 1905, 1911

Lucrări speciale:

- Bănuț, Aurel, Paul, *Gheorghe Cârțan. Schițe umoristice*, Sibiu, 1927
- Bradu, Ion, *Badea Cârțan*, București, 1943
- Budac, Miron, Budac Nicolae, *Badea Cârțan, propagandist român*, București, 1936
- Cărăbiș, Vasile, *Badea Cârțan, propagandist de cărți românești*, București, 1985
- Dianu, Ion, *Pe urmele lui Badea Cârțan*, București, 1979
- Giurgiu, Ioan, *Badea Cârțan, un cioban de excepție*, Sibiu, 2007
- Metea, Octavian, *Patriotul Badea Cârțan*, București, 1972

CASA NAȚIONALĂ ȘI REVISTA TRANSILVANIA SAU MIRABILA NAȘTERE A TRUPULUI DE CĂTRE SUFLET

Se întâmplă uneori (rar, e drept, dar totuși se întâmplă) ca sufletul și trupul să nu se nască deodată, unul dintre ele zămislindu-l mai târziu pe celălalt. Despre o asemenea mirabilă naștere mărturisesc paginile prezente, semnate de un redactor al revistei „Transilvania”, îndreptățită la aceasta cu atât mai mult cu cât a jucat, după cum se va vedea către final, cu totul improbabilul rol de nou-născut și de naș, totodată.

Înainte de orice, o paranteză lămuritoare se dovedește necesară. Gabriel Liiceanu reținea într-una din paginile jurnalului de Păltiniș o arară ipostază ludică a lui Constantin Noica, anume cea în care filosoful participa la lucrările unui congres de arhitectură cu un eseu din genul celor care scot din pepeni specialiști, cerând, spre exemplu, să nu se construiască nicicând case mai înalte decât copacii etc. *Toutes proportions gardées*, autorul acestor rânduri nu le înțelege ca aparținând unui literator fantezist și enervant à la Noica și cu atât mai puțin unui istoric în adevăratul înțeles al cuvântului; textul de față este, în intenția sa, o fugară lectură simbolică a unor date ținând de latura documentară a istoriei, ca un fel de justificare spirituală și totodată afectivă a interesului constant al redacției din care face parte față de Asociațiunea transilvană. Poate mai puțin decât atât, în nici un caz mai mult.

Ca să nu mai lungim prea mult lucrurile: referința textului de față trimite la inaugurarea Casei naționale a Asociațiunii la Sibiu, în toamna anului 1905, inaugurare la care s-au adăugat înființarea „muzeului național al românilor ciscarpatini”, a „muzeului istoric și etnografic al Asociațiunii” și, ca urmare a colaborării cu Societatea pentru fond de teatru român (care a donat pentru aceasta importanta sumă de 6000 de coroane), a primei scene de teatru românesc din Transilvania, după cum se poate afla din cartea profesorului Pamfil Matei, „*Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român*” (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950), Dacia, Cluj, 1986, p. 44. Revista noastră a funcționat și ea zeci bune de ani în sediul Casei naționale, până în 1947, când istoria s-a înrăit și apariția *Transilvaniei*, condusă pe atunci de Ion Breazu, a încetat până în 1972, an începând cu care Mircea Tomuș a revivificat-o superlativ. Antecesorii noștri redacționali de la 1905 au fost, firește, aproape sufletește de Asociațiunea a cărei revistă o editau, scriind în numărul din septembrie-octombrie al acesteia că adunarea generală conexă inaugurării a reprezentat „cea mai splendidă sărbătoare culturală ce au ajuns-o până acum românii din țările Coroanei ungare” (*Transilvania*, anul XXXVI, nr. V, septembrie-octombrie 1905, p. 149).

Se cuvine amintit că susținătorul îndârjit al construirii Casei naționale a fost dr. E. Dăian, a cărui „Propunere pentru ridicarea Casei naționale” a fost aprobată în ședința a treia a adunării generale de la Mediaș, la 28 august 1897, și că folosirea interiorului Casei pentru muzeul istoric și cel etnografic, ca și pentru Biblioteca Asociațiunii, sunt de asemenea ideile sale. Nu au lipsit voci potrivnice, și ele de cea mai bună credință, găsind însă că altele ar fi prioritățile de cheltuire a fondurilor, de exemplu pentru o mai eficientă culturalizare a maselor. Destul de strâns, votul a decis cu scorul de 45 la 34 construirea Casei naționale (a se vedea excelenta sinteză asupra istoriei Casei naționale realizată de profesorul Mihai Sofronie în *Asociația transilvană (ASTRA). Model de organizare culturală până la 1918*, Caleidoscop, Sibiu, 1996, pp.67-73). Necesitatea edificiului respectiv era reală, iar explicațiile Comitetului Central cu privire la aceasta au apărut tot în revista *Transilvania*: „Nu avem o singură localitate (locație, n.n.) proprie, unde ne-am putea aduna.

la o reprezentație teatrală, la un concert, la o mică expoziție, la o adunare culturală ori socială, fără să fim avizați la grația și descreșta străinilor și expuși exploatării, ba de multe ori și mai rău“ (*Transilvania*, anul XXIX, nr. I, ianuarie-februarie 1897, p. 4).

Încât obscura lectură simbolică din titlu și din primele rânduri se lămurește aici. Mai întâi, înainte să aibă un corp pe măsură pe care să-l locuiască, Asociațiunea era mai degrabă un suflet neîtrupat tânjind după materializare. De la modesta incintă inițială la superbia Casei naționale, psiheea astristă parcurge etapele unei gestații simbolice al cărei produs va fi propriul ei trup. Iată de ce Casa națională e unul dintre rarissimele cazuri când sufletul își naște trupul. Apoi, revista *Transilvania* se află în la fel de mirabila poziție de a fi atât locuitor al acestui trup, vreme de 42 de ani, cât și veghetor la creația sa, Cornel Diaconovici, care până în 1906 conduce revista, fiind și cel care a lansat ideea construirii Casei naționale și a modalității de procurare a fondurilor pentru aceasta (loteria, răscumpărarea felicitărilor de Anul Nou). Renăscută în 1905 în corp nou și, în același timp, naș al acestei renașteri, revista *Transilvania* găzduiește azi în trupul ei de pagini, la modul simbolic, sufletul Casei naționale, așa cum și cea din urmă a găzduit-o aproape o jumătate de veac.

ASOCIAȚIUNEA ASTRA ȘI EMANCIPAREA FEMEII

De la înființare, din 1861, și până la desființarea abuzivă din 1949/1950, Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, prin ctitorii și conducătorii ei, a conceput și a pus în practică un program amplu de emancipare prin cultură a poporului pentru construirea, conștientizarea și asumarea identității naționale, pentru pregătirea spirituală a românilor din toate provinciile țării pentru Unire și pentru a intra în concertul popoarelor civilizate ale Europei, ale lumii.

Și astfel, prin perseverența propagandă culturală în rândurile tuturor categoriilor sociale, inclusiv a femeilor, Asociațiunea Transilvană a devenit și a rămas în istorie drept cea mai proeminentă și prestigioasă *tribună a educației* în domeniile: economic, juridic, medical, școlar, etnografic, literar-artistic, științific și tehnic, o veritabilă academie de probleme sociale, economice și culturale.

Prin publicații și prin conferințe s-a dus o tenace luptă cu ignoranța, pentru atingerea unui nivel de viață economică prosperă, creșterea standardului de sănătate fizică, mentală și spirituală a poporului, conștientizarea necesității științei de carte, cunoașterea și respectarea personalităților politice și culturale din trecut și din prezent, cunoașterea și asumarea istoriei și a tradițiilor.

Grija față de viitorul poporului român a fost o prioritate a liderilor aștrști, s-a manifestat prin orientarea propagandei educative și spre politica demografică, aducându-se argumente biologice, juridice, sociologice, psihologice și pedagogice pentru a conștientiza răspunderea față de sănătatea fizică și mentală a generațiilor contemporane și următoare. Pentru acest considerent, în articolele publicațiilor Asociațiunii Transilvane s-au dezbătut probleme legate de creșterea natalității prin sporul natural al populației și combaterea mortalității infantile, întrucât era necesară regenerarea neamului după război (Primul Război Mondial, Al Doilea Război Mondial).

Mortalitatea infantilă, un indice de apreciere a civilizației unui popor, trebuia redusă la maxim prin profilaxia bolilor infantile, ocrotirea femeilor gravide, amenajarea locurilor de naștere, educarea mamelor pentru creșterea copiilor mici, ocrotirea specială a copiilor săraci și orfani. Respectul pentru maternitate ca nobilă misiune pentru viitorul social al țării se concretiza în măsurile de ocrotire a femeii în perioadele ante și postnatale, în recomandări și învățături pentru îngrijirea și educarea copiilor mici. Periodic se organizau, în cadrul adunărilor generale, al conferințelor și activităților demonstrative organizate de Secțiunea Medicală, devenită ulterior Medicală și Biopolitică, de Secțiunea Feminină Centrală și cele locale, *expoziții de copii*, acestea fiind prilejuri de a fi remarcate meritele familiilor și în special ale mamelor pentru creșterea și educația copiilor, de a fi stimulate cu premii. Numeroase articole din publicațiile Asociațiunii Transilvane – reviste și calendare – ofereau informații utile despre creșterea și educarea copiilor, sănătatea lor, necesitatea învățării prin școală.

Plecându-se de la studiul sociologic al cauzelor și formelor de degradare a familiei, s-au combătut fenomenele de concubinaj și nașterea copiilor nelegitimi, practicile căsătoriilor tardive și celibatul. Sprijinirea creșterii natalității însemna întărirea familiei și calitatea relațiilor de familie, combătându-se, în numeroase articole și conferințe, violența și alcoolismul. Calitatea vieții de familie depindea, evident, de educația fetelor pentru viața de familie, ca mame și gospodine, prin cultivarea virtuților: înțelepciune, dragoste, devotament, modestie, sobrietate, dăruire.

De aceea, susținea pedagogul Petru Șpan, *Chestiunea cultivării femeii este vitală, întrucât femeii îi este rezervat locul de onoare în organismul omenirii, loc care, ocupat cu vrednicie, este chemat să dea direcțiune omenirii către idealul perfecțiunii omenești*. În familie se pune fundamentul creșterii și educării copiilor, viitorul social al neamului, de aceea este stringent necesară cultivarea femeii. De femeie, de mamă depinde creșterea bună sau rea a pruncilor, idee argumentată de pedagogul și omul de cultură Vasile Grigore Borgovanu în lucrarea „*lonel*”, volumele I-VI, publicată în perioada 1904-1908: *Femeia, cu mintea luminată, cu inima înnobilită de sentimentele adevărului, binelui, dreptății și frumosului, cu voința tare și statornică a îndeplini ceea ce simte, va naște copii cu însușiri bune și îi va crește în adevăr, în dreptate, în înțelepciune și în dragoste de sine și de omenie*¹.

Aceeași lucrare oferă idei prețioase, însoțite de povețe prin sentințe morale, povești, zicători și proverbe. Autorul face recomandări cu privire la construirea casei ce va deveni căminul tinerilor căsătoriți, recomandări legate de construirea gospodăriei și prosperitatea ei. Sfaturi prețioase oferă autorul pentru îngrijirea și respectarea femeii însărcinate, supravegherea nașterii, creșterea și educarea copiilor, cultivarea simțurilor, inteligenței, voinței lor. Jocul și îndeletnicirile muncii gospodărești constituie cadrul firesc de creștere și educare a copiilor. Sfaturile sunt îndreptate, de asemenea, spre pregătirea copiilor pentru școală, pregătirea lor ca viitori gospodari, ca membri comunitari. Nu sunt uitate metehnele ce deteriorează viața de familie: violența, bădărnăia, lenea, alcoolismul, aspru criticate și condamnate și prin articolele publicate în reviste accesibile poporului, „foi” și calendare.

Tematica familiei responsabile și a lăcașului ei este abordată și de omul de cultură Ioan Popea în lucrarea *Casa părintească, crescătoarea indivizilor și popoarelor*, apărută în anul 1903 și care este o pledoarie pentru echilibrul vieții de familie dat de înțelegerea soților, de asumarea de către aceștia a creșterii și educării copiilor: *Casa părintească este cea dintâi și cea mai însemnată școală în care se formează caracterul... este modelul de vorbire, de obicei, de purtare, de caracter...* iar rolul mamei, esențial în buna creștere a copiilor, este exprimat ca un dicton: „*O mamă bună plătește mai mult decât o sută de dascăli. Ea e magnetul ce atrage cu putere irezistibilă spre sine inimile tuturor din casă*”².

Maria Baiulescu

Maria Cosma

¹ Vasile Grigore Borgovanu, *lonel. Principii morale și creștinești de educațiune*, Biblioteca Poporală a Asociațiunii, Tipografia Iosif Marschall, Sibiu, 1904, p. 28.

² Ioan Popea, *Casa părintească, crescătoarea indivizilor și popoarelor*, Biblioteca Poporală a Asociațiunii, Tiparul Tipografiei Arhidieceșane, Sibiu, 1903, p. 6, 9.

Și-au asumat răspunderi pentru emanciparea femeilor și educarea lor, au organizat multiple activități culturale și caritabile reuniunile de femei și secțiunile feminine ale Asociațiunii ASTRA. Astfel încât femei cultivate și atașate idealului de progres social s-au asociat în reuniuni, cele mai cunoscute fiind Reuniunile Femeilor din Brașov (1850), președinte, Maria Baiulescu, Catinca Bârseanu, din Sibiu (1881), președintă, Maria Cosma, mai târziu s-au creat în Hunedoara, Blaj, Arad, și s-au implicat în activități de filantropie culturală: înființarea de școli, întreținerea internatelor, difuzarea cărților și revistelor, organizarea conferințelor, serbărilor și în activități caritabile: de creare a azilurilor, de întreținere a spitalelor, a monumentelor și cimitirelor, de ajutorare a săracilor, răniților de război, văduvelor și orfanilor. În colaborare cu reuniunile femeilor a activat Secțiunea Feminină Centrală a Asociațiunii ASTRA, creată în cadrul Secțiunii Medicale și Biopolitice, în 1928, condusă de Maria Baiulescu. La Congresul Cultural din 1930 s-a apreciat acest eveniment și s-a propus crearea de asemenea structuri organizatorice feminine și la nivelurile regionale, județene, de plasă, a cercurilor culturale.

Scopul formulat trasează programul de activitate al Secțiunii Feminine și Biopolitice: *Să îndrume spre bine educația oamenilor în căminele culturale prin conferințe, filme, difuzarea de cărți; să propage iubirea față de neam, biserică, patrie; s-o infiltreze în sufletul generațiilor viitoare; să păstreze un cult pentru eroii naționali, pentru monumentele lor, să îngrijească cimitirele; să crească tineretul în spiritul respectului față de conducători, bărbați politici de valoare, scriitori, învățători, bătrâni; să îndrume femeile nevoiașe spre activități utile....să combată luxul, să organizeze cursuri de gospodărie...¹.*

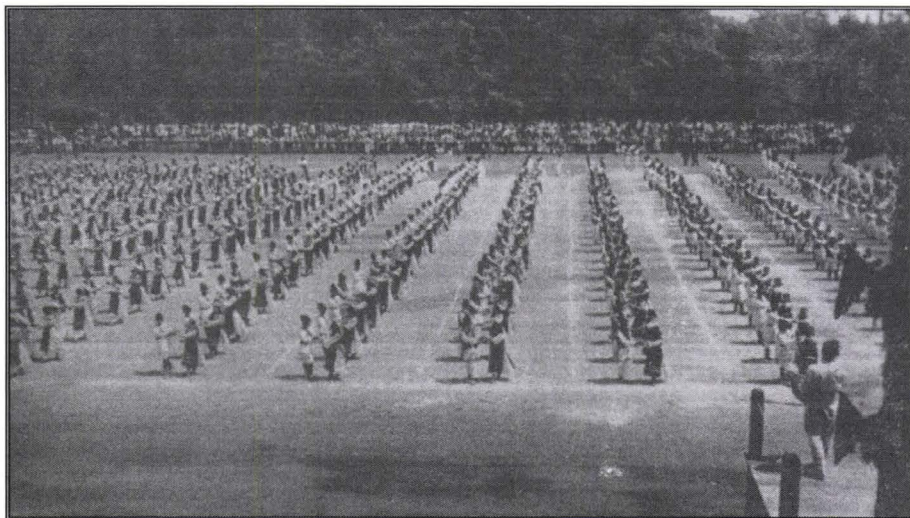
Rolul secțiunilor feminine, înființate în despărțăminte, în cercurile culturale, era acela de a contribui la biopolitica națională, la regenerarea neamului prin educația familiei, creșterea potențialului biologic, creșterea nivelului de sănătate fizică, mentală, spirituală. Femeile erau îndrumate să realizeze gospodării model, expoziții de lucru de mână, să se antreneze în activități artistice (cor, dansuri, teatru) și sportive (șoimiade). Vicepreședintele Asociațiunii ASTRA Gheorghe Preda a evidențiat eficiența implicării generoaselor femei din structurile feminine ale Asociațiunii ASTRA în organizarea conferințelor, șezătorilor, serbărilor (recitări, dansuri, coruri), a expozițiilor de copii, în crearea coloniilor de vară pentru copii săraci și debili, a cantinelor pentru copii, a cursurilor de gospodărie, a cursurilor pentru servitoare și muncitoare analfabete, a dispensarelor pentru femei sărace, a azilurilor pentru femei vârstnice. Se sărbătoreau prin conferințe, expoziții și spectacole Ziua Națională, evenimente istorice importante, aniversări și comemorări ale personalităților istorice și contemporane, Ziua mamei, Ziua copilului, Ziua cărții².

În același scop, acela de a contribui la regenerarea neamului prin sănătatea fizică, mentală și spirituală, în cadrul Secțiunii Medicale și Biopolitice s-a creat, la 1 Decembrie 1928, la Cluj, Asociația „Șoimii Carpaților”. Propunerea fusese făcută de dr. Iuliu Moldovan în Adunarea Generală de la Zalău din 1926, a fost pusă în practică și condusă de dr. Iuliu Hațieganu. Într-un raport prezentat la Congresul Cultural din 1930, dr. Iuliu Hațieganu, viitorul rector al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, argumenta cu convingere și aplomb importanța activității de educație fizică efectuată prin Asociațiunea ASTRA: *Cultura fizică este o problemă culturală de prim ordin, de aceea ASTRA are datoria s-o îmbrățișeze cu tot entuziasmul... Educația fizică tinde spre armonie între trup și suflet... Educația fizică nu este o reîntoarcere la omul primitiv, la omul musculatură, ci o năzuință a omului lumină spre sănătate, spre armonie, iar armonia și sănătatea sunt cheazășia unui echilibru individual și colectiv. Educația fizică trebuie să devină o necesitate vitală a*

¹ ***, *Congresul Cultural al Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, Sibiu, 24, 25, 26 aprilie 1930, revista *Transilvania* nr. 1-6 / 1930, p. 217-218.

² Gheorghe Preda, *Activitatea ASTREI în 25 de ani de la Unire. 1918-1943*, Editura ASTREI, Sibiu, 1944. p. 117-121, 124.

poporului. Țara are nevoie de oameni sănătoși, viguroși, cuminți, luminați iar ajungerea acestora nu este posibilă decât prin o educație integrală...¹.

Demonstrație sportivă

După cum se evidențiază în Statute, șoim este românul sănătos, cetățeanul - soldat în serviciul școlii, neamului, țării. El este deschis la minte și la suflet. Este voios și îndrăzneț și nu se dă îndărăt în fața greutăților. Face cu drag serviciu altora, fără a cere răsplată. Caută să se ridice tot mai mult pe sine și să evite răul. Știe să asculte și să se supună. Își ține trupul sănătos și sufletul curat. Spune totdeauna adevărul. Nu-și bate joc de slăbiciunea altora. Iubește natura. Statutele prevăd ca scop al organizației, acela de a contribui la dezvoltarea prosperă a neamului românesc, prin cultivarea disciplinei naționale și biologice și a vigoarei trupesti și sufletești². Oamenii au răspuns acestei inițiative, dovadă că s-au creat, în scurt timp, filiale ale Șoimilor Carpaților în Brașov, Sighet, Arad, Alba Iulia, a crescut numărul membrilor, în 1937 erau 15000 de membri, băieți și fete - șoimi și șoimane, a crescut numărul unităților de șoimi, în 1938 erau 208³. Tineri și mai puțin tineri entuziaști, bărbați și femei, băieți și fete se antrenau în a participa la demonstrații sportive și spectacole artistice, festivaluri organizate cu prilejul adunărilor generale, al ședințelor Secțiunii medicale și Biopolitice, la concursuri organizate de sokolii cehi de unde veneau cu premii, participau și la activități obștești de construire a caselor naționale, ridicare a monumentelor și troițelor, îngrijire a cimitirelor, plantarea puieților, ajutorarea nevoiașilor.

Corul din Șona

Una dintre preocupările Asociațiunii Transilvane a fost îndrumarea oamenilor de la sate să-și clădească gospodării prospere, antidotul sărăciei, de aceea, prin articole publicate în reviste și calendare, prin conferințe, se efectua educația economică a oamenilor, instruirea lor pentru a face o agricultură eficientă, pentru a crește animale și albine, pentru a avea o economie casnică care să le permită a duce un

¹ *** , *Congresul Cultural...* p. 183-184.

² Iuliu Hațieganu, T. Spârchez, O. Chețianu, A. Morariu, *Șoimii Carpaților*, Biblioteca Poporală a Asociațiunii, Editura Asociațiunii ASTRA, Sibiu, 1935, p. 95, 100.

³ Eugen Hulea, *ASTRA. Istoric, organizare, statute și regulamente*, Editura ASTREI, Sibiu, 1944, p. 72-74; Gheorghe Preda, *Activitatea ASTREI...* p. 175-178.

traia cel puțin decent. Cea mai deosebită contribuție la acest deziderat și fapt real de a avea gospodării prospere au avut-o *școlile țărănești*, ctitorul lor fiind dr. Vasile Ilea, iar modelul lor a fost *Școala Țărănească de la Sighetul Marmăției*, creată în 1932 / 1933. Au fost remarcate, apreciate și popularizate școlile țărănești, creație a Asociațiunii ASTRA, de sociologul Dimitrie Gusti¹.

În aceste instituții, înființate apoi și în alte centre, bărbați și femei primeau informații din domenii diferite: agronomic, zootehnic, etnografic, moral-religios, istoric, medical, cultural-artistic. Prin cursurile teoretice și prin demonstrațiile practice toți își formau deprinderi și atitudini de cultivare a pământului, de creștere a animalelor, albinelor, de creare și întreținere a economiei casnice. Se respecta, prin școlile țărănești, dreptul egal al femeii de a munci și de a contribui la prosperitatea economică a gospodăriei și de a-și pune în valoare calitățile productive și creatoare. Având ca model Școala Țărănească din Sighet, s-au înființat asemenea instituții în Transilvania, Banat, Maramureș. An de an numărul lor a crescut. Dacă în anul 1934 / 1935 erau 23 de școli, dintre care 2 pentru femei, în 1938 / 1939 din cele 98, 19 erau pentru femei. Programele școlilor pentru femei erau adaptate activităților specifice, cuprindeau și discipline speciale: morală, figuri feminine din istorie, portul românesc, gospodărie, igiena casei, puericultură, bucătărie, grădina de zarzavat².

Școală țărănească

Expozițiile etnografice, evenimente de prestigiu și devenite modele-reper au fost cele din 1862, 1881, 1905, evidențiau calitatea economiei casnice. La organizarea lor contribuiau, evident, și femeile, remarcându-se calitatea creativă a țesăturilor și a broderiilor. Expozițiile se organizau cu prilejul adunărilor generale, al ședințelor plenare ale secțiunilor.

În amplul program social-cultural al Asociațiunii ASTRA, un loc distinct a ocupat acțiunile speciale de creare și susținere a opiniilor favorabile acceptării emancipării femeilor, începând cu instruirea școlară. *George Barițiu*, unul dintre ctitorii Asociațiunii, secretar și președinte al ei, redactor al revistei *Transilvania* și al altor publicații, supranumit, pe drept, de istoricul Ioan Lupaș, *Nestorul presei românești*, a fost un consecvent creator și propagator al opiniilor favorabile emancipării femeilor prin instruire școlară, ele fiind destinate să dea o frumoasă educație copiilor și tinerilor. Premisa convingerilor lui de susținere a educației speciale a fetelor ca soții și mame, este ideea că *toată nădejdea unui viitor mai bun atârână singur de la o creștere mai bună*, ceea ce înseamnă că speranțele într-un viitor prosper se pun în oameni educați, în creșterea bună și educația pruncilor, băieți și fete, educație ce începe în primii ani de viață, în familie prin grija și iubirea mamelor, și continuă în școli care, prin dascăli iscusiți, îi pregătesc pentru exigențele vieții.

¹ Dr. Vasile Ilea, *Școala superioară țărănească*, Tipografia Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș, Sighet, 1933.

² Eugen Hulea, *ASTRA. Istoric...* p. 59, 65-66; Gheorghe Preda, *Activitatea ASTREI...*, p. 199-201; Nicoară E., *Școala țărănească pentru femei*, revista *Transilvania*, nr. 2/1935, p. 93-97.

Având aceste convingeri, George Barițiu, prin propriile articole, a creat și a difuzat opinii favorabile educației fetelor și emancipării femeilor, defavorizate de politica școlară a vremii și de prejudecățile demobilizatoare legate de inutilitatea instruirii școlare a fetelor. Propriile opinii au fost mereu însoțite de mijlocirea publicării, în revistele pe care le-a redactat, a articolelor ce susțineau educația copiilor, a fetelor îndeosebi, emanciparea femeilor, articole semnate, printre alții, de: Visarion Roman, dr. Iacob Felix, dr. Pavel Vasici, Petru Șpan, Ioan Popescu, Ion Pop-Reteganul, Daniil Popovici Barcianu ș.a.

Deschiși informațiilor și atitudinilor în favoarea educației școlare a fetelor și emancipării femeilor, George Barițiu și alți redactori au găzduit în publicațiile redactate de ei elogii aduse femeilor talentate: Regina Elisabeta/Carmen Sylva, Maria C. Rosetti, Ana Voileanu Nicoară, Lucia Cosma, Aristița Romanescu ș.a. Au găzduit recenzii ale unor lucrări de pedagogie reprezentative, reale valori ale literaturii pedagogice: *Diregătoriul bunei creșteri spre îndreptarea multor părinți și bun folosul tinereții române* (1830) de Damaschin Toma Bojâncă, *Casa părintească, crescătoarea indivizilor și popoarelor* (1903) de Ioan Popea, *Ionel. Principii morale și creștinești de educațiune* (1904-1908) de Vasile Grigore Borgovanu *Copii cu renume* (1928), de Victor Lazăr, *Mama generatoare de viață românească* (1941) de V. Căliman, *Mama și copilul* (1942) de Gheorghe Preda ș.a. Tot în sprijinul sensibilizării opiniei publice privind educația fetelor și emanciparea femeilor, Barițiu și alți redactori au mijlocit publicarea articolelor privitoare la teoria pedagogică și la ideile aparținând marilor creatori: Jan Amos Comenius, Jean-Jacques Rousseau, Friedrich Herbart, Johann Heinrich Pestalozzi, François Fénelon, Peter Petersen ș.a.

George Barițiu a fost un neobosit militant pentru răspândirea științei de carte, pentru convingerea oamenilor să-și dea copiii la școală întrucât, scria el, *O școală bună face, în scurtă vreme, obști bune, cetățeni buni, nații deștepte*. Iar educația prin școală a copiilor și tinerilor, băieți și fete, face parte din mișcarea patriotică de emancipare a poporului prin cultură, obiectivul major al Asociațiunii ASTRA. *Educația poporului*, scria marele ziarist, istoric și om de cultură, într-un articol din revista „Transilvania”, nr. 17-18/1887, *este cea dintâi treabă a patrioților, școalele și institutele de educație făcute de ori de cine, nu sunt primite ca dar, ci ca datorie a fiecăruia care are putere și vrea să se arate vrednic de nume de om*.¹ Acesta era un mesaj ce trebuia să mobilizeze și a mobilizat „intelighenția” românească în mișcarea de dezvoltare a învățământului românesc, în mișcarea de emancipare culturală a poporului român la temelia comunității, în familie, continuând în școală și în restul vieții, ceea ce în limbaj pedagogic se numește educație permanentă.

Convins că familia este cel dintâi mediu de bună creștere a copiilor și de rolul esențial al mamei, în articolul *Educațiunea*, Barițiu le îndemna pe mame să se ferească a greși prin neglijență, răceală și nesocotință, să ajute *desvolvirea (dezvăluirea) puterilor trupești și sufletești ale pruncilor, să-i învețe de timpuriu a cugeta și simți bine, a da pilde îndemnătoare, a câștiga ascultarea pruncilor prin duhul blândețelor, nu prin pedeapsă... pentru că asprimea naște cerbicii neînduplecate sau fățarnici ipocriți*.²

Tot în familie, datorită mamei, îndeosebi, pruncii dobândesc iubirea de învățătură care continuă în școală. În același articol Barițiu preciza: *Educația din casă trebuie să fie împreună cu cea scholastică; amândouă au să lucreze în armonie dacă voiesc a produce vreun bine*. Începând în familie și continuând în școală, copiii, fete și băieți, trebuie să se cultive, să învețe să cugete bine, să se păzească de greșeli și de prejudecăți.

Dictonul - *De educația femeii depinde reputația națiunii române* - i-a călăuzit convingerea lui George Barițiu și a altor intelectuali înțelepți de a milita pentru educația și emanciparea femeii. Buna creștere primită de fete de la părinți înțelepți și responsabili în familie era temelia cultivării interesului pentru știința de carte. Dar, școli pentru fete erau

¹ George Barițiu, *Discurs despre școala română de fete*, în revista *Transilvania*, nr. 17-18/1887, p. 160-164.

² George Barițiu, *Educațiunea*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 11-12/1839.

puține, ne informează Barițiu, minoritățile maghiară și germană aveau instituțiile lor, pensiunile primeau fete din familii bogate. În România de peste Carpați existau școli centrale de fete, școli profesionale, pensiuni private, preparandii pentru pregătirea învățătoarelor. Azilul „Elena Doamna”, înființat de Doamna Elena Cuza și condus de dr. Carol Davila, era un model de instituție de instruire și educație a fetelor orfane.

Bazat pe aceste informații și pe sentimente temeinice favorabile emancipării femeilor, Barițiu și alți cărturari luminați au susținut efectiv înființarea școlilor de fete printr-o intensă propagandă pentru cultivarea femeilor, responsabile de armonia familială și de creșterea copiilor și tinerilor. Îndemna Barițiu: *Să ne luăm timp pentru a medita și asupra culturii femeilor noastre pentru că ea (femeia), prin copii, dă educațiune generațiilor viitoare*. Îndemnul lui este mobilizator: *Să nu ne mai ocupăm ca diletanți de creșterea femeilor noastre ca să nu plătim odată cu viața noastră națională egoismul nostru*¹. Desigur, emanciparea femeilor viza pregătirea lor pentru viața de familie ca mame și gospodine, nu pentru a excela prin ocupații și profesii în viața socială care să le distragă de la menirea lor de mame și gospodine. De aceea, cu talentu-i exemplar de gazetar și de scriitor, cu umor debordant, Barițiu a imaginat un dialog polemic între un posibil susținător al emancipării radicale și un posibil autor al replicii la un asemenea comportament.

În celebrul articol *Despre educația femeilor la națiunea română*, celebrul ziarist scria: *Ei, bine, dară, ce voiești tu, pentru învățătura sexului femeiesc? Nu cumva voiești și tu ca să facem din femeile noastre filosoafe, filoloage și matematice? Nu! Să ferească Dumnezeu pre tot românul de femeia filosoafă întru înțelesu nemțesc... iară apoi să-ți pună pe masă supa prea sărată și friptura arsă... Nu voiesc eu femei filosoafe, voiesc însă femei atât de luminate și de simțăminte atât de nobilitate, încât ele să poată aprecia în bărbatul erudit știința, în bărbatul patriot, virtutea, în naționalist, elanul național, în luptătorul pentru libertate, sacrificiile sale, în omul de caracter, virtuțile lui... Voiesc femei care să știe din capul locului că, dacă se mărită, au să placă numai lui Dumnezeu și bărbatului lor... Iar dacă acesta este cumva om brutal, femeia să știe a-l dezarma cu blândețele sale, dacă este leneș, să știe a-l împintena, dacă este nefericit, ea să-i toarne balsam vindecătoriu în anima sfâșiată de dureri... În fine, doresc ca fiecare femeie română să se facă mamă și încă mamă atât de bună, duioasă, înțeleaptă și prevăzătoare, amoroasă și devotamentul ei să rămână întipărite în animile pruncilor pentru tot restul vieții*².

Bărbații sunt puși în gardă, în cazurile de emancipare radicală și în cazurile de practicare a servituii: *Să nu suferim ca femeile noastre să domnească peste noi spre pieirea lor și a noastră... Să știm că femeia care domnește peste bărbat naște și crește tirani... Să ne ferim și de a le degrada în servitute ca în Orient, pentru că femeia călcată și apăsată în sclavie numai prunci cu simțăminte de sclavi poate naște...*³. Barițiu ironizează și pe bărbații care nu știu ce vor, care pretind femeilor ceva din toate și nimic, doar purtare plăcută și supusă. Ironizează și pe cei seduși de misterul feminin pe care-l explică numai prin naivitatea bărbaților.

În același stil polemic, umoristic, Barițiu a dat un răspuns posibilelor așteptări și revendicări ale „radicalelor” de a ajunge în poziții profesionale, sociale, ocupate exclusiv de bărbați, altfel spus, să aspire la egalitate socială cu bărbații: *Dacă dumneavoastră, doamnelor și domnișoarelor, voiți a rivaliza și a exercita aceleași drepturi ca și bărbații, apoi, căsătoria va fi o anomalie... dacă dumneavoastră voiți să intrați în funcțiuni de stat, să vă faceți avocate, medici și deputate, atunci, cine va griji de creșterea și educațiunea generațiilor viitoare? Nu cumva, doicele și servitoarele noastre? În speranța că femeile nu vor ajunge la comportamente radicale, excentrice, Barițiu le-a cerut să aștepte, să creadă*

¹ George Barițiu, *Despre educațiunea femeilor la națiunea română*, în revista *Transilvania*, nr. 17/1869, p. 200-202.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

în dreptatea și în politețea bărbaților și le-a îndemnat: *Să-și dumirească vederile, să aștepte, că, neprovocați, din amor, delicatețe, galanterie și echitate față de sexul femeiesc, bărbații vor acorda toate libertățile convenabile femeilor*¹. Mai târziu, publicațiile Asociațiunii ASTRA au găzduit și idei feministe moderne ale Elenei Pop Hossu Longin și Micaela Catargi de realizare deplină a femeilor prin școli superioare și profesii.

Barițiu, în același stil ironic, umoristic, a construit un posibil model al femeilor emancipate: *Să ne creștem femeii care să fie, cum zice poporul, și de rugă și de fugă, și de mamă și de doamnă, să se învârtă cu cheile de brâu în bucătărie și cămară ca și în saloane împrejur de oaspeți, să știe a comanda în sfera activității lor femeiești și să poată aprecia vocația bărbaților trecuți prin cursuri scholastice și ajunși la pozițiuni sociale pentru care cea mai înfricoșătoare pedeapsă e să tragă după sine o consoartă care să stea ca o mută în societățile cele mai alese... căci apoi să nu ne mai mirăm dacă unii tineri își caută soții din alte națiuni, precum nu avem dreptul să ne mirăm dacă fiicele noastre tremură de frica unor pețitori trecuți prin școale, dară bădărani și brutali în purtările lor...*².

Cea mai proeminentă dovadă a preocupării liderilor Asociațiunii ASTRA pentru emanciparea și educația femeilor o reprezintă propaganda în favoarea *creării școlilor civile de fete*, militarea pentru înființarea lor și sprijinirea activării lor. George Barițiu a fost un consecvent și convingător susținător al creării școlilor de fete, a făcut insistente apeluri de strângere a fondurilor pentru construirea și apoi pentru întreținerea lor, a găzduit în publicațiile pe care le-a redactat apeluri pentru ca această idee să prindă viață. Propunerea concretă pentru înființarea unui „institut pentru creșterea fetițelor române” a venit din partea referentului școlar Anania Trombițaș și a fost prezentată în Adunarea Generală a Asociațiunii de la Sighișoara din 1879, propunere ascultată dar căreia nu i s-a dat atunci curs.

Ideea a fost reluată și susținută de Reuniunea Femeilor Române din Sibiu (înființată în 8 iunie 1881) ce a lansat apeluri de strângere a fondurilor, apel semnat de Partenie Cosma, directorul Institutului de Credit și Economii „Albina”, și de soția sa, Maria Cosma. S-au adunat 3500 de coroane, iar numele donatorilor s-au publicat în „Transilvania”, „Observator”, „Telegraful Român”. Proiectul de creare a unei școli de fete s-a pus în practică și, în 20 octombrie 1883, s-a deschis, în Sibiu, *Școala Civilă Primară de Fete* ce a funcționat în locul în care astăzi se află Școala Generală nr. 5 de pe strada Zaharia Boiu.

Eforturile de susținere a învățământului pentru fete au continuat. În ședințele Comitetului Central și în Adunările Generale de la Dej și de la Brașov, din 1882 și 1883, s-a hotărât să se construiască un edificiu special destinat unei școli civile superioare de fete. Apelurile de strângere a fondurilor au dat rezultate și, cu suma de 27000 de florini, s-a cumpărat locul din strada Morii nr. 8 din Sibiu, astăzi în acest local funcționează „Școala de deficiențe de auz”. Alți 30000 (20000 florini au fost transferați din fondul înființării academiei de drepturi, visul nerealizat al lui Avram Iancu) au fost investiți în construcția proiectată a deveni școală civilă superioară și de care au răspuns, din partea Asociațiunii: Baron Urs de Margine, Partenie Cosma, Ioan Popescu, Visarion Roman, Eugen Brote. S-au licitat 9 planuri de construcție. A fost ales unul și construirea clădirii a fost încredințată arhitectului Maetz, același care a condus și ridicarea Muzeului Asociațiunii sau Palatului Asociațiunii, azi, Biblioteca Județeană ASTRA.

În vara anului 1886, clădirea a fost terminată. *Școala Civilă Superioară de Fete cu Internat a Asociațiunii* a fost organizată de un comitet constituit din: Baron Urs de Margine, Ioan Russu, Ioan Popescu, Ilarion Pușcariu, Daniil Popovici-Barcianu. În noua clădire s-au adus și clasele *Școlii Civile Primare de Fete*, întemeiate cu sprijinul Reuniunii Femeilor Române. Septimiu Albini, profesor și director al școlii, în lucrarea monografică dedicată acestei instituții, a evidențiat eforturile însoțite de sacrificii care s-au soldat cu această excepțională reușită în domeniul învățământului românesc feminin: *Multe jertfe, multă*

¹ George Barițiu, *Despre emanciparea femeilor*, în *Observator*, nr. 2/1879.

² *Ibidem*.

*muncă și multă grijă a costat întemeierea acestui institut... Prin lucrarea sa, Asociațiunea a dăruit națiunii române un giuvaer pentru care generațiile viitoare o vor binecuvânta*¹.

Inaugurarea Școlii Superioare de Fete a avut loc în 15 septembrie 1886, în anul Jubileului 25 de ani de la întemeierea Asociațiunii. În discursul inaugural, Iacob Bologa, vicepreședintele Asociațiunii, a justificat eforturile de a pune în practică instruirea fetelor prin școală, spunând: *Poporul nostru, dacă vrea să fie fericit și să ocupe un loc onorific între celelalte popoare, trebuie să se cultive cu orice preț în masele sale deopotrivă în ambele sale sexe*. Distinsul vorbitor a elogiat reușita ridicării edificiului dedicat educării prin cultură a fetelor în temeiul convingerii că *femeia este baza și decorul neamului românesc*².

Daniil Popovici-Barcianu, primul director al Școlii, recunoscând meritele femeii române pentru edificarea identității noastre sociale și culturale, a remarcat în discursul său: *Dacă avem azi moravurile și datinile pe care le avem, dacă avem graiul ce-l vorbim și care face din noi neamul de oameni care suntem, femeii române suntem datori cu mulțumire, căci ea ni le-a păstrat și ea ni le-a dat*. De aceea, continuă Barcianu: *Ridicând aici, în Sibiu, un templu consacrat culturii femeii, Asociațiunea n-a făcut decât să aducă un tribut de recunoștință aceleia (femeii) care are cele mai legitime titluri la această recunoștință... Ridicând Asociațiunea acest institut pentru înaintarea culturii femeii, a voit ca această școală să se facă cu puțință fetelor să-și câștige o creștere mai potrivită cu trebuințele vieții... această cultură în graiu românesc să li se predea și cu graiu românesc să le intre în suflet și în viață*³.

În adunările generale ce au urmat anului înființării Școlii s-au făcut analize privind activitatea pedagogică, personalul didactic, directorii erau prestigioși membri ai Asociațiunii și, mai cu seamă, analize legate de problemele financiare de întreținere a școlii, de plată a personalului. Spre exemplu, în Adunarea Generală de la Sibiu, din anul următor inaugurării Școlii Civile Superioare de Fete, 1887, George Barițiu și-a exprimat speranța în calitatea instruirii fetelor: *Să dăm femeilor noastre ocaziune de a începe să învețe în școală toate acele lucrări, profesii și măiestrii, câte convin naturii lor, organismului lor gingaș decât este al nostru și demnității lor de femei și de mame ale familiilor*...⁴.

Școala Civilă de Fete, clasă de eleve

Au condus Școala Civilă Superioară de Fete, devenită model pentru acest tip de instituție de învățământ, intelectuali și cărturari de seamă: Daniil Popovici-Barcianu (1886-1887), dr. în filosofie, ziarist, editor, autor de manuale, profesor la Institutul Teologic-Pedagogic, secretar II al Asociațiunii. Septimiu Albini (1887-1888),

luptător memorandist, ziarist, scriitor, folclorist, profesor. Ioan Popescu (1888-1890), ziarist, pedagog de formație herbartiană, autor al unor lucrări de psihologie și pedagogie de referință, profesor la Institutul Teologic-Pedagogic, membru onorar al Societății Academice. Ioan Crișan (1891-1893), profesor la Institutul Teologic-Pedagogic, autor de

¹ Septimiu Albini, *Școala civilă de fete cu internat a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român din Sibiu*, Imprimeria Aurora, Gherla, 1887, p. 3.

² Vasile Bologa, *Monografia Școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii pentru Literatura română și Cultura Poporului Român din Sibiu pe 25 de ani de la înființare*, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopale, Sibiu, 1911, p. 28.

³ *Ibidem*, p. 31.

⁴ George Barițiu, *Despre internat și Școala superioară de fete din Sibiu*, în revista *Transilvania*, nr. 1-2/1887, p. 9-11.

manuale. Vasile Bologa (1893-1919), dr. în pedagogie, profesor, autor de manuale, secretar II al Asociațiunii, preot, consilier al Mitropolitului Nicolae Bălan. Au onorat catedra, pe lângă cei amintiți și: Enea Hodoș, Zaharia Boiu, Sabin Barcianu, Petru Șpan, Ilie Beu, George Dima, Timotei Popovici, Augustin Benea, Sabina Brote, Matilda Mangesius, Aurelia Filipescu, Elena Popp și Elena Pătrașcu (directoare ale internatului), profesorii teologi: Ilarion Pușcariu, Ioan Moga, Matei Voileanu, Nicolae Togan.

An de an numărul fetelor de diferite condiții, care au absolvit emblematica instituție de învățământ din Sibiu, a crescut de la 43 de eleve (23 erau în internat), în anul inaugurării, 1886, la câteva sute de eleve, după cum arată anuarele Școlii. În perioada 1886-1910 au urmat cursurile școlii 2308 eleve, dintre care 43 erau din București, 205 din Regatul Român, dovadă fiind prestigiul de care s-a bucurat, în internat au fost găzduite și educate 1543 de eleve. Această reușită de excepție a dovedit că strădania aștristilor de a crea un lăcaș destinat să înobileze mintea și sufletul fetelor cu valorile culturii nu a fost zadarnică. La sfârșitul anului 1900, directorul Vasile Bologa a convins audiența de strădania Școlii care a căutat să *înzestreze femeia română cu rodirile culturii adevărate pentru că numai având minte luminată va putea deveni pricepătoare tovarășă soțului, familiei cu care este chemată să împartă binele și răul acestei vieți... să întărim în inima femeii române acea nobilă pornire de a simți exclusiv cu poporul căruia-i aparține, de a se afirma cu energie în curățenia caracterului său etnic românesc...*¹.

Școala Civilă Superioară de Fete cu Internat din Sibiu a fost un model și, având acest reper deosebit, s-au creat asemenea instituții în alte centre ale Transilvaniei și ale Banatului: Câmpeni, Zalău, Gherla, Brașov, Târgu-Mureș, Năsăud, Caransebeș, Timișoara, Oravița. Presa populariza asemenea performanțe. Spre exemplu, despre școala din Oravița a scris George Barițiu într-un articol în „Transilvania”, nr. 21-22/1889. Despre problemele școlilor civile de fete, despre nevoile lor de finanțare s-au publicat mai multe articole în „Transilvania”, „Telegraful Român”, „Tribuna”.

După un an de la crearea Școlii Civile Superioare de Fete cu Internat a Asociațiunii din Sibiu, Septimiu Albini, profesor și director al școlii, apoi redactor la „Tribuna”, condusă de Ioan Slavici, în lucrarea monografică a evidențiat că, prin crearea selectului institut pentru educația fetelor, *s-a împlinit una dintre cele mai arzătoare dorințe ale poporului românesc, că este un eveniment de frunte în dezvoltarea noastră culturală, cel mai strălucit op al binecuvântatei activități a Asociațiunii de 25 de ani* (de la înființare).

Preocuparea specială a Asociațiunii de a crea cadrul public de instruire și educație a fetelor are ca temeiuri, în concepția publicistului și omului de cultură Septimiu Albini, exprimată în aceeași lucrare monografică, convingerea că *viața culturală fără femei culte nu este cu putință*, că femeia română merită această preocupare specială, că doar *Cine poate mai cu succes să răspândească binefacerea culturii în publicul cel mare al națiunii decât femeia? Cine poate să dea culturii farmecul cel mai ademenitor, indigenatul cel mai veritabil?* Educația femeii fiind, în convingerea lui Albini, *piatra fundamentală a dezvoltării noastre naționale*, este de datoria unui popor, *aspirator de cultură*, să se ocupe de educația femeii.

În același an în care Septimiu Albini publica *Monografia Școlii Civile de Fete cu Internat din Sibiu*, 1887, George Barițiu, într-un articol din revista „Transilvania” nr.1-2/1887, elogia înalta performanță a Asociațiunii de a crea o instituție de învățământ pentru cultivarea fetelor și previziona programul educației fetelor în spirit românesc, în context european: *Voim să le creștem (pe fete) în spirit românesc și conform cerințelor europene cele mai alese și mai sănătoase pentru ca ele să se facă demne de bărbații destinați de providență a compune clasa de frunte a societății românești, de oameni tineri ieșiți de prin universități, academii civile și militare, din seminarii și alte institute*².

¹ Vasile Bologa, *Monografia Școalei civile de fete...*, p. 120.

² George Barițiu, *Despre internat...*, p. 9-11.

Deși a învins ideea înființării școlilor civile de fete și s-a pus în practică, nu au dispărut polemicile ce alimentau prejudecăți antifeministe. George Barițiu, într-un discurs rostit în Adunarea Generală din 1887 din Sibiu, a demontat prejudecățile și ironiile la adresa instruirii fetelor, scepticismul cauzat de costurile mari, de inutilitatea investițiilor pentru a face din femei filosoafe, de temerea că, fiind prea învățate, ar putea aluneca ușor spre lux, mândrie și desfrâu.

Scepticii au avut parțial dreptate, întrucât școlile de fete, ca și alte instituții de învățământ, s-au confruntat întotdeauna cu greutăți financiare, cu lipsa manualelor, cu penuria de dascăli. Greutățile n-au întârziat să apară. Cheltuielile erau mari și Asociațiunea făcea față cu greu întreținerii ctitoriei sale. De aceea, în adunările Comitetului Central, în adunările generale, în ședințele Secțiunii Școlare, conduse de Onisifor Ghibu, se discutau frecvent problemele școlii legate de încadrarea personalului didactic, de crearea manualelor, de cheltuielile materiale și se publicau apeluri pentru strângerea fondurilor în vederea întreținerii școlilor, se publicau listele donatorilor. Drept urmare, după 1920, Școala Civilă Superioară de Fete s-a unit cu Liceul „Domnița Ileana”, azi, sediul Facultăților de Litere și de Istorie din Universitatea „Lucian Blaga”, iar în localul din strada Morilor a funcționat internatul, în perioada interbelică, căminul Universității clujene refugiate.

Crearea școlilor de fete nu a fost o acțiune exclusivă, ci s-a înscris în ampla direcție a politicii școlare a Asociațiunii ASTRA. Majoritatea ctitorilor și liderilor Asociațiunii s-a implicat în susținerea învățământului românesc, extrem de deficitar. Amintim pe unii dintre aceștia: Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, principalul ctitor al Asociațiunii și primul ei președinte (creatorul a sute de școli primare și secundare confesionale, susținătorul creării manualelor școlare, el însuși, autor de manuale teologice), Visarion Roman, Pavel Vasici, Timotei Cipariu, George Barițiu, Sava Popovici-Barcianu, Daniil Popovici-Barcianu, Vasile Bologa, Ioan Popescu, Ioan Crișan, Septimiu Albini, Zaharia Boiu, Onisifor Ghibu, Vasile Ilea, Dimitrie Comșa, Andrei Bârseanu, Ioan Moga, Ilarion Pușcariu, Nicolae Togan, Enea Hodoș, Lucian Bologa și mulți alții.

Toți au înțeles rolul fundamental al școlii în acțiunea amplă de emancipare a poporului prin cultură, toți s-au implicat cu profundă motivație patriotică în ridicarea nivelului de cultură al poporului prin școală, ca dascăli, ca autori de manuale, ca îndrumători de culturalizare a dascălilor de la sate, ca formatori de dascăli.

În concluzie, programul amplu al Asociațiunii ASTRA de emancipare prin cultură a poporului pentru construirea, conștientizarea și asumarea identității naționale, pentru a intra în concertul popoarelor civilizate din Europa și din alte continente, a fost viabil, dovadă fiind realizările remarcabile în domeniile: economic, juridic, medical, școlar, etnografic, literar-artistic, științific-tehnic. Grijă pentru viitorul social al poporului român s-a exprimat în propaganda prin publicații, expoziții și conferințe de excepție, pentru sănătatea fizică, mentală și spirituală a poporului, pentru prosperitatea economică, începând cu educația în familie și în școală.

Implicarea Asociațiunii ASTRA în acțiunea de emancipare a femeii, în crearea și întreținerea școlilor în general, și a școlilor de fete, inexistente atunci, dovedea concepția modernă a intelectualilor aștrști de a susține întărirea familiei și, în cadrul acesteia, a rolului femeii ca mamă și gospodină. Propaganda în favoarea școlilor și susținerea creării și întreținerii lor a contribuit la întărirea încrederii în capacitatea românilor de a avea școli proprii, la convingerea că școala este o instituție fundamentală în societate ce promovează valorile culturii și civilizației și prin școală oamenii își conștientizează identitatea națională și se raportează cu demnitate la lumea civilizată a Europei și a celorlalte continente.

ASTRA ȘI ACTIVITATEA MUZEOGRAFICĂ

Museu, instituțiune publică, destinată scopurilor științifice sau artistice și în special colecțiuni referitoare la ele. Ele se împart în: 1) M.-ee ale artelor, galeriilor de tablouri, pinacoteci, colecțiuni de antichități, sculpturi (glipoteci) și industriilor artistice, și 2) M.-ee ale științelor naturale (colecțiuni zoologice, botanice, mineralogice, geologice, paleontologice, etnografice etc.).

Enciclopedia română, 1900

Muzeul ASTRA, una dintre cele mai importante instituții culturale fondate de *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, a fost inaugurat în 19 august 1905. Având ca model muzeele deja constituite ale sașilor, ungurilor și secuilor, muzeul s-a născut din dorința românilor de a-și defini propria identitate etnoculturală, în conglomeratul etnic al Imperiului Austro-ungar, pe fondul emancipării culturale a tuturor popoarelor din centrul și sud-estul Europei. În planul ideologiei creatoare și al pregătirii unui spațiu cultural propice funcționării sale, Muzeul ASTRA trebuie să-și caute începuturile în urmă cu cel puțin un secol și jumătate, cu certitudine în anul 1861.

Într-un context european bine marcat de primul deceniu care a urmat revoluției de la 1848, la începutul deceniului 7 al secolului al XIX-lea, românii nu puteau „să pună mâinile în sân și să aștepte”. În 1860 (10 mai), ardelenii „au pus fundamentele la institutul lor de cultură destinat a da nutremânt conștiinței lor naționale” și au înaintat prima petiție pentru a li se permite desfășurarea unei adunări, la Sibiu, „cu scopul de a formula o programă și un proiect de statute pentru societatea ce plănuiau dânsii”¹. După alte numeroase demersuri, în 23 oct. / 4 nov. 1861, s-a întrunit prima *Adunare generală anuală a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*². După multe decenii, George Barițiu, primul Secretar I al *Asociațiunii*, apoi președinte, unul dintre cei mai remarcabili ctitori ai ASTREI, a scris: „De n-ar fi făcut nimic românii din 1860 spre dezvoltarea și consolidarea vieții lor naționale, posteritatea le-ar fi datorat cu recunoștință pentru înființarea *Asociațiunii*”³. Iar românii nu au irosit acel moment și au trecut peste neînțelegeri, s-au strâns toți împreună și au creat *Asociațiunea*.

La doar câteva luni de la înființarea *Asociațiunii*, s-a organizat la Brașov, din inițiativa lui George Barițiu⁴, prima expoziție cu caracter etnologic, în clădirea Gimnaziului românesc (astăzi Liceul „Andrei Șaguna”) vernisată în iulie 1862. Scopul său era acela de a strânge „orice lucru care iese din mâinile de români, femei și bărbați”, „adunate dela indivizi și familii de naționalitate românească”. Astriștii doreau să evidențieze „că am avea și noi o industrie și agricultură se eșim la lumina zilei cu dânsa, să ne arătăm odată precum suntem”⁵. Era pentru prima dată când se făcea apel pentru reținerea obiectelor „în folosul *Asociațiunii*”. Printr-o circulară semnată de protopopul Ioan Popasu, membru în Comitetul de organizare al expoziției, se solicita „pe cât le va fi cu putință să îndemne pe

¹ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Brașov, 1995, p. 135.

² Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 22-24.

³ George Barițiu, *op. cit.*, p. 155.

⁴ Dorin Goția, *George Barițiu, promotorul intereselor românești prin ASTRA*, în *Revista Istorică*, 1993, nr. 11-12, p. 1124-1125.

⁵ *Ibidem*.

concurenți a dăruirii din obiectele trimise”¹ la Brașov.

În 2 decembrie 1880 s-au aprobat *Apelul către poporul românesc, în cauza expozițiunii naționale care se va deschide în 27/15 august 1881 la SIBIU*, *Programa și Regulamentul expoziției*, vernisată cu prilejul *Adunării generale a Asociațiunii*, prezidate de Timotei Cipariu, în ziua de 29 august 1881, la Sibiu². De realizarea și de organizarea expoziției s-a preocupat Partenie Cosma care, la deschidere, a rostit o înflăcărată alocuțiune privind importanța constituirii unor colecții muzeale. Din *Comitetul expoziției* au făcut parte: Eugen Brote (secretar al expoziției), Iacob Bologa, George Barițiu, D. P. Barcian („reporter” din sălile expoziției) și mitropolitul Miron Romanul (care a pus la dispoziție pentru organizarea expoziției reședința sa de vară)³.

În anul 1902 Sibiuul a găzduit cea mai importantă expoziție care a precedat inaugurarea Muzeului *Asociațiunii*, organizată, în colaborare, de *Reuniunea Română de Agricultură și Reuniunea Sodalilor* din Sibiu, sub patronajul *Asociațiunii Transilvane*. De un real succes s-au bucurat cele trei interioare țărănești realizate de organizatori – din Avrig, Săliște și Rășinari –, imortalizate de marele artist-fotograf sibian Emil Fischer. În *cele trei odăi* au fost prezentate costume populare și piese de port popular românesc, cusături, țesături țărănești, mobilier și ceramică tradițională, icoane. Inventarul încăperilor precum și fotografiile realizate cu această ocazie au fost donate muzeului și ele au figurat atât în expoziția prilejuită de inaugurarea palatului național al românilor, cât și în pavilionul ardelenilor, la *Expoziția jubiliară regală* de la București, din anul 1906⁴.

Cel mai important moment pentru înfăptuirea Muzeului *Asociațiunii* l-a constituit Adunarea Generală de la Mediaș din anul 1897. Convocată inițial pentru 20 și 21 septembrie, adunarea s-a desfășurat în zilele de 27 și 28 august și pe lângă cele două ședințe prevăzute inițial s-a ținut și o a treia, neinclusă în ordinea de zi, în timpul căreia s-a votat decizia de înființare, la Sibiu, a Muzeului *Asociațiunii* ca o *Casă Națională*. Cel care „a pus ideea în lucrare” a fost Corneliu Diaconovici. Acesta a prezentat Adunării Generale o propunere motivată privitoare la *ridicarea unei case naționale*, care avea să cuprindă:

1. un muzeu istoric,
2. un muzeu etnografic „*întocmit cu deosebită considerare la păstrarea motivelor naționale în port și industria română de casă și la dezvoltarea acestui ram al muncii naționale*”,
3. o bibliotecă,
4. birourile *Asociațiunii*,
5. o sală festivă
6. diferite încăperi corespunzătoare pentru trebuințele societăților române din Sibiu⁵.

Muzeul urma să devină „*un adevărat altar pentru cultivarea tradițiilor naționale, un adevărat templu pentru conservarea urmelor despre vechiul trai*”⁶. În publicațiile *Asociațiunii* și în presa vremii s-au reprodus documentele supuse dezbaterilor și votului la Mediaș⁷.

S-a trecut apoi la colectarea sistematică a obiectelor. În anul 1902 s-a constituit o *Comisie pentru procurarea obiectelor în scopul viitorului muzeu etnografic*, având ca

¹ Ana Grama, *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul „Asociațiunii”, 1905-1950*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010, p. 51-55.

² *Transilvania*, XII, 1881, nr. 15-16, p. 129.

³ Ana Grama, *Începuturile etnomuzeografiei românești transilvane. Muzeul „Asociațiunii” până în anul 1913*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin. 1905-2000*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, p. 55-60.

⁴ *Ibidem*, p. 61-63.

⁵ *Proces verbal din ședința a III-a adunării generale ordinare a XXXVI*, în *Transilvania*, 1897, nr. 525, p. 208.

⁶ *Adunarea Generală dela Mediaș*, în *Transilvania*, XXVIII, 1897, oct., p. 129-132.

⁷ Este vorba despre: „*Întocmirea Casei Naționale*”, „*Competența Asociațiunii de a ridica Casa Națională*”, „*Propuneri pentru ridicarea unei case naționale și pentru înființarea unui internat de băieți în Sibiu*”, „*Unde să se înființeze Casa Națională ?*”.

președinte pe dr. Athanasie M. Marienescu. Atât donațiile, cât și obiectele cumpărate de *Comisia de achiziții* au fost insuficiente. Corneliu Diaconovici a preluat inițiativa și în acest caz a făcut numeroase apeluri către populația din toate mediile transilvănene, pentru strângerea de piese necesare dotării viitorului muzeu. Au trimis: „*port țerenesc românesc și produsele industriei sale de casă (...) giuvaerele cele mai frumoase ale colecțiilor etnografice*”, ceramică, unelte, icoane, cărți bisericești, fotografii și multe alte obiecte, preoții, dascălii, funcționarii, organizațiile de femei, meșteșugari, comercianți, agricultori și despărțămintele din tot cuprinsul Transilvaniei. Dintre personalitățile care au contribuit prin donații în bani și în obiecte la înființarea muzeului, un loc de frunte îl ocupă președinții: *Andrei Șaguna* (1861-1867), *Vasile Ladislau Popp* (1867-1875), *Iacob Bologa* (1875-1877), *Timotei Cipariu* (1877-1887), *George Barițiu* (1888-1893), *Ioan Micu Moldovan* (1894-1901), *Alexandru Mocsony* (1901-1904), *Iosif Sterca Șuluțiu* (1904-1911) - președinte în momentul care a marcat apariția și evoluția Muzeului *Asociațiunii*¹.

La toate adunările generale ce au urmat anului 1897, liderii *Asociațiunii* au făcut apeluri pentru obținerea de obiecte și bani necesari construcției și înzestrării muzeului ce avea să se zidească la Sibiu. În perioada 1903-1904 s-au strâns pentru muzeu 32.363,95 coroane. Printre donatori sunt menționați *Alexandru* și *Zeno Mocsony* care au oferit suma de 24.000 coroane, *Nicoale Vecerde* și *Ioan Oncescu*, fiecare cu câte 2.000 coroane. Donații substanțiale au oferit și *Cornel Diaconovici*, *Gheorghe Dima*, *Vasile Mangra*, *Ioan Pușcariu*, *Eusebiu Roșca*, *Alexandru Vaida-Voievod*, *Iosif Vulcan*, *Partenie Cosma*, *Miron Cristea*, *Sever de Barbu*, *Joana Bădilă*, *Patriciu Barbu*, *Nicolau Garaioiu*, *Alexandru Lebu*, *Elena Popovici*, *Constantin cav. de Steriu*, *George Szerb de Cuvin*, *Emanuil Ungureanu*, *Nicolau Mircea*, *Demetriu Radu* etc.²

După cumpărarea terenului s-a preconizat un concurs între arhitecții români pentru realizarea construcției destinate muzeului. Cu toate acestea abia la 9 februarie 1903 *Comitetul Asociațiunii* a deschis o așa-numită *concurență de idei* pentru întocmirea planurilor de zidărie a viitorului palat. A câștigat *Aladar Baranyai*, *arhitect în Zagabria*, cu „*Pericle*”. Toate proiectele intrate în concurs au fost expuse *spre vedere publică în Sala festivă a Internatului*. Arhitecții sibiieni ing. *Iosif Schuschnigg* și *Gustav Maetz* au elaborat planurile detaliate și devizele lucrărilor, fiind totodată responsabili cu zidirea edificiului. La realizarea noii clădiri au mai participat: *Iosif Schneider* (din Sibiu) – sculptură, *Iohann Hofrichter* (din Boemia) – pictură, *I. Kautz* (din Viena) – cortinele și culisele scenei, *Emil Petruțiu* (din Sibiu) – tâmplărie, firma *Körting* (din Budapesta) – calorifere, *Fritz W. Elges* – mobilier și draperii. Parcul din curte a fost amenajat de sibianul *A. Förstl*. În 1903 au început lucrările propriu-zise de construcție iar în toamna anului 1904 noua clădire adăpostea birourile și biblioteca.³

În anul 1904 s-a hotărât ca numele scris pe frontispiciul clădirii să fie *Muzeul istoric și etnografic român*. În 17 februarie 1905 s-a propus *Comitetului Central* „*să se stabilească textul inscripțiunei și emblemelor pentru frontispiciul Muzeului*”. În 18 mai se lua act că inscripția propusă nu se poate executa din „*considerațiuni tehnice*” și ea a fost înlocuită cu o alta care păstra termenul „*Muzeu*” dar era mult mai scurtă: *Muzeul Asociațiunii*.⁴

¹ Ana Grama, *Începuturile etnomuzeografiei...*, p. 110-111; *Foștii președinți ai „Asociațiunii”*, în *Transilvania*, 1924, nr. 5, p. 167-171.

² *Transilvania*, 1903, nov.-dec., p. 178; 1905, ian.-febr., p. 9-10.

³ *Inaugurarea Muzeului „Asociațiunii”*, în *Transilvania*, 1905, ian.-febr., p. 1-4; Octavian Bologa, *Citori ai Casei Naționale și ai Muzeului Asociațiunii*, în *Transilvania*, 2005, nr. 7-8, p. 15; Ana Grama, *Alte fapte esențiale. 1897-1905*, în *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul „Asociațiunii”. 1905-1950*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010, p. 93-94; Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, București, 1922, p. 93.

⁴ Ana Grama, „*Casa Națională / „Muzeul Asociațiunii”*”. *Echivocuri în documentele de la Mediaș și controverse ulterioare*, în *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul „Asociațiunii”. 1905-1950*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010, p. 89-91.

Inaugurarea Muzeului Asociațiunii a avut loc la 19 august 1905, moment apreciat ca cea mai splendidă sărbătoare culturală ce au avut-o până acum românii din țările Coroanei ungare.

Manifestările programate de liderii Asociațiunii au debutat în ziua de 6/19 august, ziua *Schimbării la față*, la orele 10, când o mulțime numeroasă de oameni s-au îndreptat spre sediul muzeului, clădire construită într-un loc de frunte al orașului Sibiu. Cei prezenți au fost încântați de frumusețea edificiului, în zadar căutând „defecte în lucrările arhitecților străini” care au participat la construcția sa, „casa e impozantă, frumoasă și de-o rigiditate ce stă bine unui muzeu” în care să fie păstrate „tot tezaurul mândriei noastre”, toate „relicviile suferinței naționale”. Cel mai așteptat eveniment al zilei a fost vernisajul *Expoziției etnografice și istorico-culturale* care a marcat inaugurarea solemnă a Muzeului Asociațiunii. Au fost prezenți liderii Asociațiunii, delegații despărțămintelor, conducătorii bisericilor din Transilvania, intelectuali, conaționali germani, reprezentanți ai românilor din Bucovina, oaspeți din România, ziariști de la principalele publicații din România și din Ardeal, dar mai ales țărani veniți într-un număr impresionant de mare pentru a participa la *serbările naționale istorice* de la Sibiu.¹

În discursul rostit cu prilejul vernisajului, președintele Iosif Sterca Șuluțiu a prezentat principalele etape ale realizării „*miracolului de la Sibiu*”, a mulțumit celor care au făcut posibil ca visul de veacuri al românilor din Transilvania de a avea un muzeu național să se îplinească: contribuabili, donatori, constructori, meșteri. Nu în ultimul rând, a mulțumit lui Cornel Diaconovici, director al expoziției, „*urzitorul intelectual și făptuitorul principal în afacerile expoziției*”.²

Cei 1.327 expozanți și cele 9.000 obiecte expuse au fost prezentați de Corneliu Diaconovici în *Catalogul expozițiunii*. Se ilustra astfel civilizația românească transilvană în toată complexitatea ei: sate, biserici, bănci, reuniuni și asociații, grupuri ocupaționale și sociale reprezentative, oamenii acestor locuri și creațiile lor material-spirituale.³

Expoziția era structurată, conform programelor publicate anterior⁴, în primele luni ale anului 1905, în două părți, etnografică și istorică-culturală, fiecare având mai multe secțiuni (despărțăminte) tematice. La primul etaj al noului palat, în cele 8 săli care aparțineau muzeului erau prezentate *situația geografică, viața satelor, casele țăranilor* (în cea mai mare parte tablouri fotografice), *tipul și portul țăranilor* (ii, cămăși, cătrințe, oprege, șurțe, poale, pieptare, cojoace etc.), *țesături* (covoare, ștergare, fețe de masă, lepedee), *obiecte ceramice* (câni, blide, ulcioare, oale), *produse ale industriei de casă, ocupații agricole* etc. Au fost realizate și câteva interioare țărănești cu textile, mese, lavițe, paturi și cuiere vechi frumos încrustate; pe pereții odăilor erau expuse fotografii reprezentând sate, porturi și obiceiuri țărănești. O prezență inedită au fost păpușile „*gata îmbrăcate în port specific popular*” și grupul *Junilor* din Șcheii Brașovului, „*cel mai prețios obiect al expoziției*”.⁵ Secțiunea etnografică continua în curtea muzeului unde au fost amenajate o stână din Poiana Sibiului, în mărime naturală, cu întreaga recuzită și un atelier al unor meșteri aurari din Munții Apuseni în care un țăran, înconjurat de blocuri de piatră și instrumentar minier, alegea aurul. La Școala civilă de fete a Asociațiunii erau expuse *lucrurile de mână* realizate de elevele școlii și *secțiunea vânătoarească* care cuprindea păsări și animale, arme vechi și unelte de pescuit. Partea istorică-culturală includea: *expoziția istorică* (arme, documente fotografiate, colecții numismatice, cărți vechi, manuscrise și albume, obiecte ce au aparținut personalităților ardeleni, colecții de ziare și publicații din Transilvania), *despărțământul bisericilor române, ortodoxe și unite* (cărți

¹ Vasile Crișan, *Serbările Asociațiunii. August 1905*, în *Transilvania*, 2005, nr. 7-8, p. 21-24.

² *Transilvania*, 1905, p. 165-167.

³ *Catalogul expoziției etnografice și istorico-culturale aranjate cu ocaziunea inaugurării Muzeului „Asociațiunii” în Sibiu la 19 August – 14 Sept. n. 1905*, în *Transilvania*, 1905, nov.-dec., p. 468 și urm.

⁴ Octavian C. Tăsăuanu, *Muzeul Asociațiunii*, în *Transilvania*, număr jubiliar, 1861-1911, p. 464-468.

⁵ *Ibidem*.

bisericești, manuscrise, icoane, obiecte de cult), *despărțământul literatură și știință, despărțământul artelor frumoase și industria de artă, expozițiunea băncilor române*.¹

Primul custode al muzeului a fost poetul Octavian Goga, iar din anul 1909 această activitate o preia Octavian C. Tăslăuanu care a dat dovadă de multă inițiativă și pasiune. În 1913 colecțiile muzeale se ridicau la peste 5.000 de piese.² Între cele două războaie mondiale s-au înregistrat mai multe reorganizări ale expoziției permanente din Palatul *Asociațiunii*, accentul fiind pus pe sistematizarea științifică a colecțiilor.

În anul 1925, la expozițiile internaționale de la Geneva și Paris, Muzeul *Asociațiunii* a participat la secțiunile de artă populară, iar la sfârșitul aceluiași an, în chiar sediul muzeului, s-a vernisat „*Expoziția de studii*”, organizată de profesorul de istorie a artei I. D. Ștefănescu și de Dimitrie Comșa, aflat la o vârstă destul de înaintată.³

În 1944 muzeul intrase definitiv în conștiința societății. Eugen Hulea scria: *Astăzi nu credem să mai fie om umblat în lume și cu mintea întreagă care să nu înțeleagă însemnătatea muzeelor, nu numai pentru păstrarea, ci și pentru înaintarea comorilor culturale ale poporului nostru*.⁴

Din ordinul comuniștilor, în 1948, este desființată *Asociațiunea ASTRA*, iar Muzeul *Asociațiunii* devine, prin naționalizare, muzeu de stat. La „cererea” conducerii muzeului ASTREI, colecțiile acestuia sunt repartizate Muzeului Brukenthal, secțiilor Istorie, Artă, Științe naturale, dar cea mai mare parte din ele, rămân în afara acestora, având caracter etnografic.⁵

Se încheia astfel existența unui muzeu de prestigiu, cu rezonanță istorico-politică în spațiul cultural transilvan.

Astăzi, Complexul Național Muzeal ASTRA, urmaș al Muzeului *Asociațiunii*, a devenit un adevărat centru cultural-național de afirmare a identității etnoculturale prin valorile contemporane ale patrimoniului cultural material și imaterial deținut. Instituțiile muzeale reunite în cadrul Complexului Național Muzeal ASTRA: *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA*, *Muzeul Civilizației Transilvane ASTRA*, *Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”*, *Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”*, asistate de serviciile specializate, ilustrează nivelul atins de prestigiosul muzeu sibian la peste un secol de la adoptarea hotărârii creării sale.

Primele muzee locale înființate de *Asociațiune* au apărut încă înainte de primul război mondial, iar ideea edificării lor ca muzee ale despărțământelor a fost mereu subiect în apelurile semnate de liderii aștrști.

În anul 1919, la Școala Civilă de Băieți din Hațeg s-a organizat, atât în scop didactic, cât și pentru publicul larg, un muzeu de științele naturii. În același an, la adunarea generală pentru reactivarea Despărțământului Târgu Mureș s-a lansat ideea înființării unui muzeu local. În 1920 *Asociațiunea* a pregătit deschidea unui muzeu la Sighet, iar la Săliște, județul Sibiu, Despărțământul ASTREI, împreună cu Reuniunea femeilor au pus bazele unui muzeu etnografic.⁶

La intervenția Comitetului *Asociațiunii*, în 3 februarie 1921, Ministerul Culturii și Artelor a aprobat cererea Despărțământului Hunedoara de a întemeia, în două încăperi, un muzeu regional în Castelul Huniazilor.⁷

¹ *Serbările Românești dela Sibiu. Câteva cuvinte despre expoziție*, în *Albina*, 1905, nr. 50, 11 sept., p. 1301-1305; nr. 8, 20 nov., p. 206-208.

² Octavian C. Tăslăuanu, *op. cit.*, p. 465

³ Ana Grama, *Muzeul „Asociațiunii” în România întregită și în ultimul deceniu de existență. Evacuarea din anul 1950*, în *Muzeul ASTRA. Istorie și destin*, 1905-2000, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2002, p. 209.

⁴ Eugen Hulea, *ASTRA. Istoric, organizare, activitate*, Sibiu, 1944, p. 89.

⁵ Ana Grama, *Desființarea Muzeului „Asociațiunii” prin evacuarea sa. 1950*, în *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul „Asociațiunii”. 1905-1950*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010, p. 237-239.

⁶ Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 244.

⁷ *Dela Asociațiune*, în *Transilvania*, 1921, nr. 1-2, ian.-febr., p. 121.

În 1923, Valer Literat, președintele Despărțământului Făgăraș, a obținut o importantă sumă de bani de la *Ministerul Culturii și Artelor* pentru înființarea unui muzeu etnografic al Țării Oltului.

O colecție muzeală a fost sistematizată și la Zalău unde Nicodim Cristea, pe lângă subvenția primită de la Alexandru Tzigara Samurcaș, inspector general al muzeelor din România, a reușit să adune peste 100 de obiecte cu semnificație istorică.¹

În anul 1924, cu prilejul aniversării centenarului nașterii lui Avram Iancu (1824-1872), *Asociațiunea* a realizat o serie de manifestări culturale la Baia de Criș și Țebea (30-31 august), la Câmpeni și Vidra (31 august – 1 septembrie) și Cluj-Napoca (2 septembrie). În 1 septembrie s-a inaugurat *Muzeul Național „Avram Iancu”*. În cele cinci camere ale muzeului erau expuse obiecte de valoare privind anii 1848-1849 precum fluierul lui Iancu, drapelul regimentului 50 Alba-Iulia și al companiei XII regiment 6 de grăniceri din Tohan, proclamațiile din 1848-49, fotografii ale conducătorilor pașoptiști, puști, săbii, pistoale, lănci, scrisori ale prefecților, bani, clopotul bisericii arse din Luna (în primele două încăperi); în următoarele două erau așezate fețe de mese, ștergare, traiste, catrințe, poale, cămăși, pieptare, lăzi țărănești, furci de tors etc. Cele mai multe obiecte prezentate în muzeu au fost donate de localnici, dar au fost înfățișate și piese aduse din colecția Muzeului Asociațiunii. Inaugurarea a avut loc în prezența Regelui Ferdinand, a Reginei Maria și a prim-ministrului Ion I. C. Brătianu.²

După Marea Unire *Asociațiunea* s-a implicat în reorganizarea muzeului din Alba-Iulia. Printr-o adresă din luna martie 1929, comitetul central al Asociațiunii a cerut despărțămintelor să trimită obiecte și documente privind istoria românilor din Transilvania până la unirea din 1918. La 20 mai 1929, cu ocazia aniversării a zece ani de la unire, s-a inaugurat Muzeul Unirii. Colecțiile de documente privitoare la revoluția de la 1848 au fost completate cu piese transferate de la Muzeul *Asociațiunii* din Sibiu și de la Casa Memorială „Avram Iancu”. Obiectele au fost donate de personalități ale vremii sau de colaboratori de seamă ai muzeului. La inaugurare au participat familia regală, membrii Regenței, prim-ministrul Iuliu Maniu. Conducerea nemijlocită și administrarea Muzeului Unirii au fost încredințate Despărțământului Alba Iulia. Între 1938-1939 muzeul a fost reorganizat și, cu titulatura de Muzeul Regional Alba Iulia, a intrat sub patronajul Ținutului Mureș.³

În 1936, la Brașov, în fosta Casă Baiulescu, s-a preconizat un muzeu regional al Țării Bârsei. Un an mai târziu, la 1 decembrie 1937, s-a inaugurat un muzeu regional organizat în 3 săli; erau expuse monede și medalii, cărți românești, picturi realizate de Mișu Pop.

La Adunarea Generală de la Cluj desfășurată în anul 1939 s-au vernisat 2 expoziții: *ASTRA în documente, cărți și imagini* (în sala de conferințe a Bibliotecii Universitare) și *Expoziția de artă plastică ardeleană, 1919-1939* (în sala festivă a Colegiului Academic).⁴

Au mai fost consemnate și alte muzee organizate de ASTRA, dar multe dintre acestea au fost simple colecții etnografice. Amintim doar pe cele de la Sighetul Marmației, Odorheiul Secuiesc, Sasca Montană, Țebea, Chelari etc.

Importanța muzeelor înființate de ASTRA este incontestabilă, fiind astăzi o mărturie elocventă a patriotismului membrilor societății, a nivelului cultural la care au ajuns românii din Transilvania.

¹ Valer Moga, *ASTRA și societatea. 1918-1930*, Cluj-Napoca, 2003, p. 435.

² *Serbătorirea memoriei lui Avram Iancu. 100 de ani dela nașterea lui*, în *Transilvania*, 1924, nr. 8-9, p. 302-304.

³ Valer Moga, *op. cit.*, p. 433-434.

⁴ Pamfil Matei, *op. cit.*, p. 245-246.

1905. Muzeul Asociațiunii. Secțiunea etnografică. Piese populare din Valea Giurgeului

1905. Muzeul Asociațiunii. Secțiunea etnografică. Păpuși îmbrăcate în costume populare din Transilvania.

1905. Muzeul Asociațiunii. Secțiunea etnografică. Piese populare din Săliște și împrejurimi

SURSE BIBLIOGRAFICE REFERITOARE LA ACTIVITATEA ASTREI DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Pentru românii trăitori în județele din Arcul Intracarpatic, ASTRA împreună cu biserica strămoșească și școlile confesionale, a avut un rol hotărâtor pentru prezervarea și afirmarea identității naționale, cu atât mai mult, cu cât, configurația etnică și confesională preponderent secuiască (maghiară) a zonei, de regulă, a fost refractară față de Biserica ortodoxă și cea greco-catolică, față de limba și cultura română.

Încă de la înființarea sa, *Asociațiunea*, prin liderii ei înțelepți și vizionari, buni cunoscători ai realităților din fostele scaune secuiești, a fost prezentă în viața comunităților românești din această parte a Transilvaniei, prin fapte de o solidaritate națională exemplară. Și în acest caz, activitatea ASTREI cunoaște două etape distincte: de la înființarea sa, în 1861, până la Marea Unire, și perioada 1919-1940. Având în vedere amploarea și dramatismul proceselor de purificare etnică a românilor din această parte de țară, care au avut loc în perioada ce a urmat Diktatului de la Viena, din toamna anului 1940, în anii care au urmat de la încheierea celui de-al doilea război mondial, până la desființarea abuzivă a ASTREI, de către regimul comunist, *Asociațiunea* a fost practic absentă din spațiul public local.

După evenimentele din decembrie 1989, în mod firesc, printre preocupările de instituționalizare a societății civile, s-a aflat și inițiativa reactivării ASTREI. Pe lângă multiplele probleme cu care se confruntau românii din județele Covasna, Harghita și Mureș (părăsirea zonei de către mii de persoane, în cea mai mare parte intelectuali, consecințele evenimentelor de la Tg. Mureș, din martie 1990, separarea școlilor și instituțiilor de cultură, pe criterii etnice, incapacitatea clasei politice de a gestiona corespunzător problemele de fond care vizau conviețuirea interetnică ș.a.), intelectualii români, în mod deosebit cei din județele Covasna și Harghita, se confruntau cu problema necunoașterii istoriei și tradițiilor românești locale. Paradoxal, într-un regim denumit de istoriografia actuală „național-comunist”, la Editura „Kriterion” din București condusă de Domokos Geza, au apărut sute de lucrări despre istoria și cultura maghiară, inclusiv despre spațiul fostelor scaune secuiești, timp în care, problematica „gingașă” a „românilor din Secuime” a constituit un subiect tabu. Cu excepția câtorva studii semnate de academicianul Ștefan Pascu și de cercetătorii Mircea Păcurariu, Nicolae Corneanu, Constantin Voicu, Ioan Ranca, Ioana Cristache-Panait, Ana Grama, Gheorghe Papuc, Mihai Racovițan, Liviu Boar, Mihai Fătu, Ioan Ciolan și câțiva arheologi și etnografi, materiale apărute în publicații de specialitate, necunoscute de marele public în toți acești ani, nu a apărut nicio lucrare despre românii din Arcul Intracarpatic și conviețuirea lor cu secuii și maghiarii.

Volumul „Românii și secuii”, a savantului clujean Ion I. Russu, a apărut postum, în anul 1990, după ce a stat peste două decenii, în sertarele cenzurii vremii.¹ În aceste condiții, primele asociații culturale înființate după 1990, în județele Covasna și Harghita, Vatra Românească, apoi Fundația „Miron Cristea”, la Miercurea-Ciuc, Fundația Culturală „Mihai Viteazul” și Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna”, la Sf. Gheorghe, pe lângă problemele presante ale asigurării cadrului instituțional necesar funcționării școlilor, instituțiilor de cultură și a mass-media în limba română, și-au înscris printre prioritățile lor și cunoașterea istoriei locale și, în primul rând, cea a instituțiilor identitare fundamentale: biserica, școala și *Asociațiunea*.²

¹ Ion I. Russu, *Românii și secuii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1990.

² *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, Sf. Gheorghe, I, 1997, p. 5-9.

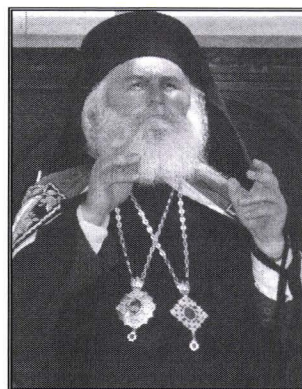
În contextul evoluțiilor postdecembriste cunoscute, al sporirii acțiunilor autonomiste și separatiste ale liderilor maghiari și al disoluției autorității Statului Român în zonă, un rol binecuvântat în asigurarea condițiilor necesare prezervării și afirmării identității românești, în județele Covasna și Harghita, l-a avut și îl are, Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, păstorită în buna tradiție a marilor ierarhi ardeleni și, în primul rând, al vrednicului de pomenire mitropolitul Andrei Șaguna trecut recent în rândul sfinților români, de I.P.S. Arhiepiscop Ioan Selejan¹.

Într-o primă etapă, au fost înființate muzeele bisericești de la Mănăstirea Toplița și de la Catedrala ortodoxă din Sf. Gheorghe, apoi Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe și Centrul Cultural „Miron Cristea” din Miercurea-Ciuc. În urma demersurilor reprezentanților societății civile românești din cele două județe, cu sprijinul Vlădicului Ioan și a altor oameni politici și de cultură, din principalele centre culturale ale țării, s-a reușit înființarea Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni din Sf. Gheorghe (cu secțiile sale: Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea-Ciuc, Casa Memorială Romulus Cioflec din Araci și Prima Școală Românească din Sf. Gheorghe) și Centrul de Cultură Toplița (având în subordine Muzeul Etnografic și Ansamblul folcloric „Rapsozii Călimanilor”)².

Au fost create astfel condițiile necesare reactivării ASTREI, într-o zonă unde *Asociațiunea* a fost prezentă încă de la înființarea sa. Adunarea generală de înființare a Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita a avut loc la Tușnad Băi, în primăvara anului 1996³. În perioada 1996-2011, Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, a avut ca președinți executivi pe: Ioan Paul Voinescu, Ioan Lăcătușu, Gheorghe Tatu, Constantin Costea și Luminița Cornea, iar ca președinți de onoare pe IPS Ioan Selejan și academicianul Horia Colan. Despre nevoia de reluare, în forme actualizate, a tradițiilor astriste privind manifestarea solidarității naționale, cu românii care se confruntă cu provocări deosebite vizând dănuirea lor identitară, vorbește convingător organizarea la Sf. Gheorghe, în toamna anului 1997, a celei de-a 93-a Adunări Generale a ASTREI, eveniment care a avut consecințe benefice pe mai multe planuri, prilejuind o multiplicare și întărire a relațiilor cu românii din țară și străinătate⁴.

Adunarea Generală ASTRA - Sfântu Gheorghe, octombrie 1997

IPS Ioan Selejan - președinte de onoare al Despărțământului

¹ Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie, Biserică, Școală, Cultură*, Editura „Grai Românesc”, Miercurea-Ciuc, 2003, p.155-199.

² *O candelă în Carpați. 15 ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei*, volum apărut cu binecuvântarea și sub coordonarea IPS Ioan Selejan, îngrijit de Ioan Lăcătușu și Nicoleta Ploșnea, Editura „Grai Românesc”, Miercurea-Ciuc, 2009, p. 587-649.

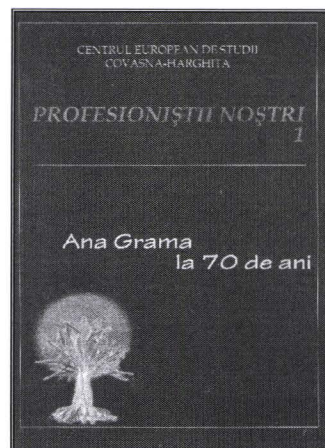
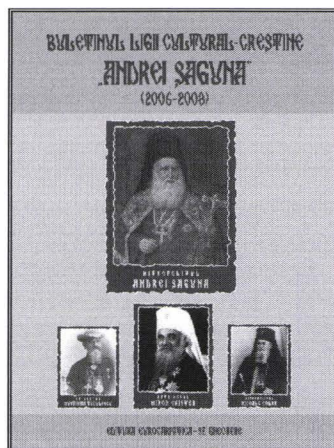
³ Ștefan Munteanu, *Reactivarea Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita*, în *ASTRA*, ani II(XXX), nr. 4-5-6/1996, Brașov, p. 244-246.

⁴ Vasile Câmpeanu, *A 93-a Adunare Generală a Asociațiunii ASTRA*, în *Foaia Poporului*, Sibiu, nr. 33-35 /1997, p. 7-9.

Numărul relativ redus al cercetătorilor, arheologilor, muzeografilor, arhiviștilor, etnografilor, profesorilor, preoților și a altor intelectuali cu preocupări pe linia cercetării istoriei locale, a fost în chip fericit completat prin atragerea unor distinși cercetători din întreg spațiul românesc. În acest scop, au fost inițiate manifestări științifice devenite tradiționale, manifestări organizate anual la Sf. Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Toplița, Covasna, Arcuș ș.a.: sesiunea de comunicări științifice „Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie, cultură, civilizație”, Zilele Andrei Șaguna, Zilele Nicolae Colan, Zilele Miron Cristea, Zilele Justinian Teculescu, Zilele Sf. Gheorghe, Universitatea de vară Izvorul Mureșului și alte simpozioane, colocvii, dezbateri și conferințe¹.

Majoritatea comunicărilor referitoare la românii din sud-estul Transilvaniei, prezentate la aceste manifestări sunt tipărite în publicațiile „Grai Românesc”, „Angvstia”, „Sangidava”, Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”². Pentru a recupera golul imens de informare asupra istoriei și culturii românești din această parte de țară, pe lângă instituțiile și asociațiile românești din zonă, au fost înființate și funcționează editurile: *Grai Românesc* a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, *Angvstia* a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, *Arcuș* a Centrului de Cultură Arcuș și *Eurocarpatica* a Centrului European de Studii Covasna-Harghita.

În anul 2010 Editura Eurocarpatica a împlinit 10 ani de activitate, ocazie cu care a fost vernisată expoziția *Editura Eurocarpatica – 10 ani în slujba culturii românești din Arcul Intracarpatic, 2000-2010*. Organizată în spațiul generos al Centrului Ecleziastic „Mitropolit Nicolae Colan”, expoziția a fost deschisă în prezența I.P.S. Ioan Selejan și a unui numeros public. Cu acest prilej, directorul editurii, Ioan Lăcătușu a arătat că: „Editura *Eurocarpatica* a Centrului European de Studii Covasna-Harghita a fost înființată în anul 2000 în Sf. Gheorghe, propunându-și să editeze cu prioritate lucrări privind istoria, cultura și spiritualitatea românească și conviețuirea interetnică din sud-estul Transilvaniei, indiferent de domiciliul autorilor, precum și volume ce poartă semnătura unor intelectuali din Arcul Intracarpatic, indiferent de tematica acestora”.

Din activitatea editorială a Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita

¹ *O candelă în Carpați. 15 ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei*, p. 679 -801.

² *Grai Românesc*, Foaie de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, nr. 1-51 / 1999-2011, redactor fondator P.S. Ioan, redactor pr. dr. Ciprian Staicu, tehoredactor pr. Sebastian Pârvu; *Angvstia*, nr 1-13, anuarul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni și al Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sf. Gheorghe, 1996-2006, redactori responsabili: Dr. Valeriu Căvruc și Dr. Ioan Lăcătușu; *Sangidava*, anuarul Fundației „Miron Cristea”, Toplița, nr. 1-5, 2007-2001, redactor responsabil Ilie Șandru, secretar de redacție Vasile Gotea; *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, Sf. Gheorghe, vol. I-IV/ 2002-2008, *Tribună a societății civile românești din județele Covasna și Harghita*, redactor responsabil Ioan Lăcătușu; *Almanahul Grai Românesc / 2006*, Miercurea-Ciuc, 2006, redactor responsabil Ioan Lăcătușu, tehoredactor Erich Mihail Broanăr.

Împreună cu editurile partenere: *Grai Românesc* a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, *Angvstia* a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, *Arcuș* a Centrului de Cultură Arcuș, *România pur și simplu* din București ș.a., **în cei 10 ani de activitate au văzut lumina tiparului peste 100 de volume și publicații de istorie laică și bisericească, teologie ortodoxă, etnografie, demografie, sociologie, pedagogie, management, matematică, memorialistică, volume de proză și poezie, monografii ș.a.** Volumele apărute la Eurocarpatica și la editurile menționate în acest prim deceniu de activitate, cu participarea nemijlocită a redactorilor editurii, cu sprijinul unor generoși sponsori, în primul rând a I.P.S. Părintele Arhiepiscop Ioan Selejan, poartă semnăturile unor distinse personalități, membri ai Academiei Române, cadre didactice universitare, cercetători, muzeografi, arhiviști, dar și ale mai multor profesori, preoți și alți intelectuali din județele Covasna și Harghita¹. Din păcate, majoritatea acestor volume au apărut într-un tiraj mic, nefiind cunoscute suficient de cei interesați de această problematică. O posibilă modalitate de corecție a acestei disfuncționalități o va constitui postarea lucrărilor menționate pe internet.

Cercetările consacrate cunoașterii istoriei locale și regionale din sud-estul Transilvaniei cuprind cu prioritate lucrări, studii și articole referitoare la Biserica ortodoxă și cea greco-catolică, învățământul în limba română, personalitățile publice, mass-media, instituțiile și asociațiile culturale, în primul rând activitatea ASTREI în istorie și contemporaneitate. În acest sens, au văzut lumina tiparului un număr de volume dedicate în întregime Asociațiunii sau cuprinzând capitole referitoare la activitatea ASTREI și a unor personalități astriste marcante, născute în Arcul Intracarpatic (Miron Cristea, Nicolae Colan, Justinian Teculescu, Alexandru Nicolescu, Veniamin Nistor, Octavian Codru Tăslăuanu, Ghiță Popp, Horia Colan ș.a) (Anexa 1)

O lucrare de referință, dedicată împlinirii a 150 de ani de la înființarea ASTREI, apărută la Eurocarpatica, este „Muzeul Asociațiunii. 1905-1950”, semnată de cunoscuta și apreciată cercetătoare sibiană Ana Grama, prietenă statornică a românilor din sud-estul Transilvaniei, cărora le-a consacrat numeroase studii și lucrări². O recunoaștere a acestei prestigioase activități o constituie acordarea Diplomei de excelență din partea Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”, a premiului I. I. Russu - pentru cercetarea sud-estului Transilvaniei și, inaugurarea colecției „Profesioniștii noștri”, din cadrul Editurii Eurocarpatica, cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani³.

Activitatea ASTREI în județele Covasna, Harghita și Mureș a făcut obiectul mai multor studii apărute în revistele din zonă și din alte orașe ale țării. (Anexa 2)

În presa cotidiană de limbă română din județele Covasna și Harghita și în publicațiile astriste din celelalte despărțăminte au apărut mai multe articole despre ceea ce a însemnat și înseamnă ASTRA în această parte de țară, valorificându-se astfel documentele „vămuite” drastic de vitregiile ultimilor 50 de ani și cele create după 1990. (Anexa 3)

La rândul său, activitatea Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita și-a găsit ecoul cuvenit în mass-media locală, regională și națională, constituind o mărturie peste timp a continuității spiritului ASTREI, în această zonă binecuvântată din inima României. (Anexa 4)

¹ Erich Mihail Broanăr, *Editura Eurocarpatica – 10 ani în slujba culturii românești din Arcul Intracarpatic*, în „Grai Românesc”, nr. 2/2010, p.12.

² Numeroase studii și articole publicate în „Angvstia”, „Sangidava” și „Grai Românesc”, volumele *Români sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Județul Covasna. Contribuții documentare*, Editura Arcuș, 2007 și *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul Asociațiunii (1905-1950)*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2010, 330 p., volum dedicat de autoare „aniversării a 150 de ani de la crearea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (1961-2011)”.

³ *Profesioniștii noștri 1 Ana Grama cercetător, etnomuzeograf și arhivist la 70 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2010, 292 p; prefață Ligia Fulga, coordonator Ioan Lăcătușu.

Despre alte mărturii ale prezenței ASTREI în spațiul public din Arcul Intracarpatic vorbesc, cu mesajul specific monumentul mitropolitului Andrei Șaguna, bustul mitropolitului Nicolae Colan și monumentul ASTREI din Sf. Gheorghe (ridicat pe locul fostei clădiri proprietate a Despărțământului Central Județean Treiscaune, din perioada interbelică), bustul patriarhului Miron Cristea din Toplița și Subcetate, bustul episcopului Justinian Teculescu din Covasna și cel a lui Octavian Codru Tăslăuanu din Bilbor ș.a.

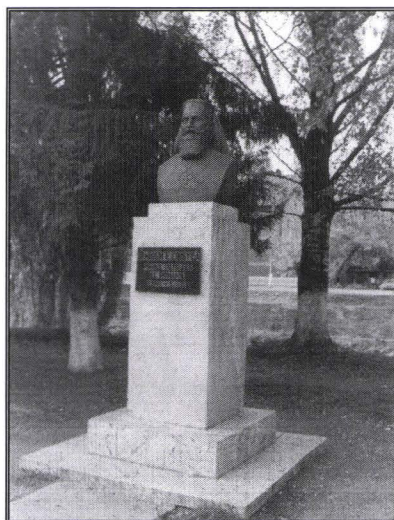
*Statuia lui Andrei Șaguna din
Sfântu Gheorghe*

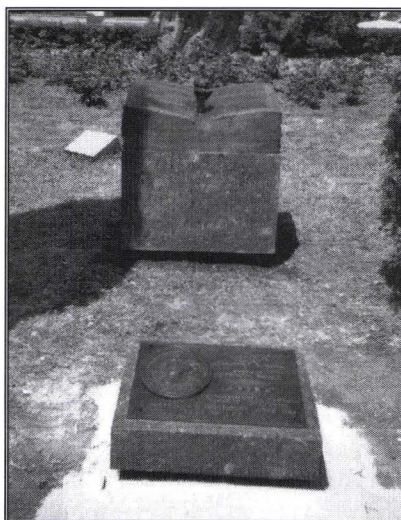
*Bustul lui Iustinian Teculescu
din Covasna*

*Bustul lui Nicolae Colan din
Sfântu Gheorghe*

*Bustul Patriarhului Miron
Cristea din Toplița*

*Monumentul ASTRA
din Sfântu Gheorghe*

În condițiile specifice ale județelor Covasna, Harghita și, parțial, Mureș, dimensiunea civică, comunitară a românilor, numeric inferiori, a fost preluată de Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș, federație care reunește 29 de asociații, ligi și fundații culturale, creștine și civice, reprezentând pe cei peste 400.000 de români, din cele trei județe. Potrivit statutului său, Forumul are următoarele obiective prevăzute în Anexa 5.

Păstrându-și identitatea proprie, în cadrul Forumului, Despărțămintele ASTRA Mureș și Covasna-Harghita fac front comun cu celelalte asociații, ligi și fundații membre ale acestuia, în problemele de fond care vizează dăinuirea românească în această parte de țară bântuită de proiecte autonomiste și separatiste. Cu prestigiul câștigat în cei 150 de ani de existență, inclusiv în problema conviețuirii armonioase cu toate minoritățile naționale, ASTRA și-a afirmat cu demnitate și consecvență poziția fermă împotriva proiectelor care urmăresc acordarea de drepturi colective minorităților și înființarea unor instituții publice pe criterii etnice. Un asemenea semnal a fost transmis de către participanții la Adunarea generală a Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita desfășurată la Toplița la începutul lunii iunie 2011. (Anexa 6)

Fără îndoială, activitatea ASTREI din localitățile Arcului Intracarpatic, la 150 de ani de la înființarea Asociațiunii, a fost și este mult mai diversificată și cuprinzătoare. Nădăjduim că va veni timpul redactării unei lucrări monografice cuprinzătoare dedicată activității ASTRA, din localitățile de la izvoarele Mureșului și Oltului, pentru a întregi tabloul general al Asociațiunii, de pe întreg cuprinsul românesc.

Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Arcani. Prima Școală Românească

**Volume referitoare la activitatea ASTREI și a unor personalități astriste marcante,
născute în Arcul Intracarpatic**

1. *Omagiul Mitropolitului Nicolae Colan (1893-1993)*, volum apărut cu binecuvântarea IPS Bartolomeu Anania, Editura Arhidiecezană, Cluj-Napoca, 1995, 224 p.
2. Ioan Lăcătușu, *Identitate și cultură la românii din secuime*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1995, 258 p.
3. Ioan Lăcătușu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, 182 p.
4. Aurel Nistor, *O pagină din istoria Bisericii și a Neamului*, Editura Carpații Răsăriteni, Sf. Gheorghe, 1999, volum îngrijit de Ioan Lăcătușu, 192 p.
5. Liviu Boar, *Despărțământul Reghin al Astei. Documente 1874-1940*, Reghin, 2001, 255 p.
6. Ioan Lăcătușu, *Spiritualitate românească și conviețuire interetnică în Covasna și Harghita*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2002, 350 p.
7. Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel *Românii din Covasna și Harghita*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, 750 p., volum apărut cu binecuvântarea, sprijinul și coordonarea P.S. Ioan Selejan
8. Nicolae Moldovan, *Mărturii despre oameni și locuri din Carpați*, Editura Arcuș, 2008, 204 p. (ediție îngrijită de Ioan Lăcătușu și Dan Manolăchescu)
9. *Pentru neam și pentru lege. Cuvântări și predici*, de Justinian Teculescu, reeditare, ediție îngrijită de Luminița Cornea, Sf. Gheorghe, 2006, 196 p.
10. *Omagiu Horia Colan la 80 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2006, 230 p. (coordonator Ioan Lăcătușu)
11. Ana Grama Brescan, *Români sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Județul Covasna. Contribuții documentare*, Editura Arcuș, 2007, 278 p.
12. Ioan Lăcătușu, *Dăinuire românească în Covasna și Harghita*, Editura România pur și simplu, București, 2007, 389 p.
13. Lazăr Costel-Cristian, *Românii din Ciuc în perioada interbelică*, Editura România pur și simplu, București, 2007, 290 p.
14. Ilie Șandru și Valentin Borda, *Un nume pentru istorie – Patriarhul Elie Miron Cristea*, Casa de Editură Petru Maior, Tg. Mureș, 1998, 321 p. (colaboratori Ioan Lăcătușu și Dorel Marc)
15. Luminița Cornea, Constantin Catrina, Ioan Lăcătușu, *Teculeștii din neam în neam*, Editura Angvstia, Sf. Gheorghe, 2008, 370 p.
16. Ioan Lăcătușu, Luminița Cornea, Ioan Luca *Personalități ale orașului Covasna*, Sf. Gheorghe, 2009, 324 p.
17. Nicu Vrabie, Constantin Costea, *Despărțământul Central Județean Miercurea Ciuc al Astei. Despărțământul Covasna-Harghita al Astei*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2009, 112 p.
18. *O candelă în Carpați – 15 ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2009, tipărită cu binecuvântarea, sprijinul și coordonarea Înaltpreasfințitului Ioan, Arhiepiscopul Episcopiei Covasnei și Harghitei (ediție îngrijită de Ioan Lăcătușu și Nicoleta Ploșnea), 1193 p.
19. Ana Grama, *Etnomuzeografie transilvană. Muzeul Asociațiunii (1905-1950)*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2010, 330 p.
20. Ion Bozdog, *Comoara dintr-un manuscris (regăsit după 66 de ani): Astra și românii din Secuime*, Ediție îngrijită de Constantin Mustață, Cluj-Napoca, 2010.

21. *Profesioniștii noștri 1 Ana Grama cercetător, etnomuzeograf și arhivist la 70 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2010, (coordonator Ioan Lăcătușu), 292 p.
22. Stela Buda, *Fundația Mihai Viteazul - 20 de ani de la înființare. Vremuri și oameni*, Editura Nico, Tg. Mureș, 2010, 324 p.
23. Lazăr Lădariu, Mariana Cristescu, *Pentru credință, neam și țară. Per aspera ad astra*, Editura Nico, Tg. Mureș, 2010, 290 p.
24. *Profesioniștii noștri 2, Liviu Boar, la 60 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2011, 555 p (coordonator Ioan Lăcătușu)

Anexa 2

Studii referitoare la activitatea ASTREI din județele Covasna, Harghita și Mureș

1. Liviu Boar, *Din activitatea Despărțământului Reghin al Astrei*, în „Reghinul cultural”, nr. III/1994, p.100 -116
2. Liviu Boar, *Activitatea Despărțământului Reghin al Astrei oglindită în documentele aflate în arhivele sibiene*, în „Marisia”, nr. 25/1996, p. 283-295
3. Dorin Goția, *Prelegerile și Conferințele ca mijloace de propagandă promovate de ASTRA la începutul secolului XX*, în Angvstia 4/1999, p. 289-298
4. Eugenia Crișan, *Un document inedit privind Despărțământul Brașov-Treiscaune al ASTREI aparținând profesorului Nicolae Bogdan*, în Angvstia 4/1999 p. 293-299
5. Vasile Crișan, *Araci (Arpătac) – o mlădiță viguroasă a ASTREI în Secuime*, în Angvstia 4/1999 p. 297-304
6. Nicu Vrabie, *ASTRA în viața spirituală a meleagurilor harghitene*, în Angvstia 6/1999 p. 201 -214
7. Liviu Boar, *Astra Reghin în documentele vremii*, în „Reghinul cultural”, nr.V/2001, p.213 -235
8. Ioan Lăcătușu, Gheorghe Tatu, *Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita*, în Revista română, anul VIII, nr 3 (29) / septembrie 2002, p. 9-11
9. Liviu Boar, *Abonați din Despărțământul Reghin al Astrei la „Biblioteca Poporală a Asociațiunii” la începutul secolului XX*, , în „Reghinul cultural”, nr.VII/2004, p. 182-186
10. Nicolae Moldovan, *A XXII-a Adunare Generală ASTRA de la Brașov din august 1883 oglindită în gazeta de limbă maghiară „Székely Nemzet”*, în Angvstia 8/2004 p. 127 - 131
11. Ioan Lăcătușu, *Activitatea etnomuzeografică a lui Elie Miron Cristea și Octavian C. Tăslăuanu*, în „Transilvania”, nr. 7-8 / 2005, p. 36-43
12. Ioan Lăcătușu, *Muzeele românești din județele Covasna și Harghita – continuatoare a tradițiilor astriste din zonă*, în „Cibinium”, Sibiu, / 2006, p. 86-95
13. Nicolae Marin Șara, *ASTRA reghineană în viața culturală a Mureșului Superior*, în „Sangidava”, nr.1/2007, p. 384 -391
14. Octavian D. Bucur și Carmen D. Bucur, *Despărțământul ASTRA din Toplița Română*, în „Sangidava”, nr.1/2007, p. 407-415
15. Lucian Giura, *Din activitatea Astrei toplițene*, în „Sangidava”, nr.2/2008, p. 319-329
16. Ioan Lăcătușu, *Mitropolitului Andrei Șaguna și românii ortodocși din protopopiatele Covasnei și Harghitei*, în „Telegraful Român”, nr. 33-36, 1-15 septembrie 2008
17. Ioan Lăcătușu, *Mitropolitul Andrei Șaguna și românii din Covasna și Harghita*, în „Bicentenarul nașterii Mitropolitului Andrei Șaguna”, Editura Asociațiunii ASTRA, Sibiu 2010, p.235 -240
18. Ioan Lăcătușu, *Ana Grama – un nume rostit cu respect în știința românească*, în „Profesioniștii noștri 1- Ana Grama la 60 de ani”, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2010, p. 64-70

19. Ana Dobreanu, *Din activitatea Despărțămintelor Ciuc și Odorhei ale ASTREI în perioada interbelică, în Profesioniștii noștri 2, Liviu Boar, la 60 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2011, p. 409-416
20. Dorel Marc, *ASTRA și promovarea valorilor identitare românești în Ținutul Giurgeului (Sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX) în Profesioniștii noștri 2, Liviu Boar, la 60 de ani*, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2011, p. 417-432
21. Ioan Lăcătușu, *Restituiri, Raportul Preotului Aurel Nistor, din ARACI, despre prelegerile pe teme economice ținute în „Țara Oltului”, în anii 1908-1909, Biblioteca ASTRA, Sibiu, 2011*

Anexa 3

Articole referitoare la activitatea ASTREI apărute în presa locală, regională și națională, semnate de Ioan Lăcătușu

1. *Restituiri. ASTRA și românii din Secuime (1)*, în *Cuvântul Nou*, anul III, nr. 540, 21 ianuarie 1992, p. 2
2. *Hronic. Din activitatea ASTREI*, în *Cuvântul Nou*, anul III, nr. 633, 6 iunie 1992, p. 2
3. *Hronic. Din activitatea ASTREI*, în *Cuvântul Nou*, anul III, nr. 636, 11 iunie 1992, p. 2
4. *Hronic. Din activitatea ASTREI*, în *Cuvântul Nou*, anul III, nr. 752, 21 noiembrie 1992, p. 4
5. *ASTRA la Târgu Secuiesc*, în *Cuvântul Nou*, anul V, nr. 1056, 26 februarie 1994, p. 2
6. *Din activitatea ASTREI*, în *Cuvântul Nou*, anul V nr. 1125, 7 iunie 1994, p. 2
7. *Aspecte din activitatea ASTREI în Secuime*, în *Cuvântul Nou*, anul V, nr. 1220, 18 octombrie 1994, p. 2
8. *A 90-a Adunare Generală a ASTREI la Arad*, în *Oituzul* nr. 27, în *Cuvântul Nou*, anul V, nr. 1230, 1 noiembrie 1994, p. 2
9. *Aspecte din activitatea ASTREI în Secuime*, în *Cuvântul Nou*, anul V, nr. 1240, 15 noiembrie 1994, p. 2
10. *Aspecte din activitatea ASTREI în Secuime*, în *Cuvântul Nou*, anul V, nr. 1259, 13 decembrie 1994, p. 2
11. *Aspecte din activitatea ASTREI în Secuime*, în *Cuvântul Nou*, anul V, nr. 1268, 25 decembrie 1994, p. 2
12. *Aspecte din activitatea ASTREI din secuime*, în *Cuvântul Nou*, anul VI, nr. 1272, 5 ianuarie 1995, p.2
13. *ASTRA din Secuime la serbările de la Blaj*, în *Cuvântul Nou*, anul VI, nr. 1280, 17 ianuarie 1995, p. 2
14. *Dezvelirea statuii Mitropolitului Andrei Șaguna în Sf. Gheorghe*, în *Oituzul* nr. 38, în *Cuvântul Nou*, anul VI, nr. 1457, 26 septembrie 1995, p.3
15. *Congresul cultural al Astrei*, în *Oituzul* nr. 39, în *Cuvântul Nou*, anul VI, nr. 1482, 31 octombrie 1995, p. 3
16. *Reactivarea Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1634, 11 iunie 1996, p. 3
17. *Deniile eminesciene de la Iași*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1643, 21 iunie 1996, p. 2
18. *Spiritualitatea românească în pragul mileniului trei - a 92-a Adunare Generală a ASTREI*, în *Oituzul* nr. 47, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1643, 25 iunie 1996, p. 3
19. *ASTRA și românii din ținuturile Covasnei și Harghitei*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1694, 3 septembrie 1996
20. *ASTRA și românii din ținuturile Covasnei și Harghitei*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1699, 10 septembrie 1996, p. 3

21. *ASTRA și românii din ținuturile Covasnei și Harghitei*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1707, 20 septembrie 1996, p. 3
22. *ASTRA și românii din ținuturile Covasnei și Harghitei*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1712, 27 septembrie 1996, p. 3
23. *ASTRA și românii din ținuturile Covasnei și Harghitei*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1739, 5 noiembrie 1996, p. 3
24. *ASTRA și românii din ținuturile Covasnei și Harghitei*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1749, 19 noiembrie 1996, p. 3
25. *ASTRA basarabeană – 70 de ani de la înființare*, în *Cuvântul Nou*, anul VII, nr. 1754, 26 noiembrie 1996, p. 2
26. *ASTRA și românii din Covasna și Harghita*, în *Revista română*, anul III, nr. 1(6)/1997, Iași, p. 4
27. *Adunarea Generală a Astrei*, în *Cuvântul Nou*, anul VIII, nr. 1791, 20 ianuarie 1997, p. 2
28. *Acasă la noi*, în *Oituzul* nr. 61, în *Cuvântul Nou*, anul VIII, nr. 1947, 26 august 1997, p. 3
29. *După 66 de ani, Sf. Gheorghe sărbătorește din nou, Adunarea Generală a ASTREI*, în *Cuvântul Nou*, anul VIII, nr. 1987, 11 octombrie 1997, p. 1-3
30. *A 93-a Adunare generală a ASTREI*, în *Cuvântul Nou*, anul VIII, nr. 1992, 17 octombrie 1997, p. 1-3
31. *Moment semnificativ pentru activitatea de viitor a Asociațiunii ASTRA*, în *Cuvântul Nou*, anul VIII, nr. 1994, 20 octombrie 1997, p. 3
32. *A 93-a Adunare Generală a ASTREI - Sfântu Gheorghe, 17-19 octombrie 1997*, în *Oituzul* nr. 63, în *Cuvântul Nou*, anul VIII, nr. 2001, 28 octombrie 1997, p. 3
33. *Ședința Consiliului Central al ASTREI*, în *Oituzul* nr. 67, în *Cuvântul Nou*, anul IX, nr. 2097, 24 februarie 1998, p. 2
34. *A 94-a Adunare generală a ASTREI – Blaj*, în *Oituzul* nr. 70, în *Cuvântul Nou*, anul IX, nr. 2172, 26 mai 1998, p. 2
35. *Rezoluția celei de a 94-a Adunări Generale ASTRA, ținută la 8-10 mai în municipiul Blaj*, în *Oituzul* nr. 71, în *Cuvântul Nou*, anul IX, nr. 2202, 30 iunie 1998, p. 3
36. *Liga cultural-creștină "Andrei Șaguna" – continuatoarea ASTREI în ținuturile Covasnei – președinte Ion Solomon, secretar Ioan Lăcătușu; Conferința Ligii (3 iulie 1999)*, în *Oituzul* nr. 84, în *Cuvântul Nou*, anul X, nr. 2531, 27 iulie 1999, p. 3
37. *A 96 –a Adunare generală a Astrei*, în *Adevărul Harghitei*, Anul XII, Nr. 2530, 3 octombrie 2000, p. 3
38. *ASTRA-140 de ani de strălucire: Per aspera ad astra, Recurs la memorie, Remember, Gânduri pentru perenitatea ASTREI, Cronica ASTRA*; pagină realizată de Dr. Gheorghe Tatu și Ioan Lăcătușu, în *Oituzul* nr. 103, în *Cuvântul Nou*, anul XII, nr. 3086, 22 mai 2001, p. 3
39. *Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita*, în *Buletinul Ligii Cultural-Creștine Andrei Șaguna*, nr. 2/2002, p. 44-48
40. *Serbările ASTREI de la Sibiu. Centenarul Muzeului Asociațiunii*, în *Cuvântul Nou*, din 23 august 2005, p. 2
41. *Semnificația unui monument-simbol al culturii românești*, în *Grai Românesc*, nr. 3 (32)/2006, p. 8
42. *Adunarea Generală a Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita*, în *Condeii ardeleni*, Anul III, Serie nouă, nr. 25 (60), 18-24 ianuarie 2008, p. 8
43. *În memoriam "Domnul limbii române" – George Pruteanu (1947-2008)*, în *Grai Românesc*, Anul IX, nr.1(38)/2008, p. 8
44. *Continuitate și schimbare în activitatea despărțămintelor ASTRA*, în „*Condeii ardeleni*”, Anul IV, Serie nouă, nr. 107 (142), din 23-29 octombrie 2009, și în „*Revista română*”, Anul XV, nr. 4 (58), p. 12

45. *În memoriam. Gheorghe Munteanu (1951-2009)*, în *Grai Românesc*, Anul XI, nr. 3 (44)/2009, p. 8
46. *Patriarhul Miron Cristea – sprijinitor al meseriașilor și industriașilor români din Ardeal*, în *Grai Românesc*, Anul XII nr.2(47)/2010, p. 9
47. *Apelul ASTREI pentru solidaritatea întregii societăți românești cu românii din județele Covasna, Harghita și Mureș*, în *Informația Harghitei*, Anul XXIII, nr. 5235, din 7 iunie 2011, p. 4-5

Anexa 4

Articole despre activitatea Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita

1. Ștefan Munteanu, *Reactivarea Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita*, în *ASTRA*, ani II(XXX), nr. 4-5-6 (244-245-246)/1996, Brașov
2. Miron Simedrea, *A 93-a Adunare Generală a ASTREI*, în *Revista Orăștiei*, nr. 4/1997
3. Vasile Câmpeanu, *A 93-a Adunare Generală a Asociațiunii ASTRA*, în *Foaia Poporului*, nr. 33-35 /1997, Sibiu.
4. Dumitru Manolăchescu, *ASTRA covăsneană renaște*, în *Cuvântul Nou*, Anul VIII, 1811 din 25 februarie 1997
5. Daniel Șerban, *Adunarea generală a Despărțământului ASTRA Covasna- Harghita*, în "Adevărul Harghitei", anul IX, nr. 1610, din 25 februarie 1997
6. Dumitru Acu, Vasile Câmpeanu, Virginia Hodorogea, *Raport de activitate al ASTREI pe perioada 1994-1998*, în *Foaia poporului*, nr. 41/1998
7. Vasilica Ciobanu, *Andrei Șaguna în contemporaneitate*, în *Cuvântul Nou*, nr. 3808, 13 octombrie 2003
8. Ana Sidon, *Spiritul ASTREI a renăscut*, în *Observatorul de Covasna*, Nr. 303 (166), 3 iulie 2006
9. Petre Străchinaru, *Monumentul ASTRA din Sf. Gheorghe*, în *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna”*, III, 2006
10. Valeria Pop, *Sub semnul Astrei*, în *Grai Românesc*, Anul IX, nr.1(38)/2008
11. Prof. Dr. Luminița Cornea, *Adunarea Generală a ASTREI – Despărțământul Covasna-Harghita*, în *Grai Românesc*, Anul IX, nr. 1 (42)/2009
12. Mircea-Cristian Ghenghea, *ASTRA și tinerii – nimic nou sub soare*, în *Revista română*, Anul XV, nr. 4 (58)/2009
13. Luminița Cornea, *Implicarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei în activitățile Despărțământului ASTRA al Covasnei și Harghitei*, în *Grai Românesc*, Anul IX, nr.4 (45)/2009
14. Monica Blaj, *Acasă la noi*, în *Cuvântul nou*, Anul XX, Nr. 5459, din 4 august 2009
15. Luminița Cornea, *ASTRA Covasna-Harghita și tabăra de cultură și civilizație românească Acasă la noi*, în *Grai Românesc*, Anul XII, Nr.3 (48), 2010
16. Ștefan Pătrânțaș, *Semnale de alarmă trase de vorbitori la evenimentul aniversar al Asociațiunii ASTRA*, în *Informația Harghitei*, Anul XXIII, nr. 5235, din 7 iunie 2011
17. Luminița Cornea, *ASTRA – 150 de ani de la înființare*, în *Grai Românesc*, Anul XIII, Nr. 2 (51)2011
18. Luminița Cornea, *Zilele Andrei Șaguna, ediția aXX-a*, în *Grai Românesc*, Anul XIII, Nr. 2 (51), 2011

**Scopul și obiectivele FORUMULUI CIVIC AL ROMÂNILOR DIN COVASNA,
HARGHITA și MUREȘ
(Extras din Statut)**

Federația FORUMUL CIVIC AL ROMÂNILOR DIN COVASNA, HARGHITA ȘI MUREȘ, denumită în continuare *Forumul* este persoană juridică de drept privat, fără scop patrimonial, nesubordonată vreunui partid politic, care are **scopul** de a asigura coordonarea și unitatea de acțiune a societății civile românești din județele Covasna, Harghita și Mureș, în vederea păstrării și dezvoltării identității naționale a românilor din cele două județe și asigurării unei conviețuiri interetnice normale cu ceilalți locuitori ai acestei zone, în interesul bunăstării generale și a binelui public, în contextul integrării României în structurile europene.

Obiectivele Forumului sunt:

- a) Promovarea și apărarea prin toate mijloacele legale a identității naționale, a drepturilor și libertăților cetățenești ale românilor din județele Covasna, Harghita și Mureș, în condițiile specifice conferite în această zonă de ponderea lor numeric scăzută;
- b) Sprijinirea accesului comunităților românești la resursele derulate prin programele și proiectele de dezvoltare promovate și finanțate de autoritățile publice centrale și locale, precum și de organizațiile europene;
- c) Stimularea constituirii și funcționării unor asociații comunitare locale, ca forme legale de autoorganizare a comunităților românești, care să reprezinte interesele specifice ale acestora în vederea soluționării problematicei cu care se confruntă;
- d) Reprezentarea intereselor comunităților românești din județele Covasna, Harghita și Mureș în raporturile cu autoritățile publice locale și centrale, precum și cu diferitele organisme internaționale;
- e) Obținerea statutului de participant, ca parte direct interesată, în consultările și negocierile purtate pe plan local, regional, național și internațional premergătoare adoptării unor decizi, hotărâri sau acte normative ale căror efecte vizează interesele românilor din Covasna, Harghita și Mureș
- f) Recomandarea persoanelor reprezentative din societatea civilă românească, din cele două județe, pentru a candida, în condițiile legii, la alegerile locale și parlamentare, sau pentru alte funcții și demnități publice;
- g) Sprijinirea Bisericii strămoșești în lucrarea de revigorare a credinței, în promovarea unui dialog ecumenic cu celelalte culte din zonă;
- h) Acordarea de asistență și suport logistic și moral unităților de învățământ cu predare în limba română din cele două județe;
- i) Sprijinirea instituțiilor românești de cultură existente în județele Covasna Harghita și Mureș pentru păstrarea și dezvoltarea tradițiilor, a patrimoniului cultural și spiritual;
- j) Sprijinirea mass-media de limbă română (presa scrisă, posturi radio și TV) din cele trei județe și realizarea unui parteneriat cu mass-media națională;
- k) Protejarea și cinstirea limbii române, a însemnelor și simbolurilor naționale;
- l) Acordarea de burse de studii, premii, diplome și alte însemne de merit celor ce contribuie semnificativ la realizarea scopului și obiectivelor Forumului;
- m) Sprijinirea activităților proprii ale asociațiilor și fundațiilor componente;

- n) Organizarea de activități filantropice și de asistență socială;
- o) Dezvoltarea unor parteneriate active cu românii de pretutindeni și cu organizații ale acestora din țară și străinătate;
- p) Demersuri pentru inițierea și susținerea unui dialog constructiv cu societatea civilă a comunităților maghiare din cele trei județe, în vederea conviețuirii în spiritul cunoașterii și aprecierii valorilor specifice și comune, al înțelegerii și conlucrării în interes general și pentru eliminarea oricăror forme de discriminare pe motiv de etnie sau confesiune;
- q) Combaterea și contracararea manifestărilor rasiste, șovine, xenofobe și a tendințelor de enclavizare etnică a zonei;
- r) Monitorizarea vieții publice locale și sesizarea instituțiilor publice naționale și internaționale, precum și a opiniei publice, despre încălcările drepturilor și libertăților cetățenești.

Sursa: site-ul www.forumharghitacovasna.ro

Anexa 6

Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita

APEL

pentru solidaritatea întregii societăți românești cu românii din județele Covasna și Harghita

Vineri, 3 iunie 2011, în sala mare a Casei de Cultură din municipiul Toplița, jud. Harghita a avut loc adunarea generală a Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita. La adunare au participat aștrști din cele două județe, prof. univ. dr. Dumitru Acu, președintele Comitetului Central al Asociațiunii ASTRA, precum și numeroși invitați, în rândul cărora s-au aflat: deputații Mircea Dușa și Vasile Gliga, ing. Stelu Platon, primarul municipiului Toplița și majoritatea primarilor comunelor din bazinul Topliței, conducerea despărțămintelor Tg. Mureș și Reghin ale ASTREI, preoți, profesori, membrii ai altor asociații culturale românești din cadrul Forumului Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș.

Adunarea s-a desfășurat sub semnul aniversării a 150 de ani de la înființarea ASTREI și marcării a 100 de ani de la adunarea generală a Despărțământului Reghin al ASTREI, eveniment care a avut loc la Toplița, la data de 3 iunie 1911. Conform prevederilor statutare, adunarea a aprobat raportul de activitate pe anul 2010 prezentat de președintele despărțământului prof. Constantin Costea, raportul Comisiei de cenzeni prezentat de prof. Doru Doboreanu, programul de activitate și planul de venituri și cheltuieli pe anul 2011. A fost ales un nou comitet de conducere al despărțământului format din: prof. dr. Luminița Cornea – președinte, prof. drd. Costel Cristian Lazăr – primvicepreședinte, prof. Dorina Drăghici Moraru și Constantin Costea – vicepreședinți, învățătoarea Olga Gheorghincă – secretar și alți șase membri. La finalul adunării, ansamblul folcloric Izvorașul din Gălăuțaș a prezentat un frumos program de cântece și dansuri românești specifice zonei etnografice locale.

Pe lângă problemele vizând promovarea culturii și solidarității românești de către cercurile ASTRA din județele Covasna și Harghita, participanții la dezbateri au evidențiat faptul că, ultimele evoluții, precum: deschiderea la Bruxelles a unei „reprezentanțe a Ținutului Secuiesc”, aplicarea unei strategii care urmărește înfăptuirea autonomiei teritoriale pe criterii etnice, sub forma colaborării dintre „autoguvernările locale” din

județele Covasna, Harghita și Mureș, afișarea ostentativă a comportamentului de „stat în stat”, inițierea și organizarea de către autoritățile locale de evenimente publice culturale sau de altă natură exclusiv pentru minoritatea maghiară, inversarea raportului constituțional dintre limba română și limba maghiară în inscripțiile publice, **sunt certitudini care vin să consacre un statut de facto așa-zisului ținut secuiesc și care, în anii următori, sub presiunea maghiară și pe fondul slăbiciunii autorităților române, poate să devină de jure o entitate distinctă față de Statul Român.**

Din multitudinea aspectelor care vizează nerespectarea legilor și a prevederilor Constituției, discriminarea, marginalizarea și asimilarea populației românești în județele Covasna, Harghita și parțial Mureș, au fost prezentate fapte care atentează la dănuirea românească în această parte de țară, precum:

În județele Covasna și Harghita continuă practica condiționării ocupării posturilor în administrația publică, altele decât cele prevăzute de lege, (practică generalizată și la unele societăți comerciale) de cunoașterea limbii maghiare.

În majoritatea primăriilor, caselor de cultură, bibliotecilor, centrelor de cultură ș.a., din județele Covasna și Harghita, nu este încadrat niciun funcționar român (ex. bibliotecile județene, casele municipale de cultură, primăriile municipale, orășenești și comunale ș.a.).

Instituțiile publice de cultură nu sunt preocupate de istoria și cultura românilor din cele două județe. Monografiile locale, albumele de prezentare a patrimoniului cultural local, pliantele turistice ș.a. prezintă caracterul monoetnic al județelor respective, făcând abstracție de istoria, cultura și patrimoniul creat de populația românească din zonă. Volumele de istorie locală, albumele și pliantele turistice au un conținut nostalgic și promovează separatismul și autonomia teritorială a așa-zisului „Ținut secuiesc”.

Nu sunt respectate, în majoritatea cazurilor, prevederile legale privind numirea de directori sau directori adjuncți români în școlile mixte.

Nu sunt aplicate prevederile legale privind respectarea limbii române ca limbă națională; site-urile majorității primăriilor și a unor instituții publice sunt redactate numai în limba maghiară; inscripționarea străzilor și a denumirii unor instituții și societăți este făcută, mai întâi în limba maghiară, cu litere mari, și apoi în limba română cu litere mici; afișele și programele unor manifestări culturale, științifice și civice, finanțate din fonduri publice, sunt redactate numai în limba maghiară; se extinde modalitatea de întocmire a documentelor și a corespondenței oficiale între autorități și instituții publice în limba maghiară.

Este continuată practica discriminărilor față de finanțarea proiectelor asociațiilor culturale românești de către consiliile județene Covasna și Harghita și de către majoritatea consiliilor locale din cele două județe.

Continuă adoptarea unor hotărâri ale consiliilor municipale și orășenești de schimbare a denumirii ultimelor străzi care mai poartă numele unor personalități ale istoriei și culturii naționale.

S-a reafirmat faptul că, românii din această parte de țară nu dispun de instrumente legale și pârgii eficiente pentru a contracara prin forțe proprii efectele negative ale descentralizării în raporturile cu autoritățile administrației publice locale aflate sub autoritatea perpetuă a UDMR.

De aceea, participanții la Adunarea generală a Despărțământului ASTRA Covasna-Harghita adresează autorităților statului: Parlamentului României, Președinției, Guvernului, următoarele solicitări:

Cerem ca prin lege, să fie stabilite garanții în procesul de descentralizare, care să evite abuzurile și discriminările românilor numeric inferiori de către autoritățile locale.

Solicităm Camerei Deputaților să nu adopte Legea statutului minorităților naționale, act normativ care urmărește în fapt reglementarea drepturilor colective,

teritorialitatea ca element fundamental al exercitării drepturilor colective și definirea Statutului Român ca stat multinațional.

Solicităm Parlamentului să respingă legea privind regionalizarea României, în forma propusă de UDMR.

Solicităm instituțiilor abilitate ale Statului Român să ia măsurile ce se impun pentru **respectarea Constituției României și legilor țării referitoare la respectarea limbii române ca limbă națională, respectarea simbolurilor și valorilor românești, combaterea tuturor manifestărilor neorevizioniste, a celor cu caracter fascist, rasist sau xenofob, inclusiv a celor care exprimă dispreț pentru însemnele României.**

Cerem eliminarea **practicilor discriminatorii de promovare și finanțare a proiectelor** de dezvoltare a localităților românești și ale asociațiilor culturale românești, de către consiliile județene și locale din județele Covasna și Harghita. Reînnoim solicitarea de a se **asigura finanțarea, de la bugetul central,** a proiectelor asociațiilor culturale românești din aceste județe.

Cerem organelor în drept să interzică **activitatea unor organizații extremist-separatiste care deși nu sunt înregistrate legal, fac propagandă pentru scoaterea unei părți a teritoriului național de sub autoritatea statului român și acționează fățiș și nestingherit pentru enclavizarea etnică a zonei Covasna, Harghita și parțial Mureș,** sub denumirea așa-zisului „ținut secuiesc”.

Reînnoim apelul nostru la solidaritatea întregii societăți românești, deoarece opinia publică românească trebuie să înțeleagă faptul că probleme precum separatismul, izolarea, a două limbi oficială, discriminarea românilor pe meleagurile natale nu sunt doar probleme ale românilor din Arcul Intracarpatic, ele vizează întreaga țară.

În numele Comisiei de redactare a comunicatului,
Dr. Ioan Lăcătușu

Toplița, 4 iunie 2011

Sursa: Apelul ASTREI pentru solidaritatea întregii societăți românești cu românii din județele Covasna, Harghita și Mureș, în „Informația Harghitei”, Anul XXIII, nr. 5235, din 7 iunie 2011, p. 4-5

MOMENTE DIN ACTIVITATEA DESPĂRȚĂMÂNTULUI ASTRA DIN CÂMPIA TURZII. DOCUMENTE DIN ARHIVA ȘTIINȚIFICĂ A MUZEULUI ASTRA

În anul 2011 Arhiva Științifică a Complexului Național Muzeal ASTRA s-a îmbogățit cu o donație modestă cantitativ, dar valoroasă calitativ. Este vorba de materiale oglindind activitatea unui despărțământ al ASTREI care, în perioada interbelică, a fost deosebit de activ impunându-se pe plan cultural. Documentele constau în programe de manifestări, afișe, dactiloscrite ale unor conferințe, ilustrații, alături de reproducerea fotografică a diplomei de recunoaștere ca membru fondator și unele însemnări memorialistice, toate aparținând fostului președinte al acestuia ing. Ionel Floașiu, ai cărui urmași au considerat potrivit să le doneze instituției noastre.

ASTRA și-a consemnat și popularizat activitățile prin revista Transilvania, Anale, Foaia Poporului și Calendarele sale. Sunt înscrise date despre acțiunile întreprinse, situațiile financiare, membri, despărțăminte, realizările, întrunirile la diferite nivele cu discuțiile și hotărârile luate. Tabloul cu rolul Asociațiunii în viața culturală românească pare complet și totuși mai pot fi făcute precizări, mai există detalii care pot fi creionate, mai există documente care se descoperă ca această mică colecție de familie ce aduce detalii despre activitatea unui despărțământ despre care sunt păstrate puține documente.

După 1918, când nu mai funcționa în umbra cenzurii austro-ungare, activitatea ASTREI înflorește și se multiplică implicările sale în plan social-cultural. *Asociațiunea* susține dezvoltarea unei Români moderne prin eforturile depuse în ridicarea nivelului de instruire pe plan profesional și prin creșterea nivelului cultural al poporului. Activitatea din Câmpia Turzii este un elocvent exemplu de punere în practică a acestei „doctrine astriste”.

În 1925, prin decret regal, două sate din apropierea Turzii, de pe malul râului Arieș, cu atestări documentare în secolul al XVII-lea, Ghiriș-Arieș și Ghiriș-Sâncrai, erau reunite într-o nouă unitate administrativă: comuna Câmpia Turzii¹. Așezarea lor în centrul Transilvaniei, cu acces la calea ferată și la conducta de gaz, fusese definitivă în 1920 pentru amplasarea aici a unei fabrici de cabluri, sârmă, cuie, cele mai necesare produse laminate, „Industria Sârmei”, care va deveni curând „o stea” pe firmamentul industriei românești. Înființată cu capital românesc, va fi în multe domenii o premieră în peisajul economiei și culturii României interbelice.

„Industria Sârmei” va polariza toate aspectele vieții localității, având rol determinant în evoluția acesteia. În primul rând numărul locuitorilor crește substanțial, de asemenea, componența etnică se schimbă. Numeroși mărgineni se vor stabili aici unde li se oferea posibilitatea unei calificări profesionale și condiții de muncă bune, deoarece conducerea întreprinderii, inspirându-se din modelul american a lui H. Ford (broșura H. Ford: *Cum am reușit*, circula și în traducere românească), căuta să rezolve toate problemele impuse de necesitatea obținerii unei forțe de muncă stabile și de calitate. Politica conducerii urmărea crearea de cadre, mai ales românești, cu o cât mai bună calificare care să facă întreprinderea performantă și competitivă în noua piață de după război. În afara nevoilor materiale, cele spirituale nu erau neglijate, mai ales când la conducerea întreprinderii, în 1930, a ajuns un director, născut în Mărginime și crescut în spiritul ASTREI: primul inginer

¹ Coriolan Suciu, *Dictionar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1967-1968.

român angajat în 1922, Ionel Floașiu¹.

Acesta provenea dintr-o familie modestă, dar dragostea de învățătură, dascălii deosebiți pe care i-a avut precum și experiența studiilor în Budapesta sau Praga și cea a războiului care l-a purtat din Galiția în Italia, l-au format ca un om, excelent profesional, dar și cu o mare deschidere culturală, dornic mereu de cunoaștere și mai ales de a-și pune toată experiența în slujba celorlalți. S-a implicat în viața instituției, a membrilor ei, a localității, total, cu dăruire și competență. A pus piatră de temelie la Biserica ortodoxă, Școala de ucenici, Casa de cultură, Stadion și s-a implicat personal în activitățile desfășurate, cor, conferințe².

Despărțământul ASTRA funcționa din anii '30. Îl găsim menționat în calendarele din 1930, 1937 ca având între 15-17 membri, la conducere figurând preotul greco-catolic³. În calendarul din 1937 este menționat președinte Ionel Floașiu, fapt confirmat și de unul din documentele din arhivă, o scrisoare a conducerii central a „Industriei Sârmei” care-și manifestă satisfacția acestei alegeri⁴. Diploma de recunoaștere a calității acestuia ca membru fondator și principiile astriste îi guvernaseră adolescența și studenția și gratie părintelui Iosof, parohul din satul natal Galeș, el însuși activ membru al ASTREI. Energic și entuziast⁵ va depune tot atâta efort în munca pe plan cultural ca și în cea din fabrică. Corul Șoimii Carpaților, în care cânta și pe care îl conducea uneori, devine renumit⁶. Dirijor era Nicolae Botezan și el un entuziast susținător al vieții cultural-muzicale. Atât corul cât și echipele de „șoimi și șoimane” participă la concursuri și demonstrații în orașele ardelenne ba chiar și în capitală, unde se remarcă câștigând premii.

Transilvania, buletin de tehnică și cultură (nr. 4, aug.-sept. 1939) acordă pe drept cuvânt mai multe rânduri acestui despărțământ față de cele din orașe mari, dându-l de exemplu: *Despărțământul Câmpia Turzii condus de dl. Ing. I. Floașiu, a organizat două cursuri de menaj pentru soțiile muncitorilor și meseriașilor de la Industria Sârmei. Ele au fost urmate de 60 de femei. Acest desp. poartă de altfel multă grije pentru educația, în spirit românesc, a muncitorilor dela întreprinderea amintită. Corul lui a câștigat premiul I pentru corurile rurale-muncitorești, la concursul ținut la București în 6-7 iunie a.c.*

Mica comună ce va deveni curând oraș, ca și localitățile din jur, beneficiază de un program cultural bogat și de bună calitate; conferințe ținute de profesori universitari, programe muzicale, participări sportive. Atât de sărbătorile religioase cât și de cele naționale se țin cuvântări și concerte cu piese românești potrivite evenimentului. Chiar și în perioada încordată a anilor '40 viața culturală pulsează, o dovedesc tocmai astfel de „mărturii”.

Afișele, invitațiile din fondul arhivistic, demonstrează o activitate intensă culturală care urmărea popularizarea unor creații românești, dar și din repertoriul internațional, punctarea unor date istorice prin conferințe tematice, sărbătorirea Crăciunului și Paștelui, prezentarea unor personalități culturale care erau invitate la conferințe, ajutorarea unor categorii sociale sau a unor comunități aflate în dificultate, popularizarea tradițiilor, oferirea posibilității celor talentați de a se afirma, accesul celor interesați la valori culturale. Un întreg univers prinde contur prin parcurgerea acestor materiale.

Demersul nostru urmărește să accentueze importanța unor documente care „dau chip evenimentelor”. În general, cu excepția publicațiilor de specialitate, materialele „publicitare” cum sunt afișele, invitațiile, programele, ce consemnează conținutul unei

¹ Detalii privind evoluția și activitatea „Industriei Sârmei” ca și despre I. Floașiu se regăsesc în volumele aniversare editate în 1995: *Industria Sârmei S.A. Câmpia Turzii 1920-1995*, p. 126-128, și 2000, Nemeș, M. N.: *Industria Sârmei Câmpia Turzii 1920-2000*, p. 55-57.

² Carmina Maior, *Și „alte figuri din Mărginime”*, în *Țara Bârsei*, Brașov, 2010, p. 168-173.

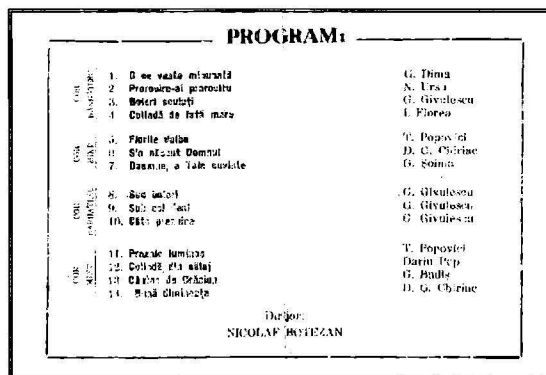
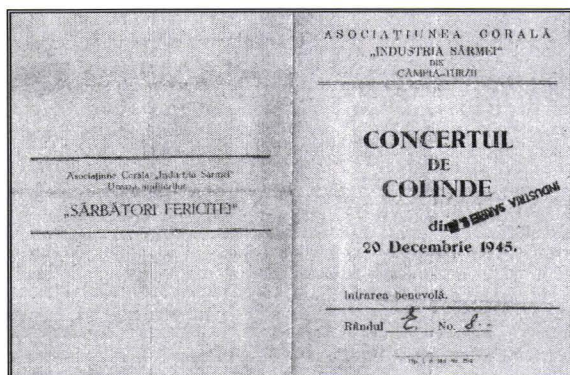
³ Pr. Mihail Ilieșiu în 1930 și pr. Onoriu Savu în 1936.

⁴ Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, nr. 7/2011.

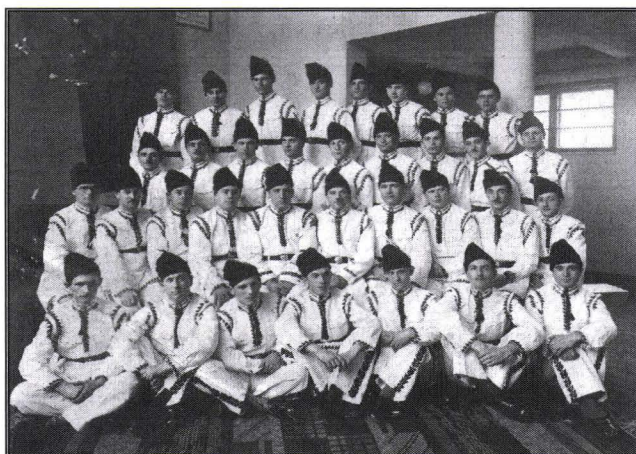
⁵ Pamfil Matei, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 298.

⁶ Fotografia corului apare în *Calendarul ASTREI și Foi Poporului* din 1947, p. 83.

manifestări, lipsesc din arhive și este normal pentru că nu a fost, la data aceea, niciun motiv să fie colecționate, deoarece sunt modeste, simple, fără reprezentări grafice. Astfel, avem statistici care menționează numărul manifestărilor (concerte, conferințe etc.), dar nu și conținutul lor. Ori, faptul că cineva a păstrat, totuși, astfel de mărturii aduce un câștig celor care studiază o perioadă istorică de mare importanță pentru noi.

Invitație la concert de colinde, 1945

Corul „Șoimii Carpaților” de la industria sârmei Câmpia Turzii

Diploma de membru fondator, Ionel Floașiu

DESPĂRȚĂMÂNTUL „ASTRA“

ȘI SECȚIA

„MUNCĂ ȘI LUMINĂ“ dela IND. SÂRMEI S. A.

DIN CÂMPIA - TURZII

IN COLABORARE CU

DESP. „ASTREI“ DIN LUDUȘ, JUD. TURDA,

aranjează în seara zilei de Sâmbătă 8 Iulie 1944

orele 19 fix în sala de spectacole din Luduș,

UN MARE CONCERT

Corul Astra „Șoimii Carpaților“ dela Industria Sârmei din Câmpia - Turzii va executa 10 bucăți corale, iar corul tineretului din Câmpia - Turzii dela șc. secundare (în număr de 95 persoane) va executa 4 bucăți corale.

În pauză,

D-I ING. IONEL FLOAȘIU

va rosti o conferință intitulată:

„50 ANI DELA PROCESUL MEMORANDULUI“

Tip. I. S. Md. Nr. 1277

Corurile mixte și bărbătești ale Uzinelor Industria Sârmei S. A.

DIN CÂMPIA-TURZII

va da un mare

A. 12.

CONCERT

În ziua de Duminică 25 Noembrie 1945, orele 21 fix în sala „Casei Culturale“ Industria Sârmei, la care onoratul public este rugat a lua parte

PROGRAM

1. G. Muzicescu Concertul I
a. Andante b. Adagio c. Allegro
Solo: Dna. Ines Rudea, Dna. Mariana
Aida, Dna. Victoria Filip și
d-nii Dr. Gh. Cucu, Vasile Gherman
 2. Ph. J. Rameau Inimul nopții.
 3. A. Bena La fântână.
 4. I. Vidu Lugoiana.
 5. G. Cucu Cântec de dor.
 6. V. Sumski Calul Dracului.
 7. Iacob Mărganu Cucușor
Solo: Dr. Gh. Ciucan
 8. Sabin Drăgoi Bănățana
- PAUZĂ:**
9. I. Vidu Răsunetul Crisanei
Solo: tenor. Dr. Gh. Ciucan
 10. N. Oancea Ce stai bade, tot pe prag?
 11. Al. Zitra Lasă lumea.
 12. T. Brediceanu Din „Sezătoare“.
 13. G. Cucu Frumosul vine pe apă.
 14. I. Niculescu Iac'asa.
 15. Fl. Badolu Câte fete sunt în sat.
- La pian: Dna. Etsosaki
Dirijor: NICOLAE BOTEZAN
- Venitul net este destinat Școlii primare de stat din Câmpia-Turzii

Rândul

Nr.

Desfășurarea concertului va avea loc în sala de spectacole din Turda în ziua de 24. Noie. 1945

Acelaș concert la 17. Noie. la Turda.

CORUL MIXT al desp. „ASTRA“

„INDUSTRIA SÂRMEI“

CÂMPIA-TURZII

va da un mare

CONCERT

ÎN ZIUA DE SÂMBĂTĂ, 16 Iunie 1945, ORELE 21¹⁵ ÎN SALA CASEI CULTURALE A „INDUSTRIEI SÂRMEI“

Program:

1. Concertul I cu acompania. pian de pian G. Muzicescu
a. Andante
b. Adagio
c. Allegro moderato
Solo: Ines Badea, Letitia Brașovan Mariann
Andreica, Victoria Filip și Vasile Gherman
La pian Cassia Iorga
 2. Inimul nopții Ph. J. Rameau
 3. Răsunetul Crisanei I. Vidu
Solo de tenor: Teodor Căpușan
 4. Ce stai bade tot pe prag? N. Oancea
 5. La fântână A. Bena
 6. Lugoiana I. Vidu
- PAUZĂ**
7. Dunărea Albastră Johann Strauss
Execută la pian de eleva Laura Nemes
 - 8) Două cântece căsătore de Elena I. Baciu,
 - 9) acompania la pian de Cassia Iorga
 - 10 Cântec de dor G. Cucu
 - 11 Din „Sezătoare“ S. Brediceanu
 - 12 Iac'asa I. Niculescu
 - 13 Frumosul vine pe apă G. Cucu
- Dirijor: NICOLAE BOTEZAN.

Bilete lei 800, 600, 400, 300 și 200— Tip. I. S. Md. Nr. 169

ȘCOALA DE ELEVII UCENICI „INDUSTRIA SÂRMEI S. A.
DIN CÂMPIA - TURZII

va da un

FESTIVAL ARTISTIC

în ziua de Sâmbătă 1 Decembrie 1945, orele 21 fix în sala cinematografului, la care onoratul public este rugat a lua parte.

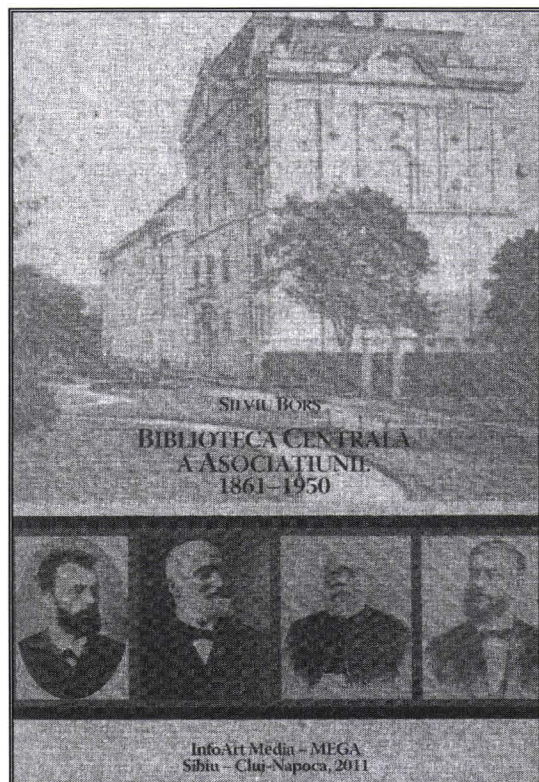
PROGRAM

1. Inimul Regal Corul elevilor ucenici
 2. Cucu solo executat de elev. uc. Crisân Cornel
 3. Măi Gheorghită recit. uc. Fetia Alexandru
 4. Noi vom rămâne corul elevilor ucenici
 5. Eu mă duc codrul rămâne
 6. Hora noastră dialog: Patruș, Ioan
 7. Tiganul și neșul (Indocean Ioan)
- PAUZĂ**
8. Găosfele lui Trandafir, comedie în 3 tablouri de T. Moștescu
- DISTRIBUȚIA**
- T. M. Locotenent Suciu Vasile
Frl. Ordonaș Școțean Vasile
Dina logodnică M. Todea
Coana Caliopei, mama Ginel I. Potean
M-ne. Costel, fierăreasa A. Modina
9. La fântână corul elevilor ucenici
 10. Vântuleț de primăvară
 11. Călușă
 12. Tiganul și ardell recit. Fetia Alexandru
 13. Și-am zis verde rozmarin corul elevilor ucenici
 14. Pupi de flori
- Dirijor: Demureac T. în colaborare cu d-nii (Maler Gh.
(Opândean Șt.)

Tip. I. S. Md. Nr. 277

Afișe privind activitatea culturală a despărțământului ASTRA Câmpia Turzii

BIBLIOTECA CENTRALĂ A ASOCIAȚIUNII ȘI BIBLIOTECARII SĂI – RAPORT ASUPRA UNUI PRIM SECOL DE EXISTENȚĂ –

Silviu Borș realizează o istorie a *Bibliotecii Centrale a Asociațiunii*, de la înființare până în anul 1950, ordonată cronologic și în funcție de coordonatorii activității instituției. Demersul este așadar unul voit linear, plecând de la amenajarea primei biblioteci adresate publicului românesc – și cu carte românească – din Transilvania, trecând în revistă obiectivele principale ale acesteia și eforturile conducerii *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, înființată în 1861 la Sibiu, de a susține formarea unei clase de intelectuali români și de popularizare a culturii naționale în rândul maselor, fapt ce ar fi dus, cu certitudine, către o evidențiere a valorilor identitare românești, în general. Așa cum se va întâmpla și cu al doilea obiectiv important al Asociațiunii, muzeul istoric și etnografic al românilor, biblioteca era deja precedată, chiar la Sibiu, de o instituție cu profil similar, dar care era axată pe cultura săsească. Ne referim, desigur, la Biblioteca Brukenthal.

Cercetătorul prezintă, prin intermediul diverselor documente de evidență, de corespondență sau de raportare a conducătorilor bibliotecii, atât progresul numărului de cărți din inventar, cât și clasarea acestora și specializarea, în timp, a angajaților. Aparent monoton, discursul analitic urmărește cu maximă atenție firul istoric, trasând o imagine elocventă a bibliotecii în fiecare moment al evoluției sale.

Aflăm astfel că numărul de cărți rămâne relativ mic timp de decenii întregi, uneori pentru că era interzis importul de carte românească din celelalte provincii locuite de români, alteori pentru că fondurile alocate achizițiilor erau nesemnificative, iar în unele cazuri pentru că nu apăreau destule titluri de carte românească, de rezolvarea acestui neajuns ocupându-se, cu mare succes, chiar Asociațiunea, prin editarea *Enciclopediei Române* (1898-1904), a colecțiilor *Biblioteca Poporală a Asociațiunii* (296 de titluri, începând din 1900), a *Bibliotecii pentru tineret* (9 titluri) și a *Bibliotecii ASTRA* (32 de titluri). În multe momente ale sale, biblioteca și-a îmbogățit semnificativ colecțiile prin intermediul donațiilor unor importanți oameni de cultură.

Fiind reprezentanta Asociațiunii *la centru*, adică în orașul în care luase ființă, Biblioteca avea menirea nu doar de a fi punctul de reper esențial în privința cărții românești, ea trebuia să servească drept model numeroaselor biblioteci orășenești sau sătești care aveau să apară ulterior și care aveau să fie completate, la rândul lor, de biblioteci mobile, acest din urmă element dovedind un spirit cât se poate de modern în înțelegerea funcțiilor acestei instituții. Mai mult decât atât, fondatorii ei și-au propus să dezvolte secții specializate, atât în domeniul cultural, cât și pentru toate ramurile științifice importante.

Asociațiunea își propunea, de la bun început, un obiectiv uriaș: „Imaginată la început ca fiind instituția academică națională a românilor transilvăneni, apoi societatea culturală națională care să polarizeze în jurul programului său, pe lângă publicul larg, și celelalte societăți culturale transilvănene, Asociațiunea urmărea îmbunătățirea stării materiale și a nivelului cultural al publicului românesc printr-un program cultural și educațional concretizat în organizarea de manifestări cu impact regional sau național precum acordarea de burse de studiu, premiarea și publicarea de studii și cercetări referitoare la istoria românilor și de manuale școlare, organizarea de conferințe și prelegeri populare, înființarea și organizarea de așezăminte culturale în mediul rural și urban, precum case naționale, cămine culturale, biblioteci publice, muzee și expoziții cu profil istorico-etnografic (...).”¹ Membrii Asociațiunii trebuiau să colecționeze și să prezinte publicului românesc cele mai însemnate valori literare, științifice și de patrimoniu național, în acest demers cartea și, implicit, biblioteca, jucând un rol central. Pe lângă funcția sa de colecționar și de păstrător al cărții românești, biblioteca trebuia și avea să devină un veritabil reper identitar, un stâlp de rezistență al conștiinței de neam a românilor.

Exegetul urmărește cu atenție elemente precum regulamentul de funcționare a bibliotecii, tipurile de catalogare, cu avantajele și cu lipsurile lor, evoluția numărului de angajați sau statutul bibliotecarului. Neavând la dispoziție personal specializat și nepunând bazele unei școli de specialitate, biblioteca și-a format oamenii ad-hoc, aceștia adaptându-se cum puteau cerințelor instituției și folosind, de multe ori, soluții tehnice improvizate. Ceva mai târziu, bibliotecarii Asociațiunii aveau să călătorească în țări occidentale în căutare de modele, ajutorul esențial venind, în cele din urmă, odată cu mutarea temporară a Universității clujene la Sibiu.

Primul bibliotecar al Asociațiunii avea să facă operă de pionierat în domeniu, fiind nevoit să coordoneze un proiect ambițios a cărui principală certitudine era năzuința colegilor săi din Asociațiune de ducere la îndeplinire a unui plan grandios de promovare a valorilor culturii românești. Conducând biblioteca în perioada 1861-1865, Visarion Roman se va confrunta cu restricționarea circulației cărților românești în spațiul transilvan (interdicția a fost ridicată în 1863), și cu dificultatea creării unei colecții consistente, motiv pentru care sunt făcute primele apeluri la donații. Nu se stabilise clar de la început nici modalitatea de clasificare a colecțiilor, singurele precizări fiind legate de scopul bibliotecii, pentru care Timotei Cipariu prezentase și un statut: „Profilul bibliotecii (...) era acela de bibliotecă națională a românilor, nu una populară, ci una științifică (...)”², punând așadar accent mai degrabă pe formarea unei clase de elită cât mai consistente, căreia trebuia să-i urmeze cultivarea maselor. Rapoartele următorilor bibliotecari vor prezenta detalii dintre cele mai diverse, de la predarea/primirea gestiunii, până la numărul de intrări noi sau la salariile angajaților.

Cercetătorul urmărește cu atenție evoluția regulamentului și a clasării colecțiilor. Ajuns abia în 1893 la o a doua versiune completă, regulamentul lasă în continuare de dorit, în ciuda experienței acumulate: „Deși trecuți deja prin experiența a aproape un sfert de veac de bibliotecărie, putem observa, în cazul acestui al doilea regulament, timid și el în ceea ce privește reglementările, că deosebirile nu sunt semnificative față de primul și țin mai degrabă de registrul lingvistic decât al unei practici profesionale de profil”.³

Numărul mare de date incluse pare să transforme pe alocuri, studiul prezent într-un raport cuprinzător al activității bibliotecarilor vremii. Perspectiva este, evident, una de specialist al domeniului, premonitoare oarecum pentru funcția de director al bibliotecii pe care Silviu Borș avea s-o preia chiar în anul publicării cărții. În unele cazuri, când sunt tratate evenimente cu un impact deosebit, exegetul stăruiește asupra faptelor, insistând asupra logicii interne a înlănțuirii acestora și asupra impactului pe care l-au avut asupra

¹ Silviu Borș, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii*, Sibiu-Cluj, InfoArt Media-Mega 2011, p. 47-48.

² *Ibidem*, p. 56.

³ *Ibidem*, p. 106.

dezvoltării bibliotecii. Așa se întâmplă cu momentul construirii *Casei Naționale* – proiectul fiind discutat în 1897, în cadrul Adunării Generale de la Mediaș -, imobil care avea să adăpostească, la început, atât biblioteca, cât și muzeul Asociațiunii. Început câțiva ani mai târziu, imobilul avea să fie inaugurat în 1905, an în care a fost organizată și prima expoziție importantă a Muzeului Asociațiunii.

Nu este neglijat rolul revistei *Transilvania* în evoluția bibliotecii, aici publicându-se atât catalogul (în 1881), cât și liste cu noi achiziții (în 1896, de exemplu) sau *Apelul către publicul român*, în 1903, menit să aducă o parte din fondurile necesare construirii Casei Naționale. Revista a fost, în mod evident, un martor al evoluției bibliotecii.

Un alt moment important în istoria bibliotecii – și a Asociațiunii, în ansamblu – asupra căruia stăruiește exegetul este sfârșitul Primului Război Mondial, când Asociațiunea este „slăbită din punctul de vedere al structurilor sale funcționale (...)”¹. Dorința de ameliorare a funcționării instituției îl face pe Ioan Banciu să întreprindă, în 1916, o călătorie de documentare la Budapesta. În 1919, Andrei Bârseanu formează, împreună cu Ilie Beu și Lucian Borgia, un comitet de analiză în scopul schimbării statutelor Asociațiunii, subiect reluat cu mai mult succes în 1924. În privința colecțiilor, un moment de cotitură îl reprezintă legea din 1922, care includea Biblioteca Asociațiunii pe lista celor care primeau, în mod obligatoriu, câte un exemplar din orice nouă apariție editorială din țară. Alăturat optimizării activității instituției cu ajutorul specialiștilor veniți de la Cluj, odată cu refugiu la Universitatea *Regele Ferdinand I* la Sibiu (1940-1945), acest eveniment va da Bibliotecii Asociațiunii o cu totul altă pondere. Devenită cea de-a doua bibliotecă din Ardeal, biblioteca avea să se impună definitiv, printre instituțiile de elită din domeniu, în ciuda *epurării depozitului* survenită în 1944-1945, și a desființării Asociațiunii, în 1948.

Publicată chiar în anul împlinirii a 150 de ani de la înființarea *Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, cartea lui Silviu Borș oferă, în urma unei îndelungi și serioase documentări de arhivă, o perspectivă coerentă și relevantă asupra apariției și evoluției *Bibliotecii Centrale a Asociațiunii* până la jumătatea secolului al XX-lea. Ajunsă din nou într-o epocă politică dificilă, biblioteca avea să treacă prin noi transformări, al căror traseu nu ne îndoim că ne va fi propus spre lectură, în viitorul apropiat, de același cercetător. Fie că s-a adresat unui public elitist, fie că s-a adresat publicului larg, în ciuda încercărilor grele suportate de-a lungul istoriei, biblioteca Asociațiunii și-a atins din plin obiectivul principal, acela de cultivare a spiritului național românesc, de dezvoltare a unei identități naționale clădite pe valori culturale reale, pe modele viabile.

Bibliografie

Borș, Silviu, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii*, Sibiu-Cluj, InfoArt Media-Mega 2011.

¹ *Ibidem*, p. 140.

**ANA GRAMA, ETNOMUZEOLOGIE TRANSILVANĂ.
MUZEUL „ASOCIAȚIUNII”. 1905-1950, SFÂNTU GHEORGHE, EDITURA
EUROCARPATICA, 2010, 328 P.**

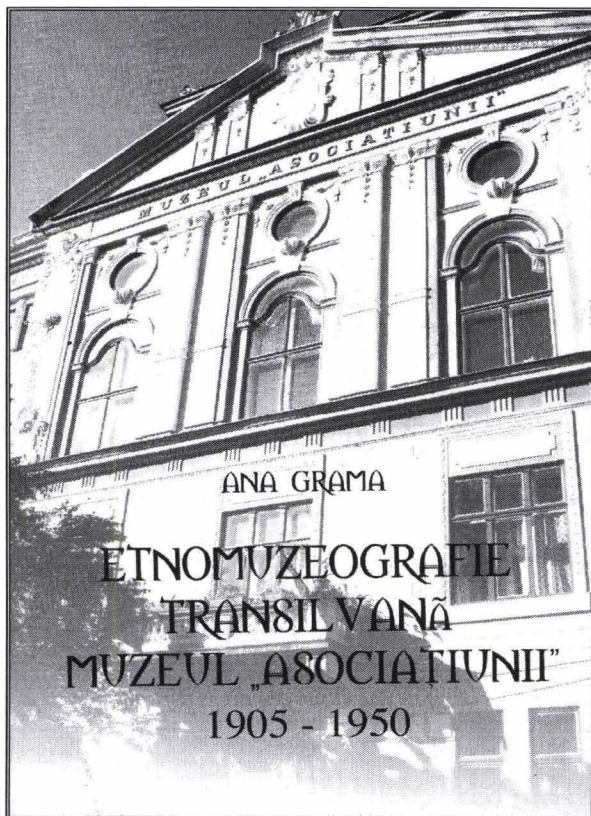
La finele anului 2010, la Editura Eurocarpatica din Sfântu Gheorghe, a fost tipărită lucrarea *Etnomuzeologie transilvană. Muzeul „Asociațiunii” 1905-1950*, autoarea Ana Grama dedicând acest volum aniversării celor 150 de ani de la întemeierea *Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* ASTRA (1861-2011).

Muzeul ASTREI a fost, neîndoielnic, cea mai importantă ctitorie instituțională a *Asociațiunii transilvane*. El s-a născut din rațiunea și conștiința importanței vitale pentru românii din Ardealul începutului secolului al XIX-lea de a-și defini propria identitate etnoculturală în contextul emancipării naționale a tuturor etniilor din conglomeratul multicultural al Imperiului Austro-Ungar.

Un loc aparte între multiplele preocupări ale cercetătoarei Ana Grama ocupă istoria întâiului muzeu românesc, *Muzeul Asociațiunii*. Monografia acestuia, cuprinzând documente și ilustrații inedite, prezintă o viziune nouă în abordarea acestui subiect, adevărat fenomen cultural-național. Rememorare a faptelor esențiale din evoluția seculară a muzeului sibian, volumul prezintă „fenomenul muzeografic de la formele lui premurgătoare la cele foarte împlinite, evocă personalități care s-au ilustrat în susținerea muzeisticii transilvane, ecourile internaționale ale evenimentului, expozițiile jubiliare”¹, ajungând până în zilele noastre.

Volumul este structurat tematic pe trei mari capitole:

Primul capitol, ***Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – o structură cultural-națională fundamental, 1861-1950*** (p. 13-70), în cele două subcapitole, *Preliminarii la ASTRA* și *Secvențe premuzeografice postpașoptiste*, prezintă modernizarea societății românești între 1780-1860, realitățile culturale transilvane precum și împrejurările favorabile care au dus la înființarea *Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român*, educația pentru prețuirea patrimoniului cultural-național, primele experiențe expoziționale ale *Asociațiunii* (Brașov – 1862, Sibiu – 1881, 1902). *Asociațiunea* își propunea, prin Statutele sale, acțiuni de preservare a patrimoniului românesc tradițional, obiectual și de manifestare artistico-culturală. Încă de la momentul întemeierii, în 1861, liderii *Asociațiunii* și-au dat seama că românii trebuie să aibă un MUZEU al lor, deci trebuie să-și organizeze unul, ceea ce au și făcut, cu multă trudă, în mai multe etape.

¹ Iordan Datcu, *Cărți și reviste*, în „Răstimp”, 2010, nr. 4, p. 43.

Capitolul **Primul muzeu național al românilor – creație a Asociațiunii** (p. 71-253) este la rândul său structurat în subcapitole.

Apariția Muzeului *Asociațiunii*, la începutul secolului al XX-lea, nu a fost un act spontan sau lipsit de cauzalitate internă, ci a fost o modalitate de evidențiere a identității românești în plan cultural și un mijloc de conservare a particularităților și valorilor naționale. Numai descifrând contextul social-politic și curente europene putem înțelege ce a reprezentat Muzeul *Asociațiunii* ca *muzeu național istoric-etnografic* pentru românii transilvăneni.

La Adunarea Generală de la Mediaș s-a hotărât declanșarea acțiunii de construire a unui edificiu care urma să adăpostească Muzeul ASTREI: secțiile de istorie și etnografie, biblioteca, o sală de spectacole și birourile *Asociațiunii*. În nenumărate rânduri liderii aștrști au făcut apeluri pentru strângerea obiectelor necesare realizării muzeului. Apelul lui Cornel Diaconovici, din 28 iulie 1904, pentru dotarea expoziției inaugurale a fost însoțit de *Puncte de orientare la întemeierea Muzeului istoric-etnografic român*. Se evidențiază astfel rolul de „instituție culturală” al acestui muzeu, pentru definirea identității etnoculturale a românilor în contextul emancipării naționale a etniilor din Imperiul Austro-Ungar și se defineau liniile tematice ale viitoarei expoziții.

Secția istorică avea prevăzute două secțiuni (istorică propriu-zisă și de istorie religioasă) și trebuia să reunească icoane, obiecte de cult, manuscrise, dar și o bisericuță de lemn ce urma a fi „reconstruită” pe un teren corespunzător. Secția etnografică cuprindea zece secțiuni astfel: casa țărănească și organizarea interiorului tradițional, industria de casă, porturile tradiționale, obiecte pentru pregătirea hranei, obiecte folosite la diferite ocazii, muzică și dansuri, obiecte caracteristice ocupațiilor tradiționale, tipurile caracteristice de români, produse lingvistice și fotografii cu imagini semnificative pentru spațiul transilvan. Începând de acum expozițiile și Muzeul se vor numi *etnografice și istorice*, reflectând realitatea din colecții. *Programa prealabilă pentru expozițiunea etnografică, istorică și culturală* a fost publicată în revista Transilvania, periodicul *Asociațiunii*, în februarie 1905, iar în martie, același an, apărea *Programa expozițiunii etnografice și istorico-culturale care se va aranja cu ocaziunea inaugurării Muzeului „Asociațiunii”, Sibiu, 18-28 august 1905*. La 19 august 1905 s-a inaugurat, printr-o mare *Expoziție etnografică și istorico-culturală*, MUZEUL ASOCIAȚIUNII, în noul palat din Parcul ASTRA. Momentul a fost considerat de contemporani ca „cea mai splendidă sărbătoare culturală ce au ajuns-o până acum românii din țările Coroanei ungare”. Au fost prezenți liderii *Asociațiunii*, delegații despărțămintelor, conducătorii bisericilor din Transilvania, intelectuali, conaționali germani, reprezentanți ai românilor din Bucovina, oaspeți din România, ziariști de la principalele publicații din România și din Ardeal, dar mai ales țărani veniți într-un număr impresionant de mare pentru a participa la serbările de la Sibiu.

În perioada de după unire (1918-1919) muzeul a cunoscut o dezvoltare impetuoasă, devenind, după Muzeul Brukenthal, cel mai valoros și important muzeu al Ardealului.

Autoarea mai prezintă în acest capitol funcționarii și custozii muzeului, evidențele patrimoniale realizate pentru o bună inventariere a patrimoniului deținut de muzeu precum și un dosar astrist în care sunt reproduse cele mai importante documente ale perioadei 1862-1914.

Ultimul capitol al cărții este **Renașterea etnomuzeografiei aștriste. Complexul Național Muzeal ASTRA. 1990-2010. Scurte considerații** (p. 254-328). Urmaș al Muzeului *Asociațiunii*, Complexul Național Muzeal ASTRA are astăzi cea mai vastă structură etnomuzeală din România, tratând, distinct, specificul culturii populare românești, săsești în cadrul Muzeului Civilizației Tradiționale Populare ASTRA, Muzeului Civilizației Transilvane ASTRA, Muzeului de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”, iar a popoarelor extraeuropene în cadrul Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”.

Un loc important este dedicat proiectului privind participarea și contribuția brașovenilor la realizarea Muzeului *Asociațiunii*, realizat în colaborare cu *Muzeul de Etnografie Brașov*.

Volumul se încheie cu prezentarea tematicilor de expoziții astriste organizate de autoare la Muzeul ASTRA.

Fiecare capitol din volum este însoțit de un aparat critic bine documentat și de imagini fotografice atent alese de autoare, o bună cunoscătoare a istoriei fotografiei transilvane din perioada 1855-1920.

În lumina cercetărilor de o viață, Ana Grama demonstrează prin acest volum monografic, modul în care Muzeul ASTRA a petrecut timpul ca un fenomen marcat de glorie care este numai a sa, precum și conceptele esențiale despre cum ar trebui să fie un muzeu în secolul al XXI-lea.

CULTURĂ MATERIALĂ PATRIMONIU MATERIAL

MUZEUL CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA ÎN 2011

At the end of 2010, the heritage of the open air museum from Dumbrava Sibiului was composed of: 20 specialized constructions with an occupational profile from the main activities of the traditional civilization (fishery, shepherds' huts, sheepfolds and sheep stables, fruit and wine cellars, gold mine shaft); 39 homesteads out of which 3 with shepherding profile, 2 with agriculture and shepherding profile and 34 with crafts profile; 2 crafts workshops without homestead; 67 traditional industry installations; and 3 monuments in the sector of traditional transportation. The most representative collection and, at the same time, the most complete in the country is the one of traditional industry installations which is composed of 36 food industry installations, 6 timber industry, 1 mine industry, 1 metallurgical industry, 19 textile industry out of which 4 are genuine complexes of traditional industries. Two pavilions specialized on themes (one in which are exhibited all the types of fruit crushers and presses known in Romania; in the second one, inaugurated in 2007, are presented rolling means of transportation) give once again to the Open Air Museum from Dumbrava Sibiului an absolute uniqueness among all the profile museums in Romania. During the last years a series of important monuments have been rebuilt and they complete the thematic sectors of the museum: homestead-workshop for processing stone from Cupșeni, Maramureș County, marble miner's homestead from Alun, Hunedoara County, homestead of a gold ore miner from Corna, Alba County, homestead of a salt miner from Sărățeni, Mureș County, homestead of a fruiter from Bălănești, Gorj County, homestead with sawmill from Gura Râului, Sibiu County, complex of water-driven industries from Rebrișoara, Bistrița-Năsăud County, urban house (for making ornamental cords) from Șcheii Brașovului, Brașov County.

Patrimoniul muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului se compunea, la finele anului 2010, din următoarele categorii de monumente: 20 construcții specializate, cu profil ocupațional, din domenii principale ale civilizației populare (cherhana, colibe pastorale, staul și stâni, crame pomicole și viticole, galerie de mină auriferă), 39 gospodării, din care 3 cu profil pastoral, 2 agro-pastoral și 34 cu profil meșteșugăresc, 2 ateliere meșteșugărești fără gospodărie anexă, 67 instalații de industrie populară (aici incluzându-se și cele câteva monumente din această categorie care sunt integrate gospodăriilor, cum este cazul morii de vânt din gospodăria de pescar) și, în sfârșit, 3 monumente în sectorul transporturilor populare. Dintre toate acestea, colecția cea mai reprezentativă pentru muzeul etnografic sibian și, în același timp, cea mai completă din toată țara, este cea a instalațiilor de industrie populară. Ea se compune din 36 instalații de industrie alimentară, 6 de industrie forestieră, 1 minieră, 1 metalurgică, 19 de industrie textilă, 4 complexe de

industrii populare. Două pavilioane specializate tematic (prin expunerea, în primul, a tuturor tipurilor de zdrobitoare și teascuri cunoscute în România și în cel de al doilea, inaugurat în anul 2007, a mijloacelor de transport rulante) conferă, o dată în plus, Muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului, unicitate între toate muzeele de profil din România.

Pentru finalizarea grupei ocupațiilor specializate și a meșteșugurilor de extracție și prelucrare a materiilor prime s-a achiziționat și s-a transferat, în anul 1998, Gospodăria-atelier de prelucrare a pietrei din localitatea Cupșeni, județul Maramureș.

Meșteșugul prelucrării pietrei s-a practicat, în țara noastră, încă din cele mai vechi timpuri fiind asociat mai ales cu arhitectura tradițională (elemente constructive pentru case, fântâni, porți) și cu industria morăritului (pietrele de moară). Prin diversitatea produselor sale, însă, el se regăsește într-o arie mult mai largă a civilizației materiale (obiecte de uz gospodăresc: râșnite, pive manuale, tocile, gresii) și spirituale (obiecte legate de cult: mese de altar, lespezi, cruci de mormânt, troițe).

Pietrăritul a fost practicat în Lăpuș, în două centre situate la poalele conului vulcanic Șatra (1041 m), Cupșeni și Izvoarele (Bloaja). Cu un instrumentar restrâns, rudimentar, pietrarii lăpușeni au lucrat, pe bază de comenzi ferme, cvasitotalitatea produselor de piatră cunoscute: pietre de temelie, scări la casă, stâlpi de porți și garduri, ghizduri și vălaie de fântână, mese de biserică și curte, lespezi și cruci de mormânt, pietre de moară și râșnită, pietre de tocolă și gresii. Deși marea majoritate a produselor au fost confecționate din rațiuni strict utilitare, acestea prezintă și valențe estetice, îmbinând masivitatea și monumentalitatea, cu proporțiile ales găsire, cu un decorativism simplu, cu finețea execuției.

Gospodăria atelier de pietrar din Cupșeni este compusă din casa lui Filip Marin (Cupșeni) și șura lui Buda Vasile (Ungureni), la care s-au adăugat, ulterior, și alte anexe. Achiziționarea, transferul și reconstrucția ei în cadrul Muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului a însemnat demararea organizării grupei tematice de prezentare a prelucrării pietrei și mineritului, prevăzută în proiectul tematic al muzeului, dar și salvarea unui monument de arhitectură tradițională de mare valoare.

Campaniile de cercetare:

Etapă I: 1997-1998, cercetare de teren în vederea depistării unei gospodării de meșter pietrar din Țara Lăpușului;

Etapă a II-a: 2005-2006, cercetare de teren în vederea identificării anexelor gospodăriei și a inventarului aferent;

Etapă a III-a: 2006-2007, achiziționarea inventarului și a anexelor pentru gospodărie.

A doua unitate muzeală achiziționată, transferată și reconstruită în cadrul acestei grupe a fost Gospodăria de miner marmurar din localitatea Alun, județul Hunedoara.

Prelucrarea pietrei a cunoscut, pe întreg teritoriul României și în toate epocile istorice, din paleoliticul superior și până în zilele noastre, o practică continuă. Într-o primă etapă, omul a fost nevoit să recurgă doar la piatra găsită la suprafață sau la cea desprinsă în mod natural din masivele de roci. În zona Munților Poiana Ruscă, o bogată resursă a subsolului o reprezintă marmura, a cărei exploatare, deși atestată documentar în secolul al XIX-lea, are cu siguranță o tradiție îndelungată.

În anul 2005 a fost transferată în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, o casă de miner din satul Alun, comuna Bunila, județul Hunedoara, monument datat la începutul secolului al XIX-lea, care a aparținut familiei Herbann, proprietari ce au lucrat, se pare, atât la cariera de marmură din sat, cât și la minele de fier din Ghelari, hărnicia lor fiind cea care le-a atras porecla de *albinele*.

Casa, așezată pe o fundație din piatră, este construită din bârne rotunde de brad încheiate la capete în cheutoare dreaptă cu învelitoarea acoperișului din *praștilă* (șiță,

șindrilă) și are un plan complex, reunind camera de locuit, cămara de alimente, cămara de unelte (stoborul de la târnaț), cuptorul de pâine și pivnița (sub cuptorul de pâine).

Șura, datată din anul 1868 printr-o inscripție plasată pe stâlpul de la intrare, este o construcție cu planul dreptunghiular, de dimensiuni medii (8 x 4 m), realizată din cununi orizontale din bârne de stejar încheiate în cheutoare dreaptă, cu acoperișul în patru ape, având învelitoarea din paie. Se compune din șura propriu-zisă și grajdul cu ieslea amenajată de-a lungul peretelui ce desparte cele două spații. În podul grajdului se depozita nutrețul pentru vite. Grajdul este podit cu scândură groasă, având o scurgere spre exterior, în direcția peretelui cu intrarea.

Campaniile de cercetare:

Etapa I: 2004-2005, cercetare de teren în „Ținutul Pădurenilor”, în vederea depistării și achiziționării unei gospodării de miner marmurar;

Etapa a II-a: 2009, cercetare de teren în localitățile Alun, Bunila, Ruda, Poienița Voini, Ghelari, în vederea identificării instrumentarului folosit în cariera de marmură și a inventarului interior;

Etapa a III-a: 2010, cercetare de teren în vederea depistării anexei, a tipului de sistem de împrejmuire, a fântânii și a crucilor de pomenire existente în perimetrul gospodăriilor din „Ținutul Pădurenilor”.

Monumentul a fost vernisat în luna septembrie a anului 2010, alături de comunitatea din satul Alun.

Campaniile de cercetare în vederea achiziționării ultimelor monumente care completează grupa tematică a mineritului tradițional, au început din anul 2008, când au mai fost depistate 2 gospodării. Gospodăria de miner aurar din Corna a fost identificată pe teren în anul 2008, proprietar fiind *Roșia Montană GOLD CORPORATION*. Cercetarea nu s-a rezumat doar la localitatea Corna, ci s-a avut în vedere întreaga zona unde mineritul tradițional în aur a cunoscut o dezvoltare aparte: Bucium, Ciuruleasa, Abrudeni, Vidra, Poienile Vidrei, Zlatna, Almașu Mare, în județul Alba, Stănița, După-Piatră, Grosuri în județul Hunedoara. Tipul de casă caracteristic acestui meșteșug se abătea de la tiparul arhitectural zonal, cu casa pe două niveluri, cu pivniță jos și nivel de locuit la etaj, fațada fiind mărginită de o prispă cu elemente traforate. Diferența consta în adoptarea unor elemente din arhitectura urbană, cum ar fi elementele de lemn de la binale, poarta de acces din zidărie masivă de piatră, piesele de feronerie. Planul casei era unul bicelular la parter, încăperile având funcții diferite, iar la etaj planul era trichelular cu două încăperi de locuit și o cămară de alimente.

Cercetând zonele mai sus menționate, s-a depistat casa din satul Corna, comuna Roșia Montană, județul Alba. S-a luat legătura cu SC GOLD CORPORATION, proprietar al construcției, în vederea găsirii soluției de a se dona sau achiziționa casa. Soluția găsită a fost donația casei către muzeu. Lucrările de demontare s-au executat cu o echipă locală coordonată de Ștefan Ciprian, șeful secției muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului și Iov Tolomei, șeful laboratorului de conservare-restaurare.

Amplasarea casei a fost stabilită lângă galeria de mină auriferă din Roșia Montană, fiind unitatea care finalizează „ulița minerilor”. Lucrările de reconstrucție-restaurare au început în luna octombrie a anului 2010, executantul fiind SC. BMT Construct, sub coordonarea echipei de specialiști formată din Camelia Guran, șef birou reconstrucției, Iov Tolomei, șef birou conservare și Ștefan Ciprian, șef secție muzeul în aer liber.

Deplasările de teren destinate cercetării meșteșugului mineritului tradițional, a inventarului aferent unei gospodării de miner aurar s-au desfășurat în mai multe etape:

Etapa I: 2009-2010, cercetare de teren în satele aparținătoare comunei Roșia Montană (Bălmoșești - Bliedești - Bunta - Cărpiniș - Coasta Henții - Corna - Curături - Dăroaia - Gârda Bărbulești - Gura Roșiei - Iacobești - Ignățești - Țoal - Țarina - Vârtop),

pentru depistarea inventarului aferent gospodăriei și identificarea unor persoane care au practicat mineritul tradițional în aur;

Etapă a II-a: 2010-2011, cercetare de teren în localitățile Ciuruleasa, Bucium, Abrudeni, Băi, Poienile Vidrei, După-Piatră, unde s-au depistat o serie de obiecte necesare inventarului interior al casei din Corna și s-a depistat în satul Stănița, aparținător comunei Buceș, ultimul meșter în căutarea aurului în nisipurile aluvionare – Ion Cătălina în vârstă de 70 de ani. În Bucium s-a depistat și achiziționat un grajd pentru cai, necesar completării gospodăriei de miner aurar. În anul 2012 este planificat vernisajul gospodăriei de miner aurar cu tot inventarul aferent.

A doua gospodărie care va fi componentă a grupei mineritului tradițional, a fost depistată și achiziționată în anul 2008, din localitatea Sărățeni și va fi monumentul care ilustrează meșteșugul mineritului în ocnele de sare (exploatare de suprafață).

Cercetările de teren s-au efectuat în localitățile Trei Sate, Ghindari, Chibed, Sărățeni, Praid și au fost concentrate pe identificarea, într-o primă fază, a zonei unde meșteșugul mineritului în sare a cunoscut o răspândire mare. Deși regiunea Praid este cea mai cunoscută în exploatarea de suprafață și subteran de sare comestibilă, aici, foarte rar, se mai găsesc exemple ale tipurilor de locuințe tradiționale, arhitectura locală suferind modificări majore de-a lungul timpului, elementele arhitecturii urbane luând în ultimul secol locul celor tradiționale. Sărățeniul în schimb, aflat la o distanță de 2 km de Sovata și 9 de Praid, păstrează încă un număr important de case tradiționale. Casa a fost identificată în centrul localității, în imediata vecinătate a primăriei. Pe proprietara casei, Kovacs Emma, am găsit-o în Orșova, județul Arad, fiind plecată de cel puțin 30 de ani acolo, datorită serviciului. Casa a fost achiziționată în luna decembrie a anului 2008, iar lucrările de demontare și transfer au fost realizate în luna octombrie a anului 2009. Argumentul pentru care am optat în achiziționarea acestei case a fost acela că reprezenta etalonul arhitecturii tradiționale locale și că bunicul proprietarei a fost unul din cei mai mari comercianți de sare din zonă. Construcția are dimensiuni mari, cu o lungime de 13,6 m și o lățime de 6 m. Planimetria casei prezintă 3 încăperi, camera de zi - bucătăria, camera de locuit și camera bună de la stradă. Pivnița este semi-îngropată și se află sub camera de la stradă. Pereții casei sunt din bârne din lemn de diferite esențe (fag, stejar, brad, arin), cioplite în 2 fețe sau rotunde, încheiate la capete în *căței*. Atât interiorul cât și exteriorul casei este tencuit cu un strat gros de 8 cm de tencuială din pământ galben amestecat cu paie de cereale, aplicat direct pe bârnele pereților.

Campaniile de cercetare:

Etapă I: 2008, identificarea unei gospodării tradiționale care să ilustreze meșteșugul mineritului tradițional în sare. Localități cercetate: Praid, Sărățeni, Chibed, Trei Sate, Ghindari, toate din județul Mureș;

Etapă a II-a: 2009-2010, cercetarea de documentare cu privire la tiparul tradițional arhitectural al gospodăriilor din localitatea Sărățeni și identificarea instrumentarului folosit în vederea exploatării sării din saline. Depistarea anexelor gospodărești care vor compune gospodăria s-a desfășurat în localitățile Chibed, Trei Sate și Ghindari;

Etapă a III-a: 2011, finalizarea cercetării de identificare și achiziționarea inventarului aferent gospodăriei de miner sărar.

Punerea în circuitul de vizitare a monumentului va avea loc în anul 2012.

Pentru *Grupa Industriei casnice textile* o ultimă unitate expozițională care finalizează și completează această grupă este casa de „găitânar” („trocar”) din Șcheii Brașovului. Cartierul Șchei din municipiul Brașov este un loc încărcat de istorie, dar și o adevărată rezervație de arhitectură tradițională românească.

Casa este tipică pentru arhitectura șcheiană de la mijlocul secolului al XIX-lea, datând din anul 1853, conform inscripției în limba română, în caractere chirilice, aflată pe grinda din „casa dinainte”. Ca tipologie, construcția este trichelulară (la origine bicelulară,

modificată la sfârșitul secolului al XIX-lea), pe două niveluri: demisol parțial (casa fiind așezată, în situ, în pantă, la intersecția a trei străzi), având două pivnițe și parterul, compus din trei încăperi: o tindă mediană, camera mică din față și camera mare din spate. Cele două pivnițe sunt construite din zidărie de piatră, spațiile dintre bolovanii ciopliți sumar fiind umplute cu lut, având rol de liant. Nivelul parterului este construit din bârne de lemn de brad, unele cioplite, altele cilindrice, încheiate în cheutori la colțurile casei, pereții interiori și exteriori fiind tencuiți cu un amestec de lut, bălegar, pleavă și paie. Acoperișul casei, cu șarpantă de lemn, este în două ape, cu câte un fronton la ambele laturi scurte placate cu scânduri de brad verticale. Pe latura lungă de vest a casei, în dreptul tindei și, parțial, în dreptul camerei mari se afla o prispă.

Campaniile de cercetare în vederea realizării interiorului și a completărilor lucrărilor de restaurare s-au desfășurat în perioada anilor 2009-2010. Vernisajul a avut loc în data de 17 septembrie 2011, alături de foști proprietari și alți invitați din Șcheii Brașovului.

Grupa Industriilor textile populare este încheiată la rândul său de Complexul hidraulic de la Rebrîșoara, reconstruit și restaurat în perioada 2010-2011.

Complexul se compune din moară, trei darace, un lup scărmanător și doi foșalăi. Moara, considerată a avea peste 200 de ani vechime, a funcționat până în anul 1960, când a fost scoasă din funcțiune datorită nerentabilității sale, rezultat al obligației de a plăti statului o cotă-parte exagerat de mare (7000 kg de făină de grâu și porumb).

Moara este o construcție masivă (pereții au grosimea de cca. 0,5 m), de dimensiuni mari (15 x 7 m), din zidărie de piatră. Este împărțită în două spații, casa morii și casa morarului. Pe stratul morii sunt amplasate cele două perechi de pietre, cu anexele corespunzătoare, iar podul casei morarului este folosit ca spațiu de depozitare (unelte, instrumentar etc.). Sub stratul morii este instalația interioară: două roți măselate și două crânguri, precum și cei doi grindei care se prelungesc până în exteriorul morii, pe grindei fiind amplasate cele două roți hidraulice ale morii. O particularitate interesantă este sistemul de semnalizare a terminării cerealelor puse în coș - o clapetă fixată cu o balama pe una dintre cele patru fețe interioare ale coșului, legată de o talangă. Șopronul daracelor (cca. 12 x 7 m) adăpostește și doi foșalăi, într-un spațiu mai mic, separat de spațiul principal printr-un perete din scânduri. Acoperișul complexului este în două ape, cu învelitoarea din șindrilă de molid.

Campaniile de cercetare:

Etapa I: 2004-2005, cercetare de teren în vederea identificării unui complex de industrii textile din zona Bistriței;

Etapa a II-a: 2005-2006, finalizarea documentației pentru achiziționarea complexului hidraulic, depistat în Rebrîșoara, județul Bistrița-Năsăud;

Etapa a III-a: 2008, achiziționarea complexului hidraulic;

Etapa a IV-a: 2009-2010, cercetare de teren în vederea identificării inventarului interior și al instrumentarului tehnic.

Vernisajul monumentului pentru publicul vizitator va avea loc în anul 2012.

În *Sectorul Meșteșuguri și industrii de prelucrare a materiilor prime* (grupa industriilor forestiere) s-a transferat o casă din Gura Râului. Aceasta era necesară în dezvoltarea patrimoniului Muzeului în aer liber urmând a fi amplasată lângă joagărul cu cai, provenind din aceeași localitate. Menționăm că achiziția joagărului cu cai a fost făcută anterior și el provine dintr-o gospodărie țărănească. Spre deosebire de joagărele hidraulice existente în afara gospodăriei, joagărele cu cai, apărute după 1950 în Gura Râului, n-au existat decât în interiorul gospodăriei.

O asemenea gospodărie, având în componența ei joagărul cu cai, poate fi reconstruită în muzeu, începând cu această casă oferită de un locuitor din Gura Râului.

Planimetric construcția este bicelulară (*casa și tinda*) cu privar de lemn pe latura dinspre curte; elevație: soclu de piatră de râu, cu pivniță sub casă, cu gârliciul sub privar,

alături de cotețul de găini; pereți: cununi de bârne orizontale cu cheutori în coadă de rândunică; fațada: streășină din țigle, două ferestre la stradă, pereții exteriori fiind netencuiți.

Acoperișul este în două ape cu învelitoare de țiglă; timpanele triunghiulare sunt confecționate din scânduri. Intrarea se face prin tindă și din tindă în casă.

În cadrul *Sectorului alimentației populare* a fost prevăzută, încă de la început, prezentarea unei gospodării pentru grupa pomiculturii (*Gospodăria din Bălănești, județul Gorj*). Gospodăria este compusă din *casă*, *grajd* cu fânar și pătul de porumb cu coteț de porci.

Casa prezintă parter și etaj. Parterul casei este compus din pivniță și celar, ambele destinate depozitării uneltelor folosite pentru cultivarea viței de vie și a pomilor fructiferi. Etajul rămâne utilizat ca locuință, fiind format din trei încăperi, bucătăria cu vatră liberă și *cortabă* (primbă) și două încăperi de locuit cu *sofic* din cărămidă. Accesul la etaj se face printr-o scară adosată peretelui din partea stângă, într-o prispă largă mărginită de elemente traforate, apoi în bucătărie și de aici se accede în camerele de locuit prin două intrări.

Construcția este realizată din bârne masive de stejar clădite pe o structură impunătoare din bușteni de mare durabilitate. Acoperișul este realizat în patru ape, iar învelitoarea din șindrilă.

Gospodăria din Bălănești are o valoare excepțională fiind cu adevărat un monument al geniului țăranului gorjean.

Campaniile de cercetare:

Etapa I: Anul 2005, cercetare de depistare a unei gospodării de pomicultor din zona submontană a județului Gorj, în localitățile Bălănești, Glodeni, Pisteștii de sus.

Etapa a II-a: 2006-2007, cercetare de teren, în vederea achiziționării gospodăriei din Bălănești, județul Gorj.

Etapa a III-a: 2007-2008, demontarea și transferul gospodăriei din Bălănești; Cercetare de depistare a unei porți tradiționale gorjene din localitățile Glodeni, Bălănești, Pistești.

Etapa a IV-a: 2008-2009, cercetare de teren în vederea identificării și achiziționării inventarului interior și a instrumentarului aferent ocupației de pomicultor.

Monumentul a fost vernisat în anul 2010, împreună cu proprietarii și comunitatea din Bălănești.

Monumentele prezentate mai sus au fost reconstruite și restaurate printr-un grant oferit de Mecanismul Financiar European susținut de Islanda, Lichtenstein și Norvegia, în perioada 2009-2010.

Echipa care a coordonat lucrările de reconstrucție-restaurare și finalizare interioară a fost formată din:

- Olaru Ion Valeriu – director general Complexul Național Muzeal ASTRA
- Ștefan Ciprian Anghel – șef secție Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA
- Iov Tolomei – șef departament conservare-restaurare
- Guran Camelia – șef birou reconstrucții monumente
- Streza Florin – muzeograf
- Păucean Ștefan – muzeograf
- Alexe Adrian – muzeograf
- Gherghel Mihaela – muzeograf
- Nimirceag Isabela - muzeograf

Denumire (în muzeu): **Gospodărie de miner marmurar**

Denumire populară (la locul de origine): Gospodăria lui Herban

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Pădurenii Hunedoarei
2. *Localitatea de proveniență*: Comuna Bunila, satul Alun
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Herban Valeria
4. *Datare*: 1775 - 1830
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: la poalele dealului unde se găsește amplasată biserica de lemn, monument istoric; sector: prelucrarea lemnului, pietrei, metalelor, argilei, chihlimbarului și minereurilor; grupa tematică: prelucrarea minereurilor și a pietrei; vizavi de Gospodăria de pietrar din Cupșeni

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: nu se cunosc
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): rar
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): casă tradițională reprezentativă pentru zona de proveniență, la sfârșit de secol XVIII – început de secol XIX.
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
10. *Bibliografie*:
Rusalin Ișfanoni, *Pădurenii Hunedoarei*, București, Editura MIRABILIS, 2006.
Ioana Cristache Panait, *Arhitectura de lemn în județul Hunedoara*, București, Editura ARC, 2000.

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:
 - dimensiuni: L – 13,97 m; LA: 4,90 m; l – 9 m
 - plan: dreptunghiular
 - elevație:
 - fundație: 1,83 m
 - temelie: piatră de carieră locală (între 0,3 m – 1,9 m)
 - amplasare pivniță: sub camera cu unelte
 - pereți: lemn de brad rotund
 - îmbinare pereți: cheotoare rotundă
 - învelitoare: șită de brad
 - acoperiș: în 4 ape
 - acces (*uși, scări*): 4 uși (1 la pivniță, 3 la camerele casei); scară de acces în prispă
 - sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: sobă cizmă cu evacuarea fumului în pod
 - iluminare (*ferestre*): 3 ferestre în camera bună, la celelalte două camere și la pivniță nu sunt ferestre
 - elemente decorative: rozete și linii drepte la stâlpii porțiței și la stâlpul ușitei
 - inscripții: nu sunt

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: Remus Iancu, Mirela Lebu, pentru identificarea casei și a surii, Ciprian Ștefan, Florin Streza pentru cercetarea de identificare a inventarului interior
13. *Documentația științifică*: Remus Iancu, Gabriela Moruz
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran
15. *Achiziția a fost efectuată de*: Remus Iancu

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demontare și transport): Remus Iancu și Laboratorul de conservare-restaurare al M.C.P.T ASTRA Sibiu
17. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: decembrie 2005
18. *Transportul* s-a efectuat cu: car și camion
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: defrișări minore, amenajarea terenului prin realizarea săpăturii pentru nivel
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: 2008 casa – SC NICOREANU SRL; 2009 șura și împrejmuirea - SC BMT CONSTRUCT SA, responsabil Ștefan Ciprian, Florin Streza
21. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire material deteriorat, restaurare binale, drenaje
22. *Organizarea interiorului*: Florin Streza, Mihaela Gherghel, Ciprian Ștefan – mai 2009
23. *Vernisaj*: 17 mai 2009

INSTALAȚIE (Nu sunt instalații)

1. *Denumirea instalației*:
2. *Categorie*:
3. *Datare*:
4. *Descrierea instalației*:
5. *Particularități*:

Gospodăria de miner marmurar din Alun – în muzeu
Marble miner's homestead from Alun – inside the museum

Denumire (în muzeu): **Gospodărie de pomicultor**

Denumire populară (la locul de origine): *Gospodăria Scarlat Ionici*

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Gorj
2. *Localitatea de proveniență*: Bălănești
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Duduială Mihaela, Duduială Florentin, Hirean Mirela, Scarlat Ionici
4. *Datare*: sfârșitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: vatra satului, aliniată la drumul principal; sector: procese și procedee pentru obținerea și prelucrarea produselor animale și vegetale în scop alimentar; grupa tematică pomicultură - viticultură

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: necunoscut
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): foarte rar întâlnit datorită planului trichelular al nivelului de locuit
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): reprezentativă pentru grupa tematică și pentru zona de proveniență, este singura casa cu plan trichelular la nivelul de locuit, existentă într-un muzeu cu profil etnografic, din zona Gorjului
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
10. *Bibliografie*:

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:

- dimensiuni: L – 8,62 m; LA – 8,53 m; l – 9,3 m
- plan: pătrat
- elevație:
 - *fundație*: piatră
 - *temelie*: bușteni de stejar rotunzi, decojiți, încheiați în cheutoare dreaptă
 - *amplasare pivniță*: funcția de pivniță este îndeplinită de primul nivel al casei, având compartimentare dublă
 - *pereți*: bârne de stejar cioplite în 4 muchii
 - *îmbinare pereți*: îmbinări drepte (cheutoare dreaptă)
 - *învelitoare*: șită de brad de 70 cm, bătută la două rânduri
 - *acoperiș*: în 4 ape
- acces (*uși, scări*): 6 uși (2 la primul nivel, 2 de intrare în camere și două interioare)
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: sobă cu „țâțe” pentru camerele de locuit și vatră liberă cu corlată în bucătărie
- iluminare (*ferestre*): 3 ferestre, câte una la fiecare cameră
- elemente decorative: la stâlpii prispei, motive geometrice, la grinzile longitudinale decupaj în treaptă cu barda
- inscripții: nu sunt

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: Radu Părean, Ștefan Ciprian
13. *Documentația științifică*: Ștefan Ciprian, Gabriela Moruz
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran
15. *Achiziția a fost efectuată de*: Ștefan Ciprian

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demontare și reconstrucție): Ștefan Ciprian, Florian Aloman
17. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: august 2008
18. *Transportul* s-a efectuat cu: camion
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: nivelare, săpătură
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: noiembrie 2008 – aprilie 2010 , coordonator șantier Ștefan Ciprian, executant: Aloman Florian – casa, SC. CON-CRISTI SRL, anexele, împrejmuire și finisajele interioare
21. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire materiale degradate, restaurare binale, drenaje, lucrările de restaurare s-au executat cu unelte și în tehnici tradiționale
22. *Organizarea interiorului*: mai 2010
23. *Vernisaj*: 16 mai 2011

INSTALAȚIE (Nu sunt instalații)

1. *Denumirea instalației*:
2. *Categorie*:
3. *Datare*:
4. *Descrierea instalației*:
5. *Particularități*:

Gospodăria de pomicultor din Bălănești – în muzeu
Orchard homestead from Bălănești – inside the museum

Denumire (în muzeu): **Gospodărie de miner aurar**

Denumire populară (la locul de origine): Gospodărie

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Țara Moșilor
2. *Localitatea de proveniență*: Corna
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Roșia Montană Gold Corporation
4. *Datare*: anul 1830, conform inscripției de pe una din grinzile de tavan ale camerei de locuit
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: sector: prelucrarea lemnului, pietrei, metalelor, argilei, chihlimbarului și minereului; grupa tematică: prelucrarea pietrei, minerit; lângă Fierăria din Fundu Moldovei

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: nu se cunosc
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): rar
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): Casa este specifică pentru modul de locuire din zona auriferă a Munților Apuseni, din prima jumătate a secolului al XIX-lea
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
10. *Bibliografie*:

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:

- dimensiuni: L – 9,1 m; LA – 5,85 m; l – 8 m
- plan: dreptunghiular
- elevație:
 - *fundație*: piatră de carieră din Roșia Poieni
 - *temelie*: 1,85 m
 - *amplasare pivniță*: 2 pivnițe sub întreaga construcție
 - *pereți*: bârne din lemn de brad, tăiate în „trașcă”, de dimensiuni mari (30-70 cm/12 cm)
 - *îmbinare pereți* coadă de rândunică consolidată cu cuie din lemn de frasin
 - *acoperiș*: acoperiș în 4 ape
 - *învelitoare*: șită de brad de 50 cm, *horjită* și *teșită* la capete
- acces (*uși, scări*): 6 uși (3 camere, 1 la cămară și 2 la pivniță)
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: sobă de tip „camniță” cu evacuarea fumului în pod
- iluminare naturală/artificială: (*ferestre*): 6 ferestre, câte 3 la fiecare cameră, lampă de grindă pentru fiecare încăpere de locuit, lămpaș pentru pivniță
- elemente decorative: arcadele prispei
- inscripții: text în limba română scris în alfabet chirilic

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: Ciprian Ștefan
13. *Documentația științifică*: Ciprian Ștefan, Gabriela Moruz
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran
15. *Achiziția a fost efectuată de*: Ciprian Ștefan

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demontare și reconstrucție): Ștefan Ciprian și SC KARPATEAN IT SRL
17. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: noiembrie 2009
18. *Transportul* s-a efectuat cu: camion
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: săpătură de pământ
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: octombrie 2010 – iunie 2011; SC BMT CONSTRUCT SRL
21. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire elemente lemnoase degradate, înlocuirea totală a elementelor de la prispă, drenaje
22. *Campanii de cercetare pentru organizarea interiorului*: realizate în 3 serii: anul 2009, 2010, finalizarea în 2011 rezultată cu achiziționarea întregului inventar interior. Zonele cercetate: Corna, Roșia Montană, Bucium, Poienile Vidrei, Ponorel, Abrudeni, După-Piatră
23. *Vernisaj*: planificat în 2012

INSTALAȚIE (Nu prezintă instalații)

1. *Denumirea instalației*:
2. *Categorie*:
3. *Datare*:
4. *Descrierea instalației*:
5. *Particularități*:

Gospodăria de miner aurar din Corna – reconstruită în muzeu
Homestead of a gold ore miner from Corna – rebuilt within the museum

Denumire (în muzeu): **Gospodărie-atelier de pietrar**

Denumire populară (la locul de origine): Casa Filip Marin și șura Buda Vasile

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Lăpuș
2. *Localitatea de proveniență*: Cupșeni
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Filip Marin (casa); Buda Vasile (șura)
4. *Datare*: ultimul sfert al secolului XIX
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: ulița principală, partea de sus a satului sector; prelucrarea lemnului, pietrei, metalelor, argilei, chihlimbarului și minereurilor; grupa tematică: prelucrarea pietrei, minerit; între Gospodăria de miner sărar din Sărățeni și Gospodăria de confecționer de straie din Tilișca

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: nu se cunosc
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): nici rar, nici des
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): gospodărie tipică zonei Lăpuș
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
10. *Bibliografie*:
Dăncuș, Mihai – *Zona etnografică Maramureș*, București, 1986

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:

- dimensiuni: L – 15,20 m; LA – 5,25 m; H – 9 m
- plan: dreptunghiular
- elevație:
 - *fundăție*: piatră de carieră locală
 - *temelie*: între 0,35 m și 1,7 m
 - *amplasare pivniță*: nu are pivniță
 - *pereți*: lemn de fag rotund
 - *îmbinare pereți*: cheotoare dreaptă
 - *acoperiș*: în 4 ape
 - *învelitoare*: paie de cereale
- acces (*uși, scări*): 3 uși și trepte de acces în prispă
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: cuptor lăpușean
- iluminare (*ferestre*): 6 ferestre cu lăcrimar în două camere, fără fereastră în prispă
- elemente decorative: la stâlpii de piatră ai gardului: geometrice (liniare și curbilinii)
- inscripții: nu sunt

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: Aurel Rozor
13. *Documentația științifică*: Aurel Rozor, Florin Streza, Georgel Zafon
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran
15. *Achiziția a fost efectuată de*: Aurel Rozor

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demonțare și transfer): Aurel Rozor și echipă de meșteri locali (demonțare)
17. *Lucrările de demonțare* s-au desfășurat în perioada: 1998
18. *Transportul* s-a efectuat cu: camion
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: nu au fost lucrări speciale
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: 2008 – 2009, coordonate de Florin Streza, realizate de SC NICOREANU SRL
21. *Organizarea interiorului*: inventarul interior al întregii gospodării este achiziționat
22. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire material lemnos degradat, drenaje
23. *Vernisaj*: preconizat în anul 2012

INSTALAȚIE (Nu prezintă instalații)

1. *Denumirea instalației*:
2. *Categorie*:
3. *Datare*:
4. *Descrierea instalației*:
5. *Particularități*:

Gospodăria-atelier de prelucrare a pietrei din Cupșeni – în muzeu
Homestead and workshop for processing stone from Cupșeni – inside the museum

Denumire (în muzeu): **Gospodărie de jogărar**

Denumire populară (la locul de origine): Gospodărie

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Mărginimea Sibiului
2. *Localitatea de proveniență*: Gura Râului
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Haiduc Mihaela și Haiduc Vasile
4. *Datare*: sfârșitul secolului XIX
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: Sector: Prelucrarea lemnului, pietrei, metalelor, argilei, chihlimbarului și minereurilor; Gura Râului, str. Pârâul muntelui, nr. 321.
Grupa tematică: prelucrarea lemnului; peste drum de Gospodăria din Nereju

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*:
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): nici des, nici rar
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): reprezentativă pentru tipul vechi de casă din Mărginimea Sibiului
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
Bibliografie:
 - Dumitru I. Arsenie, *Gura Râului sat din Mărginime*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2000.
 - Irimie, C., *Pivele și vâltorile din Mărginimea Sibiului și de pe valea Sebeșului*, în „Studii și Comunicări, Muzeul Brukenthal”, Sibiu, 1956.
 - Irimie, C., Dunăre, N., Petrescu, P., *Mărginenii Sibiului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

DESCRIEREA MONUMENTULUI

10. Caracterizarea generală:

- dimensiuni: L – 5,95 m; LA – 5,6 m; l – 7 m
- plan: dreptunghiular
- elevație:
 - *fundație*: piatră de râu zidită
 - *temelie*: piatră de râu zidită, lipitură de pământ și văruiță
 - *amplasare pivniță*: sub camera din față
 - *pereți*: bârnă de brad cioplită pe 4 fețe
 - *îmbinare pereți*: „coadă de rândunică”
 - *învelitoare*: țiglă solzi
 - *acoperiș*: în 2 ape
- acces (*uși, scări*): 3 uși (1 la pivniță, 1 de intrare în casă și 1 interioară)
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: 2 sobe tip „plat”, (în tindă și casă); horn de cărămidă
- iluminare (*ferestre*): 4 ferestre (câte două în fiecare cameră)
- elemente decorative: nu
- inscripții: nu

CERCETARE-DOCUMENTARE

11. *Cercetării de identificare*: Valer Deleanu
12. *Documentația științifică*: Valer Deleanu, Gabriela Moruz
13. *Documentația tehnică*: Camelia Guran, Valer Deleanu
14. *Achiziția a fost efectuată de*: Valer Deleanu

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

15. *Lucrările de transferare* (de montare și reconstrucție): Valer Deleanu și Laboratorul de conservare-restaurare al M.C.P.T ASTRA
16. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: 2008
17. *Transportul* s-a efectuat cu: tractor cu remorcă
18. *Pregătirea locului pentru amplasare*: nivelare teren
19. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: octombrie 2010 – aprilie 2011
20. *Organizarea interiorului*: nu este realizat
21. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire material lemnos degradat, drenaje
22. *Vernisaj*: toamna 2011 sau 2012

INSTALAȚIE

1. *Denumirea instalației*: Joagăr cu tracțiune cabalină
2. *Categorie*: instalații acționate de forța animală
3. *Datare*: secolul XX
4. *Descrierea instalației*: joagăr cu tracțiune cabalină format din trei roți dințate. Transmisia de la animal la angrenajul roților dințate se realizează printr-un braț metalic, iar la joagărul propriu-zis se face prin intermediul unei curele legate pe o roată volantă.
5. *Particularități*: adaptarea unui sistem de roți dințate mișcate de forța animală pentru funcționare joagărului, ingeniozitatea sistemului și locul mic pe care îl ocupă

Gospodăria de jogărar din Gura Râului – în muzeu
Homestead with sawmill from Gura Râului – inside the museum

Denumire (în muzeu): **Complex hidraulic de industrii populare**

Denumire populară (la locul de origine): Moară și darace

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Năsăud
2. *Localitatea de proveniență*: Rebrîșoara
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Petri Valer, Varvari Dumitru
4. *Datare*: jumătatea secolului XIX (moara); începutul secolului XX (daracele)
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: Aproape de centrul localității în curtea casei lui Varvari Dumitru, pe un canal abătut din râul Gersa (in situ); sector: Procese și procedee pentru prelucrarea pieilor și fibrelor animale și vegetale pentru îmbrăcăminte și obiecte de uz utilitar-gospodăresc; grupa tematică: Complexe de industrii hidraulice. Pe alea pivelor între Piua din Prigor și Moara cu dube din Fânațe (în muzeu).

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: Petri Valer
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): nici des, nici rar în sat (mai sunt 2 complexe de acest fel în sat), rar la nivel național
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): Singurul complex hidraulic ce are în componență o combinație de moara și darace
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*: Articol CIBINIUM 2011
10. *Bibliografie*:

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:

- dimensiuni: L – 15 m; LA – 7 m; I – 8 m
- plan: formă de T
- elevație:
 - *fundație*: piatră
 - *temelie*: lespezi de piatră lipite cu pământ galben
 - *amplasare pivniță*: nu are pivniță
 - *pereți*: lespezi de piatră lipite cu pământ galben
 - *îmbinare pereți*: lipitură cu pământ galben
 - *acoperiș*: în 2 ape
 - *învelitoare*: șindrilă de brad (70 cm)
- acces (*uși, scări*): 6 uși (3 la moară și 3 la darac)
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: sobă cizmă în casa morarului cu evacuarea fumului în pod
- iluminare (*ferestre*): 7 ferestre (moară) și 2 ochiuri (șopronul daracelor)
- elemente decorative: la fruntarul morii, motive geometrice (rectilinii și curbilinii, rozete)
- inscripții: inscripție cu anul realizării frontonului și numele meșterului

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: Remus Iancu
13. *Documentația științifică*: Remus Iancu, Florin Streza, Ștefan Păucean
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran, Gabriela Moruz
15. *Achiziția a fost efectuată de*: Ciprian Ștefan, Ștefan Păucean

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demontare și transfer): Florin Streza, Ștefan Păucean și SC CONCRISTI SRL
17. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: 25.11.2008 – 2.12.2008
18. *Transportul* s-a efectuat cu: Camion 4,5 t și camion 20 t
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: tăiere frasin, modificare curs pârau și nivelare teren
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: octombrie 2010 – aprilie 2011
21. *Organizarea interiorului*: anul 2012
22. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire material degradat, întărire structură de rezistență, realizare fundație, refacere învelitoare șiță
23. *Vernisaj*: septembrie 2011?

INSTALAȚIE 1

1. *Denumirea instalației*: Moară
2. *Categorie*: Complex hidraulic
3. *Datare*: jumătatea secolului XIX
4. *Descrierea instalației*: Moară de cereale acționată hidraulic cu ajutorul unei roți de apă verticală cu aducțiune superioară, cu cupe prin intermediul unui ax hidraulic pe care este montată o roată măseletă ce transferă mișcarea unui felinar ce acționează piatra alergătoare.
5. *Particularități*: dimensiunile mari ale pietreor de moară (diametru – 130 cm, înălțime)

INSTALAȚIE 2

1. *Denumirea instalației*: Darace
2. *Categorie*: Complex hidraulic
3. *Datare*: începutul secolului XX
4. *Descrierea instalației*: Instalații de factură industrială realizate la fabrica Rieger din Sibiu acționate de aceeași roată hidraulică pe a cărei ax se află o roată de lemn legată printr-o curea la o roată volantă metalică ce transmite mișcarea la darace prin intermediul unei curele. Daracele sunt adăpostite într-un șopron de mari dimensiuni.
5. *Particularități*:

Complexul de industrii hidraulice din Rebrîșoara – reconstruit în muzeu
Water-driven industry complex from Rebrîșoara – rebuilt within the museum

Denumire (în muzeu): **Gospodărie de miner sărar**

Denumire populară (la locul de origine): Gospodărie

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Mureș
2. *Localitatea de proveniență*: Sărățeni
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): Madaraș Margareta (până în 1999); Kovacs Emma (1999 - 2008)
4. *Datare*: Sfârșitul secolului XIX
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: în sat, cu aliniamentul la drumul principal; Sector: Prelucrarea lemnului, pietrei, metalelor, argilei, chihlimbarului și minereurilor; Grupa tematică: prelucrarea pietrei și minerit. Peste drum de Gospodăria de miner – marmurar din Alun

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: nu se cunosc
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): destul de des întâlnit
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): reprezentativă pentru zona de proveniență
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
10. *Bibliografie*:

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:

- dimensiuni: L – 13,67 m; LA – 6,39 m; l – 7,4 m
- plan: dreptunghiular
- elevație:
 - *fundație*: piatră de râu
 - *temelie*: piatră de râu cu lipitură de pământ
 - *amplasare pivniță*: sub camera de la drum
 - *pereți*: lemn de arin, stejar, fag, brad tăiat, cioplit
 - *îmbinare pereți*: „în căței”
 - *acoperiș*: în 4 ape
 - *învelitoare*: șită de brad horjită și teșită
- acces (*uși, scări*): 6 uși (1 la pivniță, 2 exterioare și 3 interioare)
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: sobă cu evacuarea fumului în pod; cuptor cu plită -- exterior construcției
- iluminare (*ferestre*): 9 ferestre
- elemente decorative: stâlpii prispei
- inscripții: nu sunt

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: Ștefan Ciprian
13. *Documentația științifică*: Ștefan Ciprian, Gabriela Moruz
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran
15. *Achiziția a fost efectuată de*: Ștefan Ciprian

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demontare și reconstrucție): Ștefan Ciprian și SC CONCRISTI SRL
17. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: septembrie 2008
18. *Transportul* s-a efectuat cu: camion
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: nu a necesitat pregătiri speciale
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: septembrie 2010 – aprilie 2011
21. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire material lemnos degradat, drenaje
22. *Organizarea interiorului*: campanii de cercetare rezultate cu achiziționarea inventarului interior
23. *Vernisaj*: anul 2012

INSTALAȚIE (Nu prezintă instalații)

1. *Denumirea instalației*:
2. *Categorie*:
3. *Datare*:
4. *Descrierea instalației*:
5. *Particularități*:

Gospodăria de miner sărar din Sărățeni – reconstruită în muzeu
Homestead of a salt miner from Sărățeni – rebuilt within the museum

Denumire (în muzeu): **Casă urbană (confecționarea găitanelor)**

Denumire populară (la locul de origine): Casă

DATE GENERALE

1. *Zona etnografică de proveniență*: Țara Bârsei
2. *Localitatea de proveniență*: Brașov, cartier Șchei
3. *Proprietari* (lista tuturor proprietarilor cunoscuți): George Bratu, Ioan Muntean, Ion și Angela Mărculescu
4. *Datare*: 1853 (data înscrisă pe grinda casei dinainte); 1890 – adăugată casa dinapoi (inscripție pe grindă)
5. *Amplasare (în situ, în muzeu)*: cartier Șchei, str. Fântâniței, nr. 47A; Sector: Procese și procedee pentru prelucrarea pieilor și fibrelor animale și vegetale pentru îmbrăcăminte și obiecte de uz utilitar-gospodăresc; grupa tematică: Industria casnică textilă (între Complexul de industrii hidraulice din Rebrîșoara și Gospodăria de prelucrare a cânepii și funărit din Săsăuși)

ISTORICUL MONUMENTULUI

6. *Meșterii constructori*: nu se cunosc
7. *Frecvența tipului* (în sat, în România): des întâlnită în Șchei, rar în România
8. *Reprezentativitatea în Muzeul ASTRA, în alte muzee din România* (dacă este cazul): casa cu influențe urbane evidente, cu mobilier ce se detașează de restul interioarelor. Confecționarea găitanelor – unicat în muzeele în aer liber din România
9. *Menționarea monumentului în literatura de specialitate*:
10. *Bibliografie*:

DESCRIEREA MONUMENTULUI

11. *Caracterizarea generală*:

- dimensiuni: L – 13,8 m ; LA – 5,82 m; l – 7,7 m
- plan: dreptunghiular
- elevație:
 - *fundație*: piatră de carieră
 - *temelie*: piatră de carieră (0,3 m până la 2 m)
 - *amplasare pivniță*: sub tindă și casa dinapoi
 - *pereți*: bârne de brad cioplite pe 4 fețe, lipitură de pământ galben, vărut culoare bej
 - *îmbinare pereți*: „coadă de rândunică”
 - *învelitoare*: șită de brad
 - *acoperiș*: în 2 ape, cu fronton baroc
- acces (*uși, scări*): 5 uși (2 la pivniță, 1 la intrare în casă, 2 interioare), scară de acces la pridvorul din care se intră în casă
- sistemul de încălzire (evacuarea fumului) și prepararea hranei: sobă cahle cu horn exterior în casa dinapoi și cuptor cu vatră în tindă cu evacuarea fumului în pod;
- iluminare (*ferestre*): 9 ferestre (4 la casa dinainte, 1 la tindă și 4 la casa dinapoi) și două ochiuri, câte unul la fiecare încăpere a pivniței

- elemente decorative: scândurele traforate la timpane și pridvor, bârne cu incizii și tavan casetat, elemente strunjite la pridvor
- inscripții: în limba română cu caractere chirilice pe una din grinzile casei dinainte cu anul 1853: „cu ajutorul lui Dumnezeu sau ridicat această casă de Dumnealui George Bratu”; „Din 1853 Din luna Prier 22”; în limba română cu caractere latine pe una din grinzile casei dinapoi: „Ioan Muntean Anul 1890 Septembrie”

CERCETARE-DOCUMENTARE

12. *Cercetării de identificare*: donată de către proprietari
13. *Documentația științifică*: Valer Deleanu, Adrian Alexe, Gabriela Moruz
14. *Documentația tehnică*: Camelia Guran
15. *Achiziția a fost efectuată de*: (donație) Valer Deleanu, Mihaela Lungu

TRANSFERUL MONUMENTULUI ÎN MUZEU

16. *Lucrările de transferare* (demontare și reconstrucție): demontare: Valer Deleanu și echipa Laboratorului de conservare-restaurare al M.C.P.T ASTRA
17. *Lucrările de demontare* s-au desfășurat în perioada: iunie 2005
18. *Transportul* s-a efectuat cu: camion
19. *Pregătirea locului pentru amplasare*: nivelare teren
20. *Lucrările de reconstrucție* s-au desfășurat în perioada: septembrie 2009 – septembrie 2010
21. *Organizarea interiorului*: septembrie 2011
22. *Principalele intervenții efectuate*: înlocuire elemente deteriorate, realizare copie pridvor tradițional din Șchei, drenaje
23. *Vernisaj*: septembrie 2011

INSTALAȚIE (Nu prezintă instalații)

1. *Denumirea instalației*:
2. *Categorie*:
3. *Datare*:
4. *Descrierea instalației*:
5. *Particularități*:

Casa din Șcheii Brașovului – reconstruită în muzeu
The house from Șcheii Brașovului – rebuilt within the museum

FINALIZAREA ORGANIZĂRII GRUPEI DE INDUSTRII TEXTILE HIDRAULICE DIN CADRUL MUZEULUI CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ASTRA SIBIU

The "ASTRA" Museum of Folk Civilization from Sibiu gathers a large number of fulling mills and whirlpools from all over the country, but especially from Transylvania. These were used for cleaning and thickening the woolen clothes. Gura Râului, Sibiu County is well known for its saw mills, fulling mills and whirlpools and Rebrîșoara, Bistrița County is known for its mills and "darace" (installation for straightening the wool fibers).

The development of the hydraulic traditional industries in the two districts is due to similar historic, economic and geographic conditions.

The Complex of Textile Industries from Gura Râului, was reconstructed in the museum from 2005 till 2006, and it is made of: fulling mill, rolls for tightening and making hairy woolen clothes. Each one has its own admission system. Outside the fulling mill building are two whirlpools.

The Hydraulic Complex of Peasant Industries from Rebrîșoara was brought in the museum during the beginning of the winter 2008 and it was reconstructed during October 2010 – April 2011. It has a mill, a whirlpool and "darace", it also has a room where the mill man stays during the grinding process.

Both hydraulic complexes used efficiently the water brought from the river through a canal, enough to satisfy the increasing demand from the local population, and also covering regional demand.

Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA adăpostește în colecția sa monumente reprezentative pentru puiăritul și vâltoritul din sudul Transilvaniei (*Dârsta cu un val și cu vâltoare din Moeciu de Sus, județul Brașov; Piuă cu batere verticală și vâltoare din Rod, Complexul de industrii textile din Gura Râului, Piuă de haine cu uleiiniță din Tălmăcel, toate din județul Sibiu*), Banat (*Moara cu „dube” din Fânațe, județul Bihor; Piuă cu batere orizontală și admisir prin „butoni” din Sichevița și Piuă hidraulică cu batere orizontală și vâltoare din Prigor, ambele din județul Caraș-Severin*), sudul Moldovei (*Dârsta cu două valuri și două vâltori din Nistorești, județul Vrancea*), zona subcarpatică a Munteniei și Olteniei (*Complexul de industrii textile din Rucăr județul Argeș, Complexul de industrii populare din Polovragi, județul Gorj*)¹ și Maramureș (*Complex de industrii populare cu batoză hidraulică Sârbi, județul Maramureș*).

În completarea acestui amplu și valoros sector al industriilor textile s-a realizat transferul *Complexului de industrii hidraulice din Rebrîșoara, județul Bistrița-Năsăud*. Acesta reprezintă un ultim stadiu al complexelor hidraulice populare prin îmbinarea instalațiilor tradiționale, (preindustriale) cu cele de proveniență manufacturieră

¹ *** , *Civilizație milenară românească în Muzeul „ASTRA” Sibiu*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 1996, p. 8.

(industriale). De aici rezultă o combinație inedită de moară, vâltore și darac, trei industrii asociate celor mai importante ocupații: agricultura cerealiară și creșterea oilor.

Înflorirea extraordinară pe care au cunoscut-o în Mărginimea Sibiului complexele de industrii textile populare, între începutul secolului XIX și jumătatea secolului XX, a determinat achiziționarea, transferul și reconstrucția unui asemenea monument din Gura Râului, cunoscut pentru localnici sub numele de „chiuăle lui Hanzu”¹.

La începutul secolului XX, din cele aproximativ 200 de instalații hidraulice existente în Mărginimea Sibiului, aproape o treime se găseau în Gura Râului (peste 80 de joagăre, 19 pive, 3 vâltori duble²).

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în zona Năsăudului erau 37 de mori (din cele 114 aflate în limitele actualului județ Bistrița-Năsăud), ca apoi, către sfârșitul aceluiași secol numărul lor să crească până la 59. În anul 2008 mai existau 3 complexe hidraulice în Rebrîșoara, dar cererea de servicii a scăzut foarte mult în ultimii 5-7 ani, ceea ce a afectat rentabilitatea lor.

Industriile populare s-au născut odată cu implementarea sistemelor mecanice superioare și cu acționare hidraulică care aduc după ele, o creștere considerabilă a randamentului și a productivității meșteșugărești prin trecerea la economia specializată în creșterea ovinelor.

Există mai multe asemănări istorico-geografice între Mărginimea Sibiului și Năsăud care au condus la dezvoltarea complexelor hidraulice:

1. Sub stăpânirea austro-ungară, atât în zona Năsăudului cât și a Sibiului, s-au constituit regimente grănicerești, ai căror slujbași s-au bucurat de împroprietăriri cu terenuri, pentru meritele de a fi servit la apărarea granițelor Imperiului;
2. În aceste regiuni de frontieră, predomină munții înalți și bogați în pășuni mănoase (vezi Munții Rodnei și Munții Bârgăului în Năsăud, iar în Mărginime Munții Cindrel și Munții Lotrului cu înălțimi ce depășesc 2000 m);
3. În zonele respective, clima blândă, în ciuda altitudinilor ridicate pentru relieful românesc (Vârful Pietrosu Rodnei – 2303 m și Vârful Ineu – 2222 m, Vârful Cindrel – 2242 m și Vârful Șteflești – 2240 m), ceea ce a favorizat un tip de economie tradițională bazată preponderent pe creșterea animalelor;
4. Practicarea păstoritului cu pendulare simplă și dublă, dar și a transumanței, care au asigurat un număr crescut de ovine;
5. Consecință directă a ofertei abundente de lână și piei asistăm, din secolul al XIV-lea, la dezvoltarea unui număr important de bresle la: Sibiu, Cisnădie, Bistrița, Năsăud și Rodna;
6. Producția superioară de bunuri și mărfuri din Transilvania a condus la înflorirea negoțului cu cele două regiuni românești: Țara Românească și Moldova;
7. Apropierea de orașe importante (mai sus amintite) a celor două localități (Gura Râului și Rebrîșoara) a generat o piață mai largă de desfacere a produselor, ceea ce a dus la un schimb comercial mai intens;
8. Influența noilor tehnologii industriale, orășenești, în economiile rurale, posibilă prin ridicarea nivelului material în rândul unor familii de la sat, ceea ce a permis transferul tehnologic necesar pentru ridicarea randamentului și satisfacerea cererii crescute (de exemplu: daracele produse de Wagner și Rieger la Sibiu care lucrează la Rebrîșoara);
9. Dezvoltarea industriilor a fost condiționată de prezența a cel puțin unui curs de apă cu debit bogat și relativ constant în toate anotimpurile (Cibinul – la Gura Râului, respectiv Someșul Mare și Gersa – la Rebrîșoara).

¹ Streza, M. F., *Gura Râului – centru al puiăritului din Mărginimea Sibiului. Salvarea unui monument pentru posteritate în cadrul Muzeului în Aer Liber din Dumbravă*, Arhiva CID „Cornel Irimie”, Sibiu.

² Irimie, C., *Pivele și vâltorile din Mărginimea Sibiului și de pe Valea Sebeșului*, în „Studii și comunicări 2”, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1956, p. 19.

Gura Râului a fost cel mai puternic centru de puiărit din Mărginime și alături de Berivoi Mari și Berivoi Mici, în toată partea de sud a Transilvaniei.

În situ, „piua lui Hanzu” (reconstruită în muzeul sibian) era așezată față în față cu „piua lui Arsene” pe iazul, captat din râu, a cărui apă o foloseau în comun. Așezarea complexelor de industrii țărănești, în paralel, pe cursul apei nu reprezintă un fapt izolat, ci am putea spune că se înscrie în tradiția locală. Complexul este alcătuit din: piuă, dârste (coșul de îngroșat și coșul de tras) și vâltori.

O altă caracteristică de tip constructiv este folosirea vâltorilor duble la Gura Râului. Această situație se datorează prezenței în structura complexului industrial, deopotrivă a pivelor și instalațiilor, precum și a dispozitivului pentru spălat materialele, numit „vâltoare”. Complexele hidraulice din Gura Râului au unele dintre cele mai mari roți de apă întâlnite la prelucrarea textilelor pe teritoriul țării noastre, la concurență cu cele din zona Rucăr-Bran, explicabile prin debitul mare al râului și mărimea instalațiilor de prelucrat (de pildă, pivele au 8 ciocane).

Piua. Este o construcție în plan bicelular, cele două spații sunt inegale, cel mai mare servește la adăpostirea pivei, iar cealaltă servește drept cale de acces la vâltori și are un pat de scurgere a apei din straietele vâltorite.

Construcția are temelie de piatră, pereți din scânduri de arin pe un schelet de stâlpi și grinzi, de legătură, fără tavan. Cozile ciocanelor sunt prinse pe una din grinzi (cea de către încăperea „la vâltori”). Acoperișul este în două ape din căpriori și lați cu învelitoare de șită lungă de brad. Construcția nu are ferestre, iar accesul se face în fiecare încăpere separat prin două uși (una spre curte iar cealaltă către vâltori). În interior avem podea din scânduri doar în fața instalației.

Instalația pivei – este compusă din 8 pisălogi (ciocane cu coadă) repartizați câte doi la fiecare oală. Mișcarea este imprimată prin intermediul unei roți hidraulice, cu colaci și cupe, unui ax cu came ce ridică alternativ pisălogii¹.

Dârstele. Sunt formate din două instalații distincte acționate hidraulic, una pentru îngroșat țesăturile, alta de mișuit straietele, construcția în plan bicelular alcătuită din încăperea coșului de îngroșat și camera coșului de tras.

Coșul de îngroșat – este construit pe o temelie din piatră și zid de cărămidă pentru menținerea căldurii. Operațiunea de îngroșare se realizează prin turnarea apei calde, luată din cazanul aflat pe soba aflată în aceeași încăpere, în „cuva” coșului de tras. Spre roata hidraulică, în locul pe unde intră axul roții, peretele este din lemn. Intrarea se face dinspre curte. Încăperea este prevăzută cu două ferestre la cele două capete ale coșului. Corpul coșului de îngroșat este de formă cilindrică, având fusul roții și nuiiele de alun. Roata hidraulică este tot cu colaci și cupe, iar pe ax se află coșul.

Coșul de tras – are temelia de piatră și pereți din scândură pe schelet de stâlpi și grinzi de legătură realizat în aceeași tehnică ca și clădirea pivei. Încăperea din scânduri se explică în acest caz, prin aceea că tehnologia trasului/mișuirii firelor nu necesită temperaturi ridicate. Intrarea se face tot dinspre, curte dar pe partea stângă față de instalație. Acoperișul este comun, în două ape, cu căpriori și lați cu învelitoare în țigla. Încăperea coșului de tras are podeaua la un nivel mai jos decât al coșului de îngroșat. Coșul de tras este de formă cilindrică dar mai lung, este alcătuit din stinghii („suli”) care au în partea de jos cuie de pălan cu vârful în sus. Are o roată mai mică cu palete pe al cărei ax se află coșul. Roțile hidraulice ale celor două coșuri au de asemenea admisie superioară.

La pive și la coșul de tras se află câte un cuptor cu cazan pentru încălzirea apei, cuptor făcut din cărămidă

Vâltorile. În număr de două, având formă tronconică sunt situate sub jilipul de evacuare a apei, în spatele pivei, dinjos de roata hidraulică a acesteia. Fundul este

¹ Wiener, R., *Considerații de ordin tehnic, referitoare la pivele cu bătaie orizontală*, în CIBINIUM, 1969-1973, Sibiu, p. 175-188.

confecționat din lemn de stejar, iar pereții din scânduri de brad. Accesul la vâltori se face prin intermediul unor podețe din scândură situate în dreptul intrării în cele două încăperi ale construcției pivelor. Cele două podețe comunică între ele printr-o punte îngustă, dintr-o „fostănă”.

Sistemul de aducțiune. Iazul captat din râu aduce printr-un canal la instalații. Canalul e alcătuit dintr-o podină de scânduri numită „scaun”, sprijinită pe suporturi cu picioare de lemn înfipite în pământ¹. Din canalul principal, se abat două „jilipuri” la roțile celor două coșuri. În aval de ele apa curge pe un pat de scânduri spre vâltorile așezate în vadul apei pietruit. În spatele clădirii dârstelor, peste canal, e o punte de scânduri și dinjos de ea, două stavile mânuite de pe punte. Una duce la un „jilip” spre roata hidraulică a pivei, iar cealaltă, la „jilipul” de deasupra vâltorilor. „Jilipul” este prevăzut cu două trape în podină, acoperite cu scânduri, care dirijează apa spre cele două vâltori prin cădere cu ajutorul a două scocuri.

Din „jilipul” principal se face alimentarea oalelor de la pive cu ajutorul unor scocuri prin jilipurile laterale.

Datorită realizării barajul pe râul Cibin, în amonte de Gura Râului (1979) cele mai multe instalații hidraulice din localitate s-au închis din lipsa unui curs de apă constant. Astăzi se mai pot observa ultimele rămășițe a ceea ce a fost odinioară mândria hidraulicii meșteșugărești gurene, mărginene și chiar sibiene.

Complexul de industrii hidraulice de la Rebrîșoara se compune din: moară, vâltoare, trei darace, un lup scărmănător și doi foșalăi.

Moara, biseculară, a funcționat până în anul 1960, când a fost scoasă din funcțiune datorită nerentabilității sale, obligația de a plăti statului un uium foarte mare (de circa 7.000 kg de făină de grâu și porumb). Moara măcina cereale (porumb, grâu și ovăz) – cca. 100 kg/oră – uiumul reținut de morar variind între 6-12%. În urma dărcitului se percepe fie un uium de 10%, fie o sumă de bani pentru kilogramul de lână prelucrată. În anul 1934 moara a fost modernizată prin adăugarea unei noi perechi de pietre (inițial moara a avut o singură pereche de pietre), pe fruntar fiind inscripționat anul și numele meșterului (1934 – PETRI VALER)².

Moara este o construcție masivă (pereții au grosimea de 0,5 m), de dimensiuni mari (15 x 7 m), din zidărie de piatră. Este împărțită în două spații, casa morii și casa morarului. Pe stratul morii sunt amplasate cele două perechi de pietre, cu anexele corespunzătoare. Podul casei morarului este folosit ca spațiu de depozitare (unelte, instrumentar etc.). Sub „stratul” morii sistemul de transmisie format din două roți măselate și două crânguri, precum și cei doi „grindei” care se prelungesc până în exteriorul morii, pe grindei fiind amplasate cele două roți hidraulice ale morii, roți cu cupe. În momentul achiziției muzeale nu de mai găsea decât o singură instalație de măcinat.

Tot sub „stratul” morii este „grindei” rotit de o a treia roată hidraulică, tot cu cupe, având diametrul de 1,80 m, a cărei mișcare de rotație este transmisă prin curele la lupul scărmănător și la cele trei darace industriale aflate în șopron (baracă). Acoperișul morii este lucrat în două ape, din lemn de molid, cu învelitoarea originală fiind din șindrilă de molid, în prezent, acoperită cu tablă.

Dacă în secolele XVII și XVIII la fiecare moară existau mai mulți asociați sau acestea erau proprietăți familiale, în secolul al XX-lea s-a răspândit tipul de proprietate individuală³.

În întreaga zonă pietrele de moară erau aduse de la Ciceu. Piatra inferioară este făcută dintr-o rocă mai moale, iar piatra alergătoare este prevăzută pe fața superioară cu șanțuri numite *ștraifuri*.

¹ Ștefănescu, N. - Gura Râului, nr. 1066, geolog pensionar, 63 de ani

² Varvari, D. - Rebrîșoara, nr. 750, morar pensionar, 73 de ani

³ Bucur, C., *Identitate etnoculturală. Conștiință națională și afirmare universală*, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2006.

Morile hidraulice sunt, aici, numai cu roți verticale, cu cupe și admisie superioară (pe apele cu debit variabil) sau cu „pene” (palete) și admisie inferioară, structura instalațiilor fiind asemănătoare cu cea a morilor de același tip, din alte zone ale țării¹.

Sistemul de aducțiune și admisie: constă dintr-un baraj făcut din crengi și pietriș, numit *hăitaș*, de unde apa intra pe *pârâul morii* (pe care era pusă *grebla* sau *fușteii*, cu rol de oprire a crengilor și gunoaielor aduse de apă), apoi pe un *șlip* sau *jilip* din scânduri, până la roata morii.

Componenta principală a instalației hidraulice este „roata de apă” verticală (cu diametrul de 1,75 – 2,30 m în cazul roții cu „cupe” și de 2 – 2,5 m pentru cea cu „pene”), fixată pe fusul orizontal (*grindeiul*), confecționat din lemn de stejar sau brad (mai rar). La capete grindeiul este „ferecat” cu *cepuri* de fier, care se învârtesc în lagăre (*perini la grindă* sau *perinoguri*) din lemn de carpen, care strâng ca într-o menghină. Pe grindei sunt fixate niște *cruci* din lemn de stejar sau fag, care la capătul superior susțin *colacii*, formați din segmente de cerc, din stejar, prinse cu *rafuri* (sau *prejite*). Între colaci se fixează cupele, confecționate din lemn de brad sau de fag.

Grindeiul face legătura între instalația exterioară și cea interioară, având fixată pe el, în interiorul morii, roata cu *măsele*, din lemn de stejar sau de fag, cu un diametru de cca. 1,25 – 1,60 m, măselele propriu-zise fiind confecționate din lemn de esență tare (carpen sau salcâm). Mișcare de rotație a roții cu măsele se transmite *crângului* (cu 8 *șuștori*). Fusul metalic al crângului este fixat într-o *tigaie* din oțel, în care se află un *cățel* care intră în fus, pentru a-l fixa. „Tigaia” este fixată în *podojmă* (o bârnă de fag), care se sprijină pe doi *urși*, dintre care unul este mobil (pentru reglarea distanței dintre pietre, prin intermediul unui șurub). Capătul superior al fusului trece prin *buricul* pietrei inferioare (orificiu practicat într-un cep din lemn de mesteacăn și ajunge la piatra superioară, unde se termină cu o cruce de fier).

Pietrele sunt apăsare de o *veșcă* de brad. Pietrele bine întreținute și *tăiate* la timp se pot folosi peste 15 ani. Pentru *tăiatul* pietrelor, după ce acestea se ridică cu un clește de dimensiuni mari sau cu o *capră* de lemn. *Coșul* morii este tot din lemn de brad. Din coșul morii, confecționat din scândurele de brad în formă troncpiramidală, puțin evazat la partea superioară, cerealele curg între cele două pietre, alunecând pe *covățică* care trepidează, datorită unui băț (*chichirez* sau *titirez*) ce face legătura între pietre și *covățică*. Făina curge într-o *covată* (*ladă*) prin *făriniță*. Coșul, veșca cu pietrele și lada de făină sunt amplasate pe *stratul* morii, prevăzut cu un *fruntar*.

Daracele sunt adăpostite într-un șopronul de cca. 12 x 7 m construit dintr-un schelet portant îmbrăcat cu o învelitoare din scândură. Sub același acoperiș sunt adăpostiți doi „foșalăi”, într-un spațiu mai mic, separat de spațiul principal printr-un perete din scânduri.

Înainte de apariția și răspândirea daracelor, pentru scărmănarea lânii se foloseau **hreabânii**, un fel de piepteni făcuți dintr-o scândurică pătrată, pe care erau bătute cuie lungi din fier.

Următorul pas a fost **foșalăul** (acționat manual, de obicei, sau hidraulic, rareori), constituit principal din două suprafețe cu secțiune în formă de arc de cerc (cu unghiul la centru de cca. 90°), una fixată într-un cadru, iar cealaltă, prevăzută cu cuie cu vârfurile îndoite, mobilă (mișcare de balans, de dute-vino), suprafețe între care se introducea lâna. Acesta are un randament de cca. 10 kg lână/oră.

Lupul scărmănător, premergător daracului, reprezintă o modernizare a foșalăului și se compune dintr-un cilindru/sul cu cuie, acționat hidraulic sau electric. Randamentul său era de cca. 30 kg lână/oră.

Daracele propriu-zise datează de la începutul secolului al XX-lea, fiind produse industriale, accesibile inițial numai meșteșugarilor înstăriți.

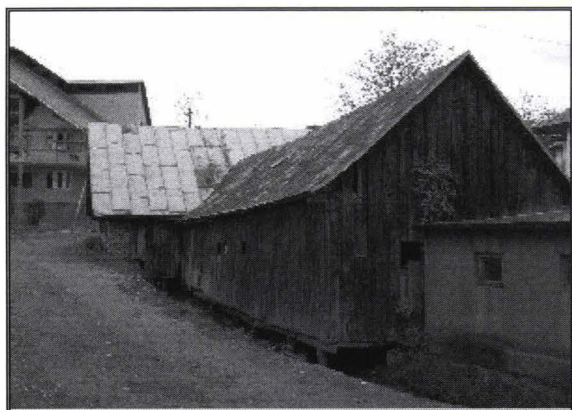
¹ Idem, *Cu privire la metodologia cercetării și identificării monumentelor de cultură populară transferate în Muzeul Tehnicii Populare*, în CIBINIUM, 1969-1973, Sibiu, p. 99-126.

Daracele, indiferent de modalitatea de acționare (hidraulică sau electrică), se compun dintr-o serie de 13 suluri cu diverse nume: *doba mare*, *valțurile mari (sulii leneși)*, *valțurile mici (sulii fugari)*, *țilindrii* sau *cilindrii* (sulurile de lângă masă, care duc lâna la „doba” mare), *masa de lână*, *fugăul* și *doba de caier*.

Lâna spălată se introduce la foșalău sau la lupul scărmanător, apoi lâna scărmanată se desface manual și se introduce la darac, rezultând *caierul* (3 până la 10 kg/oră), care se toarce manual (cu furca de tors) sau cu mașina, se urzește (cu urzoiul), apoi merge la *stative* (război de țesut), rezultând *pănura*. Din *pănura* prelucrată, în continuare, la vâltoare și la piuă, se obțin *țoale* (numite rareori și *coverturi*), *cioareci*, ciorapi și *căput* (haină groasă din lână).

Apariția produselor textile industriale, concomitent cu scăderea numărului de ovine, dar și ruperea de vechile tradiții ale industriei casnice textile, au făcut nerentabile vechile complexe hidraulice, prin lipsa materiei prime. Salvarea acestora prin transferul lor în Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA a reprezentat, din păcate, singura modalitate supraviețuire în colecția muzeală, deja impresionantă, de instalații hidraulice indiferent că vorbim de mori, pive sau complexe.

Muzeul din Dumbrava Sibiului a fost conceput tematic ca un muzeu al istoriei, tehnicii și meșteșugurilor populare tradiționale, deci în fond ca un muzeu al istoriei culturii și civilizației poporului român, ilustrate prin munca și uneltele omului¹.

*Complexul de industrii hidraulice din
Rebrișoara, județul Bistrița-Năsăud - in situ*
*Complex of Hydraulic Industries from
Rebrișoara, Bistrița-Năsăud Country – in situ*

*Complexul de industrii textile din Gura Râului,
județul Sibiu - roțile hidraulice*
*Complex of Textile Industries from Gura Râului,
Sibiu County – hydraulic wheels*

¹ Irimie, C., *Profilul tematic complex și problematica interdisciplinară a Muzeului meșteșugurilor și tehnicii populare*, în CIBINIUM, 1969-1973, Sibiu, p. 5-9.

ASPECTE ALE CIVILIZAȚIEI POPULARE TRADIȚIONALE ÎN SATE DE PE VALEA CARASULUI, JUDEȚUL CONSTANȚA¹

The study presents aspects of the traditional civilization in settlements situated on the Carasului Valley, Constanța County, and it is based on information obtained by the author in the field research done during the summer of 1978, together with a team of curators from important museums from the country. They have studied the complexity of the phenomena of material and spiritual culture in villages found on the path of the Danube – Black Sea Channel. After a short description of the localities, of the type of settlements and structure specific to the homesteads from the area, traditional occupations are widely presented: agriculture, animal husbandry, viticulture, and fishing

Așezările rurale aflate pe traseul canalului Dunăre - Marea Neagră, fac parte din podișul Carasu, sau Dorobanțului (1.460 km²) constituit dintr-un ansamblu de culmi domoale și mici platouri care scad treptat în altitudine de la 130 m la 30 m spre Valea Carasu și Dunăre². Este fragmentat de văi de tip evazat (Carasu, Țibrin), văi în formă apropiată de litera V și văi sub formă de culoare depresionare³.

Valea Carasu este considerată ca o depresiune sinclinală, fundul acestui culoar depresionar cu direcție est-vest având versanți înalți și abrupti din loess în care își fac loc forme de șiroire și sufoziune. Unii cercetători au opinat că această vale adâncă și lată ar fi un vechi curs al Dunării⁴. Ea facilitează cea mai bună legătură între Bărăgan și Mare, fiind străbătută de importante căi de comunicație între care se află și calea ferată Cernavodă - Constanța (58 km) construită la 1860. Pe aici trecea și Valul lui Traian și tot aici sunt situate centrele mai însemnate ale Dobrogei de sud: Cernavodă, Medgidia, Constanța.

Pe fundul văii apar soluri aluviale, alte tipuri de soluri în zona podișului fiind *bălane* (în partea de vest), *ceroziomuri carbonice* și *cambice* (partea centrală și estică)⁵, iar între resursele minerale se află *calcare* (Mircea Vodă) și *argilă caolinoasă* (Mircea Vodă, Țibrin, Cuza Vodă).

¹ Studiul este întemeiat pe cercetări de teren efectuate în vara anului 1978 în cadrul unei echipe de etnografi de la Muzeul Brukenthal Sibiu, Muzeul Satului București și Muzeul de Artă Constanța care a studiat complexitatea fenomenelor de cultură materială și spirituală în satele aflate pe traseul canalului Dunăre - Marea Neagră construit în anii 70 ai secolului trecut.

² L. Badea, M. Sandu, M. Buza, S. Roată, M. Sima, M. Micu, D. Călin, *Unitățile de relief ale României, IV, Podișurile pericarpate. Podișul Mehedințului, Piemontul Getic, Podișul Moldovei, Podișul Dobrogei*, București, 2010, p. 143-146.

³ *Ibidem*.

⁴ I. Rădulescu, Athena Herbst-Rădoi, *Județele patriei. Județul Constanța*, București, Editura Academiei, 1974, p. 19.

⁵ *** , *Geografia României, V*, București, Editura Academiei, 2005, p. 788.

Localități cercetate. Tipul de așezare. Structura gospodăriei

Într-o primă etapă au fost cercetate localitățile Cernavodă, Seimenii Mari, Seimenii Mici, Mircea Vodă (fostă Cilibichioi), Satu Nou (înființat în 1886 de locuitori veniți din județele Brăila și Râmnicu Sărat), Făclia (Făcria, sat întemeiat la 1880 de germani sosiți din Basarabia care au plecat în 1940 fiind înlocuiți de români aduși din județele Durostor și Caliacra din Cadrilaterul cedat în acel an Bulgariei), Ștefan cel Mare, Gherghina și Țibrin. Sunt așezări rurale de tip adunat – excepție fiind Cernavodă, așezare urbană – unele mai mici, altele mai mari¹: Țibrin - 49 gospodării, Gherghina - 74, Saligni - 210, Ștefan cel Mare - 242, Făclia - 263, Mircea Vodă - 452, Satu Nou - 473.

Ținutul dobrogean din care fac parte așezările cercetate a fost locuit din vechime, o inscripție în limba slavă descoperită la Mircea Vodă atestând aici existența unei formațiuni politice conduse în anul 943 de jupan Dimitrie care își va fi întins, probabil, autoritatea și asupra părții dinspre răsărit inclusiv teritoriul actualei comune Basarabi².

Locuitorii și-au câștigat existența practicând agricultura și creșterea animalelor ca ocupații de bază, alături de care viticultura și pescuitul au completat, în unele sate, resursele economice. Sătenii din Gherghina au lucrat și la exploatarea de caolină pe care o transportau la gara Mircea Vodă.

Gospodăriile au o structură în general *afânată*³, iar modalitatea de așezare a construcțiilor componente este atât de diversificată încât nu se poate stabili o regulă general valabilă. Pe lângă *casă*, aflăm în curte o serie de acareturi absolut necesare: *grajduri* (pentru vite mari), *saivane* (pentru oi), *magazie de cereale* (grâu), *porumbar* (porumb, știuleți), *șoproane* (care, căruțe, unelte agricole), *cotețe* (porci, păsări), *cuptoare de pâine*, foarte variate ca formă și aspect⁴, unele gospodării având și fântâni.

Revenindu-ne în cadrul echipei responsabilitatea cercetării arhitecturii populare și ocupațiilor tradiționale, ne vom referi doar la acestea.

Arhitectura tradițională

Materialele utilizate pentru construirea casei de locuit și acareturilor sunt constituite în principal de: lut, piatră, lemn, nuiele, trestie, olane, țiglă, tablă, care intră diferențiat la realizarea fundației, pereților, șarpantei, învelitorii, tavanelor, podelelor și binalelor.

Dintre toate aceste materiale, *lutul* este răspândit în toată Dobrogea, iar tehnica prelucrării și utilizării lui este atât de perfecționată încât dă arhitecturii populare din acest ținut caracteristica sa dominantă⁵. În satele cercetate el a fost utilizat în mai multe forme:

- amestecat cu paie tocate sau pleavă, formând ceamurul;
- amestecat cu bălegar de cal, pentru a fi utilizat la drișcuit pereți;
- amestecat cu var pentru drișcuit pereți.

Piatra a fost utilizată numai pentru fundație și soclu.

Nuielele au fost întrebuințate sub formă de împletitură lipită cu lut amestecată cu pleavă la ridicarea pereților, dar foarte rar, cercetarea oferindu-ne un singur exemplar la Seimenii⁶.

Lemnul sub formă de grinzi, căpriori și lați servea la construirea șarpantei, iar sub formă de scânduri, la tavane și dușumele.

În secolul al XIX-lea, *stuful* mai era încă utilizat pentru acoperișuri, fiind înlocuit mai apoi cu *olane* și *țiglă*. De dată mai recentă este folosirea *tablei galvanizate*.

Pardoselile obișnuite erau din pământ cămășuit ca lipitură bine întinsă cu mâna.

¹ Datele au fost extrase din *Monografia comunei Mircea Vodă* aflată la Consiliul popular.

² C. C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, București, 1974, p. 136.

³ Fl. Stănculescu, A. Gheorghiu, Paul Stahl, Paul Petrescu, *Arhitectura populară românească. Dobrogea*, București, 1957, p. 14.

⁴ *Ibidem*, p. 18.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Informator Maria Iancu, n. 1905, Seimenii Mari.

Tehnicile de construcție

Pe temelia de piatră se ridicau pereții din chirpici - calupuri de ceamur, de dimensiunile 10 x 20 x 40 cm - folosindu-se ca liant ceamur. La Cernavodă am găsit o casă construită în tehnica *pământului bătut*, răspândită mult în Câmpia Transilvaniei. Peste pereți se așezau *cordițe* (lemne rotunde) și o grindă transversală pe care se sprijineau *popii* și *căpriorii* ce constituiau scheletul șarpantei pe care se băteau lații. Olanele învelitorii se așezau pe o astereală, zidindu-se cu ceamur, sau se așezau pe căpriori puși des, peste ei întinzându-se un strat de paie, pe care se potriveau olanele¹, înlocuite cu timpul de țiglă sau tablă galvanizată. Tavanul se făcea din scânduri peste care se așternea un strat de ceamur, iar pe dedesubt o căptușeală de trestie cu drișcuială de ceamur². Tencuiala pereților se făcea cu lut amestecat cu pleavă peste care se dădea un strat de argilă amestecată cu balebă și apoi se văruia. Podelele s-au făcut frecvent din lut, în camera curată fiind, uneori, din scândură.

Tipologia caselor tradiționale

Locuințele din satele cercetate sunt de o mare diversitate tipologică. Nu am întâlnit decât locuințe de suprafață, însă la Seimenii Mari ni s-a spus de către Măria Iancu: „casa noastră construită în anii 1875-80 este prima din bordeie”, adică în acea vreme bordeiul era frecvent folosit pentru locuit.

În veacul al XIX-lea au existat case cu o cameră și tindă fără prispă, preferată, după unele cercetări, de populația tătarască³.

Foarte frecventă este casa cu două camere pe sală, cu prispă retrasă sau cu balcon în față.

Un alt tip, răspândit în satele Seimenii Mari și Seimenii Mici este casa cu două camere pe sală și prispă pe latura îngustă cu stâlpi de lemn. La unele case prispa era închisă cu scânduri traforate alcătuind așa numitul grilaj sau galerie⁴. Uneori intrarea în prispă se face printr-un balcon sau marchiză (foișor). Alături de acest tip de locuință, se află casa cu două camere pe sală, cu prispă pe fațadă și pe două părți laterale, cu foișor.

În satele componente ale comunei Mircea Vodă, este frecventă *casa cu chiler*⁵, numită casă cu poiată, într-o mare diversitate de forme: casa cu poiată în spate și prispă pe două laturi, casa cu poiată în spate cu foișor și prispă pe două laturi și casa cu poiată și foișor la fațadă.

Din tipul de casă cu etaj am întâlnit un singur exemplu la Seimenii Mari care avea sus patru camere de locuit și jos alte două încăperi și beci de bucate.

Casa bătrânească tătarască avea trei încăperi, una pentru bucătărie și două de locuit. Au apărut apoi casele cu marchiză⁶. În continuarea casei de locuit se construia *damul* (grajdul).

Cercetarea arhitecturii populare în aceste sate a scos în evidență existența unor tipuri planimetrice ce se întâlnesc pe o arie geografică mai largă, incluzând nu numai Dobrogea ci și zone din alte părți ale țării, ca expresie a unor realități sociale asemănătoare. Remarcăm răspândirea largă a suprafețelor locuibile adiacente grupate în polata construită în prelungirea acoperișului în spate precum și prezența casei cu foișor, tip caracteristic arhitecturii populare românești și care este foarte frecvent în Dobrogea.

¹ Informator Gh. D. Munteanu, n. 1901, Mircea Vodă.

² Fl. Stănculescu, A. Gheorghiu, P. Stahl, P. Petrescu, *op. cit.*, p. 27.

³ *Ibidem*.

⁴ Informator Anghel Gheorghe, n. 1905, Seimenii Mari.

⁵ Fl. Stănculescu, A. Gheorghiu, P. Stahl, P. Petrescu, *op. cit.*, p. 27.

⁶ Informator Ghazi Isat, n. 1909, satul Gherghina.

Ocupațiile tradiționale

Agricultura cerealieră domină puternic structura economică și ocupațională a satelor cercetate, nefiind, însă, singura componentă a vieții economice.

Peste tot s-au cultivat: grâu, orz, ovăz, dughie (plantă furajeră), mei, secară, porumb, legume, pepeni, floarea soarelui. La Gherghina, după cum ne-a spus Izi Kalil, s-a cultivat și sfeclă de zahăr, iar la Seimenii Mari s-au înregistrat culturi de bumbac, după informații primite la Consiliul popular.

S-a practicat *agricultura într-un câmp* făcându-se în fiecare an rotația culturilor.

Aratul se începea un an de la o margine, iar în anul următor de la mijloc, pentru că altfel s-ar fi făcut șanț la mijloc. Tehnicile tradiționale de semănat¹ se diferențiau în funcție de specificul culturilor.

Grâul se semăna cu mâna prin împrăștiere, după arătură. În puține cazuri ni s-a semnalat și tehnica semănatului grâului *pe piele*, adică înainte de arat. La fel se semănau secara, orzul și ovăzul.

Porumbul se semăna cu mâna pe brazdă în urma plugului, dar s-au utilizat și semănători trase de animale.

Cartofii se puneau în cuiburi.

Ca munci de întreținere a culturilor, alături de plivit, reținem efectuarea a două prașile, în special la porumb precum și răritatul.

În ceea ce privește recoltatul remarcăm secerarea ori cosirea păioaselor, dar spre deosebire de alte zone ale țării nu se lega grâul în snopi ci se aduna în clăi (porcoale) sau căpițe pe care le transportau spre locul treierului.

Treieratul s-a făcut pe arman, amenajat în fiecare gospodărie, printr-o tehnică ce îmbina treieratul prin călcare cu animalele cu treieratul cu pietroiul.

Pregătirea armanului necesită: curățirea locului, stropirea cu apă, presărarea de paie, băătorirea cu un mai greu de piatră, în mijloc se bătea un par, cam de înălțimea unui om, de care se prindea otgonul (funie groasă de cânepă) de 10-15 m lungime, care se lega odată de sus apoi se lăsa în jos pe par până la mijloc și se făcea acolo un „ochi”. La capătul liber al otgonului se fixa un lemn care se prindea la căpăstru. La calul înhamat și bine potcovit se atașa, prin intermediul crucioiului pietroiul de treierat, care avea forma unui cilindru de piatră prevăzut cu creștături longitudinale și o osie ce trecea exact prin mijloc de capetele căreia se legau două brațe de lemn ce se uneau la capete în triunghi. Această tehnică a treieratului cu pietroiul a fost frecventă nu numai în Dobrogea ci și în estul Munteniei și Moldova².

Animalele se învârtau pe arman până ce spicele erau bine scuturate de boabe.

Paiele se înlăturau cu furca de lemn și iabaua mare, iar pleava cu iabaua mică. Vânturarea se realiza cu lopata utilizându-se și o plasă de sfoară numită primetea.

Deși unii cercetători³ au consemnat practicarea în Dobrogea a treieratului cu dicania, în zona cercetată n-am întâlnit această tehnică, dar informatorii⁴ ne-au vorbit despre utilizarea sânioaiei cu cremene pe care o agățau la cai în timpul treieratului pentru a face pleavă, fiind vorba de o funcție secundară a dicaniei.

Înainte de colectivizarea agriculturii (între 1949-1962) știuleții de porumb erau culeși în foi și depănușați acasă, răspândindu-se, mai apoi, tehnica recoltării știuleților desfăcuți de foi care rămâneau pe coceni (tulei), aceștia fiind tăiați cu secera, legați în snopi cu papură și aduși acasă spre a fi utilizați ca furaje.

¹ Informatori: Ion Cocor, n. 1898, Seimenii Mari, Izi Kalil, n. 1915, satul Gherghina, D. Dumitrescu, n. 1908, satul Țibrin.

² Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj, 1979, p. 160.

³ Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 219.

⁴ Informator Lungu Nicolae, n. 1909, satul Ștefan cel Mare.

Pentru păstrarea, vreme îndelungată, a cerealelor au fost folosite sisteme, tehnici și construcții tradiționale specializate.

Gropile de cereale s-au întrebuițat, după mărturiile unor informatori¹ până la primul război mondial, destinate mai ales păstrării orzului, ovăzului, meiului, cartofilor și mai puțin a grâului². Aceste gropi aveau profil de oală, fiind bine arse în interior, capacitatea lor de înmagazinare ajungând până la 2.000 kg. Pe teritoriul Dobrogei acest tip de groapă de cereale purta denumiri diferite: *groapă de pâne*, *groapă de bucate*, *groapă românească*, *groapă cojenească*, *oală*, *groapă oarbă*. A mai existat tipul de groapă în formă de ghiveci, nearsă, căptușită cu pleavă, paie sau trestie, denumit *groapă turcească*, *groapă tătarască*, *ghivece*, *tătrâie*³.

Condițiile de depozitare asigurate de aceste gropi erau atât de eficiente, încât, uneori, le depășeau pe acelea oferite de hambare, coșare, magazii.

Porumbarul, general răspândit în satele dobrogene, servea la depozitarea știuleților de porumb. Se construia din nuiiele împletite și lipite cu lut sau din lați.

Magaziile, *hambarele*, *coșarele* au luat locul gropilor de cereale, fiind întrebuițate la păstrarea grâului, ovăzului, orzului etc. Se construiau din scânduri. Ca elemente etnografice specifice satelor din zonă au apărut după primul război mondial.

Podurile caselor au fost și sunt folosite pentru depozitarea unor produse agricole.

Pentru păstrarea temporară a unor rezerve de cereale sau făină s-au folosit recipiente mai mici precum coșurile de nuiiele lipite cu lut în interior și hambare mici, de scândură, compuse dintr-o ladă, cu două compartimente, cu capac sau fără⁴.

Între uneltele agricole tradiționale mai importante, consemnăm plugul pentru arat, cu o brazdă, confecționat din fier, care până la sfârșitul secolului al XIX-lea era din lemn dotat cu brăzdar de fier⁵, rarița, cu care se făceau șanțuri printre rândurile de porumb înainte de prășit, *grapa de mărăcini*, *borâna (grapa de fier)* și *tăvălugul* pentru grăpat, sapa și cazmaua pentru săpat, secera cu zimți și coasa (la care tătarii puneau un mâner special numit *șalgá tutcă*) pentru recoltarea păioaselor, pietroiul și dicania pe arman pentru treierat.

Colectivizarea agriculturii înfăptuită de regimul comunist la mijlocul veacului trecut, desființată după 1989, produsese o serie de mutații esențiale nu numai în ce privește proprietatea asupra pământului ci și asupra tehnicilor și instrumentarului cu caracter agricol tradițional, trecându-se la mecanizarea pe scară largă a lucrărilor agricole.

Creșterea animalelor s-a practicat și se practică, alături de agricultură, în toate satele dobrogene, ca pe întreg teritoriul țării. S-au crescut boi, vaci, cai, oi (rasă tigiaie și spancă), porci etc. Între sistemele tradiționale de creștere a animalelor reținem:

- creșterea liberă a porcilor și cailor în baltă;
- creșterea vitelor pe lângă casă, în adăposturi specializate;
- păstoritul agricol local, o formă strâns legată de agricultură, caracterizată în principal de faptul că turmele nu părăsesc hotarul satului, sistem întâlnit în două variante:

a) fără staul, strungă și stână, în care se încadrează pășunatul ciurdei de vaci pe izlaz (ceair), animalele revenind seara acasă;

b) cu staul și strungă dar fără stână, variantă în care se încadrează pășunatul cârdurilor de oi (250 capete), pe hotarul satului, din aprilie până în noiembrie. Pe izlaz era constituită târla compusă din bordeiul ciobanului, strungă (arcaci), comarnic (cu spătari)

¹ *** , *Atlasul etnografic al României*, IV, 1978, p. 85.

² Ibidem.

³ Ibidem, p. 87.

⁴ Informator Dan Anghel, n. 1896, Seimenii Mari.

⁵ Ibidem.

pentru muls și pedele de stuf pentru protecția animalelor contra intemperiei. Locul de închis oile se mai numea și corlată.

Cârdurile de oi se constituiau prin asocierea micilor proprietari, care luau laptele cu rândul și preparau produsele lactate acasă. Rândul era stabilit prin înțelegere (la 10 oi sau la 20), tragere la sorți ori pentru fiecare oaie proprietarul avea dreptul la 5 litri pe sezon. Mulsul era efectuat de ciobanul care avea în grijă și pază oile, iar șeful cârdului ținea toată rânduiala târlei.

Tehnicile tradiționale de prelucrare a laptelui în gospodărie se baza în principal pe: folosirea cheagului la încheagat, fierberea zărului pentru urdă, baterea laptelui de vacă în putinei pentru obținerea untului, folosirea saramurii la brânza telemea, produsă doar în timpul verii, brânza dospită fiind preparată, numai toamna.

Viticultura s-a practicat în toate satele cercetate, soiurile cele mai frecvente fiind indigenă, zaibăr, nohan, novă, teră, țigamen. Altoitul nu s-a practicat în toate satele (doar la Mircea Vodă), iar ca munci de întreținere se efectuau tăiatul vițelor cu cosorul (tirpan), săpatul, plivitul și prășitul.

Pentru stoarcerea strugurilor culeși în coșuri de nuiele s-a folosit stoarcerea cu sacul: pisau strugurii în puțină, apoi îi introduceau în sac și apăsau cu mâinile sau picioarele într-o albie (uluc).

Teascuri specializate au apărut după 1950.

Vinul îl păstrau în butoaie, dar nu existau construcții de tipul cramelor.

Pescuitul, cu tehnici și unelte tradiționale, a permis completarea resurselor de hrană, el practicându-se în toate satele cercetate, ca ocupație secundară. Cei din Seimenii Mari pescuiau în „ghioale” și în Dunăre, fiind pe malul fluviului, celelalte sate pescuiau numai în apă stătătoare (ceair).

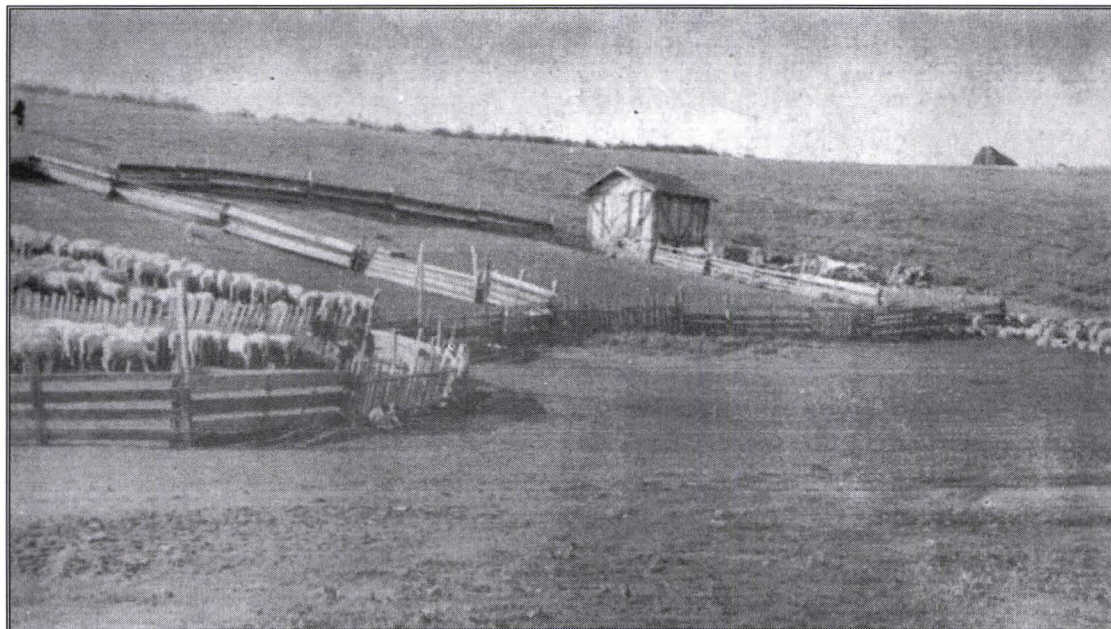
Prindeau ciortan, biban, plătică, șalău, știucă, roșioară, caracudă, caras, somn, cegă, lin, cârjoară.

Ca tehnici și unelte tradiționale foloseau prinderea cu mână, pescuitul cu undița, cu unelte din plase și cârlige și din împletituri dintre care reținem priponul (periteașca), chipcelul, plasa, setca, prostovolul, coșul orb, vârșă, odorobul, hălăul, mreaja de obrete, mreaja de cișit (mai multe specii de pește).

În unele sate s-au utilizat ambarcațiuni de pescuit pe care le împingeau cu „beldii”.

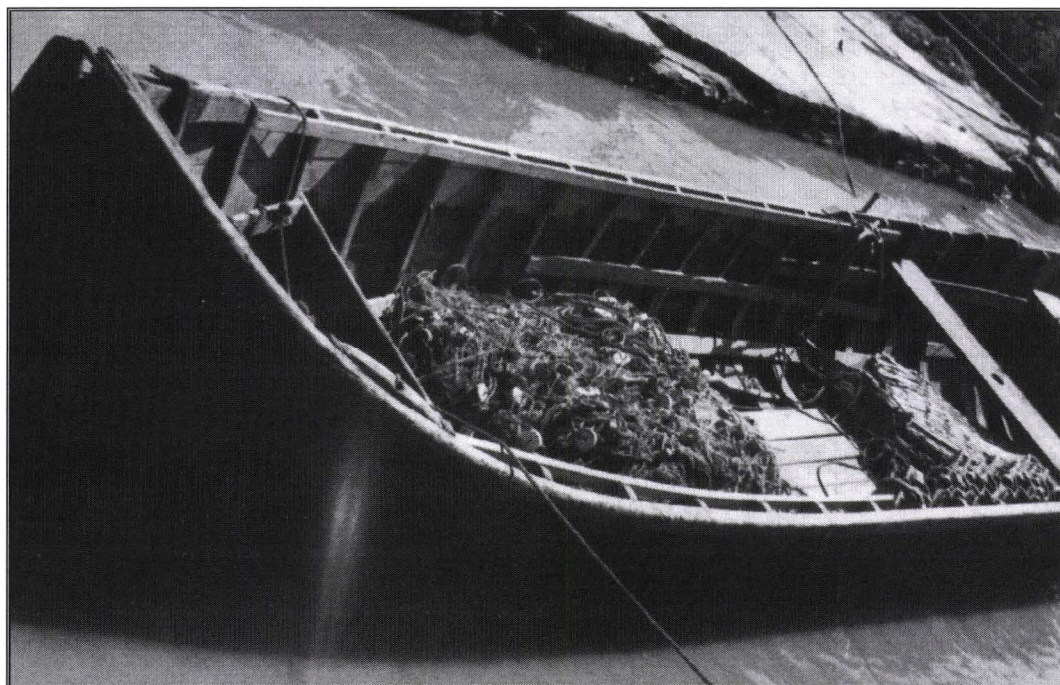
Strungă în Balta Dunării / Sheepfond in Balta Dunării

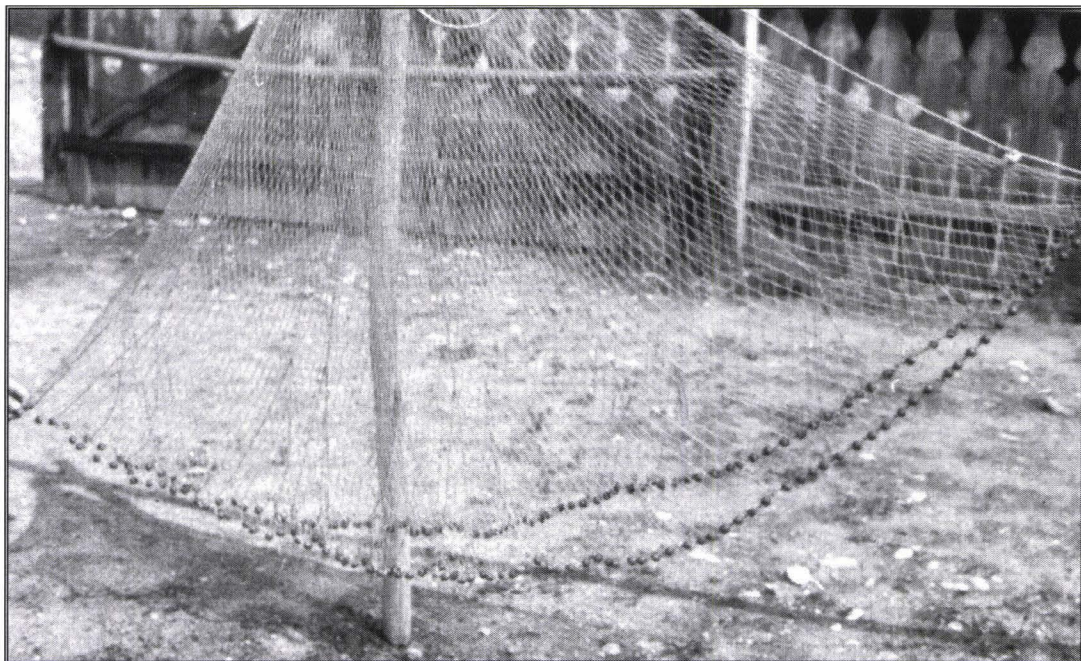
Târlă în Dobrogea / Sheep stable in Dobrogea

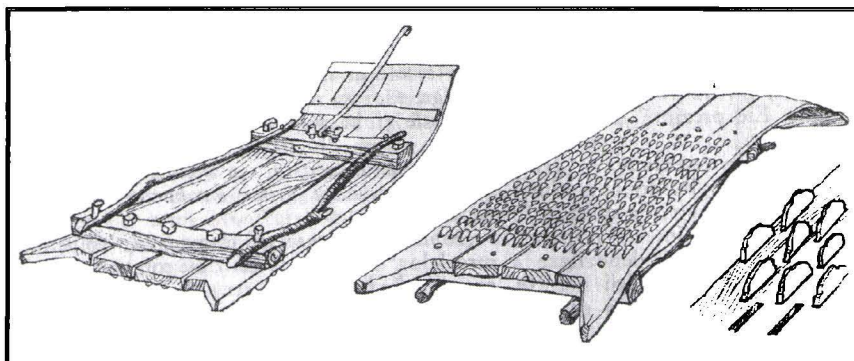
Setcă la uscat, Mahmudia, județul Tulcea / Seine drying, Mahmudia, Tulcea County

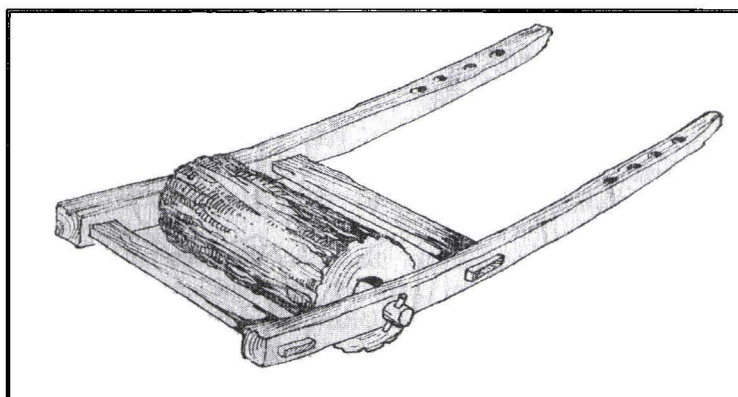
Plasă de prins pește / Fishing net

Prostovol / Landing net

Dicanie / Threshing board

Tăvălug de piatră / Roller

CARE TRADIȚIONALE ÎN ȚARA OLTULUI

Țara Oltului is one of the largest and most individualized ethnographic areas from Transylvania. Traditional settlements have developed according to landforms, to traditional occupations specific to the region, to the social status of the population. The inhabitants practiced agriculture, cultivated technical plants, practiced animal husbandry, viticulture, beekeeping.

Among the means of transportation used, two types of big four-wheeled carts had a wide spread in this area: the „cart for the field work” and the „three quarters carriage”. The author presents in this study, for each type, the spreading area, the characteristics, the terminology, the morpho-functional and technical modifications, the structures, the way the burden is carried, the capacity of transportation.

Due to modernization, essential changes have been noted for the means of traditional transportation too.

1.1. Țara Oltului – spațiul natural și uman

Privită geografic Țara Oltului este o depresiune de contact desfășurată pe o lungime de 100 km est-vest și o lățime de 20-25 km, din care 15 km sub formă de șes cu substrat geologic sedimentar (cuaternar). În afară de relieful neted, marginile depresiunilor sunt deluroase și muntoase.

Șesul este de fapt o câmpie piemontană având ca ax râul Olt, amplasat asimetric la limita sa de nord, sub cuesta Podișului Transilvaniei. Depresiunea este închisă spre sud de Munții Făgărașului și ai Perșanilor, fiecare cu propria sa alcătuire geologică și morfologică.

Diferența de nivel spre nord față de șesul depresionar (popular numit „șesul oltean”) este de 2-300 m, iar spre sud de 2.000 m.

Depresiunea are formă de culoar est-vest, ușor curbat la capete, spre nord și spre sud, acolo unde culoarele se leagă prin trecători înguste pe Olt cu zonele vecine (defileul Turnu Roșu, defileul Racoș).

Din zona muntoasă izvorăște o rețea densă hidrografică, colectată de Olt.

Zona nu este izolată decât relativ. Cele două bariere inegale ale reliefului înalt nu sunt imposibil de trecut, accesul spre nord, pe vaduri și văi, iar spre sud prin trecători de înălțime, circulate mai mult pastoral sau migrator, impus de roiri sau refugii. În schimb accesul est-vest, spre Depresiunile Sibiu și Țara Bârsei este străvechi, întreaga depresiune a Făgărașului fiind parte componentă a unui vast culoar sud-transilvan¹.

Pe teritoriul câmpiei piemontane, așezările umane se aliniază pe 2-5 rânduri, într-un mod aproape geometric: în total 66 așezări, sate mari, mijlocii și mici, cătune și un oraș situat central – Făgărașul (la mijlocul secolului al XX-lea a apărut cu funcții industriale și orașul Victoria).

¹ Circulația vehiculelor spre est și vest s-a făcut nu atât prin trecătorile Oltului, cât prin pasuri deluroase, spre Brașov prin Pasul Brădet – Vlădeni sau pe o cale ocolită, prin munți, pe la Poiana Mărului, iar spre Sibiu peste Dealul Bradului, actual pe Hula Bradului.

Rețeaua de sate „de jos”, „de sus” și intermediare au tradiții vechi de roire, cu o mare densitate în spațiu, la o medie de 3-4 km între ele. Satele de pe linia Oltului au fost vechi târguri de animale și mărfuri (Avrig, Porumbacu, Arpaș, Sâmbăta, Făgăraș, Șercaia).

Localitățile rurale sunt predominant românești, unele mixte, cu populație săsească (Avrig, Cârța, Făgăraș, Șercaia, dincolo de Olt, Bradu, Cincșor) și maghiară, în Făgăraș, dar mai ales peste Olt – Săcădate, Nou Român, Hălmeag. Există și câteva cătune țigănești.

În concluzie, un spațiu natural și uman de circulație lejeră și de resurse umane în experiența tradițională a transporturilor.

1.2. Resursele Țării Oltului

Funcțional resursele zonei contează în aprecierea caracterului transporturilor în calitate de poveri. Un spațiul natural generos, cu o intensă viață rurală și exploatare a unor resurse vitale pentru existența comunităților umane:

- Lemnul: teritoriul a fost intens împădurit, pădurile de stejar pe șesul depresionar și brâuri de fag, frasin, carpen și brad (molid) spre zonele muntoase, o mare parte a pădurilor fiind defrișate în scop agricol;
- Fânul: favorizat de condițiile unui climat răcoros și umed, bine drenat teritorial de rețeaua hidrografică naturală și antropică (sub forma, adesea, a unor terenuri irigate special, numite „tânăroage”)¹;
- Produse agricole ale câmpului (bucatele) cultivate pe terenuri puțin fertile (cu excepția luncilor Oltului), solicitând gunoie naturală: secară, porumb, cartofi, sfeclă de zahăr, mai puțin grâu, în plus plante tehnice – cânepă, in;
- Pietriș, nisip, piatră, var, provenite din condițiile geologice ale terenului, sedimentat recent, încât șesul se caracterizează prin alăturarea de terenuri pietroase și zone mlăștinoase, iar muntele – rocă metamorfică, șist cristalin, alături de mozaicul geologic al Perșanilor.

Toate aceste resurse reprezintă principalele categorii de povară transportabilă pentru localitățile rurale ale Țării Oltului.

1.3. Experiența istorică a Țării Oltului

Dimensiunea istorică explică în mare parte caracterul transportului tradițional al zonei: o veche prezență a locuirii umane (ciocanul paleolitic de la Racovița), o veche prezență a cunoașterii vehiculelor cu roți (modelele de lut ale carului din epoca bronzului – Cuciulata, printre cele mai vechi din țară, dacă nu cele mai vechi), cetăți și așezări dacice (Arpașu de Sus, Breaza, Șercaia), drumul și castrele romane de pe malul nordic al Oltului (Săcădate, Feldioara, Cincșor, Hălmeag, Hoghiz la care se adaugă și *Caput Stenarum* – Boița). Epoca medievală se caracterizează prin organizarea obștească a comunităților umane incluse într-o instituție feudală – ajunsă până la dimensiunile unui ducat², ulterior comitat și domeniu nobiliar, cu „boieri” români și iobagi, nobili maghiari, negustori și meșteșugari sași, maghiari, români și țigani. Spațiul legendar legat de „migrația” creatoare de stat, în sudul Carpaților, pe fondul roirilor așezărilor³. Un ev mediu care a generat un oraș-castel și a cunoscut și colonizarea teutonă, secuiască, săsească după cele cumano-pecenege.

¹ „Tânăroagele” sunt terenuri joase, inundate primăvara, prin intermediul unor iazuri abătute din râurile de munte, după retragerea apei, fânul crescut este de o foarte bună calitate.

² Este vorba de Ducatul Făgărașului care alături de Amlaș, au fost feude ale domnitorilor Țării Românești (secolele XIV-XV), ulterior pierdute prin întărirea instituțiilor feudale a statului ungar și a *Universității Saxonă*.

³ Conform legendelor descălecătoare, statul feudal Țara Românească își are ca întemeietori pe Negru Voda, originar din Țara Făgărașului; în satele din jurul Brezei, legenda circulă până în zilele noastre.

Resursele agricole au dat posibilitate unor ocupații agricole asemănătoare, dar mult mai pronunțate, cu ale zonei Sibiului și Brașovului, dar deosebite față de Mărginimea Sibiului, Bran, Săcele.

Variatele influențe, experiențe și curenți de civilizație și cultură, favorizate de caracterul de culoar al zonei, cu un drum al „țării” principal, paralel cu Oltul, completat cu o „cărare” legând satele de sub munte, au dat zonei deschidere spre achiziții economice, tehnice, spirituale cu un larg azimut. Tradiția, ajunsă în secolele XVIII-XIX, la un vârf, generatoare a unui model zonal „făgărășean”, a intrat firesc în modificările economiei relativ închise, autarhice, gospodărești, spre circulația mărfurilor, inclusiv prin intermediul căraușitului. Secolul al XX-lea, mai ales cea de a doua jumătate, au modificat transporturile prin intermediul industrializării, prin experiențele discutabile ale organizării agriculturii cooperativizate și prin schimbarea echipamentelor și materialelor constructive în urbanizarea satelor.

1.4. Condițiile ocupaționale

Principalele ocupații ale locuitorilor Țării Oltului în Evul Mediu (dar și anterioare acestuia) au fost legate de utilizarea condițiilor oferite de solul zonei, eficientizat prin tehnologii tradiționale (defrișare, fertilizare, prin gunoi de grajd, rotația sub formă de „câmpuri” sau „hotare”, de-a lungul a 2-3 și chiar 4 ani).

Particularitățile de mediu au impus aici o strânsă legătură între cultivarea plantelor și creșterea animalelor mari, asemănătoare și zonelor înconjurătoare (Sibiu, Țara Bârsei, Târnave, Rupea), deosebită însă de caracterul pastoral al Mărginimii Sibiului, Branului, Săcelului. Și aici s-au crescut oi, dar mai restrâns în pendulare transhumantă, care totuși nu a lipsit în trecut.

Din această cauză atenția acordată nutrețului, recoltării fânului, întreținerii pășunilor au avut o mare importanță. Vitele de talie mare, de povară, au fost și ele utilizate în transport: boi, vaci, bivoli („drigane”), iar caii pentru călărit și tracțiune. Atât animalele pentru poveri grele, cât și pentru poveri sub formă de marfă sau persoane au fost întrebuințate mai ales pentru transportul pe distanțe mari, iar măgarii, mai rar, doar pentru transport poveri în pășunat și în transporturile montane.

Pe lângă aceste ocupații de bază, exploatarea lemnului a avut un caracter gospodăresc (lemn pentru foc, pentru construcții) și pentru căraușit (necesar glăjăriilor sau pentru orașele consumatoare de combustibil lemnos sau material de construcții).

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, exploatarea lemnului a interesat întreprinzători capitaliști, inclusiv în folosirea pentru transport a procedeelor de „plutire sălbatică” sau chiar a plutăritului pe Olt. Modul de gestionare al pădurilor, îndeosebi prin compozesorate, au contribuit la stabilirea unui echilibru în exploatarea pădurii, după dezechilibrul despăduririlor agricole din șes, de-a lungul secolelor întregului mileniu al II-lea.

Meșteșugurile rurale și concentrarea lor în orașul Făgăraș au fost legate și de transporturi: de la industria casnică, la meșteșugăritul ustensilelor de transport, practicate inclusiv de țigani zonei, la o adevărată rețea de rotari și fierari, mulți fiind în secolul al XX-lea, ucenici în tinerețe, la meșteșugarii sași, români, maghiari din Făgăraș sau ucenici în afara zonei, la „Fabrica de căruțe” a fraților Lungu din Rășinari.

O mare importanță în evoluția transporturilor rurale a avut-o căraușitul (cu lemn, cu fân de peste Olt, cu transport de mărfuri pentru „bolde”, cu produse agricole, îndeosebi cu renumita ceapă de Făgăraș, cu băuturi alcoolice, adeseori și cu cartofi) pe piețele orașelor învecinate.

Condițiile ocupaționale și resursele zonale au favorizat de timpuriu și căraușitul cu materiale de construcție, cu var, piatră, cu resursele minerale ale Perșanilor pentru glăjării, cu nisip și balast din albia Oltului și a râurilor făgărășene, a căror caracteristică a fost marea forță de transport a materialelor datorită pantei abrupte de scurgere.

1.5. Compartimentarea tradițional-etnologică

Conștiința apartenenței zonale a delimitat tradițional locuitorii țării Oltului în „noi”, „cei de pe Țara Oltului”, de locuitorii satelor de peste Olt (numit „pe Ardeal”), deși relațiile trans-zonale au fost puternice, dar deosebite în ceea ce privește specificul aspectelor de cultură și civilizație populară¹.

Realitatea etnografică a zonei Țara Oltului se compartimentează (dincolo de aspectele unitare, populare și tradiționale considerate în plan general) în subzone. Unitatea foarte puternică a zonei (mult mai mare de pildă ca în Mărginime, unde fiecare localitate se individualizează) are la bază unitatea condițiilor de existență, unitatea bazată pe grai (muntenesc), pe arhitectură (casa cu acoperiș de paie), pe port, ocupații tradiționale și calendaristice (obiceiul *Buzduganului*, Cetele de feciori, colindele, coreografia).

Compartimentarea subzonală cuprinde 2 subzone caracteristice Țării Oltului:

- Subzona câmpiei făgărășene (subzona de est)
 - Subzona gruiurilor făgărășene (subzona de vest)
- despărțite nord-sud de linia Sâmbăta de Jos și Sâmbăta de Sus.

La aceste subzone se adaugă alte 2 subzone marginale, de tranziție, prin caracterul elementelor de cultură și civilizație populară, interferate cu zonele vecine:

- Subzona de tranziție Avrig – Turnu Roșu, în partea de vest, cu influențe sibiene și mărginene
- Subzona Perșani, până la Cuciulata, Lupșa, aproximativ Hoghiz, în partea de est, cu interferențe cu zona Rupea și mai puțin Țara Bârsei, a cărei influență se evidențiază mai mult pe Valea Șincii.

2. Transporturile populare și tradițiile în Țara Oltului

Spațiul antropologic și geografic al Țării Oltului a imprimat un anumit fel de civilizație populară, inclusiv în componenta sa de transport. Pentru vehiculele cu roți, povara transportată a constatat în resursele oferite de mediul natural, pentru existența gospodăriei țărănești, pentru meșteșugari, iar din secolul al XIX-lea, din ce în ce mai mult conținând mărfurile și transportul de persoane, inclusiv în relația dintre satele zonei, Făgăraș sau orașele învecinate.

În zonă s-a folosit intens forța de tracțiune a animalelor, dar și energia umană la transporturile cu masă și dimensiuni reduse, și energia hidraulică în măsura în care putea fi folosită curgerea apelor sau în traversarea Oltului, unde deși experiența construcției de poduri a existat, pe numeroasele sale vaduri, inconstanța scurgerii hidraulice a râului nu le garanta permanență în condițiile epocii tradiționale. În schimb a fost aproape total ignorată energia eoliană, deși vânturile bat și din exterior, pe culoarul Oltului și transversal – brizele montane, vântul mare etc., dar energia lor a fost prea redusă pentru a fi folosită, mai ales că Oltul nu solicita în navigația pe apele sale a unei asemenea surse de energie.

Transportul zonal cunoaște toate categoriile din sistem, în proporții variate, în raport cu caracterul agricol al zonei și relieful său: locomoția, transportul purtat de om, transportul prin alunecare, rulare folosind aceleași surse de energie, dar mai puțin călăritul, transportul pe spatele animalelor, prin târâre sau plutire (inclusiv „plutirea sălbatică” a resurselor lemnoase).

În toată epoca medievală, prelungită prin tradiție până în secolul al XX-lea, transporturile și circulația în zonă au fost intense. Din secolul al XIX-lea resursele au căpătat și caracter de marfă, inclusiv și cele provenite din exteriorul zonei, iar

¹ Spre deosebire de populația de pe ambele maluri ale Oltului, care denumește zona „Țara Oltului” (termen preluat de etnografi și folcloriști), istoricii preferă termenul „Țara Făgărașului”, preluat din documentele feudale, termen folosit paralel și de unii locuitori ai zonei (probabil din cultura școlară) îndeosebi în părțile centrale.

meșteșugurile generatoare de mijloace de transport extinse spre vehicule mari cu roți. Fiecare sat a avut rotarii și fierarii săi, iar Făgărașul un centru de confecționare, mai ales al căruțelor.

3. Carele din Țara Oltului

Răspândirea vehiculelor mari, cu roți în Țara Oltului, a depins de trei factori:

- sursele povară și energiile de transport utilizate zonal, variabile în timp;
- existența unui palier generator: meșteșuguri specifice locale de confecționare a mijloacelor de transport;
- căraușitul.

Principalele clase de vehicule mari cu roți utilizate în Țara Oltului sunt:

- telegile de arat cu 2 roți;
- carele telegite cu 2-4 roți;
- carele propriu-zise cu 4 roți;
- căruțele cu 4 roți

la care se adaugă și vehiculele pe tălpi sau semivehiculele târâte. Vehiculele cele mai intens folosite au fost carele cu 4 roți, utilizând sursa de energie a vitelor de tracțiune (perechi înjugate) sau caii (1-2 înhămați).

Tipurile de care utilizate sunt *carul de ogașe* și *carul treisferturi*.

Aceste tipuri au funcționat în zonă într-un mod specific, cu sisteme tehnice adaptate la condițiile și experiența locală.

Tipologic clasa *care*, pe criterii morfo-funcționale și structurale, se prezintă în 10 tipuri diferite din punct de vedere al proporțiilor de cuprindere a poverii (ambalare, etanșeizare) pe un suport orizontal:

T₁ – care fără suport, pe dricuri;

T₂₋₄ – care cu suport redus, alcătuit din cadrul de stinghii și pari în ramă longitudinală și transversală;

T₅ – care cu suport - platformă (pod, podeală, fund);

T₆ – care cu suport – platformă și mânuși (verticale);

T₇ – care cu suport - platformă și țepușe (verticale);

T₈ – care cu coș împletit pe țepușe;

T₉ – care cu pod și coș demontabil (din scânduri);

T₁₀ – care cu coș fix („ladă”)¹.

Evident nu toate aceste tipuri sunt utilizate ca mijloc de transport rulat, cu tracțiune animală, în Țara Oltului. Cu atât mai mult aceste care sunt specific adaptate unor modificări de volum și geometrie pentru a corespunde unor poveri cu caracteristici diferite ca dimensiune, fragmentare, compoziție.

În decursul cercetării s-au pus în evidență următoarele tipuri utilizate în a doua jumătate a secolului al XX-lea, mai ales în anii 70-80, bazate pe structuri denumite A:

T₁ – în cazul transporturilor lemnului pe dricuri fără inima de legătură, povara fiind suspendată și legată pe dricuri;

T₆ – în transporturile lemnului pe dricuri cu mânuși verticale (folosind ca element structural o piesă mobilă numită „fercheteu”, „vârtej” sau „huze”, în funcție de „mânușile” utilizate, mânuși lungi sau scurte);

T₉ – în transportul fânului, mai rar al lemnelor mărunte sau bucate din câmp;

T₁₀ – pentru transportul gunoiului de grajd, piatră, nisip, var etc. sau mărfuri în căraușii, pentru mixaj T₉₋₁₀ sau folosind carele mari de povară pătrunse din Țara Bârsei.

Subtipurile acestor care (existente și separat), cu funcții și poveri de transport: „*car de fân*”, „*car de pădure*” etc. sau în același sistem tehnic, modificabil în raport cu povara,

¹ Aceste 10 tipuri structurale țin cont de o tipologie generală la nivelul întregii țări și a tuturor tipurilor de care pe criteriul complexității lor structurale.

se bazează pe structurile B (de deplasare), criteriu folosit de locuitori pentru a diferenția două feluri de care utilizate practic:

- *carul de „ogașe”*, a cărui caracteristică este „*ogașia*” (distanța între roți proiectată pe urmele lăsate la sol în timpul deplasării) caracteristică legată de fiecare localitate pe măsura hotarului său. „*Ogașia*” este de 2 – 2,10 m în Țara Oltului și puțin mai mare, până la 2,15 – 2,25 m „pe Ardeal”;
- *carul „treisferturi”* (zis și „fătărău”) la care distanța dintre roți este de $\frac{3}{4}$ din ogașia carului mare, respectiv 1,75 m.

Variantele carelor, tot în raport cu concepția locală, dar și tipologică, se realizează pe structuri C, de relaționare a vehiculelor la sursa de energie animală (vite de tracțiune folosite la poveri mari, distanțe și viteze mici, cai de tracțiune pentru poveri mai ușoare dar distanțe și viteze mai mari):

- *care de vite* (boi, vaci, bivoli), înjugate în perechi la vehicul;
- *care de cai* (1-2 cai) înhămați la vehicul.

Cele două subtipuri (de „*ogașe*” și „*treisferturi*”) au evoluat în secolele XIX-XX modificându-și structurile dar și materialul din care se confecționau (lemn → metal) pentru întărirea sistemului tehnic alcătuitor, în sensul rezistenței, și specializare după caracterul poverii transportate.

Carele de ogașe au fost folosite intens în limitele hotarelor satelor, în scopuri gospodărești (transport de lemne, fân și bucate ale câmpului) în timp ce carele treisferturi au fost folosite tot pe hotar, în unele transporturi de bucate (îndeosebi porumb, cartofi), rar lemnul din pădure, în schimb mult folosite în transportul gunoierului pe câmp, pentru materiale de construcție, mărfuri sau în cărașie, în acest din urmă caz depășind limitele hotarului satului. De notat este că aceste care nu au fost folosite în transportul persoanelor, cu excepția membrilor familiei, atunci când mergeau pe câmp, mai rar la pădure și aproape deloc în cărașii, la care de obicei se deplasau doar bărbații, uneori cu copii pentru a se învăța cu mersul la muncă sau în alte sate. Țăranul prefera de cele mai multe ori să meargă pe jos, pe lângă vehicule, mânănd animalele și lăsând loc poverii, de aceea vehiculele nu au avut (cu excepția cărașitului) structuri anume pentru așezarea persoanelor în cuprinsul lor. Acest lucru se întâmpla când vehiculele se deplasau pentru transportul poverilor în hotar în care caz se improviza șezutul conducătorului carului pe „scânduri de șezut” sau pe un element care lega capetele loitrelor denumit „roscol” („ceglău”). Același lucru se întâmpla și în cazul utilizării cailor sau măgarilor în cazul pendulărilor pastorale, stăpânii lor preferau să le mâne din mers, lăsând ca pe animale să fie încărcată o povară cât mai mare (chiar și atunci când copiii, în transporturi la munte¹, erau purtați în recipiente textile pe spatele animalelor, nicidecum considerați ca pasageri). În cazul Țării Oltului, lipsind așezările temporale de pe hotare membrii familiei nu participau la deplasări periodice spre zonele de fânețe.

Una dintre tendințele de modernizare a celor 2 tipuri de care a fost înlocuirea osiilor de lemn cu osii metalice. Acest lucru s-a petrecut puțin în cazul carelor de ogașe, unde dimensiunile și rezistența osiilor era mare reducându-se întărirea lor doar prin benzi metalice, mai pronunțat schimbarea osiilor s-a produs în cazul carelor treisferturi. Modificarea osiilor, dar și a structurilor C sunt legate și de modificarea tracțiunii de la vitele de transport la cai, de la înjugare la înhămare, la fel, mai frecventă la carele treisferturi.

Procesul de modificare a osiilor s-a desfășurat de-a lungul întregului secol XX impulsionat de schimbările sociale și economice produse de cele două războaie mondiale, de cooperativizare și industrializare foarte intensă în Țara Oltului, după 1960 mai ales.

¹ Spre deosebire de Mărginimea Sibiului, Bran, Săcele, cu intensă viață pastorală, în Țara Oltului asemenea situații erau rare, copii fiind duși la stână călare doar la 6-7 ani, după ce se obișnuiau cu călăritul, în vatră sau în apropierea satului.

4. Carul de „ogașe”

4.1. Răspândire

Carul de „ogașe” a fost principalul car cu 4 roți utilizat în Țara Oltului, legat strâns de necesitățile de transport în gospodărie, adaptat în așa fel încât să corespundă condițiilor specifice ale configurației hotarului satului, în majoritatea localităților zonei. El lipsește în subzona Avrig, cu excepția Avrigului, dar era foarte răspândit și intens folosit în subzonele Țării Oltului, în satele de pe gruiuri sau în Câmpia Făgărașului. În subzona Perșani, deși terminologic este utilizat, structura lui este mai apropiată acolo de carul „treisferturi”. Aria de răspândire a acestui vehicul este o extindere în Țara Oltului a carului de „ogașe” cunoscut pe o mare arie transilvăneană, cu diferența că lungimea osiei (L_o) este diferită „pe Ardeal” față de Țara Oltului propriu-zisă.

4.2. „Ogașia”

Sensul termenului de „ogașie” (sin. *făgaș*, în alte părți, mag. *vágás*) este în cazul vehiculelor distanța între roți în timpul deplasării sau ca măsură tehnică indiferent de deplasare, socotită pe osie, și care se proiectează pe cele două urme lăsate pe pământ, în timpul deplasării astfel încât carele de acest tip merg pe „ogașe”, adică pe urmele roților. Acest lucru contează foarte mult pe hotar unde căile sunt dificile și adeseori înmuiate de ploi sau terenul este muntos și deluros, iar carele trebuie uneori să meargă și în afara acestor căi de comunicație¹.

În acest fel deplasarea carelor grele, de povară, era ușurată prin deplasarea lor pe aceleași urme spre deosebire de carele „treisferturi” care nu mergeau pe ogașia carelor mari și de aceea era mai dificilă folosirea lor în transporturi de lemn, fân, bucate ale câmpului deoarece o roată mergea pe un ogaș iar cealaltă între cele două ogașe.

4.3. Terminologie

Terminologic, în sens popular carul de ogașe folosește mai multe forme în comunicarea locală:

Subzona Avrig: *car de „ogașe”* (Avrig, dar existența termenului este cunoscută și în alte sate cu indicarea: „de la Avrig încolo”)²;

Subzona Gruiurilor: *car de „ogașie”* (Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, Arpașu de Sus, Arpașu de Jos, Ucea de Jos, Viștea de Jos, Viștea de Sus, Olteț, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus); *car mare* (Sărata, Corbi, Drăguș, Sâmbăta de Sus); *car larg* (Cârța, Cârțișoara); *car de povară* (Ucea de Sus); *car* (Scorei);

Subzona câmpiei făgărașene: *car de „ogașe”* (Voila, Dridif, Ludișor, Hurez, Săscior, Săvăstreni, Berivoi, Sebeș, Mândra, Șercăița, Vad, Tăderița); *car de pădure* sau „*teleagă*” (Copăcel, Mărgineni, Bucium); *car mare* (Voivodeni, Pojorta, Breaza, Luța, Iași, Râșor, Ileni, Hârseni, Beclean, Șinca Nouă, Bucium); *car de lemn* (Șercaia, Șinca Nouă, Șinca Veche, Gura Văii, Dejani, Berivoi); sâs. *găntzwoogăn* (Șercaia); *wuăhgăn* (Cârța);

Subzona Perșani: *car de „ogașe”* (Perșani, Părăru, Grid, Cuciulata);

„pe Ardeal”: *car de „ogașe”* (Brad, Săcădate, Glâmboaca, Feldioara, Galați); *car mare* (Poienița, Nou Român, Rucăr, Șona); *caru (el) mare* (Rucăr); magh. *sakir* (Hălmeag), sâs. *der woogăn* (Cincșor), *josănwoahăn*, *huwistăn woahăn* (Brad).

¹ În Țara Oltului, cu excepția „Drumului Țării”, căile de hotar nu erau amenajate decât foarte rar, prin contribuția obștească a locuitorilor, întreținerea fiind de obicei alcătuită din pământ bătătorit prin utilizare, numite „căi de hotar” care legau satele într-o rețea deasă pe teren de șes, restul fiind *poteci de picior, cărări, hățașe și plaiuri* de munte, inaccesibile vehiculelor cu 4 roți, și care urcau pe culmi și picioare de munte („pe pisc”), fiind mai dificile străbaterea în lungul văilor și a râurilor unde, de obicei, căile de hotar se înfundau.

² Conform listei de informatori. Terminologia de față nu se referă și la terminologia structurilor carelor. Pe cât a fost posibil, terminologia structurilor relatată în continuare se referă la termeni generali, controlați și nu la terminologia utilizată în fiecare localitate, terminologie folosită cu nuanțe diferite de agricultori sau de meșteșugari.

4.4. Caracteristici

- Dimensiuni mari ($L = 3,5 - 4$ m cu posibilitate de lungire pe inimă la $5 - 6$ m în pădure);
- Multifuncționalitate în transporturi, în raport cu felul poverii (prin lungimea inimii la transportul lemnului din pădure sau prin modificarea structurilor A de cuprindere a poverii în cazul transporturilor altor poveri specifice spațiului agricol).
- Modificări funcționale:

Structuri A: teleagă la pădure (T_1);

car cu loitre și leuci la transporturile din câmpul agricol (T_9);

cai rar cu „coș” la transport material de construcție și gunoi de câmp (T_{10});

Structuri B: osii de lemn → osii de metal;

Structuri C: înjugare vite (perechi) – înhămare cai (1-2 perechi);

proțap cu „urechi” (aripi) și „craci cu limbă” (craci ascuțiți) → oiște sau rudă de cai și „craci fără limbă” sau numiți și craci „retezați” sau „drepti” la tracțiune prin înhămare¹;

- „Ogașia”: caracteristică de subtip²:

$Lo = 2,00 - 2,10$ (2,20) m	corespunzător măsurat în țoli (1 țol = $2,5$ cm) ³ :
$Og = 1,20 - 1,37$ până la $1,40 - 1,48$ m	$Lo = 74 - 75$ țoli
$b = 0,95 - 1,00$ m	$Og = 34 - 36$ țoli
$Lb = 0,48$ până la $0,50$ m	$Lb = 18$ țoli
$r = 0,05$ m	$r = 2$ țoli

În subzona Perșani dimensiunile carului de „ogașe” sunt asemănătoare cu ale carului de „treisferturi”:

$Lo = 1,65 - 1,75$ m

$Og = 1,10$ m

$b = 0,80$ m

$Lb = 0,32$ m

$r = 0,04 - 0,05$ m

4.5. Modificări morfo-funcționale ocupaționale (în raport cu povara și spațiul de deplasare)

- la pădure (transport lemne): alcătuire de „teleagă” exprimată prin sintagma „jos loitrele”, restrângerea carului la cele două dricuri fără loitre dar cu „fercheteu”, cu mânuși verticale și inimă care se lungește; uneori loitrele sunt folosite atunci când se transportă crengi sau lemn de dimensiuni scurte;
- la câmp (transport fân): utilizarea loitrelor cu speteze și țepușe; leuci cu îmbucătură în mânuși la dricul dinapoi; roscol în față unind capetele loitrei și prăjina de fân care fixează povara cu funie și hurduzău (funia dinapoi);
- la câmp (transport bucate): utilizarea de loitre mici de pădure sau loitrele de fân;

¹ Schematic proțapul cu urechi se înfățișează în felul următor — < , acesta e atașat „cracilor ascuțiți”, fiind caracteristică de bază ale structurilor C, ale carului de ogașe; articularea acestui proțap la jug se face printr-o „cătușă” („hobol”) de lemn.

² Părțile osiei sunt: Lo = lungimea totală; Og = ogașia; f = fus (porțiunile de la capătul osiei în care intră butucul); b = „sân”, „braț”, „lumină” (lungimea osiei între fuse); Lb = lungimea butucului, r = lățimea șinei (rafului).

³ Unii rotari și fierari mai foloseau, în a doua jumătate a secolului al X-lea, țolul pentru măsurarea elementelor componente ale carelor.

- transport gunoi de grajd, piatră, var, nisip, material de construcție: loitre cu grătii („lese”) confecționate din scânduri sub formă de coș sau *ladă*, fără a se folosi și leucile.

4.6. Modificări tehnice

4.6.1 În raport cu deplasarea:

- osia de lemn înlocuită cu osie de fier (rar);
- creșterea numărului de elemente metalice și rezistență (ferecătură) pe elementele de lemn ale carului;

4.6.2 În raport cu sursa de energie animală

- vite: jugul cu proțap cu „urechi” fixat în craci cu „limbă” la dricul dinainte; jugul cu proțap cu limbă folosind un element intermediar pentru fixare la cracii fără limbă de la dricul dinainte¹;
- vite și cai: jug (ham) cu proțap în T (cu cruce) fixat la cracii fără limbă ai dricului dinainte cu un drug metalic de legătură, dispus transversal²;
- cai: ham cu oiște sau rudă de cai fixați în cracii fără limbă ai dricului dinainte cu ajutorul unor verigi metalice³.

Cel puțin în timpul cercetării nu au fost puse în evidență existența unor care de ogașe special concepute pentru cai ci doar adaptarea celor cu tracțiune cu vite la tracțiunea cu cai.

4.7 Structuri

Un car de „ogașe” este alcătuit din 2 dricuri (numite și *telegi* sau *căroi*), unite prin intermediul inimii; dricurile reprezintă jumătăți ale unui car care se pot uni („înciocăla”) sau desface („desciocăla”).

Structurile A (de poziționare a poverii) sunt alcătuite din:

- „*craci*” structură de rezistență și reazem pe dricul dinainte, în formă de unghi (denumit și „*craci cu limbă*”) sau *retezați* (fără limbă), pentru legătură cu structurile C la sursa de energie animală;
- „*furca*”, structuri de rezistență și reazem la dricul dinapoi asemănătoare cu cracii de la dricul dinainte, de obicei alcătuită dintr-un lemn în formă de unghi;
- „*podul*” (*dinainte* așezat transversal pe craci și *dinapoi* pe furcă, podul dinapoi având mânuși mari sau mai rar cu articulații de metal sau de lemn de fixare a loitrelor);
- „*fercheteu*” cu mânuși lungi, pentru pădure sau mânuși scurte pentru fân, numit uneori și *vârtej*, în cazul în care are mânuși scurte; este elementul mobil care ajută la cotirea dricului dinainte în timpul deplasării;
- „*roscolul*” („*ceaglău*”), element de legătură ale capetelor loitrelor în partea dinainte, folosit și pentru a se șede în timpul deplasării când vehiculul este gol;
- *loitrele* mari (pentru fân), mici (pentru bucate, material de construcție) sunt lateralele sub formă de scară ale spațiului dintre cele 2 dricuri așezate pe podeaua carului și care sunt alcătuite din: *carâmbi* (laturile lungi) *speteze* (legături laterale late) *șiștori* (legături transversale subțiri) și *țepușe* amplasate dinapoi, în plan vertical;

¹ Schematic o asemenea articulare ar arăta astfel: —< – =<, acest tip de proțap cu urechi, limbă intermediară și craci retezați este o adaptare după modelul de articulare al căruțelor, deci este un procedeu mai nou, asociat cu trecerea de la înjugare la înhămare, în cazul carului de ogașe.

² Schematic: —I =<, proțap în T atașat cracilor „retezați”.

³ Schematic: —< oiștea atașată cracilor retezați, la care se adaugă bara transversală (felehart) pentru fixarea celor două cruci de legătură la șleaurile hamului, în cazul tracțiunii cu 2 cai.

- *leuci din față* (mobile, din spate (fixe) ultimele fiind îmbucate în mânușile mari ale podurilor dinapoi sau în carâmbul de sus al loitrelor;
- legăturile metalice ale dricurilor: *pente, bride, brățări, legături* între osii și poduri;
- cuie metalice de articulare a dricului din față (*cui prin fercheteu*) și ale dricului din spate /*cui prin furcă*).

Structuri B de deplasare:

- *Osia de lemn / osia de fier*, osia de lemn întărită cu legături metalice: „*morcoase*” („*bleahuri*”) fixate prin cuie bătute pe fusiile osiilor pentru a le asigura rezistență;
- *Butuci*, centrul roților de lemn având în exterior cercuri metalice tot pentru rezistență, iar în interior *bucși* metalice pentru atenuarea frecării fusului în interiorul butucului; pe fus, se așează și *șaibe* (numite aici *plesne, plesnitori, ristigoale* sau *stragălii*);
- *Spîțe* fixate prin *cepi* (*melci*) în obezi în număr de 10 plus 10 la ambele roți, spîțe fixate în butuc în linie dreaptă;
- *Obedele*, în trecut realizate din lemn natural curbat, iar ulterior tăiat, fixate între ele cu *cepi* de lemn, ulterior cu *știfturi* triunghiulare de metal;
- *Raful* (șina metalică), „*hițuită*” (lipită prin fierbere).

Structuri C:

- *Jugul*, cu aceeași morfologie în toată zona, având o parte superioară (*jug, ceafă*), o *poliță* (*policioară*) dedesubt, jugul și polița unite prin *speteze* transversale (scândurele); la capete cele 2 părți de sus și de jos, sunt unite și cu restele de lemn tare (corn), înlocuiți cu restele metalice; jugul se fixează la proțap cu o *cătușă* („*hobăl*”) de lemn schimbat în *cătușă* de fier având un *picior* de sprijin la sol (în trecut îndepărtat jugul se fixa în cătușă cu un *potâng* – piesă de legătură confecționată din piele în prezent dispărută, înlocuită cu *cuie* metalice;
- *Proțapul cu urechi* (*aripi*), schimbat adeseori cu *proțapul cu cruce* (*proțap în T*) prins de restul carului cu un *drug* de fier; în cazul mai puțin utilizat al tracțiunii cu cai proțapul a fost înlocuit cu *oiștea* (ruda) pentru cai printr-o oiște de tranziție denumită *oiște-proțap* (cu limbă intermediară);
- *Feleharțul* sau *crucea mare*, piesă intermediară între dricul dinainte și ham, prin intermediul unor *cruci* mici în cazul tracțiunii cu 2 cai, prinse cu broaște metalice de *teleharțul* propriu-zis.

4.8 Capacitatea de transport

Carul de ogașe are capacitatea de până la 2.000 kg pe distanțe mici care nu solicită viteză de deplasare mare, în cazul lemnurilor ocupând un volum mic dar în cazul fânului și al altor nutrețuri ocupând un loc volum mare. Ambele tipuri de povară solicită fixare la structurile carului prin intermediu unui legături de fixare alcătuit din funii și lanțuri strânse cu un vârtej de lemn (*tecărau*) sau prăjină cu *funie* și *hurduzău* în cazul transportului de fân.

5. Carul treisferturi

5.1 Răspândire

Al doilea subtip de car, *carul de treisferturi* („*treisfârtare*”) se întâlnea pe toată întinderea Țării Oltului, paralel cu carul de ogașe, dar având o poziție secundară în transporturile din gospodărie, cu rol complementar față de carul de ogașe, folosit mult în transportul între sate și căraușie.

5.2. Denominație

Termenul de *treisferturi* se referă ca și în cazul ogașiei la distanța dintre roți a vehiculului. Considerând carele de ogașe cu osie de patru sferturi, osia de treisferturi reprezintă o fracțiune a acesteia.

5.3 Terminologia

- Subzona Avrig: *car de treisferturi* (Sebeșu de Sus, Racovița, Avrig), *car mare* (Turnul Roșu, Racovița, Sebeșu de Jos), *car strâmt* (Racovița), *car de boi* (Sebeșu de Jos, Racovița), *car de fier* (Sebeșu de Jos), *car* (Turnu Roșu), *căruț* (Racovița, Avrig), *căruț ușor* (Racovița);

- Subzona gruiurilor: *car de treisferturi* (Olteț, Sărata, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus), *fătărău* sau *sfătărău* (Cârța, Cârțișoara, Viștea de Jos, Viștea de Sus), *car mic* (Drăguș), *car* (Arpașu de Sus), *căruț* (Drășuș, Scorei);

- subzona câmpiei fâgărașului: *car de treisferturi* (Voila, Gura Văii, Săsciori, Săvăstreni, Dejani; Recea, Ileni; Herseni, Toderița, Șercaia, Șercăița, Vad), *fătărău* (Voievodeni, Pojorta Luța, Dridif, Ludișor, Beclean, Hurez), *foaichiu* (Vad), *car mic* (Hârseni), *car cubic* (Recea, Sebeș, Bucium, Copăcel, Râușor, Ohaba), *droagănă* (Râușor), săs. *droivirtăl woagăn* (Șercaia);

- subzona Perșani: *car de ogașe* (Părău, Cuciulata, Drid, Veneția de Jos), *faichi* (Comana de Sus, Perșani), *car* (Veneția de Jos, Lupșa);

- „pe Ardeal”: *car de trii sferturi*, *car de trisfârtare* (Săcădate, Bradu, Cincșor, Hălmeag), *car* (Colun), *car portativ* (Șona), *căruț* (Săcădate, Glâmboaca), săs. *droivirtăn wuahăn* (Bradu) *kăruts* (Cârța).

5.4 Caracteristici

- Dimensiuni mai mici decât carele de ogașe;
- Multifuncționalitate morfo-funcțională asemănătoare carelor de ogașe, dar adaptabilă unor poveri de dimensiuni și greutate mai mici, în mare parte agricole, transportate din câmp sau gunoi de grajd și materiale de construcție; carul de treisferturi nu e folosit la pădure sau la transport nutreț decât la distanțe mici și cantități mici de lemn sau fân;
- Osiile de lemn au fost înlocuite masiv cu osii de lemn, cele mai mult produse în industrie (*osii Winter*, *osii standard*) și procurate în prăvălii orășenești sau târguri rurale;
- Lungimea osiei (Lo) variază între 1,60 – 1,75 m, însă uneori sunt și mai mari spre 1,90 și chiar 2 m ceea ce le acordă termenul de *car de ogașe* în subzona Perșani. În acest caz deosebirea de carul de ogașe propriu-zis este faptul că au dimensiuni mai mari în general, iar aceste dimensiuni se referă și la componentele structurilor B:
 $Og = 0,8 - 1,2 \text{ m}$
 $f = 0,24 - 0,25 \text{ m}$
 $r = 0,03 - 0,05 \text{ m}$
- Variante de tracțiune:
 - Vite (boi, bivoli) la carele de treisferturi cu osie de lemn, cu proțap cu aripi și craci cu limbă la dricul dinainte;
 - Cai utilizați la carele treisfert cu osie de fier cu proțap în T fixați în „cracii rețezați ai dricului dinainte;
- Predominanța structurilor A de tip coș alcătuit din gratii, lese de scânduri sau coș fix (*ladă*).

5.5. Funcții ocupaționale

- Carul de treisferturi a fost rar utilizat la pădure (*telegit*) mai mult cu loitrea alcătuită din gratii (lese) pentru transportul crengilor sau a lemnului mărunț;
- În general nu a fost folosit la transportul fânului din cauza dimensiunilor sale reduse;
- Utilizarea coșului demontabil la transportul materialelor de construcție sau la unele produse agricole recoltate de pe câmp;
- În căraușie completând structurile de cuprindere a structurii cu elemente în plus: *șerigle*, *cobără* (*coviltir*) și unelte auxiliare utilizate pentru drumurile lungi (recipiente pentru păcură, piedici etc.).

5.6 Structurile carului de treisferturi

Cele două dricuri ce alcătuiesc carul de treisferturi se pot separa și uni ca și la carul de ogașe, în practică însă s-a recurs mai puțin la așa ceva, din cauza folosirii sale restrânse la transportul în pădure.

Structuri A:

- *craci ascuțiți* (cu limbă) înlocuiți cu *craci „retezați”* (fără vârf) și chiar și utilizarea de craci dubli, mai rar în Câmpia Făgărașului, această înlocuire fiind dictată de tracțiunea cabalină;
- *Podul de jos*, amplasat deasupra osiei metalice și podul de sus, ambele prinse cu un număr mai mare de legături metalice de tip *bridă* (*brățară*), cu două *șiroafe* în partea inferioară;
- *Fercheteu* (*vârtej*) cu mânuși lungi sau scurte;
- *Furca* la dricul dinapoi, corespunzătoare cu cracii de pe cricul din față, piesă confecționată din 1-2 bucăți de lemn;
- *Leuci* cu *verigi* metalice („*ochi*”), la partea din față a loitrelor, mobile, cele din spate fiind fixe; rar introduse prin îmbugare la mânușile mari de la podul dinapoi;
- *Brăcinarul*, piesă de legătură la capetele cracilor dricului de dinainte, piesă introdusă tot din cauza tracțiunii predominant cabaline;
- *Loitrea* alcătuită din *gratii* (*lese*), scânduri laterale aplicate peste podeala carului și închise dinainte și dinapoi cu funduri de lemn.

Structuri B:

- *Osia* de lemn cu piesele metalice corespunzătoare, a avut tendința generală la acest subtip de car cu osii de fier fixate la capete cu „*pahare*”, iar în interiorul butucului cu *bucșe* cu *aripă* pentru fixare;
- *Butuci* de dimensiuni mai mici pentru roți întăriți tot cu 4 cercuri metalice;
- *Spîțe*: 10 + 10 înlocuite cu 10 + 12, din cauza roților mai mari la roțile din spate introduse pentru a ușura deplasarea vehiculului, spîțele fiind fixate în butuc fie în linie dreaptă fie în zigzag;
- *Obedele* fixate între ele cu *cepi* (sau plăcuțe metalice); de obicei tăiate în așa fel încât liniile lemnului nu mai corespund cu curbura în cazul obedelor curbe găsite în pădure (lemne curbate și din această cauză colții lor (*barburi*) se rup mai ușor;
- *Raful* (*șina*) de asemenea „*hițuită*” ca și la carele de ogașe, dar având dimensiuni de 3 – 5 cm.

Structuri C:

- *Proșapul cu aripi (urechi)* înlocuit cu *proșapul în T cu cruce* sau cu *oiștea* utilizată la tracțiunea cabalină pentru articulare la *cracii „retezați”* de la dricul din față;
- *Inima* se menține la fel cu posibilitate de lungire pentru mărirea lungimii carului;
- *Feleharțul* cu întărituri metalice mai numeroase inclusiv feleharțul de fier (legătura între teleharțul propriu-zis și capătul osiei pe care utilizatorul carului se poate urca în car punând piciorul), cruce de legătură la șleauri, fie fixe fie mobile pe feleharț pe dinți metalici („creste”);
- *Feleharțul* de mijloc, plasat sub coșul carului pentru creșterea rezistenței la povară mai mare.

Structuri D:

- utilizarea *piedicilor* (lanțuri metalice), a *tălpilor* de metal fixate sub roată pentru împiedicarea carului pe pantă, a „*mâțelor*” de metal (pieđici sub formă de furculiță legate de inimă), recipiente cu păcură (*dohot*) sau a *caprelor* de ridicat roata (pârghii amplasate pe 2 picioare), numite și *vârteje*, de fapt cricuri de lemn în formă de șurub la care se adaugă toate obiectele necesare pentru cărașușe de 1 zi sau 2-3 zile.

În măsura în care funcțiile agricole s-au păstrat în hotar sau în transporturile între localități, *carul de treisferturi* s-a păstrat într-o proporție redusă, aria lui de folosire s-a restrâns parțial în a doua jumătate a secolului al X-lea. Cel mai mult au avut de suferit *carele de ogașe* aproape dispărute odată cu trecerea tracțiunii de la înjugare la înhămăre. *Carele treisferturi* au continuat să fie folosite concurate puternic de utilizarea căruțelor. Majoritatea au adaptat roțile moderne, de metal și cauciuc, procurate din industrie.

6. Alte tipuri de care

6.1. Carul de Brașov („carul din Țara Bârsei”)¹ sunt mai puțin răspândite în Țara Oltului fiind procurate de obicei din Țara Bârsei. Acest tip de car e mai mic decât carul de ogașe, dar de dimensiuni mai mari decât cel de treisferturi; a fost utilizat mai ales la transportul de poveri grele, la cărașuși și a fost prezent în unele localități din Câmpia Făgărașului.

Carul de Brașov are lungimea osiei 1,75 m, ogașia de 1,5 m, iar fusurile osiei de 25 cm, raful (șina) fiind de 5 cm. Roțile sunt de obicei inegale cu diametre de 0,77 și 0,93 m, iar lungimea carului de 3,5 m. Carul de Brașov are următoarele structuri, asemănătoare sau deosebite de cele din Țara Oltului:

Structuri A:

- Loitre cu speteze sau *grătii (lese)*, *podină cu funduri* de lemn dinainte și dinapoi, uneori cu *șerigle dinainte și dinapoi*, cu întărituri metalice pe aproape toate piesele care alcătuiesc loitrele sau coșul;
- *Roscolul* care leagă loitrele utilizat și în partea din față și din spate a coșului, fixat cu dăltuituri în *carâmbii* loitrelor sau cu *verigi* metalice;
- *Dricurile* sunt asemănătoare carelor treisferturi, *osia* și *podul* fiind legate prin legături metalice și cuiele prin *fercheteu* și *furcă*;
- *Cracii* dricului din față sunt retezați, oiștea fiind fixată cu 3 *verigi* metalice; furca dricului din spate de obicei alcătuită din 2 bucăți fixate de o parte și de alta a inimii, ca atare carul de Brașov nu se lungește;

¹ Menționat de Petre Idu în monografia *Țara Bârsei* (sub red. Nicolae Dunăre), I, București, 1972, p. 370, fig. 121; este de fapt „carul de ogașe” utilizat în Țara Bârsei.

Structuri B:

- Osiile de fier prevăzute cu *pahare* sau *șuruburi* la capetele lor;
- *Butucii* sunt mari, întăriți cu ceruri având în interior bucși împotriva frecării;
- *Spîțe* 10 + 12, fixate în cepi (melci) în obede și în butuci în zigzag; obede de lemn cu *raf* (*șină*) de 5 cm;

Structuri C:

- *Oiștea* este fixă pentru tracțiune cabalină fixată în cracii retezați ai dricului din față, cu posibilitate de schimbare la tracțiunea cu vite prin adaptarea *proșapului* în *T*.
- *Inima* este fixă;
- *Leuci* cu *verigi* (ochi) metalici, mobile în partea dinainte a loitrei deoarece ele cârmesc vehiculul și fixe la leucile dinapoi.

6.2. Carul de munte

Este un car de dimensiuni mici utilizat la marginea Țării Oltului, la zona limitrofă cu zona Bran, în localitatea Poiana Mărului. Este un car folosit în condiții de drumuri de munte cu tracțiune pe vite înjugate perechi dar adaptat și cailor dacă în locul proșapului cu urechi se introduce *oiștea* – *proșap* cu limbă intermediară pentru cracii de obicei retezați.

Osiile sunt de lemn, iar furca dintr-o bucată. Are *pod* și *vârtej* cu *mănuși* mari pentru utilizare la pădure. Roțile au *butuci* mici întăriți cu *cercuri* metalice (numite *oporașe* sau *renghiuri*) precum și *bleavuri* pentru întăritura fuselor osiilor. De asemenea roțile au 10 + 10 *spîțe* fixate liniar și riful de 5 cm. *Loitrele* sunt înlocuite cu scânduri (*lese*) și *funduri* fixate în mănuși înalte numite local *rochinți*. În cazul transportului de fân se folosesc loitre mai lungi (3 m) prevăzute cu *țepușe*.

7. Modificări ale vehiculelor cu 4 roți (care) în perioada anilor 70-80 ai secolului al XX-lea

Datorită proceselor de modernizare în toate domeniile transporturilor (modificarea și modernizarea căilor de circulație: Transfăgărășanul, șosele asfaltate, drumuri forestiere, a industriei - Avrig, Victoria, Făgăraș – a lucrărilor hidroenergetice de pe Olt, a dezvoltării turismului, a modificării construcției de locuințe, a schimbărilor ocupaționale, a consecințelor cooperativizării socialiste, a creșterii importanței circulației mărfurilor și persoanelor, a navetismului) a avut loc o schimbare esențială și în utilizarea mijloacelor de transport tradiționale. S-a schimbat atât caracterul poverii cât și a pistelor de deplasare, tendința principală fiind înlocuirea, într-o primă fază a carelor cu căruțele (tracțiune cabalină, preferința pentru viteză, transportul de poveri în cantități și greutate redusă, predominanța transportului de mărfuri față de produse gospodărești) apoi eliminarea treptată și a acestora în favoarea unor mijloace de transport moderne (tractoare, camioane, automobile, autobuze) ceea ce a schimbat radical peisajul transporturilor tradiționale în Țara Oltului¹.

Lista informatorilor

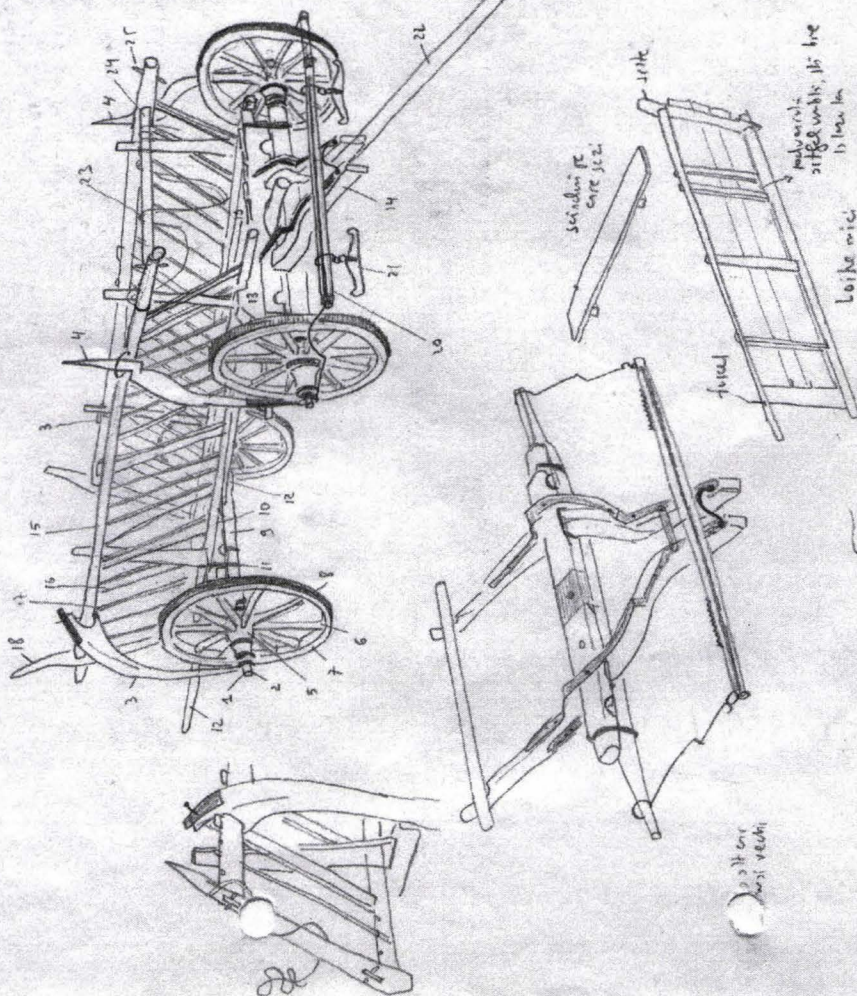
Turnu Roșu (1977): Ioan Veștemean (70), fierar, nr. 46; *Sebeșu de Jos* (1977): Nicolae Moraru (73), agric., nr. 76; *Sebeșu de Sus* (1977), Vasile Savu (55), agric., nr. 257; Dumitru Ritivoi (50), agric., nr. 246; Nicoleta Bănceu zis „Nicolae Rotaru” (73), rotar, nr. 152; *Racovița* (1977): Iosif Ignat (74) agric., nr. 453; Iosif Popa agric., nr. 123; Ion

¹ În colecția de mijloace de transport a Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA din Dumbrava Sibiului se află achiziționate următoarele care din Țara Oltului: un car de ogașe („car de fân”) din Drăguș (AL 9940), un „car de pădure”, tot din Drăguș, utilizat în special pentru pădure (AL 9939), primul fiind prezentat în Pavilionul de mijloace de transport populare, al doilea în cadrul gospodăriei din Lisa, județul Brașov. De asemenea un „car cu loitre” din Sebeșu de Jos (AL 12432), iar „de pe Ardeal”, un „car” (car de ogașe) din Săsașu (AL 8262).

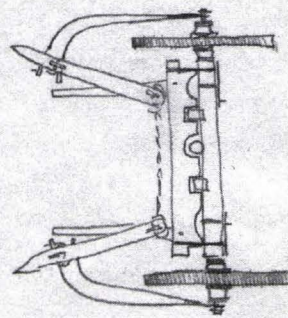
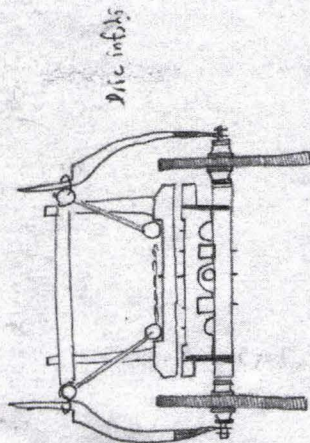
Mordeșan (67) fierar, nr. 480; *Avrig* (1977): Dumitru David (68) agric., str. 1 Mai, nr. 53; Irimie Dancu (70) agric., str. Prundu Mare, nr. 1; Gheroghe Mihăilă (46) agric., str. Izvolului, nr. 1; Vasile Urzică (53) fierar, str. Cioplea, nr. 23; Ioan Gafron (53) agric., str. Unirii, nr. 7; Gheorghe Lăzăroaie (56) agric., str. N. Bălcescu, nr. 41; *Bradul* (1977): Ieronim Ursu (74) agric., nr. 353; Ștefan Dancu (80) rotar, nr. 267; *Săcădate* (1977): Toma Pavel (63) fierar, nr. 117; Iustilian Radu (66) agric., nr. 5; Toma Hainaczký (62) rotar, nr. 146; *Glâmboaca* (1977): Ioan Ciocan (54) agric., nr. 71; Ion Ciocan (53) agric., nr. 92; *Porumbacu de Jos* (1978): Nicolae Haiduc (54) agric., nr. 58; Ioan Cotoară zis „Trifonică” (83) agric., nr. 405; Ilie Marcu (52) rotar, nr. 351; *Porumbacu de Sus* (1987): Nicolae Bunea (70) agric., nr. 222; Ioan Filea (51) agric., nr. 454; Vasile Căpățână (50) agric., nr. 516; *Sărata* (1977): Gheorghe Streza (53) agric., nr. 242; Ioan Stănciulea (55) agric., nr. 262; Gheorghe M. Calefar (66) rotar, nr. 62; *Colun* (1977): Ion Moraru (43) brudar, nr. 114; Teofil Serafim (67) agric., nr. 136; *Scorei* (1976): Nicolae Hampu (76) rotar, nr. 278; Ioan Oancea (52) agric., nr. 187; Ion Vulcu (84) agric., nr. 314; Gheorghe Hampu (37) agric., nr. 114; *Poenița* (1978): Laurian Banciu (72) agric., nr. 7; Matei Popa (79) agric., nr. 76; *Cârța* (1978): Emilian Matei (65) agric., nr. 14; Ion Florea (72) agric., nr. 258; *Cârțișoara* (1976): Ioan N. Blendea (53) agric., nr. 190; Diogen Folea (70) agric., nr. 3; Gheorghe I. Solomon (74) agric., nr. 199; Nicolae Blendea (69) agric., nr. 451; *Nou Român* (1978): Ion G. Stambeca (70) rotar, nr. 145; *Arpașu de Jos* (1978): Vasile Isac (70) agric., nr. 188; *Arpașu de Sus* (1978): Marin Octavian (64) agric., nr. 30; Ioan Fogoroș (73) agric., nr. 221; *Ucea de Jos* (1978): Nicolae Băcilă (65) agric., nr. 73; Ioan Vlad (75) rotar, nr. 274; *Feldioara* (1978): Gheorghe Boier (87) agric., nr. 11; Simion Bucșa (72) agric., nr. 93; *Corbi* (1978): Filaret Căndea (79) agric., nr. 31; Iovu Cristian (74) agric., nr. 43; *Viștea de Jos* (1977): Gheorghe Borzea (65) agric., nr. 126; *Viștea de Sus* (1978): Traian Banciu (79) agric., nr. 108; Sebastian Sarsamă (70) agric., nr. 42; *Olteț* (1977): Valerian Popa (79) agric., nr. 186; Vlase Bolovan (70) rotar, nr. 27; Axente Șofan (72) agric., nr. 170; *Drăguș* (1977): Iacob Codru (81) agric., nr. 13; Neofit Codrea (67) agric., nr. 166; Serghe Sofonea (81) agric., nr. 87; Ion Butea (54) agric., nr. 84; *Sâmbăta de Jos* (1978): Vasile Achim (78) agric., nr. 34; Nicolae Opriș (61) fierar, nr. 181; *Sâmbăta de Sus* (1978): Vasile Smădu (64) agric., nr. 296; Filimon Pantelimon zis „Monu lu Pătruc” (71) agric., nr. 221; *Lisa* (1978): Gheorghe Vacar (82) agric., nr. 306; Popa Traian (65) fierar, nr. 299; *Cincșor* (1978): Vasile Braniște (71) agric., nr. 183; Anton Alexandru (66) fierar, nr. 167; Ion Timofte (73) agric., nr. 146; *Voila* (1978): Ion Streza (84) agric., nr. 146; *Voivodeni* (1978): Andrei Talabă (81) agric., nr. 156; Aurel Bica (83) agric., nr. 139; *Pojorta* (1978): Gheorghe Mirtea (64) agric., nr. 88; Gheorghe Solomon (74) agric., nr. 64; *Breaza* (1978): Virgil Lebu (71) agric., nr. 2; Gheorghe Balea zis „Boier” (70) agric., nr. 213; *Luța* (1979): C-tin Vijole (57) agric., nr. 28; Gheorghe Stan (77) fierar, nr. 42; *Dridif* (1978): Gheorghe Opriș (86) agric., nr. 2; Gheorghe Streza (77) agric., nr. 86; *Ludișor* (1978): Gheorghe V. Pleșa (73) agric., nr. 49; Ion Moga (68) agric., nr. 43; Ion Ludu (74) fierar, nr. 65; *Beclean* (1979): Ion Boita (70) agric., nr. 122; Ion Țuțurea (67) fierar, nr. 184; *Hurez* (1978): Ilarie Urlea (74) agric., nr. 175; Nicolae Sasu (65) agric., nr. 102; *Gura Văii* (1978): Victor Laslea (83) agric., nr. 177; Nicolae Ciocan (57) rotar, nr. 187; Nicolae Mezaș (75) agric., nr. 127; *Galați* (1977): Gheorghe Bruda (47) agric., str. A. Vlaicu, nr. 16; Ion Savu (76) agric., str. A. Vlaicu, nr. 8; Ion Raita (72) fierar str. Gh. Doja, nr. 18; *Șona* (1980): Ion Urdea (80) agric., nr. 295; Ion Stânga (70) fierar, nr. 83; *Hălmeag* (1980): Ion Șoneriu (72) agric., nr. 243; Grepaly Ianoș (80) fierar, nr. 74; Gheorghe Cocă (73) agric., nr. 218; *Săsciori* (1979): Dănilă Motoc (71) agric., nr. 21; Iosif Motoc (75) agric., nr. 16; Augustin Motoc (81) agric., nr. 52; *Săvăstreni* (1978): Valeri Lazea (85) agric., nr. 48; *Iași* (1978): Gheorghe Peptea (87) agric., nr. 1; Gheorghe Pătrașcu (72) agric., nr. 83; Nicolae Dumitrașcu (77) agric., nr. 30; *Recea* (1978): Gheorghe Streia (76) agric., nr. 129; Ioan Bobeș (70) rotar, nr. 44; *Dejani* (1978): Gheorghe Nemeș (73) agric., nr. 140; Victor Solomon (82) rotar, nr. 137; Gheorghe Zăgan (72) rotar, nr. 75; *Berivoi* (1979): Ion Socol (90) agric., nr. 237; Pătru

Bărduş (65) fierar, nr. 288; *Copăcel* (1979): Radu Manta (84) agric., nr. 121; Ion Naftanailă zis „Bucurel” (68) fierar, nr. 122; Isidor Babeţ (74) rotar, nr. 116; *Răușor* (1977): Ilarie Bărdaş (93) agric., nr. 123; Toader Roşca (72) agric., nr. 48; *Ileni* (1980): Dumitru Blebea (84) agric., nr. 25; Andrei Leancu (73) agric., nr. 128; *Sebeş* (1980): Valer Por (70) agric., nr. 81; Gheorghe Trifan (52) fierar, nr. 93; *Mărgineni* (1980): Mihai Judele (92) agric., nr. 100; Ion Pandrea (75) rotar, nr. 210; *Mândra* (1978): Victor Butum (65) rotar, nr. 105; Vichente Taplan (87) agric., nr. 311; *Toderița* (1979): Gheorghe Vlad (83) agric., nr. 45; Emilian Zbârneci (57) rotar, nr. 202; Petre Iercău (81) agric., nr. 18; *Șercaia* (1980): Ion Buneci (80) agric., nr. 423; Ion Maier (76) agric., nr. 417; Iohann Farsch (82) agric., nr. 203; *Șercăița* (1980): Virgil Izdrăilă (42) agric., nr. 275; Nicolae Debu (69) rotar, nr. 74; Dumitru Dogaru (80) agric., nr. 25; *Vad* (1980): Gheorghe Poșta (83) agric., nr. 228; Gheorghe Perșinariu (70) fierar, nr. 251; Nicolae Băcilă (87) agric., nr. 240; Nicolae Albu (83) agric., nr. 273, Ioan Morar (70) agric., nr. 291; *Șinca Nouă* (1979): C-tin Fucșan (79) agric., nr. 110; Gheorghe Flucuș (87) agric., nr. 65; *Bucium* (1976): Gheorghe Muntean zis „Ghiță a lui Izdrailă” (83) agric., nr. 14; Victor Radocea zis „Victoru lu Vuțu” (75) agric., nr. 59; *Ohaba* (1976): Vichente Moldovan (74) agric., nr. 50; *Șinca Veche* (1976): Aurel Bălan (76) agric., nr. 193; Valeri Moldovan (72) fierar, nr. 86; *Perșani* (1979): Gheorghe Prăscău (73) agric., nr. 296; Gheorghe Roman (66) fierar, nr. 141; *Poiana Mărului* (1978): Gheorghe Clopoțel (79) agric., nr. 176; Gheorghe Neculoiu zis „Ghiță a lui Maria Pleșii” (63) agric., nr. 286; Ion G. Izdrailă zis „Barbu” (81) agric., nr. 1047; Gheorghe Titilincu (55) fierar, nr. 58; *Părău* (1980): Nicolae Bontea (70) agric., nr. 28; Grid (1980): Iacob Urdea (84) agric., nr. 142; Pătru Urdea (79) agric., nr. 44; *Veneția de Jos* (1980): Nicolae Stoica (85) agric., nr. 204; Ion Stoica (75) agric., nr. 93; Valeriu Loați (65) fierar, nr. 192; *Veneția de Sus* (1980): Gheorghe Roșca (84) agric., nr. 26; Laurente Ovesea (87) agric., nr. 30; Ion Butu (87) agric., nr. 53; Gheorghe Ștefan (56) fierar, nr. 53; *Comana de Jos* (1980): Ion Itoafă (70) agric., nr. 255; Gheorghe Costea zis „Ștefănuță” (83) rotar, nr. 252; *Comana de Sus* (1980): Mihai Neamțu (77) agric., nr. 190; Iosif Comșa (73) fierar, nr. 66; C-tin Comșa (80) agric., nr. 20; *Cuciulata* (1982): Iacob Erhebea (77) agric., nr. 234; Ion Trifănean (88) agric., nr. 237; *Lupșa* (1982): Ion Chitea (84) agric., nr. 50.

Car de fân - Gh. Răduț, nr. 83.
Făcut cu 20 ani, în 1910, pentru
pentru ei

1. cu îngrușii 2. cu orosii 3. lioci de chini
4. lioci de chini (cu ochi de lioci) 5. buturati cu
cerc de lioci, cerc de lioci 6. sili (10 m fâș, 10
m lioci) 7. oboada 8. rotunda pe roți 9. oști, da
ște 10. - potu eneli cu minis 11. - Biente 12. in m
anali 13. techeru in fâș (14) 14. cuș 15. la te
ste mxi (15) 16. de lioci, de lioci, de lioci 16. fâș
17. fâș 18. fâș 19. fâș 20. fâș
techeru cu ochi de lioci 21. cu
cu broșe 22. minis 23. 24. 25. fâș
11. fâș 24. ciociso 25. cure de lioci

Car de fân
Hay car

The image contains two hand-drawn technical sketches of a mechanical assembly, possibly a small engine or pump. The left sketch is a side profile view, showing a central shaft with a pulley or flywheel. Labels include 'case frame' at the top, 'oil' pointing to a reservoir, 'min 1' near the bottom, 'roofs' at the base, 'cylinder' on the right side, and 'exhaust' at the bottom right. The right sketch is a top-down or front view, showing the 'cylinder' and 'exhaust' ports more clearly. Both sketches are drawn with simple lines and include handwritten annotations.

Hand-drawn anatomical diagrams of the female reproductive system. The top diagram shows the uterus, fallopian tube, and ovary with labels 'utérus', 'trompe', 'ovaire', 'vagin', 'vulve', and 'clitoris'. The bottom diagram shows the uterus, fallopian tube, and ovary with labels 'utérus', 'trompe', 'ovaire', 'vagin', 'vulve', and 'clitoris'.

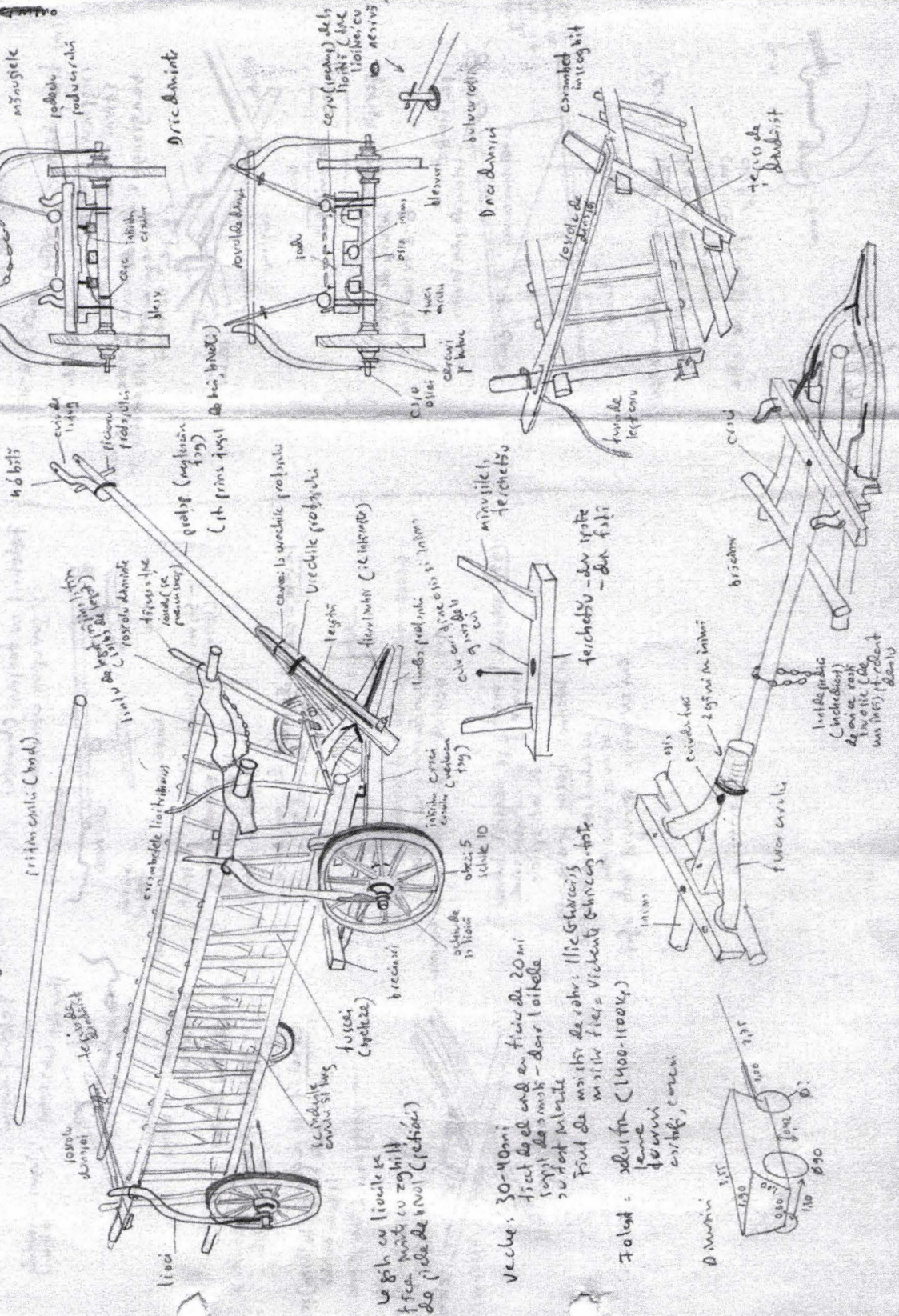
www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Terminology: Car Cosm (ling) Bucim

Ion Moga Nr. 124

cu o sie de tîg
se folosea în mod

frigidus (bad)

Terminologie utilizată pentru car
Used terminology for the car

alete de moli

(m) 1) f = de 3000 1000
 2) cur = de 50
 3) cur = de 40
 4) telegra de 40

inf: Vichente Ghinea n. 1911
 din 1920 din France pînă la
 înalt cur, de 3 m vîrta mare din 6000
 nu sînt c. gume 7 c. m de 2030.

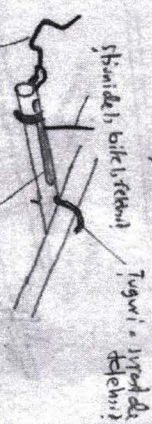
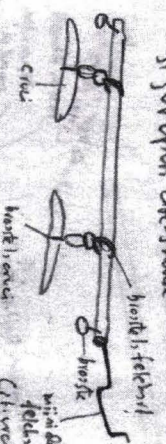
fier pînă la cur
 Tenele e pl. curde

buc de 6-10

Felchul cu forjuri (Chroite)
 si surpuri cîr sînt

Telchul dînce

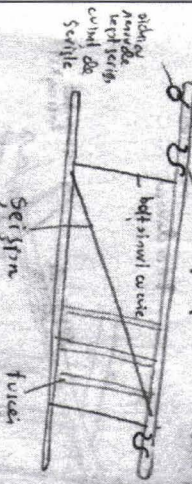
(m) fier pe hîmari (Chroite)
 1) sîmuri (fier pe curi = teget cu podu) sau
 sîmuri = fier pe curi la
 bonstingli = fier de hîmari de curi si la hîmari
 pt. vîrta mare, mîr curi, mîr
 mîr se hîmari

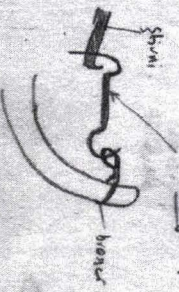
= cos de mîr =

şerghi trste = vîrta
 bolung de teget mîr
 6-8 tîrce fier

pe liolhe
 belug de pînă curi

şerghi = bolug - se şerghi
 tîrce de fier si la
 vîrta mare - se şerghi
 Chroite - pt. sînt de liolhe

peute = curi de mîr de pînă, dînce
 Cosi de pod

lioc: fier pe lioc = pt. vîrta lioc hîmari
 2 tîrce de pînă fier de lioc
 mîr: ochi de lioc - mîr lioc de curi

roab curi la curi
 1) curi la curi
 2) curi la curi

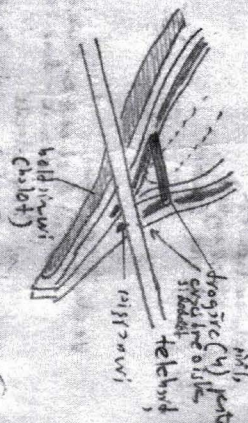
in inferi: buca pînă cu
 mîr, se hîmari pînă
 cu curi = sînt roab ofi

sîb felchul dînce

sîmuri = pt. se vîrta
 nu se mîr

Cur fier pe curi (bolug) pe
 pînă de bolug (bolug) pe
 hîmari

1) sîmuri Chroite

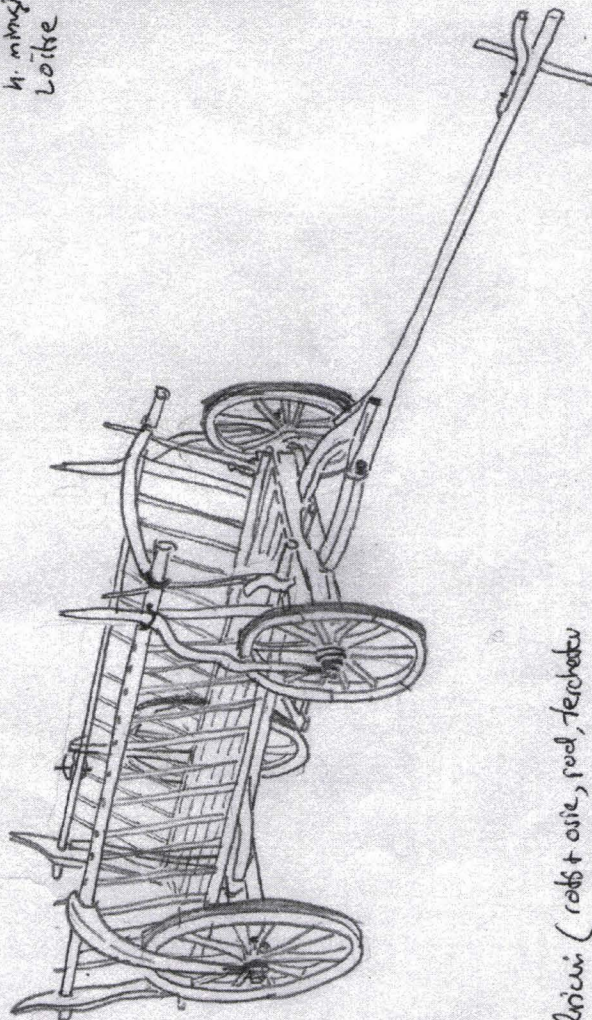
Terminologie utilizată pentru car
 Used terminology for the car

Tractor: Roșca Straișe
Drăguș Nr. 64

Car mare pentru fân
(de ogașe)
(car de fân, „șl mare”)

confectionat: robr Zevcei, Tîbn (Bacov)
aprox. în anul 1900
când de Scurtu Lengiu pe la Zevcei, Scurtu
+ 1952 = 1952 + 1900 = 1952
Dimensiuni: $\frac{30}{5} \leftarrow 1,22 \rightarrow \frac{30}{5} = 1,92 \text{ m.}$

ϕ roata dămpis = 1,00 m.
roata dăte 0,87 m.
picioară = L = 2,68
h. la loitre = 0,66 m.
h. mingi = 80 cm.
Loitre L = 3,35 m.

1547i curente: 2 dărci (roata arie, rod, terchete
cu mingimici)
rod dămpis cu minge mare
nu cu carlige

fucelul carligii

Loitre cu răscol

4 levi (câte dămpis imbricate
câte dăte cu țes)

1547i cu hurele și răscol pînă la cot
1547i cu țug dămpis în carlig de țes.

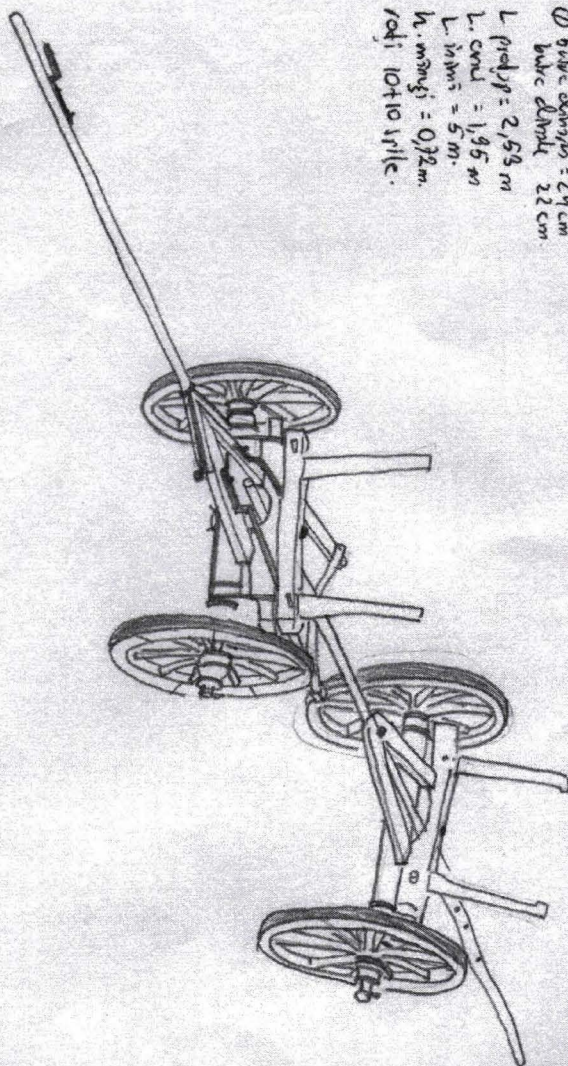
Car mare pentru fân („car de ogașe”)
Large hay cart („cart for the field work”)

Proiectat: Jurean Sofia
 Dispoz. Nr. 39.

$$\text{Dimensiuni} = \frac{20 \cdot \frac{1}{5} - 116}{5} = 1,16$$

Φ roți dințuri = 96 cm.
 Φ roți lanțuri = 81 cm.
 Φ bule dințuri = 24 cm
 bule lanțuri 22 cm
 L. pedep = 2,55 m
 L. curs = 1,95 m
 L. înălț = 5 m.
 h. mangan = 0,72 m.
 roți 10 și 11 c.

Car de pădure (treisferturi)
 cu oșe de lemn.
 din 2 buci de lemn.
 L. maximă = 7 m.
 minimă 5 m. } în prelungirea înălț.
 Confecționat: Iosif Rău la
 în vîlcă, celi de 12-15 rășini muniș.

Isiți componente: jug
 pedep cu bucatunel
 4 roți cu 12 f. și 10 șile
 cu bule cu ceru
 2 dinți } Oșe lemn cu buci
 pedep lemn cu buci
 parșchetu cummigi
 mobile.

Car de pădure („car de treisferturi”)
 Forest carriage („three quarters carriage”)

PREPARAREA PÂINII ÎN MĂRGINIMEA SIBIULUI: RĂȘINARI, GURA RÂULUI, ORLAT

Scientific research on traditional food was focused on three villages in Mărginimea Sibiului ethnographic area: Rășinari, Gura Raului and Orlat. The main occupations in this ethnographic area were: shepherding, forestry and wood processing, animal raising and farming.

Out of the three villages, only in Rășinari there weren't ovens at every house, but also the second or third house had one, but the other two towns every house have bread oven, and even today there are still some kilns where bake bread.

The bake oven was built in the vestibule of the house, in a separate building called căsoaie (little house) or the oven was built directly into the wall in the basement or in a wall of the house that was towards the backyard.

The flour needed was kept close to the oven, in a crate. Wheat and corn were kept in another crate in that part of the loft that smoke wouldn't get to.

The tools and containers used in the whole process of preparing bread were put close to the oven. If the little summer house of the vestibule had no ceiling, the "tools for bread" were put on the beams. The trough that the bread dough was kneaded into, was kept in the cellar, not to get unfastened from heat.

Bread had a privileged place in traditional food, it was regarded as a delicacy. It was eaten with numerous fasting dishes, giving them some consistency; the food from the other unfasting days was eaten with polenta, considered the basis of traditional food. Bread was served with the dishes for the special days in the life of the community or the individual.

A new bread oven was baked every Saturday, if there was enough flour (and when it was scarce not baked enough bread and two weeks) or some housewives baked bread when the other loafs were eaten. Usually, the housewife was the one to knead the dough, and since girls wew 10 or 12, they began to knead too.

Bread is made from white wheat flour, but in years when the crop was scarce, or the family did not have much wheat, it was ground it with barley, they used to put boiled potatoes in the bread dough, or they combined wheat flour with corn flour (scalded for this dough).

The dough removed from the trough was placed in a bowl with salt, and it was used as yeast for the next dough. The bake oven was used also to bake pies (from bread dough, and the specific season fillings: fruits in summer and autumn, and for the rest with cabbage, onions, cheese), sponge cakes (especially the big holidays: at Christmas and Easter or at weddings), or to get fruits dry for winter: apples, pears, plums.

Of all aspects of traditional food in the first half of the twentieth century, the bake oven still has an aura full of attractive and fascinating scents: baked bread, cakes, sponge cakes, prunes and other dried fruits.

La începutul secolului al XX-lea, alimentația tradițională în zona etnografică *Mărginimea Sibiului* a fost una a cumpătării, nimic nu era irosit, iar toate aspectele legate de hrană erau reglementate după anumite cutume transmise din generație în generație.

Hrana era în principal bazată pe legume, o hrană vegetală suplinită de lapte și produsele derivate din el și de ouăle *orătăniilor* din curte. Carnea se consuma rar și nici atunci într-o manieră îndestulătoare, mai ales la sfârșit de săptămână, la sărbători și zile sfinte.

Pâinea ocupa un loc privilegiat în alimentația tradițională, asociată spiritualului prin conștientizarea faptului că era un dar de la Dumnezeu. Sacralitatea pâinii determina necesitatea săvârșirii unor acte cultice: după ce se puneau pâinile în cuptor, acesta se pecetluia cu o cruce făcută pe gura cuptorului cu lopata de pâine, pe tot parcursul preparării pâinii femeia se ruga, preluând rolul sacerdotului, fiecărei pâini i se făcea semnul crucii pe fața ei, înainte de a fi pusă în cuptor, iar înainte de a fi consumată, se făcea semnul crucii cu cuțitul pe dosul ei, încheind procesul de sfințire.

Ocupațiile principale în cele trei localități: Rășinari, Gura Râului și Orlat

În nici una din cele trei localități cercetate din *Mărginimea Sibiului*: Rășinari, Gura Râului și Orlat, agricultura dar mai ales cultivarea cerealelor nu a fost ocupația principală de sine stătătoare, ci a fost practică alături de păstorit (Rășinari și Orlat), lucrul la pădure și prelucrarea lemnului (Rășinari, Gura Râului).

Rășinariul, la începutul secolului al XX-lea, era una dintre comunele cele mai avansate economic din *Mărginimea Sibiului*, având mai dezvoltat „sectorul pastoral ovin (fânațele 12% și 8226 oi), în raport cu agricultura (3.6%). Pădurea constituia, prin exploatarea forestieră și prelucrarea lemnului, un domeniu important al economiei. Ca ocupații principale au fost creșterea animalelor (ovine, bovine, caprine) și strâns legat de acestea, agricultura și jogăritul.

Localitatea Gura Râului avea hotarul așezării de 9361 ha, cu 574 ha teren arabil, 1387 ha pășune, 734 ha de fânațe, 6378 ha păduri; se observă faptul că 74.9% din terenul economic al comunei era constituit din păduri, ceea ce a determinat ocupația principală a gurenilor: lucrul la pădure era un mijloc principal de câștig, în anul 1844 existând 200 de joagăre. Situația se schimbă la mijlocul secolului al XX-lea când agricultura devine una din ocupațiile de bază; în anul 1957, 4.5% dintre gureni erau angajați particular pentru muncile cu caracter agricol, astfel că din 986 gospodării, 685 erau de agricultori.

Ocupațiile principale în localitatea Orlat au fost la mijlocul secolului al XX-lea asemănătoare celor din Gura Râului, localitățile aflându-se la o mică distanță una față de cealaltă, astfel că și aici, în aceeași perioadă, agricultura devine ocupația principală.

Cuptorul de pâine și locul lui în cadrul gospodăriei

La Rășinari, nu au existat cuptoare de pâine la fiecare casă, ci „tot la a doua sau la a treia casă”, gospodinele împărțind folosirea cuptorului cu vecinele din jur, caz în care gazda primea câte o *pituță* drept răsplată. În schimb, la Orlat și Gura Râului, cerealele s-au cultivat pe suprafețe întinse, iar urmarea acestui fapt a fost că, aici, la fiecare casă era cuptor de pâine, și chiar și astăzi se mai păstrează cuptoare, iar unele dintre ele încă mai sunt folosite pentru a coace pâine săptămânal, sau cozonaci la sărbători.

Unitatea de măsură pentru cuptoarele de pâine era numărul de pâini care se puteau coace în el la un moment dat, astfel că cele mai multe cuptoare aveau capacitatea de 7 pâini; însă familiile numeroase sau cele ce aveau slugi multe construiau cuptoare mai mari, pentru 10 pâini.

La Orlat și Gura Râului, cuptorul de pâine se construia direct în zidul casei în pivniță sau într-un perete al casei ce dădea înspre spatele curții, având anexat și un ceaun în care se fierbea mâncarea pentru animale.

La Rășinari, cuptorul de pâine se construia în tindă, numită și *coamâr*, pe peretele casei mici (pentru a uni fumul cu cel de la platul din casa mică) sau în *căsoaie* (bucătăria de vară); de cele mai multe ori, cuptorul din tindă era unit de o sobă cu plită pe care se gătea mâncarea.

La începutul secolului al XX-lea locul cuptorului de pâine este mutat într-o construcție anexă: „căsoaia”, aflată de obicei pe o linie paralelă cu casa, făcută din scânduri, iar pe jos cu pământ galben. Se aflau aici: un plat pe care se gătea mâncarea, cuptorul de pâine, „căldarea în zid”- adică un ceaun mare în care se făcea săpunul sau se fierbea la porci. În apropierea cuptorului se afla o ladă cu două compartimente în care se puneau făina de grâu și făina de porumb. În cazul în care lada avea trei compartimente, al treilea era pentru „urluială” (făină din mai multe cereale amestecată). Deasupra făinii de porumb se afla o trocuță mică în care se cernea făina înainte de a se face mămăligă; în această trocuță se puneau sita, mestecăul și lopățița de mămăligă. Lăzile cu grâu și cu porumb (*cucuruz*), se păstrau în partea podului în care nu intra fumul, aflat deasupra casei mari, laolaltă cu poamele uscate pentru iarnă etc.

Instrumentarul folosit la întregul proces de preparare a pâinii se afla în apropierea cuptorului; în cazul în care căsoaia sau tinda nu avea tavan, *uneltele de pită* se puneau pe grinzi: *drâgla* cu care se trăgea jarul afară din cuptor, *mătăuzul* cu care se spăla cuptorul înainte de a pune pâinea în el, și *lopata de pâine*. *Troaca* în care se frământa aluatul de pâine era ținută în pivniță, pentru a nu se descheia din cauza căldurii.

Lângă plat (soba cu plită pe care se gătea) se mai afla o poliță pe care se puneau vase și „curpătorul” de mămăligă. Tot pe poliță se mai afla o solniță de lemn, aflată aproape de foc tocmai pentru a nu se umezi, o sticlă cu ulei și una cu oțet.

Pentru a se face un cuptor de pâine se aduna sticlă timp de doi ani, fiind necesar aproximativ un căruț de sticlă pentru un cuptor. Celelalte materiale pentru cuptor erau: piatră mare așezată ca primul strat de la pământ pe care se puneau apoi sticla, cărămidă mică numită și *cărămidă de țigan* (aceștia erau cei care o făceau) și pământ galben pentru a uni cărămidile și a tencui cuptorul în exterior.

Pâinea avea un loc privilegiat în alimentația tradițională, era privită ca o delicată. Se asocia cu numeroase mâncăruri de post, dându-le astfel o consistență mai aparte, iar la mâncărurile de dulce se asocia cel mai des mămăliga, socotită baza alimentației tradiționale.

La zilele însemnate din viața comunității sau a familiei se servea pâine, de exemplu la o nuntă se coceau trei sau patru cuptoare de pâine de câte 10 pâini fiecare; la înmormântare și la pomeni se dădeau colaci din aluat de pâine. Copiilor, la școală li se puneau de multe ori doar o felie de pâine pentru a nu murdări cărțile.

Ingredientele folosite la prepararea pâinii

Pâinea se făcea din făină albă de grâu, însă în timpuri grele aceasta se înmulțea prin amestecare cu orz și porumb la măcinare, sau se puneau și cartofi fierți în aluat.

La Rășinari se făcea pâine din făină de grâu curat sau aceasta se amesteca și cu făină de porumb care se „opărea”, astfel pâinea devenea mult mai hrănită, dar putea fi păstrată mai puțin timp; un alt fel de aluat era pentru pâinea cu cartofi, căreia, când i se dădea forma, i se puneau și puțină făină de porumb.

La Gura Râului, în anii în care grâul nu se făcea bine, sau la familiile care nu aveau mult grâu, acesta se măcina împreună cu orz, se foloseau și cartofi fierți la aluatul de pâine, sau se combina făina de grâu cu făină de porumb (opărită). Pentru pâinea care se făcea cu cartofi se foloseau aproximativ 20 de cartofi la un cuptor de 10 pâini.

În Orlat, la nevoie, făina de grâu se putea înmulți cu *măcat* - făină de porumb ce se opărea înainte de a fi pusă în aluatul deja frământat. Astfel, se înmulțea aluatul cu o pâine în plus, față de varianta în care se făcea pâine doar cu făină de grâu.

În pâine se puteau pune și cartofi fierți ce se dădeau pe răzătoare după ce aluatul era frământat, astfel că la un cuptor de pâine se puteau pune până la 2 kilograme de cartofi.

Cine frământa și când se cocea pâinea

De obicei, mama era cea care frământa, iar de când fetele împlineau 10-12 ani, începeau și ele să facă pâine: „de la 12 ani te puneam să frământî”.

La Rășinari pâinea se cocea doar sâmbăta, după ce se făceau cumpărăturile de la piață, numită aici *la scaun*, și după ce gospodina făcea celelalte treburi ale gospodăriei, „după ce-ți făceai treburile”. În celelalte două localități se putea coace un nou cuptor de pâine sâmbăta, dar și când se terminau celelalte pâini, în altă zi din săptămână, cu excepția zilelor de duminică, vineri sau sărbători.

În funcție de momentul în care pâinea trebuia să fie deja rece pentru a fi mâncată, de exemplu dacă trebuia trimisă dimineața la stână sau la câmp, procesul de preparare putea să înceapă de cu seară - se făcea maiaua, se frământa la miezul nopții, în jur de orele 3-4 se cocea în cuptor, în zorii zilei se puneam încă aburind în desagi, iar pe când încă nu era răcită de tot ajungea la stână în munți.

Procesul de preparare a pâinii era aproximativ asemănător în cele trei localități, deosebirea fiind momentul în care se începea prepararea, de cu seară la Orlat și Gura Râului, și de dimineață la Rășinari.

Aluatul se frământa în troacă; se cernea făina, se puneam sare și „maiaua” - partea de aluat păstrat din aluatul anterior, care se înmuia cu apă caldă; după ce creștea maiaua se amesteca cu altă apă caldă, sare și cu toată făina. Durata de frământare a aluatului era între o oră și o oră și jumătate; la început aluatul era frământat cât era mai vârtos, apoi se puneam apă caldă pentru a-l mai subția. Se lăsa să dospească, se „*holzau*” (*se formau* - la Gura Râului) sau se *rupeau* (la Orlat) pâinile, apoi se puneau pe o față de masă, pe care se lăsa să mai crească până când se ardea cuptorul, după care se puneau direct pe vatră în cuptorul încins.

La jumătate de oră după ce s-a frământat, când aluatul începea să dospească, se făcea focul în cuptor; după un timp se mișca focul în toate părțile cu *jeruitorul*, pentru a se încinge toate zonele cuptorului. Când cuptorul este gata încins, jarul se trăgea la gura cuptorului cu *dărgu*. Se spăla apoi vatra cuptorului cu *mătăuzul*.

La Gura Râului, focul în cuptorul de pâine se făcea cu lemn de salcie, astfel coaja pâinii rămânea mai moale. Fiecare gospodină știa măsura de lemne câte erau necesare ca să se încingă cuptorul; unele vorbesc de măsuri fixe - 12 lemne subțiri și lungi. La Rășinari cuptorul se ardea cu lemne de fag, de fapt crengi de fag uscate încă din pom, se foloseau aici două brațe de crengi, iar ce rămânea la gazdă nu se lua înapoi fiindcă se zicea că nu se mai mărită fetele din casă.

Fiecare pâine se puneam pe lopata de pâine și era pusă în cuptor. Timpul de coacere a pâinii era de aproximativ 2 ore, la jumătatea timpului pâinile se mișcau pentru a *nu se mușca* - a nu se lipi între ele sau de vatră, iar pe porțiunea unde se uneau să nu rămână necoapte. Când pâinea era coaptă, se scotea una câte una și se bătea coaja, procedeul fiind repetat pentru fiecare bucată; la Orlat și la Gura Râului, pâinea se dădea și cu o răzătoare pentru a se curăța frumos.

Pâinile se lăsa să se răcească pe masă, acoperite cu o față de masă, apoi se puneau în pivniță, înapoi în troaca de pâine curățată, acoperite.

Cojile ce rămăneau după ce pâinea era bătută se cerneau, cele mai arse se dădeau la animale, iar celelalte aveau diverse întrebuințări în alimentația oamenilor: se puneau în ceaiul de dimineață, se făcea *cafei negru* din ele, se foloseau ca pesmet pentru găluște sau se puneau în ciorbe.

Cafei negru era denumirea dată „cafelei” făcută din coji de pâine astfel: se fierbea apa, se puneam o mână de coji de pâine, se adăuga lapte și zahăr.

Din aluatul de pâine se puteau rupe și *scoverzi* (gogoși) care se frigeau în ulei (în perioadă de post) sau în *unsoare* – untură de porc (în perioadele de dulce).

Maiaua

Aluatul ce rămânea pe troacă după ce se *rupeau* pâinile, se curăța cu lingura, se mai frământa cu puțină făină și sare cât să se omogenizeze și se punea într-o cană (ce se agăța într-un cui) sau o olicică, și se punea la rece, de obicei în pivniță. Aceasta era maiaua ce se folosea pentru aluatul următor, când era amestecată cu puțină apă caldută. Timp de o săptămână, maiau se umfla continuu, astfel că la sfârșitul celor 7 zile stătea să dea afară din recipientul în care a fost lăsată.

Alte întrebuințări ale cuptorului de pâine

Cuptorul de *pâine* a fost construit cu scopul principal de a coace mai multe pâini în același timp. Însă, la fel ca și celelalte instalații și unelte i-au fost găsite și alte întrebuințări: coacerea plăcintelor, a lipiilor, a cozonacilor, a colacilor, dar și uscarea fructelor toamna.

De fiecare dată când se cocea un cuptor de pâine se făcea și o plăcintă, tot din aluat de pâine, umplută cu ceea ce se găsea în casă: brânză, varză acră, ceapă, sau toamna cu fructe: mere sau prune; se puteau face *lichii* cu ou, smântână și zahăr deasupra. Ceapa și varza pentru plăcinte se căleau pe foc tăiate mărunt cu bucățele de slănină și piper, se îmbrăcau în aluat de pâine și plăcinta se pune la copt direct pe vatră. De cele mai multe ori plăcintele sau lipiile se consumau calde, rupte în bucăți încă de când erau scoase din cuptor.

La Orlat, vara, se făceau plăcinte cu caș, astfel: din aluatul de pâine se întindea o foaie, cașul se amesteca cu sare și ou, se pune și deasupra cașului o foaie de aluat și se cocea în cuptor. Spre deosebire de Orlat și Gura Râului, la Rășinari se făceau plăcinte cu caș și urdă doar la Rusalii, numite *vărzare*, deoarece li se pune și mărar, devenind verzui, fără legătură cu plăcintele cu varză care erau numite ca atare.

Cozonaci se coceau mai ales la sărbătorile mari: la Crăciun și la Paști sau la evenimentele importante din viața familiei: la nuntă sau la botez. Cei mai mulți cozonaci se făceau simpli, fără umplutură, numiți din această cauză și *cozonaci goi*, doar din aluat dulce cu: ouă, unt, lapte și făină; cu umplutură de nucă se făceau mai puțini. La Orlat, de sărbători se făcea cozonac umplut cu mac, cu nucă sau cu urdă. Mai ales cei care aveau oi umpleau cozonacul cu urdă, amestecată cu zahăr și ou.

Tot în cuptorul de pâine se coceau și prescurile pentru biserică, din făină albă de grâu și colacii pentru pomeni și parastase.

O altă întrebuințare a cuptorului era aceea de a usca poame pentru iarnă: mere, pere și prune. După ce se scotea pâinea (pita) din cuptor se puneau poamele: prune, mere, pere; din aceste poame uscate se făcea iarna *zamă de poame* (apă fiartă cu fructele uscate) ce se mânca alături de mămăligă. Merele și perele se puteau pune la uscare împreună, tăiate; se introduceau de câteva ori în cuptor după ce se scotea pâinea, până când erau destul de uscate, moment în care se puneau în sac de hârtie ce se agăța în pod.

La Rășinari, perele „porcești” se scuturau până nu erau coapte în pom și se puneau în cuptor după ce se scotea pâinea. Când erau destul de uscate, se puneau într-un sac de hârtie ce se agăța în podul de deasupra casei mari, unde nu ajungea fumul.

Prunele se puneau de 2-3 ori în cuptor, după ce se scotea pâinea, apoi se puneau în săculeț de pânză ce se agăța în pod; se numeau „*burdușei*”. Când prunele erau uscate mai puțin, pentru a rămâne mai zemoase, se puneau în oale de pământ în straturi intercalate cu zahăr. Aceasta era cea mai delicioasă rețetă de păstrare a prunelor pentru iarnă, care se mâncau apoi cu mămăligă sau doar singure, mai ales în timpul postului.

Căldura cuptorului de pâine era folosită și pentru a steriliza un preparat pentru iarnă: *chisălița* – dulceață de prune fără zahăr. După ce prunele se făceau *chisăliță* (se

fierbeau fără zahăr), aceasta se pune în oale de pământ de 2-3 litri, neacoperite și se introduceau în cuptorul de pâine încins pentru a-și face o crustă care le ajuta să se păstreze mai bine, pentru mai mult timp.

Mâncăruri de post în care pâinea era unul dintre ingrediente

Dumicatul - se tăiau bucățele de pâine uscată, se puneau într-un castron, apoi se turna peste ele apă fierbinte, o lingură de zahăr, puțin vin și se pune un capac peste amestec; în vechime bătrânii puneau puțin oțet în locul vinului.

„*Zama de căpătâi*” era o ciorbă preparată astfel: se prăjea ceapă în tigaie, se punea paprică și pâine uscată, se sfărâma miez de pâine. Separat se făcea un aluat din făină și apă, se întindea o foaie, se pune compoziția preparată în tigaie, se rula și cu coada la lingură se făceau 4-5 găluște ce se lipeau la capete. Când fierbea apa pentru ciorbă, se puneau găluștele, rântaș și bulion, unii obișnuiau să acrească ciorba aceasta și cu *moare* – zeamă de varză acră.

„*Zama*” de *chimen*: se fierbea chimen și ceapă în apă, la sfârșit se pune rântaș. Când era servită în farfurie, se pune „*zamă*” peste bucățele de pâine.

Sâmburi de nucă și pâine se mâncau în post, fiind o mâncare bătrânească.

Pâinea și alte preparate coapte în cuptor pentru zile însemnate: botez, nuntă, înmormântare

La botez se dădea cozonac și mâncare mai aleasă, în funcție de puterea economică a familiei; carnea putea să fie de porc, oaie sau vițel; ca desert se servea *pandișpan* și cozonac.

La nuntă, prima dată invitații erau serviți cu cozonac și cu rachiu, urma apoi supa, pe urmă friptură din carne de găină, apoi sarmale. La plecarea invitaților fiecare primea un sfert de cozonac. Pâinea care se servea la nuntă era făcută de femeile din familiile mirilor; era nevoie de câte 30-40 de pâini de casă (3 sau 4 femei coceau câte 10 pâini fiecare), care se coceau vinerea sau sâmbăta, în funcție de celelalte pregătiri. Tot atunci se făceau două-trei cuptoare de cozonac.

Mai demult, la înmormântare, se dădea colac la fiecare om, și șervet țesut la rude. Seara și noaptea la priveghi se dădea pâine de casă, vin și rachiu, ca o cină a mortului.

La Gura Râului, la înmormântare se preparau colaci din făină albă de grâu, împlețiți în formă rotundă, cu cruce pe ei. Pentru copii se făceau colăcei mai mici numiți „păsărele” care li se împărțeau în curte.

Obiceiuri legate de pâine

Obiceiurile ce implică alimentele sunt legate de credințele oamenilor în puterea lor tămăduitoare, în puterea lor de a transmite un mesaj, favorabil sau nu, sau sunt legate de practici întipărite în comportamentul unei comunități. Sunt nenumărate obiceiurile legate de pâine și alte preparate coapte în cuptorul de pâine.

Pâinea era legată de o dimensiune a spiritualului asociată foarte puternic sentimentului de credință, începând cu rugăciunea *Tătăl nostru* în care se cere pâinea zilnică: *pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi*.

Pâinea se frământa *rugându-te*; nu se tăia nici o pâine până nu se făcea semnul crucii cu cuțitul pe spate.

Nu se arunca nici o bucățică de pâine, aceasta era privită ca pe un dar de sus, de la Dumnezeu, un semn al bunăstării datorate divinității. *Pâinea nu se arunca sub nici o formă, chiar dacă era verde toată*. Când se mucegia pâinea, copiilor li se spunea că dacă mănâncă pâinea așa, o să găsească bani, iar fetele se vor căsători de tinere.

Pâinea se păstra într-un șervet țesut din bumbac; acesta se numea la Rășinari *păstură de bucate*, la Orlat *merindeață*, iar la Gura Râului *păsturiță*. Când se ducea

mâncare la câmp, într-o merindeață se punea pâinea, iar în alta slănină și brânza învelite întâi în hârtie. Merindețe se dădeau de pomană la neamurile apropiate ale celui decedat.

Pe masă pâinea se punea așa cum a stat și în cuptor; dacă se răsturna se spunea *întoarce pâinea că se rostogolesc vitele*, totul se lega de ceva pentru a se ține minte.

La școală se punea pâine cu gem, 2-3 bucăți de zahăr, un măr, iar de cele mai multe ori se dădea doar o felie de pâine goală, să nu se murdărească cărțile.

Înainte de începutul postului, la Lăsatul secului, se făceau plăcinte cu brânză din aluat dospit ce se coceau în unsoare; brânza folosită putea să fie brânză telemea sau de burduf în care se puneau ouă, griș, și se coceau la foc domol.

La 14 septembrie, de ziua Crucii era obiceiul de a face *chisăliță* cu puțin zahăr și cu scorțișoară; aceasta se mânca în ziua respectivă cu coji de pâine.

La Paști o singură familie împărțea *paștile*, pe care le dădea să le facă o femeie văduvă numită *prescurăriță*.

La Gura Râului, când mirele mergea cu părinții la pețit la casa fetei, putea fi servit cu lapte acru, lucrul acesta însemnând că pețitorul era respins. Dacă era servit cu tocană de carne, plăcinte sau scoverzi însemna că pețitorul este acceptat și nunta se va face. Pentru logodnă, mirii și nașii mergeau la preot cu o sticlă de vin și cu scoverzi prăjite în unsoare.

Bătălugul, bățul cu care se bătea pâinea în momentul în care aceasta era scoasă din cuptor, rămânea în averea familiei. De-a lungul timpului acesta se subția până devenea un fus subțire.

Untul din luna lu' mai, când vacile mâncau iarbă cu flori multe, era folosit la prepararea cozonacilor pentru nunți, dându-le un gust mai bun.

Dintre toate aspectele legate de alimentația tradițională în prima jumătate a secolului al XX-lea, cuptorul de pâine încă are o aură plină de miresme îmbietoare și ademenitoare: pâinea rumenită, plăcintele, lichiile, cozonacii, prunele și alte fructe uscate.

Informatori din localitatea Rășinari, intervievați în lunile februarie-martie 2006:

Popa Stana, 82 ani
Roman Oprea, 70 ani
Roman Stana, 69 ani
Fekete Maria, 65 ani
Popa Sorița, 91 ani
Leșan Sorița, 65 ani
Cruciat Ana, 74 ani
Poplăcean Stana, 67 ani
Băra Paraschiva, 80 ani
Roman Stana, 73 ani
Bozdoghină Vlad, 66 ani
Popa Ana, 65 ani
Roman Ioan, 77 ani
Muțiu Maria, 87 ani
Țincu Dobra, 86 ani
Borhină Maria, 65 ani
Lungu Soră, 74 ani

Informatori din localitatea Gura Râului, intervievați în luna octombrie 2006, noiembrie 2009 și noiembrie 2010:

Contu Paraschiva, 90 ani, Gura Râului, 940
Luliu Marina, 62 ani, Gura Râului, 941
Luliu Marina, 66 ani, Gura Râului, 941
Luliu Nicolae, 42 ani, Gura Râului, 941

Stef Dumitru, Gura Râului, 356
Ghisoiu Maria, Gura Râului 958
Popa Marina, Gura Râului, nr. 86
Stanciu Maria, Gura Râului, nr. 85
Gata Petru, Gura Râului, nr. 77
Bârză Raveca, Gura Râului, 1015
Maria Nicoară, Gura Râului, 74
Ioana Berbescu, Gura Râului, 604
Cândea Raveca, Gura Râului, 595

Informatori din localitatea Orlat, intervievați în luna august 2010:

Brândan Maria, Orlat, nr. 674
Moga Elena, 82 de ani, nr. 696
Ghișoiu Maria, 57 de ani, nr. 660
Moga Maria, 76 de ani, nr. 657
Milea Elisaveta, 71 ani
Parolă Gheorghe, 71 ani, nr. 672
Purnichescu Teodora, 68 ani, nr. 642
Brad Ana, 65 ani, nr. casă 43

Bibliografie

***, *Atlasul etnografic al României: Chestionar alimentația*. Redactat în formă finală:

Ion Vlăduțiu, Romului Vulcănescu, Mircea Sadoveanu

Păcală, Victor: *Monografia comunei Rășinariu*. Editura Arhidiecezană Sibiu, 1915

Arsenie, Dumitru Ioan, *Gura Râului. Sat din Mărginime*, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu

Munteanu Ioachim, *Monografia economico-culturală a comunei Gura Râului*, Sibiu, 1896

Hașeganu I., *Mărginenii și viața economică a Transilvaniei și a Vechiului Regat*, Brașov, 1941

***, *Mărginenii Sibiului. Civilizație și cultură populară românească*, București, 1985

TRADIȚII TEXTILE PE VALEA HÂRTIBACIULUI, ALȚÂNA, JUDEȚUL SIBIU. STUDIU DE CAZ

Far away of being a feature of the Romainian society the textile tradition represent the reflection of the economic, spiritual and aesthetic status. This is the inheritance we received from our forerunners and that we feel obliged to keep it and to hand it over to our children.

One of the most impressive ethnographic regions of Romania, Sibiu Area is divided in three large ethnographic zones: Mărginimea Sibiului, Hârtibaci Valley and Olt Country. Between them the Hârtibaci Valley give`s us a distinguished image of textile traditions. Today, Alțâna village, documentar attested in 1291, is still a powerful processing center of textile and animal fibers.

In Alțâna woven traditions are very strong because in the village there was a real family school of the weaver Silvia Tecoață (Foto 12). Today her activity is sustain by the Traditional Crafts Workshop established through efforts of the collector Ștefan Vaida – his collection count over 600 traditional objects.

The research in Alțâna was made in summer of 2003 and it was part of the Project Crafts – Culture without frontiers developed by Craft Foundation (Bucharest, Romania) in collaboration with National Complex ASTRA Museum Sibiu, Egnatia Epirus Foundation (Ioannina, Grece) and UNESCO Paris.

Venind din vechime, *tradiția* este aceea prin care se definește o identitate străveche, care ascunde în esența sa atribute care se vor regăsi, mai mult sau mai puțin alterate, în viitor.

Locuința trebuie considerată ca una dintre cele mai grăitoare expresii a modului de viață a poporului, a gustului său pentru frumos (VLĂDUȚIU, 1973, 149), întrucât, în intimitate, casa țărănească din spațiul sud-transilvănean reflectă viziunea estetică a locuitorilor, starea socială a familiei, concepția colectivității sătești, dar mai ales, preocuparea specific umană pentru crearea unei ambianțe cât mai plăcute atât pentru sine, cât mai ales pentru ceilalți.

În evoluția interiorului locuinței tradiționale *textilele* constituie prin varietatea materialelor, tehnicilor de confecționare, compozițiilor ornamentale și cromatice o categorie de artefacte extrem de importantă. Practic nu poți înțelege, studia sau descrie un interior fără raportarea în permanență la elementele sale esențiale din cadrul propriului sistem decorativ: țesăturile.

Bogăția cantitativă și morfologică a acestora a determinat în timp o adevărată cumulare de valori materiale și spirituale la nivelul fiecărei gospodării în parte, de care oamenii nu se pot lipsi și prin care ating un anumit nivel de civilizație cerut de normele nescrise ale comunității de apartenență.

Tradiția textilă din spațiul sibian reprezintă un eșantion a ceea ce a însemnat prelucrarea fibrelor de origine vegetală (cânepa, inul) și animală (lâna) ale satului tradițional din România. Marea bogăție de țesături funcționale și ornamentale din locuințele transilvănenilor dau impresia unui fast nemaîntâlnit în alte părți ale țării.

În cuprinsul regiunii din centrul Transilvaniei, denumită Ardeal, s-au diferențiat mai multe zone și subzone etnografice în care, alături de români, conlocuiesc sași și maghiari. Zona Sibiului, astăzi echivalentă cu extinderea județului eponim, este împărțită, în lucrările de specialitate, în mai multe subdiviziuni cu caracter etnografic propriu: Mărginimea Sibiului, Valea Hârtibaciului și Țara Oltului (MOISE-KLUSCH, 1978, 5-6).

Așezată la intersecția Văii Târnavelor cu Țara Oltului și prezentând numeroase note comune cu celelalte două zone sibiene, *Valea Hârtibaciului* ni se arată ca o individualitate bine conturată și adânc înrădăcinată în sufletul localnicilor, fie ei sași sau români. Astfel, încă din secolul al XIII-lea, în zonă încep să se stabilească germanii (colonizați din secolul al XII-lea), fapt ce a determinat, cum era și firesc, apariția influențelor reciproce, atât în privința modului de organizare al interiorului țărănesc sau a îmbrăcămînții, cât și a meșteșugurilor (BUTURĂ, 1989, pp. 14, 15).

Printre localitățile componente Văii Hârtibaciului se numără și localitatea *Alțâna*¹. Situată la 36 km de reședința de județ, Sibiu, Alțâna este situată din punct de vedere geografic, în Podișul Hârtibaciului, în spațiul cuprins între Târnavă Mare și Olt (ALȚÂNA, 1997-1998, pp. 3, 5).

Din punct de vedere istoric, deși materialele rezultate în urma săpăturilor arheologice atestă prezența omului în această zonă încă din neolitic, prima atestare documentară datează doar din anul 1291², după venirea germanilor.

Populația comunei este una multiethnică, formată din români, germani, unguri, romi - astăzi în număr tot mai mare.

Variatele preocupări și îndeletniciri ale localnicilor au fost determinate de necesitățile economice și așezarea geografică (cu un relief deluros, soluri brune și negre de pădure, fâneată precum și prezența râului Hârtibaci³) care i-au îndrumat mai ales spre agricultură și creșterea animalelor.

De-a lungul timpului, putem vorbi de o diferențiere între sexe, bărbaților revenindu-le lucrările de construcții, prelucrarea lemnului, a pieilor, împletirea fibrelor vegetale și animale, iar femeilor confecționarea îmbrăcămînții și îngrijirea gospodăriei.

Printre plantele cultivate în zonă se numără și cele textile atât de necesare realizării portului și țesăturilor destinate înfrumusețării locuinței alțânărene.

În toată Valea Hârtibaciului, cel mai des cultivată era cânepa⁴. Întreg procesul, pornind de la semănat, cules și prelucrat, era lăsat în seama femeilor (Leana Lăcătuș, 46 ani; Silvia Tecoanță, 63 ani). Cânepa se semăna primăvara odată cu porumbul. Trebuia să *fie deasă ca să nu iasă mare și proastă* și să răsară în circa trei zile de la plantare. Când devenea *firul gălbui*, atunci era bună de smuls. Se smulgea cu mâna și apoi se lăsa la uscat (pe locul unde a fost culeasă). Ulterior, se făcea *mănuși, atâtea fire de cânepă câte poți să ți în mână*. *Mănușile* erau lăsate în continuare la uscat, apoi se *băteau de frunză* și câte zece erau legate într-o *sarcină*. *Sarcinile* se duceau la *topit*⁵ în vale, în *Hârtibaciul nostru*. După ce erau scoase din râu, *sarcinile* se așezau într-o formă rotundă, asemeni unei căpițe de fân și rămâneau astfel până când se uscau și puteau fi duse acasă.

În gospodărie fiecare *sarcină* era desfăcută și răsfirată, în cerc, fiind lăsată în continuare la soare. Mănunchiul de cânepă, astfel uscat, era ulterior *zghiciulat* pe un

¹ Comuna Alțâna are în componența sa satele: Alțâna, Benești și Ghijasa de Jos.

² Apare pentru prima dată în actul de vânzare al moșiei Mikuzula aparținătoare lui Petrus Lung și fraților acestuia către grofii Gerlich și Stephan von Alzen (acest termen se menține și astăzi în toponimia germană).

³ Râul Hârtibaci este un afluent al Cibiniului. Are o lungime de 88,2 kilometri. Izvorăște din pădurea Bărcuțului adunând toate pâraiele și apele din zonă și se varsă în râul Cibin.

⁴ *Muierea din cânepă își ținea casa, patul, bărbatul, copiii. Muncea toată iarna ca să aibă cu ce-și îmbrăca casa* (Silvia Tecoanță, 63 ani).

⁵ *Sarcinile* erau lăsate la *topit* circa 6, 7 nopți, în funcție de temperatura apei. *Dacă era mai caldă se topea mai repede*.

trunchi de copac, de mărime mare (Foto 1), *melițat* cu ajutorul meliței¹ (Foto 2) și *helilat*², cu hehila (Foto 3). În cele din urmă, se pieptăna mănunchiul de cânepă, de acum *fuiorul*, cu ajutorul unei perii fine, *făcută de cortorărițe, din păr de porc cu bitum* (Foto 4).

În urma acestor procedee rezultau fire de cânepă, cu calități diferite și destinații precise: *câlții* (materia care iese prima dată din fuior); *păcișelele* (se torc pentru material mai intim adică lepedee, fețe de masă, chindeauă); *stupa* (un fir mai lung); *crustuchii* (un fir de cânepă mai scurt, se toarce ca fir de băteală) și *grebenii* (se torc cel mai gros, fiind folosiți saci, strijace) (Silvia Tecoanță, 63 ani)³ (Foto 5).

Printre ocupațiile de bază ale locuitorilor se numără și păstoritul. Astfel, lâna era una dintre principalele materii prime utilizate la țesut, mai ales pentru realizarea textilelor de interior (țoale, fețe de masă, straie etc.), dar și al confecționării anumitor piese de îmbrăcăminte (șurță, cătrînță, cioareci, clichin, glugă).

Lâna, după ce era *tunsă de pe oaie*, spălată bine (*mai întâi acasă apoi pe Hârtibaci*), era dusă la darac, la Sibiu. Readus în gospodărie, caierul de lână era din nou spălat, de această dată folosindu-se și săpun realizat în casă, ulterior detergent din comerț (Anica Gîmfălean, 74 ani).

Pentru realizarea diverselor piese textile, de pat sau de perete și a unor piese de îmbrăcăminte care necesitau o grosime și o desime mai mare, pentru a putea oferi un confort termic mai ridicat, pânza, *după ce era țesută în războiul orizontal, era dată la pivă la Gura Râului* (Anica Gîmfălean, 74 ani).

Bumbacul, cunoscut de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a fost folosit, la început, numai la piesele cu caracter decorativ fie în structura țesăturii în combinație cu cânepa sau lâna, fie la realizarea compoziției ornamentale.

De la jumătatea secolului al XIX-lea, acesta⁴ avea să devină predominant, înlocuind treptat fuiorul și călții, întrucât necesita un timp mai scurt de prelucrare și era mai ușor de procurat: *după ce era cumpărat, se depăna și se urzea pe grapă* (Foto 6), *fiind apoi numai bun de pus pe război* (Silvia Tecoanță, 63 ani).

Casa veche alțănăreană, se încadrează structural planului locuinței tradiționale cu două încăperi: casa de locuit și tinda, cu rol de bucătărie, și pivniță⁵.

Astfel, în camera bună (*casa dinainte*) erau etalate cele mai numeroase și mai frumoase țesături, realizate din bumbac sau bumbac și cânepă, bogat ornamentate cu alesături și flori năvădite în culori vii. Spre deosebire de acestea, țesăturile destinate folosinței zilnice, etalate în tindă, erau țesute din cânepă sau cânepă și bumbac, simplu ornamentate prin învărgare, în brăduleț (ornament rezultat în urma țesutului în 4 ițe) sau năvădite în flori⁶ (Foto 7).

Bogăția și fastul casei *dinente* erau determinate de menirea acestei încăperi de a arăta hărnicia femeii și starea materială a familiei. Astfel, aici apar: *blidarul și blidele, în fundul camerei* (Foto 8). *Fiind în fund icoane, blide, cuiere tot, la ușă rămânea neîmpodobit și atuncea puneă culmea ... deasupra, pe grindă (de obicei era de 9 m de puteai să o întorci și pe un perete)* (Silvia Tecoanță, 63 ani).

¹ Unealtă de lemn cu care se frânge cânepa.

² Unealtă asemeni unui pieptene cu dinți din fier.

³ Menționăm că toate informațiile legate de prelucrarea cânepii aparțin informatoarei Silvia Tecoanță, 63 ani.

⁴ Achiziționat mai întâi de la târg și ulterior, din comerț - în zonă bumbacul era procurat de la o fabrică din Tâlmăciu, județul Sibiu.

⁵ Gospodăria este întregită de existența anexelor (șura cu grajd, coteț, ateliere, fântână etc.). În ceea ce privește dispunerea acesteia, observăm că ea corespunde întregii văi a Hârtibaciului, cu case grupate în cadrul vetrei satului adunat, strâns legate unele de altele, pentru a nu ocupa terenul necesar culturilor de plante agricole. Casele cele mai aspectuoase sunt dispuse întotdeauna pe strada principală a satului, în piață sau în jurul bisericii, fiind construite din cărămidă și piatră și acoperite cu țiglă. Astăzi, majoritatea mai păstrează forma veche (medievală), având pe fațada casei ornamente compuse din ghirlande, coroane, frunze, flori, cruci și inscripții cu anul construcției și inițialele proprietarului sau cu câte o maximă.

⁶ *Năvădit în flori* este descrierea locală a pânzei cu model în pătrățele rezultat în urma tehnicii de țesut în 4 ițe.

Pe pat se puneau mai întâi un lepedeu alb cu colțișori¹ pe margini, peste acesta erau așezate țoluri în 4 ițe cu negru și verde, și deasupra era etalat un covor de pat cu flori (trandafiri roz și frunze de un verde mai deschis sau mai închis) și vârgi de culori diferite, cum ne cădea nouă bine. În vârf tronau perini lungi de toate culorile, dar mai ales roz, albastru, verde iar sub acestea se puteau observa perini mari cu dantelă la cap (Anica Gîmfălean, 74 ani) (Foto 9).

În mijlocul casei se afla masa împodobită întotdeauna cu două fețe de masă: una albă cu colțișori și deasupra o față de masă colorată. Astfel de fețe de masă se țes și astăzi din bumbac și lână în culoare naturală, albă, în 4 ițe și *năvădite în flori* (Silvia Tecoanță, 63 ani).

Deasupra celor două ferestre se așezau două blide, iar între ele o icoană.

Pe lângă țesăturile ornamentale întâlnim și nelipsitele textile cu caracter ceremonial, fie ca parte a zestre, fie aflate în directă legătură cu momentele importante din viața familiei: naștere, căsătorie, înmormântare.

Când se mărita o fată, părinții trebuiau să-i pregătească zestrea: *covoare cu trandafiri roz și frunze verzi, țoluri țesute în 4 ițe cu verde și cu negru, lepedeu alb cu colțișori pe margini, fețe de masă (una colorată și una albă cu colțișori și umbreajă²), fețe de perini lungi, ștergare și piese de îmbrăcăminte* (Anica Gîmfălean, 74 ani). Toate acestea trebuiau păstrate în lada de zestre, iar deasupra acesteia erau etalate: pânză albă, covoare și perini (câte două mai înguste așezate vertical și apoi de-a latul acestora, unele lungi).

La nunți și la sărbători, grinzile se *podocheau cu fețe de masă țesute cu un cap pe față și un cap pe dos, ca să se vadă ambele capete pe față*.

La înmormântare se etalau la icoane și la blide *chindeauă țesute în căhăli* (Foto 10), ștergare țesute în 4 ițe din bumbac, alese cu mâna cu motive precum *coarnele berbecului și colțuni*.

Alte *păsturi*, lungi de un cot, țesute în 3 și în 4 ițe se *pun pe copârșău în dreptul fiecăruia care te duce. Am făcut și pentru mine și pentru bărbatu meu, păsturi cu colțișori, să fim isprăviți³*. De asemenea, când se mergea cu plocon la o *femeie născută trebuia să ai o păstură frumoasă din bumbac ca să acoperi ce-i ducea-i* (Silvia Tecoanță, 63 ani).

Traista, pe lângă valoarea ei utilitară, a dobândit în timp și una ceremonială: *omul are nevoie de traistă de la botez pînă la moarte. La botez trebuie actele în traistă, la mort, trebuie să duci în ea o lumânare, un colac și mere pînă la mormânt, când se dă omului care începe să sape groapa* (Silvia Tecoanță, 63 ani).

Compozițiile cromatice contribuie într-o mare măsură la stabilirea specificului zonal (STOICA-DOAGĂ, 1977, 60). În Alțâna, ca de altfel, în toată Valea Hârtibaciului, apar atât compoziții simple bazate pe bicromie (alb-negru) cât și policromie (roșu, verde, albastru, galben, roz etc.). În privința modului de combinare a culorilor, nu există un canon strict, țesătoarele folosindu-le *cum ne cădea nouă bine* (Anica Gîmfălean, 74 ani).

În decorul țesăturilor din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea au predominat armoniile cromatice simple, având la bază culori vegetale, obținute în gospodărie prin simpla fierbere a plantelor: maroul rezulta din frunza de nuc; negrul din coajă de arin și pentru galben se utiliza calisca galbenă (Anica Gîmfălean, 74 ani). Această tradiție nu se mai păstrează astăzi, pierzându-se odată cu introducerea noilor materiale de fabrică (lânică, arnici, mătase etc.) și dezvoltarea vopsitoriilor care au oferit țesătoarelor o gamă mult mai variată de nuanțe, dar a căror rezistență în timp este nulă în raport cu nuanțele obținute în gospodărie.

¹ Dantelă croșetată cu iglița.

² *Umbreja* este denumirea locală pentru dantela care unește cele două foi din care este confecționată fața de masă.

³ Acest obicei se mai păstrează, dar în locul celor țesute au apărut batistele și prosoapele din comerț.

Analizând procesul tehnic observăm că predomină țesutul în 2 și 4 ițe pe război orizontal. În sistemul de ornamentare persistă sisteme vechi, derivate direct din întretăierea firelor de urzeală cu cele de băteală, precum învărgarea, alesul cu mâna printre și peste fire, alesul cu ghemuțul și cu speteaza, năvăditul în 3, 4 și 5 ițe sau mai nou cu „ițișoare”.

Caracterizat prin altenanță, ritmicitate și simetrie, decorul de factură geometrizantă, fie acoperă toată suprafața piesei, fie este concentrat la capete sau organizat pe toată suprafața și mai dezvoltat la capete. Ca motive ornamentale specific alțănărene distingem: linia dreaptă, linia frântă, linia întretăiată, romb – în mai multe variante, pătratul, zăluța, crucea în X. Elementele simbolice, vegetale, antropomorfe și zoomorfe sunt prezente într-un număr restrâns, fiind puternic schematizate: *păianjenu*, *ochiu* și *sprânceană* (Foto 11), *coarnele berbecului*, *colțuni*, *prescura*, *steluța*, *îndărătnicii* etc.

Țesăturile au evoluat odată cu orientarea planului casei și implicit al interiorului, spre forme orășenești (proces accentuat la începutul secolului al XX-lea).

Astăzi, ca urmare a schimbării ocupațiilor – cea mai mare parte a localnicilor având slujbă la oraș, a schimbării concepției estetice a țaranului, a avalanșei informaționale și a dorinței de îmbunătățire a modului de trai, și a nevoii de ține pasul cu moda, se observă existența mai multor fenomene la nivelul organizării interiorului țărănesc: unul de transformare completă a interiorului, din motive de funcționalitate și salubritate; o încercare de adaptare a celui tradițional la noile cerințe contemporane și realizarea unui modern care să includă/sau nu și vechile elemente.

Astăzi, se mai pot observa, în case moderne cu două sau mai multe etaje și construcții auxiliare, dotate cu aparate electrocasnice și mobilă de factură modernă, *chindee* la icoană, cuverturi țesute pe pat, *păsturi* la bucătărie, fețe de masă țesute. În contrast cu acestea apar perdele din materiale de factură nouă și design modern, cuverturi flaușate etc.

Se impune o cercetare mai amplă asupra evoluției tradiției textile pe Valea Hârtibaciului, simbol al unei bunăstări materiale, a evoluției și diferențierii, de-a lungul veacurilor, a interiorului țărănesc și nu în ultimul rând, a modificării mentalității țaranului român.

Constatările noastre rămân însă provizorii, ele fiind rodul unor cercetări mici întreprinse pe această temă.

*
* *
*

Departe de a fi o caracteristică a societății românești, prelucrarea fibrelor textile, reflectă starea economică și spirituală, precum și înclinațiile estetice ale societății. Este moștenirea pe care am primit-o de la înaintași și pe care suntem datori să o păstrăm și pe cât posibil, să o transmitem mai departe tinerei generații, într-o lume subjugată de ubicuitatea tehnologiilor, în care cultura tradițională este grav amenințată.

Una dintre cele mai impresionante zone etnografice ale României, Zona Sibiului se individualizează prin mai multe subzone, între acestea, Valea Hârtibaciului ne oferă o imagine deosebită asupra tradiției textile. Atestată documentar la 1291, comuna Alțâna, județul Sibiu, este și astăzi un puternic centru de prelucrare a fibrelor textile și animaliere, atât în ceea ce privește tradiția țesutului cât și a revitalizării meșteșugului, prin existența în localitate a unei adevărate școli de familie, respectiv cea a țesătoarei Silvia Tecoață (Foto 12), susținută astăzi de Atelierul de meșteșuguri tradiționale (țesut, cusut, pictură tradițională) înființat prin efortul colecționarului Ștefan Vaida¹.

Cercetarea de teren, în comuna Alțâna, s-a efectuat în vara anului 2003, ca parte a Proiectului „Meșteșuguri - cultură fără frontiere”, derulat de Fundația pentru Meșteșuguri

¹ Ștefan Vaida deține o colecție particulară de cca. 600 piese reprezentând valori ale societății transilvane.

(București) în colaborare cu Complexul Național Muzeal ASTRA (Sibiu), Fundația Egnatia Epirus (Ioannina, Grecia) și UNESCO Paris.

Informatori

Leana Lăcătuș, 46 ani, Vurpăr, județul Sibiu

Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu

Anica Gîmfălean, 74 ani, Alțâna, județul Sibiu

Bibliografie

ALȚÂNA 1997-1998 - *Comuna Alțâna, județul Sibiu*, Colecția "Monografii locale", 1, 1997-1998.

BUTURĂ 1989 - Valer, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania Studiu etnografic*, București, 1989.

MOISE-KLUSCH 1978 - Ilie, Horst, *Portul popular din județul Sibiu*, Sibiu, 1978.

STOICA-DOAGĂ 1977 - Georgeta, Aurelia, *Interioare românești. Țesături și cusături decorative*, București, 1977.

VLĂDUȚIU 1973 - Ion, *Etnografia românească. Istoric. Cultură materială. Obiceiuri*, București, 1973.

Foto 1 - Zghiciulatul cânepii. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu.

The hemp *zghiciuia* on a big tree trunk. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county.

Foto 2 - Melițatul cânepii. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu.

The hemp *melițatul* (scutching). Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county.

Foto 3 - Hehilatul cânepii. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu.

The hemp *hehilatul* (hackling with a comb with iron cogs). Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county.

Foto 4 - Pieptănatul fuiorului. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu.

The hemp bundle (hackling with a comb with bristles and bitumen made by the gipsy women). Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county.

Foto 5 - Pieptănatul câlților. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu.

The tows (*câlți*) (hackling with a comb with iron cogs). Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county.

Foto 6 - Urzitul pe grapă. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu.

Warped on harrow. Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county.

Foto 7 - Pânză în flori. Fragment de față de masă, țesut în 4 ițe și năvădit în flori.

Pânză în flori. Part of tablecloth, woven in 4 spider's thread and decorated with flowers.

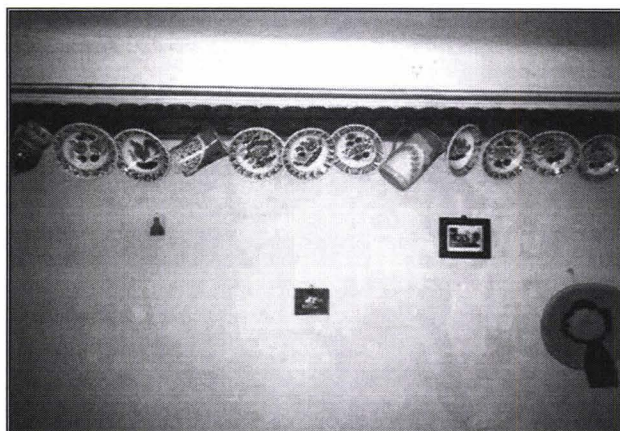

Foto 8 - Interior Alțâna. Colecția particulară Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu. Arhiva documentară a Complexului National Muzeal ASTRA Sibiu.

Alțâna's interior. Private collection of Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county. Documentary photography archive of National Complex „ASTRA” Museum Sibiu.

Foto 9 - Interior Alțâna. Colecția particulară Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, județul Sibiu. Arhiva documentară a Complexului National Muzeal ASTRA. Alțâna's interior. Private collection of Silvia Tecoanță, 63 ani, Alțâna, Sibiu county. Documentary photography archive of National Complex „ASTRA” Museum.

Foto 10 - Chindeauă țesută în căhăli. Towel woven in căhăli. Towel woven in 4 spider's thread and decorated with ram horns chosen by hand.

Foto 11 - Traistă cu păianjenu și ochiu cu sprânceană. Traditional woven purse decorated with the spider and the eye and eyebrow.

Foto 12 - Școala de familie Silvia Tecoanță, Alțâna, județul Sibiu. Fotografie realizată în 2003. Family woven school of Silvia Tecoanță, Alțâna, Sibiu county. The photography was made in 2003.

TEXTILE DECORATIVE DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ETNOGRAFIE SĂSEASCĂ „EMIL SIGERUS”

Die Textiliensammlung des sächsischen Volkskundemuseum „Emil Sigerus“ die aus mehr als 1000 Stücke besteht, ist eine der größten und wertvollsten thematischen Sammlungen Siebenbürgens. Sie beinhaltet Textilien, die in der Wohnung, im Haushalt und im Arbeitsalltag verwendet wurden. Die Basis der Textilsammlung wurde im Jahr 1885 durch die Gründung des Siebenbürgischen Karpatenvereinmuseums gelegt. Emil Sigerus spendete über 150 wertvollen Textilien die aus den 18. und 19. Jahrhundert stammen. Durch die ausgewählten Haustextilien (Tisch- und Bettdecke, Handtuch, Ofentuch, Stangentuch, Kissenbezug) möchten wir einen Einblick in die Textilkunst der Siebenbürger Sachsen bringen.

Lucrarea prezintă cele mai valoroase piese textile săsești aflate în colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” achiziționate de către Emil Sigerus, spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Încă din anii copilăriei, Emil Sigerus era atras de interioarele gospodăriilor țărănești săsești și românești. Deseori îl însoțea pe tatăl său în inspecțiile din împrejurimile Sibiului, timp în care copia într-un caiet, frumoasele modele de pe perne și cuverturi, precum și rarele ornamente de pe vasele de ceramică.

Conștientizând efectele procesului de industrializare care acapara întreaga manufactură, Sigerus a fost preocupat de colecționarea obiectelor etnografice cu ideea precisă de a întemeia un muzeu în Sibiu. Cele peste 500 de obiecte donate, majoritatea cu caracter etnografic (textile, ceramică, mobilier pictat, sticlă, cositor și argintărie) au contribuit la constituirea în anul 1895 a nucleului Muzeului Asociației Carpatine (*Museum des Siebenbürgischen Karpatenverein M.S.K.V.*) Din anul 1920 colecțiile etnografice au fost înglobate în Muzeul Brukenthal, de unde au fost preluate în 1990 de către Muzeul ASTRA, care a fondat în semn de omagiu în anul 1997 Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească ce îi poartă numele.

Pasiunea sa din copilărie pentru broderiile și țesăturile țărănești s-a concretizat în anii maturității prin editarea în anul 1906 a unei mape cu modele de broderii transilvănene săsești pe in, intitulată *Siebenbürgisch-sächsische Leinenstickerei*, ce a avut un mare succes, fiind reeditată în Transilvania până în anul 1939 de trei ori și tipărită în 1960 în mai multe ediții la München, Innsbruck și Oxford.

În prefața mapei Sigerus, scria „... scopul broderiei era de a prelua vechile modele și ornamente, păstrându-le pentru urmași. Așa cum obiceiurile și tradițiile exprimă conținutul spiritual al unei comunități săsești, cu caracter de permanență și este preluat ca model de la o generație la alta, tot astfel și ornamentațiile pe pânză (cu toate elementele lor sărbătorești de simetrie și șiruri) cu semnificațiile lor, fie plante, animale sau lucruri - trebuie să fie ordonate, să fie scoase din anonimat și din uitare (...). O colecție de modele vechi și broderii pe pânză este ca o colecție de povești și zicale înțelepte, care au fost povestite odată de mult dar acum au dispărut. Ceea ce a mai rămas sunt litere indescifrabile și formele lor ornamentale. În broderiile pe pânză se oglindesc

comportamentul țăranului, portul său de sărbătoare, gesturile, mersul, felul de a vorbi, demnitatea sa și multe altele”.

Colecția de textile decorative a Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” cuprinde un număr de peste 1000 de piese fiind alcătuită din ștergare de paradă, de sobă, de culme, căpătâie și fețe de pernă, fețe de masă, cuverturi de pat, fragmente de broderii, păretare precum și peste **250 de mostre de broderii**. Dintre acestea, excelează colecția istorică compusă din **150 de piese textile** colecționate de renumitul Emil Sigerus, majoritatea achiziționate din sudul Transilvaniei (Sibiu, Cislădie, Cislădioara, Slimnic, Noul, Hamba, Șura Mică, Gârbova, Blăjeni etc.) și nordul Transilvaniei (Năsăud, Budacul de Sus, Sângeorz Băi, Ticușul Vechi).

Pieseile sunt structurate după tipul categorial: fețe și căpătâie de pernă (59), fețe de masă (14), cuverturi de pat (6), broderii pentru decorarea căpătâiului de saltea (3), ștergare de paradă (19), ștergare de sobă (7), ștergare de culme (2), broderii (14), batiste brodate (5) și diverse fragmente de broderii (20). Analiza evidențiază existența notelor particulare, proprii, marea bogăție de motive decorative și cromatice, diversitatea mijloacelor de exprimare artistică în cadrul stilului unitar al artei populare săsești.

Doar o mică parte din această bogată colecție și anume cele mai valoroase piese fac subiectul acestei lucrări. Cea mai veche piesă din colecție, datată **1647** reprezintă fața de pernă țesută în război în 2 ițe, cu număr de inventar **2495 T**, achiziționată de către Emil Sigerus din localitatea Roadeș, județul Brașov. **(anexa 1, foto 1)**

Textilele sunt realizate în diverse tehnici: țesut în două și patru ițe, confecționate din in și cânepă, brodate *pe fire numărate* (în cruci) și *după desen* (în lanț și pleată).

Țesutul se realiza în războiul de țesut orizontal de dimensiuni cuprinse între 50 - 60 cm. Din această cauză unele piese precum fețele de masă și cuverturile de pat, ale căror lățimi variază între 110 – 170 cm, au fost realizate din două foi țesute fiecare separat și apoi îmbinate. Însăilarea sau prinderea foilor poartă denumirea de „cheiță”, care pe lângă funcția de cusătură obișnuită o are și pe aceea de broderie cu scop decorativ. În secolele XVIII – XIX se folosea o dantelă decorativă lucrată în tehnica ciocănelor, care se aplica fie pe margini sub forma unei benzi decorative sau la îmbinarea foilor de țesătură.

În interiorul locuinței tradiționale săsești, textilele, categorii polifuncționale și, în același timp, obiecte de artă alcătuiesc un ansamblu decorativ de o mare valoare estetică, în perfectă armonie cu elementele de decor ale arhitecturii și ale pieselor de mobilier pictat.

Cuvertura de pat (ger. *Bettuch*, dialect săsesc *Bautdeuk*) țesută în două sau patru ițe din cânepă, în sau bumbac reprezintă piesa cea mai impresionantă care se așterne pe „patul de paradă” din „camera cea bună” fiind brodată cu motive dispuse simetric, maxime sau zicători (*Sprüche*), numele și anul confecționării înfrumusețând această piesă. Broderia se execută cu fir colorat, de regulă roșu sau albastru, ca și broderia în sine a motivelor ornamentale. Astfel se distinge cuvertura de pat cu **nr. inv.1775 T** a cărei broderie este vopsită în culori obținute prin uscarea a diferitelor plante, tehnică practică până la sfârșitul secolului al XIX-lea în gospodărie. **(anexa 2, foto 2)**

Fața de masă (ger. *Tischdecke*, dialectul săsesc *Daschdich*, *Bruitdich*) țesută în două sau patru ițe din cânepă, confecționată din două foi era folosită cu ocazia sărbătorilor din ciclul vieții (nuntă, botez, înmormântare). **(anexa 3, foto 3)**

Față de pernă (ger. *Kissenbezug*, dialectul săsesc *Pilzäch*) de formă dreptunghiulară realizate dintr-o singură bucată de țesătură, de lungime egală cu lățimea patului (între 95 - 100 cm) sunt confecționate din același material ca și cuverturile, prezentând la căpătâi un decor geometric și floral brodat cu fir de arnici de culoare albastră, roșie sau maro. Pernele se așezau pe pat în trei sau patru rânduri, dispuse câte două sau trei pe fiecare rând. **(anexa 4, foto 4)**

Ștergarul de culme (ger. *Stangentuch*, dialectul săsesc *Stängerdächer*), folosite ca piese decorative până la începutul secolului al XIX-lea, sunt confecționate din cânepă sau

in, brodate motive florale, geometrice și zoomorfe în roșu, albastru sau maro. Acestea se așezau, câte trei, pe un laț (culme) fixat deasupra *patului de paradă*. (**anexa 5, foto 5**)

Ștergarul de sobă (ger. *Ofentuch*, dialectul săsesc *Katzenhalldredich*), țesute din in sau cânepă, de forma unui ștergar obișnuit, este elementul decorativ cel mai vechi din Transilvania folosit la înfrumusețarea locuinței. În unele localități se atârnau între spațiul dintre perete și soba de cahle. Colecția noastră deține un număr de 12 astfel de piese valoroase de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. (**anexa 6, foto 6**)

Ștergarul decorativ (ger. *Paradehandtuch* dialectul săsesc *Dredich*), folosite la înfrumusețare interiorului, țesute din cânepă sau in, prezintă la ambele capete borduri brodate cu ornamente geometrice și florale (garofița, laleaua, trandafirul). (**anexa 7, foto 7**)

Studiul colecției de textile Emil Sigerus a constatat și dintr-o cercetare lingvistică asupra textului brodat pe țesăturile analizate, atât din punct de vedere ortografic cât și lexical. Astfel s-a constatat că o mare parte sunt brodate în punctul de coasere plat (*Plattstich*) cu caractere gotice conținând anul confecționării, numele întreg sau inițialele autoarei, precum și un text cu caracter moral sau biblic. În multe cazuri *scrierea* este defectuoasă, neținându-se seama de regulile de ortografie, de unde reiese faptul că femeia sau fata care a brodat textul nu se ghida după o scriere corectă pentru acea vreme. Interesante sunt terminațiile în *-in* la numele de familie femeiești, de exemplu *Binderin, Schellin, Schmidin, Wollfin, Guneschin* etc., ceea ce demonstrează că în secolele XVII - XIX numele de familie era feminizat, însemnând *soția lui Binder, Schell, Schmid, Wolff* sau *Gunesch*. De asemenea anul confecționării este redat cu caractere latine, *ANNO* sau *ANO* și nu în scrierea gotică *IM JAHRE*, care va apărea abia la sfârșitul secolului al XIX-lea. (**anexa 8, foto 8**)

Broderiile colecționate de către Emil Sigerus, se impun printr-o mare diversitate de forme, prin discreția ornamentelor și a paletii cromatice. Din punctul de vedere al câmpului ornamental se disting două categorii de țesături, cele brodate cu motiv floral, astrale, fitomorfe, avimorfe și zoomorfe și cele țesute în general cu motive geometrice.

Motivul preponderent în arta populară săsească este cunoscut sub denumirea de pomul vieții, reprezentat pe textilele decorative de interior sub două tipare diferite. *Pomul vieții iranian* sau *persan (sasanidic)* este figurat de un copac cu o coroană mai mult sau mai puțin dezvoltată unde stau două păsări simbolizând ființe atotvăzătoare și atotștiutoare, care păzesc pomul și îi aduc celui ales apa vieții. În ambele părți, pomul este vegheat de animale fantastice așezate simetric.

Pomul vieții elenist derivă din cel iranian și apare reprezentat pe țesături sub forma unui vas cu două toarte conținând băutura vieții, iar pomul ale cărui rădăcini pornesc din vas se transformă într-o viță de vie cu struguri sau într-un buchet de flori stilizat compus din garoafe, bujori, trandafiri, lalele și margarete). Sub influențele artei bizantine, vasul cu două toarte se transformă într-un vas sub formă de inimă. Ștergarul de sobă cu nr. de inv. **1958 T** este cel mai spectaculos exemplar în reprezentarea iconografică a motivului pomul vieții în care se îmbină ambele tipuri. (**anexa 9, foto 9**)

O parte dintre aceste piese au fost valorificate și prezentate în cadrul unor expoziții tematice temporare, precum: *Personalități de marcă ale culturii săsești – Emil Sigerus și Julius Bielz* (1999), *Broderii și țesături de interior din universul locuinței* (2002), *150 de ani de la nașterea lui Emil Sigerus* (2004), *Ceramică și broderie. Elemente de ornamentică transilvăneană* (2008).

Având în vedere vechimea, frecvența rară în colecțiile muzeale cât și starea foarte bună de conservare, colecția de textile Sigerus poate fi considerată reprezentativă pentru secolul al XIX-lea încadrându-se în categoria de bunuri culturale ale tezaurului național.

ANEXA 1**FAȚĂ DE PERNĂ****NR. INV.** 2495T**PROVENIENȚĂ:** Roadeș, județul Brașov**DATA:** 1647**DIMENSIUNI:** L: 211; LĂ: 48**MATERIAL:** cânepă, arnici**TEHNICĂ:** țesut în 2 și 4 ițe; alesătură peste și printre fire; broderie plată; asamblat, tivit manual**UTILIZARE:** decorarea patului de paradă**ANEXA 2****CUVERTURĂ DE PAT****NR. INV.** 1775 T**PROVENIENȚĂ:** Zona Sibiului**DATA:** 1800**DIMENSIUNI:** L: 122 LĂ: 172**MATERIAL:** cânepă, arnici, dantelă**TEHNICĂ:** țesut în 2 ițe, brodat în cruci și plat; croșetat, cusut, tivit**UTILIZARE:** decorarea patului de paradă**ANEXA 3****FAȚĂ DE MASĂ****NR. INV.** 1779 T**PROVENIENȚĂ:** Zona Sibiului**DATA:** sfârșitul secolului al XIX-lea**DIMENSIUNI:** L: 167; LĂ: 110**MATERIAL:** cânepă, arnica, dantelă**TEHNICĂ:** țesut în 2 ițe, brodat în cruci și plat, croșetat, încheiat, tivit**UTILIZARE:** împodobirea mesei în zilele de sărbătoare**ANEXA 4****FAȚĂ DE PERNĂ****NR. INV.** 2867 T**PROVENIENȚĂ:** Sibiu, județul Sibiu**DATA:** 1784**DIMENSIUNI:** L: 100; LĂ: 50**MATERIAL:** cânepă, lână**TEHNICĂ:** țesut în 2 ițe; brodat în cruci, plat**UTILIZARE:** decorarea interiorului; a patului de paradă**INSCRIȚIE:** Catarina Guneschin bin ich genat Im Himel ist mein vater Land ANO 17.84 I.H.G.**TRADUCERE:** *Catarina Guneschin sunt eu numită În cer este casa Tatălui meu***ANEXA 5****ȘTERGAR DE CULME****NR. INV.** 1925 T**PROVENIENȚĂ:** Brateiu, județul Sibiu

DATARE: 1866
DIMENSIUNI: L: 72; LĂ: 51
MATERIAL: pânză de cânepă, arnici
TEHNICĂ: țesut în 2 ițe, brodat în cruci, tivit
UTILIZARE: rol decorativ, pe culme deasupra patului de paradă
INSCRIȚIE: MS 1866

ANEXA 6

ȘTERGAR DE SOBĂ

NR. INV. 1972 T

PROVENIENȚĂ: Transilvania

DATARE: 1800; 1856

DIMENSIUNI: L: 129; LĂ: 53

MATERIAL: pânză de cânepă, arnici din păr de capră; ciucuri din urzeală

TEHNICĂ: țesut în 2 ițe; brodat în cruci, punct, plat; cusut; tivit; împletit

UTILIZARE: decorarea interiorului; la colțul între soba de cahle și perete

INSCRIȚIONAT: ANNA SCHIEB, SAHRA ROTHIN 1800, 1856

ANEXA 7

ȘTERGAR DECORATIV

NR. INV. 1918 T

PROVENIENȚĂ: Zona Sibiului

DATARE: 1820

DIMENSIUNI: L: 186; LĂ: 51

MATERIAL: pânză de cânepă, arnici; ciucuri

TEHNICĂ: țesut în 2 ițe; brodat în cruci, răsucit

UTILIZARE: decorarea interiorului

INSCRIȚIONAT: CATARin ANNO SALMENI 1820

ANEXA 8

ȘTERGAR DE SOBĂ

NR. INV. 2514 T

PROVENIENȚĂ: Sibiu; județul Sibiu

DATARE: 1800

DIMENSIUNI: L: 110; LĂ: 50

MATERIAL: pânză de cânepă, arnici, ciucuri din urzeală;

TEHNICĂ: țesut în 2 ițe, brodat în cruci, lanț, tivit, cusut; Utilizare: decorarea interiorului, la colțul între soba de cahle și perete

INSCRIȚIE: Frischer Muth und fleisig Händ Nähen ein solches Thug behend. Anna Schmidin 1800

TRADUCERE: *Voia bună și mâinile harnice cos asemenea ștergar repede. Anna Schmidin 1800*

ANEXA 9

ȘTERGAR DE SOBĂ

NR. INV. 1958 T

PROVENIENȚĂ: Hamba; județul Sibiu

DATARE: 1802

DIMENSIUNI: L: 126; LĂ: 52

MATERIAL: pânză de cânepă, lână, arnici; ciucuri,

TEHNICĂ: țesut în 2 ițe; brodat în cruci, punct, plat; cusut; tivit; împletit

UTILIZARE: decorarea interiorului; la colțul între soba de cahle și perete

Bibliografie

Bedeus, Erna Emil Sigerus. *Sein Leben und Werk*, ESPLA, Bukarest 1958

Bielz, Iulius, *Arta populară a sașilor din Transilvania* 1956

Capesius, Roswith, *Das siebenbürgisch – sächsische Bauernhaus.Wohnkultur*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1977

Klusch, Horst, *Pomul vieții în ceramica transilvăneană*, în Studii și comunicări, Sibiu, 1978

Klaster, Ludwig: *Siebenbürgisch – Sächsische Nadelarbeiten*, Hermannstadt, 1937

Hoffmann Herbert, *Motivul lelelei în broderiile populare săsești din Transilvania*, manuscris, arh. Muzeului ASTRA/nr.1538

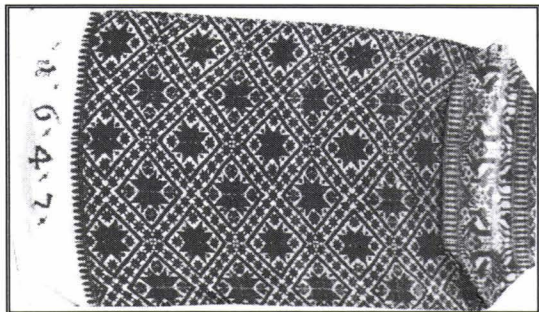
Roșca Karla, Ștefan Camelia, Malearov Simona, *De la primele colecții de artă populară săsească (1895) la Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”*, Revista Muzeelor, București, 2006

Sigerus, Emil *Siebenbürgisch-sächsische Leinenstickereien*, ed. a IV-a, Innsbruck, 1994

Schlandt Wachner Helene, *Die Textile Bäuerliche Volkskunst der Siebenbürger Sachsen*, manuscris, arh. Muzeului ASTRA/nr. 5415

Schmidt Rose, Förderreuther Werner, *Siebenbürgische Haustextilien als Wohnschmuck*, Edition Wort und Welt, München, 2001

Wilk, Herta *Siebenbürgisch – sächsische Webmuster aus Tartlau*, Kriterion Verlag, Bukarest 1982

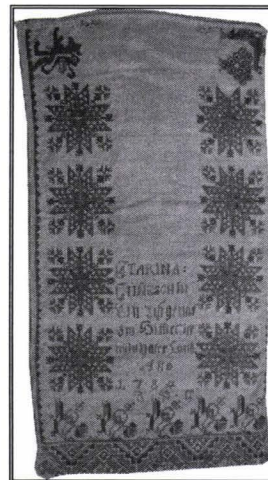
1. Față de pernă, Nr. Inv. 2495 T
Kissenbezug, Inv. Nr. 2495 T

2. Cuvertură de pat, Nr. Inv. 1775 T
Zweiteilige Bettdecke Inv. Nr. 1775 T

3. Față de masă, Nr. Inv. 1779 T
Tischdecke, Inv. Nr. 1779 T

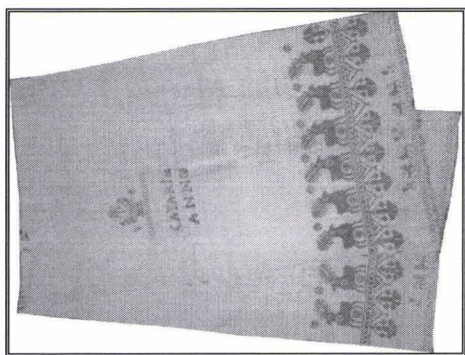
4. Față de pernă, Nr. Inv. 2867 T
Kissenbezug, Inv. Nr. 2867 T

5. Ștergar de culme, Nr. Inv. 1925 T
Stangentuch, Inv. Nr. 1925 T

6. Ștergar de sobă, Nr. Inv. 1972 T
Ofentuch, Inv. Nr. 1972 T

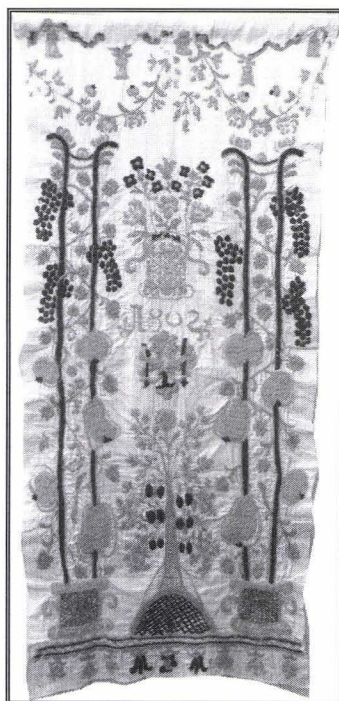
7.a. Ștergar decorativ, Nr. Inv. 1918 T
Paradehandtuch, Inv. Nr. 1918 T

7.b. Ștergar decorativ, Nr. Inv. 1918 T
Paradehandtuch, Inv. Nr. 1918 T

8. Ștergar de sobă, Nr. Inv. 2514 T
Ofentuch, Inv. Nr. 2514 T

9. Ștergar de sobă, Nr. Inv. 1958 T
Ofentuch, Inv. Nr. 1958 T

SCENE DE ETNOLOGIE URBANĂ ÎN IMAGINI ISTORICE ALE ORAȘELOR ROMÂNIEI DE AZI¹

An historian is interested in studying representations of towns because they offer a widespread area of information, completing or substituting other sources. Therefore, the present day historian can see the surrounding of the town at one given moment, information about the local economy, architecture, everyday life and social conditions, confessional and politic urban life, even leisure.

Much information that a researcher or a simple viewer can find in historical images of towns is about the ethnological aspects of urban life.

As an announcement of the emergence of photography, artists of the nineteenth century have captured in their faces images faces, vestments, professions, activities and events.

Mostly, urban ethnology items are to be found in representations of trade fairs, but also in representations of special events, such as weddings, or representations of banal everyday activities, as laundry washing at the river. Of course, were not forgotten by the artists the main activities of those who fed the towns: livestock and poultry farming or agricultural labor.

Imaginile document, imaginile istorice ale orașelor, ne ajută să ne imaginăm și să reconstituim viața urbană, în diferitele etape ale istoriei. Începând cu secolul al XV-lea orașele sunt consemnate în desene, picturi, gravuri și stampe. Acestea sunt surse foarte utile pentru istoria socială și culturală, descriind fenomene ce puteau fi prea efemere pentru a fi păstrate în alte surse documentare, cum ar fi înfățișarea populației diferitelor clase sociale, ce purtau aceștia la biserică sau la piață, viața vie și colorată a străzii, activitățile lor cotidiene, formele de amuzament din diferite perioade².

Studiind amănunțit bibliografia de specialitate referitoare la imaginile istorice ale orașelor din spațiul României de azi, am observat că nu a existat un interes deosebit în relevarea elementelor etnologice în reprezentările urbane. Au stârnit interes, însă, autorii acestora. Dintre puținii care au scris de-a lungul timpului despre artiștii-călători, în general, trebuie amintiți Constantin I. Karadja³, Vilhelm Beneș⁴, George Oprescu⁵, Ioan C. Băcilă⁶,

¹ Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

² Riounach Ní Néill, *Paintings, Prints, Drawings and Photographs*, în *Irish Towns: A Guide to Sources*, edited by William Nolan and Anngret Simms, Geography Publications, [1998], p. 41.

³ C. I. Karadja, *Raffet ca scriitor despre noi*, Revista istorică, IX, 1923, p. 10-12; Idem, *Raffet în Oltenia*, Arhivele Olteniei, V, 27, 1926, p. 373-374

⁴ Vilhelm Beneș, *Bouquet, Raffet și Lancelot cu 56 de reproduceri. Desene privitoare la Principatele Române din Colecția „G. Sion”*, Biblioteca Universității „Regele Ferdinand” Cluj, Cluj, 1934.

⁵ George Oprescu, *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, Editura Cultura Națională, 1926, 77 p. + il.

⁶ Ioan C. Băcilă, *Două albume englezești despre noi*, Universul literar, XLII, nr. 25, 20 iunie 1926, p. 6-7; Idem, *George Hering*, Universul literar, XLII, 22, 31 mai 1926, p. 5-6; Idem, *Raffet (Denis-August-Marie)*, Universul literar, XLII, nr. 29, 18 iulie 1926, p. 11; Idem, *Un călător englez pe la noi: Robert Ainslie*, Universul literar, XLII, nr. 18, 2 mai 1926, p. 5-6; Idem, *Un pictor francez despre noi: Louis Dupré*, Universul literar, XLII, nr. 6, 6 februarie 1926, p. 6-7; Idem, *Pictori francezi prin țara noastră 1828-1856. Cu numeroase ilustrațiuni în text*, Biblioteca Astra 8, Sibiu, Tiparul Tip. Arhidiecezane, 1923, 40 p.

Paul Cernovodeanu¹, Andrei Cornea², care s-a ocupat doar de unele aspecte și, mai ales, dar dintr-o altă abordare, Adrian-Silvan Ionescu³.

Creatori modești din punct de vedere artistic, dar importanți ca martori ai unor realități dispărute⁴, fără imaginile istorice realizate de acești artiști am ști mai puține despre multe dintre aspectele de viață din secolele anterioare, despre oamenii acelor vremuri sau despre înfățișarea orașelor noastre în trecut.

Unii dintre ei cu o personalitate destul de ștersă, au dus o viață lipsită de strălucire și au dispărut pe nesimțite⁵. Inexistenți pentru istoricii artei universale din secolul al XIX-lea, chiar ei ar fi poate mirați⁶ de interesul – mai intens acum decât în urmă cu 150 de ani – pe care îl provoacă operele lor.

Deși imagini istorice ale orașelor noastre au fost create vreme de aproape cinci secole, doar de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în cel următor, odată cu trecerea de la vederile generale ale orașelor (majoritatea fanteziste) la vederile parțiale, care ofereau posibilitatea consemnării mai multor detalii, acestea conțin frânturi de realitate ce poate fi verificată, de către cercetătorul de astăzi, din alte surse.

Multe informații pe care un cercetător sau un simplu privitor le poate afla în imaginile create de acești artiști sunt în legătură cu aspectele etnologice de viață urbană.

Parcă vestind apariția fotografiei, artiștii secolului al XIX-lea au capturat în imaginile lor chipuri, veștminte, profesii, activități și evenimente.

Dintre cei doi autori ai ilustrațiilor *Albumului Moldo-Valaque*⁷, Michel Bouquet⁸ a fost mai atras de aspectele etnografice, de modul de viață al țăranilor, de fețele și costumele lor⁹, în vreme ce Charles Doussault¹⁰ a fost interesat de latura socială și urbană a ilustrației, de contrastul dintre bogați și săraci, țărani și orășeni, occidentali și orientali. Mai

¹ Paul Cernovodeanu, *Călătoria pictorului Luigi Mayer în Țara Românească (1794)*, Revista istorică, V, 1994, 1-2, p. 129-139; Idem, *Ottoman picturesque: Luigi Mayer's drawings of the Turkish life*, Revue Romaine d'Histoire, XXXI, 1992, 3-4, p. 339-343 + 5 pl.

² Andrei Cornea, *De la portulan la vederea turistică. Ilustratori străini și realități românești în secolele XVIII-XIX*, Editura Sport-Turism, București, 1977, 132 p., il.

³ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document. Artă documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1990, 320 p.

⁴ Vasile Drăguț, în Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, Prefața, p. 6.

⁵ George Oprescu, *op. cit.*, p. 6.

⁶ *Ibidem*, p. 6-7.

⁷ Vezi mai jos.

⁸ Născut la Lorient, **Michel Bouquet (1807-1890)** studiază cu Gudin, care fusese elev al lui David.

Publică în 1843, la Paris, *Album valaque, vues et costumes pittoresques de la Valachie, dessinés d'après nature par Michel Bouquet, et lithographiés par M. Eug. Ciceri Féréjis et M. Bouquet*, cu materialul adunat în timpul vizitei sale în principate, în 1840-1842. Biblioteca Academiei Române deține și un *Album Moldave dessinée d'après nature par Michel Bouquet et lithographié par ...*, nefiind menționate nici anul, nici locul apariției acestuia.

Este unul dintre cei doi autori ai celebrului *Album Moldo-Valaque ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube*, publicat mai întâi în foileton în mai multe numere din 1848 ale revistei „L'Illustration” (284/5 Août, 266/19 Août, 287/26, Août, 288/2 Septembre, 290/16 Septembre), iar apoi separat, ca supliment al publicației. Lucrarea este o încercare de descriere a Țărilor Române făcută de către un simpatizant al românilor, fostul consul francez la București, Étienne-Adolphe Billecocq, scrisă în scopul informării francezilor asupra locurilor și oamenilor de aici. Billecocq își dorește ca prin această lucrare să dea francezilor „o prea serioasă lecție de istorie, de geografie și de politică”. Mare parte dintre ilustrațiile *Albumului Moldo-Valaque* sunt după desenele lui Bouquet, el fiind autorul majorității peisajelor din album, deși este preocupat de aspectele etnografice.

Va mai publica și un album cu costume naționale intitulat *Galérie royale des costumes*, dintre care multe au fost culese în călătoria sa în Țările Române.

⁹ Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 105-114; Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 95-96; Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 605-606, Al. Tzigara-Samurcaș, *Scrieri despre arta românească*, Editura Meridiane, București, 1987, p. 101-105.

¹⁰ **Charles Doussault (1806-?)** a fost pictor, sculptor, arhitect, litograf, pastelist. Din 1834 până în 1870 expune la Salonul de la Paris. Călătorește în Orient, în Moldova și Țara Românească (între 1842-1845). Este autorul unora dintre imaginile din *Album Moldo-Valaque* al consulului Billecocq. Din desenele lui se observă interesul pentru scene de viață în general, cea bucareșteană în special. Imaginile publicate în *Album Moldo-Valaque*, pe lângă altele noi, apar și în cartea lui Adolphe Joanne *Voyage illustré dans les cinq parties du Monde en 1846, 1847, 1848, 1849* editată tot de redacția „L'Illustration”.

ales străzile din București i-au oferit astfel de aspecte¹.

Carol Pop Szathmari² a eternizat meserii dispărute azi, chipuri și tipuri de vânzători ambulanți, străzi anonime de la periferie sau din centrul orașelor, costume populare specifice diferitelor zone ale țării, redată în cele mai mici detalii.

Multe dintre tipurile de țărani sau țărănci reprezentate în fotografiile sale erau alese în zilele de târg și aduse în atelier, unde erau fotografiați în costumații obișnuite sau de sărbătoare, alături de decoruri elaborate. Astfel că a devenit un etnograf priceput, selectând chipurile și costumele cele mai caracteristice³.

Auguste Diedonné Lancelot⁴ a fost fascinat de Hanul lui Manuc, transformat în piață, cu curtea plină de tot felul de comercianți, și atunci îl immortalizează, consemnând cât mai multe dintre amănuntele pe care le vede. De aceleași aspecte a fost interesat și la Timișoara, unde a realizat o imagine de ansamblu a pieței orașului, dar și una de detaliu a prim-planului acesteia, ambele fiind tipărite pe aceeași filă.⁵

Heinrich Trenk⁶ este atras de tipurile specifice orașului, încă nedesprinse de satul din care au plecat⁷.

Elvețianul Amadeo Preziosi⁸ a fost atras de chipurile pitorești ale străzii, pe care le reprezintă în diferite situații și ipostaze. Țărani și țărănci, un plăcintar și un limonagiu,

¹ Ioan C. Băcilă, *Pictori francezi ...*, p. 32-35; Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 111-114; Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 96-98, 100-108.

² Ardelean născut la Cluj, **Carol Pop Szathmari (1812-1887)**, școlit la Budapesta și Viena, s-a stabilit în București pe la 1840. Intrase în anturajul Curții bucureștene încă înainte de a se stabili aici, și i-a servit, timp de aproape o jumătate de secol, de pe la 1840 până la moarte, pe toți cei cinci domnitori care s-au succedat.

A călătorit mult, mai ales în Orient, dar a cunoscut și Italia și Franța.

Pictor, acuarelist, litograf și fotograf (unul dintre primii de la noi), a luat parte la mai multe expoziții naționale și internaționale. A fost unul dintre cei mai originali și dotați artiști ai noștri din secolul al XIX-lea.

³ Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 196-209, 286-298; Idem, *Preziosi în România. 135 de ani de la sosirea artistului în București*. Muzeul Municipiului București. Palatul Șuțu, 18 iunie – 3 august 2003; Idem, *Pictori în serviciul principelui Carol I al României*, Buletinul comisiei monumentelor istorice. București, XII-XVI, 1, 2005, p. 102-109; Gheorghe Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, Fundația regală pentru literatură și artă, București, vol. I, 1942, p. 40-41, 302; vol. II, 1945, p. 125, 130, 182-183.

⁴ Pictorul-litograf **Auguste Diedonné Lancelot (1822-1894)** s-a născut la Sézanne și a fost o perioadă elevul pictorului J.-F. Arnaud de Troyes. Expune cu succes la Salonul din Paris o perioadă îndelungată, între 1853 și 1876.

Datorită evenimentelor din estul Europei (războiul Crimeii în special), în 1860 revista „Le Tour du Monde”, editată de librăria Hachette, l-a însărcinat pe cunoscutul istoric și om politic francez V. Duruy, să întreprindă o călătorie în Orientul apropiat în scopul publicării impresiilor sale. Tânărul pictor și litograf Auguste Lancelot, îl însoțește. Descrierea primei părți a acestei călătorii, scrisă de Duruy și ilustrată de Lancelot, apare în 1863. În curând însă, publicarea este întreruptă. După o așteptare de un an, „Le Tour du Monde” îl roagă pe Lancelot să continue singur narațiunea. Înainte de a o da publicității sub titlul *De Paris à Bucharest. Causeries géographiques. 1860. Textes et dessins inédits* în paginile revistei amintite, el oferă cititorilor câteva note de călătorie în „Le Monde Illustré” nr. 396/12 Novembre și nr. 400/10 Décembre 1864, sub titlul *Souvenirs de Valachie*.

De Paris à Bucharest este publicată de-a lungul mai multor ani (1865, 1866, 1868), partea care se referă direct la România fiind în ultimele două volume. Narațiunea din „Le Tour de Monde” este însoțită de 153 de imagini: peisaje, scene și tipuri de oameni, dintre care 80 exclusiv de la noi. Aceste gravuri în lemn sunt foarte bine completate de textul ce le însoțește, formând unul dintre cele mai complete albume despre regiunea noastră.

⁵ Ioan C. Băcilă, *Pictori francezi ...*, p. 10-24; Idem, *Raffet ...*, p. 11; Vilhelm Beneș, *op. cit.*, p. 12-21; Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 80-81, 83-85, 129-130; Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 92-95, 114-123; George Oprescu, *op. cit.*, p. 36-53; Dorica Voinescu, *Introducere*, în *Țările române văzute de artiști străini. Stampe din colecțiile Dd. Adrian C. Corbu și Dr. Mircea Petrescu*, București, Muzeul Toma Stelian, 1935, p. 16-18.

⁶ **Heinrich (sau Henry) Trenk (1818-1892)**, elvețian mutat la noi, dintâi în Transilvania, la Sibiu, în 1846, apoi în Valahia, la București, în 1851, unde s-a și naturalizat. Un fin observator, format la Academia de artă din Düsseldorf, specializat în vederi pitorești, Trenk a colaborat cu Alexandru Odobescu la realizarea repertoriului arheologic al câtorva județe din Oltenia și Muntenia cu care cel din urmă fusese însărcinat de către Ministerul Cultelor și Școalelor. Au călătorit împreună prin țară, Trenk executând un mare număr de acuarele, guașe și desene, pe care le va utiliza mai târziu pentru compoziția unor lucrări de mari proporții. Deși George Oprescu îl considera lipsit de talent, recunoscându-i totuși solida cultură profesională, Trenk fost nu doar un bun documentarist, ci și un îndemânat peisagist, lucrări semnate de el putând fi admirate în mai multe colecții de pictură din țară și străinătate.

⁷ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document ...*, p. 167-175; Gheorghe Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1943, p. 62-67; Idem, *Grafica românească ...*, vol. I, 1942, p. 303.

⁸ **Amadeo Preziosi (1816-1882)** s-a născut într-o familie de aristocrați în localitatea La Valetta din Malta, și a studiat la Paris. A trăit multă vreme în Constantinopol, realizând imagini cu monumente și locuitori în costume specifice locului, pe care le va publica sub formă de album: *Stamboul, Recollections of Eastern Life*, Lemerrier, Paris, 1858.

măcelari și pescari, călugări și călugărițe, muzicanți și dansatori, popi și țigani. Alege să reprezinte, în scene de la marginea orașelor, unde se țineau târgurile și bălciurile, cârciumi, negustori, care cu boi în mișcare sau așezați la umbră¹.

Franz Neuhauser² găsește în reprezentarea *Târgului anual* – ca și Josef Lanzedelly, care a popularizat-o prin circulația stampelor sale – ocazia perfectă pentru a ilustra toate tipurile caracteristice unui astfel de eveniment. Personaje de vârste diferite, copii, femei și bărbați, care provin din culturi, straturi sociale, profesii și etnii diferite, fiecare purtându-și costumația specifică, prin care poate fi recunoscut, se află în același moment în Piața Mare a Sibiului. Domni tineri îmbrăcați „franțuzește”, sași tradiționaliști, ofițeri austrieci, preoți bătrâni, boieri de dincolo de Carpați, țărani curați și îngrijiți, țigani zdrențăroși, doamne elegante și țărănci simple dar frumoase, vând sau cumpără tot felul de produse meșteșugărești sau alimentare: butoaie, oale, tablouri, gravuri, farfurii, pături, stofe și basmale, pepeni, pește, curci ș.a.m.d.³.

De altfel, cel mai adesea, elementele de etnologie urbană se regăsesc în reprezentări ale târgurilor, bălciurilor, iarmaroacelor.

Târgurile erau de mai multe feluri: târguri anuale, ca cele de la București (Karl Lanzedelly⁴) și Sibiu (Franz Neuhauser, Piața Mare – **fig. 23**), târguri pricinuite de anumite sărbători religioase – Sfânta Vineri (Iași, J. Rey⁵ – **fig. 21**), ziua morților sau Moșii (București, Carol Pop Szathmari, Heinrich Trenk, Amadeo Preziosi – **fig. 12**), Sfântul Petru (Giurgiu, Auguste Raffet⁶ – **fig. 19**) și se țineau în diferite locații: în piața principală a unui

Talentat, elegant și vorbitor de mai multe limbi, Preziosi a făcut parte dintr-o societate selectă. Printre alți demnitari europeni i-a cunoscut și pe Alexandru Ioan Cuza și mai târziu, pe Carol I, care l-a invitat la București (unde se va afla în anii 1868 și 1869).

¹ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document ...*, p. 185-196. Idem, *Preziosi în România ...*, passim.

² Pictorul **Franz Neuhauser „al doilea” sau „cel tânăr” (1763-1836)**, de origine vieneză, se va muta la Sibiu, unde va trăi toată viața. A fost primul pictor peisagist, dar și primul litograf, din Transilvania, fiind considerat unul dintre cei mai buni pictori transilvăneni din prima jumătate a secolului al XIX-lea. A lucrat multe peisaje de tip vedută, imortalizând multe scene urbane, nu doar ale orașului care l-a adoptat.

Protejat al baronului Samuel von Brukenenthal, pentru care va realiza mai multe lucrări, va urma modelul iluminist al acestuia și va crea prima școală de desen și pictură din Sibiu. Neuhauser a lucrat și pentru baronul Wesselényi Miklós, iar Joseph Benign von Mildenberg îl îndeamnă să creeze un reportaj în imagini: *Călătorie pitorească prin Transilvania*, ciclu care nu s-a finalizat.

Vedere parțială *Târg anual la Sibiu* este una dintre cele mai complexe lucrări ale sale. Un fragment al acestei lucrări a fost detaliat și valorificat de către Josef Lanzedelly (1774-1832). Deprins cu mai toate genurile și tehnicile picturii, acesta a realizat o panoramă a târgului sibiian, cu tipurile și costumele caracteristice, pe cinci planșe care se continuă pe orizontală, rezultând o fâșie de 34 x 156 cm.

³ Adrian-Silvan Ionescu, *Artă și document ...*, p. 136; Iulia Mesea, Natalia Deleanu, *Univers citadin. Palieri de spațiu și timp. Orașul istoric – orașul memorie în lucrări de pictură și grafică din colecția muzeului Brukenenthal*, Studii și comunicări Museum Arad, 7, 2001-2002, p. 69-71; Elena Popescu, *Pictura germană din Transilvania. Secolul al XVI-lea – începutul secolului al XIX-lea*, Muzeul National Brukenenthal, 2004, p. 14-15.

⁴ **Karl Lanzedelly (1815-1865)** a fost un litograf și desenator născut la Viena. Provenind dintr-o familie de artiști cunoscuți, tatăl său fiind pictorul și litograful italian Josef (Lancedelli) Lanzedelly (1772-1831) „cel bătrân”, a fost instruit în pictura de gen și litografie, probabil acasă, de către fratele său Josef Lanzedelly „cel tânăr” (1807-1879).

Vezi *Lanzedelly, Karl (1815-1865), Lithograph und Zeichner*, în Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950, Bd. 5, Lfg. 21, 1970, p. 22-23, la http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_L/Lanzedelly_Karl_1815_1865.xml.

⁵ Despre francezul **J. Rey** nu s-au găsit informații biografice. Lui i se a datorează *Album de douze Vues de la ville Jassi, exécutées par J. Rey et dédiées A son Altesse le Prince Regnant de la Moldavie par P. Müller, lithographe* și câteva desene ce au ilustrat „Calendarul pentru Poporul Românesc pe anul 1845”. El este primul care s-a gândit la o asemenea publicație, care să închege un portret al unui singur loc, Iașul, într-un anumit moment, anul 1845.

Vezi Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 124-125; Georgeta Polodeanu, *Iașii în arta plastică. Expoziție tematică pictură-grafică*, Muzeul de artă Iași, octombrie-decembrie 1974.

⁶ **Denis Auguste Marie Raffet (1804-1860)** se naște la Paris. În timpul cursurilor de desen își câștigă existența ca decorator pe porțelan. Studiază pictura pe porțelan cu Cabanne, apoi cu Nicolas Charlet, căruia i-a fost elev timp de cinci ani la școala de Arte Frumoase iar din 1829 este elevul lui Antonie Jean Gros. Se consacră apoi desenului și litografiei. Este interesat și de pictura inspirată de istorie, fiind pasionat mai ales de uniforme militare pe care le va reprezenta adesea. Desenele sale aveau căutare printre librari, care le foloseau pentru a-și ilustra cărțile.

Tânărul conte Anatole de Demidoff, prinț rus de San Donato, dornic să întreprindă o adevărată expediție științifică, îl angajează pe Raffet ca desenator. Va fi începutul unei prietenii între Demidoff și Raffet, dar și a unei relații de patronaj artistic, primul finanțându-l pe tot timpul vieții pe cel de al doilea, cu condiția să-i stea la dispoziție ca desenator, în diferite călătorii.

În 1837 vor începe, alături de un grup de savanți o lungă călătorie prin Ungaria, Transilvania, Țara Românească, Moldova, Crimeea, Smirna, Constantinopol. Călătoria avea ca scop strângerea de date științifice (botanice, zoologice,

oraș, ca în cazul Brașovului (Anonim, Piața Sfatului – **fig. 1**), Clujului (Franz Iaschke¹, Piața Mare – **fig. 16**), Sibiuului (Franz Neuhauser, Piața Mare – **fig. 23**) și Târgu Mureșului (Ludwig Rohbock² – **fig. 25**), sau într-o altă piață din București (Heinrich Trenk, Amadeo Preziosi), Sibiu (Johann Böbel³) sau Timișoara (Auguste Lancelot); pe una dintre străzi, cunoscute sau anonime, situație întâlnită la București – „o stradă”, Charles Doussault – **fig. 5**, strada Batiștei și strada Bărăției, reprezentate de Amadeo Preziosi – și la Iași (J. Rey – **fig. 21**); în preajma unor biserici importante, ca biserica Grecilor (Auguste Raffet), biserica Sfântului Spiridon (Carol Pop Szathmari – **fig. 6**), biserica Colței (Anonim – **fig. 4** și Charles Doussault) și biserica Batiștei (Amadeo Preziosi) din București, biserica Trei Ierarhi din Iași (Auguste Raffet) sau cea evanghelică din Câmpulung (Carol Pop Szathmari – **fig. 15**); în curtea bisericilor fostelor mănăstiri din București, ale căror chilii au fost transformate în han: biserica și hanul Sfântul Gheorghe (Auguste Raffet), biserica și hanul Stavropoleos (Amadeo Preziosi – **fig. 10**), în curtea hanurilor tradiționale – hanul lui Manuc (Michel Bouguet – **fig. 3** și Auguste Lancelot – **fig. 7**) –, la marginea orașelor – București (Carol Pop Szathmari, Amadeo Preziosi, Heinrich Trenk), Buzău (Amadeo Preziosi – **fig. 14**), Craiova (Carol Pop Szathmari) –, sau în afara zidurilor cetății – Făgăraș (Carol Pop Szathmari – **fig. 18**).

Tot în legătură cu activități comerciale sunt reprezentările de șiruri de căruțe încărcate de marfă ce se îndreaptă spre sau se îndepărtează de locul de târg (București, Amadeo Preziosi – **fig. 8**), ca și reprezentarea popasurilor de odihnă pentru oameni și animale, undeva la margine orașelor (București, Amadeo Preziosi – **fig. 9**).

antropologice, frenologice, mineralogice, meteorologice) care aveau să fie tipărite în 1840 în lucrarea în patru volume a lui Demidoff, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongarie, la Valachie et la Moldavie*. Numeroase desene executate de Raffet în timpul călătoriei vor completa lucrarea amintită, care s-a bucurat de un mare succes și a fost tradusă în mai multe limbi (franceză, italiană, olandeză, engleză, rusă, germană, spaniolă, poloneză și română) și care a avut ediții în 1838, 1840, 1841, 1853, 1854, 1855 și 1860. Pentru noi este interesant mai ales primul volum, care cuprinde descrierea etapelor de călătorie și ilustrațiile lui Raffet.

În 1849 apare la Paris un album intitulat *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongarie, la Valachie et la Moldavie. Exécuté en 1837, sous la direction de M. Anatole de Demidoff, parr M. M. De Sainson, La Play, Huot, Léveillé, de Nordmann, Rousseau et du Ponceau. Dédié a sa Majesté Nicolas I-er, Empereur de toutes les Russies. Dessiné d'après nature et lithographié par Raffet*. Albumul cuprinde 100 de planșe realizate de Auguste Raffet – dintre care 19 au ca subiect Muntenia, Moldova și Basarabia – și 64 de pagini de text explicativ, redactat de Demidoff în iunie 1848 la San-Donato.

Vezi Ioan C. Băcilă, *Pictori francezi ...*, p. 10-21; Idem, *Raffet ...*, p. 11; Vilhelm Beneș, *op.cit.*, p. 12-21; Andrei Comea, *op. cit.*, p. 129-130; Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 92; George Oprescu, *op. cit.*, p. 36-53; Dorica Voinescu, *op. cit.*, p. 16-18.

¹ **Franz Iaschke (1775- 1842)**, pictor peisagist și litograf austriac, a călătorit mult în provinciile limitrofe ale Imperiului Habsburgic. Între 1807-1808 îl însoțește pe ducele Ludwig și în 1810 pe ducele și Rainer, în calitate de artist de curte, în Bucovina, Galiția, Ungaria, Banat și Transilvania, realizând un număr mare de peisaje. 66 dintre acestea vor fi gravate și publicate sub titlul *National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien dem Banat, Siebenbürgen und der Bukowina* la Viena, în 1821.

Piața Mare din Cluj este o pictură în ulei care se înscrie lucrărilor de tip vedută, prin atenția acordată reproducerii corecte a detaliilor.

Vezi Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 134-135; Iulia Mesea, Natalia Deleanu, *op.cit.*, p. 72; Iulia Mesea, în Daniela Dâmboiu, Iulia Mesea, (concept și coordonare). *Confluente. Repere europene în arta transilvăneană / Convergences. European Landmarks in Transylvanian Arts / Konfluenzen. Europäische Bezüge der Siebenbürgischen Kunst* (Muzeul Național Brukenthal, Palat), Editura Altip Alba Iulia, Sibiu, 2007, p. 158.

² Germanul **Ludwig Rohbock (1824-)**, călătorește în Austria, Ungaria și Transilvania, realizând numeroase imagini ale locurilor vizitate. 204 de gravuri după imaginile lui Rohbock (dintre acestea 56 fiind dedicate Transilvaniei) au fost publicate în *Ungarn und Siebenbürgen dargestellt in malerischen Original-Ansichten ihrer interessantesten Gegenden, Badeorte, Kirchen, Burgen, Paläste und sonstigen Baudenkmäler alter und neuer Zeit. Nach der Natur aufgenommen von Ludwig Rohbock. In Stahl gestochen von der ausgezeichnetsten Künstlern unserer Zeit. Mit historisch-topographischen Text von Johann Hunvalvy*, 3 vol., mai multe fascicule, apărute la Darmstadt, între anii 1856-1864.

³ **Johann Böbel (1824-)**, un artist amator, născut la Sibiu, este autorul albumului *Die vormaligen bestandensten Stadt Thore von Hermannstadt nach Natur gezeichnet von Johann Böbel, 1885*, cu 24 de planșe, 22 fiind reprezentări de turnuri ale orașului și alte monumente din Sibiu. Se consideră că cele două planșe sunt executate în 1885, dar ele redau o realitate mai timpurie, pentru că Turnul porții Cisnădiei a fost demolat în anul 1836, iar Turnul porții Turnului în anul 1858. Deși în titlul albumului specifică desenarea „după natură”, artistul era mult prea tânăr la data demolării majorității monumentelor pentru a putea reține toate amănuntele arhitectonice. Imaginile pe care trebuie să îl fi utilizat ca model pentru planșele sale nu a fost deocamdată identificate.

Vezi Alexandru Avram, *Monumente sibiene dispărute în viziunea lui Johann Böbel*, „Studii și comunicări Brukenthal. Galeria de artă”, 1, 1978, p. 169-182; Iulia Mesea, Natalia Deleanu, *op. cit.*, p. 74-75.

Elemente de etnologie urbană sunt regăsite și în reprezentări ale unor evenimente speciale, atât pentru indivizi – nunta la București (Karl Landezelly – **fig. 13**) sau Orșova (William Bartlett¹) – cât și pentru comunitate – trecerea echipajului domnesc prin Cotroceni (Amadeo Preziosi – **fig. 11**), dar și în reprezentări ale unor activități cotidiene banale, cu ar fi spălatul rufelor la râu, în Dâmbovița (București, Luigi Mayer² – **fig. 2**) sau în Cerna (Hunedoara, George Hering³ – **fig. 20**).

¹ **William Henry Bartlett (1809-1854)**, a fost un cunoscut desenator englez, născut în 1804 la Kentish-Town. A învățat de mic desenul după natură cu arhitectul John Britton – schițe de monumente realizate de Bartlett fiind incluse apoi într-o carte a acestuia – tânărul William ajungând un specialist în peisaje urbane și deprins cu ideea publicării în volum a unor astfel de lucrări.

Bartlett a călătorit întreaga sa viață și a publicat volume ilustrate de călătorie despre locuri din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Albumul *The Danube, it's History, Scenery, and Topography, Splendidly Illustrated, from Sketches taken on the Spot by Abressh, Drawn by W. H. Bartlett, Esq., Edited by William Beattie M.D.*, a apărut la Londra în 1848, dar a circulat la noi în varianta franceză, publicată un an mai târziu la Henri Mandville din Paris, cu un text revizuit de Henri-Louis Sazerac, purtând titlul *La Danube Illustré, pour faire suite à Constantinople ancienne et moderne, au voyage en Syrie, etc. Vues d'après nature dessinées par BARTLETT, gravées par plusieurs artistes anglais*. Textul nu-i aparținea, el obișnuind să se asocieze cu diverși gazetari care prezentau călătoria pe care fie că o făcuseră împreună, fie independent, în perioade diferite, dar întotdeauna parcurgând același traseu.

Vezi Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 73-74, 81-82, 102-103, 124-125; Adrian-Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 79-85.

² **Luigi Mayer (1755-1803)**, artist italian născut în Germania și care a trăit pentru mai mulți ani la Roma, fiind elevul lui Giovanni Battista Piranesi (1720-1778), unul dintre cei mai buni artiști ai vremii sale, binecunoscut pentru vedutele și capriciile sale.

Acuarelist și desenator, aflat pentru a vreme în slujba regelui Neapolelui Ferdinand al IV-lea, Mayer este un pictor pre-orientalist, recunoscut ca autorul celor mai precise vederi din Orientul Apropiat înaintea lui David Roberts, care a produs volumele monumentale *Țara Sfântă* (1842) și *Vederi din Egiptul antic și Nubia* (1846).

Luigi Mayer a fost angajat de Robert Ainslie – ambasador britanic la Constantinopol – timp de aproape două decenii, pe întreaga perioadă în care acesta și-a exercitat mandatul diplomatic, făcând parte din suita lui și în lunga călătorie de întoarcere de la Constantinopol la Londra, întreprinsă în anul 1794, pe uscat, din pricina războiului cu Franța. Astfel, Luigi Mayer a avut ocazia să immortalizeze pe hârtie și câteva imagini de pe meleagurile noastre.

Robert Ainslie a fost interesat de tot felul de antichități, de istorie naturală și de viața cotidiană a Orientului. Ca urmare a acestor preocupări, la întoarcerea în Anglia au fost publicate trei volume bogate în gravuri după desene realizate sub patronajul său: *Views in Egypt ...* (1801), *Views in Palestine ...* (1804) și *Views in the Ottoman Empire, chiefly in Caramania ...* (1803). În 1804 cele trei volume erau disponibile legate împreună, sub titlul *Views in Egypt, Palestine, and other parts of the Ottoman Empire*. În total în aceste trei volume au fost publicate 96 de planșe color, dintre care 54, respectiv 71 vor fi publicate în prima și a doua ediție a *Views in Turkey in Europe and Turkey in Asia ...* (1810). O selecție de gravuri, mai mici și nu colorate, va apare în 1833 cu titlul *A Series of Twenty-four Views illustrative of the Holy Scriptures*. Toate imaginile de interes pentru noi au fost realizate de pictorul Luigi Mayer în 1794, și au fost publicate pentru prima dată în anul 1801, în varianta gravată de către William Watts, sub titlul *Views in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine*, selected from the Collection of Sir Robert Ainslie Drawn by Luigi Mayer and engraved by William Watts..., Published March 1st 1801, by the Proprietor, William Watts, London (cu așa mare succes încât a fost retipărită în 1802, 1803 și 1807). Stampele au circulat și ca foi volante, situație des întâlnită în perioadă, data publicării lor fiind întotdeauna specificată pe acestea.

Ediția din 1810 – *Views in the Ottoman Dominions, in Europe, in Asia and some of the Mediterranean Islands, from the original drawings taken for Sir Robert Ainslie by Luigi Mayer F.A.S With Descriptions historical and illustrative*, London, Printed by T. Bensley..., for R. Bower..., 1810, (ediția a doua a *Views in Turkey...*), text bilingv, în engleză și franceză – are imaginile redate în culori, fiind precedate de un istoric confuz și greșit, asupra istoriei Imperiului Otoman și Principatelor, rezultat din compilații după alți autori, fără legătură directă cu scenele înfățișate. Ici colo sunt presărate și observații făcute de Luigi Mayer la fața locului. Însă felul în care a văzut artistul această zonă și oamenii săi este fidel redat în desene.

Vezi Paul Cernovodeanu, *Călătoria pictorului ...*, p. 129-133; Idem, *Ottoman picturesque ...*, p. 339-340; Idem, în *Călătoria străini despre țările române*, Editura Academiei Române, București, vol. X - Partea II, 2001, p. 1222-1223; Andrei Cornea, *op. cit.*, p. 128-129.

³ **George Edwards Hering (1805-1879)**, născut la Londra în 1805, era fiul unui cunoscut legător de cărți, de origine nobilă din Germania. Studiază la Academia din München, iar după ce vizitează împreună cu lordul Erskie Tirolul, își completează studiile timp de doi ani la Veneția.

L-a cunoscut pe medicul – ce nu a profesat niciodată – John (sau Jean) Paget la Roma, acesta invitându-l într-o călătorie prin Ungaria și Transilvania (dar și Grecia și Turcia – unde și-au petrecut lunile de iarnă –, traversând cu această ocazie Țara Românească și cunoscând Bucureștiul), care a durat mai mult de un an și jumătate, până în vara anului 1838. A rezultat lucrarea *Hungary and Transylvania* apărută în 1839, la un an după încheierea călătoriei. Al doilea volum al cărții este aproape integral rezervat descrierii Banatului și Transilvaniei. Doar în peisajele rurale mai greu identificabile își permite unele mici modificări ale celor văzute, dar nu face acest lucru în orașe bine cunoscute, pe care le reprezintă aidoma realității, realizând adevărate documente.

Cu un an înainte de apariția lucrării lui John Paget, cu asentimentul, încurajarea și ajutorul protectorului său, Hering publica albumul *Sketches on the Danube, in Hungary and Transylvania*, care era mult mai bogat în portrete sau tipuri umane și costume, cele 26 de planșe fiind litografiate de I. B. Payne, Smith și Fairland.

Desigur, nu au fost uitate preocupările de bază ale celor ce hrăneau orașele: creșterea animalelor – fie ele vite (Ludwig Rohboch, imagini parțiale ale orașelor Lipova, Sfântu Gheorghe – **fig. 22** și Sibiu – **fig. 24**), capre (Ludwig Rohboch, Oradea) sau oi (Ludwig Rohboch, Sfântu Gheorghe – **fig. 22** și Hunedoara) – creșterea păsărilor (București, Amadeo Preziosi – **fig. 11**) sau muncile agricole (Ludwig Rohboch, imagini parțiale ale orașelor Sebeș și Cluj – **fig. 17**).

Toți artiștii secolului al XIX-lea, autori ai imaginilor urbane amintite în aceste pagini, au fost profesioniști sau cel puțin artiști amatori și au petrecut o perioadă suficient de îndelungată în locurile pe care le-au reprezentat, încât să se familiarizeze nu doar cu înfățișarea locului, dar mai ales cu spiritul său. Ei au reușit astfel să surprindă crâmpoie reale de viață cotidiană și chipuri de oameni adevărați, alături de detaliile arhitecturale.

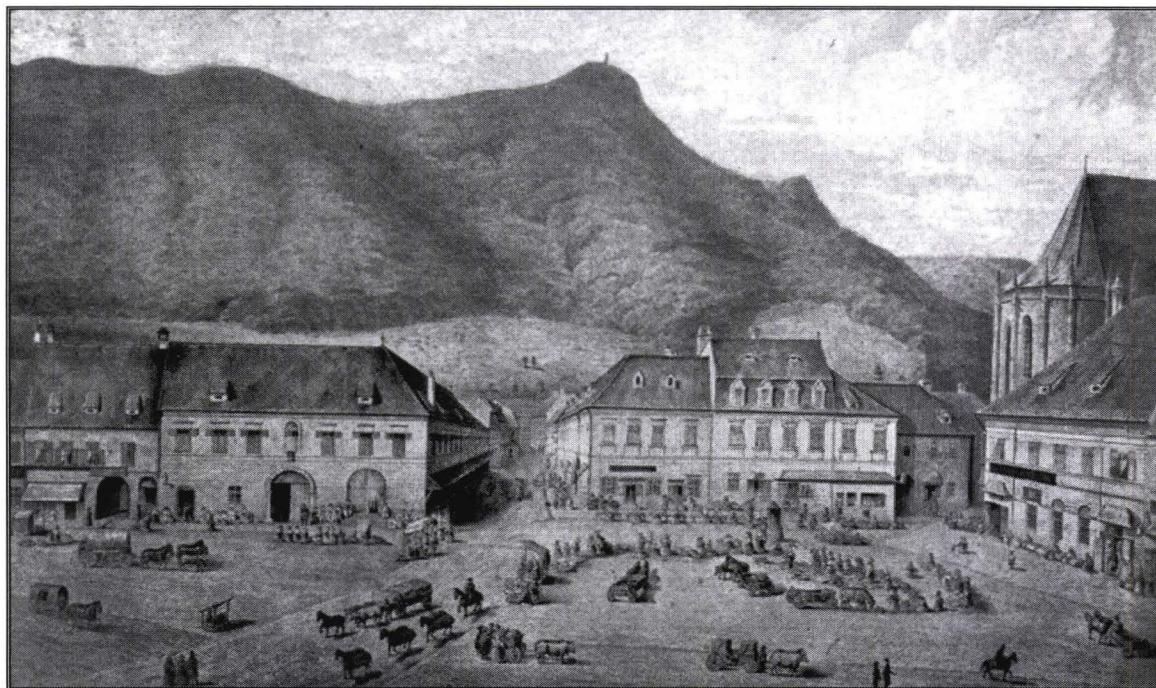

Fig. 1 – Anonim, după un desen de Eduard Hullverding, *Brașov în Transilvania*
Anonymous, Brasov in Transylvania

Fig. 2 – Luigi Mayer, *Palat la București*
Luigi Mayer, Palace in Bucharest

Fig. 3 – Miche Bouquet, *Hanul lui Manuc (București)*
Michel Bouquet, The Manuc's Inn (Bucharest)

Fig. 4 – Anonim, *Strada și turnul Colței*
Anonymous, Colțea Street and Tower

Fig. 5 – Charles Doussault, *Stradă în București*
Charles Doussault, Street in Bucharest

Fig. 6 – Carol Pop Szathmari, *Biserica Sf. Spiridon (București)*
Carol Pop Szathmari, St. Spiridon Church (Bucharest)

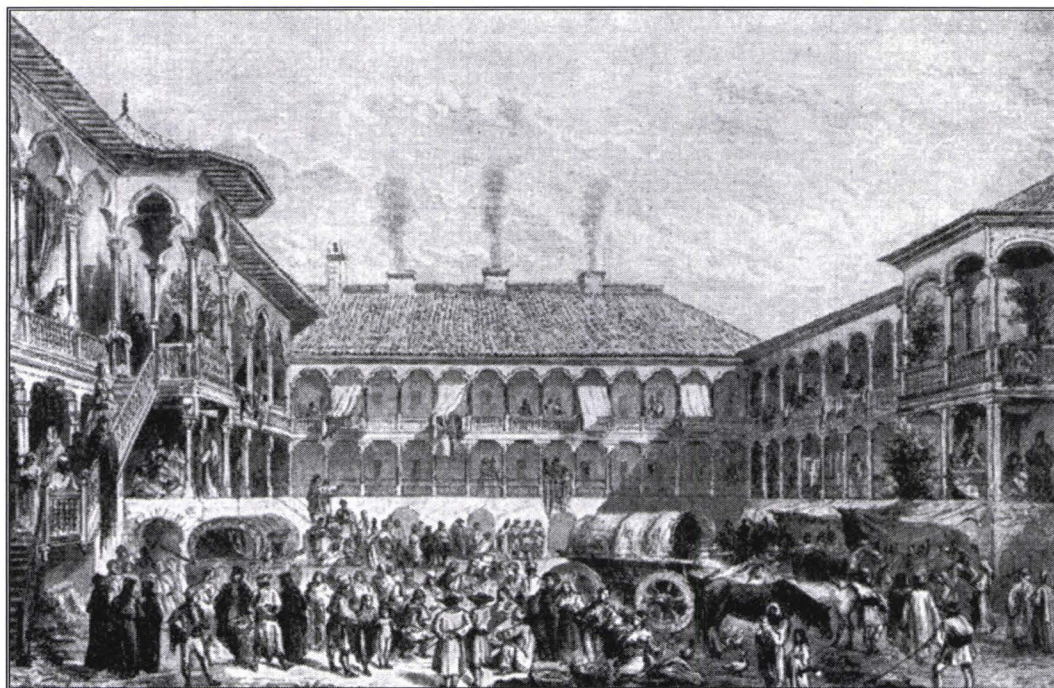

Fig. 7 – Auguste Lancelot, *Hotel Manuk, fost han (București)*
Auguste Lancelot, Hotel Manuk, former Inn (Bucharest)

Fig. 8 – Amadeo Preziosi, *Vederea Bucureștilor de la Filaret*
Amadeo Preziosi, Bucharest, View from Filaret

Fig. 9 – Amadeo Preziosi, *Perspectiva Bucureștilor de la Filaret*
Amadeo Preziosi, Bucharest, Perspective from Filaret

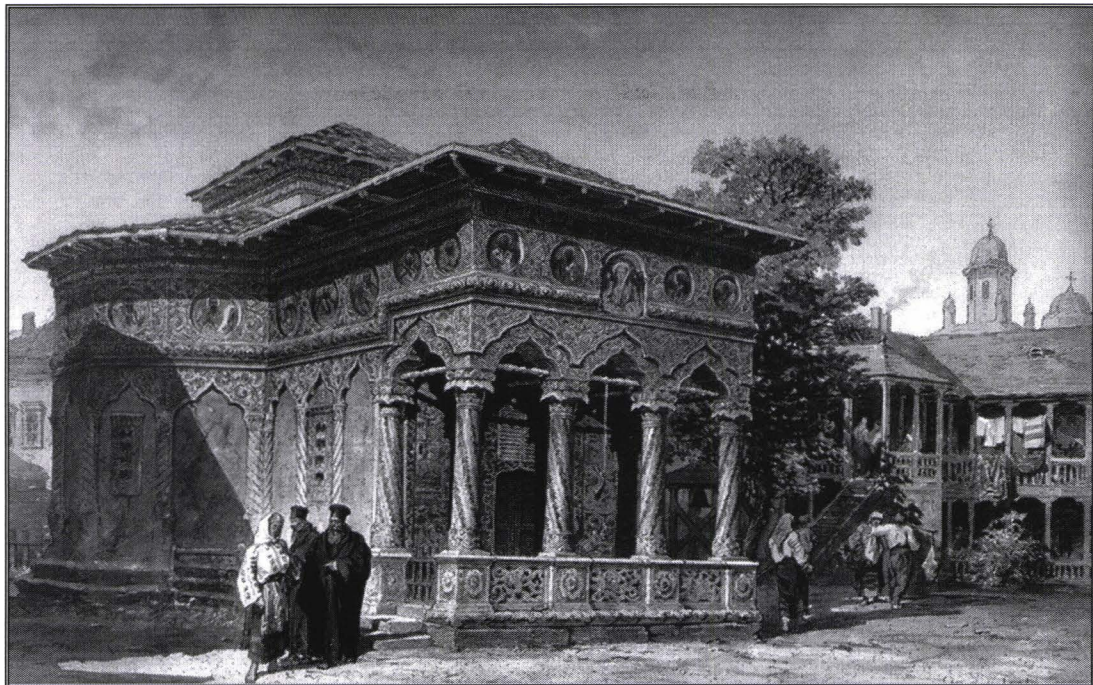

Fig. 10 – Amadeo Preziosi, *Biserica Stavropoleos*
Amadeo Preziosi, Stavropoleos Church

Fig. 11 – Amadeo Preziosi, *Cotroceni (București) – Trăsura domnească*
Amadeo Preziosi, Cotroceni (Bucharest) – Royal Carriage

Fig. 12 – Amadeo Preziosi, *La Moși (București)*
Amadeo Preziosi, The “Moși” Fair (Bucharest)

Fig. 13 – Karl Lanzedelli, *Nuntă în Țara Românească (București)*
Karl Lanzedelli, Wedding in Wallachia (Bucharest)

Fig. 14 – Amadeo Preziosi, *Târg la Buzău*
Amadeo Preziosi, Fair in Buzău

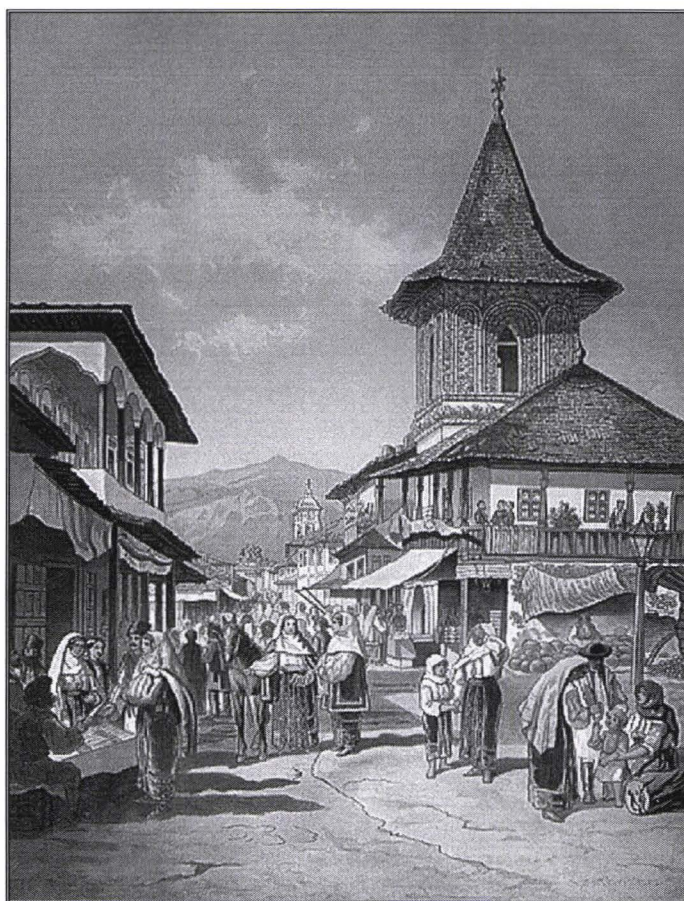

Fig. 15 – Amadeo Preziosi, *Bărăția din Câmpulung*
Amadeo Preziosi, Evangelical Church in Câmpulung

Fig. 16 – Franz Jaschke, *Piața Mare din Cluj*
 Franz Jaschke, Grand Square, Cluj

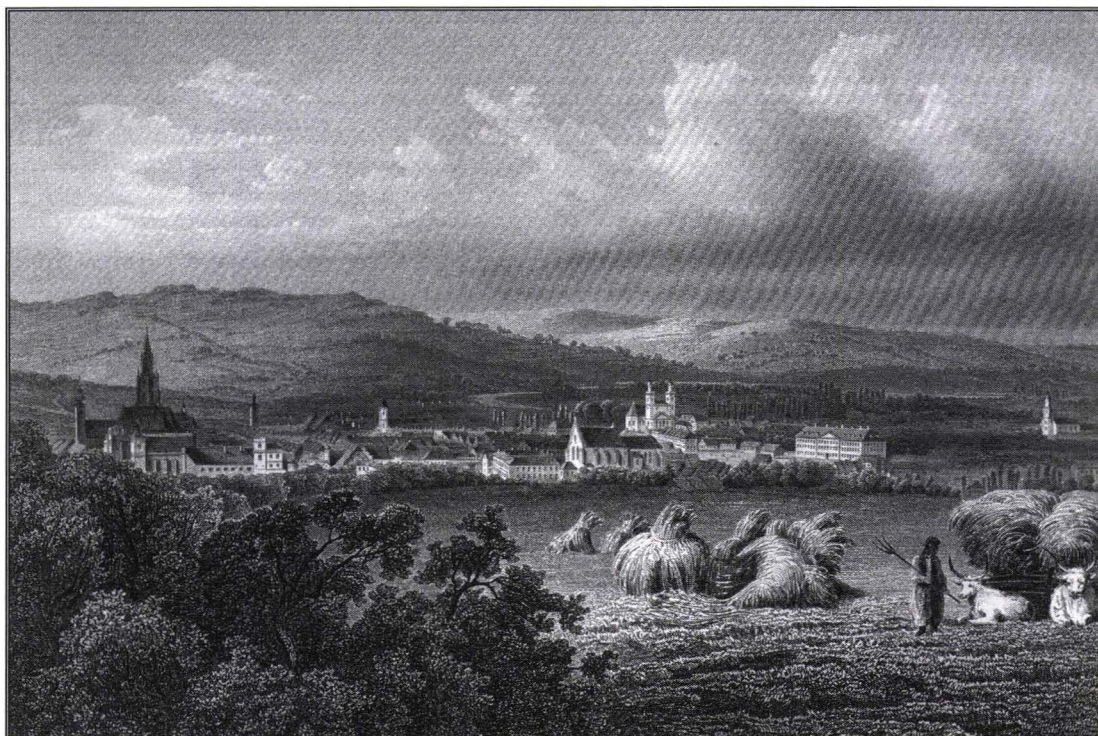

Fig. 17 – Ludwig Rohbock, *Cluj*
 Ludwig Rohbock, Cluj

Fig. 18 – Carol Pop Szathmari, *Făgăraș*
Carol Pop Szathmari, *Făgăraș*

Fig. 19 – Auguste Raffet, *Târg la Giurgiu*
Auguste Raffet, *Fair in Giurgiu*

Fig. 20 – George Hering, *Castelul de la Hunedoara*
George Herring, Hunedoara's Castle

Fig. 21 – J. Rey, *Târgul Sfânta Vineri (Iași)*
J. Rey, Holy Friday Fair (Iași)

Fig. 22 – Ludwig Rohbock, *Sf. Gheorghe*
Ludwig Rohbock, *Sf. Gheorghe Town*

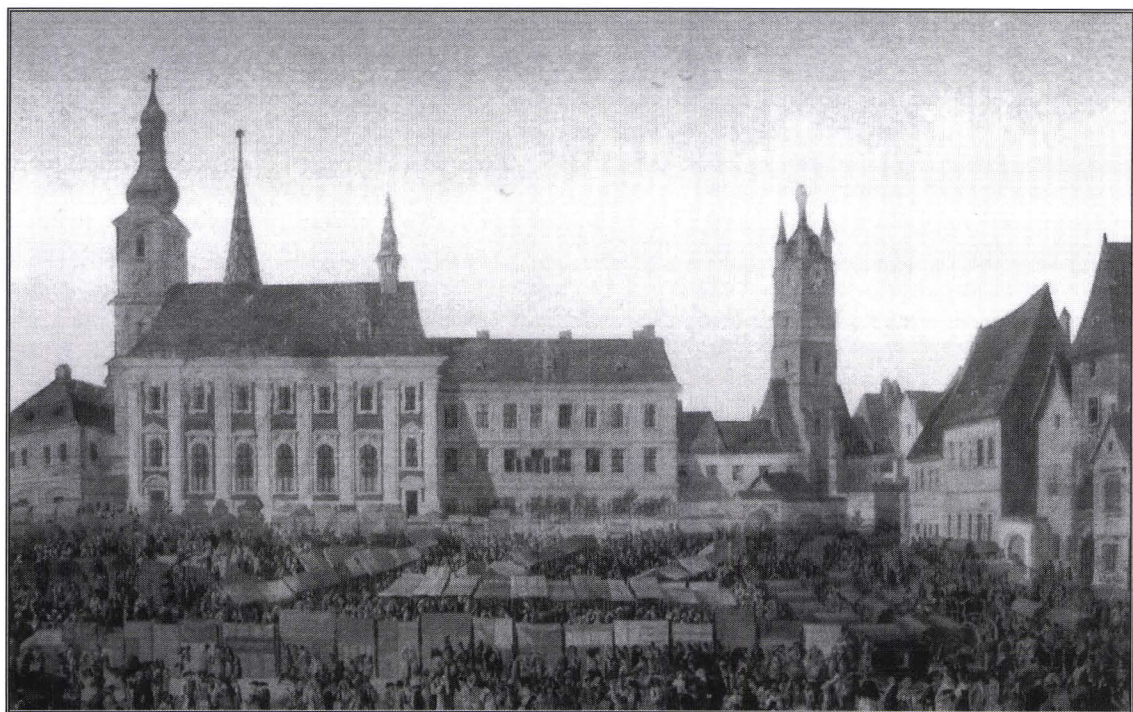

Fig. 23 – Franz Neuhauser, *Târg anual la Sibiu*
Franz Neuhauser, *Annual Fair in Sibiu*

Fig. 24 – Ludwig Rohbock, *Sibiu*
Ludwig Rohbock, Sibiu

Fig. 25 – Ludwig Rohbock, *Târgu Mureș*
Ludwig Rohbock, Târgu Mureș

1. Brașov (fig. 1)

Artist: Anonim

După: desen de Eduard Hullverding

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Kronstadt in Siebenbürgen*

An: 1844

Tehnica realizării: litografie

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Nistor 1976, p. 59.

2. București (fig. 2)

Artist: Mayer, Luigi

Titlu original: *Palace at Bucuresti*

În: *Views in the Ottoman Dominions, in Europe, in Asia and some of the Mediterranean Islands, from the original drawings taken for Sir Robert Ainslie by Luigi Mayer F.A.S. With Descriptions historical and illustrative*, London, Printed by T. Bensley..., for R. Bower..., 1810, pl. 25.

Tehnica realizării: gravură de William Watts; litografie colorată

Dimensiuni: 320 x 460 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe XVII/105; MNAR, 11624.

Bibliografie: Cernovodeanu 1994, p. 133.

3. București

Artist: Raffet, Denis Auguste Marie

Datare: 13 iulie 1837

Titlu original: *Eglise et Khan Saint-Georges à Bucharest*

În: Anatole de Démidoff, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie*. Exécuté en 1837 sous la direction de M. Anatole de Demidoff, par M.M. de Sainson, Le Play, Huot, Léveillé, de Nordmann, Rousseau et du Ponceau. Dédié à sd Majesté Nicolas Ier, Empereur de toutes les Russies. Dessiné d'après nature et lithographié par Raffet, publié par Gilhaut Frères (Imp. par Auguste Bry), Paris, [1849], pl. 14.

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Băcilă 1923, p. 19; Beneș 1934, p. 16.

4. București

Artist: Raffet, Denis Auguste Marie

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Une Eglise greque à Bucarest*

An: 15 iulie 1837

În: „Musée des familles”, Paris, 1852-1853, 20, p. 188 ș.u. și în Anatole de Démidoff, *op. cit.*, pl. 16.

Tehnica realizării: gravură de E. Breton; litografie

Dimensiuni: 194 x 280 mm; 220 x 310

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

¹ În alcătuirea repertoriului a primat criteriul alfabetic (numele românești ale orașelor) și apoi acela cronologic, al datei realizării sau/și publicării unei imagini.

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe VI/28, MNAR.

Bibliografie: Băcilă 1923, p. 20; Beneș 1934, p. 13; Corbu – Oprescu 1936, pl XX.

5. București

Artist: Bouquet, Michel

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Le Khan Manouk à Bucharest*

An: 1840-1842

În: Michel Bouquet, *Album Valaque, vues et costumes pittoresques de la Valachie*, dessinés d'après nature par Michel Bouquet, et lithographiés par M. Eug. Cicéri, Férario et M. Bouquet, Goupil et Vibert, Imp. Lemerrier et Cie, Paris, 1843, pl. 7.

Tehnica realizării: gravură; litografie de Cicéri

Dimensiuni: 255 x 384 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe V/34

Bibliografie: Băcilă 1923, p. 38; Beneș 1934, p. 4; Oprescu 1926.

6. București (fig. 3)

Artist: Bouquet, Michel

Titlu original: *Le Khan Manouk a Bucharest*

În: Adolphe Billecocq, *Album Moldo-Valaque ou guide politique et pittoresque a travers les Principautés du Danube*, Paris, 1848, p. 8.

Tehnica realizării: litografie

Dimensiuni: 255 x 384 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe V/34

Bibliografie: Ionescu 1990, p. 97; Oprescu 1926, pl. XVIII.

Note: altă imagine decât cea litografiată de Ciceri în *Album Valaque*.

7. București (fig. 4)

Artist: Anonim

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Strada și Turnul Colței*

Tehnica realizării: litografie

Dimensiuni: 210 x 130 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe XV/21

8. București (fig. 5)

Artist: Doussault, Charles

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Une rue de Bucharest*

An: 1842-1845

În: Adolphe Billecocq, *op. cit.*, pl. 12 și în Adolphe Joanne, *Voyage illustré dans les cinq parties du monde en 1846, 1847, 1848, 1849*. 663 gravures. Par (ou d'après des dessins de) MM. Appert, Barbot, Beaumont (Adalbert de), Bida (Alexandre), Bouquet etc. etc. Paris, Typ. Plon Frères, [1849].

Tehnica realizării: gravură

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Băcilă 1923, p. 34; Ionescu 1990, p. 97.

9. București

Artist: Doussault, Charles

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *La tour de Coltza, batie a Bucharest par les Suédois de Charles XII*

În: Adolphe Billecocq, *op. cit.*, pl. 16 și în Adolphe Joanne, *op.cit.*, pl.

An: 1842-1845

Tehnica realizării: gravură

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Băcilă 1923, p. 35.

10. București

Artist: Szathmari, Carol Pop

Datare: 1846

Titlu original: *La Moși*

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Frunzetti 1991, p. 273.

11. București (fig. 6)

Artist: Szathmari, Carol Pop

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Biserica Sf. Spiridon din București*

An: 1860

Tehnica realizării: acuarelă

Dimensiuni: 340 x 480 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Corbu – Oprescu 1936, pl. 6.

12. București (fig. 7)

Artist: Lancelot, Auguste

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *L'hotel Manuk, ancien khan*

În: Auguste Dieudonné Lancelot, *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques. 1860. Textes et dessins inédits*, în *Le Tour du Monde, Nouveau Journal des voyages*, Paris, Hachette, 1866, vol. II (I-ere semestre), p. 201.

Tehnica realizării: gravură (reproducere)

Dimensiuni: 164 x 240 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe XXXVII/10

Bibliografie: Beneș 1934, p. 25; Ionescu 1990, p. 118; Oprescu 1926, pl. LXVI.

13. București

Artist: Trenk, Heinrich

Datare: 1867

Titlu original: *Bâlcu la București sau București. Târgul Moșilor*

Tehnica realizării: pictură

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Frunzetti 1991, p. 284. Făiter 1982, pl. nenumărată [30]

14. București

Artist: Trenk, Heinrich

Datare: 1868

Titlu original: *Târgul de iarnă*

Tehnica realizării: pictură

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Frunzetti 1991, p. 284.

15. București (fig. 8)

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Vederea Bucureștilor de la Filaret*

An: 1868

Tehnica realizării: acuarelă

Dimensiuni: 500 x 855 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere generală; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: MNAR, 29522

Bibliografie: Corbu – Oprescu 1936, pl. XIV.

16. București (fig. 9)

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Perpectiva Bucureștilor de la Filaret*

An: 1868

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Ionescu 2003.

17. București (fig. 10)

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Hanul și Biserica Stavropoleos*

An: 1868

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Ionescu 2005.

18. București

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Piață din București*

An: 1868

Tehnica realizării: acuarelă

Dimensiuni: 306 x 482 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: MMN, DIV 302

Bibliografie: Ionescu 2005.

19. București (fig. 11)

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Cotroceni – Trăsura domnească*

An: 1868

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere generală; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BAR

Bibliografie: *Lumea Românească în imagini* 2004.

20. București

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Strada Bărăției*

An: 1868

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Ionescu 2005.

21. București

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Piața de pește din București*

An: 1869

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Ionescu 2005.

22. București (fig. 12)

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *București. Târgul Moșilor la 1869*

An: 1869

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Făiter 1982, pl. nenumărată [39].

23. București

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Strada și Biserica Bățiiștei*

An: 1869

Tehnica realizării: acuarelă, creion și ceară pe hârtie

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Ionescu 2003.

24. București

Artist: Preziosi, Amadeo

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Obor sau Târg*

An: 1869

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Ionescu 2005.

25. București (fig. 13)**Artist:** Lanzedelli, Karl**Datare:** secolul al XIX-lea**Titlu original:** *Ein Hochzeit in der Wallachei***Tehnica realizării:** litografie color**Tip de vedere/reprezentare:** vedere parțială; reprezentare fantezistă**Fond, nr. inv./cotă:** BAR**Bibliografie:** *Lumea Românească în imagini* 2004.**26. București****Artist:** Lanzedelli, Karl**Datare:** secolul al XIX-lea**Titlu original:** *Ein Jahrmarkt in der Wallachei***Tehnica realizării:** litografie color**Tip de vedere/reprezentare:** vedere parțială; reprezentare fantezistă**Fond, nr. inv./cotă:** BAR**Bibliografie:** *Lumea Românească în imagini* 2004.**27. Buzău (fig. 14)****Artist:** Preziosi, Amadeo**Datare:** secolul al XIX-lea**Titlu original:** *Târg la Buzău***An:** 1868**Tehnica realizării:** acuarelă pe hârtie**Dimensiuni:** 460 x 740 mm**Tip de vedere/reprezentare:** vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea**Fond, nr. inv./cotă:** MM9, inv. 7096**Bibliografie:** Ionescu 2003.**28. Câmpulung (fig. 15)****Artist:** Szathmari, Carol Pop**După¹:** Preziosi, Amadeo**Datare:** 1869**Titlu original:** *Bărăția din Câmpulung***Tehnica realizării:** acuarelă**Tip de vedere/reprezentare:** vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea**Bibliografie:** Ionescu 2005.**29. Cluj (fig. 16)****Artist:** Jaschke, Franz**Titlu original:** *Piața Mare din Cluj***Tehnica realizării:** ulei pe pânză**Dimensiuni:** 76 x 515 mm**An:** 1836**Tip de vedere/reprezentare:** vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea**Bibliografie:** Mesea – Deleanu, 2001-2002, p. 30-31; Mesea 2007, p. 58.**Fond, nr. inv./cotă:** MNBS nr. inv. 2171

¹ Szathmari și Preziosi au fost buni prieteni și apropiați colaboratori, astfel încât au lucrat adesea „în echipă”, mai ales cromolitografii. De obicei unul schița imaginea, iar celălalt o finaliza. Nu au dat o mare importanță semnăturii unei lucrări, astfel încât semneau fiecare dintre ei o aceeași imagine, la care au contribuit amândoi. De aici dificultatea de atribuire și confuzia. Preziosi a publicat multe dintre imaginile realizate împreună, calitatea sa de editor având ca urmare faptul că mai multe imagini i-au fost atribuite lui.

30. Cluj (fig. 17)

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Kolosvár – Klausenburg*

În: *Ungarn und Siebenbürgen dargestellt in malerischen Original-Ansichten ihrer interessantesten Gegenden, Städte, Badeorte, Kirchen, Burgen, Paläste und sonstigen Baudenkmäler alter und neuer Zeit.* Nach der Natur aufgenommen von Ludwig Rohbock. In Stahl gestochen von der ausgezeichnetsten Künstlern unserer Zeit. Mit historisch-topographischem Text von Johann Hunvalvy, Lange, Gustav Georg ed., Darmstadt, 1862

Tehnica realizării: gravură de K. Gungel und J. M. Kolb

Tip de vedere/reprezentare: vedere generală; reprezentare conformă cu realitatea

31. Cluj

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Kolosvár, új reformatus templom – Neue Reformierte Kirche in Klausenburg*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de A. Rottmann

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

32. Craiova

Artist: Szathmari, Carol Pop

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Târg la Craiova*

An: 1864

Tehnica realizării: pictură

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Oprescu 1943, p. 56.

33. Făgăraș (fig. 18)

Artist: Szathmari, Carol Pop

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu tradus: *Făgăraș*

În: *Erdély képekben. Kiadja Szathmári Pap Károly, Lyceum egyesített könyv- és Konyomó intézetében,* Kolozsvár, 1841.

Tehnica realizării: litografie

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Dimensiuni: 200 x 140 mm

Fond, nr. inv./cotă: BAR

Bibliografie: *Lumea Românească în imagini* 2004; Mușlea 1929, p. 1186.

34. Giurgiu (fig. 19)

Artist: Raffet, Denis Auguste Marie

Datare: secolul al XIX-lea (11 iulie 1837)

Titlu original: *Foire de St. Pierre à Giourjevo*

În: Anatole de Démidoff, *op. cit.*, pl. 12.

Tehnica realizării: litografie

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Băcilă 1923, p. 19; Beneș 1934, p. 15.

35. Hunedoara (fig. 20)

Artist: Hering, George Edwards

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu tradus: *Castelul de la Hunedoara*

În: George Hering, *Sketches on The Danube, in Hungary and Transylvania*, Published by Thomas M'Lean and Mr. G. Hering, London, 1838, pl. 26. Și în John Paget, *Hungary and Transylvania*, II., Printed by James Moyes J. B. Pyne Lith., London, 1839.

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BAR

Bibliografie: *Lumea Românească în imagini* 2004; Băcilă 1926, p. 5-6.

36. Hunedoara

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Vajda-Huniad*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de J. Poppel

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

37. Iași

Artist: Raffet, Denis Auguste Marie

Datare: secolul al XIX-lea (20 iulie 1837)

Titlu original: *Eglise et tour des trois Sains Jassy*

În: Anatole de Démidoff, *op. cit.*, pl. 24.

Tehnica realizării: litografie

Dimensiuni: 233 x 285 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: MNAR, 10685/45457

Bibliografie: *Lumea Românească în imagini* 2004; Băcilă 1923, p. 21; Beneș 1934, p. 20; Oprescu 1926.

38. Iași (fig. 21)

Artist: Rey, J.

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Marché Sventavinere*

An: 1845

În: ***. *Album de douze Vues de la ville Jassi*, executées par J. Rey et dédiée à son Altesse le Prince Regnant de la Moldavie par P. Müller, lithographe, Iași, 1845, pl. 8.

Tehnica realizării: litografie de P. Müller

Dimensiuni: 165 x 242 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe XIV/11; BAR, 530

Bibliografie: Oprescu 1943, p. 40; Podoleanu 1974, p. 133.

39. Lipova

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *A sólymosi vár kilátással Lippa -és Radnára – Ruinen von Solymos mit Ansicht auf Lippa und Radna*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de A. Fesca

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

40. Oradea

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Nagyvárad – Grosswardein*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de G. M. Kurz

Tip de vedere/reprezentare: vedere generală; reprezentare conformă cu realitatea

41. Orșova

Artist: Bartlett, William Henry

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *A Wedding at Orșova*

În: *The Danube*, Londra, 1842.

Tehnica realizării: gravură de W. Mossman

Dimensiuni: 192 x 254 mm; 156 x 207 mm

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BCU Cluj, Stampe XIX/33

Bibliografie: *Țările române văzute de artiști străini* 1935, p. 27.

42. Sebeș

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Szász-Sebes – Muhlbach*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de F. Hablitschek

Tip de vedere/reprezentare: vedere generală; reprezentare conformă cu realitatea

43. Sebeș

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Szászváros föplacz ez és templom – Mühlbach, Markt und Kirche*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de J. Poppel

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

44. Sfântu Gheorghe (fig. 22)

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Sepsi Sz. György*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de I. Richter

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

45. Sibiu (fig. 23)

Artist: Neuhauser, Franz

Datare: secolul al XVIII-lea XIX-lea

Titlu original: *Hermannstädter Jahrmarkt im Jahre 1788*

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: MNBS, 17923

46. Sibiu

Artist: Böbel, Johann

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu tradus: *Peisaj din Sibiu*

Tehnica realizării: acuarelă

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Bibliografie: Avram-Bucur 1999, p. 37.

47. Sibiu (fig. 24)

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Nagy-szeben – Hermannstadt*

În: *Ungarn und ...*

Tehnica realizării: gravură de I. Richter

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

48. Târgu Mureș (fig. 25)

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Maros-Vásárhely, föpiacz és a Kegyesrenduck zárdája – Marktplatz und piaristen-Kloster in Maros-Vásárhely*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de J. M. Kolb și Knopfmacher

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

49. Târgu Mureș

Artist: Rohbock, Ludwig

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu original: *Maros-Vásárhely, föpiacz – Maros-Vásárhely, Marktplatz*

În: *Ungarn und Siebenbürgen ...*

Tehnica realizării: gravură de L. Oeder

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

50. Timișoara

Artist: Lancelot, Auguste

Datare: secolul al XIX-lea

Titlu tradus: *Vederi din Timișoara*

În: Lancelot, Auguste Dieudonné. *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques. 1860.* Textes et dessins inédits, în *Le Tour du Monde, Nouveau Journal des voyages*, Paris, Hachette, 1868, III (I-ere semestre), p. 349.

Tip de vedere/reprezentare: vedere parțială; reprezentare conformă cu realitatea

Fond, nr. inv./cotă: BAR

Bibliografie: *Lumea Românească în imagini* 2004; Ionescu 1990, p. 123.

- Lumea Românească în imagini* 2004 – ***. *The Romanian World in Images. XV–XIX Centuries*, interactive CD-ROM / *Lumea Românească în Imagini. Secolele XV–XIX*, CD-ROM interactiv, Text & legends / Text și legende: Cătălina Macovei; Photograph credits / Sursă de imagini: Biblioteca Academiei Române; Image processing / Prelucrare imagini: Roxana Enciu; Graphic design / Concepție grafică: Silvia Gugu, Gabriel Nicula; English version / Varianta engleză: Tudor Șoiman; Programming / Programare: Constantin Coșoiu; Project co-ordinators / Coordonatori de program: Arpad Harangozo, Ovidiu Morar, NOI Media Print, București, [2004].
- Țările române văzute de artiști străini* 1935 – ***. *Țările române văzute de artiști străini. Stampe din colecțiile D. D. Adrian, C. Corbu și Dr. Mircea Petrescu. Expoziție*, ianuarie - aprilie 1935, [Catalog. Prefață de G. Oprescu], Institutul de arte grafice „Ed. Marvan”, București, [1935].
- Avram – Bucur 1999 – Avram, Alexandru; Bucur, Ioan. *Denkmaltopographie Siebenbürgen. 5.1.1. Stadt Hermannstadt. Die Altstadt*. Herausgegeben von Cristoph Machat / *Topografia monumentelor din Transilvania, 5.1.1. Municipiul Sibiu. Centrul istoric*. Editat de Cristoph Machat, Köln, Rheinland-Verlag GmbH, 1999.
- Băcilă 1923 – Băcilă, Ioan C. *Pictori francezi prin țara noastră 1828-1856. Cu numeroase ilustrațiuni în text*, Biblioteca Astra 8, Sibiu, Editura Asociațiunii, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1923.
- Băcilă 1926 – Băcilă, Ioan C. *George Hering*, Universul literar, 22, 31 mai 1926, p. 5-6.
- Beneș 1934 – Beneș, Wilhelm. *Bouquet, Raffet, Lancelot. Desene privitoare la Principatele Române*, Cluj, 1934.
- Cernovodeanu 1994 – Cernovodeanu, Paul. *Călătoria pictorului Luigi Mayer în Țara Românească (1794)*, Revista istorică. București, V, 1994, 1-2, p. 129-139.
- Corbu – Oprescu 1936 – Corbu, Adrian C.; Oprescu, Horia. *Bucureștii vechi. Documente iconografice. Vederi, scene pitorești, tipuri și costume, scene istorice (sec. XVII, XVIII, XIX)*, Arhivele Bucureștilor, nr. 1, Atelierele „Cartea Românească”, București, [1936].
- Frunzetti 1991 – Frunzetti, Ioan. *Arta românească în secolul al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1991.
- Ionescu 1990 – Ionescu, Adrian-Silvan. *Artă și document. Arta documentaristă în România secolului al XIX-lea*, Editura Meridiane, București, 1990.
- Ionescu 2003 – Ionescu, Adrian-Silvan. *Preziosi în România. 135 de ani de la sosirea artistului în București. Muzeul Municipiului București*. Palatul Șuțu, 18 iunie – 3 august 2003.
- Ionescu 2005 – Ionescu, Adrian-Silvan. *Pictori în serviciul principelui Carol I al României*, Buletinul comisiei monumentelor istorice. București, XII-XVI, 1, 2005, p. 102-109.
- Mesea 2007 – Iulia Mesea, în Daniela, Dâmboiu; Mesea, Iulia (concept și coordonare). *Confluente. Repere europene în arta transilvăneană / Convergences. European Landmarks in Transylvanian Arts / Konfluenzen. Europäische Bezüge der Siebenbürgischen Kunst* (Muzeul Național Brukenthal, Palat), Editura Altip Alba Iulia, Sibiu, 2007.
- Mesea – Deleanu 2001-2002 – Mesea, Iulia; Deleanu, Natalia. *Univers citadin. Paliere de spațiu și timp. Orașul istoric – orașul memorie în lucrări de pictură și grafică*

din colecția muzeului Brukenthal, Studii și comunicări Museum Arad, 7, 2001-2002, p. 66-89.

Mușlea 1929 – Mușlea, Ion. *Un album ardelenesc al pictorului Szathmary (1841)*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, București, Cultura Națională, 1929, II, p. 1185-1195.

Nistor 1976 – Nistor, Minerva. *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice*, Cumidava. Muzeul județean Brașov, IX, 1976, 1, p. 37-72, + 75 il.

Opreșcu 1926 – Opreșcu, George. *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, Editura Cultura Națională, București, 1926.

Opreșcu 1943 – Opreșcu, Gheorghe. *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Fundația regală pentru literatură și artă, București, 1943.

Podoleanu 1974 – Podoleanu, Georgeta. *Muzeul de artă din Iași, Iașii în arta plastică*. Expoziție tematică pictură-grafică octombrie-decembrie 1974, Iași, 1974.

ABREVIERI FONDURI REPERTORIU

BAR – Biblioteca Academiei Române – Cabinetul de Stampe

BCU Cluj – Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj, Colecții Speciale, fond Sion

MNAR – Muzeul Național de Artă al României

MNBS – Muzeul Național Brukenthal Sibiu

MNP – Muzeul Național Peleș

CULTURĂ IMATERIALĂ PATRIMONIU IMATERIAL

FENOMENUL DE SALVGARDARE A VECHILOR MEȘTEȘUGURI. OLIMPIADA NAȚIONALĂ „MEȘTEȘUGURI ARTISTICE TRADIȚIONALE”. - REFLECȚII -

Within the framework of the programme established for the revival of our traditions, especially of the folk artistic creation, by promoting traditional handicrafts as part of school extracurricular activities, the olympiad, contest for children „Traditional Folk Crafts” has an important place. Starting with 1992, the ASTRA Museum organised „The fair of the Children Artisans from Romania”, as an extension of the „Romanian Artisans Fair”, that has been yearly organised since 1983. As a result of our efforts, the Ministry of Education agreed to include this olympiad among the national olympiads organised for children by this ministry. Aim: to make the school pupils aware of the overlasting value of the Romanian folk art, culture and civilization, to develop the children's gifts and skills in the field of a certain handicraft, to offer them real opportunities of working.

Educația este pur și simplu sufletul unei societăți, transmis din generație în generație, spunea Gilbert Keith Chesterton (1874-1936). În funcție de condițiile materiale și spirituale ale societății, de la o etapă istorică la alta, educația urmărește în primul rând, dezvoltarea calităților umane fiind predominant orientată spre pregătirea pentru viață, vizând cu precădere dezvoltarea unei stări sau a unei structuri atinse de comunitatea respectivă.

Muzeul, prin definiție, este o instituție cultural-științifică care are drept obiectiv colectarea și conservarea bunurilor de cultură și valorificarea lor prin expunere în scop de instruire și agrement a publicului¹. Într-o viziune modernă, nu doar colecțiile reprezintă adevăratul scop al instituției muzeale, ci mai ales cultura, știința și educația².

Căutând să acopere toate aceste aspecte Muzeul ASTRA a desfășurat pe lângă activitățile de prezervare, îmbogățire și cercetare științifică a colecțiilor etnografice și o intensă activitate de salvagardare a meșteșugurilor artistice tradiționale.

În anul 1983, Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibului găzduia cea dintâi ediție a Târgului creatorilor populari din România. Ca urmare a numeroasei prezențe a copiilor cunoscători ai tehnicilor de împletit, țesut, sculptat, pictat etc. în 1992 se organiza, pentru prima dată în țară, un târg dedicat celor mai mici meșteri. După patru ani, în urma demersurilor întreprinse de Muzeul ASTRA în colaborare cu Inspectoratul Școlar Județean Sibiu, Ministerul Educației aproba cuprinderea manifestării în calendarul activităților extrașcolare și transformarea Târgului copiilor meșteșugari din România în Olimpiadă Națională.

În prezent, Olimpiada Națională „Meșteșuguri artistice tradiționale” este parte integrantă a programului de revitalizare și recuperare pentru cultură și economie a

¹ Radu Florescu, *Bazele muzeologiei*, București, 1996, p. 17.

² Grigore Antipa, *Organizarea muzeelor în aer liber*, în „Academia Română. Memoriile științifice”, seria a III-a, vol. I, București, 1932, p. 28.

patrimoniului imaterial, cunoscut sub numele de „Tezaure Umane Vii”¹ derulat de Complexul Național Muzeal ASTRA.

Organizată sub auspiciile *Ministerului Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului*, competiția se adresează copiilor cu vârste cuprinse între 6-18 ani care se manifestă, prin instrucția și educația primite în familie sau la școală, ca adevărați creatori de artă populară și cunoscători ai secretelor meșteșugului tradițional din satul de origine².

Concepută și aplicată asemenea unui concurs de talie națională, cu două etape mari organizatorice, județeană și națională, Olimpiada urmărește:

- *promovarea* valorilor autentice de artă populară la toate categoriile de vârstă;
- *revitalizarea* meșteșugurilor tradiționale;
- *evidențierea* unor disponibilități prezente încă în satul românesc privind cultivarea și *transmiterea* meșteșugului artistic la tinerele generații;
- *respectarea* tradiției originale și autentice (a specificului etno-cultural: a stilului, a armoniei formelor și continuarea tehnicilor locale) prin *educarea* celor mai diverse categorii de public în spiritul respingerii kitsch-ului;
- *dobândirea* sentimentului identității cultural-naționale a generațiilor tinere;
- *stimularea* integrării tinerilor creatori în cultura europeană prin contacte directe cu colegii din țările europene.

Faza județeană, desfășurată anual în lunile aprilie-mai, este coordonată la nivelul fiecărui județ în parte de către *Inspectoratul Școlar* local. Regulamentul stipulează participarea unui număr nelimitat de elevi, selecționați la nivel comunal sau orășenesc, pentru unul din meșteșugurile tradiționale: olărit, împletit, țesut, cusut, croșetat, brodat, brodat cu mărgel, confecționat podoabe, cojocărit, curelărit, confecționat măști, prelucrare artistică a lemnului, confecționat mobilier, mobilier pictat, prelucrat sau decorat metalul, osul sau cornul, confecționat instrumente muzicale, pictat icoane pe lemn, sticlă sau piatră, pictură naivă, icoane de vatră, metaloplastie, încondeiat ouă, potcovit ouă, împletit fibre vegetale. Lucrările prezentate pentru concurs trebuie să respecte tradiția locală a genului practicat, dar în același timp, să lase loc exprimării talentului și creației proprii participantului, respectând spiritul original al tradiției.

An de an, la final de vară, micii olimpici sibieni, brașoveni, suceveni, brăileni etc. readuc la viață Muzeul în aer liber din *Dumbrava minunată a Sibiului*, retransformând gospodăriile din simple unități muzeale în atelierele de creație de altădată.

Reiterarea *scenariului*, ediție de ediție, accentuează *rolul* Muzeului de mesager al tezaurului artistic popular, asemenea unui profesor în timpul unei *lecții speciale* de integrare socială, a elevului și adultului, creator și privitor deopotrivă.

Inaugurarea manifestării are loc într-un cadru festiv, susținut pe scena de spectacole amplasată pe lacul de 6 ha, din centrul *Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA* și prilejuiește o adevărată paradă a portului românesc³ din toate regiunile țării, marcând atât marea diversitate națională cât și caracterul somptuos al acestuia. Micii meșteri pășesc cu demnitate și mândrie în costumele lor tradiționale, conștienți că în acele momente nu se mai prezintă doar pe sine, ci întreg județul pe care-l reprezintă.

¹ *Tezaure umane vii* (marcă înregistrată din 2008) este un adevărat sistem de protejare a patrimoniului cultural imaterial care cuprinde târguri - naționale și internaționale -, o Asociație și o Academie a creatorilor populari, o galerie de prezentare și vânzare a produselor tradiționale autentice. Mirela Crețu, *Tezaure Umane Vii. Muzeul „ASTRA” și trăirea întru tradiție*, în „Cibinium 2001-2005”, Editura „ASTRA Museum”, Sibiu, 2006, p. 147.

² Regulamentul Olimpiadei a fost elaborat de Muzeul ASTRA în colaborare cu Inspectoratul Școlar Județean Sibiu în anul 1996.

³ Prezența la etapele-concurs este aprobată exclusiv în costumul popular specific satului și zonei de rezidență pentru fiecare concurent.

Festivitatea de deschidere. Pleș Ioana Andreea, leud, jud. Maramureș. Ed. a XIV-a, 2009

Opening ceremony. Pleș Ioana Andreea, leud, Maramureș county. 14 th Edition, 2009

Florian Bogdan Mihăilescu, țesut la gherghet, Săliște, jud. Sibiu. Ed. a X-a, 2005

Florian Bogdan Mihăilescu, woven needlework, Săliște, Sibiu county. 10 th Edition, 2005

Olimpiada este o experiență unică¹. Timp de o săptămână, concurenții comunică ceea ce știu și se prezintă pe ei înșiși prin ceea ce fac. Prin fiecare gest, prin fiecare obiect săvârșit, copiii ne pun în fața realității supraviețuirii culturii și artei populare, făcându-ne pe noi ceilalți, să regăsim, pentru o clipă, satul nealterat al copilăriei. Pentru aceasta, privitorul trebuie să reflecteze, pornind de la lucrurile gata confecționate, expuse pe panourile cu tentă expozițională și continuând cu procesul formării, ce se desfășoară în imediata apropiere.

Spectacolul devine interactiv, micii meșteșugari se transformă în mari instructori pentru vizitatorii de orice vârstă, dornici să își exerseze îndemânarea în cadrul atelierelor inițiate de țesut, olărit, sculptură lemn, os sau piatră, pictat etc.

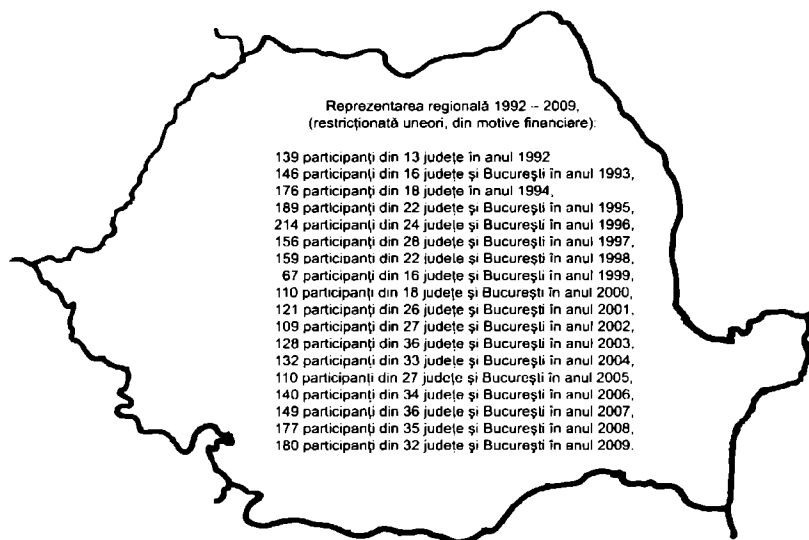
Întrucât cultura constituie suportul dezvoltării economice, ca la orice târg de tradiție nu puteam elimina latura comercială, astfel, produsele micilor meșteșugari putând fi achiziționate, la prețurile impuse de dâșii, de către publicul interesat.

Marele impact al manifestării, câștigul real al acesteia constă nu doar în schimbul de experiență stabilit între tinerii olimpici, dar mai ales în faptul că pentru o săptămână, Olimpiada devine o alternativă viabilă la jocurile de calculator, la emisiunile TV, într-un cuvânt la non-cultura promovată la ora actuală. Dacă uneori nu se depășește stadiul de simplu privitor, ai colegilor din țară ce meșteresc cu trudă la realizarea unei trăistuțe, la încondeierea unui ou, la sculptarea unei linguri, la împletirea unui zgărdan, la pictarea unei icoane etc., alteleori, timiditatea lasă loc pasiunii și dorinței de a învăța. În 2005, Sara Budrala din Sibiu, la vârsta de 6 ani, a fost atât de fascinată de mănuierea pensulei, încât

¹ ms., Arhiva Muzeului ASTRA, D II b, D III; Elena Găvan, *Caiet de amintiri. Olimpiada Națională „Meșteșuguri artistice tradiționale”*, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2010.

din învățăcel a devenit astăzi, ea însăși mare olimpică¹ a genului picturii icoanelor pe sticlă.

Considerăm că în cei 14 ani care au trecut, Olimpiada a reușit să se impună în sfera manifestărilor cultural-naționale și să creeze reale posibilități de promovare a valorilor autentice de artă populară la toate categoriile de public, să formeze – în special pentru copii – un cadru real de percepere a fenomenului etnografic².

Reprezentarea numerică 1992 – 2009
Numerical representation 1992 – 2009.

În ceea ce privește reprezentarea regională se observă în perioada celor 4 ani de desfășurare a *Târgului copiilor meșteșugari din România*, deschiderea și prezența zonelor rurale în detrimentul celor urbane³. După 1996, centrele urbane devin tot mai interesate, acest lucru implicând prezența în număr tot mai mare a structurilor școlare, de la cluburi ale elevilor până la școli generale și colegii naționale.

Prezentăm, de exemplu, cazul Sibiului, ca județ gazdă. Edițiile din anii 1992-1996 au înregistrat participarea copiilor instruiți în familie, ateliere particulare și cercuri sau cluburi organizate pe lângă școli din mediu rural: Avrig (*țesut, împletit, cusut și sculptură lemn*), Alțâna (*tors, țesut*), Săliște (*țesut*), Racovița (*țesut*), Tâlmăciu (*confectionat port popular*), Tâlmăcel (*țesut, cusut*), Boița (*cusut*), Orlat (*pictat icoane pe sticlă*) și un singur reprezentat din orașul Sibiu (*confectionat măști*). Începând cu 1996 se observă un interes crescut în rândul zonelor urbane: Mediaș (*sculptură lemn*), Cisnădie (*pictat icoane pe sticlă*), dar și al formațiunilor școlare rurale: Școala cu clasele I-VIII Chirpăr (*pictat icoane pe sticlă*), Școala cu clasele I-VIII Cristian (*pictat icoane pe sticlă*), Școala cu clasele I-VIII Cârța (*pictat icoane pe sticlă*), Școala cu clasele I-VIII Bazna (*pictat icoane pe sticlă și piatră*), Centrul școlar pentru Educație Incluzivă Turnu Roșu (*pictat icoane pe sticlă*).

De-a lungul anilor, centre precum Avrig, Alțâna și Săliște au perpetuat același tip de meșteșug cu care au intrat în concurs în 1992, respectiv *țesut la război orizontal sau vertical, cusut*, dar au căutat și să revigoreze *împletitul ciucurilor pe lemn, broderia pe piele, croșetatul cu suveica*. Din păcate, altele precum Poiana Sibiului, Tâlmăcel sau Chirpăr nu au găsit forța materială sau pasiunea, atât de necesare, pentru transmiterea meșteșugurilor locale.

¹ Premiul I la Secțiunea *Pictat icoane pe sticlă*, Ediția a XIV-a, 2009.

² ms., Arhiva Muzeului ASTRA, D III, nr.1-4; D II b, nr. 5-18.

³ Regulamentul de participare la *Târgul copiilor meșteșugari* se adresa în mod direct zonelor rurale. ms., Arhiva Muzeului ASTRA, D III, nr.1.

Această situație se regăsește, din păcate, la nivelul întregii țări: pe de o parte centrele cu tradiție – fie ele instituționalizate sau nu -, au continuat¹ să creeze, să perpetueze, să inoveze în spiritul meșteșugului moștenit sau au renunțat din motive diverse care decurg fie din probleme de ordin economico-politice, fie datorită absenței emițătorului sau receptorului².

Din perspectiva procesului de perpetuare a diverselor meșteșuguri tradiționale, constatăm faptul că la edițiile mai recente, concurenții proveniți - în număr tot mai mare - din centre urbane, se înscriu în rândul celor care se apleacă cu precădere spre tehnica realizării icoanelor pictate pe sticlă, alteori pe lemn. Ca dovadă, la ediția din anul precedent, dintr-un număr de 185 de participanți cca. 80 au concurat la secțiunea *Pictat icoane pe sticlă, lemn sau piatră*. Aducem din nou în prim-plan realitatea sibiană, astfel, la ediția a XIV-a, orașul Sibiu avea să fie reprezentat de Clubul Copiilor Sibiu (*mobilier pictat*), Grupul Școlar Carol I (*confecționat măști*), Școala Generală nr. 8 (*pictat icoane pe sticlă*), Școala Generală „Regina Maria” (*pictat icoane pe sticlă, confecționat păpuși în port popular*), Colegiul Tehnic „Terezianum” (*pictat icoane pe sticlă*), Colegiul Național „Octavian Goga” (*pictat icoane pe sticlă*), Școala Generală „Radu Selejan” (*pictat icoane pe sticlă*).

Trebuie menționată activitatea profesorului *Sorin Ioan Apan*, din Brașov, coordonatorul grupului de elevi cunoscut sub numele „Minisatul Sf. Andrei – atelier de creație și spiritualitate românească” care a reușit să pună bazele unui puternic centru de revigorare, transmitere și păstrare a meșteșugului încondeierii ouălor.

Reprezentanți grup „Minisatul Sf. Andrei – atelier de creație și spiritualitate românească”, Brașov, jud. Brașov. Ed. a IX-a, 2004

Group members „St. Andrew Minisatul – Romanian spirituality and creation workshop”, Brașov, Brașov county. 9 th Edition, 2004

Într-o altă ordine de idei, realitatea disponibilității perpetuării meșteșugurilor la nivel național poate fi observată printr-o simplă statistică³ privitoare la gradul de participare al județelor țării, de-a lungul celor nouăsprezece ani. Aceasta arăta o pondere de 100% a Sibiului - ca județ gazdă -, Bihorului, Dâmboviței și Gorjului. La polul opus se situează

¹ Deva, Hunedoara – prelucrarea metalului, osului și cornului; Târgul Jiu, Gorj – sculptură lemn; Bacău – sculptură lemn; Oradea, Bihor – pictat icoane pe sticlă; Moreni, Dâmbovița – sculptură lemn, pictat icoane pe sticlă și lemn; Nereju, Vrancea – sculptură lemn, confecționat măști; Beceni, Buzău – țesut la gherghief în păr de capră și lână; Odorheiu Secuiesc, Harghita – brodat, confecționat podoabe; Huedin, Cluj – sculptură lemn; Jibou, Sălaj – metaloplastie; Grănicești, Suceava – broderie pe piele; Marginea, Suceava – olărit; Craiova, Dolj – sculptură lemn; Hârlău, Iași – confecționat măști; Vorona, Botoșani – confecționat căiuți etc.

² Bedeciu, Cluj – broderie spartă; Tiha Bârgăului, Bistrița-Năsăud – *cojocărit*; Salva, Bistrița-Năsăud – broderie cu mărgel, confecționat podoabe; Breaza, Prahova – cusut port popular; Braniștea, Suceava – încondeiat ouă; Săbăoani, Neamț – confecționat măști.

³ Include și perioada 1992-1996, respectiv a *Târgului copiilor meșteșugari din România*.

Timișul și Călărașul cu câte 5 participări, Alba și Mehedinți cu câte 3 participări, Argeșul și Covasna cu 2 participări fiecare. Motivele sunt aceleași ca și în cazul centrelor cu tradiție sibiene amintite mai sus: absența unuia dintre poli: profesorul - instructor sau elevul dornic să învețe, probleme de ordin economico-social.

Considerăm că este o datorie de onoare în ai enumera pe aceia¹ care se apleacă cu mare dăruire spre a transmite generațiilor tinere meșteșugul practicat, asigurând astfel supraviețuirea genului artistic moștenit din bătrâni, fie în familie sau în ateliere individuale fie în unități instituționalizate: *Nicolae Suciut* – Cincu, Brașov; *Maria Spiridonț* – Avrigh, Sibiu; *Silvia Tecoașă* – Alțâna, Sibiu; *Maria Ciucă* – Poiana Sibiului, Sibiu; *Ileana Hotopilă* – Suceava; *Nicolae Purcărea* – Săcele, Brașov; *Adela Petre* – Buzău; *Nicolae Baceaț* – Tiha Bârgăului, Bistrița-Năsăud; *Elvira Gavriș*, Bedeciu, Cluj; *Ștefania Petracec* - Breaza, Prahova; *Mircea Lac* - Deva, Hunedoara; *Rodica Ispas* – Avrigh, Sibiu; *Mihaela Gîță* - Săliște, Sibiu; *Elena Băniceru și Vasile Moldovan* – Moreni, Dâmbovița; *Pompiliu Ciolacu* – Târgu Jiu, Gorj; *Mihai Popa* - Bacău; *Gheorghe Costea* - Oradea, Bihor; *Viorica Eftimie* - Horezu, Vâlcea; *Elena Barbu* – Constanța; *Toma Avram* - Negriștești, Vrancea etc.

Nu trebuie să-i uităm nici pe cei mici, care la final de Olimpiadă, împlinind vârsta de 18 ani, continuă această luptă, fie devenind mari meșteri populari, invitați la toate marile manifestări de gen, naționale și internaționale, fie aplecându-se spre a-i învăța pe alți novici meșteșugul practicat, îndreptându-le pașii spre Olimpiadă: *Simona Gânfălean*, Alțâna, Sibiu (țesut la război orizontal); *Mihaela Gîță*, Săliște, Sibiu (țesut la gherghet); *Rotaru Mariana*, Tălmăciu, Sibiu (țesut la război orizontal); *Ionuț Smarandache*, Craiova, Dolj (sculptură lemn); *Andreea Petrovici*, Grănicești, Suceava (broderie pe piele). Alții aleg să urmeze cursurile unor facultăți de profil devenind specialiști în domeniul etnologiei, antropologiei sau restaurării².

Patrimoniul cultural intangibil trebuie să fie accesibil tuturor, întrucât numai în acest fel putem să împărtășim împreună valorile culturale universale. Astfel, unul dintre proiectele noastre vizează organizarea unei Olimpiade europene, având același profil (meșteșugurile artistice tradiționale), la care să participe copii din toate țările Europei. Ceea ce susține și recomandă un asemenea proiect de mare anvergură este prestigiul

¹ Unii dintre ei nu mai sunt printre noi dar activitatea lor este vie și astăzi.

² Este cazul Cristinei Dăneasa actualmente restaurator în cadrul Muzeului ASTRA, fost olimpic reprezentant al județului Hunedoara.

recunoscut în plan internațional al țării noastre de a avea unul dintre cele mai robuste și valoroase fonduri ale culturii populare tradiționale.

De-a lungul anilor micii olimpici meșteșugari au fost mesagerii tezaurului artistic popular românesc la diverse târguri, expoziții și simpozioane organizate pe plan național și internațional: Franța (Ouroux en Morvan), 1995; Germania (Hessenpark), 1995; Germania (Dresden), 1996; Germania (Hanovra), 2000; Letonia (Riga), 2005; Brăila, 2006; Sibiu, 1995, 2002, 2009.

În sens invers, în cadrul celei de a XII-a ediții a Olimpiadei și în contextul Capitalei Culturale Europene, în anul 2007, s-a înregistrat prezența la Sibiu a grupului de dansuri tradiționale Zelta Sietiņš (în traducere poetică *Cele Șapte Surori*), din Letonia.

*Grup de dansuri tradiționale Zelta Sietiņš, Letonia.
Ed. a XII-a, 2007
Youth Folk Dance Ensemble Zelta Sietiņš, Latvia.
12 th Edition, 2007*

specialiști și critici că arta populară are un viitor și va reprezenta, în permanență, marca noastră de identitate națională.

Pe plan național, în anul 2004, pentru rezultatele remarcabile obținute în anul 2003, în derularea Programului *Tezaururi umane vii*, Ministerul Culturii și Cultelor și Comisia Națională a României pentru UNESCO au acordat Complexului Național Muzeal ASTRA un *Premiu special* al Ministerului Culturii și Cultelor și unul din Premiile Naționale. În anul 2005, Muzeul ASTRA recidivează, obținând, din nou, Premiul special al Ministerului Culturii și Cultelor, împreună cu Comisia Națională a României pentru UNESCO, pentru programul *Olimpiada Națională „Meșteșuguri artistice tradiționale”*, derulată în anul 2004.

Amintim cu succes și de prezența inedită a voluntarei Watanabe Ikuyo din Hokkaido, Japonia, care timp de doi ani de zile a studiat cultura românească la Sibiu, pe lângă Inspectoratul Școlar Județean.

Cu certitudine, ediție de ediție, *micii meșteșugari* au făcut dovada unor calități artistice și tehnice excepționale, de îndemânare și rafinament estetic, *demonstrând* că numai păstrând tradiția putem inova și crea și totodată, *impresionând* întreaga asistență, convingându-i pe cei mai sceptici

*Watanabe Ikuyo, Hokkaido, Japonia.
Ed. a XI-a, 2006
Watanabe Ikuyo, Hokkaido, Japan.
11 th Edition, 2006*

ROMÂNIA
Ministerul Culturii și Cultelor
Secretariatul de Stat pentru Patrimoniul Cultural Național

PREMIUL

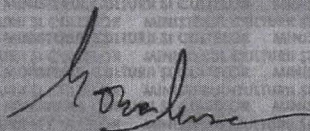
Ministerului Culturii și Cultelor
și al Comisiei Naționale pentru
UNESCO

se acordă pentru

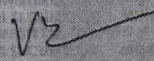
“Tezaure umane vii”.

Olimpiada Națională “Meșteșuguri
Artistice Tradiționale - ediția a IX-a”

Complexului Național Muzeal “Astra” din Sibiu.

Ministrul Culturii și Cultelor
Mona MUSCĂ

Secretar de Stat
Virgil Ștefan Nițulescu

Diploma. Premiul Ministerului Culturii și Cultelor și al Comisiei Naționale pentru UNESCO, 2005
Diploma. Ministry of Culture Award and the National Commission for UNESCO, 2005

Prin organizarea *Olimpiadei Naționale „Meșteșuguri artistice tradiționale”* atragem atenția asupra urgentei nevoi de cultivare la nivel național a programului de revitalizare a meșteșugurilor artistice tradiționale. Marea manifestare sibiană demonstrează că avem încă suportul realizării acestui deziderat, pe de o parte, copiii dornici să învețe *lucruri noi*, contribuind la salvarea propriei identități naționale, demonstrându-ne nouă, celorlalți, că doar transmițând învățăturile moștenite de la strămoși la urmași ne respectăm cu adevărat tradiția...

... pe de altă parte, în satele noastre mai există persoane cu suflet mare care ne oferă disponibilitatea și cunoașterea lor, dar ... mâine, în contextul în care modelul social rural trece printr-un lung proces de tranziție cu o finalitate care duce fie spre transformarea individului, al țăranului tradițional, într-un fermier modern, fie spre exodul acestuia masiv la oraș? Ne întrebăm cum altfel am putea salva ce-a mai rămas, decât prin transmiterea *instituționalizată* a culturii materiale și imateriale generațiilor tinere și prin impulsionearea și sprijinirea meșterilor încă dispuși să transmită cele învățate din vechime.

Din păcate, în această perioadă de tranziție spre o lume modernă a informatizării și tehnologizării, cei mai mulți indivizi, comunități și chiar organizații nu înțeleg patrimoniul cultural intangibil și cultura tradițională ca pe propria moștenire, fapt care îngreunează munca celor care cu pasiune luptă sub diverse forme pentru păstrarea și dăinuirea acestora. Într-o altă ordine de idei, mass-media, educația, muzeele, organizațiile non-guvernamentale etc. pot contribui în foarte mare măsură la sensibilizarea publicului larg și al celor implicați.

Dacă într-o accepțiune îndepărtată cuvântul *muzeu* trezește uneori un iz de învechit, ca și păstrător de obiecte statice, astăzi, el deschide o fereastră spre o lume în care fantasticul trecutului se împletește cu informația practică și științifică a prezentului, în care funcția de educare a comportamentului social este înțeleasă și extinsă la scară mondială. Muzeul ASTRA a reușit prin *Olimpiada Națională „Meșteșuguri artistice tradiționale”*, și ulterior prin programul educațional, să devină un puternic aliat al școlii în dezvoltarea sensibilității estetice la copii, a dezvoltării aptitudinilor de creație, a cunoașterii identității noastre etno-culturale.

ICOANA PE STICLĂ DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI ȘI SURSELE DE INSPIRAȚIE. EVANGHELIILE ȘI LEGENDELE APOCRIFE

This study presents two sources of inspiration used by the talented icon painters of the Făgăraș area: The Gospels and the apocryphal legends.

Many of the iconographic scenes appearing in the glass icons would remain understood without the lecture of the apocryphal texts because the canonic Gospels include summary information about the Virgin and Jesus' life. The icons presenting Entrance of the Birthgiver of God in the Temple, Jesus' Birth and The Resurrection acquire new dimensions, emphasized in the texts of the Proto-gospel of Jacob or the Nicodim's Gospel. The glass icon painters from Făgăraș Country painted, without any exception, these subjects. Ioan Pop painted an icon Joachim's Sadness, piece unique in the glass painting in Transylvania, the source being found in the first chapter of the Proto-gospel of Jacob.

The apocryphal legends concerning the New Testament, especially the Virgin's Travel in Hell, gave birth to some interesting iconographic themes: The Works of the Hell and The Customs of the Sky. A few decades later, other two glass painters would take these themes again: Petru Tămaș, the father, and Ioan Matei Purcariu, the son of Matei Țâmforea.

Cercetând varietatea de teme iconografice din pictura țărănească pe sticlă din Țara Făgărașului, ni se dezvăluie bogăția surselor de inspirație, modul cum au fost acestea interpretate și transpuse pe sticlă de iconarii țărani.

Pentru cei mai mulți cercetători, importanța subiectului iconografic și a surselor de inspirație utilizate de zugravii țărani este departe în a se constitui într-un fapt esențial. Tema icoanei este tratată din punct de vedere artistic, din perspectiva desenului, a compoziției, uitându-se de cele mai multe ori care au fost sursele de inspirație folosite de autorii icoanelor pe sticlă, ori semnificația pe care acestea le-au avut pentru privitorii originari.

De cele mai multe ori când privim o icoană ne oprim la detalii legate de acuratețea desenului, de armonia culorilor sau încadrare cronologică, fără a ne întreba care a fost sursa după care a fost realizată icoana.

Pentru a înțelege mai bine semnificația subiectului iconografic, a sensului adânc și uneori ascuns al acestuia, pe de o parte, iar pe de altă parte a credințelor ce au dominat lumea satului făgărașean, este necesară o încercare de identificare a surselor de inspirație utilizate de iconari.

Printr-o serie de operațiuni inverse, plecând de la subiectul icoanei, se poate descoperi sursa de la care a plecat iconarul. Observațiile atente au ca scop determinarea elementelor esențiale ce compun tema iconografică și precizarea izvoarelor de inspirație.

Tot analiza iconografică ne va releva, uneori, particularități sau alunecări de la dogma creștină și ne va descoperi că, în cadrul picturii țărănești pe sticlă, fiecare iconar a pus ceva din sufletul său și al vremii.

Tematica abordată de iconarii din Țara Făgărașului a fost diversă: scene mariologice, din viața lui Iisus Hristos, din marea galerie a sfinților. Această diversitate de teme iconografice implică și o varietate de izvoare de inspirație. În cadrul acestor izvoare putem găsi explicația anumitor detalii ce apar în compoziția temelor iconografice, detalii care nu-și pot găsi altfel explicația.

Biserica cu pictura murală, erminiile ce au circulat în spațiul românesc, ilustrațiile de carte religioasă, literatura apocrifă sau xilogravurile populare sunt tot atâtea surse de inspirație folosite de zugravii icoanelor populare. *Vechiul și Noul Testament* au fost cărțile care au stat la temelia instruirii fiecărui zugrav, temele iconografice întâlnite în arta picturii pe sticlă regăsindu-se în aceste, avându-și rădăcina dogmatică în ele.

Textele erminiilor cuprind informații despre cum trebuie să se zugrăvească scenele religioase, locul lor în biserică. Parcurgerea acestor texte nu ne lămurește aproape deloc despre sensul elementelor ce compun scena iconografică. Pentru a înțelege multe din temele zugrăvite în icoanele pe sticlă, considerăm că este necesară o cercetare a Evangheliilor și legendelor apocrife.

Multe din scenele iconografice ce apar zugrăvite în icoanele pe sticlă, ar rămâne în afara privitorilor fără lecturarea textelor apocrife.

Deși multe din temele pictate pe sticlă au ca izvor de inspirație texte apocrife, ele nu își au originea dogmatică în ele, ci în *Evangheliile canonice*. Pentru a justifica textele apocrife, Biserica face apel la Tradiție¹.

Literatura apocrifă a apărut în primele secole ale creștinismului „sub numele plin de faimă al unei personalități din *Vechiul și Noul Testament*”². Majoritatea creatorilor textelor apocrife susțineau pentru a garanta autenticitatea conținutului acestora, că au trăit pe lângă un personaj important din anturajul lui Iisus Hristos, care le-a expus doctrina.

Pentru spațiul românesc, Nicolae Cartoian în cele două volume ale *Cărților populare în literatura românească*, a analizat în amănunțime literatura apocrifă ce a început să circule în spațiul românesc din secolele XVII și XVIII, mai întâi în manuscrise și apoi tipărite, la sfârșitul secolului al XVIII-lea – secolul al XIX-lea, imediat după traducerea *Cărților sfinte*³.

În *Evangheliile* și legendele apocrife se află înmagazinată memorie sacră, „memorie creștină”⁴. Icoanele ce au ca temă *Nașterea Preceștii*, *Intrarea în biserică* (*Prezentarea la templu*), *Nașterea lui Iisus*, *Învierea* capătă alte dimensiuni, relevate prin textele din *Protoevanghelia lui Iacob* sau *Evanghelia lui Nicodim*.

Creștinului de astăzi unele icoane ca *Răstignirea* sau *Plângerea* îi sunt cu tot străine, căci în *Evangheliile canonice*, informațiile sunt sumare. Însă, *Evangheliile apocrife* descriu aceste teme în amănunțime.

Evangheliile canonice ale *Noului Testament* – ale lui Matei, Marcu, Luca și Ioan – nu cuprind date și informații despre Maica Domnului – care au fost părinții, nașterea, petrecerea la templu, Adormirea Maicii Domnului despre Iisus Hristos, nașterea, anii copilărie ca și cele petrecute de la moartea Sa până la Înălțare. Pentru a umple acest gol, în primii ani ai creștinismului, legendele populare ce au început să circule referitoare la cel de mai sus, au fost prelucrate și cuprinse în *Evangheliile apocrife*. Sfinții Părinți – Sfântul Grigore din Nyssa, Sfântul Ioan Damaschin, atunci când explicau momente din viața Maicii

¹ Cristian Bădiliță, *Note introductive la Evangheliile apocrife*, ed. a II-a, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 8.

² Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura română*, Editura Enciclopedică, București, 1979, vol. I, p. 26. Termenul *apocrif* provine din limba greacă și este format din preverbul *apo* și verbul *kryptein* – a ascunde, adică cărți ascunse, cf. Cristian Bădiliță *Note introductive la Evangheliile apocrife*, p. 8.

³ Nicolae Cartoian, *op. cit.*, vol. I, p. 1.

⁴ Cristian Bădiliță, *Note introductive la Evangheliile apocrife*, p. 17.

Domnului au făcut apel la *Evangheliile apocrife*. Elemente ale acestora au trecut la iconografi și de aici în minee.

Investite cu autoritate de Sfinții Părinți, aceste *Evanghelii apocrife* ce fac parte din Tradiție, au fost utilizate în pictarea multor scene din iconografia picturii murale sau pe sticlă. De altfel, se poate constata destul de ușor că în *Erminia* lui Dionisie se regăsesc multe din textele Evangheliilor apocrife, în special cele referitoare la sărbătorile Maicii Domnului – *Zămislirea Maicii Domnului*, *Nașterea*, *Intrarea în biserică*, *Adormirea Maicii Domnului* care au la bază *Protoevanghelia lui Iacob*.

Multe din scenele din icoanele pe sticlă și pe lemn, de pe zidurile bisericilor ar rămâne neînțelese privite din afara apocrifelor. Numeroase sărbători „se văd înviorate”¹ de lectura acestor texte considerate „expresia livrescă a unui curent popular”² așa cum s-a manifestat el la începuturile erei creștine.

Redactate în limbile latină, greacă, coptă sau arabă³, *Evangheliile apocrife* au fost: *Protoevanghelia lui Iacob*, ce cuprinde informații despre viața Mariei, nașterea lui Iisus, fuga în Egipt; *Evanghelia arabă a copilăriei lui Iisus* sau *Evanghelia lui Pseudo-Toma*, unde parcurgem o adevărată epopee a fabulosului și a miracolelor realizate de copilul Iisus; *Evanghelia lui Nicodim* sau *Faptele lui Pilat*, care descrie Patimile lui Hristos, *Coborârea în Iad* etc.

Evangheliile apocrife, în special *Protoevanghelia lui Iacob* și *Evanghelia lui Nicodim* au influențat liturgia ortodoxă căreia i-a împrumutat idei și imagini. Din *Evanghelia lui Pseudo - Toma*, arta sacră occidentală a preluat multe subiecte⁴, spre deosebire de arta bizantină.

Protoevanghelia lui Iacob (se presupune că autorul acestor *Evanghelii* ar fi fost Iacob cel Mic, fratele Domnului Iisus) a primit numele acesta datorită lui Guillaume Postel (secolul al XVI-lea), care văzând că se citea în Biserica Bizantină a crezut că este începutul Evangheliei după Marcu - *protous - început*⁵.

Pentru că prima și ultima dintre *Evanghelii* au influențat pictura bizantină, și implicit pictura populară pe sticlă, mă voi opri asupra lor.

Protevanghelia lui Iacob, considerată cea mai veche apocrifă este alcătuită din trei părți și prezintă viața Mariei până la nașterea lui Iisus; nașterea lui Iisus și miracolele ce însoțesc acest eveniment (este numită și *Evanghelia lui Iosif* pentru că Iosif este cel care povestește); uciderea pruncilor și moartea preotului Zaharia.

Evanghelia lui Nicodim sau *Faptele lui Pilat* este alcătuită din două părți – *Acta Pilati* ce descrie desfășurarea procesului și *Coborârea în Iad*. Citirea acesteia ne relevă un aspect interesant și anume că ea conține date din *Evangheliile canonice* - întunecarea cerului, strigătul lui Iisus, băutul oțetului cu fiere, despicarea catapetesmei. Acest lucru nu trebuie să ne surprindă, însă, deoarece modelul după care s-au inspirat aceste *Evanghelii* a fost cel canonic.

Toate *Evangheliile* amintite mai sus au pătruns în literatura noastră populară, în special prin intermediul călugărilor sud-slavi. Aceștia fugind de turci după cucerirea Constantinopolului, au venit la mănăstirile de la nordul Dunării, aducând cu ei pe lângă icoane și texte evanghelice canonice sau apocrife. Toate aceste texte au fost copiate și trecute din mănăstire în mănăstire de la preot la preot⁶. Fragmente din *Protoevanghelie* au fost intercalate în *Viețile Sfinților*, începând cu Dosoftei, în *Minee*.

¹ *Ibidem*, p. 7.

² *Ibidem*, p. 8.

³ I. D. Ștefănescu, *Iconografia picturii bizantine și a picturii medievale românești*, Editura Meridiane, București, 1973, p. 89.

⁴ Cristian Bădiliță, Note introductive la *Evanghelii apocrife*, p. 26.

⁵ *Ibidem*, p. 31.

⁶ Nicolae Cartojan, *op.cit.*, vol. I, p. 1.

O versiune a *Protevangheliei* e intercalată în *Viețile Sfinților*, tradusă la Mănăstirea de la Neamț la 1807¹. Fragmente din *Evanghelii apocrife* se găsesc amestecate în sbornice, opere morale, scrieri istorice sau povestiri din viața călugărilor². Un sbornic ce aparține cu certitudine primei jumătăți a secolului al XVIII-lea și care are doi autori, din care numai unul este cunoscut, Matei Pisariul ot Mândra³, se păstrează în patrimoniul Muzeului Țării Făgărașului. Primul copist nu a scris decât 16 pagini și cel de-al doilea 111. Structurat în 12 capitole, *Sbornicul* cuprinde legende apocrife, referitoare la lemnul crucii, povestea lui Archirie și Anadan, scrieri morale, „*Cuvânt de învățătură a Sfântului Athanasie celui Mare, Arhiepiscopul Alixandriei, pentru Melchisedec, fratele lui Moise*”⁴.

Amintim printre temele iconografice ce își au sursa de inspirație în *Evanghelii apocrife* Nașterea Preceștii, Intrarea în biserică a Maicii Domnului, Buna Vestire, Coborârea de pe cruce, Învierea, Înălțarea, Adormirea Maicii Domnului.

Vom încerca o prezentare a temelor așa cum sunt ele transpuse grafic în pictura pe sticlă din Țara Făgărașului și povestite de *Evangheliile apocrife*.

O icoană care probabil unicat în pictura țărănească pe sticlă, realizată de Ioan Pop, îl înfățișează pe Ioachim tatăl Mariei, cu fața îngândurată și mâinile unite spre rugăciune. Piesa a fost pictată pe un fond de foiță de aur și impresionează prin expresivitatea feței lui Ioachim.

Icoana considerăm că își are sursa de inspirație în *Protevanghelie*, al cărui capitol de început poartă titlul „*Întristarea lui Ioachim*”: 1. *În cronicile celor douăsprezece triburi ale lui Israel, se spune că trăia un om pe nume Ioachim, din cale afară deavut, acre aducea mereu la Templu daruri îndoită (...).*

2. *Iată sosi și ziua cea amre a Domnului. Fii lui Israel au început să aacă daruri, după cum era obiceiul. Atunci Ruben a stat înaintea lui Ioachim și i-a zis << Nu ți-e îngădui s- aduci tu daruri, căci n-ai născut vlăstar în Israel>> (...)*

4. *S-a întristat Ioachim foarte tare și nu s-a m-ai arătat femeii sale*⁵.

Intrarea în biserică a Maicii Domnului (în *Evanghelia apocrifă* se numește *Prezentarea la templu*) o icoană monumentală pictată tot de Ioan Pop la 1865, (reprodusă de soții Dancu, în *Pictura țărănească pe sticlă*, planșa 59) își are izvorul în *Protovanghelia lui Iacob*. Icoana lui Pop, prezintă momentul intrării în biserică a Maicii Domnului, însoțită fiind de un alai impresionant de personaje cu făclii în mâini. La capătul acestui alai, se află Maica Domnului și Sfinții Părinți Ioachim și Ana. În fața bisericii îi așteaptă preotul Zaharia. Deasupra lor Dumnezeu veghează asupra momentului pe un lanț de nori.

Protoevanghelia lui Iacob, capitolul I descrie astfel tema: „1. *Luni se adăugau una câte una la vârsta copilei (...).*

2. *Când Maria împlini trei ani, Ioachim zise: „Chemați pe fiicele neîntinate ale evreilor. Fiecare să țină în mână o făclie aprinsă pentru ca pruncul să nu tânjească după ce lasă în urmă, iar inima să nu fie răpită de vreun lucru străin de Templu. Fecioarele merseseră cu făclii în mâini până la Templu domnului. Aici preotul o întâmpină pe Maria și sărutând-o, o binecuvântă zicând: Domnul a preamărit pe veci numele tău. La sfârșitul veacurilor El își va arăta prin tine răscumpărarea fiilor lui Israel”*⁶. Iar Erminia lui Dionisie din Furna urmează întocmai textul acestei *Evanghelii*. Acum suntem lămurii de ce în icoană apar personaje cu făclii în mână. De regulă această temă iconografică este redată extrem de simplu - Maica Domnului însoțită de Sfinții Părinți, întâmpinați de preotul Zaharia, aflat în pragul bisericii. Așa apare pictată de Ioan Pop, Savu Moga.

¹ *Ibidem*, vol. II, p. 93.

² *Ibidem*, vol. I, p. 18.

³ Constantin Băjenaru, *Sbornicul lui Matei Pisariul din Mândra*, în *Cumidava*, XXVII, Brașov, 2004, p. 137.

⁴ *Ibidem*, p. 140.

⁵ *Evanghelii apocrife*, p. 33.

⁶ *Ibidem*, p. 38.

Capitolul despre *Nașterea lui Iisus* este impresionant. Cosmosul parcă încremenește. De fapt, autorul acestei *Evangelii apocrife* sugerează că prin Nașterea lui Iisus, întregul Univers se naște și renaște odată cu nașterea lui Iisus.

„Eu, Iosif, mergeam fără să înaintez un pas. Am privit cerul și l-am văzut încremenit de uimire. Am privit bolta cerului și am văzut-o nemișcată. Păsările își încetară zborul. Am privit pe pământ și am văzut câțiva oameni așezați în jurul unui blid, gata să-l mănânce. Dar mestecând nu-l mestecau, luând duminicatul nu-l duminicau și luându-l la gură nu-l duceau. Toți stăteau cu ochii pe cer. Era și o turmă de oi la păscut care însă nu se mișca din loc. Păstorul ridicase toiagul, dar mâna îi încremenise deasupra capului. Am privit spre râu și am văzut cum stăteau iezii cu boturile plecate dar fără să bea. Apoi dintr-o dată, toate își reluară mersul lor firesc”¹.

Nașterea lui Iisus este redată în icoanele pe sticlă din Țara Făgărașului astfel – central Pruncul Iisus, iar de o parte și alta Maica Domnului și Iosif, cei trei magi, steaua ce i-a călăuzit, păstorii și îngerii în partea superioară.

Un ciclu de legende apocrife referitoare la Noul Testament a dat naștere unor teme iconografice interesante: Muncile Iadului, Vămile Văzduhului.

Legende apocrife referitoare la Noul Testament sunt apocaliptice: *Apocalipsa Apostolului Pavel*, *Apocalipsa lui Ioan*, *Apocalipsa Maicii Domnului*. Acestea au avut o largă circulație în literatura noastră populară, circulând în manuscrise (Codex Sturzanus) sau tipărituri². Datorită caracterului moralizator au fost tipărite după 1860, în tiraje destul de mari. De exemplu, în perioada interbelică, librăria Steinberg a tipărit 10.000 de broșuri „*Călătoria Maicii Domnului în Iad*”³.

Se povestește că Maica Domnului, dorind să cunoască muncile la care sunt supuși oamenii pe lumea cealaltă, îl roagă pe Iisus să îi permită să meargă în Iad, însoțită de Arhanghelul Mihail.

În Iad, Maica Domnului vede păcătoși care ardeau în râuri de foc sau de smoală, unii până la brâu, alții până la piept, alții erau acoperiți până în creștet, în funcție de păcatele pe care le aveau.

Îngrozită de cele văzute, Maica Domnului, întorcându-se la Iisus Hristos, îl roagă ca toți acești păcătoși să aibă o rază de îndurare: din Vinerea Paștelui până în Duminica Tuturor Sfinților acești păcătoși vor locui în Rai, după care se vor întoarce în Iad.

Alcătuită în mediul clerical⁴, cu intenția vădit moralizatoare, „*Călătoria Maicii Domnului în Iad*” a constituit o sursă pentru iconari. Astfel, Savu Moga pictează, la 1864, o icoană intitulată „*Muncile Iadului*”. Icoana este realizată în două registre. În cel inferior, apare Sfântul Mihail cu balanța în mână; în partea stângă „*dreptii*”, iar în dreapta „*Munca de veci*”, cu râul de foc și păcătoși scufundați în el.

În registrul superior, Iisus Hristos binecuvântând cu un înger lângă el, iar de o parte și de alta a Sa se află Maica Domnului și Sfântul Ioan Bogoslovul, care în genunchi se roagă la Mântuitorul pentru iertarea păcătoșilor.

Se cuvine o paranteză. Întâlnim aici și elemente din *Apocalipsul* apostolului Ioan Bogoslovul – îngerul ce ține crucea în mână și ceata de îngeri pictată la picioarele lui Iisus. *Apocalipsul* apostolului Ioan ne dezvăluie vremurile de agonie ale vieții pământești și tainele ce acoperă sfârșitul lumii și judecata din urmă. Iisus, ne povestește *Apocalipsul*, va coborî din ceruri împreună „*cu sfânta cruce, cu arhanghelii și îngerii*”⁵.

În această reprezentare a „muncilor de veci”, considerăm că își are rădăcina și o altă temă întâlnită frecvent în pictura pe sticlă: *Deisis*. Subiectul iconografic este următorul: Iisus Hristos stă pe tron, având de o parte și alta a Sa pe Maica Domnului și Sfântul Ioan

¹ *Ibidem*, p. 42.

² Nicolae Cartojan, *op.cit.*, vol. I, p. 101.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 98.

⁵ *Ibidem*, p. 118.

Botezătorul, zugrăviți în picioare, care „mijlocesc”, intervin la Hristos și se roagă Lui pentru iertarea păcatelor oamenilor.

Cuvântul „*Deisis*” înseamnă rugăciune, în acest caz starea de rugăciune a maicii Domnului și a Sfântului Ioan Botezătorul. Maica Domnului stă întotdeauna în partea dreaptă a lui Iisus, după cuvintele Psalmului: „*Stătut-a Împărăteasa de-a dreapta Ta*”¹.

Petru Tamaș –Tatăl și-a pus în valoare talentul pictând și el o icoană cu tema „*Muncile Iadului*”, piese ce se află în Muzeul Icoanelor pe Sticlă din Sibiel (județul Sibiu).

Tema coborârii unui erou în Infern nu este nouă. Să amintim călătoria lui Ulise în Infern, în „*Odiseea*” sau a lui Eneea, în „*Eneida*”.

Legende referitoare la Adam și Eva sau cele apocaliptice au început să circule în spațiul românesc încă de timpuriu, în special în ținuturile transilvănene. Aici, sub influența ideilor de reformă luterană², diaconul Coresi începe să le tipărească, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după ce circulaseră multă vreme în manuscris.

Asemenea legende apocrife s-au găsit inserate în *Psaltirea Scheiană*, *Codicele Voronețean* sau *Psaltirea Voronețeană*.

Activitatea de traducere și tipărire a acestor legende a fost determinată de preocuparea preoților de a ridica nivelul „sufletesc” al poporului, acestea dezvăluind tainele vieții de dincolo de moarte.

¹ L.Uspensky, VI.Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, Editura Sophia, București, 2006, p. 94.

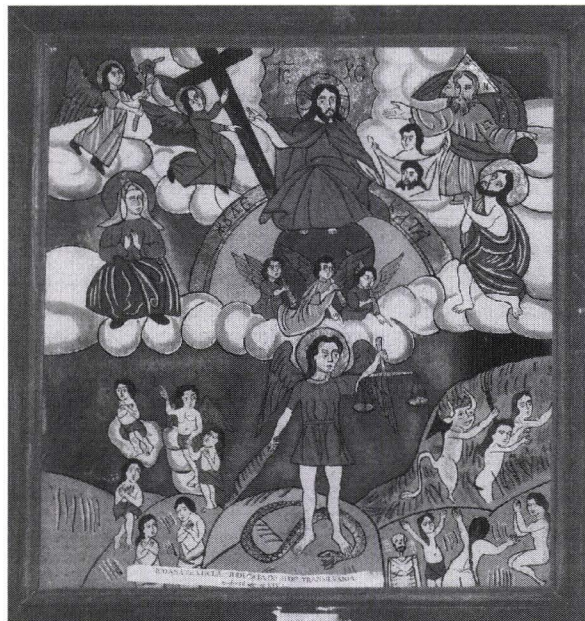
² Nicolae Cartojan, *op.cit.*, vol. I, p. 20.

Țara Făgărașului, anonim, *Răstignirea lui Iisus*, a doua jumătate a secolului al XIX-lea
Țara Făgărașului, anonymous, *Crucifixion of Jesus*, the second half of the XIXth century

Anonim Țara Făgărașului, *Maica Domnului cu Pruncul*, prima jumătate a secolului al XIX-lea, colecția Muzeului Țării Făgărașului
Anonymous Țara Făgărașului, *Virgin and Child*, first half of the XIXth century, collection of the Museum of Țara Făgărașului

Ioan Matei Purcariu, *Judecata de Apoi* (sfârșitul secolului al XIX-lea), colecția Mănăstirii Sâmbăta de Sus
Ioan Matei Purcariu, *Doomsday* (end of the XIXth century), collection of the Sâmbăta de Sus Monastery

Ioan Pop (atribuire), *Sfântul Gheorghe* (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), colecția Muzeului Țării Făgărașului, icoana fisurată
Ioan Pop (attributed to), *Saint George* (second half of the XIXth century), collection of the Museum of Țara Făgărașului, cracked icon

Ioan Pop (atribuire), *Sfântul Ioachim* (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), colecția Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”
 Ioan Pop (attributed to), *Saint Joachim* (second half of the XIXth century), collection of the „Dimitrie Gusti” National Village Museum

Ioan Pop (atribuire), *Sfântul Gheorghe*, icoană pe fond de hârtie argintată
 Ioan Pop (attributed to), *Saint George*, icon on silver background paper

Ioan Pop, *Intrarea în biserică a Maicii Domnului* (1865), colecția Complexului Național Muzeal ASTRA
 Ioan Pop, *Entrance of Our Lady* (1865), collection of the ASTRA National Museum Complex

MUZELOGIE MUZEOGRAFIE

DISCURS EXPOZIȚIONAL: „O CARTE DE POVEȘTI, O JUCĂRIE, ALBUMUL CU FOTOGRAFII: COPILĂRIE”

This title, like a nursery rhyme, explains the exhibits used to create a universe of childhood, before films and computers.

The exhibition discourse begins with the child birth and covers different stages of the child's life, before school. Each important moment is represented by a symbolical object: the cradle, the icon with the guarding angel, the first cloth, the little basin, the toys (the roching horse, the rope, the kite, the ball, the tricycle, the circle...), the friends from the book (the heroes), animals and people. Every special moment is immortalised by a photo.

All these, toys and books, help the children to learn about models in life.

În perioada mai – iunie 2009, sala de jos a Casei Hermes a găzduit o expoziție temporară dedicată copilăriei. Data vernisajului, 29 mai, ca și perioada de expunere au fost special alese în preajma zilei internaționale a copilului, manifestarea încadrându-se în bogatul program organizat cu acest prilej de către colectivul responsabil cu pedagogia muzeală de la Muzeul Astra. Concepția și realizarea au aparținut membrilor secției Centrului de Informare și Documentare în Etnologie „Cornel Irimie”, care au beneficiat și de colaborarea unor colegi de specialitate aparținând altor secții, privind rezolvarea problemelor de muzeotehnică.

Viziunea propusă era aceea a universului copilăriei, cu începere de la naștere până când școala deschide alte porți, prezentat într-o formă „clasică”, adică fără ecrane, fie ele de televizor, calculator sau telefon. Aceasta a presupus, din punct de vedere cronologic, o încadrare între sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX și așa a și fost realizată expunerea, cu materiale din această perioadă.

Titlul, cu rezonanță de poezie pentru copii, nominalizează materialele folosite în expunere (cărțile de basme din bibliotecă, jucăriile din colecțiile de artă populară și fotografii din colecția de grafică documentară) aducând și acea tonalitate nostalgică care însoțește întotdeauna amintirile despre copilărie. În realizarea acestui efect concurează atât modul cum a fost dispus grafic, pe afiș, fiecare cuvânt, coborând ca o treaptă, o descoperire întâmplătoare care te uimește, o recunoști și ea conduce în adâncul amintirilor spre... copilărie; cât și culoare primară, roșu, în nuanță saturată, aleasă pentru fond, pe care sunt schițate, cu linii nesigure ca ale mâinii unui copil, cartea de povești, albumul cu fotografii și un băiețel cu coif de ziar, trompetă și sabie de lemn, încălecat pe un cal de lemn, în fruntea unui alai de jucării.

Copilăria este astfel reconstituită dintr-o diversitate de materiale, armonizate să creeze o ambianță plăcută care să dea frâu liber amintirilor, în cele două săli ale expoziției.

În prima sală s-a urmărit evoluția copilului de la stadiul de prunc până la porțile școlii. Sala mică a fost gândită ca o „casă a păpușilor”, o lume în miniatură, unde copilul cu ajutorul jucăriilor, care imită uneltele și obiectele casnice, învață jucându-se, imitând de fapt pe cei mari, să lucreze, își formează deprinderi utile, atitudini pozitive, fapt ce-l va ajuta să evolueze în viață spre a se transforma, fără mari greutateți, în adult.

Au fost luate în considerare coloanele din centrul sălii mari și nișele din sala mică care constituie elemente de arhitectură, utile estetic, în reprezentarea unor elemente

definitorii tematicii. Diversitatea materialelor, din domeniul cărții și al jucăriilor, a fost echilibrată de reproducerile foto într-o o nuanță unitară de sepia, expuse în rame egale, ca dimensiune. S-au utilizat doar câteva vitrine-pupitru, în acest sens se poate lua în considerare caracterului experimental al expoziției, deoarece majoritatea materialelor nu au fost protejate în vitrine ceea ce nu a însemnat că era permisă atingerea și deranjarea lor. Forma aceasta de expunere, aparent riscantă, a fost adoptată în funcție de efectul dorit și nu a fost folosită în cazul materialelor valoroase, deteriorabile. Riscul de atingere a fost redus prin modul în care au fost aranjate obiectele, astfel ca atracția pe care o exercitau să se consume în contemplarea lor, fără ca ele să fie de fapt atât de accesibile pe cât păreau.

Exponatele, în majoritate aparținând colecțiilor muzeului, au fost completate prin aportul colaboratorilor, care au adus materiale personale, donate ulterior instituției.

În prezentarea universului copilărie s-au luat în considerație, pe cât posibil, atât factorul interetnic, fiind reprezentate elemente specifice copiilor români, sași, maghiari, rromi, cât și complementaritatea dintre mediul rural și cel urban.

Discursul expozițional avea un punct simbolic de pornire: centrul sălii mari, apoi se derula începând cu peretele din stânga intrării, fiecare etapă fiind punctată, sugerată prin ce are caracteristic.

Copilul, o lumină în familie (subtema 1). Între coloanele din mijlocul sălii, era reprezentat copilul, care a venit pe lume, ocrotit de dragostea mamei, de credințe și superstiții. Câteva piese, esențiale exprimă ideea: un leagăn împletit din răchită; masa ursitoarelor; o reproducere după acele litografii, atât de populare în casele săsești, cu îngerul protector, completată de textul rugăciunii „Îngerelul”; o strofă dintr-un cântec de leagăn de St. O. Iosif, însoțind o frumoasă fotografie din atelierul lui Emil Fischer, a mamei cu pruncul în brațe; o iconiță protectoare a Maicii Domnului alături de textul de apărare de Avestița, demon periculos pentru nou-născuți.

Dacă în centrul sălii este reprezentat **copilul**, tot restul spațiului reprezintă **universul copilăriei**, adică felul cum acesta percepe lumea, dar prin ceea ce fac adulții pentru a-l ajuta să crească, să o descopere, să-și găsească un drum în viață.

Copilul descoperă lumea (subtema 2). **Botezul**, sugerat de o reproducere fotografică a evenimentului încadrată de piesele vestimentare folosite cu acest prilej, rochiță de botez, hăinuță, o fașă dantelată, marchează „intrarea pruncului în lume”.

Alte momente importante: **prima baie**, care se desfășoară cu un ritual anume, marcată de o copaie în care se află o foaie cu lista plantelor folosite cu acest prilej și simbolistica lor; **primii pași**, reprezentați de o școală de mers; un scăunel cu măsuță și o barbețică sugerează **hrănirea**. Urmează fotografii, pe perete sau în album, reprezentând familii cu copii aparținând diverselor categorii sociale și naționale. Fotografia de familie este dovada mândriei și dragostei părinților pentru copiii lor, a importanței pe care o acordă acestora, și de aici nevoia „imortalizării” unor momente ce le marchează evoluția, fotografierea fiind cel mai la îndemână mijloc, cea mai accesibilă „amintire”. Din rame privesc cu mândrie familii de secui, sași, maghiari, români, în frumosul costum național, negustori, țărani, preoți, familii cu mulți copii.

Copilul îmbracă primele **haine** și podoabe reprezentate în fotografii și prin exemple de „spielhosen”, bluză de mătase, hăinuță de voal, fundă, căiță, costum „matroz” pentru cei de oraș și lada cu haine populare pentru cei de la sat.

Primește sau își face **jucării**: tricicleta, cercul, zmeul, căluțul de lemn, praștia, arcu cu săgeți, coarda, mingea, formele pentru nisip, morișca, coiful și bărcuța de ziar... Își face primii **prieteni** din natură, florile și animalele. Astfel universul copilăriei prinde treptat contur, modelat și de basmele și povestirile care-i stimulează imaginația. Pe peretele următor fotografii, reproduceri de imagini din cărțile de povești și piese tridimensionale (nelipsiți cățeluși, pisicuțe și ursuleți de pluș) concretizează această etapă din evoluția sa.

În dreapta, în paralel, două fotografii într-o ramă: o familie de la țară și una de la oraș sunt asociate cu desenul unui copil în care se reprezintă împreună cu familia sa, în vitrina-pupitru aflată dedesubt. Sunt două „oglinzi”, două puncte de vedere. Cei mari doresc o amintire și recurg la fotografia care îi aranjează să arate frumos; cei mici au felul lor de a immortaliza momentele și pe cei dragi, prin desen.

Scurte comentarii, alese din cuvintele de alint folosite între părinți și copii, însoțesc fotografiile: „băiatul tatii, puiul mamei,...marinal, mariner, marinel...”, Ionuț paște iezii, Ionel are ponei”...Ilustrația foto reproduce fotografii valoroase din colecția muzeului, multe din fondul „ASTRA”, de la expozițiile de copii organizate la începutul secolului XX.

Textele, sumare, pentru a nu încălca expunerea, sunt scrise cursiv, cu scrisul stângaci al copilului care abia a început să-l deprindă, cu tuș negru pe coli galbene, contrastul fiind mai ușor de remarcat, dar nedistorsionând în cromatica ansamblului.

Participarea la viața spirituală a comunității (Subtema 3) este o altă etapă, reprezentată de-a lungul peretelui ce urmează.

Copilul pe măsură ce crește face parte din ce în ce mai mult din viața comunității, are un rol definit în toate domeniile ei, cel din viața spirituală fiind mai special deoarece îl deosebește de ceilalți membri, îi aparține doar lui, nu poate fi înlocuit, nu imită pe adulți ca în cazul muncii, puritatea sa îl consacră. Sărbătorile calendarului creștin-ortodox bogate în obiceiuri tradiționale care reînvie momente de seamă din istoria creștinismului, oferă copiilor prilejul de a le reprezenta, pentru că numai cineva curat poate să încarneze un personaj sfânt: Craii de la Răsărit, Îngerii, Mironosițele, Iisus... Doar copii pot fi vestitorii simbolici ai marilor momente: Nașterea Domnului, Învierea și tot ei sunt purtători de noroc când urează belșug, vestind Noul An. Pentru aceste evenimente aveau o costumație specială și utilizau diferite obiecte.

Sunt punctate sărbătorile de iarnă și cele de primăvară, cu obiceiuri în care copii sunt principalii actanți: fotografii cu „Crai”, o săniuță, o stea, o ramură de brad împodobită cu clopoței și un buhai, o carte veche de colinde și „Iarna pe uliță” de George Coșbuc, cu ilustrații sugestive – pentru primele; poezia vărurilor, fotografie cu „Mironosițele”, un coș cu ouă roșii, iepurași de jucărie și cărți despre ei – pentru celelalte.

Sala mică cuprinde o „**casă a păpușilor**” (Subtema 4), unde, diverse tipuri de jucării copiază, la dimensiuni miniaturale, universul adulților. Întrepătrunderea de cărți și jucării este foarte potrivită, deoarece au același scop educativ. Este prezentată desfășurat o instructivă carte pentru a învăța prin imagini și versuri „Cât e ceasul”. Alte imagini expuse sunt folosite pentru a învăța cifrele: „Dacă numeri până la zece”. De asemenea sunt expuse jocuri, jucării instructive, unele pretențioase, altele simple, confecționate din scoarță, lemn, sfoară, dop, nucă, pănuși. Este sugerat și un teatru de păpuși, spectacol atât de îndrăgit de copii cu personaje clasice: balerina, piauța, țiganca, capra și cartea sugestivă, „Buratino”. Nu sunt uitate nici exemplele negative, celebre, ale copiilor neascultători, care o sfârșesc rău pentru că se încăpățânează să nu se corecteze, celebrul „Struwwelpeter”.

Cartea cu povești (Subtema 5). Poveștile, basmele sunt mijloace de dezvoltare a imaginației, dar în egală măsură oferă modele de comportament, stimulând dezvoltarea simțului moral. Pe ultimul perete s-au expus, desfășurat, diverse **cărți ilustrate** pentru copii: „Punguța cu doi bani”, „Nunta-n codru”... De-a lungul acestuia, pe un suport, au fost grupate cărți de basme și povestiri, în jurul unor imagini de personaje consacrate, Făt-Frumos, Zâna, Zmeul, Baba Cloanță, Piticul... Pe lângă culegeri celebre românești și străine nu lipseau creații ale unor autori clasici care au înțeles marea putere educativă în plan moral și estetic a acestor genuri literare.

Expoziția s-a adresat tuturor categoriilor de public și a fost bine primită. Dacă generațiile vârstnice au avut nostalgii, recunoscându-și zestrea altor vremi, cei tineri n-au rămas insensibili redescoperind farmecul jucăriilor clasice. Cei foarte mici le-au apreciat mergând până la confidențe despre propriile jucării primite de la părinți pe care le repară

„pentru că sunt mult mai frumoase”, chiar au întrebat dacă nu se pot cumpăra cele expuse. Vernisajul s-a bucurat de o reprezentare de poezii și cântece datorată grădiniței nr. 41. Educatoarele care au onorat invitația și-au exprimat dorința acestei performanțe, cei mici s-au simțit în largul lor în sala expoziției, încântați să participe și ei la eveniment. Orele de pedagogie muzeală din toată această perioadă au avut un plus de farmec, completate cu vizitarea expoziției. Și pentru vizitatori și pentru realizatori s-a dovedit o experiență deosebită, reușită.

CONSILIUL JUDEȚEAN SIBIU

COMPLEXUL NAȚIONAL MUZEAL "ASTRA"

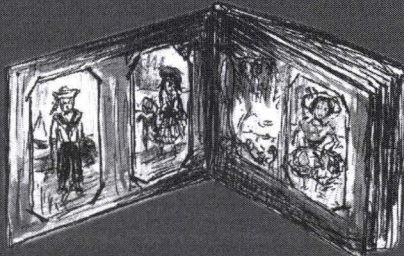

CENTRUL DE INFORMARE ȘI DOCUMENTARE ÎN ETNOLOGIE
"CORNEL IRIMIE"

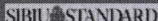

*O carte de povești,
o jucărie,
albumul cu fotografii:*

Copilărie

Vernisajul va avea loc
vineri, 29 mai 2009, orele 13⁰⁰,
Piața Mică nr. 11
29 mai - 28 iunie 2009

Parteneri media:

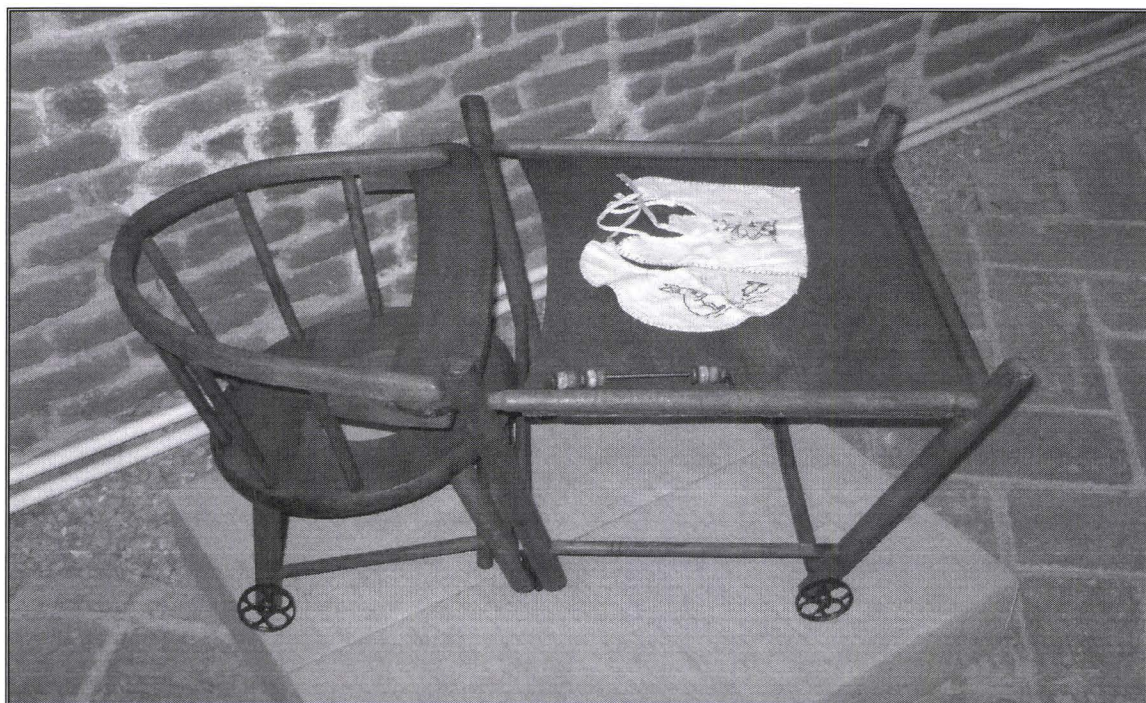

Afișul / Poster

Aspect din expoziție / An aspect from the exhibition

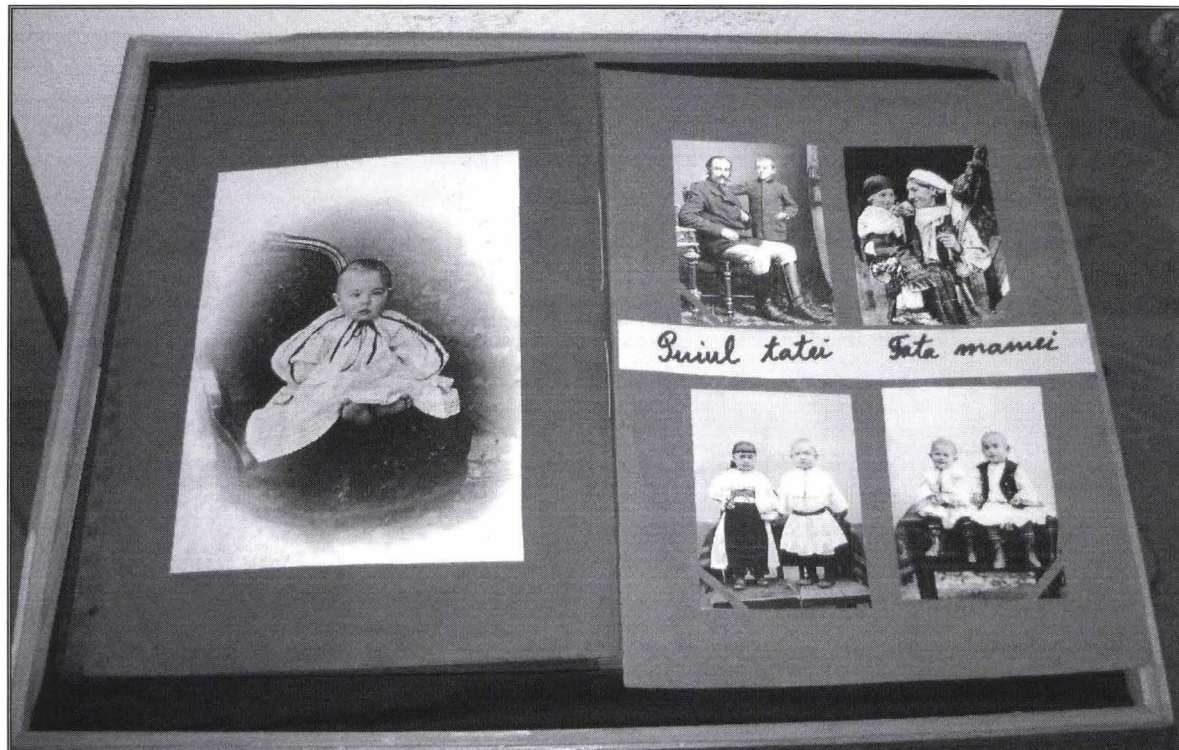
Scăunel cu măsuță pentru copilaș / A piece of furniture for baby

Jucării / Toys

Jucării / Toys

Album cu fotografii / A photo album

Copii recitând la vernisaj / Children performing at the varnishing day

EXPOZIȚIA CERAMICA DIN TRANSILVANIA. SECOLELE XVII-XXI

The exhibition Ceramics from Transylvania. The 17th-21st Centuries follows the evolution of the typology and of the ornaments of the Saxon ceramics from Transylvania, the part of the pottery guild in the emergence and development of the ceramics centres, as well as the influences of the inhabiting populations on this craft. The exhibition, unique through the unveiling of the production secret and of the evolution of the ornaments over time, equally aims at presenting the ceramics not only as art objects, but also as useful objects, that decorate the contemporary interior, suggesting the opportunity of a comparative study referring to the typology and specificity of the ceramics within the entire European space.

The exhibition gives a broad and generous perspective on the multiculturalism of the Transylvanian space, of the communion, cohabitation, and cooperation relationships for centuries between Romanians, Saxons, Hungarians, and Szeklers.

Ideea organizării în anul 2010 a unei expoziții de ceramică transilvăneană are două motivații principale. Pe de-o parte, Sibiul este un vechi centru cultural săsesc, aflat în inima uneia dintre cele trei zone de colonizare, iar pe de altă parte, în patrimoniul Complexului Național Muzeal ASTRA sunt reunite colecțiile de etnografie și artă populară, nucleul principal aparținând primului muzeu săsesc (*Museums des Siebenbürgischen Karpatenvereins*), completat apoi, timp de un secol prin numeroase achiziții și donații.

Expoziția *Ceramica din Transilvania. Secolele XVII-XXI*, urmărește evoluția tipologică și ornamentica ceramicii săsești din Transilvania, rolul breslei olarilor în apariția și dezvoltarea centrelor de ceramică, precum și influențele populațiilor conlocuitoare asupra acestui meșteșug.

Expoziția, unică prin dezvăluirea secretului de producție și a evoluției ornamentelor de-a lungul timpului, urmărește, deopotrivă, prezentarea ceramicii, nu doar ca obiecte de artă, ci și ca obiecte uzuale, de ambientare a interiorului contemporan, sugerând oportunitatea unui studiu comparativ referitor la tipologia și specificitatea ceramicii în întreg spațiul european.

Arta populară a sașilor este rezultatul unui îndelung proces la realizarea căruia a contribuit pe lângă talentul și imaginația creatorului un număr imens de factori de ordin etnic, social și economic. Ceramica, ca de altfel și celelalte meșteșuguri, sunt domenii de afirmare ale sferei artisanale având o funcție importantă de vehiculare a valorilor artistice de la ansamblul compozițional la motiv și stilizarea acestuia. Pe cănile, căncelele, castroanele și farfuriile transilvănene se pot observa lalele, garoafe, floarea-soarelui, mere de granat, flori și fructe, precum și alte compoziții florale, reprezentate într-o formă variată de modele. Dar, doar pe puține vase găsim un singur motiv sau un singur simbol: de cele mai multe ori întâlnim reprezentări pline de simboluri care se întrepătrund, și care duc la o mare varietate de compoziții.

Structura spațiului expozițional din Casa Artelor și mobilierul expozițional oferă posibilitatea prezentării materialului ordonat cronologic, pe criterii tehnologice și etnice. Grafica oferă posibilitatea observării progreselor tipologice, tehnice și culturale și completează imaginea meșteșugului olăritului, sugerând modul de viață cotidian în care cahlele și vasele de ceramică ocupau un loc distinct prin plastica lor decorativă.

Expoziția redă o perspectivă amplă și generoasă asupra multiculturalității spațiului transilvănean, a relațiilor de comuniune, coabitare și conlucrare, de secole, între români, sași, maghiari și secui.

Ceramica decorativă transilvană a trezit interesul specialiștilor, colecționarilor și pasionaților de artă, în special datorită frumuseții și originalității ei, fiind un subiect central, disputat frecvent, în cadrul simpozioanelor internaționale. Cercetările întreprinse în ultimele decenii de către etnologii și arheologii din muzeele transilvane, au evidențiat influențele Orientului Apropiat, ale Bizanțului, precum și a curenților Occidentale, subliniind evoluția autohtonă, specifică etniilor conlocuitoare.

Grație splendorii sale, ceramica decorativă transilvană este întâlnită în întreaga Europă. Din acest motiv intenția noastră a fost de a valorifica expozițional nu doar colecția Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” din cadrul Complexului Național Muzeal ASTRA, care cuprinde cea mai completă și valoroasă colecție de ceramică (4.002 de piese), alcătuită din donații și achiziții făcute de: Ulbrich Jozsef, Karl Erwin Ulbrich, Mathias Speck, Johann Miess, Martin Reschner, Franz Zimmerman, Friedrich Teutsch, Julius Bielz, Misch Orend, Wilhelm Richter, Hedwiga Rușdea, Carl Engber, ci și piese reprezentative care aparțin muzeelor din țară și colecțiilor private.

Cu toate că identificarea diferitelor centre de ceramică nu este finalizată, în cercetările noastre ne folosim de unele denumiri convenționale pentru sistematizarea acestui patrimoniu. Publicarea imensului tezaur existent poate contribui la elucidarea acestei probleme. Scopul unei prezentări detaliate a muncii de cercetare, cum a fost cea de la Sibiu, este acela de a invita muzeele regionale din țară la studii asemănătoare legate de dezvoltarea economică și socială a spațiului reprezentat.

Pentru elaboarea acestei expoziții s-a colaborat la nivel științific cu o serie de muzee și instituții de cultură din țară și străinătate, fiecare contribuind cu piese valoroase pentru completarea colecției Muzeului ASTRA, în expoziție fiind etalate 350 de piese.

Documentarea științifică s-a realizat în Arhivele de Stat Sibiu, Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, a Centrului Cultural „Friedrich Teutsch”, a Bibliotecii Batthyaneum din Alba Iulia și în biblioteci din Germania (München), pentru identificarea materialelor necesare realizării expoziției. Documentarea ne-a permis identificarea unor materiale inedite care au fost prezentate în expoziție.

Cercetarea științifică s-a realizat pe parcursul a doi ani, în colecția de ceramică a Muzeului de Etnografie Săsească „Emil Sigerus”, în muzeele din țară și din străinătate, în vederea identificării de noi piese, care au fost fotografiate, pentru completarea și finalizarea tematicii expoziției

Analizând evoluția ceramicii, Transilvania reprezintă un creuzet al tradițiilor autohtone cu influențe recunoscute din Sud (Peninsula Balcanică și zona Italiei), din Vest (Europa Centrală și de Vest) și din Est (Asia de Sud și Orientul Apropiat), care pe parcursul mai multor secole a produs o ceramică variată, păstrată până în zilele noastre.

Din punct de vedere cultural-istoric primele încercări de clasificare a ceramicii transilvănene datează din secolele XIX și XX. Chiar dacă nu au fost realizate pe criterii științifice riguroase, acestea au condus la o restructurare a cunoștințelor existente, permițând vizualizarea și completarea lacunelor, formularea de noi întrebări și limitarea terenului de cercetare. Ele ofereau fundamentul comunicării între colecționari și specialiști pentru stabilirea principiilor de interpretare și valorificare științifică. Având clarificate instrumentele de analiză s-a putut realiza metodologia elaborării unor lucrări comparative, ce au deschis drumul generalizării unor ipoteze de lucru.

Primii specialiști din domeniul ceramicii populare transilvănene care au realizat o clasificare, în analogie cu structura etnică a populației și ținând cont de criteriile istorice și culturale au fost: Petrik Lajos, János Pap, Dezső Malonyay, Julius Teutsch, Emil Sigerus, Viktor Roth, Iuliu Moisil, Misch Orend, Mac Constantinescu, Mauritius von Kimakowicz, Barbu Slătineanu, Julius Bielz etc. Astfel, ei au identificat ceramica românească, ceramica săsească și ceramica maghiară.

Valoarea studiilor elaborate la acest nivel nu poate și nici nu trebuie minimalizată sau ignorată, dar se impune o analiză critică asupra concluziilor enunțate, pornind de la structurarea informației, metodele de cercetare și interpretare și chiar tematica unor articole.

Încadrarea etnică presupune o investigație profundă, socio-culturală a unui grup de populație studiind tehnica, formele și stilul de ornamentare, precum și importanța funcțională a ceramicii în cauză. În Transilvania, în anumite subzone etnografice, s-a constatat existența unor centre ceramice care au fost numite ținându-se cont de caracterul etnic al olarilor: Hațeg și Bihor - *ceramica românească*, Rupea și împrejurimile acesteia - *ceramica săsească*, zona Secuimii - *ceramica maghiară*. Între aceste „centre compacte” s-au indentificat, însă, „centre intermediare” care prezintă influențe, identificabile în spațiile de origine.

La nivelul cunoștințelor, teoretice și practice, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, specialiștii au stabilit apartenența etnică a ceramicii după naționalitatea producătorului. Ei au considerat că, ceramica maghiară este cea produsă de către olarii maghiari, iar cea săsească de către olarii sași. Este o viziune care și astăzi se mai aplică. Acest principiu de clasificare a fost valabil pentru perioada în care olăritul se practica în gospodăriile țăranilor pentru nevoile proprii. Dar, el nu mai poate fi admis pentru olăritul considerat deja meșteșug specializat, care își adaptează producția după legea cererii și ofertei.

De exemplu, olarii români din Tohan, județul Brașov nu au produs numai ceramică tradițională (de uz casnic și/sau decorativă) pentru populația românească, ci au fost interesați să își adapteze producția după cererile târgului din Brașov, unde cumpărători erau, în mare majoritate, sașii. De asemenea, olarii sași, austrieci și secui din Cârțișoara, județul Sibiu, au produs în exclusivitate ceramică de uz pentru populația românească din împrejurimi, preluând și formele tradiționale ale acestora. Un caz special îl reprezintă atelierele mai mari de la Rupea, județul Brașov, Corund, județul Harghita, Turda, județul Cluj, Odorheiu Secuiesc, județul Covasna etc. care își vindeau ceramica prin intermediul unor comercianți, trebuind să satisfacă cerințelor tuturor naționalităților.

Trebuie menționat faptul că în centrele importante de ceramică, cum ar fi cele de la Turda, Ocna Sibiului, județul Sibiu, Dej, județul Cluj, Bistrița, județul Bistrița-Năsăud, au lucrat, împreună, olari români și maghiari, respectiv români și sași, încă din secolul al XIX-lea. La Turda, de exemplu, au existat ateliere unde olarii români, maghiari și sași au realizat același gen de producție, de multe ori manufacturieră, fiind riscant să se clasifice ceramica după naționalitate. Deoarece producătorul a avut posibilități reduse de a impune o viziune proprie, tradițională, a trebuit să se orienteze după cerințele cumpărătorului. În special vasele de uz casnic au caracteristici care se regăsesc de-a lungul secolelor de la o zonă etnografică la alta, indiferent de naționalitate.

Ceramica nu o concepe numai olarul, ci în mare măsură și „consumatorul”, iar dorințele lui trebuie respectate în realizarea producției. Este adevărat că fiecare obiect prezintă particularități stilistice, specifice olarului, care însă nu sunt expresia apartenenței etnice, ci a talentului și pregătirii sale.

Un alt criteriu de clasificare a ceramicii, tot în aceeași perioadă istorică, a fost acela al localizării teritoriale a centrelor de producție. Este menționată, astfel, ceramica de la Tohan, Nou Român, județul Sibiu, Făgăraș, județul Brașov, Saschiz, județul Mureș,

Drăușeni, județul Brașov, Chirpăr, județul Sibiu, Nemșa, județul Sibiu, Turda, Brașov, Bistrița sau din alte localități, întotdeauna având la dispoziție o delimitare teritorială.

Această sistematizare permite folosirea unui „vocabular” comun, ce înlesnește înțelegere și comunicare între „cunoscători”, dar este lipsită de baza științifică. Este adevărat că s-au formulat câteva ipoteze, dar pentru susținerea lor lipsesc dovezile. Pentru o astfel de repertoriere științifică ar trebui coroborate rezultatele mai multor surse documentare: arheologice - inițierea unor săpături sistematice în locurile unde se presupune existența unor cuptoare de ardere și descoperirea unor cioburi de ceramică produsă în atelierul respectiv; paleografice - identificarea unor inscripții clare pe ceramica acelui centru; etnologice – studierea relatărilor (amintiri, jurnale, note contabile etc.) unor martori din vremea respectivă, care au trăit în centrele de ceramică studiate.

Astăzi, dacă aplicăm aceste criterii pentru precizarea centrelor de ceramică putem concluziona că doar 2% din patrimoniul ceramicii transilvănene își are o bază de identificare științifică.

Cât de nesigură este identificarea folosită actualmente, rezultă și din următoarele exemple. Piese considerate *ceramică de Nemșa*, deși uneori sunt datate, documentele istorice au dovedit că în anii respectivi nu au existat olari la Nemșa. *Ceramica cu „brâie” aplicate*, dispuse orizontal, este considerată ca fiind produsă în următoarele localități: la Jimbor, județul Brașov - Viktor Roth, la Nocrich - Julis Teutsch, la Chirpăr - Misch Orend sau la Sibiu - Julius Bielz. De asemenea, Julius Bielz susține producerea *ceramicii albastre de cobalt* la Saschiz, iar Barbu Slătineanu la Agnita, însă nici unul dintre ei nu pot prezenta dovezi certe pentru afirmațiile lor.

Abundența unor produse de ceramică într-o anumită zonă se poate dovedi, însă mărturiile pentru a nominaliza centrul de producție sunt incerte. Chiar și convingerea că unul dintre aceste tipuri de ceramică s-a produs într-un atelier anume permite posibilitatea, ca în același timp, să nu fi fost produsă într-un alt centru sau copiată în altă parte.

Ipoteza că „dreptul de breaslă” al olarilor ar conține și un monopol asupra unei anumite forme sau a unor motive decorative nu s-a dovedit până în prezent.

Pentru examenul de maestru, calfa trebuia să stăpânească tehnologia de producere a ceramicii - pregătirea argilei, modelarea vaselor și prima ardere în cuptor. Celelalte tehnici de pregătire a suprafeței vasului pentru ornamentare și ardere cu smalturi nu erau solicitate la examenul de maestru, dar trebuiau dobândite ulterior în funcție de talentul și interesul maestrului.

Regulamentele breslelor din anii 1376, 1539 și 1776 prevăd în mod special că atât procurarea materiilor prime, cât și producția și desfacerea mărfurilor „sunt libere”, deci nu sunt îngrădite prin anumite articole.

Studiind tehnica de realizare și valoarea stilistică a unor piese s-a ajuns la concluzia că la realizarea unui anumit tip de ceramică au contribuit mai multe centre din Transilvania. Este cazul *ceramicii albastre de cobalt* de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, unde putem observa variante cu deosebiri tehnice esențiale.

O clasificare exactă a ceramicii din Transilvania se va putea realiza doar după analiza rezultatelor obținute printr-o campanie de săpături sistematice ale tuturor centrelor cunoscute. Pentru a oferi cititorului, avizat sau neavizat, varietatea produselor ceramice transilvănene, în expoziție suntem obligați să folosim clasificarea stabilită prin prezumție.

Cererea mare de vase de uz casnic a determinat reapariția meșteșugului olăritului, fie prin modelare manuală, fie pe roata olarului. Selecționarea celui mai potrivit lut, modelarea unui număr mai mare de vase și arderea lor presupunea o perfecționare continuă. În Evul Mediu, chiar și în perioadele de criză, când țăranul era obligat să se ocupe de toate cele necesare traiului - îmbrăcăminte, uneltele – s-au cumpărat vase de ceramică de la olari. Recipientele pentru păstrarea lichidelor sau a alimentelor erau lucrate din lemn, dar cele pentru fierberea alimentelor trebuiau confecționate fie din metal, fie din ceramică, cele din urmă fiind preferate, datorită prețului mai avantajos.

În secolul al XI-lea, pe lângă populația autohtonă românească au fost colonizați în Transilvania ungurii, iar în secolul al XII-lea secuii și sașii. Între coloniștii sași se presupune că erau și olari, deoarece pe meleagurile de unde au venit a existat demult o împărțire a meșteșugurilor pe specialități. Starea lor socială din centrul și vestul Europei era în acea perioadă relativ precară, un motiv în plus pentru a-și părăsi teritoriul. În perioada colonizării, olarilor li s-au repartizat teren agricol, fiind în primul rând agricultori și apoi olari.

După năvălirea mongolilor (1241-1242) în zonele cوتropite, s-au așezat noi coloniști din Occident care au adus cu ei obiceiul organizării meșteșugarilor în bresle, un aspect hotărâtor pentru Transilvania. La începutul secolului al XIV-lea *Regulamentele breslelor* au existat prin înțelegeri verbale, uneori și scrise, care s-au restrâns pe o arie mai mică din Transilvania. *Regulamentul breslelor săsești din anul 1376* menționează meșteșugul olăritului în Sibiu, Sighișoara, Orăștie, Sebeș, Alba și consemnează faptul că multe prevederi anterioare breslelor au fost menținute și consolidate, iar altele care nu s-au dezvoltat au fost eliminate. Prin acestea s-a înlesnit primirea meșterilor în breaslă, în orașe, iar olarii veniți din alte părți nu au mai fost obligați să-și aducă dovezi scrise despre cinstea lor, iar dacă meșteșugarii veneau de la țară la oraș plăteau doar jumătate din prețul cumpărării breslei „Kauf der Zunft”¹.

Având în vedere că oferta în secolul al XIV-lea era mult mai mică decât cererea nu s-au ivit probleme în legătură cu creșterea propriu-zisă a atelierelor. Atât producția cât și comercializarea a fost liberă și fiecare maestru avea dreptul să-și angajeze ucenici și calfe după plac. Se punea preț pe specializare, perfecționare, iar un maestru nu avea voie să exercite mai multe meșteșuguri fiind amendat cu suma de 20 mărci de Argint².

La începutul secolului al XVI-lea, *Regulamentele olarilor* au fost adaptate noilor condiții politice și sociale. Sibiul a devenit, între timp, centrul politic, social și economic al sașilor, sediu al „Universității Săsești” și centrul tuturor breslelor³.

În anul 1539, după un studiu aprofundat, Universitatea Săsească a stabilit un nou regulament, care pe lângă unele prevederi păstrate din secolul al XIV-lea, specifica condiții noi referitoare, în special, la normele de lucru, pregătirea calfelor, precum și ocrotirea familiei maestrului în caz de deces. Noul regulament nu îngreădea cantitatea mărfurilor vândute, dar îl obliga pe maestru să angajeze doar un singur ucenic, pentru a evita concurența⁴.

¹ Prețul cumpărării breslei pentru olarii din oraș era 2 guldeni, 2 funt, ceară, 2 găleți de vin, 1 masă și 1 lumânare. Aceste datorii se puteau plăti și în rate, dacă era datornic nu era un motiv temeinic pentru neprimirea în breaslă și nu avea voie să i se confişte anumite bunuri din procesul producției pentru plata datoriei, acest lucru favorizând meșterii, în general.

² Olăritul a avut o stare socială inferioară celorlalte meșteșuguri, stare dovedită și de faptul că olarii plăteau, în bani, doar 2 guldeni pentru cumpărarea breslei, în raport cu măcelarii care plăteau 10 guldeni, cojocarii 8 guldeni, brutarii, cizmarii și fierarii 6 guldeni.

³ În anul 1530 este atestată prima ședință a *Uniunii olarilor* la Bistrița unde s-a hotărât ca următoarea ședință să aibă loc la Sibiu, în Ziua lui Paulus, sub conducerea lui Clement și Czwes. Aici s-au prezentat toate breslele săsești și au fost stabilite noi condiții pentru calfe. Au participat staroștii breslelor din Sibiu, Brașov, Sighișoara, Sebeș și Alba.

⁴ La primirea în breaslă, calfa era obligată să susțină un examen în care trebuia să producă o oală mare de patru găleți (40 litri), din două bucăți de lut. Durata uceniciei era de patru ani cu excepția fiilor de maiștri care făceau doi ani, iar pentru calfe s-au elaborat norme zilnice de lucru. „Nici o calfă să nu fie plătită după bucată, nici după suta de bucăți, ci să fie plătită după o săptămână de lucru și într-o săptămână să câștige 16 denari. Cei care s-au perfecționat și lucrează bine și într-o zi de vară reușesc să producă 50 de cahle să facă către seară și un horn pentru sobele respective. Pentru intrarea în breaslă se cere acum 7 guldeni, din care 1 gulden pentru masă. S-a introdus o plată și pentru ucenic, care la angajare plătea 4 guldeni, 2 funt ceară și obligația de a-l invita pe maestru la o masă unde se servește și vinul”. Dacă maestrul se îmbolnăvea, breasla îi asigura muncitori calificați. În cazul decesului maestrului, văduva avea voie să lucreze cu acești muncitori puși la dispoziție de către breaslă încă o jumătate de an. Fiul unui maestru decedat beneficia de așa-numita „dreptate de breaslă” plătiind doar 1 funt ceară.

Tot în Regulamentul din anul 1539 se menționează un articol important care se referă la obligativitatea breslei. Dacă maistrul are o situație financiară bună și totuși nu se înscrie în breaslă trebuia să i se interzică practicarea meșteșugului. În satele unde până în anul 1539 nu au existat bresle meșteșugul a fost practicat de către „Rieplern” și „Stören”¹. În secolul al XVI-lea breslele olarilor au declarat război concurenței nedorite, care a durat până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când breslele s-au desființat, cu câștigul de cauză al olarilor neorganizati în bresle.

Obligativitatea de a lucra într-o breaslă, precum și noile cerințe referitoare la calfe, au dus la necesitatea îmbunătățirii articolelor din Regulamentul breslei olarilor, prin introducerea unor articole noi. Astfel apar *Regulamentele olarilor din anii 1670 și 1776*, obligatorii pentru toate breslele olarilor din Transilvania și recunoscute de către Universitatea Națiunii Săsești.

După exemplul breslelor săsești s-au organizat și maghiarii în „ghilde”. Președintele breslei (germ. *altmeister*; magh. *atyamester*) a fost ajutat la Ocna Sibiului de către cel care verifica calitatea produselor (magh. *latomester*), precum și de secretarul pentru rezolvarea problemelor administrative. Regulamentul breslei olarilor, atât la maghiari cât și la sași, prevedea obligațiile și drepturile membrilor și reglementa relațiile dintre meșteri, calfe și ucenici.

Regulamentele breslelor din secolele XIV-XIX oferă date concludente privind evoluția economică și socială în Transilvania. În fiecare epocă condițiile social-politice au determinat evoluția meșteșugului: astfel, în secolul al XIV-lea primirea în breaslă prevedea doar o contribuție financiară, în secolul al XVI-lea, într-o perioadă de tensiune religioasă, trebuia afirmată credința în Dumnezeu, în secolul al XVIII-lea, veac frământat de contradicții sociale, meșterul trebuia să fie liber, nu înrob, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea i se cerea meșterului doar un atelier și inițiativă.

În secolele XV-XVI meșteșugarii români au fost opriți în evoluția lor datorită materiei prime și piețelor de desfacere, mare parte dintre acestea fiind sub monopolul comunității săsești. Erau greutăți și în procurarea coloranților pentru decorarea vaselor, fapt ce a dus la obligarea olarilor români de a produce, în special ceramică nesmălțuită, determinându-i astfel să-și păstreze formele arhaice.

O serie de documente ale Magistratului și ale breslei confirmă existența olarilor nebreslași români, maghiari și sași. Împotriva acestora s-au luat o serie de măsuri. Astfel, în Țara Bârsei sunt atestați în anul 1564 „olari valahi” din Zărnești, Tohan și Râșnov, cărora li s-a interzis practicarea meșteșugului. Această opreliște nu a avut efectul dorit deoarece Magistratul orașului nu dispunea de organe de control, meșteșugul olăritului practicându-se în continuare în aceste sate². Magistratul a fost obligat să facă și concesii. Este cazul unui olar din Tohan, Micul Bucur, căruia i s-a acordat în anul 1619 „drept cutumiar” pe viață, cu condiția ca lunar să aducă un car plin de vase în piața din Brașov. Olarilor români din Porumbacu, lângă Făgăraș, li se aprobă, în anul 1629, dreptul să își procure caolin din Noiștat.

În Porumbacu de Sus, Cârțișoara, Nou Român și în alte localități românești din împrejurimile Făgărașului s-a practicat olăritul. La începutul secolului al XIX-lea au fost aduși specialiști din Austria, pentru producerea sticlei la Cârțișoara, care și-au montat și cuptoare pentru ceramică, preluând formele tradiționale existente sau cerute de către populație. Același lucru s-a întâmplat și la Nou Român, unde un boier și-a adus la conac secui, care au asigurat ceramica pentru zona Văii Oltului, între Tâlmăciu și Făgăraș.

Pentru zonele cu grăniceri români prevederile Regulamentelor breslei nu au avut influență majoră. Din această cauză și acolo au fost create centre puternice de olărit, care

¹ „Rieplern”, „Pfuscher” sau „Hudlern” sunt denumirile celor ce nu au învățat meșteșugul conform cerinței breslei - „rippeln”, înseamnă o ridicare vâlurită a vasului pe roată, considerată a fi neprofesională, lipsită de îndemânare. „Störer” sunt numiți olarii pricepuți care lucrează în afara breslei.

² În anul 1859 la Tohan au fost atestați 51 de olari.

și-au desfășurat mărfurile nu numai în zonele limitrofe, în unele cazuri chiar pe granițele Transilvaniei, cum a fost de exemplu centrul din Bârgău, județul Maramureș, foarte activ în secolele XVIII-XIX.

În anul 1777, olarii români din Hațeg s-au organizat în „Societatea Olarilor în Hatiegu”, al căror Regulament, din păcate, s-a pierdut, dar s-au păstrat la Muzeul Național Brukenthal din Sibiu, steagurile de breaslă.

În partea superioară a Mureșului, la Toplița, sau în partea de mijloc a Oltului, între Tâlmăciu și Făgăraș, cât și în Munții Lăpușului, Bihor sau în Regiunea Hațegului, în Țara Bârsei, Țara Sebeșului sau la Bârgău, ceramica de uz casnic își găsea cumpărători maghiari și sași datorită faptului că era accesibilă ca preț și de o calitate bună. La Baia Mare, Cluj, Turda, Făgăraș, precum și în alte orașe din Transilvania, la producerea ceramicii au participat, alături de maghiari și sași, mulți olari români.

Conviețuirea românilor cu sașii, maghiarii și secuii, în secolele XVII-XIX a avut urmări pozitive, deoarece olarii români au preluat, în special din centrele săsești, nu doar tehnica producerii smălțului, ci și forme și motive decorative fitomorfe, florale, avimorfe, antropomorfe cu conținut mitico-simbolic. Din secolele XVI - XVII s-au păstrat o serie de cahle de sobă a căror inscripție chirilică ne dovedește faptul că au fost produse de către olari români. De exemplu, în Colecția Slătineanu există o cahlă dreptunghiulară, nesmălțuită, care redă un pelican cu pieptul sfâșiat din care își hrănește cei trei cu pui. Această cahlă este datată 1581 și redă un nume scris cu caractere chirilice „Oprea”, nume care poate fi al artistului care a confecționat tiparul de lemn, al olarului sau al comanditarului.

Ceramica smălțuită cu angobă albă și ornamente albastre, din Tohan și Făgăraș, produsă de către olarii români primește vădite influențe săsești în formă și decor, păstrând uneori și specificul decorului românesc.

Cu toate că secolul al XVIII-lea a reprezentat perioada de înflorire a ceramicii, olarii din Transilvania, în plan economic au avut multe greutăți. Dacă în alte țări se dezvoltă industria, în Transilvania se resimțea o stagnare sau chiar un regres, în special în desfacerea pe piață a mărfurilor, fapt ce a influențat olăritul și a dus la sărăcirea meșteșugarilor. Au existat mai multe cauze care au dus la această instabilitate: interzicerea exportului în străinătate, concurența internă, războiul între Austria și Turcia, ciuma dintre anii 1738-1755. Toate acestea au frânat perfecționarea meșteșugului, au contribuit la indisciplină în interiorul breslelor și au dus la imposibilitatea breslelor săsești de a face concurență altor bresle.

Secolul al XIX-lea reprezintă pentru meșteșugul olăritului în Transilvania o perioadă de decădere, acesta fiind înlocuit cu piese lucrate din sticlă, metal și porțelan. Posibilitățile de câștig ale calfelor s-au redus considerabil. Venitul lor săptămânal se deosebea de la o localitate la alta, dar era peste tot sub nivelul celorlalte meșteșuguri. Analizând venitul săptămânal al unei calfe s-a constatat că din 39 de meșteșuguri diferite, cel al olarilor se situa pe locul 30.

Ideile democratice din anul 1848 și prevederile Asociațiilor de comerț și meșteșug din anul 1852, au anulat Regulamentele olarilor breslași, astfel încât desființarea breslelor prin *Legea meșteșugului* din anul 1872 a fost doar o formalitate. Oamenii au renunțat la sistemul breslelor fără mare întristare, cu toate că ele au avut un rol hotărâtor în dezvoltarea meșteșugurilor de-a lungul secolelor, dar începând din secolul al XVIII-lea au împiedicat o evoluție economică liberă.

Numai în zona de influență a nobililor, exemplul Batizului, Regulamentele breslelor nu au avut influență, reușindu-se ca între anii 1805-1865 să se înființeze și să funcționeze o manufactură de ceramică fină, o adevărată fabrică, al cărui renume și mărfuri au trecut granițele Transilvaniei. Specialiștii chemați la Batiz au reușit să formeze din rândul populației iobage, muncitori cu o înaltă calificare. Ceramica fină de Batiz a eliminat

ceramica simplă, reprezentând până la apariția porțelanului, în toate casele înstărite, un obiect dorit, cu o valoare deosebită.

Desigur, meșteșugul olăritului nu s-a stins după desființarea breslelor și apariția ceramicii fine, o serie de expoziții de artă meșteșugărească organizate în Transilvania, mărturisesc acest fapt. Olarii existenți au folosit dreptul la meșteșug, iar în baza *Legii meșteșugului* din anul 1872 s-au organizat în Uniuni, Asociații sau produceau pe cont propriu într-un atelier gospodăresc. Însă, situația socială inferioară a olarilor a avut drept consecință trecerea multora dintre ei la alte meșteșuguri sau plecarea lor în industrie.

Atelier după atelier se desființa, vremurile noi nu au putut satisface cerințele meșteșugului olăritului, acesta nedând șanse de supraviețuire.

Abia în secolele XX-XXI, când valorile artistice și tehnice ale ceramicii au fost conștientizate, această ramură a artei populare reînvie. În deceniile trecute n-a lipsit încercarea de a revitaliza unele centre vechi, rezultatele însă, acolo unde s-a reușit, vor fi recunoscute abia de către generațiile care vor urma.

*Aspecte din expoziție
Details from the exhibition*

*Aspecte din expoziție
Details from the exhibition*

Aspecte din expoziție
Details from the exhibition

Interior specific săsesc
Saxon Interior

EXPOZIȚII TEMPORARE ALE MUZEULUI DE ETNOGRAFIE ȘI ARTĂ POPULARĂ SĂSEASCĂ „EMIL SIGERUS” DIN ANUL 2011

Eine der vielfältigen Aufgaben eines Museums ist es Vergangenes lebendig zu erhalten und es immer wieder neu einer Öffentlichkeit zugänglich zu machen. Diese Herausforderung hat sich auch das Emil - Sigerus Museum für Sächsische Volkskunde in diesem Jahr gestellt in drei ganz unterschiedlichen Ausstellungen. Anlass der ersten Ausstellung war das Ereignis 100 Jahre Urzelnparade. Unsere Aufgabe bestand darin, einen Brauch der viele Jahre lang im Bewußtsein der Menschen zu ihrer Stadt gehörte, einmal zu beleuchten und zum anderen ihn in seiner traditionellen Form wieder lebendig zu machen. Dies konnten wir durch die ganz unterschiedlichen Gegenstände in der Ausstellung eindrücklich zeigen.

In der zweiten Ausstellung haben wir uns bewusst für den Trachtenschmuck entschieden. Wer sich die fein gearbeiteten Schmuckstücke wie Heftel, Bockelnadeln oder Spangengürtel angeschaut hat, der verstand den Titel der Ausstellung: Sächsischer Trachtenschmuck ... einfach schön. So haben wir dem Publikum die Schönheit der Tracht präsentiert in einer Zeit, in der die Menschen innerhalb ihrer Vorschriften versucht haben sich eine persönliche Note zu geben und sich voneinander zu unterscheiden.

Neben dem Schmuck der einzelnen spielte im Leben der Sachsen auch wie überall, der persönlich gestaltete Wohnraum eine Rolle. Hier konnte man in der Ausstattung des Hauses jedem Besucher zeigen, wer man war, was man sich leisten konnte. Sicherlich gab es Grundformen von Möbeln, die in jedem Haus zu finden waren. Aber jeder hatte die Möglichkeit die Möbel individuell gestalten zu lassen. So war auch der Titel der Ausstellung: Alte bemalte Bauernmöbel. Kunst und Handwerk zu verstehen. Die individuelle Bemalung, die Vorlieben und Wünsche des Besitzers und das Können der Handwerker machte aus normalen Möbeln individuelle Schmuckstücke. Das galt für Truhen ebenso wie für Tische. So ist es uns gelungen, den Besuchern einen Einblick zu geben in die Atmosphäre einer Wohnung, die mit solchen Möbeln ausgestattet war.

Mit dieser kurzen Zusammenfassung über unsere Öffentlichkeitsarbeit haben wir einen versucht, die verborgenen Schätze unseres Museums einer breiten Öffentlichkeit zu zeigen. Wir wünschen uns, dass es uns auch in Zukunft gelingen wird durch interessante Ausstellungen Besuchern die Geschichte und das Leben der Sachsen nahe zu bringen.

Departament al Complexului Național Muzeal ASTRA, Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus” își propune prin programul expozițional să valorifice anual atât patrimoniul propriu cât și cel al altor instituții muzeale. Acesta este reprezentat atât prin colecții etnografice „vechi” alcătuite din piese donate la sfârșitul secolului al XIX-

lea și „noi” – intrate în colecțiile muzeului după anul 1990 cât și prin colaborarea cu alte muzee de profil din țară și străinătate.

Pentru satisfacerea cerințelor publicului vizitator, colectivul Muzeului „Emil Sigerus” a organizat pe parcursul anului 2011 trei expoziții cu tematici diverse.

Expoziția itinerantă *Nașterea Domului. Obiceiuri de Crăciun din Carintia - Austria*, organizată în colaborare cu Asociația de Parteneriat Sibiu – Klagenfurt, s-a deschis publicului la sfârșitul anului 2010. Prin tematica aleasă, a fost prezentat calendarul sărbătorilor de iarnă specifice populației de origine germană, pornind de la *Advent*¹ și încheindu-se cu sărbătoarea celor Trei Magi de la Răsărit din data de 6 ianuarie.

Muzeul „Emil Sigerus” a continuat, în luna februarie a anului 2011, șirul expozițional prin reconstituirea unui obicei săsesc de carnaval, de alungare a iernii, specific locuitorilor din Agnita. Expoziția *Parada Lolelor – 100 de ani* dedicată aniversării primei parade comune a breslelor agnițene din anul 1911 a fost organizată în colaborare cu Asociația „Breasla Lolelor” din Agnita, „Asociația agnițenilor din Germania” (HOG Agnetheln) și Muzeul de Istorie „Valea Hârtibaciului” din Agnita.

Perioada de derulare a expoziției a coincis, nu întâmplător, cu desfășurarea obiceiului propriu-zis, așa cum în urmă cu o sută de ani localitatea Agnita se pregătea pentru prima paradă comună la care au participat cele patru bresle ale blănarilor, cizmarilor, croitorilor și dogarilor însoțite de un alai de Lole.

Prezentarea obiceiului Lolelor din Agnita

În anul **1689** este atestată la Agnita, județul Sibiu, sărbătoarea cunoscută sub denumirea de *Mascarada breslelor (Mummenschanz der Zünfte)*, prilej cu care membrii breslelor se deghizau în diferite reprezentări asemănătoare Lolelor de astăzi, sărbătoare ce avea loc imediat după încheierea sărbătorilor de iarnă.

Personajele tradiționale din parada Lolelor amintesc de obiceiul înmânării lăzii de breaslă, *Ladenforttragen*, de la vechiul la noul maistru. Ritualul era practicat de fiecare breaslă în parte, în ultima duminică a lunii ianuarie sau în prima din februarie. Lolele aveau rolul de a proteja lăzile. Obiceiul de înmânare a lăzii de breaslă a suferit modificări și întreruperi condiționate de contextul istoric și socio-cultural.

În anul **1911**, pentru prima dată, s-au reunit într-o singură paradă cele mai importante Asociații Meșteșugărești, moștenitoare ale vechilor bresle ale cizmarilor, croitorilor, cojocarilor și dogarilor, oficial desființate. Impresionantul alai, însoțit de 200 de calfe, a fost condus de căpetenia celei mai importante bresle, cea a cizmarilor.

Parada, anunțată de un grup de copii, ce pocneau din bice, îmbrăcați în costum de Lolă, era însoțită, pe tot parcursul desfășurării procesiunii, de fanfara comunității. Lolele își apucau capetele de bici formând un „lanț” cu care înconjurau alaiul și protejau lăzile de breaslă.

Parada era condusă de **căpetenia breslei cizmarilor, Paradehauptmann**, însoțită de doi copii cu vârsta cuprinsă între 12-14 ani, simbolizând *îngerii păzitori*. Coroana confecționată din crengi de brad, *Zweg*, având în vârf un măr și un clopoțel, care suna foarte plăcut la fiecare mișcare, reprezenta simbolul breslei cizmarilor.

Breasla croitorilor era însoțită de două personaje mascate: *căluțul croitorului și Mummerl. Mummerl*, îmbrăcat în alb, ținea în mâna stângă un baston, iar în cea dreaptă un bici cu care îndemna *căluțul* la un dans, în pași de menuet.

Breasla blănarilor era simbolizată prin *coroana blănarilor*. Pe marginea coroanei erau fixate patru vulpi, fiecare cu câte un jder în gură. La rândul lor, jderii, țineau în dinți câte un ou. Coroana era învârtită de doi bărbați, dând impresia că vulpile ar fi în mișcare.

Breasla dogarilor încheia parada. Aceasta era reprezentată de doi bărbați care învârteau cu iscusință un cerc de butoi pe care erau așezate, în formă piramidală, pahare

¹ Perioada celor patru duminici dinaintea Crăciunului.

pline cu vin. Dansul cu cercul a fost introdus în cadrul breslei dogarilor din zona Sibiu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Înainte și în urma personajelor și a elementelor simbolice ale fiecărei bresle, bărbați îmbrăcați în vechiul costum orășenesc din Agnita, purtau steagurile și lăzile de breaslă.

Festivitatea se încheia prin intonarea imnului Transilvaniei, *Siebenbürgen Land des Segens* și ridicarea măștilor ca semn de recunoaștere a participanților. Organizate în grupuri, Lolele colindau din casă în casă, unde, prin pocnete și zgomotul tălăngilor, alungau spiritele rele. Pe străzi, acestea învârteau admiratorii cu biciul, iar dacă erau recunoscuți, ofereau, drept recompensă, câte o gogoasă.

Obiceiul Lolelor a fost dat uitării, după anul 1990, ca urmare a emigrării masive a populației săsești. Fiind o emblemă pentru cultura săsească și istoria locală a Agnitei, Parada Lolelor a fost inclusă în Programul „Sibiu - Capitală Culturală Europeană 2007”. În anul 2008, datorită succesului răsunător, s-a înființat Asociația „Breasla Lolelor” din Agnita care are drept scop păstrarea și promovarea acestui obicei și astăzi numără peste 140 de membri.

Sașii plecați din Agnita prezintă anual, din 1965, *Obiceiul Lolelor* în localitatea Sachsenheim din Germania, fiind organizați în **Asociația Urzelnzunft Sachsenheim**, membră a **Asociației Schwäbisch-Alemannischen Narrenzünfte**, în care se regăsesc costume asemănătoare cu cele ale Lolelor din Agnita.

La manifestarea organizată în zilele de 12 - 13 februarie 2011 s-au reunit peste 250 de Lole, cu vârste cuprinse între 3 și 75 de ani, care au însoțit personajele simbolice ale Paradei, alături de membri ai Asociației HOG Agnetheln din Germania.

Cele două expoziții pregătite de personalul de specialitate a Muzeului „Emil Sigerus” pentru perioada iernii au atras peste 2000 de vizitatori, în special elevi din cadrul școlilor sibiene.

Pentru perioada de vară, când Sibiul este gazda a mii de turiști veniți din toate colțurile lumii, s-a optat pentru organizarea a două expoziții temporare desfășurate în locații diferite. Realizatorii au dorit să evidențieze două meșteșuguri din satul tradițional săsesc: cel al înfrumusețării hainelor de sărbătoare și cel al confecționării și decorării mobilierului pictat.

Dacă expoziția *Costumul de sărbătoare. Podoabe. Eleganță și simplitate...*¹ arată priceperea femeii săsoaice în mânăuirea acului și alegerea culorilor, *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*² aduce în prim plan meșteșugul de prelucrare a lemnului ce demonstrează măiestria și pasiunea tâmplarului.

Expoziția Costumul de sărbătoare. Podoabe. Eleganță și simplitate...

În patrimoniul Muzeului de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”, podoabele constituie o colecție de o mare diversitate, reunind piese din secolele XVIII – XX achiziționate din zonele cu populație săsească. Paftale, cordoane, catarama, nasturi, broșe, ace de vălitură lucrate în argint sau alamă, ornate cu pietre semiprețioase sau sticlă colorată, completează celelate tipuri de podoabe ale costumului săsesc de sărbătoare.

Din acest punct de vedere am considerat faptul că o expoziție dedicată podoabelor săsești este binevenită pentru a cunoaște importanța și utilitatea acestora. În cadrul expoziției au fost selectate un număr de peste 150 de podoabe și piese ale costumului săsesc.

Costumul săsesc de sărbătoare se distinge prin eleganță, simplitate, rafinament și culoare. Scopul expoziției nu este de a prezenta tipologia costumului, ci a căutat să

¹ *Costumul de sărbătoare. Podoabe. Eleganță și simplitate...* expoziție deschisă în perioada 26 iulie – 20 octombrie 2011, la subsolul Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”- Piața Mică, nr. 11, Sibiu.

² *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*, expoziție deschisă în perioada 3 august – 15 octombrie 2011, la Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”, Piața Mică, nr. 21, Sibiu.

surprindă pentru prima dată, eleganța acestuia, prin purtarea podoabelor confecționate în ateliere specializate.

Portul tradițional și podoabele purtate de femeile săsoaice sunt de multă vreme parte din *zestrea culturală* adaptată la vestimentația contemporană.

Preluând și adaptând anumite elemente din vestimentația occidentală, populația săsească și-a creat, începând cu secolul al XVI-lea, propriul univers al eleganței, simplității și culorii.

Plecând de la ideea că podoabele țărănești au fost preluate din costumul orășenesc, colaborarea cu Muzeul Național Brukenthal ne-a facilitat redarea comparativă a acestora. Astfel, au fost alese piese sugestive, cum ar fi pieptarul din mătase brodată, buchetiera - un accesoriu inedit purtat la slujbele religioase -, pantofii brodați cu fir auriu, bortenul cu panglici de mătase purtate de femeile patriciene.

În trecut, bijuteriile făceau parte din categoria acelor simboluri ce permiteau recunoașterea, într-o primă fază, a statutului, apartenenței și condiției sociale a persoanelor care le purtau. De exemplu bortenul purtat de fetele confirmate până în ziua nunții, paftaua, cordonul, vălătura cu ace și panglici colorate specifice femeilor căsătorite, iar pentru cele în vârstă năframa sau căița de culoare închisă.

Podoabele pot fi clasificate în funcție de modul de purtare: pe cap (ace de vălătură, borten cu panglici), la gât (mărgele, broșe), pe piept (paftaua), la brâu (cordonul metalic), la mâini (inele, buchetiere pentru flori).

Alte criterii de clasificare sunt în funcție de vârstă: borten-ul, cilindru din catifea neagră, cu panglici colorate, purtat pe cap de fetele confirmate, vălătura de femeile căsătorite, iar căița neagră de catifea, brodată cu motive florale, de femeile mai în vârstă, de diferențe sociale (cordonul și paftaua erau purtate de fetele și femeile bogate) sau în funcție de sărbători și ceremonii specifice (cununa de mireasă).

Piesele realizate din metale prețioase erau, în general, destinate populației orășenești, iar cele din alamă, piatră de sticlă și rareori argint, erau întâlnite frecvent în zone rurale.

Cel mai vechi regulament de breaslă cunoscut este cel al aurarilor germani din Cluj, din anul 1473. Sibiul, Brașovul, Clujul, Bistrița, Sighișoara și Mediașul erau cele mai importante centre de prelucrare a metalelor nobile.

În expoziție sunt prezentate trei tipuri de paftale - un accesoriu de dimensiune impresionantă purtat de femeile săsoaice doar cu prilejul anumitor sărbători. Aceasta este cea mai veche și spectaculoasă podoabă adusă de către sași la venirea lor în Transilvania, care își păstrează forma din vechea fibulă germanică. În mediul orășenesc paftaua a fost purtată de către femeile patriciene până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fiind confecționată din aur sau din argint, împodobită cu pietre prețioase. În mediul rural paftaua a pătruns în secolul al XIX-lea, preluând modelul patrician, însă era confecționată din alamă și împodobită cu pietre semiprețioase sau sticlă colorată.

Paftaua era moștenită din generație în generație, pe filieră maternă, fiind purtată la confirmare, la căsătorie și în zilele de sărbătoare.

Cordonul metalic era confecționat dintr-o fâșie lată de catifea roșie sau neagră pe care sunt prinse galoane de aur, argint sau alamă, împodobite cu pietre prețioase sau sticlă colorată. Capetele sunt prevăzute cu cheutori, așa-numitele *Vorgeschmeide* sau *Senkel*, lucrate sau turnate în stil baroc și renascentist. Piesele realizate din metale prețioase erau destinate, în general, populației orășenești, iar cele din alamă, piatră de sticlă și rareori argint, erau des întâlnite în zonele rurale. Cordonul a fost printre primele podoabe ale costumului de sărbătoare, reprezentând simbolul femeii căsătorite, fiind o piesă care conferea femeii o ținută distinsă și elegantă.

Prezentarea segmentului expozițional de *pregătire a împodobirii* unei tinere săsoaice, este redată după reproducerea lui Robert Wellmann a acuarelei *Gătirea unei tinere săsoaice*, la sfârșitul secolului al XIX-lea, aflată în Galeriile Muzeului Brukenthal.

Îmbrobodirea (ger. *Bockelung*) este de o eleganță aparte, deosebită datorită compexității acesteia: pe cap se fixează perinița, un suport din postav în care se înfig acele cu pietre decorative, peste care se pune căița. Panglicile colorate, suprapuse deasupra frunții, se încrucișează la ceafă, iar capetele lor atârnă pe spate, până la glezne. Peste toate acestea se așează voalul și se prind acele de vălătură.

Din caietul de impresii al expoziției și ghidajele care au avut loc pe tot parcursul perioadei expoziționale, reiese că vizitatorii au trăit o incursiune în trecut, fapt ce a declanșat în memoria afectivă sentimentul de apartenență la acest grupul etnic al germanilor din Transilvania. Aceste semnificații și-au pierdut în mare parte sensul, podoabele fiind purtate de cele mai multe ori la întâlnirile și sărbătorile anuale ale sașilor.

Expoziția *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*

Patrimoniul circumscris artei mobilierului pictat a cunoscut în ultimii ani, în cadrul expozițiilor temporare organizate de Muzeul de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”, prezentări cu tematici și concepte expoziționale diferite în care s-a valorificat utilitatea și rolul mobilierului în cadrul interiorului tradițional.

Organizatorii expoziției *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare* au prezentat un nou concept expozițional prin care au reușit să transmită, nu doar frumusețea picturii de pe mobilier ci și locul unde acesta prinde primele forme. Concepută ca o incursiune în lumea lemnului, de la materie primă la artă, de la meșteșug la măiestrie artistică, expoziția deschide astfel o pagină din istoria culturii și civilizației săsești din Transilvania. Folosind unelte simple, culoare, îndemănare, materiale naturale și creativitate, tâmplarii și pictorii sași au realizat de-a lungul secolelor obiecte din lemn, durabile și de mare calitate artistică de care ca ne putem bucura noi astăzi.

Expoziția prezintă piese de mobilier din secolele XVII-XIX. Cea mai veche ladă datată aparține colecției Muzeului „Emil Sigerus”, fiind inscripționată cu anul confecționării 1644.

Colaborarea cu Muzeul Național Brukenthal, Muzeul de Istorie Casa Altemberger, Muzeul de Istorie Valea Hârțibaciului” Agnita, a facilitat prezentarea tipului de mobilier orășenesc specific secolelor XVII – XVIII.

Un loc aparte în cadrul expoziției au avut-o lăzile cu îmbinare în sistem dulgheresc, *Stollentruhe*, reprezentative pentru perioada secolele XV-XVIII. Aceste lăzi se caracterizează, din punct de vedere tehnic, prin sistemul de îmbinare, *nut și feder*, prin forma capacului, teșit pe laturile lungi, ce amintește de forma sarcofagului antic și de lungimea de aproximativ 1,60 m a lăzii și lățimea neobișnuită a picioarelor.

Motivele decorative specifice acestui tip de ladă, arhaică, sunt reprezentările antropomorfe, zoomorfe și geometrice, realizate prin tehnica încrustării și, mai târziu, a pictării.

Inițial, lăzile au fost folosite în interiorul locuinței săsești pentru păstrarea îmbrăcăminții. În timp, datorită evenimentelor istorice și evoluției tipologice a mobilierului, acestea și-au schimbat utilitatea, devenind lăzi pentru depozitarea cerealelor și alimentelor.

Reconstituirea unui atelier de tâmplărie, reprezentativ pentru sfârșitul secolului al XIX-lea, cu recuzita specifică: bancul de tâmplărie și unelte tradiționale utilizate pentru prelucrarea lemnului - rindeaua, ferăstrăul sau sfredelul și altele, a reprezentat ineditul și atracția expoziției.

Tâmplarii sași sunt menționați în documente ca făcând parte din aceeași breaslă cu dulgherii. În cadrul breslelor, o condiție ce trebuia îndeplinită de către calfă era aceea de a-și face ucenicia (stagiul de pregătire) departe de casă, timp de doi până la patru ani de zile. Calfele, ajunse în călătoriile lor până în Austria, Bavaria, Tirol sau Italia au adus din zonele străbătute noi tehnici de prelucrare care s-au adaptat stilului transilvănean.

Maiștrii tâmplari erau specializați în prelucrarea lemnului, în decorarea prin înscrustare și pictare, lucrând atât pentru mobilierul din gospodărie, cât și pentru cel din biserici și edificii publice. Pictorii, specializați în timp, adăugau culoare pentru a da un plus de valoare artistică și pentru a încânta ochiul privitorului.

O parte din tâmplari lucrau pentru mobilierul bisericesc. Astfel amintim vestita familie de artiști *Veit Johannes Stoss* care au lucrat la Sighișoara, Brașov, Biertan și Sibiu până spre mijlocul secolului al XVI-lea.

În mediul urban din Transilvania, la începutul secolului al XVII-lea, se intensifică și se diversifică producția de mobilier pictat. La Sighișoara a funcționat, din anul 1638, o Școală superioară pentru tâmplari, sculptori și pictori de mobilă. În mediul rural, la Saschiz, exista un centru de tâmplari - pictori de biserici, cel mai cunoscut meșter fiind *Lorenz Umling*.

Dacă în prima parte a expoziției vizitatorul a fost familiarizat cu uneltele și tehnicile folosite de dulgheri și tâmplari în confecționarea mobilierului, cea de-a doua parte încântă privirea prin culoare și repertoriul motivistic al pieselor rezultate din atelierele tâmplărești.

Arta mobilierului pictat a cunoscut, în secolul al XVIII-lea, o perioadă de înflorire, compozițiile ornamentale diferențiindu-se de la o regiune la alta, de la un centru la altul. Cele mai vestite ateliere au fost la Sighișoara, Rupea, Sebeș, Sibiu - Valea Hârtibaciului, Țara Bârsei și Bistrița.

Pe lângă ornamentele specifice secolului al XVII-lea, *floarea și frunza de acant, passiflora, floarea de nu-mă-uita, floarea soarelui, margareta, crinul*, în Transilvania, la jumătatea secolului al XVIII-lea, încep să fie utilizate și *laleaua, garoafa turcească, lăcrimioara*.

Alături de motivele florale, redate în buchet, se impun rozetele și spiralele folosite la decorarea chenarului pieselor de mobilier. Ornamentica se completează și cu peisaje, case, biserici sau cetăți, toate ilustrând mediul înconjurător.

Pomul vieții este elementul decorativ central al casetelor și medalioanelor pictate pe mobilierul săsesc, fiind redat sub forma unui *copac* sau a unui *buchet de flori* stilizat compus din garoafe, bujori, trandafiri, lalele, lăcrimioare și margarete. În unele variante rădăcinile *pomului vieții* cresc dintr-un vas sau dintr-o inimă.

Alte reprezentări, naturaliste, ale motivului *pomul vieții* sunt: *laleaua, trandafirul, garoafa, lăcrimioara, mărușul de granat (rodia), floarea de acant* etc.

Cererea de mobilier pictat s-a restrâns treptat la oraș, tâmplarii și pictorii continuând să lucreze doar pentru locuitorii satelor. În secolele XVIII–XIX mobilierul realizat de meșterii din așezările rurale a dobândit un pronunțat specific local, dezvoltându-se tot mai multe ateliere specializate în prelucrarea lemnului.

Mobilierul pictat s-a păstrat nealterat în casele țărănești din Transilvania până la începutul secolului al XX-lea. Procesul de industrializare și apariția *Stilului Biedermeier*, caracterizat prin utilizarea furnirului, au determinat și renunțarea la mobilierul pictat.

Demonstrațiile de tâmplărie și pictură oferite la deschiderea expoziției, de către calfele din cadrul *Asociației Casa Calfelor din Sibiu* și studenta Teodora Bălțat au transpus invitații într-o *lume a lemnului și a culorii*, trezind interesul și aprecierea pentru acest vechi meșteșug.

Bibliografie

1. BIELZ, Iulius, *Arta aurarilor sași din Transilvania*, București, 1957.
2. Idem, *Die Volkstracht der Siebenbürger Sachsen*, Staatsverlag für Kunst und Literatur, Bukarest, 1956.
3. Idem, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, Sibiu, f.a.
4. CAPESIUS, Roswith, *Siebenbürgisch-sächsische Schreinermalerei*, Editura Kriterion, Bukarest, 1983.
5. Idem, *Das siebenbürgisch-sächsische Bauernhaus*, Editura București, 1977.
6. CIOCAN, Janeta, *Podoaba în portul popular din nordul României*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2009.
7. FABRITIUS, Horst, *Wer bist du? Die Urzelmaske im siebenbürgischen Agnetheln, im württembergischen Sachsenheim und Süddeutschland*, HOG Agnetheln, Heilbronn, 2008.
8. FRONIUS, Franz, Friedrich, *Das Urzel - Laufen in Agnetheln. Ein Fassnachtspiel*. în: *Korespondenzblatt*, Hermannstadt, 1900.
9. GAYNOR, James, HAGEDORN Nancy, *Tools. Working Wood in Eighteenth-Century America*, The Colonial Williamsburg Foundation Williamsburg, Virginia, 1993.
10. HUTTER, Doris, *Die Urzeln in Franken*, Nürnberg, 2011.
11. KLUSCH, Horst, *Siebenbürgische Goldschmiedekunst*, Editura Kriterion, București, 1988.
12. Idem, *Contribuții la cercetarea obiceului Lolelor din Agnita*, în: *Studii și Comunicări*, Sibiu 1981.
13. Idem, *Das siebenbürgisch-sächsische Heftel. Herkunft und Beschaffenheit*, în: *Forschungen zur Volks und Landeskunde*, vol. 25, nr. 1-2, 1982.
14. Idem, *Die mittelalterliche Herkunft der siebenbürgisch-sächsischen Frauentracht*, în: *Forschungen und Fortschritte*, Bd. 32, Heft 2, 1958.
15. MOISE, Ilie, KLUSCH, Horst, *Portul popular din județul Sibiu*, Sibiu, 1978.
16. POZSONY, Ferenc, *Festbräuche der Siebenbürger Sachsen. Der Fasching*, Editura Pro – Print Miercurea Ciuc, 1999.
17. SEDLER, Imgard, *Mobilier pictat din sudul Transilvaniei. Un proiect internațional realizat la Casa Artelor din Sibiu* (august-noiembrie 2007), în: *Cibinium 2006-2008*, partea a II-a, Editura "ASTRA MUSEUM", Sibiu, 2009.
18. Idem, *Zonele etnografice săsești. Contribuții la completarea tezaurului de termeni pentru arta populară săsească*, Sibiu, 1983.
19. Idem, *Vom Ladentragen zum Urzellauf Agnethler Handwerkbrauch: Zünfte, Bruderschaften und Urzel im historischen Wandel*. în: *Karpaten – Rundschau* Januar 1987.
20. SIEBER, Friedrich, *Bunte Möbel der Oberlausitz*, Akademie – Verlag, Berlin, 1955.
21. VLAICU, Monica, *Comerț și Meșteșuguri în Sibiu și în Cele Șapte Scaune: 1224-1579*, Editura Hora, 2003.
22. ZIDARU, Claudia, *Considerații istorice și etnografice asupra podoabelor costumului de sărbătoare săsească. Paftale. Cordoane, ace de vălătură*, în: *Cibinium 2009-2010*, Editura "ASTRA Museum", Sibiu, 2010.
23. Idem, *Considerații istorice și etnografice asupra unui accesoriu al portului popular transilvănean. Paftaua*, în: *Tradiții clujene. Tezaur uman vii*, an III, nr. 5, Cluj-Napoca, 2010.

Aspect din expoziția *Nașterea Domului. Obiceiuri de Crăciun din Carintia, 2010*
 Ansicht aus der Ausstellung *Krippenkunst. Kärntner Weihnachtsbräuche, 2010*

Aspect din expoziția *Parada Lolelor – 100 de ani, 2011*
 Ansicht aus der Ausstellung *100 Jahre Urzelparade, 2011*

*Parada Lolelor din Agnita, februarie 2011
 Urzelparade Agnetheln, Februar 2011*

*Reconstituirea aranjării unei tinere săsoaice, expoziția Costumul de sărbătoare.
 Podoabe. Eleganță și simplitate..., 2011
 Bockelung einer jungen sächsischen Frau, Ansicht aus der Ausstellung ...
 Sächsischer Trachtenschmuck. Einfach schön..., 2011*

Aspect din expoziția *Costumul de sărbătoare. Podoabe. Eleganță și simplitate...*, 2011
 Ansicht aus der Ausstellung...*Sächsischer Trachtenschmuck. einfach schön...*, 2011

Deschiderea expoziției *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*, 2011
 Ausstellungseröffnung *Alte bemalte Bauernmöbel. Kunst und Handwerk*, 2011

Work-shop în cadrul expoziției *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*, 2011
 Work-shop in der Ausstellung *Alte bemalte Bauernmöbel. Kunst und Handwerk*, 2011

Reconstituire atelier de tâmplărie, expoziția *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*, 2011
 Tischlerwerkstatt in der Ausstellung *Alte bemalte Bauernmöbel. Kunst und Handwerk*, 2011

Reconstituire interior săsesc, expoziția *Arta mobilierului pictat...Unelte și Culoare*, 2011
Sächsische Bauernstube in der Ausstellung *Alte bemalte Bauernmöbel. Kunst und Handwerk*, 2011

WOHNKULTUR UND BEMALTE WOHN EINRICHTUNGEN IM LÄNDLICHEN SÜDSIEBENBÜRGEN (I)

Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” cu sediul într-unul dintre cele mai frumoase complexe arhitectonice din centrul istoric al Sibiului – Casa Artelor – a găzduit în contextul programului Capitalei Culturale Europene 2007 o expoziție de anvergură internațională având ca temă mobilierul pictat transilvănean. Artefact habitațional cu o dăinuire de peste patru secole, deopotrivă în mediul citadin cât și în cel rural, mobilierul de acest gen vehiculează astăzi o deosebită încărcătură cultural-simbolică, conturându-se ca element relevant în cadrul aceluia mult citat specific transilvănean, expresie a conviețuirii peste timp a mai multor etnii în același spațiu geografic. Colecțiile de mobilier pictat din muzeele din Transilvania, la care se adaugă importante colecții muzeale și particulare din Germania și Ungaria, oferă așadar un material expozițional de excepție, în stare să illustreze pregnant mecanismele culturale ale procesului de comunicare multiethnică, dezvăluind rețeaua „canalelor culturale” și a influențelor reciproce, în contextul cărora informațiile sunt trecute prin filtrul preferințelor culturale, al exigențelor tradiției și al gustului etnic specific.

Seit den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts dokumentieren die Wissenschaftler am Siebenbürgischen Museum Gundelsheim auf gemeinschaftlich unternommenen Feldforschungen mit den Fachkollegen vom ASTRA-Nationalmuseum in Hermannstadt/Sibiu den rasanten Wandel im Bereich tradierter ländlicher Gesellschaften in Siebenbürgen.

Bei den langfristig ausgerichteten Untersuchungen konturierte sich das Spezifische siebenbürgischer Lebensentfaltung gerade im Spannungsfeld der Kräfte, die typisch für jeden multiethnischen Lebensraum sind. Es ist dies ein ständiges Geben und Nehmen, ein Netz von Kulturkanälen mit dem Filter ethnisch geprägter Sehweise, die bestimmend sind für die kulturellen Mechanismen, welche die Lebensäußerungen aller hier lebenden Ethnien prägen und die auch am kulturellen Artefakt ablesbar sind. Unsere Recherchen begannen während des massiven Exodus' der Siebenbürger Sachsen, wodurch in dem bis dahin regen interethnischen Dialog (Sachsen – Rumänen – Ungarn - Roma) unter den Bewohnern der Dörfer Südsiebenbürgens allmählich ein wichtiger Partner ausfiel. Die spezifischen Äußerungen siebenbürgisch-sächsischer Alltagskultur rückten somit immer mehr in den Bereich des Vergangenen, die Materialzeugnisse dieser Kultur fanden sich zuletzt hauptsächlich in den musealen Sammlungen aufbewahrt. Mit dem gemeinsamen Forschungsprojekt war und ist beabsichtigt, die Erforschung des bemalten Möbelbestandes bzw. der tradierten Wohnkultur in den Kontext der kulturgeschichtlich orientierten Erforschung des Wohnens im südsiebenbürgischen multikulturellen Raum zu stellen, wobei vertikal-chronologische als auch horizontal-soziale Aspekte berücksichtigt, sowie wirtschaftliche und technologische Gesichtspunkte mit einbezogen wurden und werden. In diesem Zusammenhang wurden neben der Feldforschung, dem Studium der Sammlungen und edierten Quellenbestände auch umfangreiche archivalische Recherchen in den staatlichen und kirchlichen Archiven in Hermannstadt/Sibiu und Kronstadt/Brașov unternommen. Im Rahmen des

Hermannstädter Kulturhauptstadtprogrammes 2007 fand eine erste wissenschaftliche wie museale Aufarbeitung dieser Forschungsergebnisse im Projekt einer grenzüberschreitenden Ausstellung zum Thema „Bemalte(r) Möbel in Südsiebenbürgen“ ihren vorläufigen Abschluss. Zu den Ausrichtern dieser Präsentation im „Schatzkästlein“ am Kleinen Ring in Sibiu/Hermannstadt gehörten neben dem Siebenbürgischen Museum in Gundelsheim/Neckar das ASTRA-Nationalmuseum in Sibiu, das Museum im Kleihues-Bau in Kornwestheim/Baden-Württemberg und das Stadthistorische Museum in Sighisoara/Schässburg. Leihgaben kamen zusätzlich aus dem Brukenthalmuseum in Sibiu/Hermannstadt und der Privatsammlung Rill in Augsburg. Im Folgenden geht es um einen kurzen Überblick zu den grundsätzlichen Aspekten der Problematik bemalter Möbel im Kontext siebenbürgischer Wohnkultur der letzten drei Jahrhunderte (Raumaufteilung des Hauses, Alltags- und Ritualfunktion der einzelnen Räumlichkeiten, Normierung der Raumeinrichtung seit dem ausgehenden 18. Jahrhundert, „Haus“ und „Vordere Stube“ im Wandel, die Tradition der Möbelmalerei bei den Siebenbürger Sachsen, „Sächsische Stube“ im Zeichen kultureller „Rückbesinnung“ vor dem Hintergrund des beginnenden Exodus' in den achtziger Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts. Ein umfangreicher Möbel-Bestandskatalog ist in Arbeit.

Die ländliche Architektur im südsiebenbürgischen Raum und die tradierte Raumaufteilung als Spiegelbild spezifisch-regionaler Lebensentfaltung

Die südsiebenbürgische ländliche Architekturlandschaft ist noch am Anfang des 21. Jahrhunderts geprägt von eng aneinandergereihten, langgezogenen Winkel- und Dreiseitgehöften, die schwer einsehbar sind. Der durchgehenden Häuserfront mit abwechselnd giebel- und traufständigen Bauten entspricht am hinteren Rande der Hofparzellen eine dichte Reihe, ein „Saum“ fest aneinandergefügter Scheunen in Querstellung zur Hofbreite. Bis zum Ende des 20. Jahrhunderts stellten die Gebäude vom Ende des 18. und aus dem 19. Jahrhundert den größten Anteil der vorhandenen Bausubstanz im Weichbild der ehemals sächsisch besiedelten Dörfer. Diese im Begriff „Häuserlandschaft“ zusammengefasste Erscheinungsform gewachsener, ländlicher Baukultur ist der Ausdruck einer über Jahrhunderte hinweg gleichartigen Wirtschafts- und Sozialstruktur des südsiebenbürgischen Dorfes. Die Wohnhäuser des 18. und 19. Jahrhunderts konservierten in ihrer Genormtheit somit weit ältere Raumstrukturen. Es handelt sich dabei um Zwei- oder aber Dreiraumhäuser, bestehend aus *Stuf* (Stube) und *Hous* („Haus“, Vorhaus, Wirtschaftsraum) bzw. aus *Vedderstuf* (Vordere Stube), *Hous* und *Hängderstuf* (Hintere Stube). Grundsätzlich gestaltet sich diese tradierte ländliche Architektur im siebenbürgisch-sächsisch geprägten Südsiebenbürgen ehnenübergreifend, mehr noch, sie verbreitete sich über das Wirken sächsischer Bauhandwerker in den rein rumänischen Siedlungsgebieten, etwa des Hermannstädter Umlandes (*Mărginimea Sibiului*), des Fogarascher Landes (*Țara Oltului*) oder aber bei den Csángó-Magyaren in den Sieben Dörfern bei Kronstadt/Braşov. Die überlieferte Raumordnung im südsiebenbürgisch-sächsischen Bauernhaus, geht von der Zweiteilung in *Hous* (Haus) und selbstständig geheizter *Stuf* (Stube) aus. Damit schreibt sich diese bis ins Mittelalter zurückreichende Hausanlage dem südeuropäischen, mediterranen Architekturtypus ein. Die Entwicklung des archaischen, multifunktionalen Einraumhauses zum Zweiraumhaus ging in Europa unterschiedliche Wege. Entscheidend bei diesem Wandel war, ob es sich bei der hinzugekommenen, rauchfreien Stube mit eigener Beheizung um einen zusätzlichen Anbau zum ursprünglichen Allzweckraum mit offenem Herd (Rauchhaus) handelte, oder aber, ob man den Stuben-Raum aus dem großen, originären Einraum abteilte bei gleichzeitiger Umwandlung der Feuerstelle zum Heiz- und Schlafofen. Erstere Variante scheint im mitteleuropäischen Raum, d. h. auch in Südsiebenbürgen der Regelfall gewesen zu sein, wogegen letztere das Spezifikum nord- und osteuropäischer Bauentwicklung ausmacht. Dementsprechend gehörte zum siebenbürgisch-sächsischen

Hous noch bis ins späte 18. Jahrhundert hinein der offene Herd mit Rauchhut. In diesem Zusammenhang stellt Roswith Capesius fest, „dass sich das südsiebenbürgische wie auch das Bauernhaus ganz Südrumäniens in die große Familie der mittel- und südosteuropäischen Bauernstube [d. i. die an das Rauchhaus angebaute Stube] eingliedern, während das nordsiebenbürgische Haus in seiner Entwicklung zu der Familie des osteuropäischen Dorfhauses [der aus dem Rauchhaus entwickelte Wohnraum] gehört. Die Grenze zwischen den beiden Haustypen bildet ungefähr die kleine Kokel. [...] wie in Mitteleuropa [bezeichnet sprachlich] ‚Haus‘ den Herdraum und ‚Stube‘ den Wohnraum“.¹ *Det Hous* diente somit in Südsiebenbürgen hauptsächlich als Herd, Vorrats- und Wirtschaftsraum. Die ausschließlich zweckwirtschaftlich ausgerichtete Einrichtung blieb über Jahrhunderte hinweg karg: eine Truhenbank zur vielfältigen Nutzung, eine Abstellbank für die irdenen Wasserkrüge (*det Kräjbinkeltschen*, Alzen/Alțâna)², später die Wassereimer, eine Mehltruhe. Als solche wurde zumeist ein von den Motzen, d. s. rumänische Wanderzimmerleute aus den Westkarpaten, erstandenes „wallachisches Trugelchen“ (*Träntschen*, Zied/Veseud) verwendet.³ Erst mit dem Aufkommen der „Sommerküche“ als separatem Raum im Verbindungstrakt zwischen Wohnhaus und Wirtschaftsgebäuden (Backhaus, Ställe, Schuppen) im 19. Jahrhundert erhielt das *Hous* dann die Funktion einer Wohnküche und entsprechendes, auch bemaltes Mobiliar.

Die geschichtliche Entwicklung des südsiebenbürgischen Hauses hat sich relativ einheitlich vollzogen. Das anfängliche Zweiraumhaus ließ sich durch Anfügen eines dritten Raumes nach hinten erweitern, wobei die *Hängderstuf* als zusätzlicher Vorrats- oder aber Wohn- und Arbeitsraum (ländliches Handwerk) genutzt wurde. Beginnend mit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erfuhr die Raumaufteilung des siebenbürgischen Bauernhauses mehr an Individualität, wobei es sich letztendlich meistens nur um Varianten des typischen Zwei- bzw. Dreiraum-Grundrisses handelte oder aber durch Traufstellung des Gebäudes zur Straße hin ein vierter Raum angebaut wurde. Neben der *Vedderstuf* gab es somit auch noch die *Äckstuf* (Eckstube). Das Beispiel des „Kürschnerhofes“ in Zied belegt, wie auf dem Grundriss eines Zweiraumhauses mit längsseitiger, nicht unterkellelter *Lř* (Laube), die Raumaufteilung im Wohngeschoss den Bedürfnissen eines Bauern- und Handwerkerhaushaltes angepasst wurde.

Im Durchschnitt war der Stubenraum sächsischer Bauernhäuser des 17.-20. Jahrhunderts von beträchtlichem Ausmaß, die Wohnfläche selten unter 5 x 5 m, ob der Bau nun aus Stein- und Ziegel oder aber noch aus Holzbohlen gefügt ist. In der Regel

¹ Roswith Capesius: Das siebenbürgisch-sächsische Bauernhaus. Wohnkultur. Bukarest 1977, S. 39.

² Feldforschung in Alzen/Alțâna im Jahre 1972 im ehemaligen Haus *Ehrwen*/später *Johann Mehburger*, Leschkircher Str./ Str. Nocrichului Nr. 555. Das im Jahre 1900 von *Johann Ehrwen* (1868 – 1936), Enkel des *Laurenz Ehrwen* (1812 – 1872) mit Übernamen *der Liarenz ais dem Stînhaiz*, gebaute Wohnhaus war als Nachfolgebau eines älteren Steinhauses für seine Zeit auch ein beeindruckendes Gebäude auf einem soliden Steinfundament mit tonnengewölbtem Kellergeschoss. Die 1934 geborene Urenkelin *Maria Baumann* weiß aus den Erzählungen ihrer „Lorenz-Großmutter“ um den 1910 noch ursprünglich erhaltenen Herdraum mit Rauchhut (*de Kalefök*), welcher regelmäßig *gewaisst*, d. i. gekalkt werden mußte. 1972 fand sich im damaligen Herdraum *Hais* kein gemauerter Herd mehr, dafür aber ein Teil der Einrichtung aus der Zeit vor 1900, wobei diese ihrerseits dem noch älteren Einrichtungsschema verpflichtet geblieben war: Rechts an der Innenwand zur *Vedderstuf* befand sich *det Kräjbinkeltschen* und eine ehemals bemalte, später braun gefladderte „dicke“ Truhe, links gegen *de Honjderstuf* hin die Leiter auf den Dachboden *mät der Schluach(t)* und im hinteren Eck ein Blechofen.

³ Die Zieder Erbteilungsprotokolle („Theil Brieffe“ 1719 – 1789) verzeichnen für beinahe jeden Haushalt einen oder mehrere solcher Behältnisse, die als Fruchtkästen bzw. als Mehltruhen dienten. Deren Standort war entweder im Hause selbst oder aber „im inwendigen Fridhoff“ (d. i. der Unterstand an der inwendigen Kirchenburgmauer bzw. „im [Kirchen]Thurn oben auff“ (Protokoll nach dem Ableben des Andreas Rothmann vom 15. Dezember 1741). Die Protokolle wurden 1985 im Zieder Pfarrarchiv eingesehen, Kopien im Archiv Sedler. Seit 1995 im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand Zied. Zur Bezeichnung *Träntschen/Trentschen/Trä(i)ntchi* auch *Friedrich Krauß*: Handwörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen. Siegburg 1957. Spalte 982, unter „Trühchen“.

waren und sind diese Häuser unterkellert, hin und wieder fand sich auch nur ein einziger Kellerraum unter dem Stubengemach. Anstelle des aus Lehm geschlagenen und mit Ziegeln belegten Bodenbelages, des *lestrich* [Estrich], kam spätestens seit dem 18. Jahrhundert ein Fußbodenbelag aus Brettern (*der dillän ĩeren*) in die *Vedderstuf*, wobei der warme Holzton die farbliche Raumwirkung des *Gebinn* [d. i. die Balkendecke] im Raum potenzierte. Ein Charakteristikum des südsiebenbürgischen Bauerhauses vom 17. bis ins 19. Jahrhundert hinein ist das überaus hohe Kellergeschoss, dessen Höhe am wuchtigen Sockel an der Fassade ablesbar ist. Bei nicht durchgängig gehaltener Unterkellerung war es vor allem das „Haus“ (*det Hous*), das ebenerdig blieb. Derartige Hauskonstruktionen zeigten dann eine gebretterte Stube und einen Herdraum mit *geschmierem lēstrich*. Belegt ist der gestampfte, hin und wieder ornamentverzierte Lehmfußboden in Bauernhäusern am Rande des sächsischen Siedlungsgebietes bis in die Anfänge des 20. Jahrhunderts.

Den Eingang, der ehemals direkt vom Hof ins *Hous* führte, überfiel spätestens seit dem 16. Jahrhundert eine Vorlaube, *de Liř*. Sie befindet sich in der Regel an der dem Hof zugewandten Längsseite des Gebäudes. Entwicklungsgeschichtlich setzt diese Laube an unterschiedlichen Ausgangsformen an. Zum einen erscheint sie als Schrumpfform eines von Holzpfählern begrenzten, arkadenverbundenen vierseitigen Hausumlaufes, wie er für die tradierte Holzarchitektur im ganzen Donaukarpatenraum typisch ist (rum. *pridvor*, ung. *tornác*). Im Zeckeschgebiet bezeugten noch bis in die achtziger Jahre des 20. Jahrhunderts sächsische Holzhäuser in Törnen, Gergeschdorf und Schogen mit zwei- bzw. dreiseitigem Umlauf diese Herkunft. Andererseits steht die Entwicklung des gemauerten Laubenganges an der hofinneren Traufseite des südsiebenbürgischen Bauerhauses im Zusammenhang mit einem ursprünglich nur den Treppenaufgang schützenden Vordach. Mit der Verlagerung der Treppe aus der Senkrecht- in die Parallelposition zur Hauswand, ergab sich die Möglichkeit, den Treppenaufgang über einen die ganze Traufseite einnehmenden Laubengang zu erweitern. Die vielfältigen Varianten dieser Laubenart im 19. Jahrhundert – mit dem Eingang von hinten, von vorne, d. h. von der Straßenseite her, mit abgetrenntem *Stifken* (Stübchen) nach hinten oder der Gasse zu – sprechen von der Beliebtheit und der intensiven Nutzung dieses offenen Hausraumes. Anstelle des Wohnraumes (*Stifken*) konnte der abgetrennte Raum als *Kummer* (Kammer, Vorratsraum) oder gar als Räucherzimmer dienen. Im rumänischen Bauernhaus der Hirtendörfer in der Hermannstädter Umgebung (*Poiana Sibiului*) beherbergte er hin und wieder auch die sommerliche Schlafstatt für den Hausherrn, zugleich den „großen Kleiderrechen“ für den wöchentlichen familiären Bedarf an Arbeitskleidung (*hainele de-o săptămână*).

De Vedderstuf. Wohnen und Repräsentieren

Im Zweiraumhaus war die Stube zugleich Wohn- und Repräsentationsraum. Hier hatte spätestens seit dem ausgehenden 17. Jahrhundert auch das bemalte Mobiliar seinen Platz. Die überlieferte Raumaufteilung gründet auf einem für den ganzen Donaukarpatenraum gültigen, dezentralisierten, diagonal ausgerichteten Funktionssystem, d. h. die vier Raumecken entsprechen je einem grundlegenden Wohn- und Lebensbedürfnis: Ess- und Bettecke belegen den der Straße zu gelegenen Raum, Ofen- und Schaugeschirrecke grenzen an den Wirtschaftsraum, *det Hous*, an. Die Wohnmöglichkeiten des Dreiraumhauses brachten es allmählich mit sich, den Alltag aus der *Vedderstuf* zu verbannen, die Ausstattung des Raumes ganz aufs Repräsentative auszurichten. *De Vedderstuf* wurde spätestens im 18. Jahrhundert zur „Guten Stube“. Unter dem Diktat von Ritual und Zeremoniell standardisierte sich im 18. Jahrhundert nicht nur das Stubenmobiliar, auch die einzelnen Möbelstücke erhielten einen unverrückbaren Platz im Raum zugewiesen. Diese nunmehr dauerhafte Einrichtungsstruktur eines ursprünglichen Mehrzweckraumes wurde damit vollständig in den Bereich des Repräsentativen gehoben.

Beginnend mit dem 19. Jahrhundert wurde die Brauchfunktion der „Guten Stube“ nachweisbar verstärkt in Anspruch genommen. Die dekorativen Möbelstücke und – arrangements markierten symbolträchtig Handlungsorte – vorwiegend solche, die in Zusammenhang mit den *rites de passages* standen. Am Tisch wurde der Brautvertrag ausgehandelt und besiegelt, auf die bemalte Tischplatte legte auch die Patin den Nachwuchs nach vollzogener Taufe in der Kirche bzw. beim Einzug des jungen Christen ins Elternhaus: *En Hiden hun mer gedrohn./ En Chrästen hun mer bröcht.* (Einen Heiden haben wir [zur Kirche] getragen./ Einen Christen haben wir [nach Hause] gebracht). Und weiter: *Dat et af den Däsch./ Et sâl wuoszen, wä e Fäsch.* (Legt es – das Kind - auf den Tisch./ Es soll wachsen wie der Fisch.)¹ Das Hohe Bett diente der Zurschaustellung der Mitgift bzw. der textilen Fertigkeiten der Hausfrau. Schließlich wurden die Verstorbenen des Hauses in der „Guten Stube“ aufgebahrt, hier hielt die Nachbarschaft die Totenwache und der Nachbarvater oder aber der älteste unter den Grabmachern forderte die Familie zur Freigabe ihres Hausvaters für den letzten Gang auf.²

Die brauchrituellen Funktionen sicherten dem Stubenraum somit nicht nur einen Zugewinn an Repräsentation und ästhetischem Aufwand hinsichtlich seiner Einrichtung, sie verhalfen ihm im Kontext der sozial-romantischen Inanspruchnahme des Bäuerlichen als ethno-kulturelle Eigenart des Sächsischen, als Kern „sächsischen Wesens“ in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts zu einem wichtigen Platz im Zeichensystem siebenbürgisch-sächsischer Identität. Kein Wunder also, dass das nunmehr typisierte Einrichtungsschema der „Guten Stube“ seine Gültigkeit für das Alte Land und das Burzenland bis zum Ende des 19. Jahrhunderts beibehalten konnte, im Repser Gebiet sogar noch bis um die Mitte des 20. Jahrhunderts.

Handlungsort Raum. Die Tischecke – Ort der familiären und gesellschaftlichen Kommunikation

Zum feststehenden Arrangement der *Vedderstuf* gehörte bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts das sogenannte Tischeck, dessen Kernstück der bemalte Kastentisch in der Raumecke Straßenseite/Hofeingang war. Ihn rahmten wandseitig an den Stubenwänden entlanglaufende *Linebink* (Lehnbänke) oder aber *Trunnebink* (Truhnbänke). Gegenüber, an den beiden der Stube zugewandten Tischseiten, hatten dann spätestens seit dem 18. Jahrhundert auch zwei bemalte Stühle ihren Platz.

Die Truhnenbank, Verwahr- und Sitzmöbel zugleich, ist seit dem 16. Jahrhundert als bürgerliches Stubeninventar aber auch als in Gotteshäusern deponiertes Verwahrbehältnis der Zünfte belegt: „Dem Tüschler für die Trunnebanck in die Kirche fl.1 den. 80.“³ Das Zettelarchiv des Siebenbürgischen-Sächsischen Wörterbuchs in Hermannstadt vermerkt Truhnenbänke auch als Habe von Dorfgeistlichen: „Das Inventarium Parochiae zählt als bona pastoralia Ende 16. Jahrhundert im alten Kirchenbuche [der Ort ist nicht genannt] auf: Höltzeren *Voraht*: Ein alt schlecht weis Tisch/ Ein gut new schwarz *Thrunenbanck* (schwarz gebeizte?)/ Zwe gemalte lange Bretter umb den Tisch/ Ein new grün angestrichene rehm/ fier alte eben angestrichen Riemen/ Ein gemahlter stuel in der Kirche auf dem predigtstul/ Zwo new weis riemen im niedersten Haus“⁴. Über die bürgerliche

¹ Johann Hillner: Volkstümlicher Glaube und Brauch bei Geburt und Taufe im Siebenbürger Sachsenlande. In: Programm des evangelischen Gymnasiums in Schäßburg 1876/77, S. 36.

² Die Aufbahrung verstorbener Familienmitglieder in der Guten Stube ist in beinahe allen Ortschaften Südsiebenbürgens bis dato noch Brauch. Das Abfordern des Verstorbenen von der Familie vollzieht sich rituell: Nach der formelhaften Bitte, um Erlaubnis *zem Drion* [Tragen] *of Guottesäcker* (Alzen), wird der bis dahin offene Sarg gedeckelt und zugenagelt. Mit den Worten *Guott triëst de Bedrâften* [Gott tröste die Betrüben] tragen ihn vier Nachbarnschaftsmitgliedern auf den Schultern aus dem Hause. (Gewährspersonen *Martin* und *Barbara Ehrwen*, Alzen).

³ Zettelarchiv des Siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuchs in Hermannstadt/Sibiu, Stichwort „Truhnenbank“, Herkunft „Nachlass Schullerus, „Joh. Roth gesamm(elt)“.

⁴ Ebenda, Stichwort „Truhnenbank“, Herkunft „Nachlass Wolff Haus I“.

Ausstattung der ländlichen Pfarrhäuser und Kirchen mit Truhnbänken, fanden diese Eingang ins bäuerliche Wohnhaus. Spätestens seit dem 18. Jahrhundert waren bemalte Truhnbänke unverzichtbares Ausstattungsgut der *Vedderstuf*. Je nachdem, ob die Truhnbänke in der Länge auf das Maß einer ganzen Wand abgestimmt waren oder nur die zwei Meter im Eck hinter dem Tisch einnahmen, sprach man von der *lång Trun/ lång Bänk* oder aber der *dillenslång Trun/ Bänk*, d. i. eine brett lange Truhe/Bank¹. Aber auch die wandlangen, nicht selten 6 m umfassenden „langen Truh[n]bänke“ waren *dillenslång* unterteilt, d. h. in Behältnisse auf Brettlänge (ca. 2 m) strukturiert, da sie von Kindern oder aber Jugendlichen als Bettstatt in Anspruch genommen werden konnten. Im Normalfall dienten sie als kombiniertes Sitz- und Behältnismöbel für Kleider und Haustextilien: So zählten zu den im Jahre 1831 von *Johann Bucholtzer*, Bauer in Roseln/Ruja bei Agnetheln, hinterlassenen Erbgütern auch „zwei Kleiderbänke um den Tisch“.² Wenn auch der erhaltene Bestand an Tischen aus dem ländlichen Bereich Südsiebenbürgens erst um 1700 einsetzt und wenn man sich ein deutliches Mehr an unverstellten Zugriffen – etwa über Teilungsprotokolle, Bildquellen u. a. – auf die historische Realität dörflicher Wohnräume vor dieser Zeit gewünscht hätte, so verweist das stets sehr dekorativ gehaltene Essmöbel der *Vedderstuf* in seiner Form als *Rompdäsch* (Rumpftisch) auf eine bürgerliche Herkunft im Bereich spätgotischer Wohnkultur. Dieser Typus eines stilistisch geprägten Möbels, wie es seine Bezeichnung als „gotischer Tisch“ erkennen lässt und welchen die Urkunden und später im 19. Jahrhundert der regionale Sprachgebrauch mit unterschiedlicher Namensnennung führen³, ist nicht etwa eine siebenbürgische Erfindung, sondern er war in der Spätgotik und der frühen Neuzeit vor allem in den Alpenländern und in Süddeutschland weit verbreitet.⁴ Es ist dies ein Kastentisch mit einem oder zwei übereinandergefügten Behältern, welche auf stabilen Seitenkonstruktionen aufliegen. Zeigen sich die bürgerlichen Tische des 16. Jahrhunderts noch in Wangenform, so ist die Wange beim ländlichen Mobiliar in der Regel in Stützen (Böcke) aufgelöst, die durch je einen Quersteg verbunden und bodenseitig durch ein Rahmengeviert stabilisiert werden. Die in Nuten geführte Tischplatte lässt sich verschieben.

Die Fertigung des ursprünglich bürgerlichen Prestigeobjektes stellte hohe Ansprüche an das Handwerk, so dass es nicht verwundert, wenn die Satzungen der vereinigten Hermannstädter Maler-, Tischler- und Glaserzunft von 1520 als Meisterstück festlegte: „Das erst Stück sol[!] seynn ynn yngefast Twsch nach der Czwir (zwerch?) vnnd Leng, das ander ein Spilpret...“⁵ Am 2. Dezember 1631, ein Jahrhundert später also, bestätigte die Tischlerzunftunion der siebenbürgischen Städte „Hermanstadt, Schesbüerg, Cronen, Megyes, Nösen...“ mit der Forderung nach dem gleichen Meisterstück – „ein

¹ Siehe auch *Roswith Capesius*, wie Anm. 1, S. 98.

² Rosler Erbteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand Roseln 400-254/267, Protokoll vom 6. Mai 1831. Zitiert anhand der Transkription von Dr. Christian Weiss.

³ „yngefast Twsch“ (Satzungen der Hermannstädter Maler-, Tischler- und Glaserzunft von 1520); „rumpdüsche“ (Hermannstädter Teilungsprotokolle von 1592, verzettelt im Archiv des Siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuchs, Stichwort „Tisch“; „Rampdasch“ (ebenda, Wolkendorf i. Burzenland, 1895); *Lutherdäsche* (Feldforschung Großscheuern 1988); *ältvatersch Däsche* [altväterlicher Tisch] (Feldforschung Alzen 1990, Gewährsfrau *Maria Dirring*); *Däsche mät Brückkästen* (Feldforschung Großau 1992, Gewährsfrau *Elise Liebhart*).

⁴ Siehe dazu *Leopold Schmidt*: Bauernmöbel aus Süddeutschland, Österreich und der Schweiz. Wien 1967; *Bernward Deneke*: Bauernmöbel. Ein Handbuch für Sammler und Liebhaber. München 1979; *Torsten Gebhard*: Oberbayerische Bauernmöbel. München 1982; *Leopold Schmidt, Armin Müller*: Bauernmöbel im Alpenraum. Innsbruck 1982; *Franz C. Lipp*: Oberösterreichische Bauernmöbel. Wien 1986.

⁵ Satzungen der Hermannstädter Maler-, Tischler- und Glaserzunft, verliehen vom Rat der Stadt Hermannstadt. 1520. Nationalarchiv Hermannstadt/Sibiu Z. U. I./40. Urk. lateinisch und deutsch. Vgl. auch: *Friedrich Müller*: Deutsche Sprachdenkmäler aus Siebenbürgen. Hermannstadt 1864, Reprint Bukarest 1986, S. 171ff. (Transkription ungenau); *Monica Vlaicu* (Hrsg.): Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen 1224-1579 (Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt). Hermannstadt/Sibiu 2003, S. 265.

eingefast Tisch vnnd ein Bredspill“¹ die weiterhin bestehende Aktualität diese Möbeltyps.

Es haben sich weit mehr „gotische Tische“ städtischer Herkunft (16./17. Jh.) im siebenbürgischen Raum erhalten als bäuerliche, was wohl auch auf die intensivere Nutzung bzw. den Verschleiß eines solchen Möbelstückes im ländlichen Raum durch die Weitervererbung in der Familie zurückzuführen ist. Nicht nur die relativ häufige Erwähnung von Tischen (nach Truhen, Truhenbänken und Betten samt Bettzeug) in Erbprotokollen lässt eine solche Schlussfolgerung zu, sondern auch die auf uns zugekommenen Unterlagen siebenbürgischer Antiquitätensammler aus der Zeit um 1900, die die Antiquitätenhändler in der Habsburgermonarchie überwiegend mit „gotischen“ Tischen und siebenbürgischem Zinn belieferten.

Die urkundlichen Belege umfassen den gesamten Zeitraum vom 16. bis zum ausgehenden 19. Jahrhundert. So kommen in den Hermannstädter Teilungsprotokollen des ausgehenden 16. Jahrhunderts immer wieder „verschloßen Tüsch“², bzw. „ney verschlossen Tüsch“³ vor. Für den ländlichen Raum wird in einem Kirchenvisitationsprotokoll von 1680 im Bogeschdorfer Kapitel u. a. „ein schlecht weis Tisch“⁴ im Besitz des Pfarrhauses in Kund/Cunța aufgelistet. Die frühesten aus dem ländlichen Wohnhaus erhaltenen Tische entstammen der Zeit um 1700, die am aufwändigsten bemalten aus der Mitte des 19. Jahrhunderts.⁵ Bezüglich der Bewahrfunktion im sächsischen Bauernhaus heißt es um 1900 in Rothberg/Roșia: *Ăm Däsch sejn Schräften, det Hiosbach uch de Kass, dräu vill odder wenig Kretzer.*“ (Im Tisch sind Schriften, das Hausbuch und die Kasse, dann viele oder wenige Kreuzer.)⁶ „Wie den Feldforschungen ... zu entnehmen ist, scheint diese Lade [die Tischlade] anfangs auch zum Brotkneten benützt worden sein“, schreibt Roswith Capesius 1977.⁷

Bei aller Leichtbeweglichkeit des Sitzmöbels Stuhl, blieben auch die bemalten Stühle ins fixe Arrangement des Tischeckes eingebunden. In der Regel waren dieses die üblichen Brettstühle mit geschweifter Rückenlehne, hin und wieder fand sich auch ein Lehnssessel für das Familienoberhaupt darunter.

Nicht an das rigide Einrichtungsschema der Guten Stube gebunden waren die in keinem Haushalt fehlenden, vielseitig einsetzbaren *Schlosbink* (Schlosbänke), d. s. vom Tischler hergestellte, ca. 3 m lange Sitzbänke mit seitlichen Wangenstützen; oder aber die meist vom Zimmermann gefertigten Schemel im Raum.

Die Bettecke – Spiegelbild hausfraulichen Fleißes und weiblicher Kunstfertigkeit

Gegenüber dem Kastentisch Raumeck Straßenfront/Nachbargrundstück - hat das „Hohe Bett“ seinen Stammpfad im Gefüge der überlieferten bemalten Stubeneinrichtung. Mit seinem strikt den örtlichen Regeln verpflichteten Polsterhäufungen, die sich in Nordsiebenbürgen zum Ende des 19. Jahrhunderts bis unter die Balkendecke türmten, dominiert es das Raumempfinden. Die eine Längsseite ist parallel zur Wand gegen das Nachbaranwesen ausgerichtet, an der dem Raum zugekehrten Schauseite präsentiert sich eine auf Bettlänge abgemessene *Lînebânk* (Lehnbank). Diese zeigt sich anhand der ab

¹ Urkunde im Nationalarchiv Hermannstadt/Sibiu Z. U. I/203.

² Teilungsprotokoll vom 11. Februar 1593 (Erblasser *Casper Endres* in der Heltauergasse). Nationalarchiv Hermannstadt/ Sibiu Hermannstädter Teilungsregister Nr. 305.

³ Teilungsprotokoll vom 24. Mai 1590 (Erblasser *Schinker* in der Elisabethgasse). Nationalarchiv Hermannstadt/ Sibiu Hermannstädter Teilungsregister Nr. 305.

⁴ Wie Anm. 7.

⁵ Ein Tisch aus dem 18. Jahrhundert befindet sich in der Sammlung des Siebenbürgischen Museums Gundsheim, die aufwändig bemalten Tische aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts im Besitz des ASTRA-Nationalmuseums in Hermannstadt belegen eine späte Blütezeit ländlicher Möbelmalerei im Repser Gebiet.

⁶ Zettelarchiv des Siebenbürgisch-sächsischen Wörterbuchs in Hermannstadt/Sibiu, Stichwort „Tisch“, Herkunft „Nachlass Schullerus“.

⁷ *Roswith Capesius*, wie Anm. 1, S. 102.

Mitte des 18. Jahrhunderts erhaltenen Exemplare in Brettbauweise gefügt, mit verzapften Rundholzbeinen und einer geschweift ausgesägten, in Rokokomanier großzügig durchbrochenen Rückenlehne. Den häufigen archivalischen Erwähnungen zufolge, welche z. T. bis ins 16. Jahrhundert zurückgehen („ein alt Lehnbank“, Neustadt bei Kronstadt/ Cristian, 1574)¹ handelt es sich bei der *Līnebānk* um ein allseits beliebtes Einrichtungsstück. Rückschlüsse über frühe Bankformen oder aber den früheren Standort im Raum lassen die Teilungsprotokolle jedoch nicht zu.

Vielfältige mundartliche und archivalische Benennungen verweisen nicht nur auf die lange Entwicklungsgeschichte, die das Repräsentations- und Liegemöbel Bett in der siebenbürgischen Wohnkultur hinter sich hat, sie belegen darüber hinaus formale Parallelerscheinungen und -entwicklungen, gesellschaftliche und geographische Querverbindungen.

Da ist zuallererst das Spannbett, jenes seit dem 13. Jahrhundert in adligen Kreisen Westeuropas bevorzugt gebrauchte Luxusbett. Das war ein mit Gurten oder Stricken überspanntes vierfüßiges Gestell, auf dem ein mit Federn gefülltes und mit kostbaren Stoffen bezogenes Unterbett auflag. Das herrschaftliche Spannbett diente konstruktionsmäßig als Vorbild für die wohl weniger aufwändige, siebenbürgische *Bätspann* (Bettspanne) – eine sprachliche Inversion - wie sie sich etwa im Nachlass des Sachsengrafen und Hermannstädter Königsrichters *Albert Huet* (1537-1607) befunden hat: „ein bath Sponn.“² Ein noch früherer Beleg aus dem Jahr 1570 nennt „ein grun bettspann“³ Die in Erbteilungsprotokollen aus ganz Südsiebenbürgen sich über die Jahrhunderte hinweg häufenden Nennungen der „Bettspanne“ belegen weniger die Kontinuität bzw. die Häufung des Spannbettes im ländlichen südsiebenbürgischen Raum als die Tatsache, dass sich der Begriff „Bettspanne“ im Siebenbürgisch-Sächsischen allgemein für eine im Vergleich zur allgemein genutzten „Betttruhe“ besser angesehene Bettstatt eingebürgert hatte. Diese wies spätestens seit dem ausgehenden 18. und frühen 19. Jahrhundert keine Spannkonstruktion mehr auf, sondern zeigte sich als ein Gestellbett mit Auszug und erhöhtem Kopf- und Fußteil (*de Lian ze den Hīwden, de Lian ze de Fiessen, Alzen*)⁴ So erwähnen in dieser Zeit die Zieder Teilungsprotokolle u. a. „ein Bethh Spann [samt] 2 Better und auch 2 Pill“ (1734)⁵, die Rosler Erblisten präzisieren gar: „ein Bettspanne mit hoher Lehne“ (1828)⁶, „eine blaugemahlte Bettspanne mit Auszug, [...] ein Bettspanne mit niederen Lehnen.“ (1831).⁷ Die ursprüngliche Gurtkonstruktion des Spannbettes blieb nur der „Feldspanne“, in Diminutivform auch *Fialtspanchi* (Nordsiebenbürgen) (Feldbett, Kinderbett, zusammenlegbares Zusatzbett für den plötzlichen Bedarf) erhalten⁸.

Die in Museen erhaltenen Exemplare bemalter Schaubetten der sächsischen Guten Stube zeigen überwiegend die Form erwähnter Bettspannen, d. h. es sind Gestellbetten mit Aufsatz und Auszug (Aufsatzbett und Auszugsbett zugleich). Dementsprechend lässt sich die Liegefläche durch das Herausziehen einer Längsseitenwand auf gleicher Höhe vergrößern. Das Auszugsbett galt als *en gānz Sponn* („ganze Spanne“ für zwei Personen), eine Liegestatt ohne Auszugsmöglichkeit wurde als *hālf Sponn* („halbe Spanne“) oder aber

¹ Ebenda, S. 99f.

² Siebenbürgisch- sächsisches Wörterbuch. Bd. 1. Strassburg 1913. Stichwort „Bettspanne“, S. 574.

³ Ebenda

⁴ Aufzeichnung Feldforschung 1998, Gewährsperson *Maria Dirring*, Übername *Tschike Mariechen*.

⁵ Zieder Erbteilungsprotokolle, siehe Anm. 3. Nachlass des *Georg Teutsch*, „Theil Brieff“ vom 27. September 1734.

⁶ Rosler Erbteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand Roseln 400-254/267, Nachlass *Michael Geisel*, Protokoll vom 16. Oktober 1828. Zitiert anhand der Transkription von Dr. *Christian Weiss*.

⁷ Ebenda, Nachlass *Johann Gull*, Prediger in Roseln. Protokoll vom 28. Mai 1831. Zitiert anhand der Transkription von Dr. *Christian Weiss*.

⁸ Wie Anm. 21. Siehe auch *Friedrich Krauß*, a. a. O., Stichwort „Feld“, Spalte 281.

als „halb[es] Bätt“ (Zied, Teilungsprotokolle 1727) wahrgenommen.¹ Das Katzendorfer Bett in der Sammlung des Emil Sigerus-Museum in Hermannstadt von 1862 verfügt mit einem zusätzlichen Unterzug (*Scheppelbāt, Scheppelsponn, Rollsponn*) über eine weitere Liegefläche.² Es ist dies eine überwiegend im Burzenland und dem Repser Gebiet beliebte Variante des Auszugsbettes, welches in erster Linie jedoch als Paradebett dargeboten und weniger seiner Funktion entsprechend als Schlafmöbel genutzt wurde.

Neben dem Begriff der Bettspanne (*Bätspann*) stehen im Siebenbürgisch-Sächsischen für das Paradebett in der Guten Stube auch jene des Himmelbettes (*Hemmelbāt*) und des Hohen Bettes (*hī Bāt*). Das echte Himmelbett mit von Säulen getragenen Baldachin (Betthimmel) lässt sich im ländlichen Milieu Südsiebenbürgens jedoch nur archivalisch bzw. an einem einzigen erhaltenen Objekt aus Großau im Besitz des Brukenenthal-Museum in Hermannstadt nachweisen. Darüber hinaus verweist das aus dem 18. Jahrhundert stammende, stilistisch barockem Geschmack verpflichtete Möbelstück eher auf eine bürgerliche als ländliche Herkunft. Auch die diesbezüglichen archivalischen Belege avisieren ausnahmslos städtische bzw. ländlich-bürgerliche Kreise.³ So befanden sich im Nachlass des am 22. März 1807 in Braller verstorbenen evangelischen Pfarrers Georg Orendi u. a. „2 Bettstatte, eine ordinaire und eine mit Vor[-] und Ueberhängen“⁴.

Der Begriff „Hohes Bett“ mag wohl primär auf die „hohen Lehnen“, die barock in die Höhe geschwungenen Aufsatzteile am Kopf- und Fußbrett des Schaubettes gezielt haben⁵, im späteren Verständnis des 19. und 20. Jahrhunderts war damit vorrangig die Gesamtwirkung des Schaubettes im Zusammenspiel der üppig bemalten Bettstatt mit dem aufwändigen Ziertextilienaufbau gemeint. In dieser Zusammenschau von Bett und Repräsentations-Bettzeug (*det Gebätzel*) liegt auch die Symbolfunktion des Paradebettes als Spiegelbild häuslichen Wohlstandes und der textilen Kunstfertigkeit der Hausfrau.

Spinnen-, Weben-, Stickenkönnen war noch bis zum Zweiten Weltkrieg ein Muss in der tradierten, z. T. noch autark funktionierenden siebenbürgischen Dorfgemeinschaft. Damit war aber nicht nur die hauseigene Selbstversorgung in wichtigen Bereichen ländlicher Lebensentfaltung garantiert. Mit Kunstsinn und textiler Fertigkeit, über gekonnt inszeniertes Wohnen ließen sich nach außen hin gesellschaftliche Unterschiede, die sehr wohl auch bei den Siebenbürger Sachsen existierende Kluft zwischen Arm und Reich überspielen, galt es doch immer wieder, sich des sächsischen Selbstverständnisses von einer „Nation, da keiner Herr und keiner Knecht“ zu vergewissern. Im ländlichen Sprachgebrauch heißt dieser Handlungsimpetus, *en der Ränd stohn ze messen* (in der Reihe stehen zu müssen).

Zum *Gebätzel* des Hohen Bettes gehörten: der aus Hanf oder Flachs gewebte Strohsack mit verzierten Stulpen am Kopfende (*Strīsäck māt Stälp*), ein unteres und ein oberes Leintuch (*det angderscht uch det iwerscht Lenjdach*) in einfacher Leinenbindung, eine gewalkte, langhaarige weiße Wolldecke (*Loßleng, Kötzen*)⁶, bzw. gleich mehrere Deckeltücher oder Federbetten (*Däckeldach, Fädra Bāt*) bei den Wohlhabenderen. So hinterließ die 1843 im Kindbett verstorbene *Anna Buchholzer* aus Roseln gleich „6 Federne Better sampt Ueberzügen und 12 Stück Polster nebst Ueberzügen“⁷. Der Wert

¹ Zieder Ernteilungsprotokolle, siehe Anm. 3. Nachlass der Frau „Teiſin“, „Rablatur“ vom 24. Februar 1727.

² Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch, wie Anm. 21, Stichwort „Bett“, S. 571.

³ Ebenda. Das Wörterbuch zitiert aus dem Nachlass des Sachsengrafen *Albert Huet* (1577-1607) „Ein schön himelbeth mit rothweissem Seidinem zeug rondtherumb vmbhangenn.“

⁴ Teilbrief im Archiv Sedler, Kornwestheim.

⁵ Rosler Ernteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand Roseln 400-254/267. Im Protokoll vom 16. Oktober 1828 heißt es „Bettspanne, niedere Lehne 1 Fl., Bettspanne, hohe Lehne 2 Fl. Zitiert anhand der Transkription von Dr. *Christian Weiss*.“

⁶ Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch. Sechster Band L. Köln, Weimar, Wien 1993. Stichwort „Loslenk“, S. 179f.; Fünfter Band K. Bukarest, Berlin 1975. Stichwort „Kotzen“, S. 306.

⁷ Rosler Ernteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand

von einem „[Feder]Bett ist aesti[mier]t pro Fl. 2“ im Jahre 1719. Im Vergleich dazu war ein „Pferd geacht pro Fl. 9“¹.

Das übereinandergestapelte Bettzeug ließ sich mit einer aus drei Bahnen gefertigten, mit Stick- oder Webmustern, der Jahreszahl der Anfertigung und dem Namen der Stickerin verzierten Überdecke, dem „feinen Leintuch“ (*det schîn Lejndach*) abdecken. Die so hochgebaute Fläche wiederum diente als Plattform für zwei Kissenstapel, je einer „zu Häupten“ und „zu Füßen“. Zahl und Anordnung der Polster konnte nach lokaler bzw. regionaler Vorgabe variieren, wobei in Südsiebenbürgen die Stapelhöhe selten mehr als vier Stück Kissen (*Pill*) beanspruchte im Unterschied zu Nordsiebenbürgen, wo man den zur Schau bestimmten Polsterschatz bis zur Decke (*Gebinn*) hoch aufbaute. Dieser Schaufunktion auf dem Hohen Bett verdankt der längliche, „schmale Polster“ (*schmuell Pill*) seine Präsenz bis ins 20. Jahrhundert, wurde er doch im allgemeinen Schlafgebrauch spätestens am Ende des 19. Jahrhunderts durch die quadratische Kopfunterlage, den „breiten Polster“ ersetzt.

Die Ofenecke – Kalefök und „Katzenwinkel“

Mit einer unabhängig vom Herdraum geheizten Stube schreibt sich Südsiebenbürgen in die von der römischen Tradition der Wärmestube (*calefactorium*) geprägte südeuropäische Wohnlandschaft ein. Der Stubenofen gehörte dementsprechend zum frühesten stationären, d. h. nichtmobilen Einrichtungsinventar im Raum. Sein Platz bestimmte in der Konsequenz die Platzierung der anderen Einrichtungsgegenstände im Raum. Archäologische Funde an frühen Becher- und Blattkacheln aus dem sächsischen Siedlungsgebiet (14./15. Jahrhundert)² und zahlreicheres Kachelmaterial aus dem 16. – 18. Jahrhundert sind der Beleg für die durchgehende Nutzung dieser Art Raumheizung in der Region.

Allerdings sind die meisten dieser Kachelfunde als Streufunde geborgen worden, dementsprechend auch nur isoliert, d. h. hauptsächlich aus kunsthistorischer, stilistisch-ornamentaler Sicht betrachtet und analysiert worden. Das spätmittelalterlich-frühneuzeitliche siebenbürgische Fundmaterial beinhaltet überwiegend hochrechteckige, seltener quadratische, aus der Model geformte unglasierte Blattkacheln: Rumpflös glatte, zumeist aber solche mit gedrehter Zarge, die zum Rahmen des ornamentierten Blattes hin mit zusätzlich angebrachtem Verstrichmaterial angarniert sind. Das meist figurative Ornamentrepertoire schöpft aus der in der Gotik so beliebten Motivistik der Heiligenviten und -legenden (der Heilige Georg als Drachentöter, Simson mit dem Löwen, der Heilige Christophorus) und der Heraldik. Ab dem 16. und bis ins 17. Jahrhundert hinein eroberte dann Renaissanceornamentik das Erscheinungsbild der nunmehr zunehmend glasierten siebenbürgischen Kachelblätter: In Säulen- oder aber Kreissegmentrahmen gefügte Architekturen, Maskarons, Allegorien, Sentenzen als Bildschrift, vor allem aber stilisierte Pflanzenmotive (Granatapfel, Dreispross, Kelchblüten) wiegen vor³.

Für den südsiebenbürgischen Raum fehlen jedoch fundierte Recherchen zur genauen Entwicklung der Heizsysteme bzw. der Ofentypen anhand gesicherter Quellen, z. B. unter Einbezug der Erkenntnisse aus archäologischen Grabungen auch solche hinsichtlich der mittelalterlichen Raumstrukturen, der Grundrissformen von Gebäuden und des Verhältnisses von stationärer Feuerstelle und Raumprogramm. Hier die

Roseln 400-254/267. Protokoll vom 10. Dezember 1843. Zitiert anhand der Transkription von Dr. *Christian Weiss*.“

¹ Rosler Erbteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand Roseln 400-254/267. Nachlass des an der Pest verstorbenen *Andreas Roth* (um 1680-1719). Protokoll vom 18. August 1719. Zitiert anhand der Transkription von Dr. *Christian Weiss*.

² Thomas Nögler: Un depozit de plăci ornamentale descoperite la Roșia (r. Sibiu). Die Zierkacheln von Roșia-Rothberg (Rayon Sibiu-Hermannstadt). In: *culegere de studii și cercetări I. Kronstadt/Brașov 1961*, S. 145 – 151.

³ Horst Klusch: *Zauber alter Kacheln aus Rumänien. Hermannstadt/Sibiu 1999*.

diesbezügliche Aussagekraft einer von Thomas Nägler 1987 vorgenommenen Grabung auf dem Areal der Wüstung Unterten/Androchel im Harbachtal: „Die Wohnung – 4 x 5 m – hatte ein steinernes Fundament und einen Aufriss aus Ziegeln [...] die Türschwelle aus Schiefer lag auf der Südseite, gleich rechts in der Ecke befanden sich die Reste von einem gekachelten Ofen - Blattkacheln, die über den Topfkacheln des Ofenkörpers nach außen hin mit Lehm angeklebt gewesen waren. Die Fragmente waren kleinteilig, zeigten geometrische Musterung und waren unglasiert.“¹ Dementsprechend lassen sich zum heutigen Zeitpunkt die technologischen Entwicklungen des Kachelofens in der Region nicht durchgehend nachvollziehen. Dazu nur soviel: Dass solche technologische Entwicklungen nicht eingleisig verlaufen, dass sie auf regionalen Voraussetzungen fußen, dass darüber hinaus der Weg zum Regionaltypischen über langzeitige Prozesse der Selektion zur Typisierung verläuft, zeigt sich im siebenbürgischen Raum am Vorhandensein zweier, jeweils eine Region prägender Kachelofentypen - der *Kachelherd* im Süden und der *Kachelofen* im Norden (Bistritz/Bistrița und Sächsisch Reen/Reghin).

Im Zusammenhang mit dem unbeirrbaren Beibehalten des Herdtypes beim Kachelofen der Guten Stube muss auch das Beibehalten des ursprünglichen Funktionsschemas des Einraumhauses gelten (Schlafen, Essen, Wirtschaften in einem Raum), das Ablehnen jeglicher Verräumlichung von Wohnfunktionen im ländlichen Siebenbürgen.

Im Unterschied zum raumgreifenden nordsiebenbürgischen Kachelofen (*Öm*), dessen Befeuerungs- und Heizsystem auf einem Befeuerungsraum und einem oder gegebenenfalls zwei darüberliegenden Oberöfen besteht, zeigte die erwähnte gekachelte südsiebenbürgische Heizanlage der Guten Stube einen meist untermauerten Herd für die offene Flamme und einen gekachelten Rauchhut, der, aufgestützt an den Schmalseiten auf der Herdplattform mittels Mäuerchen oder aber eisernen „Stümpfen“ (*Stimp*), zugleich als Rauchabzug und Heizkörper diente. Nach dem Aufkommen des Hinterladerofens im 16. Jahrhundert (Lutherofen) im städtischen Milieu fand der neue Ofentyp auch in gehobenen dörflichen Kreisen seine Akzeptanz. Schließlich hat das Dorf den Begriff „Lutherofen“² allgemein für Kachelofen übernommen und ihn auf den alten Kachelherd, dem auf der verlängerten Herdfläche ein Blechofen, *de Kalefök*, mit Backröhre vorgesetzt wurde, übertragen. Die Ofenröhre der neuen Vorkonstruktion mündete in den Rauchhut. Im Laufe der Zeit kam es zu Überschneidungen der Begriffe *Kalefök* und *Lutheriwen*, welche sich letztlich beide auf die ganze Ofenkonstruktion beziehen konnten.

Mit geringem Abstand zur Wand gegen den Herd- und Wirtschaftsraum *Hous*, nahm der „Lutherofen“ den Platz in der Diagonale zum Tischeck ein. Eine hölzerne Verbreiterung der Herdplattform zum Stubeninneren diente als Sitz- und Ruhegelegenheit (*Üwebänk*, Zied). In der *Häll* (auch *det Hällchen*, *de Kotzenhäll*, „Katzenhöhle“), der schmalen „Höhle“ hinter dem Ofen im Eck zwischen Hausaußen- und -innenwand zum Wirtschaftsraum hin, fand winters „das verhätschelte Kind seine Schlafstelle“³.

Die im originären Konstruktionsgefüge erhaltenen Kachelherde des südsiebenbürgischen ländlichen Raumes stammen überwiegend aus der Zeit des 18. – frühen 20. Jahrhunderts. Die bildliche Gestaltung des Kachelmaterials spricht die Sprache der nun zum „typisch sächsischen Geschmack“ geronnen Stilretardierung im Zeichen barock abgewandelter Renaissance-Blumenmuster: Kelchblüten, die sich zu Tulpen gewandelt, Granatfrüchte, die zu Sonnenblumen mutiert sind, der Dreisproß als „Lebensbaum“. Hirsche und Greifvögel steuerte die Heraldik bei. In blau-weißer, grüner oder aber brauner Glasur fügen sich die Kachelmuster dem allgemeinen Ornamentschatz siebenbürgischer „Volkskunst“ in der Zeit, sie sind der keramische Widerhall der farbigen

¹ Grabungsbericht *Thomas Nägler*, August 1986. Typoskript, Archiv Nägler.

² Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch. Sechster Band L. Köln, Weimar, Wien 1993. Stichwort „Lutherofen“, S. 199.

³ *Adolf Schullerus*: Siebenbürgisch-sächsische Volkskunde. Leipzig 1926, S. 25.

Temperamalerei auf den Möbelstücken der Guten Stube. Das ästhetischen Ensemble ergänzen schließlich die rot gestickten Muster des schmalen „Ofentuches“ vor der *Häll*.¹

In der Motivistik und Farbe dem nordsiebenbürgischen Kachelofen gleich, zeigen sich die südsiebenbürgischen Kachelherde aber weniger raumgreifend als diese. Nichtsdestotrotz ist so ein Kachelherd, wie es ihn heute noch am ursprünglichen Platz in den Heimatmuseen von Großau, Michelsberg oder Rasinari gibt, eine beeindruckende Erscheinung, die ländliche Gemütlichkeit und Wohlstand vermittelt: „Neben der Thüre der mächtige lichtspendende lutherische Ofen mit vorgesetztem Blechofen (Kalafök), hinter demselben, zwischen Wand und Ofen, eine schmale Spalte zur Aufnahme des langen Scheitholzes (Haell) und rechtwinklig darauf eine kleinere Spalte (Katzenhaell), der gemüthliche Wohnplatz des feisten Hauskaters. [...] Im hinteren Ofenraum ein Essiggläschen zum Handgebrauch und vorn ein zusammengelegter alter Pelz als gemüthliches Ruhekissen an langen Winterabenden; Neben dem Ofen der Löffelsack und der hölzerne Salzkasten.“²

Die „Wirtschaftsecke“ – das Zurschaustellen des „schönen“ Geschirrs

Für die in der Diagonale zum Hohen Bett platzierte „Wirtschaftsecke“ galten keine so strengen Einrichtungsnormen wie für die drei anderen Funktionsecken in der Guten Stube. Für gewöhnlich befand/en sich hier das Behältnis/die Behältnisse für das Geschirr im Haushalt. Bezeichnungen, die auf rein funktionale Aufbewahrbehältnisse zurückgehen – etwa *Kiurf* („Korb“), *Schoff* („Schaff“) und *Romp* („Rumpf“) – und die im Laufe der Zeit auf das Schreinermobiliar mit zusätzlicher Zurschaustell-Funktion (*Schässelkiurfl* „Schüsselkorb“ bzw. *Schässelrompl* „Schüsselrumpf“, *Brütschoffl* „Brotschaff“) übergegangen sind. Ihre Altartigkeit belegt und bestätigt eine lange Entwicklungsgeschichte des häuslichen Geschirrverwahrens im südsiebenbürgisch-sächsischen Bauernhaus.

Archivalische Quellen und erhaltenes Mobiliar dokumentieren mit Beginn des 16. Jahrhunderts Möbelformen dieser Art. Darüber hinaus geben sie hin und wieder auch Aufschluss über den Standort einzelner Stücke. Die ältesten Nachrichten betreffen das Burzenland: So verzeichnen die Teilungsprotokolle von Neustadt/Cristian u. a. „eine alt hessliche Schüsselramp“ als auch die „gemalt Schüsselrump“ im Nachlass des 1574 verstorbenen Lucas Bösten.³

Da die Bezeichnungen „Schüsselrumpf“, „Schüsselrahmen“ und „Schüsselkorb“ sich bis in die Gegenwart hinein hauptsächlich für den Typ des bemalten zweiteiligen Geschirrschranks mit offenem Tellerbord erhalten haben, ist es wahrscheinlich, dass die 1574 genannten Möbel diesem Typ zuzuordnen sind. Roswith Capesius vermerkte in den siebziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts die Existenz eines 1616 datierten Geschirrschranks mit offenem Tellerbord in Rosenau/Râșnov ebenfalls unter dem Namen „Schüsselkorb“⁴.

Ab dem 17. Jahrhundert fand sich, zuerst im bürgerlichen Milieu, später auch auf dem Lande für den Geschirrschrank noch die Bezeichnung *Poharsek* (vom ungarischen *pohárszék* für „Gläserstuhl“ abgeleitet). Der Name galt als Beleg einer Annäherung siebenbürgisch-sächsischer Wohnkultur an jene des ungarischen Adels. Dass ein solcher „Pohár-Csek“ im hochherrschaftlichen Nachlass des Hermannstädter Senators Marcus Draut (1691) ein repräsentatives Möbelobjekt gewesen sein muss, lässt sich schon am

¹ Das Siebenbürgisch-sächsische Wörterbuch. Achter Band N – P. Köln, Weimar, Wien 2002 erläutert unter dem Stichwort „Ofentuch“, S. 189 fälschlicherweise: „Tuch zum Reinigen des Ofens“, bringt aber ein sehr anschauliches Beispiel aus Michelsberg (von 1964) zur tatsächlichen Funktion des dekorativen Tuches vor dem Ofenwinkel angebrachter Sichtschutz: „*uaf der siekt fum luterüawen waur det haltschen. [...] für dem haltschen waur det üawendäach*“. Vgl. auch Roswith Capesius, wie Anm. 1, S. 66.

² Franz Friedrich Fronius: Bilder aus dem sächsischen Bauernleben. Wien 1879, S. 128.

³ Roswith Capesius, wie Anm. 1, S. 106.

⁴ Ebenda, S. 105 ff., auch Adolf Schullerus, wie Anm. 40., S. 26f.

Schätzpreis von 7 Fl. erkennen. Im Vergleich dazu wurde ein „persianischer Täpich“ aus dem gleichen Haushalt auf nur 5 Fl. gewertet¹, eine „guet[e] schwartz Truhn“ im Erbe eines zur gleichen Zeit in Hermannstadt verstorbenen Handwerkers gar nur auf Fl. 1.²

Über die konkrete Form dieses frühen „Pohár-Csek“ wissen wir wenig, ein im Schässburger Geschichtsmuseum erhaltenes Exemplar aus dem 17. Jahrhundert zeigt einen Geschirrschrank mit verschließbarem, jedoch nicht verglastem Aufsatz mit Gittertürchen. Es ist dort Bezeichnung unter der *parsechi* aufgelistet.

Ab dem 18. Jahrhundert setzten sich für den Geschirrschrank mit verglastem Aufsatz neben „Glaskasten“ dann die österreichischen Bezeichnungen *Kredenz* und *Äfsatzkasten* durch.

Seine Blütezeit im Ländlichen erlebte der Geschirr-Schrank im Südsiebenbürgischen im 18. und 19. Jahrhundert. Die Sammlungen des „Emil Sigerus Museums“ in Hermannstadt/Sibiu und die Privatsammlung von Gerhard Rill in Augsburg bewahren einige sehr aufwändig gestaltete „Schüsselrumpf“-Exemplare aus dieser Zeit vor allem aus der Repser Gegend und aus Nordsiebenbürgen. Es sind von ihren Proportionen her relativ großformatige Möbelstücke mit überkragendem Gesimsabschluss (ähnlich dem Oberteil eines *Dressoires*) und vorderseitigen Traversleisten am Tellerbord, die den hier aneinandergereihten Tellern und Schüsseln zusätzlichen Halt zu geben vermögen. Neben Geschirrschränken mit komplett offenem Tellerbord finden sich auch Möbelstücke mit ganzem oder teilverglastem Aufsatz.

Alle Schrankformen – mit offenem, ganz- oder teilverschließbarem, verglastem Aufsatz – bestanden im 18. und 19. Jahrhundert parallel, wie auch die vorher erwähnten Bezeichnungen alle noch erhalten und gebräuchlich waren, wenn man auch regional mit ein und derselben Bezeichnung unterschiedliche Möbelformen meinte. In den Erblisten des 1835 in Roseln/Ruja verstorbenen Bauern Michael Stirner findet sich u. a. „ein Schüsselkorb im Vorhaus“ (d. i. *det Hous*)³. Ob der „rothgemalte Speisekasten“⁴ von 1830 im Nachlass des Rosler/Ruja Schulrektors Johann Gull ein ebensolcher „Schüsselkorb“ war wie jener von 1835 oder aber ein Geschirrschrank mit verglastem Aufsatz (*Kredenz*, *Äfsatzkästen*), ist daher nicht mit Sicherheit zu behaupten.

Auch in den rumänischen Wohnhäusern des Hermannstädter Umlandes, der „Mărginimea Sibiului“ – so in Săliște, Rășinari, Orlat, Gura Râului - gehörte der Tellerbord-Schrank vom 18. bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts zum bemalten Prestigemöbel gutsituierter Bauernfamilien. Genannt wurde er *parsechi*.

Im Repser Land löste im 19. Jahrhundert der bemalte Schubladkasten mit verglastem Aufsatz allmählich den Geschirrschrank als modisches Möbelstück ab⁵. Und nicht unerwähnt soll hier der bemalte Gitterschrank bleiben, von dem einige Exemplare in den Museen Siebenbürgens erhalten geblieben sind, der jedoch im ländlichen nie die Rolle gespielt hat wie im städtischen Haushalt.

Eine ähnliche Zurschaustellensfunktion wie dem „Schüsselkorb“ kam der typologisch weit älteren Möbelform der *Schässelrähm* (Schüsselrahmen) zu⁶. Als einfaches Wandbrett mit Holznägeln zum Aufhängen der irdenen Krügel oder aber als kombinierte Wandbrett-Tellerbordkonstruktion, trug dieser altartige, im Spätmittelalter und der Renaissance europaweit übliche Möbeltyp maßgeblich zum unverkennbaren

¹ Teilungsprotokoll vom 8. September 1691, Nationalarchiv Hermannstadt/ Sibiu Hermannstädter Teilungsregister Nr. 305.

² Nachlass Paul Ehrmann, Schuster in Hermannstadt. Teilungsprotokoll vom 9. September 1691, Nationalarchiv Hermannstadt/ Sibiu Hermannstädter Teilungsregister Nr. 305.

³ Rosler Erbteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien), Bestand Roseln 400-254/267. Protokoll vom 4. April 1836. Zitiert anhand der Transkription von Dr. *Christian Weiss*.

⁴ Ebenda. Protokoll vom 28. Mai 1831.

⁵ Gleich zwei sehr aufwändig gestaltete und bemalte Exemplare haben wir 1989 im ehemaligen Heimatmuseum in Deutschkreuz dokumentieren können.

⁶ Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch. Köln, Weimar , WienStichwort....

Charakter ländlicher Wohnstuben im Karpatenraum bis zum Ende des 19. Jahrhunderts bei. Die unter der Decke an allen vier Wänden umlaufenden Krügelbretter mit Tellerbord verbanden im Zusammenspiel mit den am Boden längs der Wände aneinandergereihten Truhen und Truhnbänke die vier Möbelarrangements der Funktionsecken zu einem Ganzen – die bemalte Einrichtung der Guten Stube. Zugleich schafften sie den horizontalen Rahmen des Stubenganzen und leisteten den optischen Ausgleich zur Vertikalität der häufig auch als Eckschränkkonstruktion gefertigten „Aufsatzkästen“.

Regionaltypisch und unverwechselbar siebenbürgisch in Form und Verzierung ergänzt eine Wandnische mit bemalter Verschalung, allgemein als „Almeri“ bezeichnet – *de Almerå* (Altes Land), *Hameroi* (Burzenland), *Armerai* (Nösnerland) – das Inventar der Guten Stube. Durch die sich im ländlichen Raum ab dem 16. Jahrhundert verallgemeinernde Stein- und Ziegelbauweise waren die Voraussetzungen für diese Art von Mobiliar im sächsischen Bauernhaus gegeben. Dementsprechend fand sich eine der ältesten Wandnischen dieser Art in einem hauptsächlich aus Stein errichteten Haus in Zied, welches in die erwähnte Zeit datiert und dessen Einrichtung, d. h. auch die Verschalung der Nische, im Jahre 1736 komplett erneuert wurde¹. Der Name *Almerå* verweist darüber hinaus in noch frühere Zeiten. Er leitet sich ab von „dem mittellateinischen *almāria*, altfranzösisch *aumaire*, welche wiederum das lateinisch *armarium*, französisch *armoire* unterlegt, [und nennt allgemein] ein[en] Kasten, ein[en] Schrein zum unterschiedlichen Gebrauch“². Das „Frühneuhochdeutsche Wörterbuch“ präzisiert für die entsprechende Zeit: „Behältnis, Schrank (Bücher-, Kleider-, Speiseschrank, Speiseschaff an der Wand), metonymisch daran anschließend auch ‚Speisekammer‘, ‚Sakristei‘“³.

Der Verweis auf die Sakristei, bzw. die formale Nähe der siebenbürgischen Wohnraum-Almeri zur gotischen Sakramentnische im Kircheninnenraum hin, untermauert ein weiteres Mal das hohe Alter dieses Möbeltyps und zeugt von der Vermittlerrolle kirchlicher Ausstattungen beim Transfer bürgerlicher Wohnkultur ins ländliche Milieu.

Die archivalischen Quellen bestätigen diese Entwicklung für den siebenbürgisch-sächsischen Siedlungsraum. Sie belegen zum einen den Gebrauch des Begriffes „Almeri“ noch bis ins frühe 17. Jahrhundert verallgemeinernd für Behältnis, Schrank, bzw. konkret für ein Kleiderbehältnis: In den „Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt“ sind für das Jahr 1555 „czwo armerayen“ vermerkt, 1696 kommen in Hermannstadt eine „Kleiderallmery“ bzw. „ein Kasten oder Allmery“ vor⁴.

Mit der Einschränkung des Begriffes auf verschaltete Wandnischen, d. h. wandfeste Stubenausstattung und mobile Hängeschränken (hier vor allem die Eckschränken) kam es spätestens im 18. Jahrhundert allmählich auch zu einer regionalen Typisierung der Verschaltungsformen bei gleichbleibender Nischenöffnung: Der *Almerå* im Alten Land mit schmaler Bretterverschalung stand in Nordsiebenbürgen ein meist breiterer, hin und wieder in bewegten Konturen ausgesägender Brettterrahmen gegenüber. Im Repser Gebiet variierten die Verschaltungen von bescheiden bis hin zu raumgreifend, d. h. die ganze Wandhöhe einnehmenden Konstruktionen, deren Überbau nebst einem Krügelrahmen noch einen Glaskasten mit integrierte.

Zu der Hinterlassenschaft der „Oer[li]g Honnin“ (Frau des Ortsvorstehers Oerlig) in Zied bei Agnetheln zählten im Jahre 1768 u. a. „ein Kasten, aest[imiert] Fl. 1, ein Truhn

¹ Anwesen der Familie *Ehrlich*, heute im Besitz der Familie *Johann Rothmann*. Zied/Veseud, Hausnr. 112. Dazu mehr in *Irmgard und Werner Sedler*. Zied. Ein Dorf und seine Geschichte. Ludwigsburg 2003, S. 108 ff.

² Jakob und Wilhelm Grimm: Deutsches Wörterbuch. Leipzig 1854. Erster Band. Stichwort „Almer“, Sp. 244.

³ Theodor Frings: Sprache und Geschichte III (= Mitteldeutsche Studien 18). Halle (Saale) 1956, S. 275; Vgl. auch *Otto Schmitt* (Hrsg.): Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte. I. Band. Stichwort „Almeri“. Stuttgart 1937, Sp. 387/388.

⁴ Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch. Erster Band. Berlin, Leipzig..., Stichwort „Almerå“, S. 76.

und ein Lad, aest[imiert] Fl. 1, den. 20“¹. Ebenfalls in Zied hinterließ die wenige Jahre später verstorbene Catharina Adamin „ein hochdeckliche Käst“².

Ob nun *Kåsten* (Kasten), *Trun* (Truhe), *Låd* (Lade), *Kist* (Kiste), ob Möbelstück, Wirtschafts- und Handwerkszubehör (Zimmermannslade), ob Transportbehältnis („Kroner Trun“, Wagenlade) oder aber Brauchrequisit (Nachbarschaftslade, Brauttruhe) – der hölzerne Behälter mit quaderförmigem Korpus und Deckel zählt zu dem ältesten und unverzichtbaren Inventar siebenbürgischer Bauernwirtschaften. Die Vielfalt der Bezeichnungen und Komposita³ verweist nicht nur auf konstruktionstechnische, ornamentale oder Größenunterschiede des Behältnisses hin (Zimmermanns- oder Tischlerprodukt; Kasten-, Stollen-, Wangentruhe; „Ellen-Lade“, „Siebenviertel-Lade“, „Mittellade“, „dicke Truhe“ u. a); sie berücksichtigt nicht nur dessen vielseitige, fast unüberschaubare Verwendungsmöglichkeiten im Alltag, sondern sie impliziert zugleich kulturgeschichtliche Vielschichtigkeit, zeitliche, räumliche und ethnische Querverbindungen in einem langen Entwicklungsstrang südsiebenbürgischer Wohnkultur.

Die Dichte der Belege an „Truhnen“ und „Ladten“ in archivalischen Quellen des 16. und 17. Jahrhunderts steht für die intensive Nutzung und die Beliebtheit dieser Möbelform im städtischen siebenbürgisch-sächsischen Haushalt der Zeit. Truhnen und Bänke stellten den Hauptteil der vererbten Möbel. Nichtsdestotrotz gewähren die Auflistungen wenig ergiebige Erkenntnisse über konkrete Truhnen- bzw. Ladenformen. Das Problem grundsätzlicher Unterschiede zwischen *Trun* und *Låd* stellt sich hierbei nicht. Mehr noch: Die urkundlichen Bezeichnungen „Truhn“ und „Ladt“ erscheinen oft austauschbar, sie können sich dementsprechend auf ein und denselben Möbeltyp beziehen. Somit lassen sich für diese Zeit aus den Archivalien auch nur einige vage Erkenntnisse hinsichtlich des unterschiedlichen Namensgebrauches formulieren. Die Bezeichnung „Truhn“ impliziert generell neben einer bestimmten Anforderung an die Größe des zur Aufbewahrung von Kleidern und Wertsachen bestimmten Behältnisses den sicheren Verschluss. In den Urkunden ist häufiger von „verschloßen Thrunen“ die Rede: „Ein verschloßen Thrunn und ein ney verschloßen Tüsch“ sind 1590 genannt⁴. „Verschloßen Ladt[en]“, wie jene im Besitz des Steffan Hensing in der Heltauergassen in Hermannstadt/Sibiu im Jahr 1590⁵ sind als Hauseinrichtungsgegenstände seltener genannt, diese fanden sich eher im Gebrauch der Zünfte und Nachbarschaften. Die am 25. August 1592 erstellten Teilungsprotokolle zu der Hinterlassenschaft von Endres B[üxen]macher, einem in Hermannstadt/Sibiu Verstorbenen, verzeichnen dementsprechend an „hölzerin Gerempell: 2 Thrunen, in welcher des Kindes gütern in[nen] verschloßen sein. [...] Ein klein schwartz Ladt / Ein gemold ...Thrun / Ein grün lenebank / Ein schwartz bethspon“⁶. „Ein verschloßen Tüsch und Thrun, Laden“ und weiteres „hölzerin Gerempell für 6 Fl., 50. den.“ fand sich im selben Jahr nach dem Ableben der Anna Geltner in deren „Haus gelegen in der kleinen Erde [heute Filarmonicii] in Hermannstadt“⁷.

Die städtische Kleidertruhe erlebte ihre Blütezeit im südsiebenbürgischen Raum in der zweiten Hälfte des 16. und vor allem im 17. Jahrhundert, um dann im zweiten und dritten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts dem *Stohkasten* („Stehkasten“, Schrank) und dem *Schubladkasten* (Kommode) zu weichen. Mehrere Vergleichsstücke in den Sammlungsbeständen siebenbürgischer Museen zu der vom schon erwähnten Senator

¹ Zieder Erbteilungsprotokolle, wie Anm. 3. „Theil Brieff“ vom 10. September 1768.

² Ebenda. „Theil Brieff“ vom 19. Dezember 1771.

³ Vgl. siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch. Fünfter Band K. Bukarest, Berlin 1975. Stichwort „Kasten“, S. 62 f.; dasselbe im Sechsten Band. Bukarest, Köln, Weimar, Wien 1993, Stichwort „Lade“, S. 4 f.

⁴ Nationalarchiv Hermannstadt/Sibiu, Teilungsregister Nr. 305. Teilungsprotokoll vom 24. Mai 1590. Erblasser „Schinker in der Elisabethgasse.“

⁵ Ebenda. Teilungsprotokoll vom 21. November 1590. Erblasser *Steffen Hensing*.

⁶ Ebenda. Teilungsprotokoll vom 25. August 1592. Erblasser *Endres B[üxen]macher*.

⁷ Ebenda. Teilungsprotokoll vom 10. Dezember 1592. Erblasserin *Anna Geltner*.

„Draut im Jahre 1691 vererbten „groß grühne[n] Truhn“ im Wert von beachtlichen 18 Fl.¹ zeigen einen aufwändig gearbeiteten Truhentyp im Stil der Spätrenaissance, eine Kastentruhe mit Sockelgeschoss, tektonisch gestalteter Vorderfront (Drei-Felder-Truhe) und einem durch Profilrahmen und -leisten strukturierten Deckel. Während die frühen Exemplare überwiegend eine graphische Oberflächendekoration vorweisen oder aber nur dunkel gebeizt wurden (sog. „schwartz Thrunnen“, oder aber „schwartz Ladten“²), zieren die „Patriziertruhen“ der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts barockisierend überformte Renaissanceornamente in üppiger Malerei – „ein Pfaffen Truhn mit gemingten [d. i. gemengt, bunt] Farben“, wie es in einem Hermannstädter Teilungsprotokoll von 1685 heißt“³. Gegen das Überhandnehmen allzureicher und teurer Bemalung auch auf kleineren und weniger wertvollen Truhen-/Ladenformen als es die Kleidertruhen des städtischen Patriziats waren, beschloss die Sächsische Nationsuniversität zu Beginn des 18. Jahrhunderts, die „unöthige und schädliche Malerey, welche sich unter denen Unions Meistern sehen läst“ zu verbieten, derweil „dieselbige [Malerei] nun mehro so hoch [ge]kommen [ist], daß sich keiner gescheuet, von den besten theüersten Farben allerhandt Arbeit damit anzustreichen und aufs Prächstigst zu mahlen.“ Namentlich genannt werden „fünnf füertel Laden und Ellen Laden und auch drey füertels Laden“, Behältnisse in Größenausführungen, wie sie für diese Zeit auch häufig auf dem Lande anzutreffen waren; dazu die Vorgabe, dass „dieselbige [Laden] keines Weges anders gemahlet werden als mit der gedrehten Leisten oder aber die mit Rollen darzwischen rund schlecht (d. i. schlicht) gemahlte Tulipanen, oder wie es eügentlich bey uns heist Pater Noster“⁴. Die verordnete Wiederbelebung der im 18. Jahrhundert längst altmodischen Patronierung scheint nicht stattgefunden zu haben, dafür lassen die aus ländlichen Haushalten überkommenen Kleidertruhen und Nachbarschaftsladen aus dem 18. und frühen 19. Jahrhundert deutlich das städtische Vorbild der bunt bemalten Drei-Felder-Truhen erkennen.

Bei aller Beliebtheit des Truhenmöbels bei der bäuerlichen Bevölkerung, kam ihm im Arrangement des bemalten Stubeninterieurs im 18. Jahrhundert keine so gewichtige Rolle mehr zu. Die Aufbewahrungsfunktion für das Kirchengewand übernahm allmählich der zeitmodische Schubladkasten, die Hauswäsche war in den Truhenbänken gut aufgehoben. Einen nur den Truhen vorbehaltenen Platz im Einrichtungsgefüge der Guten Stube gab es nicht (mehr). Einzig die „dicke Truhe“, das Verwahrmoebel für Kirchenpelz und Kürschen, behielt ihre Wichtigkeit und ihren angestammten Platz an der Längswand anschließend an das Bettende. Die gebräuchlichste Form der *däck/grüß Trun* („dicke/große Truhe“, Alzen, Leschkirch, Meeburg) blieb bis zum Beginn des 20. Jahrhunderts eine Wangentruhe mit Schublade (*däck Trun mät Ouszeach*).

Die einst nicht unbedeutende gesellschaftliche Rolle der Truhe/Lade im ländlichen Hochzeitsbrauchtum (Mitgifttruhe, Brautlade) hat sich bei den Siebenbürger Sachsen des Alten Landes im 19. Jahrhundert allmählich abgeschwächt. Anders bei den Rumänen. Hier gehörte die bemalte, am Jahrmarkt erstandene bemalte *lada de zestre* (Mitgifttruhe) noch bis um die Mitte des 20. Jahrhunderts mit zum wichtigsten Ausstattungsstück des jungen Haushaltes. Bei den Siebenbürger Sachsen behielt die bemalte Lade, wie schon erwähnt, im nachbarschaftlichen Brauchtum ihre Wichtigkeit⁵. Die übliche Größe einer Nachbarschaftslade entsprach der sogenannten „Ellenlade“. Das Zeremoniell der Übergabe des Nachbarvateramtes hatte vor offener Lade zu geschehen, wobei noch im

¹ Wie Anm. 45.

² Wie Anm. 60.

³ Zitiert nach Aufzeichnungen im Zettelarchiv des Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuchs in Hermannstadt/Sibiu. Stichwort „Pfaffentruhe“, Herkunft „Gesammelt Dr. Joh[ann] Roth. Nachlass Schullerus“.

⁴ „Daß wir Unterschriebene, allen und jeden bezeugen waß...“. Urkunde im Nationalarchiv Hermannstadt/Sibiu. Z. U. 13/I Nr. 43.

⁵ Franz Friedrich Fronius, wie Anm. 5, S. 111.

20. Jahrhundert die Frauen den Raum zu verlassen und die Männer im Kirchenpelz zu erscheinen hatten.

Entsprechend dieser unterschiedlichen gesellschaftlichen Wertigkeit des Truhenummöbels erstand man die für den Haushalt bestimmten Truhen meist aus dem „Serienwaren“-Angebot des Marktes, wogegen die Nachbarschaftsladen „auf Bestellung“ gearbeitet, mit Sinnsprüchen und den Namen der nachbarlichen Würdenträger verziert, als sorgfältig ausgearbeitete Einzelstücke gefertigt wurden. Die den Markt mit Serienproduktion versorgenden Schäßburger und Mediascher Handwerker bezeichnete man dementsprechend abfällig als *Trunnebutzer* („Truhenpfuscher“). Die bemalte Truhenware dieser sächsischen Truhentischler oder „Ladenmacher“ fand im 18. und 19. Jahrhundert „fuderweise“ Absatz bis nach Bulgarien und in die Bukowina hinein¹.

Den bemalten Hausrat vervollständigten *det Brittschaff* („Brottschaff“), d. i. ein Kastensitz, in dem der angeschnittene Brotlaib aufbewahrt wurde, und *de Sälzrump* („Salzrumpf“), ein kleines Hängebehältnis zur Aufnahme der für den Haushalt bestimmten Salzmenge. Beide Behältnisformen sind in siebenbürgisch-sächsischen Haushalten – städtischen wie ländlichen – ein unverzichtbares Gebrauchsmöbel gewesen, dementsprechend auch archivalisch seit dem 16. Jahrhundert durchgängig belegt: u. a. 1590 in Hermannstadt/Sibiu², 1695 „1 ½ Ellenlange Brodschaff“ ebenda³; 1734 fand sich in Zied/Veseud im Erbe des Georg Teutsch ein Brodt Schaff⁴, ein weiteres verzeichnet die Hausratsliste des am 18. Januar 1828 in Roseln/Ruja verstorbenen Bauern Georg Krafft⁵. Die in Museen erhaltenen Brotbehältnisse entstammen dem 18. und 19. Jahrhundert, wobei einige besonders aufwändig gearbeitete Exemplare aus Meeburg/Beia den Wandel vom Gebrauchsgegenstand zum ausschließlichen Repräsentationsmöbel veranschaulichen.

Mit dem beginnenden 19. Jahrhundert fanden auch Stand- oder aber Wanduhren ihren Platz in der Guten Stube. Im Hause der Dorfhonoratioren (Pfarrer, Lehrer, Organisten) standen ab dem 18. Jahrhundert bemalte Schreibpulte und -kommoden, Bücherschränke, ein Klavier.

Die Ausrichtung des vorderen Stubenraumes ausschließlich aufs Repräsentative und Zeremonielle entspricht dem Idealfall siebenbürgisch-sächsischer bäuerlicher Wohnkultur des 18. und 19. Jahrhunderts. Der damit verbundene, eingangs schon angesprochene hohe symbolische Stellenwert, den die bemalte Wohnraumeinrichtung im Laufe der Jahrhunderte im System ethnisch-kultureller Identität bei den Siebenbürger Sachsen erlangte, verdrängte somit die reale ländliche Wohnsituation. Der bis in die neunziger Jahre des vergangenen Jahrhunderts noch gut erhaltene historische Baubestand im Ländlichen dokumentiert das Nebeneinander von Zwei-, Drei- und Vierraumhäusern. Das übliche Schema, in der Wohnpraxis häufig erprobte, welches sowohl der Repräsentation als auch der Alltagsnutzung der Guten Stube gerecht zu werden versuchte, sah die Verdoppelung der wichtigsten Möbelformen vor. Am deutlichsten ist dieses wohl am Schlafmöbel ablesbar: Dort wo die an den Wänden entlanglaufenden Betttruhen nicht genügend Schlafräum, etwa für eine kinderreiche Familie boten, stellte man neben das Hohe Bett mit seinem aufwändigen textilen Aufbau ein weiteres, mit „niederen Lehnen“, in dem die Eltern ihre Schlafstatt hatten.

Das Bild der Guten Stube ist ohne die dazugehörigen Haustextilien und die blau-weiße „sächsische“ bzw. die bunte „seklerische“ Keramikware unvollständig. Über dieses gesamte Ausstattungsgut – bunte, gewebte oder aber bestickte Ziertextilien im

¹ Friedrich Krauß, wie Anm. 27, Stichwort „Lade“, Sp. 541 f; auch Stichwort „Truhe“, Sp. 982.

² Wie Anm. 59.

³ Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch. Erster Band. Berlin, Leipzig 1924, Stichwort „Brittschaff“, S. 762.

⁴ Wie Anm. 24.

⁵ Rosler Erbteilungsprotokolle im ZAEKR (Zentralarchiv der Evangelischen Kirche in Rumänien). Bestand Roseln 400-254/267. Protokoll vom 2. März 1828.

ornamentalen Wettstreit mit den Möbeloberflächen, über glasierte Tonkrügel und Teller mit Spruchgut, aneinandergereihte Hinterglasbilder bei den Rumänen oder Wandsprüche und gerahmte Fotografien bei den Sachsen – dokumentiert der Repräsentationsraum die bäuerliche Wertschätzung von Farbigkeit und Üppigkeit als Ausdruck ländlichen Wohlstandes. Textilien und Keramik, wie auch die ornamentale Gestaltung des Mobiliars, bleiben das Thema eines nächsten Beitrages.

Auch die Problematik ethnisch-symbolischer Inanspruchnahme des ländlichen Bauernhauses seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts bleibt einer noch folgenden Analyse vorbehalten. Denn, als Inbegriff von Gemütlichkeit und ländlicher Wohnkultur gerann das „sächsische“ Bauernhaus, die „sächsische“ Stube mit ihrem bemalten Mobiliar in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts - als sich die ländliche südsiebenbürgische Wohnkultur und mit ihr das Mobiliar unter bürgerlichem Einfluß deutlich zu wandeln begann – zum verinnerlichten Bild des ureigen Sächsischen, zum Symbol siebenbürgisch-sächsischer Lebensart schlechthin. Ein ähnlicher Prozess fand bei Rumänen und Ungarn statt. Und auch die Dichtung dieser Zeit trug das Ihre zu diesem Bilde bei, wie es Michael Albert (1836 – 1893) im Gedicht „Bauernstube“ so eindringlich heraufbeschwört: „Vom Lutherofen um Bank und Schrein / Strahlt gaukelnd der Flamme rötlicher Schein. / Die Katze, die glatt das Haar sich geleckt, / Liegt auf dem Herd, lang ausgestreckt. / [...] Der Bauer sitzt auf der geblühten Truh'; / Nun ist er der Herr, nun hat er Ruh' / [...] / Ein still Behagen durchschwebt den Raum; / Halb ist's ein Wachen und halb ein Traum - / O Bauernstube in Winters Ruh! / Wo ist ein seliger Heim, als du?“¹

¹ Michael Albert: Gedichte. Hermannstadt 1893, S. 95 f.

FOTOGRAFII DIN ALTAIUL SIBERIAN ȘI KAMCHATKA LA MUZEUL DE ETNOGRAFIE UNIVERSALĂ „FRANZ BINDER”

Din punctul meu de vedere nu poți afirma că ai văzut un lucru până nu l-ai fotografiat.
Emile Zola

The article is a presentation of an important exhibition-„Travelling through Altai and Kamchatka” - which took place during March and April 2011 at the „Franz Binder” World Ethnographic Museum, department of the „ASTRA” National Museum Complex from Sibiu.

The exhibition gathers about 71 original pictures, presenting various ethnographic and geographic aspects, taken by Gabriela Medrea during the trip that she had in Asia in 2008, when she travelled together with Uca Marinescu and Marian Curculescu in Siberian Altai and Kamchatka, areas that are less known to the public.

Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” - unitate a Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu - inaugurat la 18 mai 1993, și axat, în principal, pe civilizația, cultura și arta popoarelor extra-europene este primul muzeu de această factură din România, fiind organizat într-o clădire neogotică construită între anii 1865-1867, denumită inițial „Casa Asociației Micilor Meseriași” - odinioară sediu al breslelor, iar după cel de-al doilea război mondial, „Casa Hermes”, patronim ce trimite la zeul comerțului.

Expoziția vernisată de către muzeul sibian în 3 martie 2011¹ și intitulată „Călătorind prin Altai și Kamchatka”, este prima colaborare a Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” din Sibiu cu doamna Gabriela Medrea, autoarea fotografiilor realizate în urma unei interesante și captivante incursiuni în lumea asiatică din anul 2008.

Manifestarea a fost deschisă printr-o conferință susținută de autoarea imaginilor, care a prezentat informații și impresii despre locurile și populațiile cu care a intrat în contact pe parcursul călătoriei sale în Asia. Acțiunile acestui proiect s-au adresat publicului larg de toate vârstele, cu precădere studenților de la facultățile de geografie-turism, etnologie și jurnalistică. Ele s-au încadrat în obiectivul general al Muzeului „Franz Binder” de a face mai bine cunoscute aspecte privind culturile popoarelor lumii și s-au înscris în orientarea instituției de colaborare cu specialiști, colecționari sau călători care au luat parte direct la viața oamenilor de pe alte continente.

Gabriela Medrea, absolventă a facultății de ziaristică, își împarte activitatea profesională între munca de jurnalist și cea de web-designer, realizând în perioada 2002–2010, pagini dedicate creațiilor lui Cornel Medrea², Ion Vlasiu³, Nicolaie Pascu-Goia⁴, Clara Haskil⁵ și fiind designer-ul paginii web a Clubului Alpin „Floarea de colț”⁶.

¹ Expoziția a fost deschisă spre vizitare în perioada 3 martie – 3 aprilie 2011.

² www.medrea.go.ro

³ www.vlasiu.go.ro

⁴ www.medrea.go.ro/pascu-goia/galeria_pascu-goia.htm

⁵ www.haskil.go.ro

⁶ <http://floareadecolt.com/>

Fiind realizator și producător al CD-ului multimedia *Limbă și civilizație japoneză* (2004–2005) destinat învățării limbii japoneze, primul de acest fel în România, conceput după manualul prof. Angela Hondru, Gabriela Medrea mărturisește: „...am avut tot timpul în vedere dificultățile pe care eu le-am întâmpinat atunci când am studiat. Nu este de ajuns doar să vrei să înveți o astfel de limbă. ...trebuie ... mai ales să fii perseverent.”

În anul 2007, este autor și producător al CD-ului multimedia *Balcic. Tenha-Juvah*, realizând, în luna iunie a aceluiași an, o prezentare publică de fotografii cu tema *Balcic. Tenha-Juvah – Domeniul Regal de la Balcic* la Universitatea Dalles din București.

În perioada iunie 2007-2008 Gabriela Medrea întreprinde o călătorie în Altaiul Siberian și Kamchatka alături de Uca Marinescu și Marian Curculescu, valorificând materialul adus printr-o prezentare publică de fotografii și secvențe video cu tema *Altaiul Siberian și Kamchatka. O călătorie cu Uca Marinescu și Marian Curculescu* la Universitatea Dalles din București în februarie 2009.

Expoziția de fotografie de la Sibiu a fost expusă pentru prima dată în intervalul februarie – iunie 2009 la Muzeul Municipiului București, bucurându-se de largă apreciere a pasionaților de fotografie.

Expoziția reunește un număr de 71 de fotografii originale, înfățișând diverse aspecte etnografice și geografice, pe care Gabriela Medrea le-a realizat în anul 2008, când a călătorit alături de Uca Marinescu și Marian Curculescu în Altaiul Siberian și Kamchatka, zone cu particularități destul de puțin cunoscute publicului larg.

Discursul expozițional a fost structurat în două secțiuni majore și anume: *Călătoria în Kamchatka* și *Călătoria în Altaiul Siberian*, acestea încadrându-se perfect în cele două încăperi ale sălii de expoziție de la subsolul Casei Hermes.

Pentru a defini mai bine spațiul prezentat, fiecare dintre cele două secțiuni a avut drept punct de plecare o hartă a regiunii respective, însoțită de un text de prezentare care ne-a fost pus la dispoziție cu amabilitate de către doamna Gabriela Medrea.

Pentru ca activitatea doamnei Gabriela Medrea să fie cât mai bine cunoscută publicului vizitator, în expoziție a fost inserată o scurtă prezentare a acesteia precum și un text care îi aparține și pe care îl vom reproduce în cele ce urmează: „*La început de secol XIX, ciobani din zona Săliște pătrund, prin transhumanță, în Rusia. Stabiliți cu predilecție pe cursul Volgăi și în zona Altaiului Siberian, pe tot parcursul acestui secol au păstrat relații cu cei rămași în satele de origine și au fost liantul prin intermediul căruia s-au realizat schimburile de bunuri materiale și culturale.*

Prezenta călătorie spre ținutul îndepărtat al Siberiei este o înlănțuire cu trecutul. Copilăria și adolescența străbunicului, petrecute într-un climat aspru, cu veri calde, nopți reci și ierni geroase, s-au terminat în zilele fierbinți ale unui Octombrie rece și roșu. În 1917 – în plină revoluție rusă – i se confiscă toată turma de oi și cu mare greutate reușește să se refugieze spre România.

Prin urmare, chemarea trecutului și dorul străbunilor este prezenta călătorie în imagini pe care vă invit să o parcurgeți.”

Desfășurată în perioada 10-14 august 2008, călătoria în **Kamchatka** a avut drept scop parcurgerea lanțurilor vulcanice dintre Goreli și Mutnovski, cunoașterea obiceiurilor, a folclorului populației locale Koryaky și vizitarea capitalei Petropavlovsk.

Dintre cei 160 de vulcani ai peninsulei¹, se remarcă Vulcanul Goreli (1829 m) a cărui ultimă erupție de tip exploziv a avut loc în anul 1985, fiind însoțită de emisii de cenușă și gaze în aer și Vulcanul **Mutnovski** (2324m) care a erupt de zece ori în ultimul deceniu, ultima dintre acestea fiind în anul 2000. Este unul din puținii vulcani activi din Kamchatka spre craterul căruia chiar și turiștii cei mai neexperimentați pot face excursii pentru a observa diversele forme de activitate vulcanică cu apă termală, ghețari, structuri sulfurice sau nămol fierbinte.

¹ Dintre aceștia 29 sunt activi.

Kamchatka face parte din Federația Rusă și se situează între strâmtoarea Bering, Marea Ohotsk, Insula Sahalin și Oceanul Pacific.

Primii ruși veniți în peninsulă au fost cazacii, la jumătatea secolului al XVII-lea, când confirmă alipirea regiunii la Imperiul Rus. Danezul Vitus Bering, căpitan al Forțelor Navale Ruse, ajunge în Kamchatka în 1740 și acostează în golful Avachinskaya cu vasele Sf. Petru și Sf. Paul. Aici pune piatra de temelie a portului Petropavlovsk.

În secolul XX Petropavlovsk devine port militar și bază de submarine. Timp de 50 de ani, până în 1990, insula a fost închisă străinilor, datorită infrastructurii militare ultra-secrete.

Peninsula are 400.000 locuitori, din care 70% se găsesc în orașele Petropavlovsk, Elizovo și Viliuchinsk. Restul populației locuiește în satele din vestul coastelor peninsulei.

Populația locală Itelmen, Koryaky și Evens (veniți în secolul al XIX-lea) reprezintă 4% din locuitorii peninsulei.

Un segment important al acestei secțiuni l-a constituit prezentarea unor fotografii etnografice înfățișând membrii ai populației Koryaky, care se remarcă prin tipul specific de îmbrăcăminte - închisă până la gât - care se îmbracă peste cap, are de obicei două straturi de piei - unul cu blana spre corp, iar altul cu blana în afară - și este relativ scurtă¹.

Locuința tradițională a Koryaky- lor nomazi – *iaranga* – se deosebește simțitor de ciururile conice ale celorlalte popoare din nord, prin forma sa, amintind de iurtele nomazilor din stepele Asiei Centrale. Partea ei de jos, are formă de cilindru neregulat, iar acoperișul este conic. Scheletul locuinței e alcătuit din prăjini de lungimi diferite, iar acoperișul din piei de ren².

O altă parte a fotografiilor din expoziție au fost realizate în cursul călătoriei desfășurate în **Altaiul Siberian** între 24 iulie-6 august 2008.

Republica Altai, parte integrantă a Federației Ruse, este situată în inima Asiei, la frontiera dintre Kazahstan, Mongolia și China, iar capitala republicii este Gorno Altaisk. Zona este deschisă turismului din anul 2003, iar călătoria a avut ca scop cunoașterea acestui ținut, a populației altaiene și urmărirea eclipsei totale de soare din 1 august 2008.

Istoria populației altaiene este strâns legată de istoria formării statelor din Asia Centrală în secolele III-II î.Hr.. Altaiul s-a aflat sub ocupația unor triburi din Mongolia și Manciuria până în 1756 când a intrat în componența Rusiei. Pentru altaieni includerea regiunii în cadrul Imperiului țarist a însemnat protecție și evitarea anihilării ca nație de către mongoli.

În secolul XX regiunea a avut mai multe denumiri: Regiunea Autonomă Oirot (1922-1947), Regiunea Autonomă Gorno-Altaiisk (1948-1990), Republica Gorno-Altaiisk (1991), Republica Altai (mai 1992).

Altaienii trăiesc pe teritoriul actual al Republicii Altai, în vestul Mongoliei și în China iar limba altaiană stă la baza limbilor turco-mongole, manciuriană și japonez-coreană, care sunt incluse în familia lingvistică altaiană.

Călătoria în Altaiul Siberian a urmat cursurile râurilor Katun, Kucherla și Ak-Kem (Râul Alb) până la baza muntelui Belukha (4506 m). Toate cele trei râuri, ce izvorăsc din ghețar, au o puternică semnificație religioasă pentru populația altaiană.

Punctul de plecare spre culmile munților este Tungur. Satul, fondat în 1903 pe malul râului Katun, este locuit de altaieni, ruși și kazahi.

Regiunea păstrează locuri sacre unde odinioară se desfășurau practici șamane. În unele zone, pe stânci, sunt încă vizibile desene cu diverse scene de vânătoare.

Termenul „șamanism”, apărut în secolul al XVIII-lea, a fost creat pornind de la cuvântul „șaman”, preluat de la tungusii din Siberia, care îl desemnau în acest fel pe

¹ Tolstov, S.P.; Levin, M.G; Ceboksarov N.N. *Etnografia continentelor*, vol. II, Editura Științifică, București, 1961, p. 408

² *Ibidem*, p. 407

„specialistul” lor religios. Deopotrivă preot, vrăjitor, magician și ghicitor, șamanul îndeplinește rolul unui intermediar între oameni și spirite. El întreține o relație privilegiată cu natura și cu animalele sălbatice, ale căror simboluri îi împodobesc adesea costumul¹.

Mulți turiști vin în Altai pentru a întâlni vindecători șamani și cu credința că privind spre muntele Belukha - considerat un munte sfânt și poarta spre Shambala - se încarcă cu energie pozitivă.

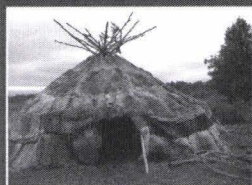
Ansamblul Roerich din Valea Yarlui, înconjurat de munți cu nuanțe diverse, se presupune că este unul din centrele energetice ale pământului, iar piatra din mijlocul ansamblului este considerată magică. Fiecare din cei ce trec pe aici se lipesc pentru câteva minute de piatră pentru a se încărca cu energie. Întregul ansamblu este presărat cu diverse piramide, desene ce înfățișează pe Mama Pământ și puncte cardinale realizate din pietre în diverse culori.

În acest mod, Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, prin ineditele și spectaculoasele fotografii ale doamnei Gabriele Medrea, a reușit să prezinte publicului de toate vârstele aspecte din viața locuitorilor din Asia surprinse într-o călătorie pe care cei mai mulți dintre noi doar năzuiesc să o întreprindă.

Bibliografie

1. Bonte, Pierre; Izard, Michel, *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999
2. Tolstov, S.P.; Levin, M.G; Ceboksarov N.N., *Etnografia continentelor*, vol. II, Editura Științifică, București, 1961
3. S-a consultat dosarul expoziției temporare „Călătorind prin Altai și Kamchatka” din Arhiva Științifică a C.N.M. ASTRA, D I nr. 7095, responsabil de expoziție Raluca Bușie.

¹ Pierre Bonte; Michel Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 655

Conferință susținută de
Gabriela MEDREA:
joi, 3 martie 2011, ora 12.00,
la Casa Hermes

Vernisajul expoziției
3 martie 2011, ora 13.00

Călătorind prin Altai și Kamchatka

Fotografii de Gabriela MEDREA

3 martie - 3 aprilie 2011

Muzeul de Etnografie Universală "Franz Binder"
Sibiu, Piața Mică, nr. 11

Parteneri media:

Afișul expoziției temporare „Călătorind prin Altai și Kamchatka”
Poster of the exhibition „Travelling to Altai and Kamchatka”

Prima sală a expoziției
The first showroom of the exhibition

Sala a doua a expoziției
The second showroom of the exhibition

Public prezent la conferința susținută de d-na Gabriela Medrea
Public attending the conference by Gabriela Medrea

Vernisajul expoziției „Călătorind prin Altai și Kamchatka”
Aspect from the opening of the exhibition „Travelling to Altai and Kamchatka”

LECTURA EXPUNERII MUZEALE: STRATEGII TEXTUALE

L'article porte sur les expositions «Itinéraires africains» et «Couleurs de l'Afrique» organisées au Musée d'Ethnographie «Franz Binder» de Sibiu qui, dans le contexte de l'intérêt croissant pour la culture matérielle africaine en Roumanie, ont présenté en 2010 et 2011 deux collections provenant du bassin du fleuve Congo. Le contenu porte en particulier sur la manière dont les publications complémentaires à ces expositions (affiches et dépliants) ont été conçues pour transmettre les intentions des organisateurs/des auteurs, en faisant visibles et compréhensibles pour le public les éléments de conception au-delà de l'expérience de la visite proprement-dite. L'analyse met en évidence surtout la manière dont les textes de ces dépliants ont fait la liaison entre le dispositif de communication restreinte et le dispositif de communication généralisée des expositions.

În ultima vreme, se pare că atracția pentru Africa ocupă un loc din ce în ce mai vizibil în preocupările instituțiilor de patrimoniu și ale publicului amator de cultură din România. Aceasta înseamnă pe de-o parte un interes, de mult cunoscut, pentru arta „continentului negru” (paradis exotic, parțial raționalizat prin clasificare de către esteți și artiști), cu îndelungi dezbateri privind raporturile dintre „arta neagră” și arta modernă europeană, pe de altă parte o aplecare spre aspectele de valorificare ale creațiilor africane aparținând culturii vii, prezentului în sensul lui imediat. Dacă muzeele au avut dintotdeauna o contribuție semnificativă la producerea de mesaj cultural în acest câmp, în ultimii ani rolul lor s-a intensificat și s-a diversificat.

Unde se situează, în acest nucleu de interes activitățile Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder” din Sibiu? Pe ce căi primesc vizitatorii intențiile de informare ale organizatorilor? Articolul care urmează își propune să contureze fragmente dintr-un răspuns. El acoperă perioada ultimilor doi ani de activitate (2010 și, respectiv, 2011) și se referă la implementarea celor mai recente proiecte de mediatizare a colecțiilor africane ale muzeului – *Itinerarii africane* și *Culorile Africii*. Separând componenta expozițională, lucrarea face vizibile câteva din implicațiile teoretice și practice legate de modul în care funcționează activitatea de comunicare a patrimoniului prin intermediul materialelor de promovare. Adresată cititorilor periodicului „Cibinium” ea se înscrie nu numai în preocuparea de a crește vizibilitatea acțiunii muzeale de punere a patrimoniului (în cazul nostru etnografic) în serviciul societății (pentru memorie, educare și dezvoltare), ci și în necesitatea de a actualiza periodic dimensiunea autoreflexivă a acestei activități.

Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” posedă exercițiul unei practici expoziționale îndelungate și laborioase vizând prezentarea etnografică a Africii. Realizează acest lucru prin valorificarea patrimoniului de profil pe care îl deține (unele colecții, cum e cazul celei sudaneze donate de Franz Binder în 1862, atingând cel mai înalt grad al excelenței mondiale) și prin colaborările cu factori instituționali sau privați din

țară și/sau din străinătate interesați de subiect.¹ În acest context, creșterea numărului de activități culturale privind Africa în spațiul cultural românesc, în ultimii zece ani, nu poate fi decât o constatare îmbucurătoare, probabilitatea de a se crea o rețea de parteneriate între organizatorii interesați de subiect crescând semnificativ².

Am separat segmentul expozițional al ultimelor proiecte ale Muzeului „Franz Binder” din câteva considerente. Cele mai generale se referă la faptul că expozițiile sunt mijlocul de comunicare cel important al muzeelor și că în ultimii ani, la nivel mondial, acestea au devenit ele însele teren de cercetare. Practicând activitate muzeologică (acest „nucleu dur” al antropologiei aplicative) în instituția menționată, cele două expoziții selectate pentru analiză au constituit pentru noi teren de lucru și, deopotrivă, de reflectare; ca și curator al uneia dintre ele am beneficiat pe de-o parte de viziunea din interior a realizării activităților la nivelul tuturor etapelor, pe de altă parte de posibilitatea utilizării metodei „observației participative”, chiar dacă pe perioade limitate. În plus, opțiunea de a avea în vedere o a doua expoziție (în care implicarea noastră a constat în sarcini de coordonare și, la momentul necesar, în operații de concepere a mesajului și de etalare propriu-zisă a obiectelor) ne-a acordat posibilitatea unor perioade mai extinse de „observație participativă” și premisa unei viziuni analitice mai detașate. Rămân totuși puncte delicate, ca muzeograf în domeniul antropologic aflându-ne în complicata poziție în care teoria și practica (activitatea reflexivă critică și producerea de cunoaștere în calitate de actor muzeal) converg (Bouquet, 2001).

În cadrul acestui articol termenul *colecție* se referă la ansambluri de obiecte între care raporturile comune au fost identificate cel puțin la nivelul provenienței și al factorului de coagulare (Florescu, 1994: 32).

Cuvântul *expoziție* face trimitere la expoziția de muzeu, ca formă de comunicare a unei informații complexe și specializate, realizată prin prezentarea ordonată de obiecte, materiale iconografice și texte, adecvată scopului comunicării. Deosebim, de asemenea, cuplul de vocabule *expoziție/expunere*: în prima accentul cade pe ansamblul spațiilor, instalațiilor și amenajărilor destinate să faciliteze prezentarea obiectelor, cea de-a doua actualizează îndeosebi calitatea de media a amenajării (Florescu, 1994: 36 și 169).

Cuvântul *media* se referă la funcția de comunicare a expoziției. Sensul general privește calitatea acesteia de a vizualiza evenimente absente în spațiu sau în timp, cu ajutorul obiectelor muzealizate care au rol de semne. Din „situația de expoziție”, determinată de patru componente: fapte, elemente de expunere, autor și vizitator (Schärer, 2000: 9), ne vom referi mai ales la procedeele prin care organizatorii **au încercat să facă publice elementele de concepție dincolo de experiența vizitării propriu-zise a expoziției.**

În România, creșterea interesului pentru culturile africane – în sensul muzeologic, care ne interesează în acest articol – se reflectă cel mai bine în presă. Aceasta e foarte interesată de inedit și exotic, mereu capabile să „facă știre”. Pe de altă parte, lectura ziarelor, formulă agreată de toate categoriile de cititori, este dublată de regăsirea gazetelor cu apariție cotidiană și în mediul virtual, evoluția acestui interes se desprinde cu ușurință navigând pe Internet. Astfel, expunerea mass-media indică expoziția muzeală referitoare la Africa drept loc de atracție semnificativ în geografia urbană. Stau mărturie știrile privind

¹ E suficient să amintim aici expozițiile dedicate lui Franz Binder (*Călător la izvoarele Nilului*, Sibiu și Sebeș-Alba, 2000/2001, în colaborare cu Muzeul Municipiului Sebeș, jud. Alba) sau expoziția *Africa. Artă și cultură*, organizată în anul 1997/1998, în colaborare cu Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa” din București și cu participarea a șase colecționari particulari; expoziția a fost itinerată la București, la Muzeul Colecțiilor de Artă.

² Un exemplu imediat este solicitarea adresată de Muzeul Județean Vâlcea (și acceptată) de a i se împrumuta pe perioadă limitată, în anul 2012, expoziția *Culorile Africii*.

manifestările care au avut loc, mai mult sau mai puțin recent, în diferite locuri din țară. De exemplu, în septembrie 2001 – ne spune ziarul „Bună ziua Iași” – la Palatul Culturii sunt prezentate – după ce, cu un an înainte, o parte din ele fuseseră expuse deja la Piatra Neamț „300 de piese de artă africană autentică” aparținând colecționarului Dan Purcara, brașovean stabilit la New York¹. În anul 2006, Muzeul Etnografic al Moldovei din același oraș organizează expoziția *Kinshasa – tradițional și modern în arta africană*, cu piese din colecția Mayaya². Mai aproape în timp, în iunie 2009 la București, la Casa de Cultură a Studenților, are loc o expoziție cu „imagini deosebite din Tunis, deșertul saharian, oazele de munte” etc., precedată de o „seară africană” organizată cu ocazia Zilei Mondiale a Africii. Mai aproape de Sibiu, vreme de peste trei săptămâni în luna iulie 2010, la Biblioteca Județeană „Antim Ivireanul” din Râmnicu Vâlcea s-a desfășurat, prin diligența a „6 experte în domeniu”, membre ale Asociației Femeilor Africane din Marea Britanie, „un interesant și exotic curs de artă africană”³. Chiar în acest an, la început de primăvară (februarie – martie 2011), Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj a oferit publicului vizitator expoziția *Spiritul Africii – ritual, tradiție, simbol*, cu obiecte și fotografii din colecția personală a inginerului clujean Daniel Homorodean, călător în Africa Centrală și de Vest.

Mass-media au înregistrat, desigur, și manifestările despre Africa realizate la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder” în acest răstimp. Așa cum am anunțat în introducere, în rândurile care urmează ne vom referi la expozițiile *Itinerarii africane* și *Culorile Africii*. Expunerea publică a informațiilor privind evenimentele menționate a fost remarcabilă, numărul de preluări ale comunicatelor de presă – așa cum au fost ele înaintate de organizatori sau prelucrarea acestuia sub formă de știre – satisfăcând așteptările. Pentru ambele manifestări reținem aspectul de răspândire națională a informațiilor prin îndeplinirea unor indicatori ca apariții de articole în presa cu această arie de acoperire. În ceea ce privește *Culorile Africii*, reținem și publicul cu înclinații culturale asigurat de apariția în presa radio națională, având în vedere că expoziția a fost prezentată într-un interviu în direct la Radio România Cultural.

În presa de specialitate, însă, vizibilitatea expozițiilor menționate este mult mai redusă decât în mass-media. Nici una din activitățile enumerate în paragrafele precedente nu a apărut, de exemplu, în *Revista Muzeelor*⁴. Rămâne de stabilit rolul pe care l-au avut alte forme de comunicare tipice acțiunii muzeale, cum sunt publicațiile de popularizare și de îndrumare aferente acestor manifestări. Din păcate nu cunoaștem situația decât pentru cazul sibian, circulația acestora fiind relativ restrânsă. Aici a fost realizat câte un pliant și câte un afiș pentru fiecare expoziție. La modul general, tipărirea acestor materiale este meritorie, compensând parțial, pentru memorie, caracterul inerent efemer al expozițiilor temporare a căror durată scurtă de derulare este cunoscută. Credem, de aceea, că a privi mai îndeaproape cum și pentru ce au fost produse aceste forme de comunicare obiectivată (imagini și texte pe un suport specific) în cazuri specifice, poate contribui la înțelegerea modului în care ele, în sine, instrumentalizează didactica muzeologică aplicativă.

Titulatura completă a celor două expoziții. 1. Itinerarii africane. Artefacte și fotografii din colecția Violeta și Cătălin Rang (22 septembrie – 28 noiembrie 2010)⁵; 2. Culorile Africii (5 mai – 10 iulie 2011)⁶.

¹ <http://www.bzi.ro/arta-africana-la-iasi-26758>

² <http://www.bzi.ro/expozitie-de-arta-africana-70412>, 10.08.2011

³ <http://www.bjai.ro/node/763>, 10.08.2011

⁴ V. http://www.cimec.ro/scripts/rev_muz/selarticole.asp, 12.08.2011

⁵ Responsabili proiect: Gabriela Călin-Mihălțian; Raluca Bușie. Concepție tematică și grafică a expoziției: Maria Bozan, Gabriela Călin-Mihălțian. Texte pliant: Cătălin Rang; M. Bozan, G. C.-Mihălțian. Grafică afiș: Alina Kis. DTP tipărituri: Mihaela Basarabă.

⁶ Curator / comisar de expoziție: Maria Bozan. Foto tipărituri: Al. Olănescu. DTP tipărituri: M. Basarabă.

Contextul spațial al expunerii. Elemente date: două săli la subsolul Muzeului de Etnografie Universală „Franz Binder”, Sibiu, Piața Mică, nr. 11; calitate de construcție cu efecte dinamizatoare – plafoane boltite, „coloane” de susținere în mijlocul sălii; paviment din cărămidă aparentă; alternanță între suprafețe zugrăvite pe tencuială și panouri din plăci de ghips-carton; culori – suprafață de expunere verticală albă, deasupra unei fâșii de parament din cărămidă aparentă roșie; sistem de iluminare artificială cu posibilitate de dirijare a fascicolului de lumină; rilogă.

Elemente ale expunerii

Elemente de expunere	Expoziția <i>Itinerarii africane</i>	Expoziția <i>Culorile Africii</i>
Suprafață de expunere orizontală	100 m ²	100 m ²
Suprafață de expunere verticală	40 m ²	40 m ²
Nr. vitrine	9	9
Nr. podiumuri	1	3
Nr. socluri	1	2
Nr. polițe	–	9
Nr. bunuri muzeale (artefacte) expuse	40	71
Nr. fotografii	80	20
Nr. expozate auxiliare (obiecte didactice: hărți, planșe, grafică)	5	3
Nr. panouri cu texte	13	8

Colecții valorificate

Colecția Cătălin și Violeta Rang în expoziția *Itinerarii africane*: artefacte adunate de colecționari pe teren în R. D. Congo în anii 1970; fotografii cu tematică etnografică, geografică și de științe naturale, multe realizate în rezervațiile Virunga, Garamba, Muluku-Muluku etc., împrumutate de familia Rang pentru perioada de expunere. Moduri de intrare a pieselor în patrimoniul muzeului: achiziții (1990) și donații (2007 și 2011).

Colecția Mayaya și Hliban în expoziția *Culorile Africii*: artefacte aduse din R. D. Congo și R. Congo, procurate în bună parte din Piața de Artă din Kinshasa sau din Brazzaville, în primul deceniu al noului mileniu; fotografii realizate în cursul călătoriilor din Congo și Camerun. Vechimea artefactelor: în mare, piese de secol XX; câteva probabil mai vechi; o parte (textile din rafie, casete și figurine animaliere sculptate ș.a.) din anii 2005-2007. Materiale și tehnici de producere a artefactelor: variate și complexe. Moduri de intrare a pieselor în patrimoniul muzeului: achiziții (2009) și donații (2010 și 2011).

Elemente de tipologie a artefactelor expuse

Elemente patrimoniale valorificate	Expoziția <i>Itinerarii africane</i>	Expoziția <i>Culorile Africii</i>
Nr. total artefacte expuse	40	71
Nr. arme tradiționale	14	–
Nr. statuete din lemn, os sau fildeș	13	8
Nr. măști	10	2
Nr. textile din rafie,	–	22
din care „catifea de Kasai”	–	10
Nr. instrumente muzicale și/sau de comunicare prin sunete	3	7
Nr. de figurine decorative,	–	15
din care sculptate în malahit	–	6
Nr. de obiecte sculptate în lemn	8	32

Obiective expoziționale principale

1. mai buna cunoaștere de către public a diversității și complexității culturii materiale și spirituale din Africa centrală sub-sahariană;
2. expunerea unor colecții mai puțin sau de loc prezentate;
3. dinamizarea patrimoniului muzeal prin colaborarea cu colecționari și/sau pasionați ai domeniului, deținători și donatori de obiecte etnografice din regiune;
4. colaborarea cu școala prin extinderea ariei activităților extra-curriculare de educație prin intermediul muzeului.

Itinerarii tematice – propuneri de circuit și centre de interes

Expoziția Itinerarii africane

Parcursul expozițional s-a focalizat pe următoarele secțiuni:

- a) Vânătoarea în pădurea Ituri;
- b) Safari – de la vânătoare la turism;
- c) Artă și ritual în Congo;
- d) Cătălin Rang – călător în Africa și colecționar.

Obiectiv-cheie din punct de vedere tematic: obiectivul 1.

Consecințe în expunere: dimensiune informativă și instructiv-educativă subliniată; obiectele și imaginile în slujba propunerilor mesajului tematic; experiență vizuală simultană și relativ subordonată mesajului pedagogic.

Expoziția Culoarele Africii

Sugestii narative ale circuitului expozițional: a. Călătoria, formă de contact cultural: elemente de peisaj și arhitectură; b. Piața de Artă: creativitate, meșteșug, artă populară, artizanat; c. Materiale și meșteșuguri inedite: țesutul rafiei – tehnici și modele tradiționale; d. Perenitatea elementelor tradiționale în arta populară africană: exemple într-o colecție nou formată.

Obiectiv-cheie din punct de vedere tematic: 2.

Consecințe în expunere: accent pe varietatea, complexitatea și ineditul categorial al artefactelor și pe raportul dintre arhetipurile tradiționale și evoluțiile contemporane; evidențierea dimensiunii estetice și decorative a pieselor; implicațiile tematice subordonate experienței vizuale.

Materiale de popularizare și îndrumare complementare

Pentru expoziția *Itinerarii africane*: afiș și pliant.

Pentru expoziția *Culoarele Africii*: afiș-pliant (o filă, pe față afiș, pe verso pliant) și banner.

*
* *

Dispozitive de comunicare a expoziției

Fiind vorba de o privire asupra modului în care funcționează raportul dintre expoziție și materialele de popularizare și îndrumare create în raport cu ea, dintre nivelele de comunicare pe care le utilizează muzeul, pentru analiza de față ne interesează dispozitivul de comunicare restrânsă și cel de comunicare generalizată (în terminologia lui Jean Davallon). Într-o anumită măsură, dispozitivele de comunicare se pot înscrie în fluxuri comune (de exemplu, dispozitivul de comunicare generalizată se suprapune parțial pe dispozitivul comunicării mediatice) (Davallon, 1990: 594).

Conținutul dispozitivelor diferă: pentru primul dispozitiv tematicele de expoziție pot fi exemplificatoare; pentru cel de-al doilea, elementele expunerii (obiecte originale

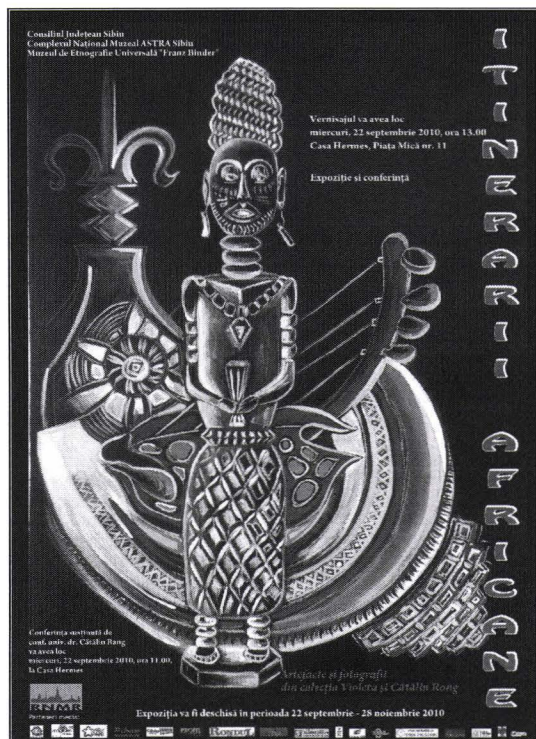
recontextualizate; obiecte didactice create pentru expoziție; mijloace de punere în scenă) afișele și comunicatele de presă. Prin natura sa, dispozitivul de comunicare restrânsă precede „situația de expoziție”. În măsura și în formele în care el se suprapune peste dispozitivul de comunicare generalizată el funcționează după mecanismele acestuia.

„Particularitatea de comunicare în expoziție este de a fi decalată în timp, pentru că autorul expoziției nu este prezent în același timp cu vizitatorul. Această circumstanță dă expoziției anumite caractere proprii pentru *media de masă*, făcând comunicarea dificil de controlat. Până la urmă, numai prin prezența vizitatorului se stabilește comunicarea. Într-un fel, expoziția se construiește odată cu fiecare vizitator, într-un mod mereu nou și diferit în măsura în care fiecare vizitator nu percepe faptele decât personal și indirect.” (Schärer, 2000: 10)

Afișelor și bannerelor le revine un rol bine stabilit în mediatizarea expozițiilor muzeale. În general ele sunt rezultatul unui travaliu de echipă, produsul final trebuind să îmbine limbajele vizuale cu cele lingvistice la un nivel creativ și tehnic corespunzător. Manifestările pe care le analizăm au beneficia de afișe de publicitate temporară, realizate în culori, pe materiale cu rezistență bună. Pentru expoziția *Culorile Africii* a fost realizat și un banner. Pentru *Itinerarii africane. Artefacte și fotografii din colecția Violeta și Cătălin Rang*, imaginea a fost grafică, pentru *Culorile Africii* au fost utilizate imagini fotografice. Titlurile scurte au permis utilizarea unor caractere grafice suficient de mari pentru a se asigura o foarte bună vizibilitate a informațiilor conținute.

La nivel lingvistic se observă, pentru ambele expoziții, componenta de generalizare a titlurilor, care a fost preluată în știrile despre evenimente așa cum a apărut în afișe și pe banner. În cazul primei expoziții, imediat după sintagma generalizantă, vizitatorul era invitat printr-un subtitlu să descopere Africa prin fereastra oferită de întâlnirea cu o colecție specifică (*Itinerarii africane. Artefacte și fotografii din colecția Violeta și Cătălin Rang*). În cel de-al doilea accentul se punea pe o viziune preponderent retiniană, anunțând un context de expunere în care estetica obiectului nu trebuia să fie eludată. Dincolo de funcția lor de captivare, semantica unor asemenea grupuri de cuvinte implica incitarea vizitatorilor la o activitate de descoperire personală, contextualizată totuși de imaginile figurate în respectivele materiale de popularizare.

În subsidiar, alegerea denumirilor a ținut spre circumscrierea tipologică a expozițiilor montate. Amândouă au fost expoziții tematice temporare. Ele au fost, în același timp, și expoziții „de colecție”, putând fi definite ca atare după următoarele criterii: originea colecțiilor – Africa sub-sahariană, bazinul fluviului Congo; categoria artefactelor – etnografice și de artă populară; selectarea obiectelor – realizată de același/aceiași colecționari. Segmentele temporale acoperite de cele două colecții definește o parte din specificitatea acestora, numărul de artefacte contemporane fiind mai mare în cazul celei prezentate în expoziția *Culorile Africii*. Organizatorii s-au străduit, în concluzie, să îndeplinească standardele prevăzute în literatura de specialitate pentru acest tip de manifestări, respectiv au urmărit „să prezinte valori ușor accesibile” și să popularizeze un fond care prin natura lui „nu este decât extrem de îngust reprezentat în expoziția de bază”, adresându-se publicului „nu numai pe plan intelectual, ci și pe plan afectiv” (Florescu, 1994: 173). Pe de altă parte, manifestările au oglindit, și cu această ocazie, cele două mari direcții ale structurii tematice a muzeului: *Din cultura și arta popoarelor lumii*, cu expunere preponderentă a patrimoniului de secol XIX (sau format în acea perioadă; este de altminteri și titulatura expoziției permanente) și *Din creația artizanală a popoarelor lumii*, denumire generică în care se regăsesc ca tematică și reprezentare patrimonială cea mai mare parte a expozițiilor temporare. Așa cum se menționează în pliantul de prezentare a departamentului, „Prin complementaritatea lor, cele două sectoare oferă o perspectivă sugestivă asupra diversității, dar și a unității umanului.”

Alături de documentația din dosarele de manifestare (mai ales de tematicile sintetizând obiectivele și viziunea autorilor expozițiilor), ca formă de informare obiectivă, *pliantele de expoziție* se dovedesc utile pentru o analizare retrospectivă a respectivei „situații de expoziție”, mai ales sub aspectul clarificării mesajului adresat publicului vizitator¹. Pentru expozițiile în discuție, ultimele au oferit imagini numeroase și pertinente legate de piesele prezentate în expoziții și/sau de conținutul activităților aferente acestora, precum și texte de diferite amplitudini. Ambele tipărituri au fost realizate color, cu imagini la dimensiuni corespunzătoare și texte explicative. Dacă pliantul *Itinerariile africane* a fost complementar afișului manifestării, executat separat, expoziția *Culorile Africii* a fost promovată printr-un poster plasat pe o față a hârtiei, dublat pe verso de partea informativă, totul pliat în șase pagini pentru fiecare față.

Particularitatea de comunicare a pliantelor de expoziție constă în rolul pe care acestea îl joacă în *comunicarea expoziției*. Se poate afirma că pliantele fac legătura între un *dispozitiv de comunicare restrânsă* și unul de *comunicare generalizată*, cu suprapunerea celui din urmă, în bună măsură, peste *difuzarea mediatică*. Primul dispozitiv este reflexiv. Îl identificăm destul de bine în tematica de expoziție, a cărei adresabilitate este cantonată îndeosebi la aria responsabilului acțiunii și a colaboratorilor săi. Este un instrument de lucru esențial, în care organizatorul își clarifică în primul rând obiectivele și formele de punere în scenă (aici pot fi enumerate și elementele de negociere conceptuală: variante de tematici, de exemplu). Pliantul aparține celui de-al doilea, pe care literalmente îl „publică”, în forma definită de literatura de specialitate ca „material ușor”, cu imagini ca element dominant (Florescu, 1994: 192).

Cu referire la expozițiile propuse pentru analiză în acest articol, dintre cele mai importante elemente ale comunicării restrânse trecute în comunicarea generalizată prin pliant fac parte:

¹ Datele pe care le conțin, mai ales prin trecerea timpului, pot fi tratate din ce în ce mai mult ca surse chiar și de către autorii textelor respective.

1. informațiile referitoare la colecțiile prezentate în expoziții și la modul lor de formare;
2. obiectivele proiectelor expoziționale;
3. principalele jaloane ale circuitului de vizitare.

Notăm de pe acum că informațiile menționate au fost preluate și în comunicatele de presă, fiind astfel destinate difuzării mediatice.

Itinerarii africane

Proiectul „Itinerarii africane” se desfășoară în perioada septembrie-decembrie 2010, cuprinzând o expoziție de obiecte etnografice și fotografii, care prezintă zona Africii centrale, precum și o conferință susținută de conf. univ. dr. Cătălin Rang.

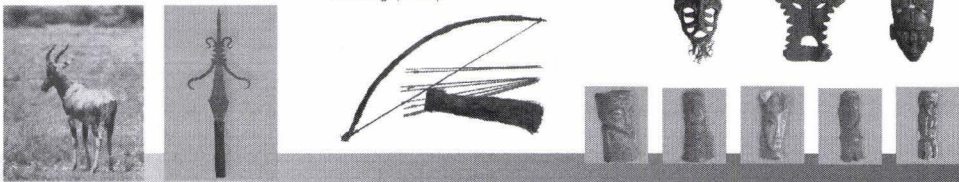
Prezentând piese achiziționate de la Cătălin și Violeta Rang, precum și obiecte donate de aceiași colecționari, proiectul evidențiază patrimoniul material din Africa centrală, existent în Muzeul de Etnografie Universităţii „Franz Binder”, familiarizează publicul cu arta și cultura central-africană, oferind o imagine sugestivă a altitudinii și diversității culturale artistice a zonei, și totodată extinde aria activităților extra-curriculare, încurajând educația prin intermediul muzeului.

Expoziția prezintă o selecție de 40 de piese din colecția congoleză Violeta și Cătălin Rang achiziționată în anul 1990 și completată cu un număr de 24 de obiecte donate de aceiași colecționari în anul 2007.

Un bogat material fotografic, pus la dispoziția organizatorilor de către familia Rang cu ocazia evenimentului, oferă o imagine sugestivă despre oamenii și locurile din această parte a lumii. Cele aproximativ 80 de fotografii au fost realizate de colaboratorii noștri în anii 1970 cu ocazia unei călătorii de cercetare pe vastul teritoriu al R. D. Congo (ex-Zair).

Expunerea pieselor – obiecte, fotografii și grafică – este structurată tematic în trei părți. Secțiunea **Vânătoarea în pictura Ituri**, în care sunt etalate arme tradiționale precum arcul și toba cu săgeți, pumnalul, lăncile etc. 2. **Safari – de la vânătoarea la turism** este o secțiune reprezentată prin imagini surprinse în timpul unor astfel de expediții, întreprinse îndeosebi în rezervațiile naturale Virunga și Garamba. 3. Secțiunea **Artă și ritual în Congo**, prezintă mai ales statuete și măști antropomorfe sculptate în lemn, os și fideș.

În domeniul activităților Muzeului „Franz Binder”, proiectul *Itinerarii africane* ilustrează o preocupare importantă: colaborarea cu colecționari particulari, deținători și donatori de obiecte etnografice extraeuropene.

Itinerarii africane

Lista pieselor expuse

1. 1004 E – Vârf de lance	21. 966 E – Mască (lemn)
2. 1005 E – Vârf de lance	22. 969 E – Mască (lemn)
3. 1006 E – Vârf de lance	23. 952 E – Mască (os)
4. 1007 E – Vârf de lance	24. 953 E – Mască (os)
5. 1008 E – Vârf de lance	25. 954 E – Mască (os)
6. 1012 E – Arc, toba cu săgeți	26. 955 E – Mască (os)
7. 996 E – Vârf de lance	27. 956 E – Mască (os)
8. 997 E – Vârf de lance	28. Statuetă (lemn)
9. 998 E – Sabie	29. Statuetă (lemn)
10. 999 E – Pumnal	30. Statuetă (lemn)
11. 1000 E – Lance	31. 970 E – Sculptură (lemn)
12. 1001 E – Lance	32. 930 E – Statuetă (os)
13. 1002 E – Lance	33. 940 E – Statuetă (os)
14. 1003 E – Lance	34. 941 E – Statuetă (os)
15. 971 E – Instrument muzical	35. 942 E – Statuetă (os)
16. 972 E – Instrument muzical	36. 943 E – Statuetă (os)
17. 973 E – Tam-tam	37. 944 E – Statuetă (os)
18. 967 E – Mască (lemn)	38. 945 E – Statuetă (os)
19. 951 E – Mască (os)	39. 947 E – Statuetă (os)
20. 958 E – Mască (lemn)	40. 950 E – Statuetă (fideș)

Responsabil acțiune: Gabriela Călin-Mihăilescu, Reluța Bugea
Coordonator științific și organizatoric: Maria Bocu
Concepte tematicale și grafică: Maria Bocu, Gabriela Călin-Mihăilescu, Reluța Bugea, Cătălin Rang
Texte: Maria Bocu, Gabriela Călin-Mihăilescu, Reluța Bugea, Cătălin Rang
OTR: Mihăilescu Gabriela
Grafică: Alina Kila
Conservare: Daniela Pău
Foto: Cătălin Rang, Alexandru Odlărescu
Serviciu tehnic: Florin Băsanăș, Cornei Popa

Adresa: România, Sibiu, Piața Mică, nr. 11, cod 550182
 Tel.: 004 6290 218186
 Fax: 004 6290 218060
 e-mail: binder@muzeulastra.ro
 www.franz-binder.sibiu.ro

Cu mai bine de 40 de ani în urmă, prin anii 1970, o călătorie în Africa putea fi considerată un fel de aventură. Să stai patru ani pe echior pînă cu viaa spre de neamă, și totuși, cu un noroc aproape neobișnuit pentru un biolog, viața devenea realitate.

Cînd s-a ivit ocazia, generată, ca de obicei, de o pură întâmplare, nu mi-a trebuit nici măcar o clipă ca să mă hotărîsc, iar povestile care circulau pe atunci... m-au făcut să devin și mai interesat.

Republica Zair, actuala Republică Democrată Congo, fostul Congo Belgian, era în cea mai mare parte a sa, un teritoriu imens, acoperit cu pădure ecuatorială, prin care curgea unul din marile fluvii ale lumii, căruia băgașii îi spuneau și îi spun, și astăzi, Lualaba.

Având ocazia să cunosc viața localnicilor, chiar ei acasă, pot spune că fimele sau căpșii, inclusiv cele cu valoare de documentare, nu au avut niciodată puterea de a înfrumuseța adevărul.

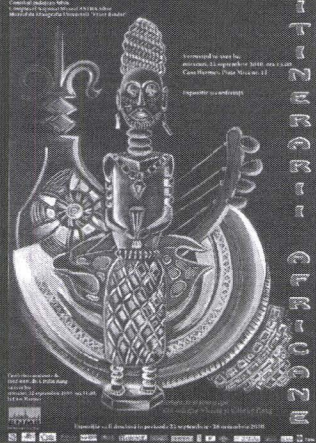
Simpla prezentare de curiozități și o conversație prefe-nescă, ce nu dura prea mult, la punea sub protecția soarelui, ur-măsoarea fără fir (am-tam-tam), transmiteau pe arii de mil de kilometri pătrați, acest lucru.

Seri tradiționali de localități te primeau cu o călăuză diferită de cea a soarelui, care nu ținea seama, dar mai mult valoroasă pentru că era din suflet și adevărată.

În sălăușurile lor am văzut cum munciau, cum petreceau și chiar am fost într-o rușine cu ei la vîlnă. M-a interesat tot ce ținea de viața omului sau pentru respectarea unor tradiții. În timpul scurt am adunat câteva obiecte, care sîntem înclinați să și-au găsit locul într-un muzeu de specialitate ca cel al lui „Franz Binder” din Sibiu.

Este necesar să recunoaștem faptul, că nu numai memoria mea „de elefant” joacă un rol în actualizarea amintirilor despre Africa. O grămadă de „fideș” de mare preț și-au găsit în imagini fotografice, diapozitive și filme. Oricare dintre ele, revăzute după atîta ani, reînvie locuri și fapte trăite.

Cofet. univ. dr. Cătălin Rang

Pliantul expoziției „Itinerarii africane”

Să exemplificăm! În cazul expoziției *Itinerarii africane*, responsabili și-au propus prezentarea unei valoroase colecții etnografice provenite din R. D. Congo (ex-Zair), formată în anii 1970 de Cătălin Rang, care a trăit vreme de patru ani acolo. Unele din piesele care alcătuiesc colecția menționată – îndeosebi statuete de ritual, podoabe și obiecte de uz casnic – fac parte din prezentarea permanentă a Muzeului de Etnografie

Universală „Franz Binder”. În expoziție, au fost etalate arme tradiționale (arc și tolă cu săgeți, lănci, vârfuri de lănci cu funcție economică sau socio-monetară), măști și statuete rituale din lemn și os. Vizitatorul muzeului – al cărui circuit implica parcurgerea colecțiilor cu etalare permanentă, urmată de vizionarea expoziției temporare – avea posibilitatea să vadă Colecția Rang în totalitatea ei. În plus, în aceasta din urmă erau prezentate și numeroase fotografii realizate de Cătălin Rang în perioada petrecută în Africa¹. Se poate spune, de altfel, că oferta acestei selecții de fotografii intitulată „Itinerarii africane” – prezentată deja la Bacău ca expoziție independentă – a fost punctul de plecare pentru conceptul manifestării de la Sibiu. Dacă titlul expoziției nu a fost subiect de negociere, logica ordonării fotografiilor menționate după un sistem de criterii apte să ofere adecvarea la obiectivele expunerii de la Muzeul „Franz Binder” a constituit subiectul unei analize atente. Respectivele ținte au fost publicate în primele două paragrafe ale textului pliantului și, în același timp, au fost prezentate ca text introductiv al expoziției, sub formă de panou plasat pe peretele din dreapta de la intrarea în sala de expunere. Pentru ambele cazuri se asigura o vizibilitate foarte bună, cunoscându-se pe de-o parte aspectele psihologice ale lecturii, pe de altă parte tendința naturală a mișcării vizitatorilor, respectiv de a se îndrepta spre dreapta într-un spațiu necunoscut. Pliantul evidențiază aceste elemente prin următorul text:

„Prezentând piese achiziționate de la Cătălin și Violeta Rang, precum și obiecte donate de aceiași colecționari, proiectul evidențiază patrimoniul material din Africa centrală existent la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder”, familiarizează publicul cu arta și cultura central-africană, oferind o imagine sugestivă a alterității și diversității cultural-artistice a zonei, și totodată extinde aria activităților extra-curriculare, încurajând educația prin intermediul muzeului.

Expoziția prezintă o selecție de 40 de piese din colecția Violeta și Cătălin Rang achiziționată în 1990 și completată cu un număr de 24 de obiecte donate de aceiași colecționari în anul 2007.

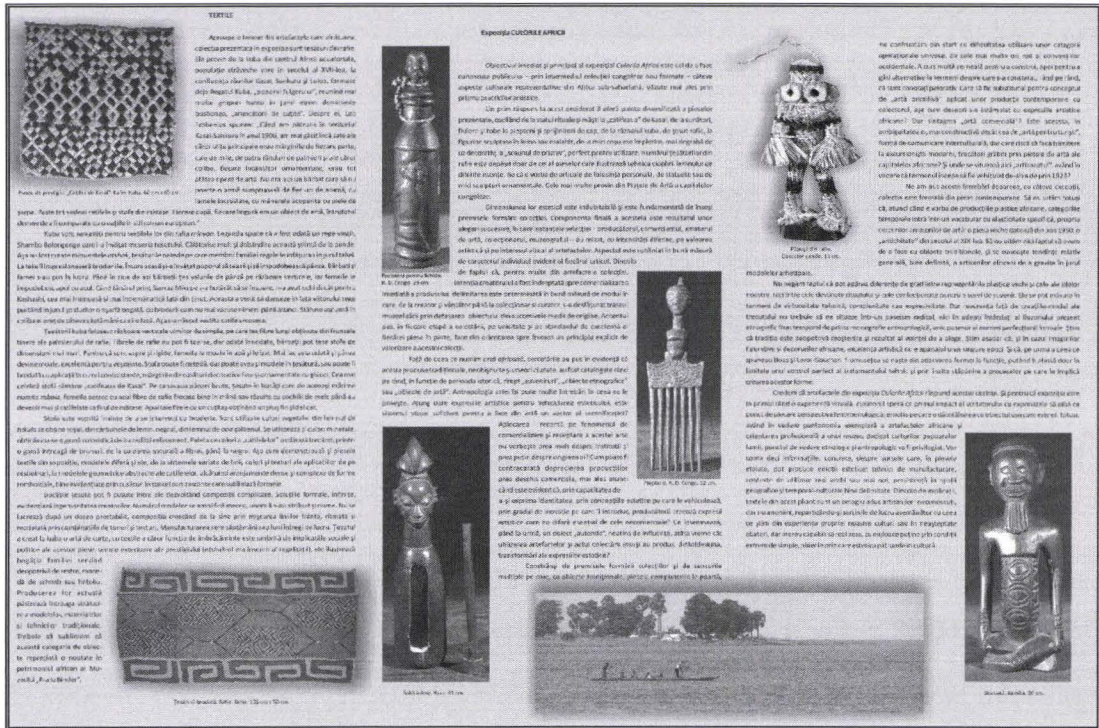
Un bogat material fotografic, pus la dispoziția organizatorilor de către familia Rang cu ocazia evenimentului, oferă o imagine sugestivă despre oamenii și locurile din această parte a lumii. Cele aproximativ 80 de fotografii au fost realizate de colaboratorii noștri în anii 1970 cu ocazia unei călătorii de cercetare pe vastul teritoriu al R. D. Congo (ex-Zair).”²

Organizarea expoziției *Culorile Africii*, a oferit pe de-o parte posibilitatea informării concrete cu privire la dinamica patrimonială a departamentului de etnografie universală, pe de altă parte condițiile unei recapitulări³. Textul pliantului expoziției arăta în introducere că manifestarea se înscria în programul firesc de informare a publicului cu privire la modul în care sunt completate colecțiile „obiectul și totodată instrumentul principal prin care ele [muzeele] servesc societatea” și că un asemenea demers „este deopotrivă prilej de bilanț și moment de anticipare a imaginii unor activități viitoare.”

¹ Aceasta lăsând la o parte numeroasele diapozitive și secvențe filmate realizate de Cătălin Rang și prezentate de el în cadrul conferinței care a precedat deschiderea expoziției.

² Text din pliantul expoziției *Itinerarii africane. Artefacte și fotografii din colecția Violeta și Cătălin Rang*, Sibiu, 22 septembrie – 28 noiembrie 2010.

³ Acest lucru, probabil, într-o măsură mult mai mare pentru o audiență mai specializată, interesată de evoluția generală a instituției muzeale.

www.muzeulastrai.ro / www.cimec.ro

cale activități adecvate unei situații specifice. Parteneriatele cu colecționari particulari, tema călătoriei și colaborările cu călători din spațiul românesc pe alte continente constituie un asemenea exemplu. Complementară, și totodată derivată din acestea, este studierea interesului pentru formele de cultură materială extraeuropene și a căilor de receptare a acestora în țara noastră. Un loc important în acest câmp de cercetare îl ocupă tipul relațiilor care apar în lanțul de intermediari, mai mult sau mai puțin amplu, dintre producătorii de artefacte și receptorul mai mult sau mai puțin final al acestora. În cadrul unei studierii unei asemenea teme, foarte actuale în condițiile globalizării masive care ne traversează viețile, la nivelul instanțelor de selecție – așa cum se sublinia la vernisajul expoziției *Culorile Africii* – colecționarul și comerciantul apar ca factori-cheie în contactul cu artefactele menționate și în alcătuirea unor colecții (oricât de timide) a căror poziție de „reprezentare a prezentului” este strict punctuală. Notăm faptul că acest tip de exercițiu al expunerii muzeale este practicat și de alte muzee din țară, uneori cu aceiași parteneri de colaborare, așa cum reiese și din enumerarea activităților care au avut loc în ultimii ani.

Explicitarea obiectivelor expoziției *Culorile Africii* a urmat căile analizate în exemplul anterior mai ales în fila de închidere a pliantului¹, un fel de copertă finală a acestuia, care oferea alături de imaginea unei hărți a regiunii și grupurilor etnic-culturale reprezentate în expoziție un text edificator în acest sens. Astfel, cu privire la colecție erau subliniate:

1. modul de formare: achiziție de la Ana Daniela Mayaya, colecționar și comerciant de artizanat și artă populară africană în Iași, urmată de donații făcute muzeului nostru de aceeași A. D. Mayaya împreună cu Mihaela Hliban

„Expoziția *Culorile Africii* [...] are la bază o colecție începută în anul 2009, când au fost achiziționate de la Ana Daniela Mayaya cincizeci și șapte de artefacte provenind din bazinul fluviului Congo: textile, sculpturi, instrumente muzicale, articole de uz cotidian sau decorativ. În vara anului 2010, la acest nucleu s-au adăugat încă șaptezeci de obiecte și imagini documentare, origine din aceeași regiune [...].

2. componența: tipologia artefactelor și repartizarea pe etnii, în colecție regăsindu-se piese referitoare la

„...nouă grupuri etnic-culturale din Africa sub-sahariană, de la est spre vest: bembe, luba, songe, kuba, chokwe, pende, yaka, teke și kongo, majoritatea locuitori din Republica Democratică Congo (fostul Zair) și Republica Congo (Congo-Brazzaville). În fotografii se regăsesc imagini din țările menționate precum și din Camerun.”

3. noutatea și rolul acesteia în cadrul colecțiilor africane ale muzeului

„Trebuie să menționăm caracterul inedit al acestei noi colecții: în Muzeul «Franz Binder», care posedă numeroase artefacte africane, ea vizează o regiune de mare faimă etnografică, stăruior frecventată de antropologi, muzeografi și artiști, dar încă prea puțin și prea parțial reprezentată. O colecție variată și complexă, care prin intermediul expoziției *Culorile Africii* deschide vizitatorilor o fereastră pasionantă spre cunoașterea acestui continent.”

Pliantele ambelor expoziții au căutat să umple prin conținutul lor o parte din golul inherent oricărei situații expoziționale, gol creat de procesul de muzealizare al obiectelor prezentate, respectiv de transformare a lor în martori ai memoriei individuale sau colective prin scoaterea din sistemul cultural de origine și introducerea în „realitatea fictivă” a expoziției (Schärer, 2000: 9).

În pliantul *Itinerarii africane*, un spațiu generos a fost acordat colecționarului (Cătălin Rang), cu un fel de scrisoare adresată direct publicului, cu precădere celui tânăr, plină de căldură, în care conferențiarul băcăuan vorbește despre cei patru ani petrecuți în Congo, despre locuitorii acelor meleaguri și despre experiența sa de observator a vieții și tradițiilor de acolo.

¹ Se cuvine să menționăm calitatea realizării conceptuale și grafice a celor două pliante de expoziție.

În cazul expoziției *Culorile Africii*, dimensiunea pliantului a permis, pe lângă publicarea unui număr mare de imagini, și editarea unui text cu sugestii de lecturare asociativă a parcursului expozițional, exploatabile mai ales în cadrul programului de educație muzeală aferent manifestării. Structura textului a atins următoarele puncte: 1) o prezentare a problematicii expoziției cu posibile întrebări și răspunsuri legate de: valoarea estetică a obiectelor; conceptele vehiculate în raport cu creația artistică africană; raportul dintre nou și vechi, tradiție și inovație; semnificația documentară și explicativă a imaginilor și textelor din expoziție, asociate artefactelor; 2) informații despre două categorii de tehnici și materiale bine reprezentate în expoziție prin artefacte și imagini – sculptura în lemn și țesutul rafiei. Enumerarea unor contexte de utilizare a respectivelor obiecte înainte de muzealizarea lor a reprezentat tot atâtea trimiteri la valențele de utilizare ale acestora în expoziții viitoare.

În loc de concluzii

Analiza de mai devreme a pornit de la faptul că, în raport cu situația de expoziție, afișele și pliantele, ca materiale de popularizare și îndrumare complementare expunerii, sunt destinate să acționeze asupra vizitatorilor. În procesul de constituire a conținuturilor destinate îndeplinirii acestei ținte în cadrul expozițiilor etnografice puse sub lupă, am evidențiat relația specială stabilită între aceste materiale și elementele și procesele expunerii propriu-zise. Notăm încă o dată corespondența dintre părțile de mesaj cu expresie lingvistică care apar în cele două forme de comunicare, în primul rând concordanța informațiilor dintre conținuturile incluse în materialele de îndrumare și cele din panourile de expoziție, subliniată de etalarea afișului manifestării în spațiul de expunere, alături de textul introductiv al expoziției. Trebuie să menționăm totuși că gradul de redundanță al datelor mesajelor produse în situațiile de expoziție prezentate rămâne foarte redus și posedă o componentă didactică precisă în ciuda unei aparente repetiții. Momentele consultării pliantelor au depins, în mod firesc, de alegerea vizitatorului. Totuși, concordanța de informații amintită mai sus și dimensiunea textelor orienta lectura detaliată a pliantelor pentru un timp ulterior vizitei, ilustrând principiul incommensurabilității între sistemele de semne care constituie expoziția.

Bibliografie

Bouquet, Mary, *Academic Anthropology and the Museum. Back to the Future*, în Bouquet, Mary (ed.), *Academic Anthropology and the Museum. Back to the Future*, Berghahn Books, 2001, pp. 1-17, books.google.ro, 12.08.2011.

Davallon, Jean, *L'Image médiatisée. De l'approche sémiotique des images à l'archéologie de l'image comme production symbolique*,

Thèse de doctorat, EHESS, 1990, vizibilă la <http://www.univ-avignon.fr/en/research/annuaire-chercheurs/membrestruc/personnel/davallon-jean.html>, 12.08.2011.

Florescu, Radu, *Bazele muzeologiei*, Ministerul Culturii, Centrul de Perfecționare a Personalului din cultură și Artă, de Pregătire Postliceală și Postuniversitară, București, 1994.

Schärer, Martin R., *Le musée et l'exposition : variation des langages, variation des signes*, în Cahier d'étude / Study Series, ICOM, ICOFOM, 2000, pp. 9-10.

CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA PATRIMONIULUI

CONSERVAREA ȘI DEPOZITAREA COLECȚIEI DE ICOANE PE STICLĂ A MUZEULUI ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI „VALER LITERAT”

Constituting an interesting field of our popular art, glass icon painting of Transylvania triggered a broad debate, especially about the moment of their beginning. Within the framework of this form of folk art, Făgăraș Country with its gifted glass icon painters (who can be classified in two currents: church painters, who painted also icons, and peasant painters, who learnt from one another the icon painting) occupied a prestigious place. The glass icon collection of the Făgăraș Country Museum “Valer Literat” contains pieces of the most important icon painters who activated in the area during the 19th century and the first half of the 20th century.

This study present the most frequent degradations suffered by the glass icons from the museum collection, degradations which affected the quality of the color layer, and the improper storage conditions of this important collection of our museum.

Considerații generale

Icoana a fost și este privită nu numai ca o imagine religioasă menită să trezească emoții, ci și ca un mod în care Dumnezeu se arată oamenilor¹.

Iconița pe sticlă modestă și neprețioasă, dar strălucitoare și ademenitoare prin cromatica sa vie, „o frântură din Împărăția Cerească, oglindită într-un ciob de sticlă, prins într-o ramă de brad”², era la îndemâna chiar și a celor mai săraci dintre țărani români, aceștia fiind principalii lor destinatari.

Ca obiect de cult icoana este o inovație bizantină, ea născându-se în Orientul apropiat. Familia Dancu susține că „unele din cele mai vechi icoane parvin din Egipt și sunt lucrate ca și portretistica egipteană mortuară, în culori cu liant de clei sau encaustică pe bucăți de lemn. Înrudirea portretelor mortuare egiptene cu icoanele creștine constă în redarea realistă a fețelor. Caracterul bizantin nu s-a format în Egipt ci în lumea elină în secolul al IV-lea. Denumirea provine din grecescul (eicon) care înseamnă chip, portret”³.

Într-o lucrare ceva mai recentă Michael Quenot ne spune și el că „icoana creștină nu este altceva decât transferarea preluarea unor tehnici mai vechi precreștine la elementele religiei creștine”⁴. La această idee subscrie și Pompiliu Ciolacu: „Ideea aceasta este cu atât mai justificată, cu cât se știe că arta creștină a apărut în locurile tainice de întâlnire ale primilor creștini, precum catacombele”⁵.

În prezentarea noastră o să ne ocupăm de apariția și evoluția icoanelor pe sticlă. S-a zăgrăvit pe sticlă în toate ținuturile muntoase ale Europei Centrale: în Alsacia, Bavaria, Elveția, Tirol, Austria, Boemia, Moravia, Slovacia și în Munții Tatra. În România s-a pictat

¹ Băjenaru Elena, *Catalogul icoanelor pe sticlă pictate de Nicolae Cațavei și Ioan Pop din Colecția Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”*, în „Țara Făgărașului. Istorie, Etnografie, Antropologie”, Brașov, 2006, p. 54.

² Dancu Iuliana, Dancu Dumitru, *Pictura Țărănească pe sticlă*, București, 1975, p. 26.

³ *Ibidem*, p. 22.

⁴ Michael Quenot, *Icoana fereastră spre absolut*, București, 1993, p. 11.

⁵ Pompiliu Ciolacu, *Icoana de vatră în sudul Carpaților Orientali*, Gorj, 2006, p. 18.

cu precădere în Transilvania. Trebuie menționat faptul că nu este vorba de o manifestare artistică specifică poporului român, pictura pe sticlă, ajunge aici cel mai probabil din zona central europeană, iar noi nu am făcut altceva decât „să le preluăm și să le adaptăm artei noastre populare”¹.

Apariția acestui meșteșug a dus la dezbateri aprinse în rândurile specialiștilor. O parte susțin că pictura pe sticlă din Transilvania trebuie legată de miracolul de la Nicula, la sfârșitul secolului al XVII-lea². Alții afirmă că „această artă a apărut cel puțin în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, aducând în sprijinul acestei afirmații caracterul unor inscripții de pe cele mai vechi icoane”³.

Iuliana și Dumitru Dancu nu sunt de acord cu această opinie. Potrivit lor „în nordul Transilvaniei nu sunt atestate glăjării în secolul al XVII-lea, ele apar abia în secolul următor”⁴. Dintre glăjăriile din secolul al XVIII-lea din nordul Transilvaniei amintim pe cele din Valea lenii (la 1757, județul Cluj), Hășmaș (1742-1783), Beliu (1783), Buteasa (1738-1740).

La rândul său Vasile Drăguț afirmă că „icoanele pe sticlă au apărut în zona Țării Făgărașului, la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, la începutul secolului al XVIII-lea, unde exista un centru al picturii pe lemn”⁵.

Indiferent de unde au apărut trebuie spus că aceste icoane pe sticlă sunt executate în culori de apă sau de ulei și au cunoscut o răspândire deosebită în ținuturile Transilvaniei și nordul Moldovei.

În Țara Oltului „nu se cunosc icoane datate înainte de sfârșitul secolului al XVIII-lea, pictura pe sticlă luându-și aici avânt abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”⁶. În pictura pe sticlă din această zonă, au existat două curente: „primul al zugravilor de pictură murală; al doilea al iconarilor țărani care au învățat meșteșugul unul de la celălalt, cum a fost cazul lui Matei Țâmforea, care învață să picteze de la Savu Moga, sau au moștenit din familie meșteșugul vezi cazul fam. Tamaș (tată, fiu, fiică)”⁷.

Un alt factor care a contribuit la apariția acestui meșteșug a fost existența în zonă a mai multor glăjării: „Arpașul de Sus (1541 ?), Făgăraș (1602 ?), Porumbacu de Sus (1614 ?) Arpașul de Sus (1860), Ucea de Sus (1860), Avrigh (1892)”⁸.

Primul zugrav niculean stabilit în Făgăraș, la finele secolului al XVIII-lea a fost Ioan Pop Moldoveanul⁹. Acesta va părăsi peste câțiva ani Făgărașul și se va stabili în Scheii Brașovului¹⁰. Se pare că a avut un urmaș, la Făgăraș, cu numele de Ioan Popp¹¹.

Zugravii familiei Pop aparțin primului curent, la fel și cei ai familiei Grecu. Originară din Arpașul de Jos, familia Grecu s-a stabilit, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la Săsăuș în județul Sibiu.

Prima generație de pictori din familia Grecu (Ioan, Nicolae și Alexandru) a fost pusă în legătură cu tradiția post-brâncovenească a centrelor artistice de la sud de Carpați, aceștia instruindu-se cu „Pantelimon Zugravul venit din Țara Românească”¹².

¹ Ioan Mușlea, *Icoanele pe sticlă și xilogravurile țăranilor românilor din Transilvania*, București, 1995, p. 14.

² *Ibidem*, p. 15.

³ I.C. Ioanidu, G.G. Rădulescu, *Icoana pe sticlă*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XXV, 1942, p. 151.

⁴ Iuliana Dancu, *op. cit.*, p. 16.

⁵ Apud, E. Băjenaru, *op. cit.*, p. 55.

⁶ I. Dancu, *op. cit.*, p. 69.

⁷ E. Băjenaru, *op. cit.*, p. 56.

⁸ I. Dancu, *op. cit.*, p. 16.

⁹ *Ibidem*, p. 69.

¹⁰ I. Rustoiu, E. Băjenaru, A. Dumitran, F. K. Szocz, *Prin mine Ioan Pop zugravul*, Alba Iulia, 2008, p. 9.

¹¹ *Ibidem*, vezi problematica, p. 9-11.

¹² Marius Porumb, *Dicționar de pictură veche românească (sec. XIII - XVIII)*, București, 1998, p. 146.

A doua generație de zugravi din familie a fost Gheorghe și Nicolae ai lui Nicolae Grecu, aceștia continuă activitatea tatălui lor ca pictori de biserici.

Ultimul reprezentant a fost Vasile, *„în pictura acestuia elementul popular devine predominant, iar tradiția bizantină devine puțin detectabilă”*¹.

Un alt pictor muralist din Făgăraș, activ în prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost Sava, identificat de către Valer Literat în registrele matricole cu numele de *„Budoiu Perșinaru (era original din Perșani) Zugrav”*². Pictura sa, deși are numeroase elemente tradiționale, este puternic influențată, în special, de modelele neoclasicizate, mai ales în repertoriul decorativ.

Următorul zugrav de biserici care pictează și icoane a fost Nicolae Cațavei. *„Acesta în deceniul al cincilea al veacului trecut a pictat la Făgăraș”*³. Prima mențiune a acestui autor a fost destul de târziu, în anul 1933, la Valer Literat, neobosit cercetător al meleagurilor făgărășene⁴. Numele este specific satelor Breaza și Drăguș. În pictura lui se simte influența curentului baroc, fapt ce se poate observa în maniera de realizare a tonurilor de aur, a chenarelor care mărginesc compozițiile. O altă trăsătură definitorie a icoanelor pictate de Cațavei sunt *„inscripțiile, acestea sunt scrise cu litere chirilice, frumos caligrafiate, uneori chiar legate cu culoare roșie sau neagră, trădând de zugrav de biserici (este o alternanță a culorilor la datare, inscripție și semnătură)”*⁵.

Pe următorul zugrav l-am amintit deja mai sus; este vorba de Ioan Pop⁶. O primă semnalare a personalității acestuia o avem din anul 1907, când într-un articol din ziarul „Țara Oltului”, preotul Nicolae Aron, din Galați, consemnează activitatea în Făgăraș, *„prin anii 1838 / 1841 și până pe la 1858, a zugravului Ioan Popp, bărbat fără carte, [care] compunea, icoane frumoase, numai în stil bizantin, scriind pe ele numai cu litere chirilice corect numirile lucrului mâinilor sale, subscriindu-și apoi cu fală numele sau pe icoane”*⁷. Cornel Irimie și Marcela Focșa îi atribuie acestuia statutul de *„al treilea mare iconar al Făgărașului”*⁸. Pictura sa, mai puțin elaborată și sigură decât cea a lui Nicolae Cațavei, va suferi influența curentului baroc, iar în realizarea compozițiilor el va respecta toate canoanele. Arta lui Pop este o îmbinare între *„știința compozițională a artei bizantine cu darul povestitorului român și cu plăcerea unei descrieri din care nici un detaliu nu rămâne în afară”*⁹.

Al doilea curent, cel reprezentat de iconarii țărani, începe cu zugravul Moise Tamaș și soția sa. Aceștia se stabilesc în Galați, ca și Ioan Pop Moldoveanul, ei venind de la Nicula. Ajunși aici sunt nevoiți să *„mărească compozițiile obișnuite în Nicula, la compozițiile cerute în Țara Oltului, să își adapteze paleta la culori mult mai vii, să se conformeze tematicii specifice zonei”*¹⁰.

Descendenții acestei familii au fost Petru și Ana (căsătorită Deji), stabiliți la Făgăraș. Contribuția lor în pictura țărănească a fost adaptarea picturii niculienne la nevoile zonei Țării Oltului, prin soluții originale, pe care le-au aplicat pentru umplerea spațiilor goale.

¹ Cristache Panait, Ioana Cristache Panait, *Cu privire la unele monumente din Țara Făgărașului în lumina relațiilor cu Țara Românească*, în „Buletinul Monumentelor Istorice”, nr. 2, 1970, p. 31.

² Valer Literat, *Biserici vechi românești din Țara Oltului*, Cluj, 1996, p. 101.

³ E. Băjenaru, *op. cit.*, p. 56.

⁴ V. Literat, *op. cit.*, p. 215.

⁵ E. Băjenaru, *op. cit.*, p. 59.

⁶ Vezi nota 10, p. 324.

⁷ *Țara Făgărașului*, Făgăraș, an I, nr. 44, 1907, p. 5.

⁸ Cornel Irimie, Marcela Focșa, *Icoane pe sticlă*, București, 1968, p. 13-14.

⁹ D. Dancu, I. Dancu, *op. cit.*, p. 69.

¹⁰ *Ibidem*, p. 71.

Unul dintre cei mai însemnați iconari a fost Savu Moga¹, născut în 1816, „cum însuși a însemnat pe o icoană”², în satul Giurtelecul Hododului³. Se stabilește, în 1843, în satul Arpașu de Sus, unde a lucrat tot restul vieții⁴.

Elena Constante caracteriza arta lui Savu Moga astfel: „desen fin, precis, știe să contureze o linie, o siluetă, modelează capetele, un lucru foarte greu la icoanele pe sticlă”⁵.

Cornel Irimie și Marcela Focșa apreciază în felul următor arta lui Moga: „poate lipsită de o anumită căldură și spontaneitate, dar cu o compoziție amplă, interesantă, este vizibilă renunțarea la preocupările decorative în favoarea elementelor de narație pe care le conține tema. Eleganța și siguranța desenului, varietatea coloritului și folosirea degradeului fac din opera acestui mare artist popular o realizare dintre cele mai izbutite”⁶.

Matei Țâmforea (1836-1906), „cea mai interesantă personalitate din rândurile iconarilor Țării Oltului”⁷, s-a născut la Cârțișoara - Oprea, în anul 1836, ca fiu al țăranului iobag Ioan Purcariu, pe moșia contelui Olive Teleky. După unii autori ar fi fost „prieten și elev al lui Savu Moga”⁸ sau „elev al lui Moga, el se dezvoltă pe un drum propriu”⁹. Alții consideră că nu există indicii care să evidențieze acest lucru. „S-ar putea ca Matei să fie învățat meșteșugul picturii de la tatăl, întrucât nimic nu arată că ar fi fost ucenic al lui Savu Moga”¹⁰. „Talent multiplu, Țâmforea se manifestă în special în interpretarea temelor ample, unde își afirmă din plin știința compunerii și arta culorii. Își compune temele cu fantezie folosind personaje numeroase”¹¹.

În concluzie putem spune că cele două curente de pictură apărute în Țara Făgărașului se diferențiază la nivel artistic, tematic și iconografic.

Colecția de icoane a Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”

Colecția muzeului cuprinde 407 icoane, dintre acestea „392 sunt icoane pe sticlă, 13 sunt icoane pe lemn și 1 pe tablă”¹². Prima informație despre icoane ce intră în colecția muzeului, o avem din 1932 când profesorul Valer Literat, în calitate de președinte al ASTRA Făgăraș „se va ocupa de proiectului privind înființarea Muzeului Etnografic al Țării Oltului”¹³, donând „două icoane și un Liturghier”¹⁴.

Cea mai mare parte a pieselor din colecție aparțin centrelor din Scheii Brașovului (152 piese) și Țării Oltului (aici am identificat și o parte din autori): Țara Oltului 8 piese; Petru Tamaș (tatăl) 22 piese; Petru Tamaș (fiul) 40 piese; Ana Deji 58 piese; Nicolae Cațavei 17 piese; Frații Grecu 9 piese; Ioan Pop 8 piese; Matei Ioan Purcariu, zis Țâmforea, 8 piese; Savu Moga 1 piesă. Alte centre sunt reprezentate astfel: Nicula 10 piese; Gherla 2 piese; Boemia 2 piese; Laz 1 piesă (Ilie Poienaru), iar 60 nu au fost încă identificate.

Tematica abordată de acești zugravi este diversă, de la teme rare, insolite, la teme des întâlnite. În general, subiectele sunt inspirate din viața Maici Domnului sau din ciclul cristologic.

¹ I. Mușlea, *op. cit.*, p. 22.

² D. Dancu, I. Dancu, *op. cit.*, p. 74.

³ V. Drăguț, *Un mare meșter iconar, Savu Moga*, în „Arta Plastică”, 1967, nr. 8, p. 60.

⁴ C. Irimie, M. Focșa, *op. cit.*, p. 12.

⁵ Elena Constante, *Iconarul Savu Moga*, în „Boabe de Grâu”, III, 1932, p. 586-588.

⁶ C. Irimie, M. Focșa, *op. cit.*, p. 13.

⁷ D. Dancu, I. Dancu, *op. cit.*, p. 80.

⁸ I. Mușlea, *op. cit.*, p. 22.

⁹ C. Irimie, M. Focșa, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰ D. Dancu, I. Dancu, *op. cit.*, p. 80.

¹¹ C. Irimie, M. Focșa, *op. cit.*, p. 13.

¹² Registrul matricol al colecției de „Icoane pe sticlă” al Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”.

¹³ Gh. Faraon, *Valer Literat. Părintele Muzeului Făgărașean*, în „Țara Bârsei”, Brașov

¹⁴ Arhiva Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”, Fondul ASTRA, Doc II, nr. 522, 30 august 1932.

Dintre temele insolite amintim: „Oglinda omului celui din lăuntru” (1863) de Ioan Pop (unicat) și „Sfânta troiță într-un singur trup” (1864) de Nicolae Cațavei. Între temele rare sunt: „Plângerea lui Iisus” (1884) de Petru Tamaș (fiul); „Emanuel în Potir”; „Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul”.

Mai apar scene din viața lui Iisus: Iisus cu vița de vie; Iisus învățător. Scene din viața Maici Domnului: Maica Domnului Împărățiță; Maica domnului jalnică. Scene din galeria sfinților: Sfântul Gheorghe; Sfântul Nicolae; Sfântul Ilie; Sfântul Haralambie.

Am trecut, astfel, în revistă colecția de icoane a Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”.

Degradări specifice icoanelor pe sticlă

Icoanele pe sticlă sunt obiecte compozite, alcătuite dintr-o multitudine de materiale: sticlă, pigmenți, lianți, foiță metalică, lemn, uneori hârtie sau metal, cu proprietăți diferite, expuse la degradări diferite.

Studiul pieselor din colecția Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat” ne prilejuiește constatarea că cele mai frecvente degradări ale icoanelor pe sticlă sunt cele care afectează calitatea stratului de culoare: murdăria superficială și aderentă (majoritatea pieselor), uzura datorată frecării exercitate de capacul de lemn (12 piese), modificări cromatice datorate luminii (1 piesă), oxidarea foiței metalice (1 piesă), desprinderile, de la cele incipiente (oarbe) până la cele cu margini libere (majoritatea pieselor), lacune de culoare.

O altă categorie de degradări care ne interesează este legată de suportul de sticlă. Uneori sticla de manufactură (glaja), de grosime și consistență inegală, se curbează, alteori, datorită înrămării prea rigide sau ca urmare a accidentelor, se sparge (45 piese), pierzându-se fragmente importante (19 piese). Rama și capacul de lemn se fragilizează odată cu trecerea timpului, dar și din cauza condițiilor improprie de păstrare sau a atacurilor biologice (majoritatea pieselor au fost atacate de carii). Unele prezintă chiar pierderi ale unor elemente componente: colțari, baghete, planșe (25 piese).

Toate aceste degradări sunt evolutive, se petrec într-o anume succesiune, se intersectează sau se determină reciproc. Urmărind cauzele care le produc, observăm că primordiale sunt așa-numitele cauze endogene, cum ar fi perisabilitatea materialelor, tehnica de confecționare ca și îmbătrânirea naturală a materialelor. O importanță deosebită o au și cauzele exogene, cum ar fi factorii de degradare naturală: fizici (valori extreme și variații bruște ale umidității relative, UR, și temperaturii, T, lumina și radiațiile, UV), chimici (reacții chimice între compușii chimici ai obiectului), biologici (atacul microorganismelor, ciupercilor, insectelor, rozătoarelor etc.), calamități naturale (inundații, cutremure). Tot din categoria cauzelor exogene face parte și factorul uman: manipulări inadecvate, accidente, șocuri provocate, vandalism, uzură funcțională și mai ales intervenții necorespunzătoare („reparații” și restaurări defectuoase).

Condiții și modul se depozitare

Valoarea artistică a colecției de icoane pe sticlă, impune asigurarea unor condiții de păstrare și microclimat optime, absolut necesare unui patrimoniu valoros, pentru a împiedica declanșarea unor procese de degradare la aceste piese.

Factorii de macro sau microclimat au o importanță majoră în conservarea bunurilor de patrimoniu. Acțiunea lor, în cazul în care nu sunt controlați, duc la modificări ale stării de conservare a bunurilor culturale. Aceste modificări, la nivelul obiectelor, sunt de cele mai multe ori ireversibile. Din acest motiv, menținerea constantă a parametrilor microclimatici la valoare cât mai apropiată de cea optimă, este principala noastră grijă.

Clădirea în care se află în prezent muzeul și depozitul este amplasată în centrul orașului Făgăraș, într-o zonă cu circulație rutieră, cu un grad mare de poluare de tip urban. Acest fapt este de natură să genereze existența în atmosferă a unor cantități de dioxid de

sulf, de carbon, de azot, gudroane, poluanți nocivi care introduc procese chimice complexe ce afectează starea de conservare a bunurilor culturale, mai ales a celor de natură organică. Clădirea, construită în secolul al XIV-lea, este sănătoasă, zidurile expoziției au peste 1 m grosime, iar ale depozitului 30-40 cm.

Microclimatul încăperii nu este chiar cel optim: datorită lipsei căldurii, în sezonul rece, umiditatea este destul de ridicată. Iarna UR este destul de ridicată 70%, iar temperatura 2-3⁰C. Vara situația se schimbă în bine: UR este cuprinsă între 50-65%, iar temperatura 18⁰-20⁰C.

Depozitul este salubru și igienic. Instalația electrică este verificată periodic pentru eliminarea riscului unui incendiu. Din păcate nu avem un sistem de încălzire, deci nu există riscul producerii unui incendiu din această sursă. Pentru asigurarea securității colecțiilor, din punct de vedere al normelor P.S.I., depozite sunt prevăzute cu extintoare tip P₃, cu CO₂, și pulbere, dar și senzor pentru fum. Securitatea colecțiilor este asigurată printr-un sistem modern de alarmă de tip CRAW, cu senzori de mișcare, fum și geam spart, grilaj la ferestre, pază permanentă. Poliția comunitară are un post permanent aici.

Colecția de icoane pe sticlă este atașată depozitului central. Acesta se află în aripa de nord a cetății, la nivelul II. Accesul se face printr-o ușă în peretele nordic al clădirii.

Încăperea, luminată de becuri incandescente, este pavată cu cărămidă, curățenia realizându-se ușor; zugrăveala este cu humă.

Pentru că depozitul este situat pe latura de nord, iar ferestrele sunt foarte mici nu a fost nevoie să fie obturate, ele sunt prevăzute cu plase pentru a împiedica pătrunderea insectelor și împreună cu ușa asigură ventilația naturală a camerei.

Aparatul de înregistrare a parametrilor microclimatici este reprezentat de termohigrometru amplasat în depozitul central. În ultimul an am achiziționat un dezumidificator, de tip Olimpia Splendid SeccoUltra, pentru camere de 140 mp cu care am reușit să ținem sub control umiditatea pentru perioada de vară.

Icoanele sunt așezate în dulapuri tip rastel, fiecare icoană în spațiul său. Acestea sunt așezate pe mijlocul depozitului, iar unul dintre ele pe latura din stânga. Polițele sunt din lemn uscat și tratat; nu este pericol de contaminare. Mare parte din icoane au pe latura de jos o învelitoare din material textil, „molton”, pentru a le proteja de șocuri mecanice în momentul în care sunt scoase de pe raft. Sub fiecare este notat numărul de inventar, pentru a putea fi mai ușor de identificat.

Acestea au fost măsurile pe care le-am luat din punct de vedere al conservării, pentru protejarea acestei valoroase colecții de icoane pe sticlă.

RESTAURAREA UNUI PIEPTAR OLTENESC DIN COLECȚIA MUZEULUI OLTENIEI - CRAIOVA

The restoration was made on a sheepskin which was realized at the beginning of the 20th century belongs to the Oltenia's Museum in Craiova. It is made from sheep skin dressed traditionally with fur, embroidery from wool wires, copper spangle, panels from astrakhan skin on edges, three wool tassels in front, gores and wool cords on edges. The complexity of the factors which act in time on this piece produced: the ageing of the skin, consequences of a biological attack, losing material, the detached embroidery and spangles with corrosion products. The restoration begins with the pest control in polyethylene sac with "Filif 72", than follows mechanical cleanings with solvent "Neopal", hydration, consolidation, fasten and adhere with mixture of natural and synthetic adhesives. The filling of missing areas (edges) is made with astrakhan skins which was given and attenuated like the original skin. For the restoration of the embroidery it is used wool wires and it was consolidated as it was made a fasten using the embroidery point "brick point". As a result, the abasement of the embroidery is stopped. The cleaning of the spangles was made with a pen from glass fibers and for the protection was used "Paraloid B72". After the restoration, the piece is kept respecting some conditions like the climate (temperature: 18-20°C, humidity: 55-60%) and it is introduced in a bonnet aware of dust and light. It will be periodically checked and aerated.

Subiectul acestei prezentări îl constituie restaurarea unui pieptar din județul Dolj - comuna Dăbuleni, încadrat cronologic la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea (1885-1930). Această piesă, al cărei număr de inventar este 11.216, face parte din colecția Muzeului Olteniei – Craiova și a beneficiat de un tratament de restaurare adecvat în cadrul Laboratorului de restaurare piele al Complexului Național Muzeal ASTRA. În urma restaurării, obiectul a fost expus la Salonul Național de Restaurare – Craiova, 2010.

Piesa a fost confecționată din piele-blănă argăsită, „pojiță” folosită la decor și lână înfășurată sub formă de șnur, prim din blană de astrahan neagră pe margini, clini sub braț, blană în interior, decor cu lână colorată grenă, portocaliu, negru, roșu, verde și ornamente sub formă de rozete. Pieptarul are un decor ondulat, paiete în solzișori, iar sub braț meșină verde. Croiul, sub formă de vestă, a fost folosit în portul popular de sărbătoare.

Din punct de vedere al stării de conservare piesa prezintă murdărie superficială, aderentă și ancrasată, uzură funcțională, pierderi de material, spargeri ale materialului suport. Uzura mecanică sau funcțională apare la blana de astrahan neagră poziționată marginal (gât, piepți, mâneci, poale), unde există desprinderi și pierderi de material în proporție de 30% din întreaga suprafață. Pielea a suferit degradări datorate îmbătrânirii (fragilizare, deshidratare). Meșina s-a decolorat, au apărut depuneri de substanțe grase,

depuneri de praf și murdărie pe toată suprafața. Paietele metalice care s-au păstrat prezintă produși de coroziune. De asemenea, blana are atac activ de molii care a dus, în timp, la pierderea firelor textile și la desprinderea broderiei. Așa cum rezultă din analizele efectuate asupra piesei (vizuale, chimice, biologice), materialele componente sunt: piele de oaie argăsită cu sare, piatră acră, tărațe, făină de orez; fire textile din lână; fire din cânepă pentru cusătură; paiete de cupru. Broderia este din lână divers colorată, vopsită cu coloranți naturali.

În urma analizelor care au scos la iveală materialele, tehnica de prelucrare și confecționare, a fost posibilă elaborarea și punerea în practică a strategiei de conservare și restaurare a pieptarului. Desprinderea pielii de astrahan, a cusăturilor, atacul biologic, pierderile firelor textile și fâșiilor de piele, sunt degradări datorate uzurii funcționale, manipulărilor inadecvate și depozitării improprii.

Descrierea lucrărilor de restaurare

La început au fost consolidate elementele rupte și fragilizate, precum și coaserea unei huse din pânză după forma pieptarului. A urmat tratamentul de dezinsecție cu insecticid *Relansi killer*. Desprăfuirea mecanică, superficială, s-a efectuat cu perii moi, mini-aspirator și pensule. S-a descusut husa de protecție care a fost aplicată manual. Întrucât pieptarul a fost confecționat din piele cu blană, dar s-au folosit și alte tipuri de materiale precum paietele metalice, broderia din fire de lână, ornamente din piele vopsită, fire din cânepă (pentru cusătură), aceste materiale s-au comportat diferit în timp.

Perierea s-a realizat pe ambele părți, evitându-se zonele rupte, ce au fost protejate parțial prin consolidare. Curățirea chimică a pielii s-a efectuat cu solvent *Neophal*, cu perie înmuiată în solvent, utilizând mișcări circulare, insistându-se în zonele cu depuneri de murdărie. Curățirea paietelor s-a efectuat fără a fi demontate, cu creion din fibră de sticlă. Această operație s-a putut efectua după ce materialul suport a fost protejat prin intermediul foliei de *Melinex* transparentă și neaderentă, decupată pe forma paietelor.

Zonele marginale rupte au fost completate cu piele-blănă de astrahan, de culoare neagră. Pielea nouă aplicată a fost subțiată și croită cu suprafața de lipire ușor scămoșată, integrată la culoare. Aceasta s-a aplicat prin lipire cu adezivi naturali în amestec cu cei sintetici și prin coasere. Pielea a fost îmbătrânită artificial, imitând originalul, devenind elastică, de calitate bună, apropiată de culoarea și grosimea pielii originale.

Refixarea marginilor s-a realizat prin coasere, lejeră, pentru a nu crea tensiuni în piele. Peste zona cu broderie desfăcută s-a efectuat o consolidare prin coasere, folosind pe cât posibil punctele originale, pentru a stopa degradarea. Firele de lână întrebuițate la coasere au fost vopsite cu anilină. Redarea formei și îndepărtarea cutelor s-a efectuat prin presări ușoare. Toate operațiile de curățire, fixare, consolidare și completare precum și confecționarea husei de protecție din pânză albă, după forma piesei, s-au realizat manual. Metoda utilizată a dus la stabilizarea piesei, respectând principiile generale ale restaurării.

Menționăm faptul că această piesă a suferit un atac biologic extins, motiv pentru care, chiar și după operația de dezinsecție, blana afectată continuă să cadă.

Indicații la modul de păstrare

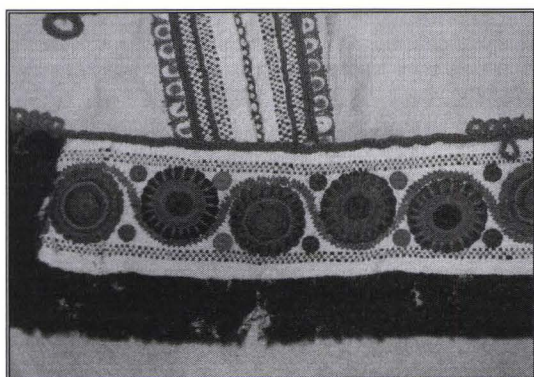
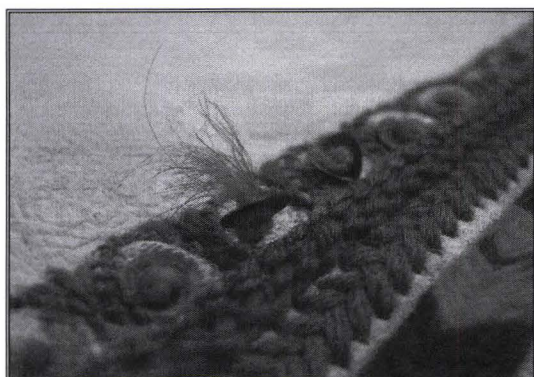
Se vor evita șocurile mecanice, iar depozitarea se va face într-un spațiu cu umiditate relativă de 45% (+/-5% variație zilnică) și temperatură de 18 grade C (+/-2 grade C variație zilnică).

La expunere se recomandă păstrarea condițiilor indicate mai sus și, în plus, asigurarea unui iluminat controlat de 50 lucși. La etalare se va evita tensionarea mecanică. Astfel, se recomandă prezentarea în vitrină, pe manechin îmbrăcat cu materiale moi, inerte din punct de vedere chimic.

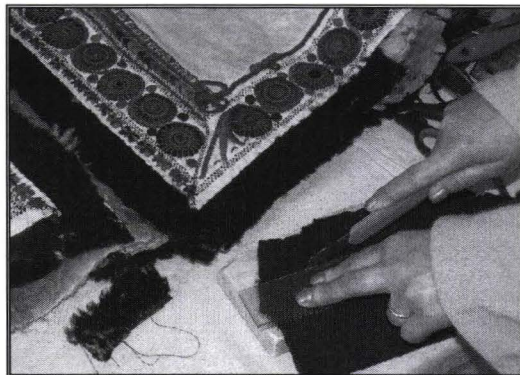
Se recomandă utilizarea de către conservator a unor substanțe insecticide, control și aerisire periodice. Piesa trebuie păstrată în husă și depozitată în dulap cu sertare.

Ansamblu înainte de restaurare
Assembly before restoration

Detalii înainte de restaurare
Details before restoration

Detalii din timpul restaurării
Details during restoration

Ansamblu după restaurare
Assembly after restoration

RESTAURAREA UNOR CĂIȚE SĂSEȘTI

Les bonnetes sont des vêtements de tête spécifiques pour le costume saxonn féminin, un habit varié et riche de point de vue chromatique. Les bonnetes proviennent de la fin du XIXe siècle et font partie du costume traditionnel de fête pour les enfants. La communication présente le mode de confection, les matières utilisées, les techniques de décoration et les interventions de restauration (dépoussiérage, nettoyage, démontage, consolidation, assemblage, complètement). L'intervention a été en mesure de restaurer un état comme des objets proches de l'original, qui les a rendus capables d'entrer dans le circuit des musées.

Acoperitoarea de cap în formă de căiță sau scufiță este un element specific al portului femeiesc săsesc, prin acest accesoriu diferențindu-se de portul românesc și maghiar. Portul de sărbătoare al sașilor este variat, somptuos și bogat în cromatică. Varietatea lui depinde de vârstă, anotimpuri, ocazii și ceremonii tradiționale. Portul copiilor imită în mare parte portul adulților cu accente cromatice specifice¹. Căițele restaurate au fost confecționate pentru copii și fac parte din portul de sărbătoare.

Căițele săsești provin din zona Sibiului - Slimnic și Valea Hârtibaciului, comuna Bruiu - și fac parte din colecția de port a Muzeului de Etnografie și Artă Populară Săsească „Emil Sigerus”. Pieseile – trei la număr – sunt compozite, confecționate manual din materiale diverse (țesături industriale, fire textile și fire metalice, paiete, funde, șnururi decorative etc.). Căițele sunt de la sfârșitul secolului al XIX-lea, două dintre ele fiind date prin brodare. (Fig. 1, 2, 3)

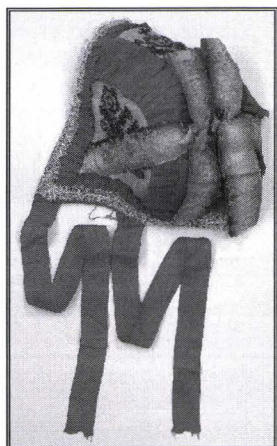

Fig.1 Căiță Slimnic 6050 - P
Bonnete – localité Slimnic

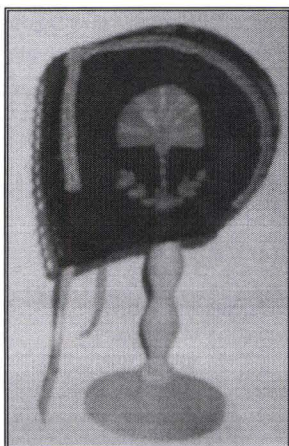

Fig.2 Căiță Bruiu 2256 - P
Bonnete – localité Bruiu

Fig.3 Căiță Slimnic 2255 - P
Bonnete – localité Slimnic

¹ Iulius Bieltz, *Portul popular al sașilor din Transilvania*, Caiete de artă populară, Editura de stat pentru literatură și artă, 1956.

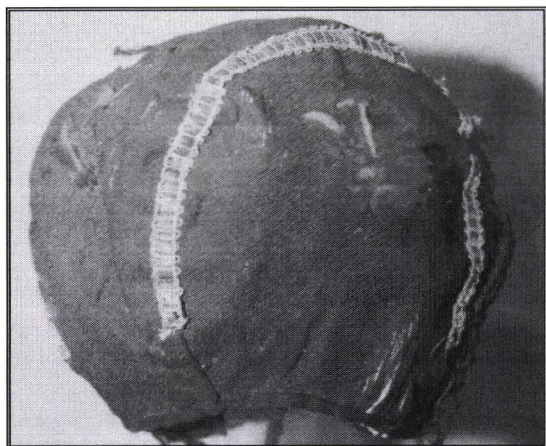
Descriere

Căițele sunt croite din trei părți, fețe și revers, din materiale diferite (atlas și lână la exterior, respectiv bumbac la interior). La piesa 6050 - P s-a folosit un strat de hârtie plasat între straturile de pânză, care a folosit și ca suport pentru broderie. Liniile tiparului urmăresc îndeaproape forma capului, clinii fiind asamblați manual. Pe clinii fețelor sunt brodate decoruri florale policrome împodobite cu fire metalice spiralate și paiete. Pe linia de asamblare a clinilor și pe margini sunt atașate panglici de mătase pliate, bandă metalică decorativă sau tul alb încrețit. La căițele de fetiță sunt atașate funde confecționate din panglici jacard. Căițele se leagă sub bărbie cu șiret sau panglici.

Starea de conservare

Pieseile au fost puternic degradate datorită uzurii funcționale, îmbătrânirii materialelor și atacului de molii. Degradările majore, ilustrate parțial și în fig. 4-9 sunt:

- depuneri de praf și murdărie, murdărie ancrasată la interior provenită de la sebum;
- rupturi, deșirări, tociri soldate cu pierderi importante de material;
- dezorganizarea structurii materialelor țesute datorită pierderii unui sistem de fire;
- oxidarea ornamentelor metalice, deformarea și desprinderea lor parțială;
- decolorarea materialului textil.

*Fig.4 Ansamblu înainte de restaurare 2256 - P
Image avant la restauration*

*Fig.5 Ansamblu înainte de restaurare 6050 - P
Image avant la restauration*

Fig. 6 - Degradarea panglicii pliate
Dégradation du ruban plié

Fig. 7 Degradarea țesăturii suport și a ornamentelor
Dégradation de garniture et du support textil

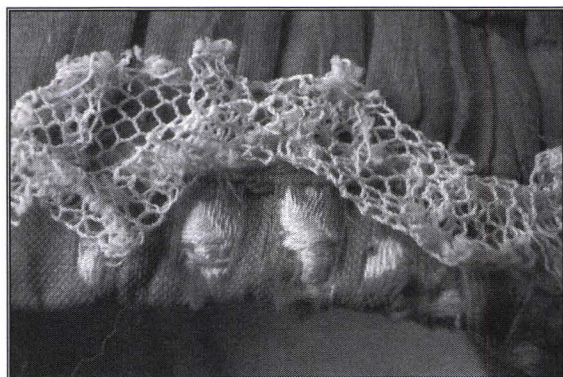

Fig. 8 - Pierderi de material din țesătură
Perte de matériau en tissu

Fig. 9 - Dezorganizarea structurii țesute
Désorganisation de la structure des tissus

Analize efectuate

S-au efectuat analize vizuale, biologice și chimice pentru a pune în evidență tipul materialelor, componența fibroasă, caracterizarea firelor metalice.

Materialele folosite sunt de proveniență industrială, respectiv: țesături de tip satin, țesături simple de tip pânză (uni sau imprimate), panglici de diferite lățimi simple sau jacard, fire subțiri de coasere sau fire mercerizate de broderie, fire metalice cu morfologie diferită.

Tipul de fibre găsit a fost cel de mătase naturală și bumbac.

Analiza chimică a pus în evidență produșii de coroziune a unui aliaj pe bază de cupru, în firele metalice. S-au efectuat măsurători micrometrice a benzii metalice înfășurate și a firului cu miez textil din bumbac.

Propuneri de restaurare

Restaurarea acestor piese a urmărit înlăturarea depozitului de murdărie și recuperarea imaginii obiectelor.

Descrierea lucrărilor de restaurare efectuate

Restaurarea căiței 2256 - P

S-a optat pentru demontarea căiței, curățirea materialelor, consolidarea suportului, completarea broderiei și reasamblarea piesei. (Fig.10, 11)

Broderia piesei 2256 - P care lipsea în proporție de 80% a putut fi reconstituită pe baza urmelor de ac mator, a fragmentelor de lână rămasă și prin analogie cu altă piesă similară din colecție. Decorul refăcut reprezintă o floare identică, dispusă pe toți clinii căiței. Tot la această piesă s-a completat porțiunea din șnurul decorativ lipsă cu unul croșetat care să imite originalul.

Consolidarea s-a făcut cu „punct bizantin”. Curățirea umedă a panglicilor metalice s-a făcut prin imersare în soluție de 3.72% *Complexon* și apă distilată timp de două ore, urmată de clătiri și neutralizare cu bicarbonat de sodiu 2%, în apă distilată. Spălarea materialelor textile s-a făcut în soluție de apă și detergent natural (*Radix Saponariae*). Extractul detergentului s-a făcut prin înmuierea a 50 g de plantă în 2 litri de apă și fierberea timp de o oră, urmată de strecurare și adăugarea apei de spălare (3 părți apă la o parte soluție concentrată).

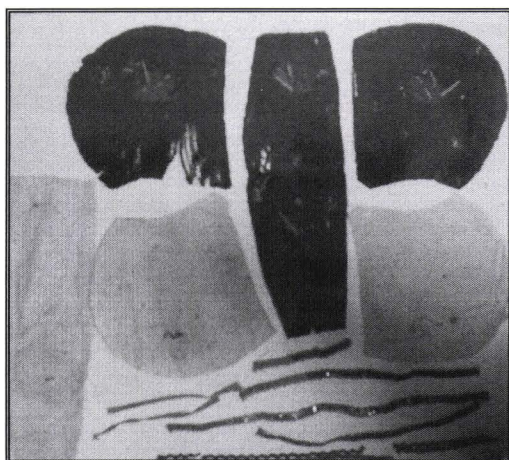

Fig.10 - Demontare căiță 2256 - P
Démontage de la bonnete

Fig.11 - Reansamblare-revers
Remontage image de verso

Restaurarea căiței 6050 - P

Dezasamblarea în părțile componente s-a făcut pentru a avea acces diferențiat la materiale, dar și pentru a îndepărta hârtia dintre straturi. (Fig.12, 13) Materialul textil a fost spălat cu soluție de *Radix Saponariae* preparată după rețeta de mai sus, iar fețele care aveau fire și paiete metalice au fost curățate cu solvent organic. Clinii feței au fost dublați cu o țesătură de bumbac care a folosit și ca suport pentru consolidare. S-a folosit punctul de coasere „bizantin” pentru a fixa țesătura și fir de mătase naturală. Toate elementele metalice au fost fixate cu același fir. Panglica roșie mai lată nu a putut fi recuperată, fiind foarte fragilizată, practic dezintegrată structural, fapt ce a impus înlocuirea ei cu un material nou. S-a ales o țesătură subțire de mătase naturală care a fost vopsită la nuanța apropiată de roșu a originalului, care s-a croit și pliat corespunzător. Reasamblarea a urmat pașii în sens invers.

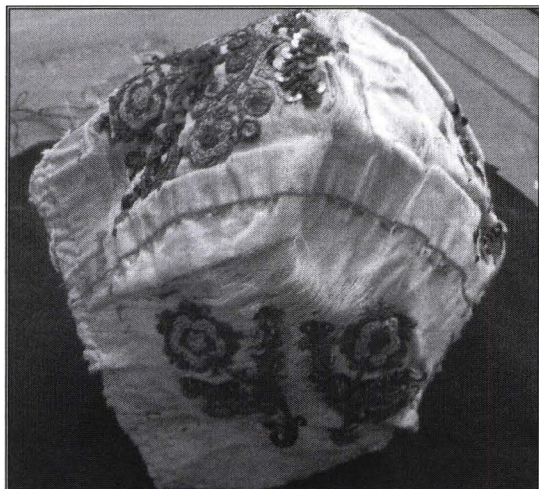

Fig.12 Demontare căiță 6050 - P
Démontage de la bonnete

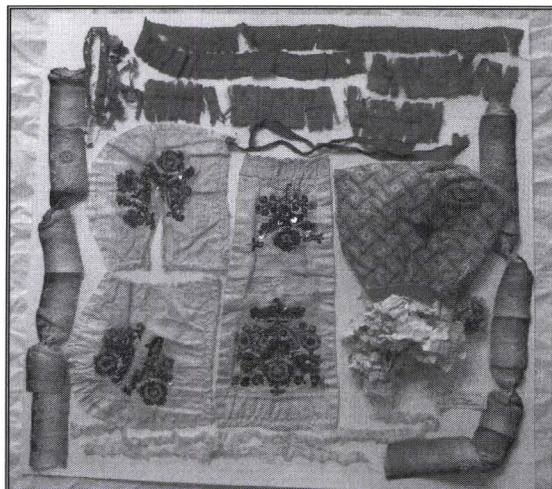

Fig.13 Părțile componente ale căiței 6050 - P
Composantes de la bonnete

Restaurarea căiței 2255 - P

Restaurarea acestei piese s-a făcut fără demontarea ei, întrucât fața era solidară cu reversul datorită broderiei care a folosit ambele straturi. S-a procedat la curățirea uscată cu solvent organic a întregului obiect, după care s-a consolidat stratul suport al broderiei și s-au fixat elementele metalice. Deși problemele acestei căițe au fost foarte asemănătoare celei de mai sus, s-a optat pentru o intervenție minimă și nu s-a înlocuit panglica pliată. Starea precară de conservare a acestei panglici a impus o consolidare de tip „sandwich”, adică îmbrăcarea ei într-o fâșie de borangic vopsit la nuanță.

Recomandări de păstrare

Obiectele se vor păstra și/sau expune pe suporturi neutre care imită forma capului. Spațiul de depozitare va respecta parametrii de mediu specifici textilelor: intensitatea luminii să nu depășească 50 lux, umiditatea relativă să fie în jur de 50%, iar temperatura de 20-25°C vara și 15- 20°C iarnă¹.

¹ CCI Notes, 13/1, Canadian Conservation Institute, Canada

Constantin Popa, *Rășinari. Pădurile comunale. Implicațiile exploatării lor asupra civilizației tradiționale sătești*,

Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2010, 108 p.

Sub egida Editurii „ASTRA Museum”, departament al Complexului Național Muzeal ASTRA, editură care ne-a obișnuit, de-a lungul timpului, cu publicații etnologice de înaltă ținută științifică, a apărut volumul ***Rășinari. Pădurile comunale. Implicațiile exploatării lor asupra civilizației tradiționale sătești***, cel dintâi studiu consacrat istoriei, administrării și exploatărilor pădurilor aparținând unei comunități sătești din sudul Transilvaniei, în general, și Mărginimii Sibiului, în special.

Semnat de Constantin Popa, autor al monografiei locale *Rășinari. Istoria și civilizația unui sat din Mărginimea Sibiului*, publicată în 2007, publicația, întemeiată pe cercetarea unui mare volum de documente inedite din arhiva primăriei comunei și a Ocolului Silvic Rășinari, relevă cu pregnanță rolul pădurilor - bogăție naturală, de neprețuit - ca factor esențial în viața social-economică a localității.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea comuna și-a administrat fondul forestier în regie proprie pe baza unor statute elaborate de reprezentanța comunală (organul colectiv de conducere) care prevedeau reguli stricte de exploatare rațională a masei lemnoase, astfel încât s-au asigurat resurse de trai pentru locuitori și s-au putut înfăptui lucrări edilitare folositoare întregii comunități.

Grija deosebită și chibzuință în valorificarea *aurului verde* al pădurilor satului spre a se evita eventuale dezechilibre de mediu, precum și preocupările permanente de replantări pe suprafețele exploatare, construirea de drumuri de acces, au continuat și în prima jumătate a secolului al XX-lea când pădurile au fost administrate sub controlul organelor silvice ale Monarhiei Austro-ungare (care a stăpânit Transilvania până în 1918) și apoi ale statului român (1918-1948).

Regimul comunist le-a naționalizat în anul 1948, le-a administrat și le-a exploatat aproape o jumătate de veac prin intermediul organelor silvice și întreprinderilor de stat. Au revenit, parțial, în proprietatea comunei, în 2001, iar pentru o mai *bună gospodărire* a fost înființată *Regia Autonomă Ocolul Silvic Rășinari*, aflată în subordinea Consiliului Local.

Structurată pe capitole și subcapitole bine echilibrate care acoperă o tematică largă și diversă, scrisă într-un stil cursiv și coerent, cu un conținut bogat în informații inedite, lucrarea ***Rășinari. Pădurile comunale. Implicațiile exploatării lor asupra civilizației tradiționale sătești*** se adresează unui cerc larg de cititori interesați să cunoască în profunzime un aspect al istoriei zbuciumate a satului *de la margine de codru, răsfirat sfios la vale* care a dat culturii europene și universale pe poetul Octavian Goga și filozoful Emil Cioran.

Delia Voina

coord. dr. Ovidiu Baron, Eliza Penciu, *Marketingul și educația în muzee*

Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2010, 200 p.

Între 21-23 octombrie 2010, Complexul Național Muzeal ASTRA a organizat, în muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului, prima ediție a Sesiunii de comunicări ***Marketingul și educația în muzee***. Scopul manifestării, la care au participat specialiști din muzee și centre universitare din Sibiu, Brașov, Baia Mare, Brăila, Sinaia și București, a fost acela de a promova și valorifica patrimoniul existent în instituțiile culturale din România prin intermediul strategiilor de marketing și a programelor educaționale.

Cu acest prilej a fost editat volumul ***Marketingul și educația în muzee*** (coord. dr. Ovidiu Baron, Eliza Penciu). Publicația reunește, în cele 200 de pagini, prezentările susținute de participanții la sesiunea de comunicări de la Sibiu, precum și trei expuneri ale programelor

educaționale concepute și desfășurate de muzeografi și colaboratori ai *Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni* din Sfântu Gheorghe.

Tematica abordată de autori este una extrem de variată și acoperă mai multe subiecte/subteme precum: promovarea muzeelor cu ajutorul noilor tehnologii informaționale (Alexandra Zbucnea, *Muzeu 2.0*, Valer Rus, *Democratizarea accesului la canale de comunicare în marketingul muzeal*), importanța anchetelor sociologice în conturarea profilului vizitatorului la muzeu (Daniela Voitescu, *Profilul beneficiarului actual la Muzeul Național Peleş*), dezvoltarea de noi servicii culturale și turistice adresate diferitelor categorii de public (Irina – Eliza Penciu, *Introducerea unui nou serviciu cultural-turistic în oferta Muzeului ASTRA. Organizarea activităților de team-building și impactul acestora în promovarea muzeului*), organizarea de șantiere arheologice, tabere experimentale și școli de vară pentru elevi și tineri (Dan Buzea, Alexandra Cîrlănescu, Andrea Deák, Björn Briewig, *Tabăra de Arheologie Experimentală Păuleni Ciuc - Ciomortan „Dâmbul Cetății”, județul Harghita, 9-30 august 2009*, Dan Buzea, Alexandra Cîrlănescu, Oamenii Sării, Monica Bîră, *Educația muzeală: la sfârșit de program. Ce evaluăm, cum evaluăm*, Brîndușa Ilie, *Școala de Vară „Tradiții și obiceiuri din județul Brăila”*), valorificarea și promovarea patrimoniului muzeal prin programe de educație muzeală, programe speciale pentru persoanele cu dizabilități (Marinela Loredana Barna, *Să citim ziarul străbunicilor!*, Ciprian Crișan, *Anul Internațional al Astronomiei 2009 la Planetariul Baia Mare*, Andrea Deák, Cristina Felea, *Proiectul cultural de pedagogie muzeală „RAINBOW. Alunecând pe curcubeul cultural ajungem la voi!”*, Adriana Capotă, *Programul de Educație Muzeală din cadrul Complexului Național Muzeal ASTRA*), valorificarea patrimoniului cultural prin intermediul imaginilor fotografice și a filmului documentar (Delia Voina, *Copiii în fotografii. Valorificarea arhivei fotografice a Muzeului ASTRA în cadrul programului de educație muzeală*, Mihaela Cărbunaru, *Ateliere de fotografie pentru copii*, Olimpia Colibaba, *Programe educaționale derulate de Studioului ASTRA FILM*), editarea unor publicații destinate elevilor, utilizate în cadrul programelor de educație muzeală (Raluca Ioana Andrei, *Aspecte teoretice și practice ale programului de educație transdisciplinară: Pedagogie Muzeală*, Alina Geanina Ionescu, *Poveștile copilăriei / Poveștile muzeului. O călătorie în satul de odinioară*), prezentarea unor programe educaționale desfășurate în muzee europene sau proiecte concepute pentru românii din afara granițelor (Ovidiu Baron, *Programe educaționale în muzeele norvegiene*, Elena Ramona Potorocă, *„Să cunoaștem tradițiile românești”. Programul educativ al Muzeului ASTRA pentru tinerii români din afara granițelor*).

Publicația ***Marketingul și educația în muzee***, editată de „ASTRA Museum” și tipărită în condiții grafice bune, oferă atât specialiștilor cât și publicului larg, contribuții de mare interes și valoare științifică privind marketingul și educația muzeală.

Delia Voina

Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească*

Sibiu, „Editura ASTRA Museum”, 2010, 68 p.

Muzeul de Etnografie și Artă Populară „Emil Sigerus”, din cadrul Complexului Național Muzeal ASTRA, ne-a surprins în ultimii ani cu expoziții și publicații spectaculoase, fie de textile și port popular, fie de mobilier pictat sau de ceramică tradițională transilvăneană, încât populația sibiană, și nu numai cea săsească, a beneficiat de multiple acțiuni informative, educative și estetice, foarte bine organizate.

În acest context de valorificare a colecției de textile, Camelia Ștefan a editat un mic volum intitulat *Elemente decorative în broderia săsească*, conținând descrierea textilelor de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”.

Prezenta publicație, prin varietatea tehnicilor descrise, prin multitudinea pieselor alese și prin bogăția motivelor decorative - expresia unei comunicări cu mediu înconjurător - reușește să ne reproducă diversitatea mijloacelor de exprimare artistică în cadrul stilului unitar al artei populare săsești.

Fiind documente autentice etnografice, textilele prezentate în catalog sunt dovezi ale unor forme de trai și de cultură materială, din păcate date uitării datorită intensificării emigrării sașilor din timpul războiului și după 1990. În primul capitol intitulat „Evoluția broderiei săsești” este redată în special perioada între secolele 17 și 20 și sunt amintite influențele occidentale și orientale, broderia

săsească ajungând să se remarce printr-un stil propriu. Acest capitol se mai referă și la producerea materialelor prime, constând în pânze de in (preponderent folosite în secolele 16-18), cât și cea de cânepă (pentru secolele 18 și 19). În 1376 era menționată și breasla țesătorilor, concurată de-a lungul secolelor de preocuparea femeilor harnice care își țeseau pânza în gospodăria proprie. Într-un regulament al breslei pânzarilor, din anul 1505, se menționează faptul că țărăncile aveau voie să folosească firul tors de ele numai la țesutul pânzei în scop personal.

Cine dorește să-și perfecționeze cunoștințele privind tehnica broderiei, poate descoperi în textul și în imaginile catalogului trimeri la „broderia după desen” (*nach Konturenzeichnungen*), „broderia în cruce” (*Kreuzstickerei*), „broderia în pleată” (*Zopfstickerei*), „broderia în urma acului” (*Holbeinstickerei*) și „broderia spartă” (*Durchbrucharbeiten*).

Prin imagini bine alese autoarea a reușit să redea tipizat și stilizat întreaga gamă de motive decorative folosite în broderia după desen, cum ar fi:

- motive geometrice (linia, triunghiul);
- motive simbolice (vulturul bicefal, pomul vieții, cu mesaje educative și reprezentări heraldice);
- motive florale (laleaua, trandafirul, garoafa);
- motive zoomorfe (leul în atac, cerbul);
- motive avimorfe (păunul, pasărea, vulturul);
- motive astrale (steaua cu 8 colțuri);
- motive antropomorfe (cavaleri și alte reprezentări omenești).

Combinarea acestor motive în compoziții minunate din punct de vedere estetic și semantic au contribuit la crearea unor obiecte de artă populară, convingătoare cum sunt: cuverturile de pat, fețele de pernă, capetele de saltea, broderiile pentru pat, fețele de masă, ștergarele de sobă, ștergarele de paradă și altele, documente intrate în cele mai cunoscute muzee mari din Europa. Documente ale vremii sunt considerate inscripții pe aceste obiecte de artă populară, care prin conținutul lor educativ au pătruns în conștiința nu numai a artiștilor creatori, dar și a membrilor lor de familie.

Din unele inscripții mai complexe din catalog, redată în limba germană, dar traduse și în limba română, amintesc cea a Agnete Plattner, din 1857:

*Agnete Plattner sunt numită
Și stau în mâna Domnului.
Prietenia face viața dulce,
dragostea duce spre rai.
Să îmi rămâi în gând credincios,
așa cum îți sunt și eu ție. 1857*

În consecință, o felicit pe autoare pentru prelucrarea și clasificarea științifică a imensului material textil din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, considerând prezentul catalog un bun fundament pentru o carte mai amplă.

Horst Klusch

**Valerie Deleanu, *Mijloace de transport populare din România*,
Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2011, 300 p.**

Problematica cunoașterii mijloacelor de transport populare face parte din capitolul mai larg al transporturilor populare – parte a civilizației populare și tradiționale.

Volumul se referă la specificul românesc al transportului popular, încadrat în spațiul carpatic și pericarpatic până la Dunăre și Marea Neagră. El reprezintă rezultatele unei cercetări desfășurată în perioada 1976-2010, o perioadă caracterizată prin disoluția acestui mod de transport ca fenomen și tehnică de realizare, prin înlocuirea lor cu transporturi și mijloace de transport moderne.

Și în cazul transportului, timpul și spațiul impun dinamica proiectului tehnologic spre eficiență printr-un proces fenomenologic antropologic pe trei dimensiuni: *arhaic, tradițional*,

modern. Evoluția tehnologică a transportului impune istoria sa, inclusiv perisabilitatea și conservarea patrimoniului, valorificată cultural pe criterii axiologice.

Ca parte a civilizației (tradiționale), transporturile au o istorie proprie a cărei esență constă în perfecționarea sistemelor tehnice pentru deplasarea unei poveri (resursă), în sensul dezvoltării lor complexe, pentru a fi cât mai corespunzătoare diversității de poveri transportate și distanțelor luate în considerare. Istoria acestor sisteme tehnice nu se poate separa de fenomenele istorice ale contextului general uman. Răspândirea lor s-a petrecut pretutindeni unde a existat o colectivitate umană cu cerințe specifice, iar eficiența lor difuzată și însușită, pașnic sau violent, prin procese istorice locale sau generale.

Lucrarea nu abordează fenomenul transportului ca atare, decât din dimensiunea sa tehnică tradițională. Partea principală se referă deci la aspectul concret material și structural al mijloacelor de transport popular, așa cum se prezenta la sfârșitul secolului al XX-lea în România.

Transporturile populare sunt prezente în toate sferile de activitate țărănească: ocupații și meșteșuguri, datini și ritualuri, în mentalitate, în toate sferile civilizației și culturii sale; fără transport nu este posibilă viața. Influența lor se resimte în habitat, în alcătuirea gospodăriei, în viața spirituală, în port, în organizarea locuinței.

Nu există loc în gospodărie, așezare, hotar al așezării, în general un loc spațial, în care țăranul să nu transporte cu variate mijloace de transport poverile zilnice ale unei existențe truditoare, transportul însăși fiind un efort energetic deosebit și necesar.

Problematica transporturilor populare cuprinde și activități meșteșugărești: unelte, tehnologii specifice, specializări în confecționare; gospodărești; ocupaționale (cărăușitul etc.); suportul de deplasare în spațiu (căile de comunicație), terminologia specifică mijloacelor de transport sau structurilor lor (un interesant câmp terminologic se oferă cercetării științifice); modul în care mijloacele de transport trec prin modernizare și adaptare (mijlocul secolului al XIX-lea – secolul al XX-lea), proces ce va continua și în secolul XXI.

Problematica acestor mijloace de transport este înfățișată ca o problemă de sistem referitor la domeniul abordat.

Sistemul mijloacelor de transport, parte a sistemelor transporturilor, pornește de la funcția lor: integral sau combinat cu alte funcții asociatoare transportului. Sistemul are la bază mijlocul de transport în relație cu o anumită energie consumată pentru a deplasa o povară pe o anumită distanță, realizând un proiect uman esențial pentru existență asemănător și altor componente ale civilizației. Funcția de transport unește ustensilele, dispozitivele și instalațiile tehnice variate, a căror structură se adaptează celor 3 condiții tehnice de realizare a funcției: suport, deplasare, distanță.

Sistemele tehnice de transport tradițional se realizează pe *categorii* de mijloace de transport, în raport cu forma de energie (umană, animală, hidraulică, eoliană în spațiul tradițional) și modalitatea de efectuare a transportului la sol sau pe apă (locomotia, purtarea, transportul pe animale, târârea, alunecarea, rularea sau plutire a acestor mijloace de transport).

În cadrul acestor *categorii* (relaționate la energie sau modalitate) se conturează numeroase *clase* de mijloace de transport, reprezentând invarianța unor sisteme tehnice ce alcătuiesc uneltele, ustensilele, instalațiile, vehiculele și ambarcațiunile utilizate. În volum acestea sunt codificate și caracterizate terminologic, acolo unde este cazul, folosindu-se termeni populari, fără a avea pretenția de a stabili un echivalent cu cei culturali sau de terminologie controlată.

Mijloacele de transport sunt simple sau complexe, sisteme tehnice având structuri organizate în *catene* (înlănțuiri structurale) care dau unitatea în sistem a acestora. Cele 4 structuri de bază ale unui mijloc de transport sunt:

A – structuri de asigurare a suportului sau suspendării poverii în vederea deplasării, structuri principale ale unui sistem tehnic specializat în transport, care se realizează pe catene structurale, de la pârgii simple, suspensoare și recipiente mai mult sau mai puțin închise, care cuprind și protejează povara;

B – structuri de deplasare ale sistemelor tehnice de transport realizate prin puncte de contact cu solul, suspendarea, târârea, tălpile de alunecare, roți sau configurația hidrodinamică a ambarcațiunilor și structurile lor de deplasare (pârgii de impulsioneare, dispozitive de vâslire, zbat-uri, vele etc.);

C – structuri de legătură cu sursele de energie mai ales la mijloacele de transport la sol, reprezentând elemente și articulații de prindere la mână sau pe corpul uman sau animal, la deplasare în mediu acvatic; în cazul transportului uman legat de tehnicile corpului iar în cazul

transportului cu animale, la sisteme de înjugare, înhămare sau de alte posibile relaționări cu vehiculele iar în cazul ambarcațiunilor, de multe ori comune cu structurile B;

D – structuri auxiliare legate de mijlocul de transport sau adiacente acestora (elemente de conducere, de întreținere, de creștere a eficienței).

Tipologia mijloacelor de transport se realizează pe aceste structuri A, B, C, D în tipuri, subtipuri, variante și subvariante, prin aceste structuri și catene caracteristice tuturor mijloacelor de transport se configurează unitatea lor ca sistem.

Pe această concepție, în cadrul lucrării, s-a realizat și categorisirea și clasificarea mijloacelor de transport din România, deschise posibilităților de completare.

Lucrarea ridică două probleme urgente și importante:

- cercetarea urgentă a unui fenomen aflat în plină dezintegrare entropică din punct de vedere tradițional;
- conservarea patrimonială atât pe plan muzeografic, cât și pe alte planuri (turistic, divertisment, spectacole etc.).

Încheierea se face prin prezentarea experienței Muzeului Civilizației Populare Tradiționale ASTRA din Sibiu în realizarea unui sector tematic, în cadrul căruia s-a construit un pavilion de prezentare a vehiculelor cu roți din România. O experiență asemănătoare se realizează și în Muzeul Agriculturii din Slobozia.

În final se prezintă un glosar selectiv, îndeosebi legat de structurile vehiculelor precum și o bibliografie selectivă.

Delia Voina

Pagini de folclor românesc din Serbia. Texte din colecția lăutarului Sima G. Prunarević (1888-1969),

editori Elena Ramona Potoroacă, Zvonko Trailović, Sibiu, Editua „ASTRA Museum”, 2011, 468 p.

Volumul reprezintă una din cele mai importante lucrări de restituire apărute în ultimul timp în România despre folclorul românilor de la sud de Dunăre. Publicată în condiții grafice excelente, cartea cuprinde facsimilele celor cinci caiete cu cântece bătrânești ale lui Sima Prunarević, vestit lăutar de pe valea Timocului, din satul Zlocutea (astăzi Aleksandrovac), precum și transliterarea lor în limba română.

Sima Prunarević s-a născut la sfârșitul secolului al XIX-lea și a murit în 1969. A îndrăgit cântecul popular încă din copilărie, adunând în repertoriul său peste o sută de balade autentice din zona de baștină. Ca toți rapsozii populari, avea o memorie prodigioasă, o vie capacitate de a improviza și dexteritatea de a îmbina declamarea versurilor cu acompaniamentul muzical, la cobză sau la vioară. Culegătorii de folclor dintotdeauna au apreciat lăutarii deopotrivă pentru tehnica „zicerii”, pentru puterea de a atrage și a impresiona publicul, calitățile interpretative individuale fiind la fel de importante ca transmiterea cu maximă fidelitate a conținutului tradițional. În secolul al XIX-lea, lăutarul este prezent atât în toate circumstanțele festive, de la nunți și botezuri la înmormântări, acolo unde este solicitată o anume solemnitate a comunicării și a comportamentului. Toate acestea îl transformă pe lăutar într-un factor ordonator al comunității, căci el este vocea simbolică a tradiției comprimate în cântec. În zilele noastre, lăutarii din Timoc, dar și din alte zone ale Balcanilor, aproape că au dispărut. La fel s-a întâmplat și cu bogatul lor repertoriu de cântece bătrânești, dintre care cele mai multe nu au fost consemnate la timp și, astfel, au fost sortite uitării. În cazul lui Sima Prunarević însă, s-a întâmplat ceva cu totul ieșit din comun și soarta a hotărât ca repertoriul lui să nu se piardă, ba, chiar mai mult, să devină cunoscut, acum, după circa o sută de ani, și publicului român.

Fiul lăutarului, Dobrivoje Prunarević, un ins fără talent muzical, fără studii înalte, a avut însă intuiția și a simțit datoria morală față de tatăl său de a consemna cântecele din repertoriul său interpretativ. Lucru pe care l-a și făcut, între 1963 și 1966, transcriind cântecele în graiul românesc vorbit în localitate, cu caractere chirilice, în cinci caiete. Fiecare caiet are pe copertă menționat anul în care s-a început transcrierea cântecelor, ziua în care acestea au fost auzite și succinte informații despre lăutar și colecționar, iar la începutul și la sfârșitul fiecărui cântec sunt oferite date despre unele personaje și despre locul unde s-a petrecut acțiunea. Fiul lăutarului îl descrie pe

acesta în cuvinte simple și calde: „Tata, om de 76 de ani, șede în pat și-n spune cântece cu drag”. E, adică, implicat afectiv în procesul redactării și face eforturi pentru a salva o zestre culturală importantă.

A treia și ultima etapă în procesul de salvagardare a acestei comori spirituale este această carte, care a luat ființă după ce manuscrisele au ajuns, printr-o întâmplare providențială, în mâinile tinerei cercetătoare Elena Ramona Potoroacă, de la Muzeul ASTRA din Sibiu. Aceasta, ajutată de Zvonko Trailović, originar din satul Osnicea de pe Valea Timocului, care în prezent locuiește la Sibiu, a tipărit cântecele bătrânești, sub forma unor facsimile ale caietelor originale și, de asemenea, le-a transliterat în limba română, o decizie justificată și oportună, deoarece, spre deosebire de culegerile eterogene de poezie populară, care scot în evidență perspectiva antologatorilor, volumul de față îl aduce în atenția cititorilor în primul rând pe rapsod. Acest volum reprezintă un omagiu adus lăutarului Sima Prunarević, fiului său, dar și tuturor lăutarilor români din Timoc care au transmis, generație de generație, zestrea spirituală românească în spațiul sârbesc. Dar, mai mult decât atât, este un dar de mare valoare pentru cititorul român, care, fără efortul uriaș Elenei Ramonei Potoroacă și al lui Zvonko Trailović de a translitera cântecele, nu le-ar fi putut citi. Această carte va reprezenta un prețios instrument de lucru pentru folcloriștii interesați să evidențieze motivele comune de o parte și de cealaltă a Dunării, la românii din nordul și din sudul fluviului, dar și la popoarele din Balcani, dar și pentru lingviști, care au acum parte de un material valoros, de mostre autentice de limbă românească de pe Valea Timocului.

Valoarea volumului este sporită și de cele două studii introductive, unul lingvistic, semnat de Vasile Frățilă, în care reputatul dialectolog face câteva observații pertinente asupra limbii din manuscrisele de la Zlocutea, insistând pe termenii învechiți, care aparțin stratului de origine latină și autohtonă, iar celălalt folcloristic, semnat de Mirela Ocnic, în care este prezentat profilul general al rapsodului, tiparul cântecelor bătrânești și locul celor din volumul de față în spațiul balcanic.

Annemarie Sorescu-Marinković

Două studii privind păstoritul în România

La o bibliografie și așa substanțială legată de păstoritul românesc, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu adaugă în anul 2010 două studii privind tradiția și starea actuală a acestei ocupații, realizate de specialiști ai Facultății de Montanologie, pe baza unui grant sprijinit de Islanda, Norvegia și Liechtenstein cu sprijinul Societății Progresul Silvic Sibiu.

Primul volum se intitulează *Studiu privind stâna, produsele și subprodusele tradiționale de stână din arealul rural montan*, coordonator dir. ing. Mihaela Stanciu. Al doilea volum este *Studiu privind relațiile tradiționale, culturale și spiritualitatea profundă, existentă între repaosurile activității de bază pastorală și marile sărbători religioase la românii din arealul montan*, coordonator Săvoiu Gheorghe.

La realizarea celor două studii au participat peste 20 de cercetători, profesori universitari și colaboratori, specialiști în domeniile etnografice tradiționale a păstoritului contemporan, a prelucrării laptelui și produselor lactate. Autorii au acordat atenție situației păstoritului tradițional, a situației actuale, la zi a acesteia, valorilor spirituale și religioase a acestei ocupații, căutând soluții de dezvoltare durabilă.

Primul studiu se referă la unele aspecte istorice ale păstoritului ca ocupație străveche la români, stăruind asupra rolului Mărginimii Sibiului și a păstoritului transhumant dintr-o perspectivă actuală. La acestea se adaugă posibile „tehnici” legate de stână, a lor de prelucrarea tradițională a laptelui, valorificarea produselor lactate pornind de la prioritățile și compoziția laptelui, la numeroasele produse realizate prin prelucrarea lui (produse lactate acide, produse și subproduse la stână, brânzeturile tradiționale). Studiul continuă cu particularitățile creșterii ovinelor pentru lapte, rasele lor, protejarea, tehnologia mulsului sau târlirii terenului ca sursă a fertilizării sale.

O importantă parte a cercetării depășește moștenirea tradițională, rurală, referindu-se la situația actuală a păstoritului (iar concluziile nu sunt dintre cele mai optimiste privind conservarea acestei ocupații), dar contribuind prin cercetări de teren la depistarea unor rețete lactate a produselor din lapte, la stânele din județele Vâlcea (Vaideeni), Argeș (Rucăr, Corbi, Domnești) și satele Mărginimii Sibiului. La această componentă regională se adaugă aspecte statistice și

finisare ale costurilor și eficienței produselor de stână, în studii de caz, aspectele legislative și reglementările europene în domeniu.

În timp ce primul studiu se referă la evoluțiile ocupaționale și materiale ale păstoritului, cel de al doilea se referă la aspectele spirituale ale păstoritului tradițional, încercând să găsească soluții de conservare a contextului generator, luând în considerare aspectele arhaice, rurale, conservatoare ale păstoritului în raportul național-european, rolul în această spiritualitate a transumanței a credințelor religioase, a calendarului pastoral și mai ales a rolului repaosului pastoral și a marilor sărbători pastoral-religioase, cuprinzând rezultatele cercetării în cele trei județe cu scopul conservării identității românești în spațiul european și universal, căutând căile de soluționare a acestei tendințe, în dezvoltarea durabilă (una din soluții, dar nu numai, fiind agroturismul rural sau popularizarea experiențelor păstrate în abordarea actuală, științifică a ocupației).

Cele două studii sunt un exemplu de colaborare între cadrele universitare, specializați în domeniu și etnografi, experiență pe care am dori-o în continuare, extinsă și în alte domenii. Nu e cazul să mai stăruim asupra pierderilor pe care lipsa de colaborare interdisciplinară (teren agrar golit de sens prin utilizarea sa abuzivă). S-ar adăuga pierderilor și așa mari pe care tranziția a adus-o păstoritului românesc.

Cele două volume sunt adresate specialiștilor în domeniu pe plan teoretic, dar și producătorilor direcți sau a celor care continuă această ocupație, în practica creșterii ovinelor, a prelucrării produselor lactate și aplicării ocupației în cadrul Uniunii Europene.

Volumele sunt însoțite de ilustrații din Colecția Fischer fotografii aflate în patrimoniul Complexului Național Muzeal ASTRA.

Valerie Deleanu

**Ileana Morariu, *Glasul străbunilor*,
Sibiu, Editura Salgo, 2011, 98 p.**

Un inimos ctitor al muzeului local, Muzeul Pastoral din Juna, fiica renumitului sat mărginean, nu s-a mulțumit doar cu salvarea unui patrimoniu excepțional (3200 obiecte), ci a realizat și imaginea acestuia într-o carte de aproape 100 de pagini. O carte care reprezintă o adevărată monografie a localității văzută din unghiul patrimoniului său în primul rând pastoral, dar nu numai. Soluția utilizată de autoare se abate de la rigurozitatea metodologică a unei lucrări academice, dar câștigă o interesantă imagine vie a satului, a oamenilor săi, a familiei și rudelor, a ocupațiilor, a vieții la stână și la colibe, a obiceiurilor și artei tradiționale, a mentalităților, printr-un procedeu care nu își găsește egalul nici la lucrările specialiștilor în domeniu, nici în mărturiile sau memoriile creatorilor populari, nici măcar în literatura naivă, de factură populară.

Este o carte de suflet a satului, a patrimoniului său de civilizație, dar și a autoarei Ileana Morariu.

Este descris patrimoniul muzeului local începând de la cărțile religioase care circulau în sat, precum Biblia sau cărțile de rugăciuni, trecând prin interiorul casei și cuprinsul gospodăriei pastorale, într-o călătorie obiect cu obiect, prin uneltele gospodărești, port local, textile de uz și de casă, până la obiecte de mari dimensiuni cum ar fi plugul, grapa, carul sau sania. Fiecare obiect are povestea sa, începând cu numele său, cu materialul din care erau confecționat, cu tehnologia, cu funcțiile sale ocupaționale și artistice. De fiecare dată textul nu se mulțumește doar cu descrierea, ci continuă cu modul de procurare a acestora, menționând numele celor care le-au donat, donatori convinși mai ales de entuziasmul ctitorului muzeului, apoi continuă cu amănunte legate de întâmplările prin care au trecut obiectele, dar și de experiența vieții autoarei legată de obiectele descrise încât aproape fiecare obiect are referințe la tinerețea sau maturitatea ei. Nu numai atât, dar continuă și cu povestea implicării rudelor sau vecinilor săi, unele dintre aceste obiecte colecționate fiind aduse de departe, de la colibe din hotar, ținând cont că hotarul satului se întinde pe o distanță de peste 30 km. În felul acesta, în cartea Ilenei Morariu se realizează o sinteză deosebit de interesantă între obiectul muzeal și contextul din care a provenit. Fiecare obiect își găsește locul într-o poveste proprie, ba chiar integrat în cadrul obiceiurilor locale, în folclorul local, autoarea reproducând poezii populare pastorale, se implică în relațiile cu locurile natale, recurge chiar la propriul talent poetic, prin textele legate atât de viața jinarilor, cât și de

propria sa experiență de viață, exprimând atât bucuria existenței sale cât și frumusețea naturii, când tristețea pentru stănele pustii de astăzi sau pentru decăderea vieții grele, dar curajoase a păstorului în transhumanță.

Cartea se adaugă astfel aproape complementar experienței realizate în anii anteriori de Dumitru Budrala în „Ultimii păstori”, carte de asemenea legată de Jina și de poezia tradițională locală.

Mai mult decât atât, autoarea își amintește deseori de experiența sa de colecționar și de realizator al muzeului când în proză, când în vers: *Acum 25 de ani am mai avut un mini-muzeu, cu lucrurile ce ne-au rămas de la curte. Le-am expus într-o cameră, dar era doar ceramică, icoane pe sticlă, ștergători, șteanduri, tibici, troci. După câțiva ani, le-am urcat în pod și parcă îmi spuneau: „Ce gând ai cu noi?”. Mă întrebam și eu ce să fac cu ele. Le arunc sau le păstrez și le găsesc un loc să le expun? Nu m-a lăsat sufletul să arunc atâta muncă și am trecut la treabă. Mă gândeam să expun doar lucrurile mele, dar, încercând să aranjez o cameră, n-am avut tot ce îmi trebuia. Atunci am început a căuta la casa părintească, la vecini, la prieteni, la rude, și uite așa, câte ceva de aici, câte ceva de dincolo, am reușit să strâng foarte multe lucruri. Inventariate, avem aproximativ 1600 de obiecte, dar mai sunt multe neexpuse din lipsă de spațiu. Acum sunt mulțumită de ce-am realizat. Cu ajutorul lui Dumnezeu, voi continua ce am început și trag nădejde că voi reuși să finalizez acest proiect. Am cerut sprijin la instituțiile centrale „Muzeul Astra-Sibiu”, „Centrul de Cultură-Sibiu”, la alți oameni de bună credință și iubitori de artă și împreună vom face tot ce putem pentru a continua ce am început.*

Despre rosturile muzeului pastoral autoarea se simte fericită când școlarii Jinei îi vizitează muzeul.

O carte scrisă din suflet, pentru suflet, plăcută prin textul său, însoțită de ilustrații color de bună calitate. Este și o reușită a Editurii Salgo din Sibiu, care alături de sponsorii Ilenei Morariu, a înțeles atât mesajul, cât și rostul cărții și au ajutat-o pe autoare să își vadă visul împlinit: un muzeu și cartea acestui muzeu dedicată, în primul rând, locuitorilor Jinei.

În ziua în care muzeul a fost sfințit, autoarea a dăruit cartea, fără plată, tuturor locuitorilor care au fost alături de ea în organizarea muzeului, realizând astfel donație la donația oferită.

Nu numai iubitorul de carte și de patrimoniu, dar și specialistul are ce învăța din acest volum. Muzeul ASTRA a fost alături de Ileana Morariu în eforturile sale de realizare a muzeului pastoral și a sprijinit-o profesional. Recomandăm cartea Ilenei Morariu tuturor celor care se preocupă de tradițiile Mărginimii Sibiului, ea fiind exemplu pentru toți cei care își fac din viață rostul salvării patrimoniului popular.

Valerie Deleanu

DR. IRMGARD SEDLER ... LA ANIVERSARE

Deși au trecut aproape trei decenii de la organizarea concursului pentru ocuparea postului de muzeograf la secția de etnografie a Muzeului Brukenthal, imaginea profesoarei Sedler de la Alțâna mi-e mai vie decât oricând. O reală fermitate în gesturi și discurs (pe care, de altfel, și-a păstrat-o până astăzi), au detașat-o, considerabil, de ceilalți concurenți și au impus-o ... fără drept de apel. O cunoșteam încă din primii ani de învățământ la Alțâna și m-am bucurat, realmente, pentru succesul ei. Simțeam, totodată, că membrii comisiei au ales omul de care avea atâta nevoie secția de etnografie a muzeului sibian. Intuiția mea s-a confirmat ceva mai târziu, în 1986, când a fost promovată muzeograf principal la Muzeul Brukenthal și custode al colecției de mobilier pictat.

Stagiile de pregătire în muzeologie la București și apoi la Muzeul Național Germanic din Nürnberg (coordonatori: prof. dr. Gerhard Bott și prof. dr. Bernward Deneke), dar și seriozitatea cu care se pregătea pentru fiecare expoziție, au propulsat-o în rândul celor mai buni muzeografi de la Muzeul Brukenthal, devenind, în scurt timp, cunoscută în toate țările germanofone și membră a „Asociației Etnografice Austriece din Viena”.

Recunoscându-i-se calitățile de bun specialist și excelent curator de expoziții, după 1989 este numită șef secție la Muzeul de Etnografie Universală în cadrul Muzeului Civilizației Populare „Astra” din Sibiu, unde va lucra până în iunie 1991 când va emigra în Germania. Deși a existat, cu siguranță, și aici, șocul adaptării la noul statut, la noua patrie, în cazul Sedler nu s-a simțit. O regăsim în toamna aceluiași an în fruntea proiectului internațional de realizare a „Muzeului Landlerilor Transilvaneni” la Bad Goisern / Austria Superioară, pe care îl va coordona vreme de patru ani, fiind unul dintre pușinii intelectuali emigranți care-și va păstra statutul și în Germania.

Din iunie 1992 cumulează și funcțiile de cercetător științific și muzeograf la Muzeul de Istoria Învățământului din Nordwürttemberg, Kornwestheim / Baden-Württemberg.

Anul 1999 îi va aduce numirea ca director coordonator al muzeelor Orașului Kornwestheim: Muzeul de Istoria Învățământului din Nordwürttemberg și Muzeul de Istoria Orașului, dar și pe aceea de președinte al Asociației Muzeului Transilvănean din Gundelsheim. Un an mai târziu va deveni și directoarea Muzeului de Artă Kleihues din Kornwestheim / Stuttgart.

Prestigiul științific și cultural al cercetătorului și omului Irmgard Sedler a fost răsplătit cu numeroase premii și distincții: 1995 - Österreichischer Museumspreis (Premiul Național de Muzeologie al Austriei); 2003 - Medalia „Cornel Irimie” a Muzeului ASTRA / Sibiu; 2005 - Premiul Landului Baden-Württemberg în domeniul cercetării științifice.

Încercând o structurare a preocupărilor sale științifice, constăți că pot fi împărțite în patru categorii

a) istorie culturală și etnologie comparată cu specific transilvănean (cultura habitată – evoluția locuinței și a mobilierului; mobilierul din spațiul sacral; tavane casetate; ornamentica mobilierului pictat s.a.; comportament vestimentar – studii de port la sași, români și landleri; costumul de patriciat săsesc; istoria modei în Transilvania; încălțăminte de epocă; mecanisme culturale interetnice);

b) istorie regională din Württemberg (istoria firmei de încălțăminte *Salamander*; istoria învățământului din Nordwürttemberg);

c) arta contemporană în Baden-Württemberg;

d) muzeologie și activitate expozițională (realizare de muzee, responsabil Expoziții de bază – Muzeul Landlerilor la Bad Goisern / Austria, Muzeul Transilvănean din Gundelsheim, Muzeul de Istoria Învățământului din Nordwürttemberg, Muzeul de Artă Kleihues; curator de expoziții de anvergură națională și internațională – Austria, Elveția, Germania, România, Rusia, Slovacia, Ungaria).

Cărțile sale – *Fragile lumi de sfinți (Zerbrechliche Heiligenwelten)*, Kornwestheim, 2004; *Landlerii transilvăneni (Die Landler in Siebenbürgen)*, Marburg, 2004 (două ediții) ș.a. – sunt, în

genere, *cataloage* de mari dimensiuni ale unor importante expoziții sau *sinteze* despre vorbitorii de limbă germană din Ardeal și Banat.

Specialist de marcă (poate cel mai bun cunoscător al etnografiei săsești din Transilvania) Irmgard Sedler nu și-a uitat locurile natale (s-a născut în 5 mai, 1951, la Alțâna), vorbește încă fluent limba română și participă activ la toate proiectele importante care vizează cercetarea și valorificarea patrimoniului săsesc din Transilvania. O întâlnești mereu la *sesiuni* de comunicări științifice (Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu la Semicentenar, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* - 50, Centenarul Muzeului ASTRA) și *simpozioane* alături de foștii săi colegi pe care nu i-a uitat (a rostit un superb *Laudațio* când Horst Klusch a împlinit 80 de ani) și alături de care se simte *acasă*.

Și-a susținut teza de doctorat pe material transilvănean (Portul landlerilor) în Sibiul tinereții sale, acolo unde și-a finalizat și studiile liceale.

După două decenii de la plecarea din țară, continuă să vorbească o impecabilă limbă română, colaborează la principalele reviste sibiene (*Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, *Cibinium*, *Studii și comunicări de etnologie*), iar discursul său este străbătut, întotdeauna, de o vibrație specială care-ți transmite un singur gând: deși locuiește în străinătate a rămas definitiv în Transilvania.

La ceas aniversar, breasla etnologilor și muzeologilor sibieni îi urează sănătate și cât mai multe împliniri, asigurând-o că pentru ei Irmy continuă să rămână aceeași colegă dăruită trup și suflet culturii și civilizației transilvane.

La mulți ani, Doamna Sedler!

Ilie MOISE

CONSTANTIN POPA LA 70 DE ANI

S-a născut la 17 februarie 1941 în comuna Bălcești (astăzi oraș), județul Vâlcea, din părinți agricultori. A urmat școala primară în comuna natală între anii 1948-1995, iar studiile liceale la Colegiul Popular „Nicolae Bălcescu” din Craiova. După efectuarea stagiului militar obligatoriu la o unitate din Beiuș, județul Bihor (1959-1961), a lucrat, pentru o scurtă perioadă de timp, ca executor judecătoresc al tribunalului raional Oltețu. Ca urmare a examenului de admitere, din septembrie 1963, a devenit student al *Facultății de istorie-filozofie a Universității „Babeș Bolyai”* din Cluj-Napoca, urmând cursurile între 1963-1968. A avut șansa de a beneficia de prelegerile unor reprezentanți de marcă ai școlii istorice clujene și românești printre

care amintim doar pe Ștefan Pascu, Mihail Macrea, Nicolae Lascu, Mihail Dan, Francisc Pal, Camil Mureșan, Pompiliu Teodor, Kurt Horedt etc.

În iunie 1968 a obținut licența cu lucrarea *Istoriografia mișcării revoluționare condusă de Tudor Vladimirescu*, elaborată sub îndrumarea științifică a acad. Ștefan Pascu. În vara anului 1968, prin repartiție guvernamentală, a devenit proaspăt angajat al Muzeului Brukenthal Sibiu unde, până la 1 noiembrie 1990, a deținut funcția de muzeograf în cadrul secției de etnografie și artă populară, colaborând cu etnologi români ai vremii, Cornel Irimie, Nicolae Dunăre, Boris Zderciuc, Ion Chelcea și beneficiind de experiența colegilor de secție Hedwiga Rușdea, Raymonde Wiener, Ștefan Palada.

Cercetările și studiile efectuate de-a lungul timpului s-au axat pe următoarele teme:

1. Cercetări fundamentale de interes național: *Atlasul Etnografic al României* (completare chestionare în localitățile Muntenii de jos, Vetrișoiaia, Lunca Banului, Fălciu, județul Vaslui, Căineni, județul Vâlcea, Brănești, județul Gorj, Izverna județul Mehedinți, Rășinari, Tilișca, Ludoș și Alțâna, județul Sibiu); cercetări în zona canalului Dunăre – Marea Neagră; pentru monografii istorico-etnografice cu caracter zonal: Mărginimea Sibiului, Țara Oltului, Valea Hârtibaciului; pentru monografii de istorie locală: Săliștea Sibiului, Rășinari, Cârțișoara, Slimnic.
2. Cercetări de teren pentru depistarea de monumente de cultură populară în vederea transferării în muzeul din Dumbrava, cu privire la: păstoritul tradițional în Munții

Sebeșului și Cugirului, Făgărașului, Călimani, zona Branului, zonele de fânațe ale unor sate din Mărginimea Sibiului, Valea Sebeșului, Valea Jiului precum și sate de pe cursul superior al Mureșului, agricultura tradițională în sate din bazinul Ampoiului, Câmpia Transilvaniei, Câmpia Bărăganului, județul Sălaj, instalații tradiționale de irigații în sate din județele Prahova, Olt și Dâmbovița.

3. Transferuri de monumente în muzeul în aer liber: Stâna de băcițe din Puru, Gospodăria de agricultor din Feneș (Alba), Coliba de fânațe din Întregalde, Staul poligonal din Rășinari, Coliba de fânațe din Rucăr (Argeș), Surla din Sătic (Rucăr, Argeș), Stâna Colții Giuvalei, Gospodăria cu curte închisă și întărită de la Măgura (Bran), Gospodăria cu colnă din Câmpul lui Neag (Hunedoara), Șura pe tălpi din Dragu (Sălaj).
4. Transferuri de instalații țărănești, în colaborare: Teascul de ulei de la Căpâlna, Teascurile viticole de la Roșia de Secaș, Roșia de Sibiu, Batoza de treierat acționată manual din Bumbesti.
5. Achiziții de monumente și inventar pentru interioare tradiționale.
6. Organizări expoziții temporare: *Civilizația tradițională din Mărginimea Sibiului; Instrumente muzicale din România; Arta lemnului pe Valea Sebeșului; Creații ale lui Nicolae Cernat din Sugag; Cojocarii Ana și Ion Omotă din Rășinari.*
7. Organizări și reorganizări de muzee sătești: Muzeul sătesc din Poiana Sibiului, Muzeul din Cârțișoara, Muzeul păstoritului de la Cristian.

Este remarcabilă activitatea și contribuția la editarea unor numeroase monografii și studii științifice: secretar științific pentru volumul *Mărginenii Sibiului - civilizație și cultură populară românească* (autorul capitolelor *Forme de agricultură, Păstoritul* – împreună cu Cornel Irimie –, *Ocupații tradiționale secundare* – împreună cu Ion Drăgoescu și Nicolae Sasu –, *Meșteșuguri populare* – împreună cu Cornel Irimie, Marcela Necula –, *Industria populare* – împreună cu Cornel Irimie) apărut în 1985, membru în colegiul de redacție al revistei *Cibinium* 1979, colaborator la realizarea pliantului *Muzee etnografice în aer liber din România* și la *Ghidul Muzeului Tehnicii Populare* (prima ediție). A fost consultant științific la realizarea filmului *Plecarea Vlașinilor*, în regia lui Mircea Drăgan (1983).

În perioada 1 noiembrie 1990 - 1 septembrie 2003 (transferat la Muzeul de Istorie), activitatea științifică a constat în: participări la săpăturile arheologice efectuate la glăjăriile de sticlă din Țara Oltului, în 1992 și 1993, cercetări în colecțiile muzeului (arhiva fotografică Fischer), instrumentar agrar medieval din Transilvania, cercetări de cabinet pentru redactarea de monografii locale, tematici de expoziții temporare, participări la sesiuni cu comunicări științifice etc.

A publicat peste 50 de articole și studii de specialitate publicate în *Cibinium*, *Revista Muzeelor*, *Revista de Etnografie și Folclor*, *Studii și comunicări de etnologie*, *Cumidava*, *Ialomița*, *Transilvania*, *Studii de istorie a civilizației populare din România* etc. Amintim aici doar: *Sesiunea Consiliului Științific al Muzeului Tehnicii Populare* (*Revista Muzeelor*, 1971), *Agricultura tradițională din Mărginimea Sibiului* (*Cibinium*, 1973), *Problematika păstoritului prezentată în Muzeul Tehnicii Populare* (*Cibinium*, 1978), *Tipologia uneltelor de arat din colecțiile Muzeului Tehnicii Populare* (*Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România*, I, 1981), *Problematika agriculturii prezentată în Muzeul Tehnicii Populare* (*Ialomița*, 1983), *Contribuții la cunoașterea păstoritului în Munții Sebeșului* (*Cibinium*, 1983), *Din problematica unor ocupații tradiționale prezentate în muzee etnografice din România* (*Studii și comunicări*, 1986), *Agricultura tradițională din Țara Oltului* (*Revista de etnografie și folclor*, 1991), *Construcții pastorale cu ocol întărit din sudul Transilvaniei*, (*Studii și comunicări de etnologie*, 2002), *Contribuții cu privire la cunoașterea păstoritului în Țara Făgărașului* (*Studii și comunicări de etnologie*, 2005), *Date privind ocupațiile tradiționale ale unor comunități rurale de pe Valea Hârtibaciului* (*Cibinium* 2009-2010).

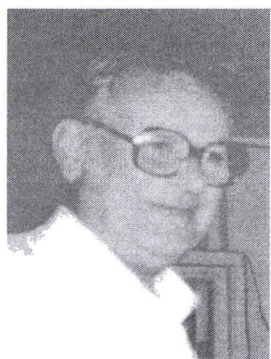
Este autor al monografiilor locale: *Slimnic – străveche așezare din ținutul Sibiului*, Sibiu, Editura Tipotrib, 2001, *Rășinari. Istoria și civilizația unui sat din Mărginimea Sibiului*, Sibiu, Editura Etape, 2007, *Rășinari. Pădurile comunale. Implicații ale exploatării lor asupra civilizației tradiționale*, Sibiu, 2010, Editura „ASTRA Museum”, 2010.

Și-a continuat activitatea publicistică și de cercetare și după pensionarea.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, colegii de la Muzeul ASTRA îi urează la mulți ani, sănătate și multe colaborări în viitor.

Delia VOINA

ȘTEFAN PALADA – 75 (1936-1998)

La 75 de ani de la naștere și la 13 de la plecarea dintre noi, Ștefan Palada rămâne, în conștiința celor ce l-au cunoscut, o figură luminoasă a etnomuzeologiei românești în care *omul*, ușor boem, era secondat de un rafinat cercetător al culturii și civilizației tradiționale de pe ambele versante ale Carpaților. Aducerile aminte ale foștilor colegi creionează un personaj de o factură aparte în care *umorul* conviețuia, în modul cel mai liber, cu *eleganța* și *rigoarea*.

S-a născut în 23 septembrie 1936, la Sibiu și a urmat, conform tradiției din familie, Liceul „Gh. Lazăr”. Următoarea etapă a vieții și-a petrecut-o la Universitatea din Cluj. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității din Cluj (1963), Ștefan Palada și-a făcut ucenicia de dascăl de limba română în localitatea *Scorei* din Țara Oltului, după care s-a alăturat (în

1964) echipei de specialiști care au pus bazele *Muzeului Tehnicii Populare* din Dumbrava Sibiului.

Timp de aproape trei decenii a participat la această extraordinară experiență etno-muzeală, legându-și numele de realizarea sectorului *civilizația lemnului*. Pe baza cercetărilor întreprinse, în diverse zone etnografice ale țării, a reușit să transfere în muzeu, 20 de monumente (gospodării, ateliere de meșteșugari, instalații de industrie țărănească) împreună cu inventarul aferent de obiecte și unelte. A fost, de departe, unul dintre cei mai buni cunoscători ai instalațiilor tradiționale de prelucrare a lemnului și a instrumentarului de lucru la pădure sau în joagăre.

Lista manuscriselor și dactilogramelor personale, păstrate în arhiva științifică a Centrului de Informare și Documentare în Etnologie „Cornel Irimie” din cadrul Complexului Național Muzeal ASTRA Sibiu, cuprinde: rapoarte de cercetare, dosare de monumente transferate în Muzeul Tehnicii Populare, carnete și fișe de teren, tematici ale unor expoziții, texte de ghidaj sau ale unor conferințe etc. O arhivă bogată care îți transmite câte ceva din personalitatea complexă a unui muzeograf pasionat de studiul culturii și civilizației tradiționale, de patrimoniul popular românesc.

Dintre studiile publicate amintim: *Aurăritul – un meșteșug străvechi ilustrat în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului* (colab. cu Mihai Sofronie), „Cibinium”, 1966; *Contribuții la cunoașterea dezvoltării istorice a meșteșugurilor legate de prelucrarea pieilor în Săliștea Sibiului*, în „Cibinium”, 1967–1968; *Instalații complete și „complexe” de industrie țărănească*, „Cibinium”, 1973; *Câteva considerații asupra gospodăriei țărănești din Avrig*, în „Transilvania”, nr. 9/1973; *Contribuții la cunoașterea arhitecturii laice din Valea Cosăului – Maramureș și prezentarea sa în Muzeul Tehnicii Populare*, în „Cibinium”, 1979; *Instalații pentru fasonat lemnul din Muzeul Tehnicii Populare* în „Studii și comunicări de istorie a civilizației populare din România”, vol. II, Sibiu, 1981; *Prezentarea în Muzeul Tehnicii Populare a meșteșugurilor și industriilor de exploatare și prelucrare a lemnului* în „Cibinium” 1984; *Gura Râului – centru specializat în jogărit* în „Transilvania”, nr. 7/1988; *Câteva date cu privire la exploatarea și prelucrarea lemnului în Țara Făgărașului*, în „Studii și comunicări de etnologie”, tom XVII/2003.

A realizat, de asemenea, filmul documentar „Joagărul cu cai din Gura Râului”.

Bibliografie

Godea, Ioan, *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografic ilustrat*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 296.

Moise, Ilie, *Sibiu: repere etnologice*, Sibiu, Honterus, 2004, p. 93.

Ilie MOISE

Ar fi împlinit în luna septembrie, anno Domini 2011, vârsta de 75 de ani, dar Ștefănel, cum îi spuneam toți colegii, a trecut mult prea repede în „lumea umbrelor”, răpus de o maladie incurabilă, într-o zi de ianuarie 1998.

Venise în entuziastul colectiv științific al secției de etnografie a Muzeului Brukenthal, condus de Cornel Irimie (Hebert Hoffmann, Raymonde Wiener, Hedwiga Rușdea, Paul Niedermaier) în 1964, la doar un an de la începutul organizării muzeului etnografic în aer liber din Dumbrava Sibiului (1963) și și-a consacrat 26 de ani, din cei mai frumoși ai vieții, muzeografiei etnografice sibiene angajată în înfăptuirea grandiosului proiect al dr. Cornel Irimie, de salvare și conservare a patrimoniului național al civilizației noastre tradiționale, unic pe continentul european.

L-am cunoscut în vara lui 1968 ca urmare a alăturării mele acelui colectiv științific, ca proaspăt absolvent al facultății de istorie a Universității din Cluj. Avea deja patru ani de activitate ca etnograf și transferase în muzeul din Dumbravă gospodăria din Săliște, șteampul aurifer și gura de mină din Munții Apuseni, un joagăr de la Gura Râului și publicase un studiu documentat despre meșteșugul cojocăritului și pielăritului la Săliștea Sibiului, de unde își trăgea el însuși sorgintea datorită mamei sale, o distinsă doamnă, soră a istoricului medievist și universitar clujean Ioan Moga.

De-a lungul a 22 de ani de colaborare (1968-1990) i-am putut cunoaște înaltele calități umane rod al educației primite în familie, dar și profesionale: pasiunea pentru ceea ce făcea, seriozitatea, tenacitatea și simțul („flerul”) deosebit cu care selecta pe teren monumentele cele mai reprezentative pentru a fi transferate. A avut ca domeniu principal de cercetare tehnologiile și meșteșugurile tradiționale de prelucrare a lemnului, fenomene esențiale ale civilizației lemnului la români. A străbătut timp de un sfert de veac zonele etnografice specializate – Gorjul și Maramureșul, Bucovina și Vrancea, Țara Zarandului Țara Oltului și Mărginimea Sibiului, Vâlcea și Sălajul – reușind, până în 1990, să constituie așa-numitul „sector lemn”, din partea nord-estică a muzeului, dominat de maiestuoasa biserică din Bezded, locaș spiritual mult căutat azi de vizitatori, transferul acesteia fiind tot opera lui Ștefan Palada.

Complexele din Maramureș și Gorj, monumentale și impresionante, adevărate „bijuterii” ale arhitecturii țărănești, atelierele de meșteșugari ai prelucrării lemnului, joagărele hidraulice, complexul de industrie țărănească de la Polovragi (joagăr, moară, piva de haine) se constituie în tot atâtea documente istorico-etnografice de înaltă valoare pentru ingeniozitatea și hărnicia țăranilor români, pe care le-a făcut cunoscute specialiștilor și prin lucrările temeinice publicate, în deosebi, în *Cibinium*, abordând în premieră aspecte ale fenomenelor cercetate.

Ștefănel a lăsat culturii sibiene și etnografiei românești o contribuție notabilă, pentru care și-a câștigat un loc binemeritat în „galeria” primei generații de muzeografi care au trudit cu modestie, în condiții deseori dificile, la realizarea Muzeului din Dumbrava Sibiului, unitate etalon, recunoscută internațional, a rețelei de muzee etnografice în aer liber din România.

Septembrie 2011

Constantin POPA

ISSN 1842-0249
ISSN-L 1842-0249

